

ISBN 978-1-63821-674-2

Grail of Science

Periodical scientific journal

No

February

2021

The issue of journal contains

Proceedings of the I Correspondence
International Scientific and Practical Conference

**AN INTEGRATED APPROACH TO SCIENCE
MODERNIZATION: METHODS, MODELS
AND MULTIDISCIPLINARITY**

held on February 19th, 2021 by

NGO European Scientific Platform (Vinnytsia, Ukraine)

LLC International Centre Corporate Management (Vienna, Austria)

OUCI

Open Ukrainian Citation Index

Euro Science Certificate № 22214 dated 01.02.2021

UKRISTEI (Ukraine) Certificate № 38 dated 18.01.2021

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

GRAIL OF SCIENCE

№ 1 February, 2021
with the proceedings of the:

I Correspondence International Scientific and Practical Conference

AN INTEGRATED APPROACH TO SCIENCE MODERNIZATION: METHODS, MODELS AND MULTIDISCIPLINARITY

held on February 19th, 2021 by

NGO European Scientific Platform (Vinnytsia, Ukraine)

LLC International Centre Corporate Management (Vienna, Austria)

**EUROPEAN
SCIENTIFIC
PLATFORM**

ICCM
International Centre
Corporate Management

Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»

№ 1 (Лютий, 2021) : за матеріалами I Міжнародної науково-практичної конференції «An integrated approach to science modernization: methods, models and multidisciplinary», що проводилася 17 лютого 2021 року ГО «Європейська наукова платформа» (Вінниця, Україна) та ТОВ «International Centre Corporate Management» (Відень, Австрія).

UDC 001(08)
G 71

<https://doi.org/10.36074/grail-of-science.19.02.2021>

Editor in chief: Mariia Holdenblat

Deputy Chairman of the Organizing Committee: Rachael Aparo

Responsible for e-layout: Tatiana Bilous

Responsible designer: Nadiia Kazmina

Responsible proofreader: Hryhorii Dudnyk

International Editorial Board:

Alona Tanasiichuk - D.Sc. (Economics), Associate professor (Ukraine)

Marko Timchev - D.Sc. (Economics), Associate professor (Republic of Bulgaria)

Nina Korbozerova - D.Sc. (Philology), Professor (Ukraine)

Volodymyr Popov - D.Sc. (Philosophy), Professor (Ukraine)

Yuliia Voskoboinikova - D.Sc. (Arts) (Ukraine)

Svitlana Boiko - Ph.D. (Economics), Associate professor (Ukraine)

Volodymyr Zanora - Ph.D. (Economics), Associate professor (Ukraine)

Iryna Markovych - Ph.D. (Economics), Associate professor (Ukraine)

Anton Kozma - Ph.D. (Chemistry) (Ukraine)

Dmytro Lysenko - Ph.D. (Medicine), Associate professor (Ukraine)

Yuriy Polyezhyayev - Ph.D. (Social Communications), Associate professor (Ukraine)

Alla Kulichenko - Ph.D. (Pedagogy), Associate professor (Ukraine)

Taras Furman - Ph.D. (Pedagogy), Associate professor (Ukraine)

Siarhei Rybak - Ph.D. (Law), Associate professor (Republic of Belarus)

Anatolii Kornus - Ph.D. (Geography), Associate professor (Ukraine)

Tetiana Luhova - Ph.D. (Arts), Associate professor (Ukraine)

The conference is included in the catalog of International Scientific Conferences; approved by ResearchBib and UKRISTEI (Certificate № 38 dated February 18th, 2021); certified by Euro Science Certification Group (Certificate № 22214 dated February 1st, 2021).

Conference proceedings are publicly available under terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0).

The journal is included in the international catalogs of scientific publications and science-based databases: Index Copernicus, CrossRef, Google Scholar and OUCI.

Conference proceedings are indexed in ICI (World of Papers), CrossRef, OUCI, Google Scholar, ResearchGate, ORCID and OpenAIRE.

Свідоцтво про державну
реєстрацію друкованого ЗМІ:
КВ 24638-14578ПР, від 04.11.2020

Certificate of state
registration of mass media:
КВ 24638-14578ПР of 04.11.2020

ISBN 978-1-63821-674-2

© Authors of articles, 2021
© NGO «European Scientific Platform», 2021
© LLC «International Centre Corporative Management», 2021

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ I. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ, МАКРО- ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

СТАТТІ

ГРОМАДСЬКА ІНІЦІАТИВА В УКРАЇНІ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
Дідківська Л.В. 33

МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ЗМІН
НА РІВЕНЬ АДАПТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ДО ЗРОСТАННЯ ЦІН НА ЕНЕРГОНОСІЇ
Петрушка Т.О., Ємельянов О.Ю., Петрушка К.І. 38

МОДЕЛЮВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ ЇЇ ЕКОНОМІКИ
Ємельянов О.Ю. 43

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ КОНЦЕНТРАЦІЇ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ
Познякова О.І. 48

ПРОБЛЕМА ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ
Атрощенко О.Ю. 51

СЕКЦІЯ II. ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

ВПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ ОБСЛУГОВУВАННЯ ДЛЯ ПЕРСОНАЛУ
ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА
Рибаківа С.С. 53

СЕКЦІЯ III. ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА; ОПОДАТКУВАННЯ, ОБЛІК І АУДИТ

СТАТТІ

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ В
ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ: ДОСВІД КИТАЮ
Романюк А.М. 56

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

ВПЛИВ ДЕПОЗИТІВ ДО ЗАПИТАННЯ НА БАНКІВСЬКУ СИСТЕМУ Богуш В.А.	62
ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ Полях К.В.	66
ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ Скорін В.В.	68

**СЕКЦІЯ IV.
МАРКЕТИНГОВА ТА ЛОГІСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ****СТАТТІ**

ОСОБЛИВОСТІ РЕКЛАМИ В СИСТЕМІ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ, ЗУМОВЛЕНІ ПАНДЕМІЄЮ COVID-19 Вовчанська О.М., Іванова Л.М.	71
--	----

**СЕКЦІЯ V.
МЕНЕДЖМЕНТ, ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ
ТА АДМІНІСТРУВАННЯ****СТАТТІ**

ВИНИКНЕННЯ, РОЗВИТОК ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЛІН-МЕНЕДЖМЕНТУ Баранов В.В.	76
ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ Іванюк О.В., Ящук Ю.В.	83
ЗАЛУЧЕННЯ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ДО ПЛАТФОРМИ ЯК СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ФОРМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ Бондар В.Т.	88
ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИРОБНИКІВ КОМПЛЕКТУЮЧИХ ДЛЯ АВТОТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ У ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ Кулініч Т.В., Повар О.С.	98

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА В НІМЕЧЧИНІ – ПРИКЛАД ДЛЯ НАСЛІДУВАННЯ Гусева Н.Ю., Красільнікова О.В.	102
---	-----

ПРОБЛЕМА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ
ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
Орел М.Г., Ситник Г.П. 105

СЕКЦІЯ VI. СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ ОСТАННІХ РОКІВ
Димніч О.В. 108

СЕКЦІЯ VII. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

GLOBAL AND EUROPEAN OFFSHORE WIND POWER MARKET OUTLOOK: HOW
HIGH DOES IT GO?
Morhunova E. 110

СЕКЦІЯ VIII. ПРАВО ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

СТАТТІ

CIVIL SOCIETY: THE VALUE DIMENSION OF FUNCTIONING AND
DEVELOPMENT
Suniehin S. 112

DEVELOPMENT OF CIVIL SOCIETY AND COMMUNICATION PROPERTIES
OF LEGAL SCIENCE
Onishchenko N. 118

РОЗВИТОК ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В
СУЧАСНІЙ НУМІЗМАТИЦІ
Кривцов А.О. 124

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

ДІДЖИТИЗАЦІЯ, ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ, ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ: ЗМІСТ ТА
ОСОБЛИВОСТІ
Міхровська М.С. 128

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ СІМЕЙНОЇ МЕДІАЦІЇ ЯК
АЛЬТЕРНАТИВНОГО СПОСОБУ ВИРІШЕННЯ СПОРУ В УКРАЇНІ
Явор О.А. 131

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ
Шишка Н.В. 134

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАЛУЗЕЙ БЮДЖЕТНОЇ СФЕРИ
Вашека Г.В. 136

СЕКЦІЯ ІХ. ІНСТИТУТ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, СУДОВА СИСТЕМА ТА НОТАРІАТ

СТАТТІ

ДЕЯКІ ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ АДВОКАТІВ УКРАЇНИ
Фурса С.Я., Фурса Є.І. 139

СЕКЦІЯ Х. ВОЄННІ НАУКИ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

СТАТТІ

ОПИСАТЕЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ЗАДАЧИ ОБОСНОВАНИЯ СТОИМОСТИ ПОЛНОГО ЖИЗНЕННОГО ЦИКЛА ЗЕНИТНОЙ РАКЕТНОЙ СИСТЕМЫ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ
Научно-исследовательская группа:
Лукьянчук В.В., Николаев И.М., Васильев В.А., Запара Д.М.,
Фоменко Д.В., Кобзев В.В., Третьяк В.Ф. 144

СПРОМОЖНОСТІ В ОБОРОННОМУ ПЛАНУВАННІ США ТА УКРАЇНИ:
ПОРІВНЮВАЛЬНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ
Калмиков В.Г., Малишев О.В. 154

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ КОНФЛІКТУ З РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ
Войтко О.В. 164

СЕКЦІЯ ХІ. БІОЛОГІЯ ТА БІОТЕХНОЛОГІЇ

СТАТТІ

ВИВЧЕННЯ НЕБЕЗПЕЧНОГО ВПЛИВУ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ
Кратко О.В., Янків М.А. 167

СЕКЦІЯ XII. АГРАРНІ НАУКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВО

СТАТТІ

АГРОЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА МОЖЛИВОСТІ РЕНАТУРАЛІЗАЦІЇ
МЕЛІОРОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ ЯК НАПРЯМКУ ВИРІШЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ
ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ
Науково-дослідна група:
Бондарчук С.П., Бондарчук Л.Ф., Федонюк В.В., Іванців В.В. 171

БІОЛОГІЧНІ МЕТОДИ БОРОТЬБИ З ХВОРОБАМИ НА ПОСІВАХ
ПРОСА
Нікітенко М.П. 176

ДОБІР ВИХІДНОГО МАТЕРІАЛУ РОСЛИН ТЮТЮНУ ДЛЯ ГЕТЕРОЗИСНОЇ
СЕЛЕКЦІЇ
Глюдзик-Шемота М.Ю., Савіна О.І. 180

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ГЕТЕРОЗИСНИХ
ФОРМ ТЮТЮНУ АПОМІКТИЧНОГО ТИПУ РОЗМНОЖЕННЯ
Глюдзик-Шемота М.Ю. 184

ІННОВАЦІЙНІ РОЗРОБКИ ІЗ ЗАХИСТУ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР
В УКРАЇНІ
Круть М.В. 189

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

АНАЛІЗ ПРОВЕДЕННЯ ПРОТИПОЖЕЖНИХ ЗАХОДІВ В
ДП «ЖИТОМИРСЬКЕ ЛГ» У 2020 РОЦІ
Климчук О.О. 194

ОСОБЛИВОСТІ ВОДОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБ'ЄКТІВ НАПІВВІЛЬНОГО
УТРИМАННЯ МИСЛИВСЬКИХ ТВАРИН
Кратюк О.Л. 196

СЕКЦІЯ XIII. ВЕТЕРИНАРНІ НАУКИ

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

МОРФОЛОГІЯ СЕЛЕЗІНКИ КУРЕЙ В ПОСТВАКЦИНАЛЬНИЙ ПЕРІОД
Буднік Т.С., Гуральська С.В. 198

СЕКЦІЯ XIV. ХІМІЯ, ХІМІЧНА ТА БІОІНЖЕНЕРІЯ

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

A DESCRIÇÃO MATEMÁTICA DA DETECÇÃO ELETROANALÍTICA DA METAQUALONA, BASEADA NA SUA ELETROOXIDAÇÃO SOBRE O COMPÓSITO DA POLI (5-AMINO-1,4-NAFTOQUINONA) COM O OXIHIDRÓXIDO DE COBALTO
Research group:
Tkach V.V., Kushnir M.V., Adriano O. da Silva, Ivanushko Y.G., Yagodynets´ P.I.201

СЕКЦІЯ XV. ХАРЧОВЕ ВИРОБНИЦТВО ТА ТЕХНОЛОГІЇ

СТАТТІ

ВПЛИВ ПАРАМЕТРІВ СУШИЛЬНОГО АГЕНТА ТА УМОВ ЗНЕВОДНЕННЯ
НА КІНЕТИКУ ВОЛОГООБМІНУ
Гусарова О.В., Шапар Р.О.204

СЕКЦІЯ XVI. ТЕХНОЛОГІЇ ЛЕГКОЇ ТА ДЕРЕВООБРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

СТАТТІ

ПІДВИЩЕННЯ ЕРГОНОМІЧНОСТІ ЕКОСУМКИ ДЛЯ ГОСПОДАРСЬКИХ І
БУДІВЕЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ
Ігнат'єва В.Б., Бухта В.В.209

СЕКЦІЯ XVII. ЗАГАЛЬНА МЕХАНІКА ТА МЕХАНІЧНА ІНЖЕНЕРІЯ

СТАТТІ

INVESTIGATION OF THE EXPLOITATION CHARACTERISTICS OF BELLOWS
EXPANSION JOINTS MADE OF HEAT-RESISTANT NICKEL ALLOY
Morgay F., Ivanov V., Lavrova E.214

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
НАДІЙНОСТІ ВІБРАЦІЙНИХ ПЛОЩАДОК
Делембовський М.М., Клименко М.О.220

СЕКЦІЯ XVIII. ЕНЕРГЕТИКА ТА ЕНЕРГЕТИЧНЕ МАШИНОБУДУВАННЯ

СТАТТІ

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ КЕРОВАНОЇ ПОПЕРЕЧНОЇ КОМПЕНСАЦІЇ В МАГІСТРАЛЬНИХ ЛІНІЯХ ЕЛЕКТРОПЕРЕДАВАННЯ
Кучанський В.В., Малахатка Д.О. 228

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОЦЕСІВ ВПРИСКУ ПАЛИВА СУДНОВОГО ДИЗЕЛЯ НА НЕСТАЦІОНАРНИХ РЕЖИМАХ
Слободянюк М.В. 234

СЕКЦІЯ XIX. ЕКОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

СТАТТІ

RADIATION CONTROL OF SECONDARY TECHNOGENIC RAW MATERIALS
Chyrkina M., Slepuzhnikov E., Shevchenko S. 237

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ ІНТЕНСИВНОГО ВИДОБУТКУ КОРИСНИХ КОПАЛИН
Демчук І.Ю. 241

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ОЧИЩЕННЯ ПРОМИСЛОВИХ ВОД ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ
Гавришко М.І. 244

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ
Коромисленко Ю.О. 246

СЕКЦІЯ XX. ІНФОРМАЦІНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА СИСТЕМА

СТАТТІ

АНАЛІЗ МЕТОДІВ ТА ШЛЯХІВ ВИРІШЕННЯ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ
Делембовський М.М., Шабала Є.Є, Терентьев О.О. 249

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ВЕРШКОВОГО МАСЛА
Криворучко О.В., Костюк Ю.В., Самойленко Ю.О. 255

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ КЕРУВАННЯ ВМІСТОМ ДЛЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ Морковін Є.О.	259
---	-----

**СЕКЦІЯ ХХІ.
ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ****СТАТТІ**

EXPERIENCE OF EUROPEAN COUNTRIES IN THE FORMATION OF ENTREPRENEURIAL COMPETENCE Mukha A.	261
--	-----

АНАЛІЗ СПЕКТРУ РЕЗОНАНСНИХ ЧАСТОТ ТА ВЛАСНИХ ФОРМ КОЛИВАНЬ КУСКОВО-НЕОДНОРІДНОЇ ОБЛАСТІ ПРЯМОКУТНОГО ПЕРЕТИНУ Лупаренко О.В.	269
--	-----

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

ОПТИМІЗАЦІЯ ПАРАМЕТРІВ ПРОЕКТУВАННЯ НАМОТУВАЛЬНИХ МЕХАНІЗМІВ Сясев А.В.	278
---	-----

**СЕКЦІЯ ХХІІ.
ФІЛОЛОГІЯ ТА ЖУРНАЛІСТИКА****СТАТТІ**

SELF-CITATION: THE RISKS AND BENEFITS Yurko N.A., Styfanyshyn I.M., Protsenko U.M.	280
--	-----

THE STYLISTIC ANALYSIS OF THE FIGURATIVE COMPONENT OF THE CONCEPT «DESPAIR» IN LESIA UKRAINKA'S POETRY COLLECTION THOUGHTS AND DREAMS Husar M.	284
--	-----

ЗНАЧЕНИЯ И СМЫСЛЫ ЛЕКСЕМЫ «СТЕНА» Невойт В.И.	288
---	-----

КАШЬЯПА МАТАНГА, ДХАРМАРАТНА ТА АНЬ ШИГАО ЯК СПІВЗАСНОВНИКИ БУДДІЙСЬКОЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ТРАДИЦІЇ «ПІДНЕБЕСНОЇ ІМПЕРІЇ»: ДО СТУДІЙ БУДДІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ КИТАЮ ДОБИ ХАНЬ Щербаков Я.І.	292
---	-----

НІМЕЦЬКОМОВНИЙ РЕКЛАМНИЙ ТЕКСТ: МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ Мельник А.П.	296
---	-----

ПСИХОАНАЛИТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ РОМАНА Ф. С. ФИЦДЖЕРАЛЬДА
«НОЧЬ НЕЖНА»
Динниченко Т.А. 301

СТАТИСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СПОЛУЧУВАНOSTІ СЕМАНТИЧНИХ
ПІДКЛАСІВ ПРИСЛІВНИКІВ З ПРИКМЕТНИКАМИ В СУЧАСНІЙ
НІМЕЦЬКІЙ МОВІ
Лейцюсь Г.М., Шеверун Н.В. 306

СЕКЦІЯ XXIII. ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ

СТАТТІ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF THE STUDY
OF THE INFLUENCE OF THE NUCLEAR FACTOR ON THE UKRAINE
FOREIGN POLICY
Lukach N.M., Zavada Y.I. 310

МЕРЕЖЕВА ПОЛІТІЯ У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ РЕЖИМУ
КОЛАБОРАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ
Сичова А.О. 314

«РАДИКАЛЬНИЙ ПОСТГУМАНІЗМ», ЯК ІНТЕГРАТИВНИЙ ПАТТЕРН
ПОЛІТИКИ І ПРИРОДИ
Калюжна Ю.І. 319

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

THE UNITY OF TRUTH IN THE PHILOSOPHY OF IBN RUSHD
Bershadska I. 322

THE USE OF STRATEGIC PLANNING TOOLS IN THE CONTEXT OF POLITICAL AND
LEGAL DEVELOPMENT OF THE STATE
Movchan U. 324

СЕКЦІЯ XXIV. ПЕДАГОГІКА ТА ОСВІТА

СТАТТІ

JOHN HOLT'S PHILOSOPHY OF HIGH QUALITY EDUCATION
Ruban L., Svyrydiuk T., Sandyha L. 326

THE MODEL OF "FLIPPED" CLASS
Bolotnikova A.O., Pushkarova Y.M. 329

БОРОТЬБА З «ВОРОГАМИ НАРОДУ» У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ РАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ 1920-1930-Х РОКІВ Бривко М.В.	333
ДОПРОФІЛЬНА ПІДГОТОВКА УЧНІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТИ Холод Г.Я.	339
ЕФЕКТИВНІСТЬ ТЕХНОЛОГІЇ TASK-BASED LEARNING В РОЗВИТКУ МОВЛЕННЕВИХ НАВИЧОК СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ Воробель М.М.	349
ЗМІНИ В ОНЛАЙН-НАВЧАННІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ Науково-дослідна група: Єфімова О.М., Жицька С.А., Химай Н.І., Браєвська А.І.	357
ЗМІШАНЕ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВИЗНАЧЕННЯ, РІВНІ ТА КАТЕГОРІЇ Шандра Н.А., Юзик О.П., Зленко Н.М.	360
НАВЧАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ТРЕНІНГИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА Якимчикас Є.В.	365
ОСНОВНІ АСПЕКТИ РОБОТИ З ТІЛОМ УЧНЯ-ВОКАЛІСТА ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕМЕНТІВ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕХНІК НА УРОКАХ ВОКАЛУ Тарасенко О.П.	371
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ У ЗВО Савка І.В., Яремко Т.І., Гульченко С.Г.	377
ПРОБЛЕМЫ ЭКСТРЕННОГО ПЕРЕХОДА НА ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ Науково-дослідна група: Nurgaliyeva S., Mamedov M., Mailybaeva G., Sarsekulova D.	383
ПРОЕКТНА РОБОТА ШКОЛЯРІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ STEM-ОСВІТИ ПРИ НАВЧАННІ МАТЕМАТИЦІ Литвин Г.М.	388
РЕАЛІЗАЦІЯ МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЧЕРЕЗ МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ Шевченко І.В., Левковська Т.А.	394

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОЇ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА Прядко О.М.	399
СТИГМАТИЗАЦІЯ В ПРОФІЛАКТИЦІ ЯВИЩА СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА В УКРАЇНІ Товстуха О.М.	403
ФОРМУВАННЯ ОРІЄНТИРІВ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ЛІТЕРАТУРИ Чумак Т.М.	408
ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НЕВДАЧ ПРИ СПІЛКУВАННІ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ Медведева С., Никипорець С., Гадайчук Н.	412
ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ	
IMPLEMENTING TEACHING MEDIA LITERACY IN THE ENGLISH COURSE AT TECHNICAL UNIVERSITIES EFFECTIVELY Chugai O.	417
КОНТРАСТИВНА ЛІНГВІСТИКА ЯК СИНХРОННО-ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНИХ СИСТЕМ Жиденко Т.	419
ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ ПРАВОВИХ ЗНАТЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЩОДО БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В ІНТЕРНЕТІ Попадич О.О.	422
СУЧАСНА КУЛЬТУРНА СИТУАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ГАЛУЗЬ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВ Шетеля Н.І.	425
ЦІНІСНО-СМИСЛОВИЙ ДОСВІД ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ АКсіОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ Свищ Л.О.	428

СЕКЦІЯ XXV. ПСИХОЛОГІЯ ТА ПСИХІАТРІЯ

СТАТТІ

СКІЛЬКИ ВЕЗІННЯ, ВЛАСНИХ ЗУСИЛЬ І ЗВ'ЯЗКІВ НЕОБХІДНО ДЛЯ ЗНАХОДЖЕННЯ ПЕРСПЕКТИВНОЇ РОБОТИ? Шатілова О.С.	431
--	-----

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДІВ В ПОДОЛАНІ
ВНУТРІШНЬОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ
Станішевська В.І.437

ФАКТОРИ, АСОЦІЙОВАНІ ЗІ СТРЕСОМ У МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ
ПАНДЕМІЇ COVID-19
Пішель В.Я., Полив'яна М.Ю.440

СЕКЦІЯ ХХVІ. МЕДИЧНІ НАУКИ ТА ГРОМАДСЬКЕ ЗДОРОВ'Я

СТАТТІ

TREATMENT OF COMMUNITY-ACQUIRED PNEUMONIA IN CHILDREN:
OPTIMIZATION OF ANTIBIOTIC THERAPY
Dudnyk V., Sinchuk N., Khromykh K.442

ВМІСТ ЛЕПТИНУ У СИРОВАТЦІ КРОВІ ВАГІТНИХ ЖІНОК З ОЖИРІННЯМ
У ІІІ ТРИМЕСТРІ ВАГІТНОСТІ
Семенова Г.Б., Фартушок Т.В., Старикович А.В.449

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

ЕКСПЕРТНА ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТІВ РЕАНІМАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ КУРСАНТІВ
ПІСЛЯ ПРОХОДЖЕННЯ НАВЧАННЯ З ДОМЕДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗА
ПРОГРАМОЮ «ПЕРШИЙ НА МІСЦІ ПОДІЇ»
Телегіна Г.В.454

ПАТОМОРФОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕБІГУ ВАГІТНОСТІ ПРИ
ВНУТРІШНЬОУТРОБНОМУ ІНФІКУВАННІ
Пилипчук І.С.457

СЕКЦІЯ ХХVІІ. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА, СПОРТ ТА ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ

СТАТТІ

PROBLEM OF SERVICE QUALITY AS A CRITERION FOR THE ACTIVITY OF
PHYSICAL CULTURE AND SPORTS ORGANIZATIONS
Dorofieieva T.460

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДЛЯ ПОКРАЩАННЯ
ЯКОСТІ ЖИТТЯ ХВОРИХ З ОСТЕОХОНДРОЗОМ ГРУДНОГО ВІДДІЛУ ХРЕБТА
Угринчук С.М.465

РОЛЬ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У
ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ФАХІВЦІВ
Городинський С.І.470

СЕКЦІЯ XXVIII. ФАРМАЦІЯ ТА ФАРМАКОТЕРАПІЯ

СТАТТІ

ДОСЛІДЖЕННЯ ОНКОПРОФІЛЮ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЗА ДАНИМИ
НАЦІОНАЛЬНОГО КАНЦЕР-РЕЄСТРУ
Пульний Ю.Ю., Панфілова Г.Л. 474

РОЛЬ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІНИ У ФОРМУВАННІ
МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ФАРМАЦЕВТІВ
Наталія Л.В. 479

СЕКЦІЯ XXIX. ІСТОРИЯ, АРХЕОЛОГІЯ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЯ

СТАТТІ

ОБРЯДИ ПЕРШОГО РОКУ ЖИТТЯ ДИТИНИ XIX – I ПОЛ. XX СТ.
(НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІГІВЩИНИ)
Щербина С.В. 484

«ХАРКІВСЬКИЙ ПЕРІОД» ЖИТТЯ ТА ТВОРЧОСТІ З.Є.СЕРЕБРЯКОВОЇ ЯК
ПЕРЕЛАМНА ДОБА У БІОГРАФІЇ ХУДОЖНИЦІ
Доценко М.І., Доценко І.Б. 489

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

ГОСПОДАРСЬКІ СПОРУДИ ТРАДИЦІЙНОЇ САДИБИ
ПОКУТСЬКО-ГУЦУЛЬСЬКОЇ МЕЖІ
Досінчук С.Ю. 492

ІСТОРИКО-ПОРІВНЯЛЬНИЙ МЕТОД, В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ
“ЗАХІДНОГО ЕЗОТЕРИЗМУ” У МАКРОІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ
Помазан Д.Ю. 494

СЕКЦІЯ XXX. АРХІТЕКТУРА ТА БУДІВНИЦТВО

СТАТТІ

БУДІВНИЦТВО ТА РИНОК НЕРУХОМОСТІ. ПРОБЛЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ
Кобзан С.М., Поморцева О.Є. 497

СЕКЦІЯ XXXI. КУЛЬТУРА ТА МИСТЕЦТВО

СТАТТІ

ОСОБЛИВОСТІ ІКОНОПИСНОЇ МАНЕРИ І. ЇЖАКЕВИЧА СЕРЕДИНИ ХХ
СТОЛІТТЯ НА ПРИКЛАДІ ІКОНИ «СВЯТИЙ ТРИФОН» (ЦЕРКВА ПОКРОВА
ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ, ПРІОРКА М. КИЇВ)
Шашкова А.О.505

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУВАННЯ ПАРКІВ ДЛЯ СЛІПИХ ЛЮДЕЙ ТА
ЛЮДЕЙ З ВАДАМИ ЗОРУ
Пащенко Г.В.516

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ВАРІАЦІЇ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ПАРАДИГМИ
РЕСТАВРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
Тимченко Т.Р.521

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ ЯК ТЕНДЕНЦІЯ ПРОЄКТУВАННЯ СУЧАСНИХ
КІНОТЕАТРІВ
Бухаріна І.В., Скляренко Н.В.530

ГЕНЕЗА МИСТЕЦТВА ЦИРКУ: ВІД АНТИЧНОСТІ ДО СУЧАСНОСТІ
Мельник М.М.533

ДИГІТАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ СУЧАСНОГО СЦЕНІЧНОГО МИСТЕЦТВА:
СЕМІОТИКА ОСВІТЛЕННЯ
Ільницький В.А.536

ЗВУКОВА ТА ЕМОЦІЙНА ПРИРОДА МУЗИКИ У СИСТЕМІ ВИДОВИЩНИХ
МИСТЕЦТВ
Белименко Л.І.539

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ІНТЕРАКТИВНОГО ТЕАТРУ ДЛЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ
Кучер Р.С.542

КОД ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ОБРАЗУ В ДИЗАЙНІ ВІЗУАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
Воробчук-Калитюк М.С., Скляренко Н.В.545

МОДЕЛЮВАННЯ ХУДОЖНЬО-ІГРОВОЇ СПЕЦИФІКИ ДИТЯЧОГО ТЕАТРУ
Працков Р.Є.548

ПЕЙЗАЖ У ТВОРЧОСТІ АНАТОЛІЯ ЗОРКА
Белічко Н.Ю.550

ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЗНОСТІ
АРТ-ПРОЄКТІВ
Фішер В.М.552

РІЗНОВИДИ ТА ЖАНРИ МИСТЕЦТВА ЕСТРАДИ
Деркач С.М.554

РОЛЬ СИНТЕТИЧНОЇ «МІМІЧНОЇ» МАСКИ ЯК НЕВІД'ЄМНОГО КОМПОНЕНТА ТРАНСФОРМАЦІЇ В СУЧАСНОМУ ПАРОДІЙНОМУ НОМЕРІ Касьяненко А.С.	556
СТАНОВЛЕННЯ МЮЗИКЛІВ ЯК ПОПУЛЯРНОГО ЖАНРУ В УКРАЇНІ Вакуленко Д.Ю.	559
СТИЛЬ ТА КОНЦЕПЦІЯ КОНКУРСІВ КРАСИ Крикуненко С.В.	562
ЦИРКОВИЙ КОСТЮМ ЯК ЗАСІБ ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОЇ ВИРАЗНОСТІ АРТИСТА Ільницька О.А.	565

CONTENT

SECTION I. ECONOMIC THEORY, MACRO- AND REGIONAL ECONOMY

ARTICLES

PUBLIC INITIATIVE IN UKRAINE AS A FACTOR OF SOCIO-ECONOMIC
DEVELOPMENT
Didkivska L.33

MODELING THE IMPACT OF ENERGY-SAVING TECHNOLOGICAL
CHANGES ON THE LEVEL OF ADAPTATION OF ENTERPRISES TO RISING
ENERGY PRICES
Petrushka T.O., Yemelyanov O.Y., Petrushka K.I.38

MODELING THE POTENTIAL FOR INCREASING THE ENERGY
INDEPENDENCE OF THE STATE IN TERMS OF ECONOMIC GROWTH
Yemelyanov O.Y.43

ABSTRACTS

CAUSES AND CONSEQUENCES OF CONCENTRATION OF FOREIGN CAPITAL IN
UKRAINE
Pozniakova O.48

THE PROBLEM OF THE SHADOW ECONOMY IN UKRAINE
Atroshchenko O.51

SECTION II. ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND SERVICE SECTOR

ABSTRACTS

IMPLEMENTATION OF SERVICE STANDARDS FOR THE STAFF OF HOTEL AND
RESTAURANT ENTERPRISES
Rybakova S.53

SECTION III. FINANCE AND BANKING; TAXATION, ACCOUNTING AND AUDITING

ARTICLES

THE USE OF TAX PLANNING METHODS IN ENTERPRISES' ACTIVITIES; THE
EXPERIENCE OF CHINA
Romaniuk A.56

ABSTRACTS

INFLUENCE OF DEPOSITS ON DEMAND ON BANKING SYSTEM Bohush V.	62
MAIN CHALLENGES OF THE DIGITAL ECONOMY IN THE FINANCIAL SPHERE Poliakh K.	66
TAX POLICY AS A TOOL OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE Skorin V.V.	68

**SECTION IV.
MARKETING AND LOGISTICS ACTIVITIES**

ARTICLES

SPECIFICS OF ADVERTISING IN THE SYSTEM OF MARKETING COMMUNICATIONS CAUSED BY PANDEMIC COVID 19 Vovchanska O., Ivanova L.	71
--	----

**SECTION V.
MANAGEMENT, PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION**

ARTICLES

ORIGIN, DEVELOPMENT AND MODERN APPROACHES LEAN MANAGEMENT Baranov V.	76
THE IMPACT OF DIGITAL TECHNOLOGIES ON THE COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES Ivanyuk O., Yashchuk Y.	83
INVOLVEMENT OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS INTO THE PLATFORM AS A SOCIALLY COMMUNICATIVE FORM OF IMPLEMENTATION OF THE PUBLIC POLICY IN UKRAINE Bondar V.T.	88
TRENDS IN INNOVATIVE DEVELOPMENT OF MANUFACTURERS OF ACCESSORIES FOR VEHICLES IN THE WESTERN REGION OF UKRAINE Kulinich T.V., Povar O.S.	98

ABSTRACTS

YOUTH POLICY IN GERMANY - AN EXAMPLE TO FOLLOW Husieva N., Krasilnikova O.	102
--	-----

THE PROBLEM OF IMPROVING THE EFFICIENCY OF INTERACTION BETWEEN
POLITICAL POWER AND PUBLIC GOVERNANCE
Orel M., Sytnyk H.105

**SECTION VI.
SOCIAL WORK AND SOCIAL WELFARE**

ABSTRACTS

OVERCOMING POVERTY IN UKRAINE: TRENDS IN RECENT YEARS
Dymnich O.108

**SECTION VII.
INTERNATIONAL RELATIONS**

ABSTRACTS

GLOBAL AND EUROPEAN OFFSHORE WIND POWER MARKET OUTLOOK: HOW
HIGH DOES IT GO?
Morhunova E.110

**SECTION VIII.
LAW AND INTERNATIONAL LAW**

ARTICLES

CIVIL SOCIETY: THE VALUE DIMENSION OF FUNCTIONING AND DEVELOPMENT
Suniehin S.112

DEVELOPMENT OF CIVIL SOCIETY AND COMMUNICATION PROPERTIES
OF LEGAL SCIENCE
Onishchenko N.118

THE DEVELOPMENT OF PARLIAMENTARISM OF COUNTRIES OF THE
EUROPEAN UNION IN MODERN NUMIZMATICS
Krytsov A.124

ABSTRACTS

DIGITALIZATION, DIGITALIZATION, DIGITAL TRANSFORMATION: CONTENTS AND
FEATURES
Mikhrovska M.128

SELECTED ISSUES OF THE ESTABLISHMENT OF THE INSTITUTION OF FAMILY
MEDIATION AS AN ALTERNATIVE METHOD OF DISPUTE RESOLUTION IN UKRAINE
Yavor O.A.131

PROSPECTS AND LEGAL PREREQUISITES FOR THE INTRODUCTION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE ADMINISTRATION OF JUSTICE Shyshka N.	134
LEGAL GUARANTEES OF FINANCIAL SUPPORT OF BUDGETARY FIELDS Vasheka G.	136

SECTION IX. INSTITUTE OF LAW ENFORCEMENT, JUDICIAL SYSTEM AND NOTARY

ARTICLES

SOME WAYS TO IMPROVE THE QUALIFICATION OF UKRAINIAN LAWYERS Fursa S., Fursa Y.	139
--	-----

SECTION X. MILITARY SCIENCES, NATIONAL SECURITY AND SECURITY OF THE STATE BORDER

ARTICLES

DESCRIPTIVE MODEL OF THE PROBLEM OF JUSTIFICATION OF THE COST OF THE FULL LIFE CYCLE OF A ZENITH ROCKET SYSTEM USING INFORMATION TECHNOLOGIES Research group: Lukianchuk V., Nikolaiev I., Vasyliev V., Zapara D., Fomenko D., Kobziev V., Tretiak V.	144
THE CAPABILITIES AT USA AND UKRAINE DEFENSE PLANNING: COMPARATIVE OBSERVATIONS Kalmykov V.G., Malyshev O.V.	154

ABSTRACTS

IMPLEMENTATION OF STATE INFORMATION POLICY AND ENSURING INFORMATION SECURITY IN CONDITIONS OF CONFLICT WITH THE RUSSIAN FEDERATION Voitko O.	164
--	-----

SECTION XI. BIOLOGY AND BIOTECHNOLOGY

ARTICLES

STUDY OF THE DANGEROUS IMPACT OF FOOD ON HUMAN HEALTH Kratko O.V., Yankiv M.A.	167
--	-----

SECTION XII. AGRICULTURAL SCIENCES AND FOODSTUFFS

ARTICLES

- AGROECOLOGICAL ASSESSMENT OF THE POSSIBILITY OF RENATURALIZATION OF RECLAMATION LANDS TO SOLVE REGIONAL ENVIRONMENTAL PROBLEMS OF THE NORTH-WESTERN POLISSYA
Bondarchuk S., Bondarchuk L., Fedoniuk V., Ivantsiv V. 171
- BIOLOGICAL METHODS OF DISEASE CONTROL ON MILLET CROPS
Nikitenko M. 176
- SELECTION OF SOURCE MATERIALS OF TOBACCO PLANTS FOR HETEROZYGOUS SELECTION.
Hliudzyk-Shemota M., Savina O. 180
- ECONOMIC EFFICIENCY IN USING THE TOBACCO HETEROSIS FORM OF THE APOMICTICAL TYPE OF BREEDING
Hliudzyk-Shemota M. 184
- INNOVATIVE DEVELOPMENTS IN THE PROTECTION OF OIL CROPS IN UKRAINE
Krut M.V. 189

ABSTRACTS

- ANALYSIS OF FIRE-FIGHTING MEASURES IN ZHYTOMYRSKE FORESTRY ENTERPRISE IN 2020
Klymchuk O.O. 194
- PECULIARITIES OF THE WATER SUPPLY OF ENCLOSURES FOR SEMI-FREE HUNTING ANIMALS KEEPING
Kratiuk O.L. 196

SECTION XIII. VETERINARY SCIENCES

ABSTRACTS

- MORPHOLOGY OF THE CHICKEN SPLEEN IN THE POST-VACCINE PERIOD
Budnik T.S., Gural'skaya S.V. 198

SECTION XIV. CHEMISTRY, CHEMICAL ENGINEERING AND BIOENGINEERING

ABSTRACTS

A DESCRIÇÃO MATEMÁTICA DA DETECÇÃO ELETROANALÍTICA DA METAQUALONA, BASEADA NA SUA ELETROOXIDAÇÃO SOBRE O COMPÓSITO DA POLI (5-AMINO-1,4-NAFTOQUINONA) COM O OXIHIDRÓXIDO DE COBALTO
 Research group:
 Tkach V.V., Kushnir Marta V., Adriano O. da Silva, Ivanushko Y.G.,
 Yagodynets P.I. 201

ЗМІСТ

SECTION XV. FOOD PRODUCTION AND TECHNOLOGY

ARTICLES

INFLUENCE OF DRYING AGENT PARAMETERS AND CONDITIONS OF DEHYDRATION ON THE KINETICS OF MOISTURE EXCHANGE
 Husarova O., Shapar R. 204

SECTION XVI. TECHNOLOGIES OF LIGHT AND WOODWORKING INDUSTRY

ARTICLES

INCREASING THE ERGONOMICS OF ECO-BAGS FOR HOUSEHOLD AND CONSTRUCTION MATERIALS
 Ihnatieva V., Bukhta V. 209

SECTION XVII. GENERAL MECHANICS AND MECHANICAL ENGINEERING

ARTICLES

INVESTIGATION OF THE EXPLOITATION CHARACTERISTICS OF BELLOWS EXPANSION JOINTS MADE OF HEAT-RESISTANT NICKEL ALLOY
 Morgay F., Ivanov V., Lavrova E. 214

EXPERIMENTAL STUDIES OF DETERMINING THE RELIABILITY INDICATORS OF VIBRATION SITES
 Delembovskyi M., Klymenko M. 220

SECTION XVIII. ENERGY AND POWER ENGINEERING

ARTICLES

- TECHNICAL AND ECONOMIC justification FOR CONTROLLED TRANSVERSE COMPENSATION IN EXTRA HIGH VOLTAGE TRANSMISSION LINES
Kuchansky V., Malakhatka D.228

ABSTRACTS

- EFFICIENCY OF MARINE FUEL INJECTION PROCESSES DIESEL ON NON-STATIONARY MODES
Slobodyanyuk M.V.234

SECTION XIX. ECOLOGY AND ENVIRONMENTAL PROTECTION TECHNOLOGIES

ARTICLES

- RADIATION CONTROL OF SECONDARY TECHNOGENIC RAW MATERIALS
Chyrkina M., Slepuzhnikov E., Shevchenko S.237

ABSTRACTS

- ECOLOGICAL PROBLEMS OF LAND RESOURCE USE IN CONDITIONS OF INTENSIVE MINING
Demchuk I.241
- SYSTEMIZATION OF TREATMENT OF INDUSTRIAL WATERS OF FOOD INDUSTRY
Gavryshko M.244
- THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF IMPLEMENTATION OF ECOLOGICAL MANAGEMENT SYSTEM AT THE ENTERPRISE
Koromyslenko Y.246

SECTION XX. INFORMATION TECHNOLOGIES AND SYSTEMS

ARTICLES

- ANALYSIS OF METHODS AND SOLUTIONS FOR INFORMATION PROTECTION IN INFORMATION AND TELECOMMUNICATIONS SYSTEMS
Delembovskyi M., Shabala Y., Terentiev O.249
- CONCEPTUAL MODEL OF BUTTER QUALITY MANAGEMENT INFORMATION SYSTEM
Kryvoruchko O., Kostiuk Y., Samoilenko Y.255

ABSTRACTS

COMPARATIVE ANALYSIS OF CONTENT MANAGEMENT SYSTEMS FOR
COMMERCIAL ACTIVITY
Morkovin Y. 259

**SECTION XXI.
PHYSICS AND MATHEMATICS**

ARTICLES

EXPERIENCE OF EUROPEAN COUNTRIES IN THE FORMATION OF
ENTREPRENEURIAL COMPETENCE
Mukha A. 261

THE ANALYSIS OF THE SPECTRUM OF RESONANT FREQUENCIES AND
NATURAL VIBRATION MODES OF A PIECEWISE INHOMOGENEOUS
REGION OF A RECTANGULAR CROSS SECTION
Luparenko O.V. 269

ABSTRACTS

DESIGN PARAMETER OPTIMIZATION WINDING MECHANISMS
Siasiev A. 278

**SECTION XXII.
PHILOLOGY AND JOURNALISM**

ARTICLES

SELF-CITATION: THE RISKS AND BENEFITS
Yurko N.A., Styfanyshyn I.M., Protsenko U.M. 280

THE STYLISTIC ANALYSIS OF THE FIGURATIVE COMPONENT OF THE
CONCEPT «DESPAIR» IN LESIA UKRAINKA'S POETRY COLLECTION
THOUGHTS AND DREAMS
Husar M. 284

MEANINGS AND MEANINGS OF THE WALL LEXEMA
Nevoit V. 288

KASHYAPA MATANGA, DHARMARATNA AND AN SHIGAO AS
CO-FOUNDERS OF THE BUDDHIAN TRANSLATION TRADITION OF THE
"HEAVENLY EMPIRE": TO STUDY
Shcherbakov Y. 292

GERMAN ADVERTISING TEXT: LINGUOSTYLISTIC PECULIARITIES AND
TRANSLATION STRATEGIES
Melnyk A.P. 296

PSYCHOANALYTIC ASPECT OF F.S. FITZGERALD'S NOVEL «TENDER IS THE NIGHT» Dynnychenko T.	301
---	-----

STATISTICAL CHARACTERISTIC OF THE COMBINATILITY OF SEMANTIC SUBCLASSES OF ADVERBS WITH ADJECTIVES IN MODERN GERMAN Leitsius H., Sheverun N.	306
---	-----

SECTION XXIII. PHILOSOPHY AND POLITICAL SCIENCE

ARTICLES

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF THE STUDY OF THE INFLUENCE OF THE NUCLEAR FACTOR ON THE UKRAINE FOREIGN POLICY Lukach N.M., Zavada Y.I.	310
--	-----

NETWORK POLITY AS PART OF THE COLLABORATIVE GOVERNANCE REGIME Sychova A.	314
--	-----

«RADICAL POSTHUMANISM» AS AN INTEGRATIVE PATTERN OF POLITICS AND NATURE Kaliuzhna J.	319
--	-----

ABSTRACTS

THE UNITY OF TRUTH IN THE PHILOSOPHY OF IBN RUSHD Bershadska I.	322
---	-----

THE USE OF STRATEGIC PLANNING TOOLS IN THE CONTEXT OF POLITICAL AND LEGAL DEVELOPMENT OF THE STATE Movchan U.	324
---	-----

SECTION XXIV. PEDAGOGY AND EDUCATION

ARTICLES

JOHN HOLT'S PHILOSOPHY OF HIGH QUALITY EDUCATION Ruban L., Svyrydiuk T., Sandyha L.	326
---	-----

THE MODEL OF «FLIPPED» CLASS Bolotnikova A.O., Pushkarova Y.M.	329
--	-----

STRUGGLE AGAINST «ENEMIES OF THE PEOPLE» IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF SOVIET EDUCATION 1920-1930 Bryvko M/	333
---	-----

PRE-PROFILE TRAINING OF STUDENTS: THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS Kholod H.Y.	339
THE EFFECTIVENESS OF TECHNOLOGY TASK-BASED LEARNING IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS 'SPEECH SKILL BY STUDYING ENGLISH Vorobel M.	349
CHANGES IN ONLINE TRAINING UNDER PANDEMIC WHILE LEARNING A FOREIGN LANGUAGE IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS Research group: Yefimova O., Zhytska S., Khymai N., Braievskaya A.	357
BLENDED LEARNING IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS: DEFINITION, LEVELS AND CATEGORIES Shandra N., Yuzyk O., Zlenko N.	360
EDUCATIONAL TRAININGS AS A MEANS OF FORMING THE COMPETENCE OF PEDAGOGICAL PARTNERSHIP Yakymchykas Y.	365
MAIN ASPECTS OF WORKING WITH THE BODY OF A STUDENT-VOCALIST WITH THE USE OF ELEMENTS OF PSYCHOLOGICAL TECHNIQUES IN VOCAL LESSONS Tarasenko O.	371
FEATURES OF SPEECH ACTIVITY DEVELOPMENT DURING PREPARATION OF FUTURE TRANSLATORS IN OHE Savka I.V., Yaremko T.I., Gulchenko S.G.	377
THE PROBLEMS OF THE EMERGENCY TRANSITION TO DISTANCE TEACHING Research group: Nurgaliyeva S., Mamedov M., Mailybaeva G., Sarsekulova D.	383
PROJECT WORK OF SCHOOLCHILDREN AS AN ELEMENT OF STEM-EDUCATION IN TEACHING MATHEMATICS Lytvyn G.M.	388
MATHEMATICAL EDUCATION IMPLEMENTATION FOR TECHNICAL SPECIALTIES' STUDENTS THROUGH INTERDISCIPLINARY RELATIONSH Shevchenko I., Levkovska T.	394
DEVELOPMENT OF EMOTIONAL MEMORY IN CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL AGE IN MUSIC ART LESSONS Priadko O.	399

STIGMATIZATION IN THE PREVENTION OF THE PHENOMENON OF SOCIAL ORPHANCE IN UKRAINE
Tovstukha O.403

THE FORMATION OF GUIDELINES OF TODAY'S YOUTH WITH THE HELP OF LITERATURE MEANS
Chumak T.408

WAYS OF OVERCOMING COMMUNICATIVE FAILURES IN FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATION
Medvedieva S.O., Nykyporets S.S., Hadaichuk N.M.412

ABSTRACTS

IMPLEMENTING TEACHING MEDIA LITERACY IN THE ENGLISH COURSE AT TECHNICAL UNIVERSITIES EFFECTIVELY
Chugai O.417

CONTRASTIVE LINGUISTICS AS A SYNCHRONOUS-COMPARATIVE STUDY OF LANGUAGE SYSTEMS
Zhydenko T.419

TEACHER TRAINING TO THE FORMATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS LEGAL KNOWLEDGE ON SAFE BEHAVIOUR IN THE INTERNET
Popadych O.122

CURRENT CULTURAL SITUATION AND ITS INFLUENCE ON CULTURE AND ARTS
Shetelia N.425

VALUE AND SENSE EXPERIENCE AS A CONDITION FOR THE FORMATION OF AXIOLOGICAL COMPETENCE
Syshch L.428

SECTION XXV. PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY

ARTICLES

HOW MUCH ARE LUCK, EFFORT, AND CONNECTIONS PART OF THE JOB SEARCH?
Shatilova O.S.431

ABSTRACTS

THE USE OF ART THERAPEUTIC METHODS IN OVERCOMING INTERPERSONAL CONFLICTS IN ADOLESCENCE
Stanishevskaya V.437

FACTORS ASSOCIATED WITH STRESS IN HEALTHCARE WORKERS DURING THE COVID-19 PANDEMIC
Pishel V., Polyviana M.440

SECTION XXVI. MEDICAL SCIENCES AND PUBLIC HEALTH

ARTICLES

TREATMENT OF COMMUNITY-ACQUIRED PNEUMONIA IN CHILDREN:
OPTIMIZATION OF ANTIBIOTIC THERAPY
Dudnyk V., Sinchuk N., Khromykh K. 442

LEPTIN CONTENT IN BLOOD SERUM OF OBESE PREGNANT WOMEN IN
THE THIRD TRIMESTER OF PREGNANCY
Semenyina H.B., Fartushok T.V., Starykovych A.V. 449

ABSTRACTS

EXPERT EVALUATION OF RESULTS OF RESUSCITATION MEASURES OF STUDENTS
AFTER TRAINING IN DOMEDIC TRAINING UNDER THE FIRST PERIOD PROGRAM
Telehina H. 454

PATHOMORPHOLOGICAL ASPECTS OF PREGNANCY DURING INTRAUTERINE
INFECTION
Pylypchuk I.S. 457

SECTION XXVII. PHYSICAL CULTURE, SPORTS AND PHYSICAL THERAPY

ARTICLES

PROBLEM OF SERVICE QUALITY AS A CRITERION FOR THE ACTIVITY OF
PHYSICAL CULTURE AND SPORTS ORGANIZATIONS
Dorofeieva T. 460

APPLICATION OF PHYSICAL REHABILITATION METHODS TO IMPROVE THE
QUALITY OF LIFE OF PATIENTS WITH OSTEOCHONDROSIS OF THE
THORACIC SPINE
Uhrynychuk S. 465

THE ROLE OF MOTOR ACTIVITY AMONG STUDENT YOUTH IN THE
PROCESS OF PROFESSIONAL FORMATION
Horodynskyi S. 470

SECTION XXVIII. PHARMACY AND PHARMACOTHERAPY

ARTICLES

RESEARCH OF ONCOPROFILE OF THE POPULATION OF UKRAINE ACCORDING
TO THE NATIONAL CANCER REGISTER
Pulnyi Y., Panfilova H. 474

THE ROLE OF PROFESSIONAL DISCIPLINES IN THE FORMATION OF INTERDISCIPLINARY APPROACH IN THE TRAINING PROCESS FUTURE PHARMACISTS
Lysenko N.479

**SECTION XXIX.
HISTORY, ARCHEOLOGY AND CULTUROLOGY**

ARTICLES

RITUALS OF THE CHILD LIFE `S FIRST YEAR IN THE 19th- FIRST HALF OF 20th CENTURIES (ON THE EXAMPLE OF CHERNIGIV REGION)
Shcherbyna S.484

THE «KHARKIV PERIOD» OF Z.E. SEREBRYAKOVA'S LIFE AND CREATIVITY AS A CRITICAL TIME IN THE BIOGRAPHY OF THE ARTIST
Dotsenko M.I., Dotsenko I.B.489

ABSTRACTS

RESIDENTIAL BUILDINGS OF THE TRADITIONAL MANOR OF THE POKUTSK-HUTSUL BORDER
Dosinchuk S.Yu.492

THE HISTORICAL-COMPARATIVE METHOD, IN THE CONTEXT OF THE STUDY OF "WESTERN ESOTERICISM" IN THE FRAMEWORK OF THE MACRO-HISTORICAL APPROACH
Pomazan D.494

**SECTION XXX.
ARCHITECTURE AND CONSTRUCTION**

ARTICLES

CONSTRUCTION INDUSTRY AND REAL ESTATE MARKET. CHALLENGES AND TRENDS
Kobzan S.M., Pomortseva O.E.497

**SECTION XXXI.
CULTURE AND ART**

ARTICLES

PECULIARITIES OF I. IZHAKOVICH'S MANNER IN ICON PAINTING OF THE MIDDLE OF THE XX CENTURY ON THE EXAMPLE OF THE ICON «SAINT TRYPHON» (HOLY MARY POKROVSKY CHURCH, PRIORKA, KYIV)
Shashkova A.O.505

FEATURES OF DESIGN OF PARKS FOR BLIND OR VISUALLY IMPAIRED Pashchenko H.	516
TERMINOLOGICAL VARIATIONS AS A REFLECTION OF THE PARADIGM OF RESTORATION ACTIVITY Tymchenko T.R.	521
ABSTRACTS	
MULTIFUNCTIONNESS AS TENDENCY OF THE DESIGN OF MODERN CINEMAS Bukharina I., Skliarenko N.	530
GENESIS OF CIRCUS ART: FROM ANCIENT TIMES TO THE PRESENT Melnyk M.	533
DIGITAL TECHNOLOGIES OF MODERN STAGE ART: SEMIOTICS OF LIGHTING Ilnitskii V.	536
THE ESSENCE OF MUSICAL SOUND AND EMOTION IN VISUAL ARTS Belymenko L.	539
INTEGRATION PROCESSES OF INTERACTIVE THEATER FOR CHILDREN IN UKRAINE Kucher R.S.	542
A CODE AS THE WAY OF AN IMAGE CREATION IN VISUAL COMMUNICATION DESIGN Vorobchuk-Kalytyuk M., Skliarenko N.	545
SIMULATION OF ART AND GAME SPECIFICS OF CHILDREN'S THEATER Pratskov R.	548
LANDSCAPE GENRE IN ANATOLY ZORKO'S OEUVRE Belichko N.	550
PRAGMATIC ASPECTS OF INNOVATIVE MEANS OF EXPRESSION OF ART PROJECTS Fisher V.	552
VARIETIES AND GENRES OF VARIOUS ARTS Derkach S.	554
THE ROLE OF SYNTHETIC "MIMIC" MASK AS AN INTEGRAL COMPONENT OF TRANSFORMATION IN THE MODERN PARODY PERFORMANCE Kasianenko A.	556

THE FORMATION OF MUSICALS AS A POPULAR GENRE IN UKRAINE Vakulenko D.Y.	559
STYLE AND CONCEPT OF BEAUTY COMPETITIONS Krykunenko S.	562
CIRCUS SUIT AS A MEANS OF ARTISTIC EXPRESSION Ilnitska O.A.	565

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.001

ГРОМАДСЬКА ІНІЦІАТИВА В УКРАЇНІ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Дідківська Леся Володимирівна

канд. екон. наук, старший науковий співробітник відділу економічної історії
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Україна

***Анотація.** Представлено результати історико-економічного дослідження ролі громадських інституцій у формуванні ринкових відносин. Розкрито характер еволюції недержавних організацій у період становлення інститутів централізовано-розподільчої системи та визначено роль цих організацій у процесі згортання ринку. Метою даної публікації є економічний аналіз діяльності громадських інституцій в історичній ретроспективі, характеристика головних сучасних тенденцій розвитку громадських ініціатив в контексті соціально-економічного розвитку України.*

***Ключові слова:** недержавні організації, представництво, кооперативи, громадська ініціатива, громадські інституції, громадянське суспільство, ринкові інститути, підприємництво.*

Ринкові перетворення системи господарських відносин і структурно-технологічні зрушення у виробництві другої половини XIX ст. на українських теренах об'єктивно потребували модернізації суспільно-політичного життя та громадської свідомості. Відтак активно розгорнувся процес становлення неурядових організацій (політичних, наукових, культурно-просвітницьких, технічних товариств, кооперативних організацій, професійних спілок, представницьких організацій промисловців і підприємців), які слугували формою вираження економічних інтересів та сприяли становленню демократичних форм соціально-політичного життя. Вони мали на меті насамперед захист професійних, територіальних та економічних інтересів своїх членів, а також виконання суспільно корисних функцій – сприяння технічному розвитку господарства, реалізація культурно-просвітницької діяльності, участь у здійсненні місцевого самоврядування, контроль за урядовими органами влади, регулювання відносин між промисловцями та найманими робітниками, сприяння політичній модернізації суспільства шляхом внесення законопроектів і пропозицій щодо демократизації суспільного життя та впровадження конституційних норм державного управління. Найбільш впливовими були Товариство для сприяння розвитку промисловості й торгівлі, Всеросійські з'їзди фабрикантів та заводчиків (1870), Всеросійські торговельно-промислові з'їзди (1896) тощо [1].

Інституційними передумовами становлення та розвитку недержавних

організацій були урядові реформи, удосконалення законодавства, розвиток фінансово-кредитної системи, поширення агрокультурної, культурно-просвітницької роботи. Разом з тим, специфіка їх діяльності (обмежений вплив на процеси інституційної еволюції, низький потенціал щодо пошуку форм встановлення контролю над урядовими структурами та соціального моделювання) формувалась під впливом наступних чинників: збереження системи самодержавної влади, кріпосництва та бюрократії, існуюча інституційна структура, що характеризувалася високим ступенем інерційності та несприйнятливості до суспільних інновацій, відсутність традицій конституціоналізму, економічної свободи та політичної самостійності. Це дозволило державному адміністративному апарату демонструвати високу здатність до захисту своїх позицій у системі влади-власності та самовідтворення, зберігати традиційні інститути.

Роль недержавних організацій у становленні ринкових інститутів реалізувалася в декількох напрямках: безпосередня організація ринкових форм взаємодії економічних суб'єктів через їх об'єднання у кооперативах; структурування та консолідація суспільства відповідно до груп інтересів, визначених місцем і роллю в ринкових відносинах; підвищення освітнього та професійного рівня населення як чинник формування ринку кваліфікованої та мобільної робочої сили; розвиток науки та техніки як основа модернізації господарства та суспільства загалом; демократизація суспільного життя шляхом залучення широкого кола громадян до політичних рухів і спілок; формування норм публічності та підконтрольності державної влади через участь населення в діяльності громадських організацій; підвищення правової культури та формування традицій законодавчого врегулювання економічних та соціально-політичних конфліктів через представницькі громадські організації [2].

Найпотужнішою силою були неурядові організації, що представляли інтереси промисловців і підприємців. Вони формували базовий інститут ринку – інститут підприємництва, сприяли розвитку промисловості й торгівлі, захищали інтереси торгово-промислових кіл у сфері оподаткування, митної політики, кредитування тощо. Разом з тим, розвиток ринкових інститутів, як і зародження інститутів громадянського суспільства, супроводжувався такими негативними екстерналіями як формування груп інтересів в уряді, лобювання цих інтересів, підкуп державних чиновників, зрощення бюрократичного апарату з верхівкою фінансово-монополістичного капіталу тощо.

Еволюція селянських господарств стала передумовою і водночас наслідком розвитку інституту кооперації. Недержавні організації забезпечували адаптацію кооперації до того інституційного середовища, що було створено завдяки впровадженню реформ, у результаті чого забезпечувалась легітимність діяльності кооперативів, підвищувались можливості їх виживання та функціонування в межах економічної системи. Недержавні організації форсували не тільки дієве використання у цьому процесі формальних інституційних чинників (ролі держави у сприянні кооперативному будівництву, створення необхідного правового поля для розвитку кооперації, системи фінансово-кредитного забезпечення та ін.), але й неформальних (враховувались особливості еволюції соціального та господарського

менталітету українського селянства, широко була поставлена система підвищення його культурно-освітнього рівня). Вони сприяли розвитку ринку землі, адже допомогали селянам придбати землю, пропагували парцеляційні кооперативи, меліорацію селянських земель тощо. Разом з тим активно формувався інститут приватної власності, кредиту, торгівлі тощо.

Значну роль у розвитку ринкових інститутів відіграли земства, які виникли завдяки земській реформі, що передбачала відродження традицій місцевого самоврядування на основі децентралізації управління, створення інституту муніципальної публічної влади поряд із державною публічною владою. На основі створення та діяльності земств в Україні виник особливий суспільний феномен – земський рух, який за своєю природою був ліберальною опозицією існуючому режиму та застарілому державному апарату. Земські ініціативи відіграли конструктивну роль у законодавчій діяльності в процесі підготовки законопроектів. Крім того, земства виконували стабілізуючу функцію, виступаючи проти деструктивних заходів боротьби за політичні свободи, сприяли утвердженню політичної свідомості та розвитку громадянської активності як обов'язкових складових демократичного суспільства. Поєднання земствами культурно-просвітницької та господарської діяльності сприяло утвердженню в суспільній свідомості засад самоврядування як вияву економічної свободи, що становить основу ринкових інститутів.

Проте роль громадської ініціативи не була оцінена належним чином. Так, голова третьої і четвертої Державної думи (1911-1917 рр.) М. Родзянко в лютому 1917 р. відмічав, що однією з причин післявоєнної економічної розрухи Росії є те, що «громадській ініціативі не довіряють, у ній вбачають небезпечного ворога; громадські організації, незважаючи на всі надані ними величезні послуги країні та армії, переслідуються. І результати цієї системи очевидні. Ті галузі народного господарства, які влада найменше пов'язала з громадськими силами, знаходяться в стані повного спустошення» [3].

У період становлення інститутів централізовано-розподільчої системи на українських землях функціонували недержавні організації двох груп: вже існуючі з дореволюційної доби політичні партії та масові громадські організації (культурно-просвітницькі, профспілки, кооперативи) та новостворені організації (комітети незаможних селян, селянські товариства взаємодопомоги). Рушійною силою їх подальшої трансформації у 20-80-х роках ХХ ст. стали адміністративні методи впливу на них, а не громадська ініціатива. Новою владою було створено таке інституційно-організаційне підґрунтя функціонування цих організацій, що надало їх діяльності формального характеру. Аналіз громадських інституційних практик радянського періоду засвідчив існування інституційної загрози надмірного втручання держави у процес розвитку недержавних організацій. Радянська влада нівелювала вплив більшості громадських інституцій на збереження та відтворення ринкових інститутів, у результаті чого вони стали одним з елементів адміністративно-командної системи. Політика одержавлення громадських інститутів спотворила соціальну сутність недержавних організацій та унеможливила повноцінне виконання ними їхніх функцій. Функції недержавних організацій зводились до формування позитивної суспільної думки з приводу соціально-політичних та

економічних заходів радянської влади та мобілізації населення для виконання державних завдань. Успішність реалізації цих функцій засвідчила високий потенціал і значні можливості використання неурядових організацій як засобу конструювання неформальних інститутів.

Незважаючи на трансформацію радянського суспільства з середини 1980-х рр. командними методами, розгорталась та зміцнювалась гласність, демократизувалось суспільне життя з метою пом'якшення існуючого режиму, забезпечення, хоч і під контролем партії, доступу народу до економічного управління, посилення їх суспільної активності, розширення соціальної бази перебудови, що виявилось у діяльності та розвитку неурядових організацій. Такі організації почали виникати на основі спільних інтересів та потреб, характерним для них був значний ступінь самостійності та незалежності від держави та політичних структур, консолідація на демократичних засадах, висхідна структура розбудови.

Так, дієвим засобом реалізації економічного потенціалу громадських об'єднань у незалежній Україні став демократичний інститут представництва, завдяки якому виявлення активної громадянської позиції підприємців навіть у представленні локальних корпоративних інтересів сприяло узгодженню суспільних очікувань та запитів, відіграло визначну роль у процесі нівелювання соціально-економічних суперечностей [4]. Зокрема на поліпшення інституційного середовища національного ринку позитивно вплинула діяльність таких громадських інститутів, як бізнес-асоціації, функцією яких є представництво та захист інтересів підприємців, створення відповідних умов підприємницької діяльності, розвиток науково-технічних і торговельних зв'язків між підприємцями. Однак згодом ці громадські інституції в Україні зрощувались із державними. Тому сьогодні така взаємодія не забезпечує належних умов для становлення інститутів громадянського суспільства, які є невід'ємною умовою розвитку ринку, гальмує економічні реформи та унеможлиблює комплексне розв'язання нагальних економічних проблем суспільного розвитку. У зв'язку з цим важливим чинником становлення узгодженого вільного підприємництва в Україні є перехід від олігархічної до інституційної моделі впливу корпоративних інтересів на вибір стратегічних пріоритетів економічної політики держави, адже аналіз суперечностей між формальними та реальними цілями створення недержавних організацій показав, що розвиток таких організацій в Україні відбувається переважно за сценарієм моделі кланового корпоративізму та патронажно-клієнтських стосунків. Водночас позитивний інституційний ефект від їхньої діяльності виникає за умови поєднання легітимності, моральності та відповідальності перед тими, кого вони представляють, і перед суспільством в цілому.

Підвищити ефективність діяльності бізнес-асоціацій в Україні, консолідувати їх зусилля міг би власний реально діючий центральний орган, який буде орієнтуватись на чітку програму діяльності, єдині цільові настанови. Основне його завдання – моніторинг державної політики, аналіз проектів законів та постанов уряду, розробка проектів рішень органів влади з окремих проблем, економічна експертиза інвестиційних проектів. Крім регулятивного впливу, важливо взяти на себе консультативну, організаційно-правову та

фінансову підтримку малого підприємництва. Власне бізнес-асоціації можуть виступати поручителями при отриманні кредитів та суб'єктами сертифікації, надавати рекомендації та економіко-правові й науково-технічні консультації, аналізувати бізнес-плани, здійснювати підготовку та перепідготовку кадрів, проводити рекламні кампанії, забезпечувати доступ суб'єктів підприємництва до інформаційної бази даних, проводити науково-практичні семінари, тренінги, круглі столи, підтримувати безпеку господарської діяльності тощо [5].

Дослідження ролі недержавних організацій у розвитку соціально-значущих ініціатив суспільства свідчить, що найбільш перспективним осередком самоорганізації сільського населення і сьогодні залишається кооперативний рух, відродженню якого має сприяти відновлення повноцінного ринкового механізму господарювання в аграрному секторі економіки та систематична цілеспрямована державна підтримка сільськогосподарської кооперації. У той же час розвиток кооперації окремих виробників можливий через відновлення базових інститутів ринку – приватної власності, економічної самостійності, майнової відповідальності, господарської ініціативи. Разом з тим, посилення впливу кооперативів та інших неурядових організацій на розвиток ринку можливе лише шляхом розвитку громадянської активності, подолання психології патерналізму, пасивності та орієнтації на державні структури.

Водночас ефективність недержавних організацій залежить від створення відповідних інституційних механізмів, а саме: наявності механізмів та умов для захисту прав і свобод людини; достатнього рівня політичної культури населення; формування ефективних інститутів громадянського суспільства як ринкового, так і неринкового характеру; створення механізмів участі громадян в управлінні державними і суспільними справами тощо. Очевидно, що провідна роль у формуванні інституційно-організаційного підґрунтя для ефективного функціонування недержавних організацій належить державі. За умов реалізації відповідної державної політики «тягар» соціальної відповідальності може бути раціонально перерозподілений між урядовими та неурядовими організаціями.

Список використаних джерел:

- [1] Небрат, В.В, Супрун, Н.А. (2012). *Еволюція ринкових інститутів в Україні*. В.В. Небрат (ред.). Київ: Інститут економіки та прогнозування НАН України.
- [2] Кудласевич, О.М. (2011). З історії становлення моделі соціальної відповідальності підприємництва у другій половині XIX – на початку XX століття. *Формування ринкових відносин в Україні*. (5), 31–36.
- [3] Родзянко, М.В. (2009). Записка председателя Государственной думы Николаю II об экономическом положении России. *Історія народного господарства та економічної думки України*. (42), 210-226.
- [4] Небрат, В.В. (2017). Розвиток підприємництва в Україні : історичні детермінанти та перспективи. *Економіка і прогнозування*. (3), 140–156.
- [5] Горін, Н.О. (2015). Соціально-технологічна парадигма підприємництва. *Український соціум*. (3(54)), 86–95.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.002

МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ЗМІН НА РІВЕНЬ АДАПТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ДО ЗРОСТАННЯ ЦІН НА ЕНЕРГОНОСІЇ

Петрушка Тетяна Олексіївна

канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Ємельянов Олександр Юрійович

д-р. екон. наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Петрушка Катерина Ігорівна

канд. техн. наук, асистент кафедри хімічної інженерії
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Анотація. Було виконано моделювання впливу енергозберігаючих технологічних змін на рівень адаптації підприємств до зростання цін на енергоносії. Запропоновано показник рівня такої адаптації. Побудовано аналітичний вираз, за допомогою якого можливо оцінити прогнозну зміну цього рівня внаслідок впровадження на підприємстві енергозберігаючої технології. Отримані результати можуть бути використані при розробленні програм енергозбереження як на рівні підприємств, так і на загальнодержавному рівні.

Ключові слова: підприємство, адаптація, енергозберігаюча технологія, моделювання, ціна, енергоносії.

Ефективність функціонування підприємств в динамічних умовах зовнішнього середовища значною мірою визначається рівнем адаптаційних можливостей суб'єктів господарювання [1–5]. Цей рівень, що суттєво залежить від гнучкості підприємств [6 – 8], відображається як в результативності адаптації [9], так і у величині їх адаптаційного потенціалу [10].

Одним з чинників, які справляють вплив на величину адаптаційного потенціалу підприємств, є рівень їх технологічного розвитку [11], зокрема, масштаби технологічних змін, що відбуваються [12, 13]. Це стосується, передусім, працезберігаючих [14, 15] та енергозберігаючих [16, 17]

технологічних змін, які на даний час є найбільш розповсюдженими серед інших видів ресурсозберігаючих змін застосовуваних на підприємствах технологічних процесів та суттєво впливають на рівень їх економічного розвитку [18–20]. Проте, провадження енергозберігаючих технологій часто потребує суттєвих інвестицій, що зумовлює необхідність попереднього оцінювання доцільності реалізації проектів такого провадження [21–24], насамперед, у контексті забезпечення підвищення потенціалу енергозбереження [25] та конкурентного потенціалу суб'єктів господарювання [26]. Стосовно ж адаптаційного потенціалу підприємств, то впровадження енергозберігаючих технологій дає змогу підвищити здатність адаптації фірм до зростання цін на енергоресурси. Проте, виконання кількісного оцінювання міри такого підвищення потребує введення у розгляд показника рівня адаптації підприємств до збільшення цін на енергоносії.

Нехай обрано два послідовних проміжки часу – базовий та звітний. Припустимо, що ціна на певний вид енергоресурсів має тенденцію до зростання. Тоді, якщо б усі показники внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, окрім цін на певний вид енергоресурсів, залишилися у звітному періоді незмінними, то витрати підприємства на цей енергоресурс зросли б пропорційно збільшенню його ціни. Відповідно, на цю ж величину, яку можна назвати потенційними втратами підприємства, зменшився би його операційний прибуток. Якщо ж операційний прибуток насправді зменшився би на меншу величину чи навіть зріс, то це свідчило б про певну адаптацію підприємства до зростання цін на даний енергоресурс. За таких умов рівень цієї адаптації можна було б оцінити часткою потенційних втрат прибутку, які підприємству вдалося уникнути внаслідок адаптації, у загальній величині цих потенційних втрат:

$$I_{ap} = \frac{C_e - (P_1 - P_0)}{C_e} = 1 - \frac{P_1 - P_0}{C_e}, \quad (1)$$

де: I_{ap} – показник адаптації підприємства до зростання цін на певний вид енергоресурсів за операційним прибутком, частки одиниці;

C_e – потенційна величина втрат підприємства внаслідок зростання цін на даний вид енергоресурсів, грошових одиниць;

P_1, P_0 – величина операційного прибутку підприємства відповідно у звітному та базовому періодах, грошових одиниць.

Очевидним є той факт, що внаслідок адаптації підприємства до зростання цін на енергоносії за умови, що воно знаходилося в оптимальному стані, прибуток підприємства не може стати більшим, ніж був до зростання цих цін. Звідси випливає, що у випадку, коли значення показника (1) перевищує одиницю, цьому може бути три таких пояснення: 1) до зростання цін підприємство перебувало не в оптимальному стані; 2) на процес адаптації вплинули сприятливі зовнішні чинники; 3) обидві причини одночасно обумовили таке значення показника (1).

Враховуючи викладене, з'являється можливість здійснити якісне ранжування рівня адаптації підприємства до зростання цін на енергоносії за

показником (1). Зокрема, якщо значення цього показника є від'ємним, то це свідчитиме про негативну адаптацію. Якщо значення показника (1) перевищує одиницю, то це є ознакою гіперадаптації. При нульовому значенні показника (1) адаптація відсутня. Зрештою, поділивши числовий проміжок від нуля до одиниці на три рівні частини, можна виділити множини значень показника (1), які відповідають низькому, середньому та високому рівню адаптації підприємства до зростання цін на енергоносії.

Змоделюємо тепер ситуацію, коли відбувається поступове зростання цін на певний вид енергоресурсів. Припустимо, що підприємство, яке у своїй діяльності використовує цей вид енергоресурсів, впроваджує технологію, що забезпечує зниження його витрат на одиницю продукції. При цьому фізичні обсяги продукції та ціни на неї залишаються незмінними за будь-якого рівня цін на енергоресурс. Тоді різниця між величиною прибутку підприємства до зростання цін на енергоресурс та після такого зростання буде описуватися такою формулою:

$$\begin{aligned} \Delta P_e = P_{e0} - P_{e1} &= (R_{e0} - C_{e0} - E_{e0}) - (R_{e0} - C_{e0} - E_{e0} \cdot T_{fe} \cdot T_{pe} - C_{et}) \\ &= E_{e0} \cdot (T_{fe} \cdot T_{pe} - 1) + C_{et} \end{aligned} \quad (2)$$

де: ΔP – різниця між величиною прибутку підприємства до зростання цін на енергоресурс та після такого зростання за умови, що за такого зростання підприємство впровадило енергозберігаючу технологію, грошових одиниць;

P_{e0} , P_{e1} – прибуток підприємства відповідно до та після зростання цін на енергоресурс, грошових одиниць;

R_{e0} – виручка від реалізації продукції підприємства за мінусом непрямих податків, грошових одиниць;

C_{e0} – операційні витрати підприємства, окрім витрат на придбання даного енергоресурсу, до зростання цін на нього, грошових одиниць;

E_{e0} – витрати підприємства на придбання даного енергоресурсу до зростання цін на нього, грошових одиниць;

T_{fe} – темп зменшення фізичних обсягів витрат енергоресурсу на одиницю фізичного обсягу продукції після впровадження на підприємстві енергозберігаючої технології;

T_{pe} – темп зростання цін на даний вид енергоресурсів;

C_{et} – додаткові поточні витрати підприємства, пов'язані із впровадженням ним енергозберігаючої технології, зокрема витрати на сплату процентів за позикою, якщо це впровадження було профінансоване шляхом взяття кредиту, грошових одиниць.

Якщо підставити вираз (2) у формулу (1), то отримуємо:

$$I_{ape} = 1 - \frac{E_{e0} \cdot (T_{fe} \cdot T_{pe} - 1) + C_{ce}}{E_{e0} \cdot (T_{pe} - 1)} \quad (3)$$

де: I_{ape} – показник адаптації підприємства до зростання цін на певний вид енергоресурсів завдяки впровадженню енергозберігаючої технології, частки одиниці.

Математичний аналіз показника (3) як функції від T_{pe} показує, що ця залежність є зростаючою та має межу зростання, яка дорівнює $1 - T_{fe}$. При цьому

до певної величини темпу зростання цін на енергоресурс показник I_{ape} набуває від'ємні значення, тобто відбувається від'ємна адаптація. Однак, цей аналіз не передбачає виділення максимальної межі можливого зростання цін на енергоресурс, за якого підприємству доцільно впроваджувати енергозберігаючу технологію. Проте, очевидно, що за незмінних цін на продукцію, яку виготовляє підприємство, така межа завжди існує. Також слід враховувати і можливі обмеження на фінансові ресурси, що є у наявності у підприємства і які воно може використати для фінансування проекту впровадження енергозберігаючої технології.

Список використаних джерел:

- [1] Білошкурська, Н. В. (2010). Моделі адаптивної поведінки та їх роль у формуванні економічної безпеки підприємства. *Актуальні проблеми економіки*, (12 (114)), 101–104.
- [2] Гросул, В. А., Круглова, О. А. & Рачкован, О. Д. (2017). Методичні засади оцінювання сприятливості зовнішнього середовища для адаптації підприємств роздрібної торгівлі. *Актуальні проблеми економіки*, (4), 62–74.
- [3] Лепейко, Т. І. & Кривобок, К. В. (2016). Удосконалення інструментів адаптації підприємств до впливу конкурентного середовища. *Бізнес Інформ*, (12), 176–181.
- [4] Крисько, Ж. Л. (2009). Адаптація підприємства до зовнішнього середовища через механізм реструктуризації. *Галицький економічний вісник*, (2), 38–42.
- [5] Соколова, Л. В. (2016). Теоретико-методологічна платформа розробки системи адаптації підприємств до змін зовнішнього середовища. *Проблеми економіки*, (3), 206–211.
- [6] Демків, І. (2010). Розвиток понятійного апарату управління гнучкістю підприємства. *Економічний аналіз*, (5), 80–82.
- [7] Ігнатієва, І. А. & Хлістунова, Н. В. (2013). Методичні підходи до оцінювання рівня стратегічної гнучкості підприємств сфери послуг. *Актуальні проблеми економіки*, (4), 128–135.
- [8] Распопов, Р. С. (2006). Економічні аспекти гнучкості виробничої потужності підприємства. *Вісник ДонДУЕТ*, (4 (32)), 117–123.
- [9] Степанова, Ю. Л. (2012). Результативність адаптації підприємства. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*, (24 (1)), 156–163.
- [10] Лепейко, Т. І. & Кривобок, К. В. (2015). Адаптаційний потенціал підприємства в конкурентному середовищі. *Економічний аналіз*, (20), 245–250.
- [11] Emelyanov, O., Petrushka, T., Lesyk, L. & Hryshko, V. (2014) The Impact of the Technological Development Level of Ukrainian Enterprises on the Competitiveness of Their Products. *International Journal of Business, Humanities and Technology*, (4), 129–135.
- [12] Caliskan, H. K. (2015). Technological change and economic growth. *Procedia Soc. Behav. Sci.*, (195), 649–654.
- [13] Sredojecic, D., Cvetanovic, S. & Boskovic, G. (2016). Technological changes in economic growth theory: neoclassical, endogenous, and evolutionary-institutional approach. *Economic Themes*, (54(2)), 177–194.
- [14] Piva, M. & Vivarelli, M. (2018). Technological change and employment: is Europe ready for the challenge. *Eurasian Bus. Rev.*, (8(1)), 13–32.
- [15] Yemelyanov, O., Symak, A., Petrushka, T., Lesyk, R. & Lesyk, L. (2018). Assessment of the technological changes impact on the sustainability of state security system of Ukraine. *Sustainability*, (10(4)), 1186.
- [16] Концеба, С. М. & Непочатенко, О. О. (2007). Енергозберігаючі технології в Україні: економічний ефект та перспективи впровадження. *Збірник наукових праць*

- Уманського національного університету садівництва*, (63), 1–5.
- [17] Yemelyanov, O., Symak, A., Petrushka, T., Zahoretska, O., Kusi, M., Lesyk, R. & Lesyk, L. (2019). Changes in Energy Consumption, Economic Growth and Aspirations for Energy Independence: Sectoral Analysis of Uses of Natural Gas in Ukrainian Economy. *Energies*, (12(24)), 4724.
- [18] Ємельянов, О. Ю., Петрушка, Т. О. & Крет, І. З. (2013). Методичні засади оцінювання економічної ефективності впровадження ресурсозберігаючих технологій на промислових підприємствах. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми економіки та управління», (754), 18–25.
- [19] Захарченко, Н. В. (2015). Оцінка рівня високотехнологічного розвитку виробничого підприємства. *Економічний вісник університету: зб. наук. праць*, (26.1), 73–80.
- [20] Емельянов, А. Ю. & Петрушка, Т. А. (2013). Исследование факторов технологического развития предприятий. *Проблемы экономики и менеджмента*, (11), 13–21.
- [21] Дзеджула, В. В. (2011). Оцінка економічної ефективності інвестицій в енергозберігаючі проекти. *Економічний простір*, (54), 124–130.
- [22] Дзядикевич, Ю. В., Буряк, М. В. & Розум, Р. І. (2011). Методи оцінки ефективності інвестицій в енергозбереження. *Інноваційна економіка*, (2), 119–122.
- [23] Козик, В. В., Ємельянов, О. Ю. & Політанська, О. Л. (2009). Визначення чутливості інвестиційної ефективності до зміни ефектоутворюючих факторів виробництва інноваційної продукції. *Інвестиції: практика та досвід*, (3), 6–9.
- [24] Гришко, В. А., Ємельянов, О. Ю. & Крет, І. З. (2008). Моделювання процесу формування цін на інноваційну продукцію машинобудівних підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» «Логістика»*, (633), 153–157.
- [25] Бурда, В. Є. (2013). Потенціал енергозбереження та напрями використання альтернативних джерел енергії у промисловості. *Економічний часопис – XXI*, (1-2), 45–48.
- [26] Карачина, Н. П. (2014). Конкурентний потенціал та його роль у формуванні конкурентоспроможності підприємства. *Економічний простір*, (86), 164–172.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.003

МОДЕЛЮВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ ЇЇ ЕКОНОМІКИ

Ємельянов Олександр Юрійович

д-р. екон. наук, доцент,

доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій

Національний університет «Львівська політехніка», Україна

***Анотація.** Було виконано моделювання потенціалу підвищення енергетичної незалежності держави. Зокрема, було побудовано аналітичний вираз для визначення максимально можливого значення індексу валового внутрішнього продукту, за якого досягатиметься повна енергетична незалежність від імпорту певного енергоресурсу. Отримані результати можуть бути використані при прогнозуванні можливостей держав, які імпортують певні види енергетичних ресурсів, знизити рівень залежності від такого імпорту.*

***Ключові слова:** потенціал, енергетична незалежність, моделювання, енергетичний ресурс, імпорт.*

Однією з головних цілей державного регулювання економіки є забезпечення її стійкого розвитку [1, 2], зокрема, на інноваційних засадах [3, 4]. Проте, економічний розвиток часто потребує залучення додаткових ресурсів – як фінансових [5], так і виробничих [6, 7]. Деякі з цих ресурсів можуть бути обмеженими або доволі дорогими, що зумовлює необхідність ресурсозберігаючого типу економічного зростання [8]. Вирішення завдання забезпечення цього типу зростання потребує реалізації програм з ресурсозбереження [9–13]. Зокрема, це стосується збереження енергетичних ресурсів [14–16], особливо тих з них, які імпортуються. Необхідність скорочення споживання таких ресурсів та, відповідно, потребу в реалізації потенціалу підвищення енергетичної незалежності держави слід обов'язково враховувати при розробленні та провадженні державної енергетичної політики [17–21], у тому числі – стосовно подолання бар'єрів на шляху реалізації проектів з енергозбереження [22–27].

Таким чином, досягнення енергетичної незалежності ускладнюється, якщо при цьому відбувається зростання економіки, оскільки таке зростання може вимагати додаткових енергоресурсів. Отже, існує певне протиріччя між завданням зниження залежності економіки від імпортних енергоносіїв та необхідністю забезпечувати стабільне економічне зростання. Одним зі

способів вирішення цього протиріччя є нарощування власного видобутку енергоресурсів. Однак, у більшості країн можливість такого нарощування є обмеженою або взагалі відсутньою. Тому вирішальну роль у досягненні енергетичної незалежності відіграє скорочення енергоспоживання, зокрема, завдяки розвитку зеленої енергетики та підвищенню енергоефективності.

Також важливо розрізнити комерційних та некомерційних споживачів енергоресурсів. До другої категорії споживачів, зокрема, належать житловий сектор та державні установи. Зміна обсягів споживання ними імпортованих енергоресурсів не впливає суттєво на зміну валового внутрішнього продукту (ВВП) країни. Отже, скорочення такого споживання може розглядатися як один з головних напрямів забезпечення енергозберігаючого економічного зростання на макрорівні.

Окрім зменшення енергоспоживання, важливою умовою зниження енергетичної залежності країни є нарощування нею власного видобутку відповідного виду енергоресурсів. Тому з метою оцінювання потенціалу підвищення енергетичної незалежності держави в умовах зростання її економіки необхідно змоделювати спільний вплив цих двох напрямів зниження енергетичної залежності на рівень такої залежності. При цьому слід зважати на те, що рівень енергетичної залежності країни за певним енергоресурсом може бути оцінено двома способами:

1) за абсолютною величиною потреби у імпортних поставках енергоресурсу (тобто як різниця між його споживанням та власним видобутком). Умову зниження цієї потреби у звітному періоді порівняно із базовим періодом можна представити у вигляді такої нерівності:

$$C_{ске0} \cdot T_{ввп} \cdot T_{еввп} + C_{сне0} \cdot T_{сне} - B_{в0} \cdot T_{вв} < C_{ске0} + C_{сне0} - B_{в0}, \quad (1)$$

або

$$T_{ввп} < \frac{1 + \frac{B_{в0}}{C_{ске0} + E_{пс0}} \cdot (T_{вв} - 1) - a_0 \cdot T_{сне}}{(1 - a_0) \cdot T_{еввп}}; \quad (2)$$

2) як частка потреби у зовнішніх поставках енергоресурсу у загальному обсязі його споживання. Умову зниження цієї частки у звітному періоді порівняно із базовим періодом можна представити у вигляді такої нерівності:

$$\frac{C_{ске0} \cdot T_{ввп} \cdot T_{еввп} + C_{сне0} \cdot T_{сне} - B_{в0} \cdot T_{вв}}{C_{ске0} \cdot T_{ввп} \cdot T_{еввп} + C_{сне0} \cdot T_{сне}} < \frac{C_{ске0} + C_{сне0} - B_{в0}}{C_{ске0} + C_{сне0}}, \quad (3)$$

або

$$T_{ввп} < \frac{T_{вв} - a_0 \cdot T_{сне}}{(1 - a_0) \cdot T_{еввп}}, \quad (4)$$

де: $C_{ске0}$ – сукупні фізичні обсяги споживання певного енергоресурсу усіма комерційними споживачами у базовому періоді;

$T_{еввп}$ – індекс ВВП країни;

$T_{еввп}$ – індекс співвідношення між обсягами споживання певного енергоресурсу усіма комерційними споживачами та величиною ВВП;

$C_{ске0}$ – сукупні фізичні обсяги споживання певного енергоресурсу усіма некомерційними споживачами у базовому періоді;

$T_{сне}$ – індекс сукупних фізичних обсягів споживання певного енергоресурсу усіма некомерційними споживачами;

$V_{в0}$ – обсяги власного видобутку певного енергоресурсу;

$T_{вв}$ – індекс обсягів власного видобутку певного енергоресурсу;

a_0 – частка некомерційного споживання певного енергоресурсу у загальному обсязі його споживання у базовому періоді, частки одиниці.

Таким чином, зниження енергетичної залежності країни від імпорту певного енергоресурсу при одночасному зростанні ВВП досягатиметься за умови, що індекс ВВП перевищує одиницю, але є нижчим від його граничних максимальних значень. Ці значення задаються правими частинами нерівностей (2) та (4). При цьому, якщо у базовому періоді економіка країни була залежною від імпорту (тобто за умови, що $V_{в0} < C_{ске0} + C_{сне0}$), значення правої частини нерівності (4) є завжди меншим за значення правої частини нерівності (2). Тому зниження відносного рівня енергетичної залежності накладає менш жорсткі вимоги до значення індексу ВВП, ніж зниження енергетичної залежності за абсолютною величиною потреби в імпортних поставках енергоресурсу.

Прирівнявши ліву частину нерівності (1) до нуля, можна визначити максимально можливе значення індексу ВВП, за якого досягатиметься повна енергетична незалежність від імпорту певного енергоресурсу:

$$T_{еввпmax} = \frac{V_{в0}}{C_{ске0} + C_{сне0}} \cdot (T_{вв} - 1) - a_0 \cdot T_{сне} \quad (5)$$

де: $T_{еввпmax}$ – максимально можливе значення індексу ВВП, за якого досягатиметься повна енергетична незалежність від імпорту певного енергоресурсу.

Представлені вище вирази (1) – (5) можна застосовувати при оцінюванні потенціалу зниження енергетичної залежності країн від імпорту певного енергоресурсу.

Отже, одним з основних способів зниження енергетичної залежності країн від поставок імпортних енергоресурсів та, відповідно, підвищення рівня їх енергетичної безпеки є скорочення обсягів енергоспоживання. При цьому важливо оцінити здатність економіки зростати з одночасним скороченням споживання певних видів енергоресурсів. З цією метою слід провадити секторальний аналіз використання цих енергоресурсів. Зокрема, для секторів економіки, які є комерційними споживачами певного енергоресурсу, слід встановити взаємозв'язки між зміною галузевих обсягів споживання певного енергоресурсу та зміною галузевої доданої вартості.

Список використаних джерел:

[1] Yemelyanov, O., Kurylo, O. & Petrushka, T. (2018). Methodological principles of

- evaluating economic potential of industrial enterprise sustainable development. *Науковий вісник «Полісся»*, (2 (14)), 141–149.
- [2] Yemelyanov, O., Symak, A. & Zarytska, O. (2016). Modelling the process of forming the potential of economic development of an industrial enterprise. *Periodyk naukowy Akademii Polonijnej, Czestochowa, Akademia Polonijna w Czestochowie*, (3), 128–137.
- [3] Герасимчук, В. Г., Довгань, Л. Є. & Давиденко, В. Р. (2006). Інноваційно-інвестиційний розвиток промисловості України: проблеми і перспективи. *Інвестиції: практика та досвід*, (12), 14–17.
- [4] Найдюк, В. С. (2013). Сутність та передумови інноваційного розвитку підприємств. *Маркетинг і менеджмент інновацій*, (4), 251–263.
- [5] Yemelyanov, O., Petrushka, T., Symak, A., Trevoho, O., Turylo, A., Kurylo, O., Danchak, L., Symak, D. & Lesyk, L. (2020). Microcredits for Sustainable Development of Small Ukrainian Enterprises: Efficiency, Accessibility, and Government Contribution. *Sustainability*, (12(15)), 6184.
- [6] Ємельянов, О. Ю., Петрушка, Т. О. & Висоцький, А. Л. (2013). Діагностика ресурсного забезпечення як чинника формування виробничо-збутового потенціалу підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України*, (23.4), 128–135.
- [7] Петрушка, Т. О. (2011). Діагностика ресурсного забезпечення та обґрунтування доцільності впровадження на підприємстві ресурсозберігаючих технологій. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління»*, (698), 255–261.
- [8] Петрушка, Т. О. (2013). *Оцінювання економічної ефективності ресурсозберігаючого розвитку промислових підприємств* (дис. ... канд. екон. наук). Національний університет «Львівська політехніка». Львів, Україна.
- [9] Баландіна, І. С. (2011). Принципи формування потенціалу ресурсозбереження на підприємствах у сучасних умовах. *Бізнес Інформ*, (11), 141–143.
- [10] Іваненко, О. В. (2013). Формування потенціалу ресурсозбереження соціально-економічних систем. *Економіка. Фінанси. Право*, (8), 7–10.
- [11] Некрасова, Л. А. & Хрїстова, А. В. (2017). Формування ресурсозберігаючої моделі розвитку підприємства. *Економіка: реалії часу*, (2 (30)), 79–84.
- [12] Сотник, І. М. (2010). Економічне стимулювання ресурсозбереження у контексті сталого розвитку України. *Економіст*, (12), 72–75.
- [13] Lesynskyi, V., Yemelyanov, O., Zarytska, O., Symak, A. & Koleshchuk, O. (2018). Substantiation of projects that account for risk in the resource-saving technological changes at enterprises. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, (6(1)), 6–16.
- [14] Андрусів, У. Я. & Мазур, І. М. (2017). Комплексний підхід до забезпечення раціонального використання енергетичних ресурсів. *Бізнес Інформ*, (1), 44–49.
- [15] Бойчук, Н. Я. & Острянюк, М. М. (2017). Проблеми енергозбереження та підвищення енергоефективності економіки України. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*, (19), 25–34.
- [16] Жадько, К. С. (2017). Сучасні тенденції енергозбереження та ефективності діяльності підприємств. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*, (16), 302–307.
- [17] Майстро, С. & Більовський, М. (2018). Державна політика енергоефективності та енергозбереження як необхідна умова забезпечення енергетичної безпеки України. *Ефективність державного управління*, (1(54)), 80–87.
- [18] Матвийчук, Н. М. (2016). Приоритеты реализации политики энергосбережения в Украине. *Economics and management. Juvenis scientia*, (1), 97–100.
- [19] Михаліцька, Н. Я. (2013). Реалізація політики енерго- та ресурсозбереження в

- контексті зміцнення національної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*, (2), 108–117.
- [20] Yemelyanov, O., Symak, A., Lesyk, L., Petrushka, T., Kryvinska N. & Vovk, O. (2021). Modeling of Parameters of State Participation in Financing of Energy Saving Projects at Enterprises. *Advances in Intelligent Systems and Computing*, (1293), 498–511.
- [21] Петренко, І. П. & Козловська, О. Ю. (2017). Фінансова підтримка проектів у сфері енергозбереження в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 14(2), 65–68.
- [22] Кінаш, І. А. (2015). Бар'єри на шляху впровадження енергоефективності та енергозбереження підприємств. *Міжнародний науково-виробничий журнал: Сталий розвиток економіки*, (3), 185–189.
- [23] Севастьянов, Р. В. & Калініна, Я. Ю. (2014). Енергоефективність промислових підприємств України та бар'єри з її впровадження. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*, (7), 144–154.
- [24] Cagno, E., Worrell, E., Trianni, A. & Pugliese, G. (2013). A novel approach for barriers to industrial energy efficiency. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, (19), 290–308.
- [25] Chai, K. H. & Yeo, C. (2012). Overcoming energy efficiency barriers through systems approach – A conceptual framework. *Energy Policy*, (46), 460–472.
- [26] Kangas, H. L., Lazarevic, D. & Kivimaa, P. (2018). Technical skills, disinterest and non-functional regulation: Barriers to building energy efficiency in Finland viewed by energy service companies. *Energy Policy*, (114), 63–76.
- [27] Lesinskyi, V., Yemelyanov, O., Zarytska, O., Symak, A. & Petrushka, T. (2020). Development of a toolkit for assessing and overcoming barriers to the implementation of energy saving projects. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, (5(3)), 24–38.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.004

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ КОНЦЕНТРАЦІЇ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

Познякова Олена Ігорівна

старший викладач

НУ «Львівська політехніка», Україна

Після проголошення незалежності України процес роздержавлення дав можливість реалізуватися інституту приватної власності через корпоратизацію. Спочатку через ваучерну приватизацію, а згодом через велику приватизацію відбувся перерозподіл власності, який триває донині. Дані трансформації розглядалися частіше з точки зору правового поля, а саме права власності. Однак з часом довелося визнати, що перерозподіл власності приніс за собою соціально-економічні наслідки, які не завжди були позитивними. [1]

До негативних наслідків трансформацій власності можна віднести і тенденції до концентрації її, зокрема у бенефіціарів, зареєстрованих в інших державах. На відміну від прямих іноземних інвестицій, які є важливими для економічного розвитку, інвестиції від іноземних юридичних та фізичних осіб, які не є кінцевими бенефіціарами можуть у великій концентрації становити ряд загроз. Незважаючи на вимоги Міністерства Юстиції щодо розкриття інформації про кінцевого бенефіціара, як свідчать звіти, [2] ця вимога часто порушувалася, надаючи перевагу оплаті штрафу.

Проаналізувавши дані щодо істотної участі у власності українських підприємств (10% акцій та більше), можна зробити ряд висновків. Перш за все, враховуючи географію реєстрації підприємств-власників, бачимо, що більшість країн відносяться до офшорних зон. На прикладі підприємств паливної промисловості (Табл. 1) бачимо, що країною з найбільшою кількістю бенефіціарів-власників ключових українських підприємств є Кіпр. Схожа ситуація прослідковується і в хімічній промисловості, в галузях чорної металургії, машинобудування, транспорту.

Таблиця 1

Власники акцій підприємств паливної промисловості з істотною часткою участі понад 10%

Назва підприємства	Країна бенефіціара	% участі
ПрАТ «ДТЕК ПЕМ Енерговугілля»	Нідерланди	100
ПАТ «Одеський нафтопереробний завод»	Кіпр	99,6
ПАТ «Інститут транспорту нафти»	Кіпр	76
ПАТ «Нафтохімік Прикарпаття»	Віргіндські острови (Брит.)	71
ПрАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»	Нідерланди	60
ПАТ «Нафтопереробний комплекс Галичина»	Віргіндські острови (Брит.)	38

Продовження табл. 1

Назва підприємства	Країна бенефіціара	% участі
ПАТ «Транснаціональна фінансово-промислова нафтова компанія «Укртатнафта»	Кіпр	37
ПрАТ «Нафтоавтоматика»	Віргіндські острови (Брит.)	16
ПАТ «Укрнафта»	Кіпр	27
ПАТ «Дизельний завод»	Віргінські острови	12

Дані сформовано з [3]

Заслугує уваги також електроенергетична галузь (Рис. 1), яка відноситься до стратегічних, однак деякі електрогенеруючі підприємства майже повністю належать іноземним компаніям.

Рис. 1. Частки іноземних бенефіціарів суттєвої участі у підприємствах електроенергетичної галузі

Дані сформовано з [3]

Зареєстровані з істотною участю і власники підприємств, що відносяться до фінансового та страхового ринку. Зокрема 37% акцій ПАТ «Національної акціонерної страхової компанії «Оранта» належить бенефіціару, зареєстрованому у Казахстані і 25% на Кіпрі. Публічне акціонерне товариство «Акціонерний комерційний промислово-інвестиційний банк» на 99,8% є власністю юридичної особи, зареєстрованої у Російській федерації, а АТ «Укрсоцбанк» на 100% у Люксембурзі.

Дана ситуація, яка склалася стосовно власності багатьох стратегічно важливих та ключових підприємств має ряд причин, які варто було б врахувати при вдосконаленні українського законодавства та покращення інвестиційного клімату як для іноземних, так і для українських інвесторів. Найголовнішою

причиною концентрації власності за межами України є спроба її власників захистити її від можливостей несанкціонованого перерозподілу, рейдерських захоплень, які мали місце в період політичних криз в умовах циклу «влада-власність». Посилення захисту прав власності є необхідним для відновлення довіри та сприятливого економічного розвитку. Досить вагому роль в цьому процесі міг би відіграти Єдиний реєстр власності [4], який акумулював би інформацію не лише стосовно володіння але й користування і розпорядження майном, генеруючи інформацію стосовно всіх попередніх трансформацій, що унеможливило б велику частину рейдерських захоплень.

Ще однією причиною реєстрації бенефіціарів у багатьох офшорних країнах – уникнення оподаткування. Для України це значні втрати до державного бюджету, що стає наслідком попередніх трансформацій та політичних криз. До наслідків також слід віднести втрату контролю з точки зору держави над стратегічно важливими підприємствами, що також несуть відповідальність за економічну безпеку країни. Процеси можливої націоналізації у разі її крайньої необхідності суттєво ускладнилися б перевагою права тих країн, де зареєстрований власник пакету акцій. Бачимо діалектику у дослідженні даної проблеми. З одного боку, важливо захищати інтереси країни з точки зору економічної безпеки. З іншого боку, не менш важливим є забезпечити однаковий захист власності всіх інвесторів, незалежно від розміру інвестицій та країни походження.

Список використаних джерел:

- [1] Alyeksyeyev, I., & Pozniakova, O. (2018). Transformation of ownership of the banking system in Poland and Ukraine: problems and prospects. *Financial Sciences. Nauki o Finansach*, 23(1), 33-48. doi: <https://doi.org/10.15611/fins.2018.1.03>
- [2] Звіт Державної служби фінансового моніторингу (2019). Вилучено із <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/books/Zvit2019.pdf>
- [3] Власники пакетів акцій (2020). Вилучено із <https://smida.gov.ua/db/owners>
- [4] Pozniakova, O. (2020). Improvement of the methodology for the property registry formation as a tool preventing the development of hidden monopolies. *Technology Audit And Production Reserves*, 3(4(53)), 45-48. doi:<http://dx.doi.org/10.15587/2706-5448.2020.207048>

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.005

ПРОБЛЕМА ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Атрощенко Олександр Юрійович

здобувач вищої освіти на факультеті фінансів, податків і бухгалтерії
Державний університет імені Вітелона у Легниці, Республіка Польща

В нашому сучасному світі більшість країн зіштовхуються з проблемою тіньової економіки, що негативно впливає на соціально-економічні процеси від яких наряду залежить рівень життя людей. У розвинених країнах цифри будуть коливаються від 5 до 15 % ВВП. У країнах третього світу цей показник доходить до 45 %. Україна за масштабами тіньового сектору економіки посідає чільне місце серед країн світу. Результати дослідження міжнародної Асоціації дипломованих сертифікованих бухгалтерів (ACCA), присвячені оцінці та прогнозу розвитку глобальної тіньової економіки, свідчать про те, що найвищий рівень тіньової економіки серед 28 досліджених країн, мають Азербайджан (67,04%), Нігерія (48,37%), Україна (45,96%), Шрі-Ланка (37,76%), Росія (39,07%), Бразилія (34,76%). Найнижчий рівень зафіксований у США (7,78%), Японії (10,08%) та Китаї (10,15%) [1]. Значення інтегрального показника тіньової економіки розраховані відповідно до Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки, розроблених відділом економічної безпеки та детінізації економіки департаменту макроекономіки Мінекономіки і затверджених Наказом Мінекономіки від 18 лютого 2009 р. № 123 [2]. Основною проблемою тіньової економіки є невизначеність чіткого розуміння цього поняття, економісти називають декілька основних, але ми в нашому дослідженні візьмемо за основу П. Гутманна який дає таке визначення: «підпільна економіка» (underground) — це неврахована частина ВВП, яка має бути додана до економічної діяльності [3]. Сформувавши в наших головах картину про сутність проблеми і ознайомившись з основними світовими показниками ми можемо зробити висновок, що для України проблема є гострою. Тому давайте дізнаємося які ж бувають методи дослідження? Їх можна розділити на економічні та математичні.

Економічні – це економічний аналіз, документальний аналіз і бухгалтерський. Математичний метод – це так званий метод Гутмана. Ознайомившись з існуючими методами в нас виникає нове питання який з цих методів буде працювати в нашій країні? Даючи відповідь на це питання можна з точністю сказати, що всі методи потрібно використовувати комплексно. Таким чином, перед дослідником відкриється проблема з різних сторін і спосіб вирішення буде максимально раціональним і об'єктивним.

Отже, нам залишається дізнатися про методи вирішення даного питання,

як не дивно вони будуть полягати в податковій політиці. Потрібно в першу чергу побороти так звану “конвертну зарплату”, корупцію і врешті решт боротьба з відмиванням “брудних грошей”.

За даними НБУ наша країна втрачає 702 млрд грн. Це значні кошти які могли підтримати економіку України, але на мою думку ситуація не така страшно як її зображують. Підключивши до роботи математиків, економістів та звернувши увагу на молодь, а саме заохочення людей займатися науковою діяльністю наша країна може виростити фахівців, що зможуть відкрити дорогу до розвитку. Також можна сказати, що існує багато методів боротьби і дослідження які представлені вище, а це значить, що проблему можна побороти! Тому я сподіваюся, що на проблему тіньової економіки ще раз звернуть увагу і почнуть діяти, потрібно згадати про наших дітей які будуть жити в нашій країні і пам'ятати, що тільки разом ми зможемо поборотися за нашій добробут.

Список використаних джерел:

- [1] Варналія, З.С. (2009). *Економічна безпека*. Київ: Знання.
- [2] *Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки* (Наказ Міністерства економіки України). № 123. (2009). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0123665-09#Text>
- [3] Носова, О.В. (2019). *Національна економіка*. Київ: Центр учбової літератури.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.006

ВПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ ОБСЛУГОВУВАННЯ ДЛЯ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО- РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

Рибакова Світлана Сергіївна

здобувач вищої освіти науково-навчального інституту харчових технологій готельно-ресторанного і туристичного бізнесу

Вищий навчальний заклад

«Полтавський університет економіки і торгівлі», Україна

Науковий керівник: Капліна Тетяна Вікторівна

д-р. техн. наук, професор кафедри готельно-ресторанної та курортної справи

Вищий навчальний заклад

«Полтавський університет економіки і торгівлі», Україна

У сучасному світі в умовах жорсткої конкуренції існує нагальна потреба забезпечити унікальну диференціацію готельних продуктів надаючи інноваційні ідеї послугам для покращення діяльності підприємств готельного господарства. Конкурентне середовище зростає, і рішення для готелів полягає в тому, щоб працювати за систематичним стратегічним принципом, використовуючи інноваційні ідеї, та створювати персональні продукти для кожного споживача, забезпечуючи йому унікальне перебування.

Визначаючи сутність інновації, слід зазначити, що інновації – це процес і результат.

Як процес вони впливають на внутрішні зацікавлені сторони підприємства (зорієнтовані всередину), цільових кінцевих споживачів (зорієнтовані назовні), можуть залучати сторонні знання (відкриття інновації) або реагувати на вертикальну інтеграцію та ексклюзивний контроль (закриті ззовні) [2].

З іншого боку, як результат, інновації визначають з точки зору їхньої новизни чи радикальності. Рішення, які є новими для організації, зараховуються до «додаткових інновацій».

У готельно-ресторанному господарстві взаємодія між споживачами послуг та засобами розміщення розширює сферу інновацій та відходить від вузьких інновацій, що керуються технологіями, домінуючими у виробництві [2].

Готельний бізнес потребує технічного оновлення. Щорічно на ринку готелів, ресторанів з'являються нові напрями розвитку.

Тому для ефективної роботи підприємства та додаткового залучення споживачів, на наш погляд, розробка впровадження стандартів

обслуговування для персоналу, де інновації будуть виступати як процес, є необхідністю саме такі інновації дадуть змогу підвищити кваліфікаційний рівень персоналу, та збільшити задоволеність споживачів, та радикально не вплинуть на концепцію закладу, Відповідно до управлінської аксіоми - підвищення на 5% рівень задоволеності гостя, може збільшити прибуток на 25-85% в залежності від значущості попиту [4].

Тому залучаючи персонал фронт-лінії для роботи відповідно до розроблених стандартів доцільно враховувати, щоб стандарт був працюючим. А це можливо за умови:

- коли персонал їх виконує;
- врахування ступеня підготовки персоналу;
- врахування зміни в залежності від вподобань гостей, та їх потреб;
- застосовувати фотографії або схеми з конкретизацією виконувальних дій;
- взаємозв'язку між посадовою інструкцією та стандартами мають бути взаємопов'язані.

Проблеми з якими стикаються власники закладів ресторанного господарства під час обслуговування споживачів - це:

- тривале очікування замовлення;
- погане обслуговування;
- несмачні страви;
- маленькі порції;
- невідповідність заявлених страв у меню до реальних страв що подають гостям;
- врахування додатково суми «Чаєвих» у рахунок гостя;
- неправильний розрахунок.

Якість обслуговування впливає в достатній мірі на збільшення кількості споживачів та отримання прибутку підприємства (Рис.1).

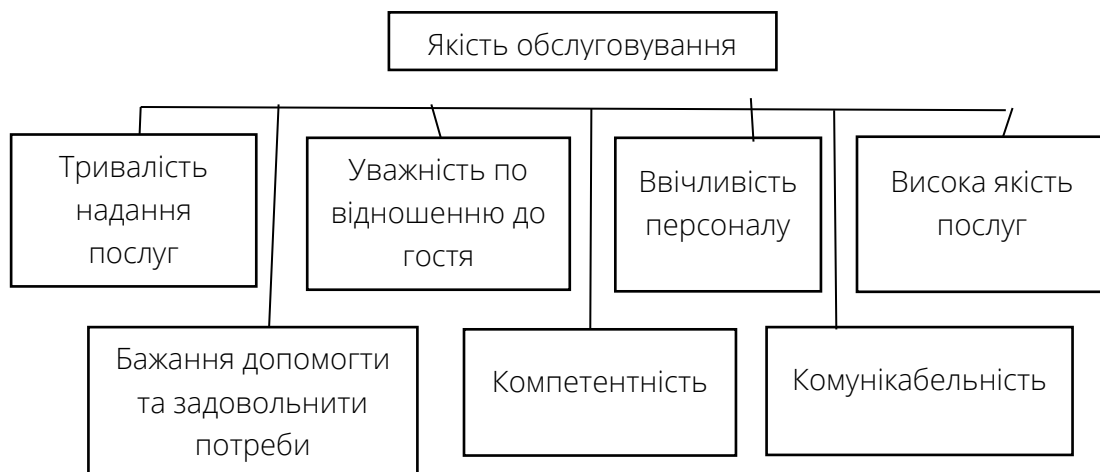

Рис. 1. Основні складові якості обслуговування (розроблено автором)

Підвищення ефективності, вдосконалення якості обслуговування, збільшення прибутковості і забезпечення стійкого економічного зростання готельного підприємства можливе за умови оптимального використання всіх

наявних ресурсів. Якісно побудована система управління дозволить структурувати процес впливу на всіх рівнях управління.

Висновки. Таким чином, у випадку низької кваліфікації персоналу, постійної плинності кадрів, відсутності сучасної системи навчання – все це призводить до появи ризику в організації ресторанного обслуговування при готелі. Саме розробка стандартів обслуговування в ресторанно-готельному менеджменті допоможе керівникам їх ефективно вирішувати.

Список використаних джерел:

- [1] Капліна, Т. В., Столярчук, В. М., Малюк, Л. П., Капліна, А. С. (2018). Інноваційні технології в готельному господарстві: основи теорії : навчальний посібник. Полтава : ПУЕТ.
- [2] Коновалова, Т. & Ятулявічієне, Г. (2015). Перспективи розвитку інновацій в готельному господарстві на прикладі мережі готелів Radisson в Україні. Регіональні дослідження становлення та розвитку, 15 (1), 73-85.
- [3] Сін, Х. (2009). Інновації у сфері послуг у готельному господарстві: тематичне дослідження InfoQuest. 2009 рік.
- [4] Котлер, Ф., Боуэн, Д., Мейкенз, Д., Михайлов, Н., Ноздрева, Р. Б., Лившиц, Е. И. (2005). Маркетинг. Гостеприимство. Туризм: учебник. М.:ЮНИТИ.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.007

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ: ДОСВІД КИТАЮ

Романюк Артем Миколайович

студент 2-го курсу магістратури економічного факультету

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Науковий керівник: Варналій Захарій Степанович

д-р. екон. наук, професор, професор кафедри фінансів

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Анотація. Стаття присвячена використанню методів податкового планування в діяльності підприємств, зокрема, розкриваються стратегії податкового планування підприємств за новими стандартами бухгалтерського обліку Китаю та розглядається можливість впровадження такого підходу в законодавче поле України. Доведено, що податкове планування полягає у зменшенні податкового навантаження підприємств розумним чином відповідно до їх фактичного стану та в межах чинного законодавства. Визначено, що податкове планування є невід'ємною складовою системи управління фінансами підприємства і є одним з необхідних заходів для максимізації прибутку. Встановлено, що розумне податкове планування може допомогти підприємствам зменшити операційні витрати, збільшити норму прибутку, щоб покращити конкурентні переваги. Незважаючи на те, що податкове планування призведе до зменшення фіскальних доходів країни, аргументовано, що воно може покращити операційну ефективність компанії, підтримати процвітання всього ринкового середовища країни та покращити стабільність ділових операцій. Тому, з макроекономічної точки зору, податкове планування також є дуже корисним для розвитку національної економіки, а впровадження нових стандартів бухгалтерського обліку має важливий вплив на податкове планування підприємств.

Ключові слова: податкове планування, стандарти фінансової звітності, податковий менеджмент, податкове адміністрування, податкова оптимізація.

Податкове планування – поширене явище в усіх країнах світу. Його розвиток є динамічним, а методи податкового планування постійно змінюються в залежності від змін в міжнародному та національному законодавстві. Також умови здійснення податкового планування, так само як і особливості здійснення корпоративного податкового менеджменту та імплементація заходів податкового планування в податкову політику підприємства значною мірою залежать і від змін, що вносяться в міжнародні та національні стандарти фінансової звітності та бухгалтерського обліку. Так введення нових стандартів

бухгалтерського обліку в Китаї мало значний вплив на застосування підприємствами Китаю інструментів податкової оптимізації.

Податкове законодавство Китаю завжди було узгодженим і стабільним, а податкова правова система Китаю постійно вдосконалюється, тому підприємства можуть здійснювати податкове планування в рамках роботи фінансового менеджменту через економічно доцільні та правові засоби зниження податкового навантаження підприємств задля підвищення прибутковості, а також досягнення бізнес-цілей максимізації прибутку підприємств [1].

Зокрема, неминучість податкового планування в управлінні фінансами підприємства в основному відображається в наступних аспектах.

По-перше, преференційна податкова політика [2]. У процесі економічного розвитку Китаю існують великі відмінності в рівні розвитку платників податків у різних регіонах. Податкове законодавство передбачає відповідну податкову преференційну політику відповідно до рівня регіонального економічного розвитку [3]. Використання пільгової податкової політики в цілях податкового планування може знизити операційні витрати підприємств [4].

По-друге, більш високі ставки податків. Витрати на оподаткування становлять значну частку від загальної вартості бізнес-операцій. Хоча сплата податків є обов'язковим для кожного платника податків, компанії можуть обрати більш вигідну для них ставку податку. Це робиться з метою зниження операційних витрат підприємств та досягнення їх сталого розвитку.

Також існують певні лазівки в методах оподаткування і нормативних актах. Ніякі закони та нормативні документи не є абсолютно досконалими, податкове законодавство постійно вдосконалюється, і в процесі вдосконалення існують неминучі лазівки [5]. Використання цих вразливих місць платниками податків є складовою економічно обґрунтованого податкового планування. Наприклад, окремі нормативні акти вимагають, щоб на товарний обіг поширювався відповідний податок. Платники податків можуть знизити тягар податку з обороту за рахунок зменшення витрат на обіг товарів та скорочення обігу [6]. Саме тому на цьому етапі існує певна неминучість для китайських підприємств здійснювати податкове планування [7].

Оприлюднення та впровадження нових стандартів бухгалтерського обліку символізує те, що управління фінансовим обліком Китаю рухається в напрямку інтернаціоналізації та уніфікації ринків, а квазі-бухгалтерські стандарти є більш суворими, стандартизованими, детальними та всеосяжними. Зміни в сфері бухгалтерського обліку, зокрема щодо критеріїв підтвердження, первісного визнання, подальшого визнання, вибуття та розкриття інформації тощо, спростовують та підтверджують ряд думок щодо впливу нових стандартів.

Вплив нових стандартів бухгалтерського обліку на функціонування корпоративного податкового менеджменту складається з двох аспектів: позитивного впливу та негативного впливу [8].

Позитивний вплив нових стандартів проявляється в наступному:

1) Нові стандарти бухгалтерського обліку дуже корисні для визначення прибутків і збитків підприємства. Нові стандарти бухгалтерського обліку

спрощують податкові процедури та скорочують час. Зменшується податковий ризик.

2) Нові стандарти бухгалтерського обліку для управління нематеріальними активами сформулювали деякі нові положення, зокрема при розподілі витрат пов'язаних з нематеріальними активами, вартість етапу дослідження повинна включатися в поточні прибутки і збитки. Витрати на стадії розробки можуть бути представлені у вигляді амортизації капіталізації або коли ця стадія не може бути достовірно визначена, вона не включається до методу амортизації для зменшення податкового тягаря підприємства.

3) Нові стандарти бухгалтерського обліку змінили витрати на позики та розширили сферу капіталізації. До переліку основних засобів, витрати на які можуть капіталізуватися, були додані літаки, кораблі, обладнання для виробництва електроенергії, нерухомість тощо. Запозичення також стало розцінюватись як кредит, що значно зменшило податкове навантаження на підприємства [8].

Крім позитивного впливу, впровадження нових стандартів бухгалтерського обліку також має певний негативний вплив на податковий менеджмент підприємств, наприклад, збільшує податковий ризик підприємств. Впровадження методу оцінки справедливої вартості збільшує податковий тиск підприємств, що застосовують методи оцінки витрат.

У порівнянні з податковим законодавством нові стандарти бухгалтерського обліку мають ряд нововведень саме в частині обліку податків. У деяких аспектах він не є уніфікованим з податковим законодавством. Тому він збільшує невизначеність податкового планування та додатково підвищує податковий ризик підприємств. Після впровадження методу оцінки справедливої вартості все ще існує певна суперечність між прибутком і збитками, спричиненими методом оцінки історичної вартості, та заміною його на метод оцінки справедливої вартості. Примусове впровадження методу оцінки справедливої вартості не тільки ускладнить процес фінансового менеджменту, але й прямо вплине на витрати, пов'язані зі здійсненням податкового планування [8].

Існує ряд спеціальних заходів, які, виходячи з нових стандартів бухгалтерського обліку, китайське підприємство зобов'язане буде здійснити в процесі здійснення податкового планування:

1) Посилення адміністрування податків.

З огляду на нові стандарти бухгалтерського обліку, підприємства повинні посилити податковий менеджмент в наступних аспектах задля зменшення ризику та підвищення ефективності процесу податкового планування.

По-перше, підприємства повинні «швидко реагувати» на заходи в рамках державної політики і здійснювати «здоровий» менеджмент. У зв'язку з бурхливим розвитком середовища ринкової економіки та постійним впровадженням різних нових політик, податкове планування підприємств має йти в ногу з розвитком країни: краще адаптуватися до політичного середовища, своєчасно врегульовувати заходи з податкового планування з діючим законодавством, забезпечувати легітимність і раціональність податкового планування і не вдаватися до ухилення від сплати податків. Стандарти

передбачають, що підприємства повинні пристосуватися до новітнього середовища, дотримуватись сучасних моделей управління, зокрема вдосконалювати внутрішнє управління підприємствами, а також впроваджувати детальні та ґрунтовні моделі податкового планування [8].

По-друге, потрібне впровадження прогностичного податкового планування. Управлінський персонал підприємств повинен своєчасно досліджувати та оцінювати зміни ринкового середовища, використовуючи всі необхідні джерела інформації, та коригувати план податкового планування відповідно до галузевих стандартів та ринкової ситуації.

По-третє, управлінський персонал повинен гарантувати його передбачуваність. Слід зазначити, що багато схем податкового планування є теоретично доцільними, але на практиці вони не можуть бути використані. Тому необхідно проаналізувати внутрішнє і зовнішнє середовище підприємств, починаючи з загальної мети розвитку підприємства, і, зважаючи на практичну доцільність податкового планування, а також вжити низку відповідних заходів за умови, щоб вигода від податкового планування перевищувала вартість сплати податків.

По-четверте, планування повинне бути комплексним, а ризики диверсифікованими. Щоб підвищити свою всебічну конкурентоспроможність на ринку, підприємства часто розширюють масштаби виробництва та вдосконалюють свої бізнес-моделі для збільшення своєї частки ринку. Шлях до розширення масштабів виробництва збільшує зв'язки компанії з різними видами податків у повсякденній діяльності, і, відповідно, створює ряд складнощів, пов'язаних з оподаткуванням. Наприклад, скорочення однієї бази оподаткування може призвести до збільшення інших. Тому, під час здійснення податкового планування, аналіз варто починати саме з макрорівня, і не приділяти занадто багато уваги плануванню окремих типів податків, а звернути увагу на планування ризиків податкового планування; варто орієнтуватися на правові зміни в сфері оподаткування, вплив внутрішнього та зовнішнього середовища компанії, а також запобігати виникненню можливих проблем в процесі податкового планування, щоб зменшити ризик податкового планування [8].

По-п'яте, потрібно підтримувати зв'язок з податковими органами. Підприємства повинні створити хороший корпоративний імідж та підтримувати тісний контакт з податковими органами, щоб мати довіру та визнання. Підприємства повинні спілкуватися з податковими органами в будь-який час, брати на себе ініціативу, консультуватися, своєчасно розуміти і вивчати відповідний зміст нових стандартів бухгалтерського обліку, а також точно розуміти положення нових стандартів бухгалтерського обліку, що стосуються податкового менеджменту [9].

По-шосте, потрібно закласти міцну основу для корпоративного податкового планування. Крім того, підприємства повинні зміцнювати внутрішній контроль, створювати єдину інформаційну систему, постійно вдосконалювати механізми внутрішнього нагляду, винагороди та покарання для підвищення обізнаності та поінформованості працівників про податкове планування.

2) Заходи, спрямовані на покращення податкового планування.

Спочатку повинен бути визначений статус платника податків. Платники податків можуть бути розділені на звичайних платників податків і дрібних платників. Звичайні платники податків повинні сплачувати певну суму податку, віднімаючи вхідний податок від податку з поточного обсягу продажів, тоді як дрібні платники податків можуть отримати суму податку до сплати, помноживши загальний обсяг продажів на ставку податку. В Китаї прослідковується тенденція, що підприємства переміщуються в ті галузі, де обсяг вхідного податку більше [9].

По-друге, потрібно раціонально підбирати постачальників і намагатися досягти високого рівня вхідного ПДВ. Оскільки більшість звичайних платників податків вибирають відрахування вхідного ПДВ, тоді як дрібні платники податків не будуть створювати вхідний ПДВ, такі підприємства намагаються обирати звичайних платників податків при виборі постачальників. Для максимізації вхідного ПДВ може бути обраний спеціальний постачальник товарів і послуг, що в свою чергу дасть можливість мінімізувати загальний обсяг ПДВ до сплати [8].

Згідно з новим податковим законодавством, під час працевлаштування працівників, підприємства повинні аналізувати характеристики власного бізнесу та визначати потрібний для підприємства персонал та повідомляти про нього державу для заохочення зайнятості. Потрібно порівняти витрати на цих людей із середніми витратами на заробітну плату, витратами на навчання, продуктивністю праці тощо, проаналізувати отримані результати та задокументувати їх.

Крім того, необхідно сформулювати відповідні витрати на оплату праці. Підприємства можуть вираховувати обсяг заробітної плати до сплати податків з прибутку, і таким чином уникати подвійного оподаткування цієї самої заробітної плати працівників. Проте при відрахуванні заробітної плати до сплати податків потрібно звернути увагу на нормальний рівень заробітної плати тієї ж галузі.

Також не варто допускати домовленостей, які не мають доцільної комерційної мети, і зменшувати оподатковуваний прибуток або дохід так, щоб використані методи були прийнятним, інакше наслідки не будуть варті одержаної економії [8].

Висновки. Нові стандарти бухгалтерського обліку принесли можливості та виклики для податкового адміністрування та податкового планування підприємств Китаю. Управлінський персонал підприємства має забезпечити своєчасне вивчення нових стандартів бухгалтерського обліку, вчасно оновлювати свої професійні знання і постійно вдосконалювати корпоративний податковий менеджмент. У поєднанні з фактичною ринковою ситуацією та цілями розвитку підприємств, фокус податкового планування повинен контролюватися належним чином. Ці стандарти покликані збільшити почуття відповідальності управлінського персоналу, запропонувати більш реалістичні програми реформування корпоративного податкового менеджменту для забезпечення сталого розвитку підприємств, а також раціонально і законно зменшити податкове навантаження підприємств; допомагати підприємствам

досягти більших економічних вигід і сприяти стабільному і тривалому розвитку підприємств в умовах потужної ринкової конкуренції.

На даному етапі розвитку України діяльність підприємств у напрямку податкового планування супроводжується багатьма проблемами, що пов'язані, передусім, з недосконалістю чинного податкового законодавства. Крім того, податкове планування сприймається податківцями як протизаконні і суспільно небезпечні дії, спрямовані на приховування доходів та ухилення від сплати податків, що, в свою чергу, призводить до ненадходження коштів до бюджету. Звідси – застосування до «порушників» відповідних каральних заходів, що ще більше загострює протиріччя між суб'єктами господарювання та податковими органами, сприяє розвитку корупції та тінізації економіки. Підхід Китаю демонструє як законодавець може стимулювати адекватну імплементацію методів податкового планування у податкову політику підприємства, що в свою чергу, забезпечує злагоджене функціонування корпоративного податкового менеджменту, який не лише зміцнює фінансову безпеку підприємства, а й підвищує ефективність управління фінансовими ресурсами.

Список використаних джерел:

- [1] Powers, K., Robinson, J. R. & Stomberg, B. (2016). How do CEO incentives affect corporate tax planning and financial reporting of income taxes? *Review of Accounting Studies*, (21(2)), 672-710.
- [2] Wahab, N. S. & Holland, K. (2015). The persistence of book-tax differences. *British Accounting Review*, (47(4)), 339-350.
- [3] Borek, T. C., Frattarelli, A. & Hart, O. (2014). Tax Shelters or Efficient Tax Planning? A Theory of the Firm Perspective on the Economic Substance Doctrine. *Journal of Law and Economics*, (57(4)), 975-1000.
- [4] Goh, B. W., Lee, J., Lim, C. Y., et al. (2013). The Effect of Corporate Tax Avoidance on the Cost of Equity. *Accounting Review*, (91), 1647-1670.
- [5] Higgins, D., Omer, T. C., Phillips, J. D. (2015). The Influence of a Firm's Business Strategy on its Tax Aggressiveness. *Contemporary Accounting Research* (32(2)), 674-702.
- [6] Kanagaretnam, K., Lee, J., Lim, C. Y., et al. (2016). Cross-Country Evidence on the Role of Independent Media in Constraining Corporate Tax Aggressiveness. *Journal of Business Ethics*, (150), 1-24.
- [7] Ravenda, D., Argilés-Bosch, J. M. & Valencia-Silva, M. M. (2015). Labor Tax Avoidance and Its Determinants: The Case of Mafia Firms in Italy. *Journal of Business Ethics*, (132(1)), 41-62.
- [8] Guang, C. Thoughts on Enterprise Tax Planning under the New Accounting Standards. *Proceeding of the 5th International Conference on Education Technology, Management and Humanities Science (ETMHS 2019)*. (Vol. 1, pp. 1244-1247), 2019, Francis Academic Press, UK.
- [9] Gullkvist, B. & Jokipii, A. (2013). Perceived importance of red flags across fraud types. *Critical Perspectives on Accounting*, (24(1)), 44-61.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.008

ВПЛИВ ДЕПОЗИТІВ ДО ЗАПИТАННЯ НА БАНКІВСЬКУ СИСТЕМУ

Богуш Віталій Анатолійович

студент

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Науковий керівник: Радзіховська Юлія Миколаївна

кандидат економічних наук, старший викладач

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Питання ефективного використання залучених коштів є завжди актуальним не лише для наукового товариства, а й для банківських працівників безпосередньо. Важливими факторами є ціна та період залучення, які впливають на стабільність роботи всієї системи.

Ще до кризи 2020 року Національним банком було прийнято рішення про зміну умов резервування під депозити залучені банківським установами. Метою проведення цих дій було здешевлення кредитів за рахунок збільшення суми грошових ресурсів. В першу чергу низькі відсоткові ставки за кредитами, як джерело дешевого капіталу для підприємств, мали б стимулювати зростання економіки. Іншою ціллю Нацбанку було зменшення рівня доларизації за рахунок встановлення більшого відсотка резервування під вклади в іноземній валюті.

Таким чином від 10 березня 2020 року норми обов'язкового резервування залежать не від строку вкладу, як було раніше, а від валюти. Отже, відповідно до постанови НБУ на вклади в національній валюті встановлено нульову ставку, а на валютні - 10%. Раніше ставки резервування становили 3% та 6,5% для строкових вкладів та вкладів на поточних рахунках відповідно. [1]

За даними НБУ станом на кінець березня 2020 року депозитний портфель українських банків складав 1080,4 млрд. в гривневому еквіваленті, натомість виключно в національній валюті – 598,4 млрд.[2] За нашими підрахунками скасування норми обов'язкового резервування вже в кінці березня додало банкам близько 30,3 млрд. гривень, що безумовно додало їм ліквідності. Можливо це щасливий збіг але одночасне збільшення ліквідності банківської системи та початок впровадження карантинних обмежень, які стимулювали населення до збільшення витрат власних заощаджень, не дозволило останньому вплинути на діяльність банків.

Натомість, як бачимо, частка депозитів в іноземній валюті складала 44,6%, що і підтверджує величину проблеми доларизації в країні та необхідність боротися з нею. Середньозважена процентна ставка по валютних депозитах в березні склала 1,3% а лише по депозитах на вимогу 0,3%, що вказує на

небажання банків брати валютний ризик.

Таблиця 1

Частка депозитів до запитання в загальному депозитному портфелі

(млрд. грн.)

Місяць	всього	в т.ч. в гривні	%	з них до запитання	%		в т.ч.	
					всього	всього в гривні	фіз. осіб	юр. осіб
січень	1 048,2	613,7	59%	370,3	35%	60%	165,7	204,6
лютий	1 055,0	622,2	59%	374,7	36%	60%	171,4	203,2
березень	1 080,4	598,4	55%	352,8	33%	59%	171,6	181,3
квітень	1 080,4	621,4	58%	376,1	35%	61%	195,5	180,6
травень	1 096,3	636,3	58%	382,0	35%	60%	200,3	181,7
червень	1 112,5	659,3	59%	398,2	36%	60%	209,7	188,5
липень	1 152,9	673,5	58%	407,5	35%	61%	210,6	196,9
серпень	1 153,7	681,8	59%	413,7	36%	61%	210,9	202,8
вересень	1 193,3	702,1	59%	427,4	36%	61%	217,3	210,1
жовтень	1 215,7	722,2	59%	443,3	36%	61%	222,9	220,5
листопад	1 220,7	724,1	59%	450,9	37%	62%	227,8	223,1
грудень	1 279,8	794,7	62%	506,4	40%	64%	250,6	255,8

дані сформовано з [2]

Опрацювавши таблицю 1 бачимо що за дев'ять місяців (з березня по грудень) депозитний портфель збільшився майже на 200 млрд., 196 млрд. з яких принесли саме вклади в національній валюті. Найбільший приріст відбувся в грудні 2020 року як серед всіх вкладів, так і розміщених до вимоги 59,1 млрд та 55 млрд. відповідно. Таке співвідношення говорить про те що перед новим роком як бізнес так і населення отримали значні суми коштів які були розміщені саме на безтермінових рахунках. Однією з причин таких дій є забезпечення новорічних витрат, що є позитивним явищем особливо серед населення коли воно стає активним учасником ринку і бачить вигоду розміщення, вкладів навіть на короткий термін. З іншої сторони такими діями населення та бізнес, маючи досвід березневих подій, намагалися зменшити ризик залишитися без грошей при введенні урядом нового локдауну.

В своїй роботі Сивик О.О. стверджує, що незважаючи на позитивну характеристику депозитів на вимогу, серед зобов'язань банку вони мають гіршу якість в порівнянні навіть із звичайними розрахунковими чи поточними рахунками. Науковець це пояснює тим що виявити закономірність залишків на цих рахунків набагато легше ніж здогадатися коли клієнт захоче забрати свій вклад.[3] Хоча неодмінною перевагою даного виду депозитів є їх дешевизна в порівнянні з строковими вкладками на 2-3 в.п.

Таблиця 2

Кредитний портфель банків України в 2020 році

(млн. грн.)

Місяць	Всього	в т.ч.					
		в іноземній валюті	%	в гривні	%	в т.ч.	
						юр. особи	фіз. особи
січень	960414,9	357198,9	37%	603215,9	63%	413689,7	189526,2
лютий	956011,1	348550,7	36%	607460,4	64%	416959,9	190500,5
березень	1022152	395522,5	39%	626629,4	61%	433682,3	192947,1
квітень	990624,1	377133	38%	613491,2	62%	426013,7	187477,5
травень	980075,4	372604,7	38%	607470,7	62%	420329,1	187141,6
червень	979606,1	370934,9	38%	608671,1	62%	419840,6	188830,5
липень	1001180	387684,8	39%	613494,9	61%	422588,2	190906,7
серпень	1003049	387905,7	39%	615142,9	61%	420954,5	194188,4
вересень	965094,7	356975,7	37%	608119	63%	415548,3	192570,7
жовтень	947866,1	348548,5	37%	599317,6	63%	414141,4	185176,2
листопад	952172,8	346310,6	36%	605862,1	64%	417904,3	187957,8
грудень	930628	333018,5	36%	597609,5	64%	409517,0	188092,5

дані сформовано з [2]

З таблиці 2 бачимо що в другому півріччі кредитний портфель банків хоча і коливальними рухами, але зменшувався, в першу чергу за рахунок зменшення непрацюючих та безнадійних кредитів. Виявлене зменшення спричинене зниженням частки підприємств на 23 млрд..

Порівнюючи таблиці 1 та 2 виявляємо що кількість залучених депозитів (з урахуванням коригування на 10% норми обов'язкового резервування) значно перевищує кількість наданих кредитів. Таким чином, в банківській системі утворився надлишок вільних коштів, що дозволяє банкам з одного боку знижувати відсоткові ставки за депозитами, а з іншого можливість вкластися в більш ризикові активи. Також виходячи з значної частки вкладів на вимогу та їх ризикованості, банківські установи можуть спрямувати цей надлишок на формування резервів з власної ініціативи.

Ще одним стимулом здешевлення відсоткових вкладів закладами є зниження національним банком облікової ставники, яка зараз становить 6% (для порівняння 31.01.2020р. – 11,0%). Таким чином, при високій ліквідності та сприяння НБУ українські банки протягом 2020 року провадили політику зниження дохідності депозитів. Середньо зважена ставка на депозити в національній валюті в річному обчисленні скоротилась з 13,4% до 7,6%, а в валюті з 2,2% до 1,2%.

Отже, як бачимо нова політика НБУ щодо норм резервування усунула різницю між строковими та безстроковими вкладками в національній валюті, дозволивши максимально використовувати залучені ресурси. Важливим фактором залишається значна частка депозитів до запитання, які є більш ризиковими, та змушує банки не залежно від постанов Регулятора тримати певні резерви. Аналіз валютної структури кредитного та депозитного портфелів

показав, що нова норма направлена на дедоларизацію ще не принесла бажаного результату.

Список використаних джерел:

- [1] Новини Національного банку України. Вилучено з <https://bank.gov.ua/ua/news/all/nbu-zminuyue-vimogi-do-obov'язkovih-rezerviv-bankiv-dlya-zdeshevlennya-kreditiv-i-dedolarizatsiyi-ekonomiki>
- [2] Статистика НБУ. Вилучено з <https://bank.gov.ua/ua/statistic>
- [3] Сивик, О. О. (2018). *Депозитна політика банківських установ України* (магістерська робота). Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, Україна. Вилучено з: <http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/28336/1/Сивик%20О.О..pdf>

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.009

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ

Полях Катерина Володимирівна

Викладач кафедри менеджменту та інформаційних технологій

*Черкаський навчально-науковий інститут**«Університет банківської справи», Україна*

Сучасний економічний спад викликав необхідність розробки і впровадження інновацій: технологій мобільності, хмарних обчислень, бізнес аналітики і соціальних мереж, які трансформують бізнес.

Економічне зростання і сучасні технології нерозривно пов'язані. Сучасні економічні умови сприяють інвестиціям в технології причому ринки, що розвиваються нарощують свій попит на технології для стимулювання зростання, а розвинені ринки шукають нові шляхи скорочення витрат і стимулювання інновацій. Таким чином, виникають сприятливі умови для соціально-економічного зростання економіки, так як цифрові технології стимулюють споживчий дохід і попит, виводять на новий рівень освіти і професійну підготовку, стимулюють ефективне використання капіталу і ресурсів.

Цифрова трансформація дозволяє автоматизувати бізнес-операції, забезпечуючи оперативну ефективність, таку як зниження транзакційних витрат, з впливом на продуктивність. Аналогічним чином, цифрова трансформація відкриває нові ділові можливості, впливаючи на зайнятість і підприємництво. Що стосується надання державних послуг, то цифрова трансформація сприяє зміцненню системи охорони здоров'я і освіти при одночасному поліпшенні взаємодії громадян зі своїми урядами. Крім того, цифрова трансформація впливає на людські відносини та індивідуальну поведінку, полегшуючи соціальну інтеграцію та спілкування [1].

Керівники повинні знати про нові виклики, з якими зіткнуться їхні організації в умовах глобальної цифровізації. Цифровізація розвивається під впливом технологічного прогресу і створення інновацій, що змушує керівників не тільки передбачити зміни у веденні бізнесу, а й прогнозувати час, який буде потрібно для повного впровадження інновацій [2].

У нових умовах підприємства зіткнуться з такими викликами:

1. Становлення цифрової економіки. Інтернет викликав третю хвилю капіталізму, яка трансформує багато аспектів глобального ринку від споживчої поведінки до нових бізнес-моделей. Мобільність, хмарні технології, бізнес-аналітика і соціальні мережі лежать в основі цього зсуву, який відбувається як в розвинених, так і в країнах, що розвиваються.

2. Трансформація бізнес-процесів. В результаті становлення цифрової економіки підприємства в цілому ряді галузей зіткнулися з тим, що їх бізнес-моделі виявилися застарілими, оскільки вони борються з двома силами технологією і глобалізацією. Протягом найближчого часу багато секторів,

включаючи технології, телекомунікації, розваги, засоби масової інформації, банківська справа, роздрібну торгівлю та охорону здоров'я, будуть і далі перетворюватися за допомогою застосування інформаційних технологій.

3. Конкурентна боротьба. У міру того як економічна міць зміщується на Схід, успішні підприємства в світі, що розвивається в даний час вкладають значні кошти в технології, часто випереджаючи своїх колег на розвинених ринках. Керівники в країнах з розвинутою економікою повинні будуть вирішувати нову конкурентну проблему - агресивні технологічні компанії з країн, що розвиваються.

4. Клієнтоорієнтована стратегія. Клієнт на ринку, що розвивається буде займати центральне місце. Швидке економічне зростання, поряд зі зростанням населення і рівнем доходів, ставить ринки, що розвиваються в центр корпоративної стратегії зростання. Клієнти на ринках, що розвиваються - у тому числі споживчих, ділової та державний сектори пропонують західним компаніям величезні можливості для адаптації до їхніх потреб.

5. Гіпердрайв бізнес-процесів. Мається на увазі швидке реагування на швидку зміну. Постійно мінливий глобальний ринок, підживлює новими технологіями, прискорив темпи розвитку більшості видів підприємницької діяльності від розробки продуктів до реагування клієнтів. Бізнес аналітика і прогнозний аналіз в реальному часі будуть потрібні не тільки для більш швидкого прийняття рішень, але і для того, щоб впоратися з несподіваними ринковими ризиками і можливостями.

6. Реорганізація підприємств. Для успішної роботи на глобальному цифровому ринку, в умовах жорсткої конкуренції, успішні керівники підприємств відходять від ієрархічного прийняття рішень і переходять до більш органічної мережевої структури [3].

Всі ці зміни матимуть глибокі наслідки для підприємств в найближчі роки. Основні завдання які стануть перед підприємствами - це розробка і впровадження мобільного стратегії, поліпшення якості бізнес-аналітики та організації кібербезпеки.

Підводячи підсумки, можна зробити висновки, що цифрова економіка це новий вид економічних відносин у всіх галузях світового ринку, який розвивається стрімкими темпами і вже в найближчому майбутньому, з розвитком високих технологій, може стати основним видом товарно-грошових обмінів на глобальному світовому рівні. Створення та удосконалення нових технологій відбувається на стільки швидко, що наздогнати старими технологіями просто не представляється можливим. Тому саме зараз потрібно включитися в загальний інформаційний і технологічний потік оновлень і намагатися ефективно їх застосувати.

Список використаних джерел:

- [1] Ананьин, В.И., Зимин, К.В., Лугачев, М.И., Гимранов, Р.Д., Скрипкин, К.Г. (2018). Цифровое предприятие: трансформация в новую реальность. *Бизнесинформатика*. (2), 45-54.
- [2] Коляденко, С. В. (2016). Цифровая экономика: предумови та етапи становлення в Україні та світі. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: фахове видання*, 105-111.
- [3] Сафрончук, М.В. (2018). Влияние цифровой трансформации на бизнес и деловую среду. *Экономика и управление: проблемы, решения*, (2), 38-44.
- [4] Грибанов, Ю. И., Репин, Н. В. (2017). Обзор перспектив применения новых методов и инструментов управления в эпоху цифровой экономики. *Развитие менеджмента в условиях перехода к цифровой экономике*. Материалы X Всерос. с междунар. участием науч.-практ. конф. Перм. гос. нац. исслед. ун-т. Пермь. Вилучено з: <https://elis.psu.ru/>

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.010

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Скорін Віталій Вадимович

студент II курсу магістратури,

напрямок підготовки «Менеджмент державних фінансів»

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

З моменту утворення перших держав, податки завжди були головною формою економічних відносин між державою та її громадянами. Податки, по суті, є платою суспільства за виконання державою своїх функцій, а також за використання державних послуг. Сучасна податкова система України є досить молодого, адже її розвиток почався лише з набуттям країною незалежності, а за такий короткий період досить непросто побудувати надійну, прозору та стабільну систему.

Податковий кодекс України почав діяти з 2011 року, передбачалося, що його створення та введення в дію мало на меті вдосконалення адміністрування податків, знаходження компромісів між платниками податків та державою, а також стимулювання економічного розвитку країни.

Вітчизняні науковці мають певні здобутки в дослідженні теоретичних і практичних аспектів податкової системи держави та підвищення ефективності оподаткування. Серед них можна відмітити праці таких вчених, як: З. Варналій, О. Василик, Ю. Іванов, І. Лютий, М. Романюк, Л. Тарангул, К Швабій та інші.

Для повного розуміння проблематики дослідження потрібно визначитися з поняттям економічного розвитку. Досить часто його порівнюють, або навіть плутають, з поняттям економічного зростання, і хочу вони тісно пов'язані між собою, між ними є різниця. Економічне зростання - це збільшення реального ВВП країни в одному періоді порівняно з іншим, тобто воно вказує на зростаючі можливості країни в реалізації своїх виробничих потужностей. Іншими словами, економічне зростання можна розглядати як кількісний показник. Економічний розвиток - це якісне економічне зростання з глибокими структурними змінами в системі суспільного поділу праці, політиці доходів і видатків, соціальній сфері тощо. Тобто це поняття є ширшим за економічне зростання та включає в себе це поняття.

До основних показників, що характеризують економічний розвиток країни відносяться: ВВП, обсяги промислового виробництва, ціни на споживчому ринку, ціни виробників промислової продукції, валютний та грошово-кредитний ринок, капітальні інвестиції, зовнішньоекономічна діяльність, доходи населення тощо. Значний вплив на розвиток економіки

країни, який характеризується рядом наведених вище показників, здійснює податкова система країни та політика держави [1]. Податкова політика проявляється у формах та методах мобілізації фінансових ресурсів та їх використанні відповідно до завдань та потреб держави.

Останнім часом, усе більшого визнання набуває думка про те, що висока частка податків у структурі ВВП є небезпечною для економічного зростання країни. Це підтверджується дослідженнями та офіційною статистикою.

Крім того, таке твердження тісно пов'язане з рівнем тінізації економіки, адже невиважена та неприйнятна для суспільства податкова політика змушує населення та суб'єкти господарювання оптимізувати свій податковий тягар, або й зовсім уникати його, що в свою чергу несе загрозу не лише соціальному та економічному держави, а й економічній безпеці країни в цілому.

Зважаючи на викладене вище, можна побачити співвідношення між рівнем тіньової економіки та обсягом реального ВВП країни. Аналізуючи дані Департаменту стратегічного планування та макроекономічного прогнозування Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, можна сказати, що динаміка зміни обсягу реального ВВП прямо залежна від рівня тінізації економіки. Так, у 2014-2015 роках, при несприятливому політичному, соціальному та економічному стані країни, суб'єкти господарювання та громадяни, під впливом цих факторів почали уникати сплати податків, що позначилося на рівні обсягу ВВП (рис. 1).

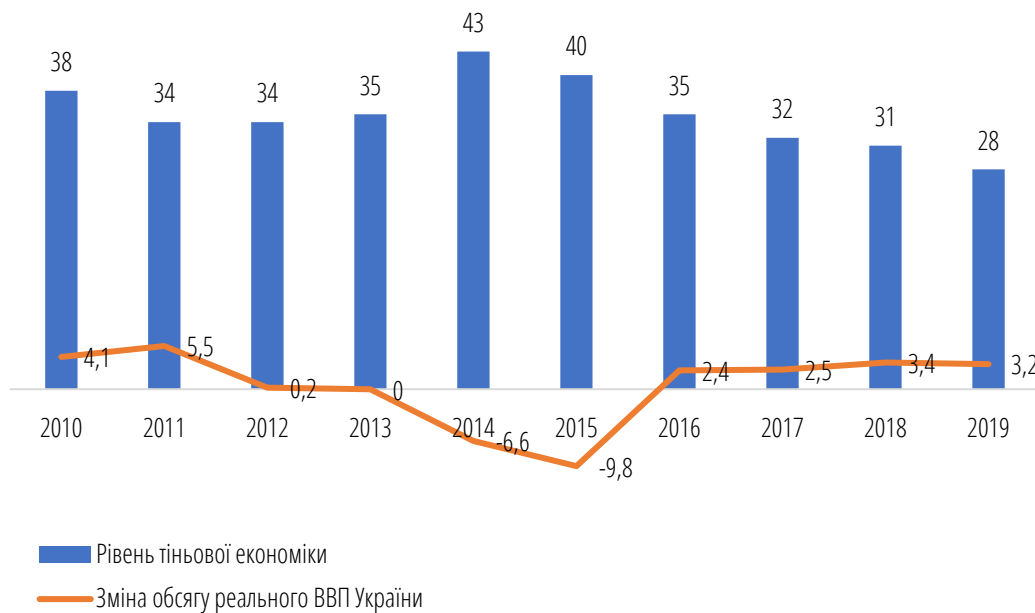

Рис. 1 «Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) і темпи приросту/зниження рівня реального ВВП (у % до відповідного періоду попереднього року)»

Джерело: [2]

Повертаючись до проблеми, можна зробити висновок що платники податків перестали бачити віддачу від сплати податків, іншими словами, тепер вони не зацікавлені у їх сплаті. Про це свідчить, також, дані з дослідження стану тіньової економіки в Україні, що провела компанія Ernst & Young за підтримки

Mastercard у рамках укладеного Меморандуму про співробітництво з Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Національним банком України та Державною службою статистики України.

Ernst & Young провела подібні дослідження у 33 країнах світу, але дослідження в Україні свідчить, що більше чверті (26,2%) обсягу готівкової тіньової економіки (це 5,3% ВВП або 190 млрд гривень) - це економіка, де ініціаторами розрахунку готівкою є обидві сторони - і продавець, і покупець [3]. Тобто, обидві сторони операції продажу товару не зацікавлені у сплаті податків державі, вони уникають відносин з державою у податковій сфері, покупець не сплачує ПДВ, а продавець податок на прибуток.

Отже, з всього вище зазначеного можна зробити наступні висновки:

- по-перше, в Україні, на даному етапі її розвитку, рівень тінізації економіки залишається досить високим, крім того, існують тенденції до його зростання в подальшому;
- по-друге, зміна обсягу ВВП країни корелює з рівнем тінізації економіки, тобто високий її рівень спричиняє негативні тенденції для росту ВВП;
- по-третє, громадянам країни не вистачає стимулювання для своєчасної та добросовісної сплати податкових платежів, потрібно змінити напрям податкової політики на такий, що дасть змогу платникам відчувати віддачу від сплати податків, а також, що сплата податків була вигіднішою від їх ухилення.

З метою підвищення ролі податкової системи в прискоренні економічного розвитку необхідно розробити дієву податкову політику спрямовану на стимулювання вітчизняного виробництва, інноваційно-інвестиційної діяльності, а також посилення регулюючої і контролюючої функцій держави щодо сплати податків; необхідно впровадити диференційовану ставку податку на прибуток в залежності від виду діяльності підприємства; регресивне оподаткування галузей, що сприяють розвитку науково-технічних розробок та нарощення обсягів виробництва.

Загалом Україна потребує створення адекватної податкової політики спрямованої на підтримку галузей, що зазнали труднощів, політики, що максимально враховуватиме сучасні тенденції розвитку економічних процесів, а також захищатиме верстви населення та галузі економіки які потребують підтримки.

Список використаних джерел:

- [1] Варналій, З. С. (2018). Інституціональна архітектура податкової системи України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. № 2 (197). С. 6-12.
- [2] Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у січні-березні 2020 року. (2020). Аналітична записка.
- [3] Національний банк України. Дослідження тіньової економіки в Україні. Вилучено з <https://tinyurl.com/1obdk936>

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.011

ОСОБЛИВОСТІ РЕКЛАМИ В СИСТЕМІ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ, ЗУМОВЛЕНІ ПАНДЕМІЄЮ COVID-19

Вовчанська Ольга Михайлівна

канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри маркетингу
Львівський торговельно-економічний університет, Україна

Іванова Лілія Омелянівна

канд. екон. наук, доцент, доцент економіки та менеджменту
Львівський державний університет фізичної культури
імені Івана Боберського, Україна

Анотація. Стаття присвячена аналізу особливостей реклами в системі маркетингових комунікацій під час пандемії COVID-19. Світова пандемічна ситуація спричинила зміни в рекламі як формі комунікації між рекламодавцем та споживачем у різних сферах бізнесу, і це стосується як традиційних, так і спеціалізованих рекламних каналів. Висвітлено особливості рекламних кампаній різних брендів в країнах світу під час пандемії COVID-19. За результатами маркетингових досліджень здійснено оцінку окремих сегментів рекламного ринку та проаналізовано тенденції зовнішньої реклами в Україні у 2020 р. Виокремлено найефективніші маркетингові інструменти просування товарів/послуг у 2020 р. Досліджено, що через пандемію COVID-19 головні напрями маркетингових комунікацій стануть синергією безпеки, здоров'я та взаємодопомоги. Наголошується, що бізнесам, які хочуть вижити в нових умовах, необхідно стати соціальноорієнтованими, швидко оновити та посилити систему маркетингових комунікацій з цільовою аудиторією, дослідити і чим скоріше використовувати нові канали комунікацій.

Ключові слова: маркетингові комунікації, реклама, рекламний ринок, соціальна реклама, зовнішня реклама, маркетингові дослідження, пандемія COVID-19.

Серед новітніх засобів масових комунікацій реклама залишається одним з найважливіших соціальних інститутів, позаяк безпосередньо впливає і на індивідуальний розвиток особистості, і на процеси соціальної комунікації. Водночас реклама – досить чутлива сфера економіки, оскільки в кризових ситуаціях нерідко перше, на чому починають заощаджувати бізнеси, – це рекламні витрати. Під час кризи у середнього та малого бізнесу не залишається грошей на рекламу, підприємства ставлять свою рекламну активність на паузу до більше сприятливої кон'юнктури ринку.

Пандемія COVID-19 внесла корективи у всі сфери економічного і суспільного життя, змінила соціальні норми поведінки, особливо у громадських місцях, запровадила правила нового етикету: носіння маски; дотримання дистанції; регулярне миття та дезінфекція рук. Перехід в онлайн і автоматизація більшості бізнес-процесів стали універсальним рецептом для стабільного

розвитку в нових умовах.

Коронавірус COVID-19 сильно змінив звичний перебіг життя, і це відбилося на рекламі багатьох бізнесів: потужні бренди почали її адаптувати до теперішніх умов. Компанії жертвують гроші клінікам і лабораторіям, купляють медичне обладнання, допомагають клієнтам впоратися з фінансовими труднощами і т. п., а інформують про це громадськість так, щоб реклама не виглядала як хвастощі. Наприклад, всесвітньо відомий виробник пива Budweiser [3] у своїй рекламі творчо хвалить передових працівників охорони здоров'я, повідомляє про скасовані спортивні змагання та оголошує, що він спрямовує спортивний бюджет на боротьбу з коронавірусом. Реклама, покликана морально підтримати клієнтів, за суттю схожа на соціальні ролики неформального стилю. Виробник віскі Jack Daniel's взяв за основу відеодзвінки між друзями та родичами і показав інші способи спілкування під час ізоляції. Бренд демонструє проблеми, з якими зараз стикаються всі, і нагадує, що його продукт теж об'єднує близьких людей. Не пройшла непоміченою і рекламна кампанія зі слоганом "Вистачить шастати!", обличчям якої став мер Києва Володимир Кличко із закликами до жителів столиці залишатися вдома. Благодійний фонд "Дія проти пандемії" підготував анімаційний ролик про протидію коронавірусу, героїнею якого стала друга ракетка України і двадцять п'ята ракетка світу Даяна Ястремська. Дев'ятнадцятирічна тенісистка закликає всіх дотримуватися правил карантину та запобіжних заходів, щоб не захворіти. Міжнародне агентство Associated Press на прикладі кісточок доміно коротко і ясно показує, як важливо дотримуватися дистанції. У В'єтнамі демонструють ролик з пісенькою про те, звідки з'явився коронавірус, і як від нього вберегтися. В Індії випустили цілу серію рекламних роликів, в яких коронавірус зображений чудовиськом, а побороти його можна дотриманням гігієни і соціальною дистанцією.

Підтвердження наведених прикладів є результати опитування 400 медіабайерів, планерів і брендів в США, проведеного "Interactive Advertising Bureau", які показали, що більшість (63%) рекламодавців змінять свої комунікаційні стратегії і приділятимуть більше уваги цінностям (mission-based marketing) (+ 42%) та ситуативному маркетингу (+ 41%) [1].

Маркетингові дослідження засвідчили, що практично всі світові бренди змінили структуру своїх рекламних витрат: фінансові вкладення для зовнішньої реклами спрямували на онлайн-майданчики і телебачення. І це зрозуміло, позаяк саме ці засоби реклами сьогодні мають сильне пожвавлення трафіку через те, що мільйони людей у світі перейшли на віддалену роботу. Інтернет-трафік в країнах, які вжили дистанційні заходи для зупинення пандемії, виріс в рази [4].

Окремо слід зазначити, що як і у інших схожих ситуаціях, під час пандемії COVID-19 завжди залишається недоброчесний бізнес з його невгамовним бажанням заробити більше завдяки розгубленості і недостатній поінформованості частини суспільства. Найпоширеніший приклад цього – реклама «препаратів» від COVID-19. Рекламні блоки українських телеканалів перенасичені повідомленнями про чудодійні властивості вакцин, ліків, біологічно активних дієтичних добавок. Такі неправдиві рекламні оголошення (бо справжня реклама все ж інформує про реальні властивості продуктів) тільки вводять споживача в оману, позаяк згідно офіційної позиції Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) та Міністерства охорони здоров'я України

(МОЗ) поки що немає підтверджених ліків від нового коронавірусу.

Водночас для запобігання поширенню коронавірусу COVID-19 активізувалась соціальна реклама. Вона нагадує, наскільки сьогодні важливе піклування один про одного та про літніх людей, рекомендує як безпечно і з користю провести час на карантині, розвінчує міфи про коронавірус, дає певні поради та наголошує, що карантин – це не так страшно, варто ретельно дотримуватись рекомендацій. Перевагою такої соціальної реклами є те, що вона містить позитивний сюжет з корисною інформацією (номери гарячих ліній, доцільні поради), адже емоційний стан людини також сильно впливає на її імунітет.

Маркетинговий аналіз ринку реклами в Україні у 2020 р. показав, що найнепопулярнішими рекламними інструментами були: по-перше, зовнішня реклама (білборди, брендмауери, плакати, розтяжки тощо); по-друге, офлайн реклама (оголошення на радіо, телебаченні, рекламні блоки в друкованих ЗМІ, реклама на транспорті, роздача листівок, холодні дзвінки); по-третє, таргетована реклама в соціальних мережах [6].

Найбільші спадні тенденції продемонструвала зовнішня реклама, першочергово через згортання рекламних кампаній певних брендів. Це відбулося внаслідок того, що в умовах карантинних обмежень і зниження кількості людей, які пересуваються містом пішки або в громадському транспорті, кількість контактів з рекламними носіями знизилася в кілька разів. До того ж різко скоротилася кількість суб'єктів, які завжди викупували суттєву частку зовнішньої реклами (ресторанні заклади, концертні зали, кінотеатри тощо). В результаті все більше рекламних площин сьогодні простоюють або демонтовані. Приємним винятком стало те, що завдяки підтримці та соціальній відповідальності агенції Bigmedia у жовтні 2020 р. у 40 українських містах на 1200 площинах демонструвалась зовнішня реклама з Паном Хобою. Середня частота контактів аудиторії з цією рекламою (OTS) сягнула позначки у 15 мільйонів [5]. Цей приклад засвідчує, що і в період пандемії інтерактивна, яскрава зовнішня реклама, яка закликає дотримуватися правил карантину та надає людям достовірну інформацію щодо поширення вірусу, матиме ринкові переваги. Підтвердженням цьому є факт, що не всі рекламодавці в умовах карантинних обмежень відмовилися від розміщення реклами на зовнішніх носіях. Наприклад, реклама Wog (рис. 1), супермаркетів Novus, "Ашан" (рис. 2), "Будмен", Winetime та ін. Маркетингові дослідження показують, що більшість операторів зовнішньої реклами активно долучилися до розміщення державної соціальної реклами за підтримки МОЗ, уряду та міських держадміністрацій щодо інформування населення про правила карантину, запобіжні заходи тощо.

Рис. 1. Білборди Wog в умовах карантину

Показово, що комерційні рекламодавці поступово змінювали свої комунікації в зовнішній рекламі. Наприклад, білборди Wog найбільше орієнтовані на

формування лояльності у споживачів, чим навіть нагадують соціальну рекламу. Частина бізнесів використала карантин, щоб підтримати комунікацію зі споживачем, лояльність та суттєво зекономити на зовнішніх носіях реклами.

Рис. 2. Зовнішня реклама супермаркетів Novus та "Ашан" в умовах карантинних обмежень

З опрацьованої нами маркетингової інформації слідує, що найефективнішими інструментами просування товарів/послуг у 2020 р. стали комплексний маркетинг; ситуативний маркетинг; контент-маркетинг; колаборація, партнерський маркетинг; контекстна реклама; SEO; участь в профільних онлайн-заходах (вебінари, конференції, цифрові саміти тощо) [7].

Окремої уваги заслуговує поширення прес-релізів про новини та нові продукти компанії, а також розміщення експертних статей на актуальні під час карантину теми. Це пов'язано з тим, що розміщення якісних матеріалів про бізнес в галузевих і центральних ЗМІ одночасно вирішує такі важливі завдання, як залучення додаткового трафіку, SEO, підвищення рівня довіри до бренду [7].

Ще один аспект маркетингових досліджень показує, що відбулося зміщення фокусу уваги з класичної діджитальної реклами до маркетингу впливу та блогерів, тому колаборації з ними вийшли на перший план. Згідно статистичних даних, від початку карантину 80% інфлуенсерів відзначили збільшення рівня залученості від своїх підписників.

В умовах пандемії конкуренція між брендами ще більше посилилася. Відтак, чи не найкращим способом для зростання продажів стало активне рекламування свого товару. І відбувається воно не шляхом реклами на телебаченні, радіо чи у друкованих виданнях, а в соціальних мережах. Наприклад, за час пандемії у соціальній платформі Instagram з'явилося багато контенту від інфлуенсерів з рекомендаціями, де можна здати тест на коронавірус; або медичних центрів, які пропонують "карантинний пакет" послуг; чи від окремих медичних фахівців. Підвищилася кількість реклами продуктів харчування, сервісів доставки їжі, окремих закладів харчування, торговельних мереж, ТБ-сервісів тощо.

Ринковий успіх забезпечили собі бренди, які змогли швидко адаптувати свої комунікаційні стратегії під нову реальність і залишилися чесними зі своєю аудиторією. Як, наприклад, косметичний бренд Dove, що показав обличчя медпрацівників у розпал пандемії. Втоmlена шкіра зі слідами від масок і респіраторів співзвучна з глобальними рекламними кампаніями бренду, в яких до цього з'являлися жінки без макіяжу й моделі plus size.

Маркетингові дослідження показали, що сильно помилялися ті рекламодавці, які вирішили зупинити рекламу на період карантину. Безумовно, це негативно вплинуло на розвиток їх брендів. Вони продемонстрували зменшення обсягів продажу, тоді як, за результатами опитування, тільки 8% споживачів вважають, що компанії мають припинити рекламу. Звернімо увагу,

що на фоні коронавірусу ставлення споживачів до реклами майже не змінилося, вони не очікують і не вимагають від неї кардинальних змін. Як і раніше, споживачам подобаються сцени із взаємодією людей, доречний гумор та корисна інформація про продукт. При цьому 75% споживачів у світі вважають, що бренди у своїй рекламі не повинні використовувати тему пандемії [2].

Маркетинговими дослідженнями встановлено, що більшість споживачів надали ствердну відповідь на те, що реклама відволікає їх від повсякденних турбот, нагадує про те, що життя продовжується та повернеться до норми, а також що бізнес і деякі галузі економіки продовжують успішно функціонувати [2]. До того ж, як в Україні, так і в інших країнах лояльність споживача до бренду залишається стабільною або незначно знизилася, тобто споживачі продовжують купувати ті самі продукти, що й раніше.

Узагальнення попередніх розмірковувань дозволяє стверджувати, що через пандемію COVID-19 головні напрями маркетингових комунікацій стануть синергією безпеки (людина підсвідомо обиратиме те, що є для неї безпечнішим, у будь-якій сфері), здоров'я (більшість людей прискіпливіше ставитиметься як до самопочуття, так і до впливу на здоров'я того, що споживає), взаємодопомоги (люди чекають від брендів добрих справ та заспокійливих слів).

За результатами маркетингових досліджень можемо висновувати, що, по-перше, у більшості випадків рекламодавці можуть і повинні продовжувати розміщувати рекламу; по-друге, перегляд реклами допомагає споживачам обрати продукти і послуги, які допоможуть у час пандемії або просто забезпечать комфорт і підтримку; по-третє, соціальна орієнтованість брендів – не просто модний бізнес-тренд, а необхідна умова, позаяк в сучасних умовах добробут населення повинен переважати над власними інтересами компаній. З цього випливає одне з головних завдань соціальноорієнтованих бізнесів – оновити та посилити систему маркетингових комунікацій з цільовою аудиторією, дослідити і чим скоріше використовувати нові канали комунікацій.

Список використаних джерел:

- [1] IAB оцінило вплив коронавірусу на рекламні бюджети в першому півгодді. (2020). Извлечено из: <https://adindex.ru/news/researches/2020/03/31/280567.phtml>.
- [2] Влияние коронавируса на маркетинг и рекламу: подробное исследование. (2020). Извлечено из: <https://livepage.pro/blog/coronavirus-impact-on-marketing.html>
- [3] Budweiser відтворив легендарну рекламу «Whasssup», адаптувавши її до нинішніх реалій карантину. (2021). Вилучено з: <https://mind.ua/news/20210359-budweiser-vidtvoriv-legendarnu-reklamu-whasssup-adaptuvavshi-yiyi-do-ninishnih-realij-karantinu>
- [4] Из-за кризиса и коронавируса рекламные кампании на ТВ отменяют или переносят на осень. (2020). Извлечено из: <https://www.sostav.ru/publication/reklamnye-kampanii-na-tv-otmenyayutsya-iz-zakoronavirusa-42552.html>.
- [5] Новий етикет: ЮНІСЕФ випустив ролики про дотримання поведінкових правил під час пандемії. (2020). Вилучено з: <https://www.unicef.org/ukraine/blog/new-etiquette>
- [6] Об'єм рекламного ринку 2020 і прогноз обсягів ринку 2021. (2021). Вилучено з: https://vrk.org.ua/images/VRK_Annual_Report_2020.pdf
- [7] Реклама і PR для бізнесу: антитренди і тренди 2020. (2020). Вилучено з: <https://ua.interfax.com.ua/news/blog/712458.html>
- [8] Рекламний ринок у часи пандемії: що відбувається на радіо, в диджиталі та зовнішній рекламі? (2020). Вилучено з: <https://detector.media/rinok/article/176351/2020-04-14-reklamnyy-rynok-u-chasy-pandemii-shcho-vidbuvaetsya-na-radio-v-dydzhytali-ta-zovnishniy-reklami/>

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.012

ВИНИКНЕННЯ, РОЗВИТОК ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЛІН-МЕНЕДЖМЕНТУ

Баранов Віталій В'ячеславович канд.екон.наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та економіки
Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Анотація. Розглянуто основні особливості Лін-менеджменту: історія виникнення, поняття та класифікація втрат, принципи бережливого виробництва. Висвітлені перспективи впровадження Лін-технологій та виявлені проблеми які обмежують впровадження лін-технологій на промислових підприємствах у теперішній час.

Ключові слова: Лін-менеджмент, бережливе виробництво, мінімізація затрат, перспективи впровадження, проблеми впровадження

Промисловість України на сьогоднішній день має значну кількість проблемних питань, серед яких головною постає низький рівень прибутковості суб'єктів господарювання. Низький рівень фінансового та технічного забезпечення вітчизняних підприємств часто у поєднанні з неефективною системою управління персоналом гальмують процес оновлення та відтворення конкурентоздатного виробництва. Як показує світовий досвід вітчизняним підприємствам необхідно виходити на новий рівень управлінського та виробничого процесу, впроваджуючи новітні підходи до управління, які повністю відповідають сучасним вимогам. Такою технологією управління може стати ошадливе виробництво – управлінська концепція, метою якої є усунення всіх видів втрат і досягнення максимальної ефективності використання матеріальних, трудових та інших ресурсів у виробництві.

В умовах сучасного світу і конкурентного ринку бережливе виробництво набуває все більшої актуальності. Адже зараз основне завдання кожного підприємства не тільки вистояти в таких складних умовах, але і продовжати розвиватися. Для цього необхідно підвищувати ефективність підприємства в усіх напрямках діяльності. В першу чергу, це буде відбуватися за рахунок оптимізації витрат, підвищення продуктивності наявних ресурсів, а також поліпшення якості продукції, що випускається.

Аналіз досліджень і публікацій. Вперше про ошадливе виробництво на підприємствах почав писати Дж. Крафчік ще у 80-х роках минулого століття [1]. Згодом зарубіжними науковцями було окреслено теоретичні аспекти ошадливого виробництва [2, 3] та методологію впровадження такої концепції на підприємстві [4, 5]. Так, Дж. П. Вумек та Д. Т. Джонс описали основні підходи до впровадження ошадливого виробництва, методи, інструменти та важелі такої концепції управління. Науковцями було глибоко досліджено філософію ошадливого виробництва на прикладі відомих компаній, які ефективно

застосовують зазначений підхід. М. Вейдером було описано основні інструменти ощадливого виробництва, використання різних методик у підвищенні якості на підприємстві та скороченні витрат. Серед вітчизняних науковців, які займаються питанням впровадження ощадливого виробництва, дослідженням його інструментарію та методології варто зазначити таких, як С. С. Бондаренко, В. Д. Лисицин, О. І. Лисенко, Ю. С. Вовк, К. І. Сімаков, І. І. Смірнова та ін. [6–8].

Термін «Ощадливе виробництво» («Lean production») був введений в науковий обіг Джоном Крафчіком в книзі «Машина, яка змінила світ», яка вийшла в 1990 році [1]. Однак витоки зародження філософії ощадливого виробництва сягають початку двадцятого століття. У 1913 році Генрі Форд створив першу в світі модель виробничого потоку, в основу якого лягло пересування оброблюваного виробу між процесами з використанням конвеєра.

Поняття роботи, що не додає цінності, згодом укладеного в термін MUDA, було введено Франком Гілбертом (1868-1924 рр.), Який одного разу зауважив, що муляр, який будує стіну, виконує зайві рухи: нахилиється, щоб взяти наступну цеглу. Після вивчення дій, необхідних мулярові для виконання даної роботи Франк Гілберт запропонував складати цеглини на тумбу поруч з робочим. Таке, на перший погляд, елементарне рішення проблеми привело до майже триразового збільшення швидкості виконання роботи і значного зниження витрачаються на неї зусиль [2].

Лін-виробництво (Lean production, Lean manufacturing) - дослівно - «струнке виробництво», в нашій мові отримало назву «ощадливе виробництво». Під ощадливим виробництвом мається на увазі така концепція менеджменту, яка сфокусована, перш за все, на оптимізації бізнес-процесів. Метою даного виробництва є мінімізація витрат і збереження високої якості при мінімальній вартості.

Вважається, що ядро ощадливого виробництва - це процес усунення втрат, які, в свою чергу не несуть цінності для покупця, але при цьому споживають певну кількість ресурсів. Відповідно до теорії ощадливого виробництва, діяльність будь-якого підприємства можна поділити на дві групи: операції і процеси, які додають цінність для споживача, і операції і процеси, які не додають ніякої цінності для споживача. Всі процеси, які не несуть додаткової цінності для споживача, типізуються як втрати, і вони повинні бути усунуті з процесу виробництва.

Концепція ощадливого виробництва набирає все більшої популярності. Численні виробничі компанії зацікавлені в зменшенні втрат, збільшенні продуктивності і вдосконаленні показників якості продукції. Але нерідко процес впровадження ЛІН-технологій супроводжується рядом проблем і, перш за все, недооцінкою перспективних універсальності інструментів ЛІН. Цим і обґрунтовується актуальність проведеного дослідження.

Вперше основні ідеї ощадливого виробництва були запропоновані ще Генрі Фордом в двадцяті роки минулого століття, проте, в повному обсязі їх реалізацією зайнявся Тайіті Оно. У 1934 році, в Японії було проведено перепрофілювання фірми Тойота. Відтепер компанія стала називатися Тойота, і основною продукцією, що випускається на її заводах, став не текстиль, а

автомобілі. Киширо Тойдода - засновник Тойота Мотор Корпорейшн, керував відливанням двигунів, і постійно виявляв все нові і нові проблеми, пов'язані з їх виробництвом. Основним напрямком в підвищенні якості, він визнавав, інтенсивне вивчення кожної стадії виробничого процесу. У 1936, фірма Тойота виграла свій перший тендер на виробництво вантажівок, в ході виконання даного замовлення, в технологічному процесі виробництва машин були виявлені нові проблеми. Необхідність їх вирішення, спонукала Киширо Тойдода на створення «КАЙЗЕН» груп, основним завданням яких було безперервне вивчення всіх стадій виробничого процесу з подальшою розробкою і впровадженням методів його удосконалення [9].

У післявоєнній Японії рівень попиту в економіці знаходився на низькому рівні, таким чином, зниження собівартості виробленої на Японських заводах продукції за допомогою ефекту масштабу не представлялося можливим. Побувавши в США і ознайомившись з системою роботи супермаркету, Тайіті Оно - батько засновник Виробничої системи Тойота, прийшов до висновку, що виробництво продукції Долино ґрунтуватися не на планованих обсягах продажів (стратегія виштовхування), а на реальному попиті (стратегія витягування).

Саме Тайіті Оно об'єднав всі передові методи підвищення ефективності виробництва в стінах заводу Тойота. На базі розробок вже існували наукових шкіл, Тайіті Оно побудував свою власну, унікальну систему. У 1950 році їм була створена виробнича система компанії «Toyota», відома як «Toyota Production System - TPS». Вона не втратила своєї актуальності і до цього дня, і крім того, інструменти та принципи даної виробничої системи знайшли відображення і в її американському варіанті, відомому як «Lean Production» [1, 8].

Тайіті Оно було виділено сім видів втрат [2]: втрати часу через очікування; втрати через перевиробництво; при непотрібному транспортуванні; при непотрібних стадіях обробки; через зайві запаси; через зайві рухи і переміщення; при випуску бракованої продукції.

До того ж, Джеффри Лайкер, який також досліджував виробничу систему «Toyota», був зазначений восьмий вид втрат - нереалізований творчий потенціал співробітників [3].

Крім цього, виділяють ще два джерела втрат: мурі і мура, що в перекладі дослівно означає «перевантаження» і «нерівномірність» [4].

Своєчасне виявлення і ліквідація втрат на виробництві, починається, перш за все, з встановлення резервів ефективності, які в подальшому служать механізмом відстеження прогресу в освоєнні бізнес-процесів [5].

Деніел Джонс і Джим Вумек в своїй книзі «Ощадливе виробництво: Як позбутися втрат і досягти процвітання вашої компанії» [6] виклали суть ЛІН-технологій у вигляді п'яти основних принципів, до яких відносяться: встановлення цінності певного продукту; визначення потоку формування цінності для цього продукту; надання безперервного потоку створення цінності продукту; надання можливості покупцеві витягати продукт; спрямованість на досконалість.

Максимальну вигоду від впровадження ЛІН-технологій на виробництві можна отримати тільки в тому випадку, якщо добре розуміти ці принципи і застосовувати їх в комплексі, тим самим забезпечивши єдність напрямків [8, 9].

Крім того, сучасні дослідники бачать нерозривний зв'язок між застосуванням інструментів ЛІН-менеджменту та інноваційною діяльністю підприємств [10].

Спочатку ЛІН-технології застосовувалися в галузях виробництва дискретних категорій продуктів, які характеризуються переривчастістю виробничого процесу на всій його довжині, наприклад, в автомобілебудуванні, виробництві комп'ютерів або складальних компонентів. Слідом за цим концепція була адаптована до умов безперервного виробництва, пізніше вона знайшла своє застосування і в торгівлі, сфері послуг, охороні здоров'я, державному секторі [10-12].

На жаль, до сих пір дослідниками не досліджені питання розробки універсального алгоритму впровадження Лін і не визначені етапи, які визначають ключові напрямки діяльності щодо комплексної реалізації ощадливого виробництва з урахуванням інтересів споживачів продукції.

Впровадження та освоєння ЛІН-технологій у виробництві дає ряд переваг, до яких можна віднести: зниження втрат виробництва; зниження собівартості продукції; підвищення продуктивності при зменшенні трудовитрат; підвищення якості продукції; збільшення прибутковості.

Для впровадження концепції ощадливого виробництва використовують такі основні інструменти:

- 1) поставки точно у час (система «Just in Time»);
- 2) система витягування і робота під замовлення (система «Kanban»);
- 3) швидке переналадження обладнання (SMED);
- 4) система загального догляду за обладнанням (система TPM);
- 5) впорядкування (система 5S);
- 6) захист від помилок («Poka-yoke»);
- 7) стандартні операційні процедури (SOP);
- 8) підвищення якості (система «Kaizen»).

Ефективність лін-технологій. Впровадження ЛІН-технологій - тривалий процес, який привносить зміни не тільки в виробничу концепцію компанії, але і в свідомість співробітників. Він супроводжується навчанням працівників, освітою ініціативної групи з впровадження, проведенням Кайдзен - нарад з пошуку всіляких рішень, підтримкою консультантів у важких ситуаціях перебудов і перетворень. З метою прискорення процесу впровадження і отримання бажаних результатів багато рекомендують застосовувати і основи теорії управління обмеженнями - приступати до процесу впровадження не по всьому ланцюжку виробництва, а в «вузьких місцях» виробничої системи.

Середня результативність від впровадження ЛІН-технологій в промисловості наступна: зниження виробничого циклу з 12% до 25%; звільнення виробничих площ до 25%; збільшення якості на 40%; підвищення продуктивності з 35% аж до 55%; зниження відходів з 6% до 1,2%; зменшення витрат електроенергії на 56%; зниження запасів на 35% [12].

Застосування основ ЛІН здатне дати суттєві результати. Перевага ЛІН-технологій в тому, що концепція на 80% складається з організаційних заходів, і тільки лише на 20% з технологічних.

Внаслідок переходу на виробничу концепцію дбайливого виробництва, і сервісні, і виробничі компанії без залучення додаткових вкладень, за рахунок

тільки своїх ресурсів зможу істотно підвищити оборотні кошти, звільнити частку працівників для вирішення нових завдань, зменшити цикл виробництва, або ж надання послуг, зменшити витрати виробництва, підвищити якість продукції, що виготовляється.

Послідовність кроків впровадження лін-технологій. характерні помилки. Процес впровадження бережливого виробництва починається, найчастіше, з наочної демонстрації існуючих незручностей через наявність великих запасів.

Наступним кроком стає демонстрація переваг концепції 5S і формування потреби високого рівня самоорганізації.

Паралельно здійснюється велика робота в області делегування повноважень і доведення стратегічних цілей від вищого керівництва організації до кінцевих виконавців в суворій відповідності з їх кваліфікацією і можливостями. Дана робота поєднується з вибудовуванням ланцюжків внутрішніх постачальників і споживачів.

Ланцюжки постачальників і внутрішніх споживачів потрібно представити у вигляді черговості процесів, тоді це надасть можливість визначити потоки створення цінностей, як для зовнішніх, так і для внутрішніх споживачів. Дані потоки необхідно поширити і щодо постачальників, що дасть можливість зменшити одноразові розміри поставок з найбільшим наближенням їх до реальним потребам процесів. Таким чином, мова йде про підготовку до впровадження ЛІН-технологій по всіх компаніях і мереж постачальників. Перетворення мереж поставок в потоки забезпечить безперервність переміщення переробляються в процесі ресурсів, в темпі, що задається покупцями (ще одна популярна теорія - Supply Chain Management) відповідно до принципу витягування. Таким чином, реалізується концепція «точно в строк». Все вище перераховане призводить до того, що створюється тотальна система залучення співробітників в процеси формування цінностей відповідно до цілей компанії.

Наступні операції по впровадженню ЛІН-технологій здійснюються на основі загальних ініціатив щодо поліпшення якості і скорочення втрат [12].

Така черговість операцій проводить до того, що в компанії починає діяти система повного забезпечення якості та зниження втрат. Працівники, менеджери та інженери, орієнтуючи власні зусилля на запобігання причин невідповідностей і непотрібних втрат, в рамках періодичних заходів, що проводяться з питань поліпшень процесів і продуктів, готові спільними стараннями сформувати систему бережливого виробництва як найвищу форму організації результативного бізнесу. Безумовно, все перераховане вище зачіпає не тільки виробничі, а й інші процеси в компанії.

Характерні помилки при впровадженні ЛІН-технологій: нерозуміння значимості управління при впровадженні ЛІН-технологій; побудова «системи», яка не володіє достатньою гнучкістю; початок впровадження ЛІН-технологій не з «основ»; зміна робочих зон, але відсутність змін звичок співробітників; збір відомостей і даних при відсутності реагування на них; нескінченне дослідження ситуації, замість постійних удосконалень; практика обходитися без допомоги і підтримки [12].

Переваги і недоліки методу. Перевага концепції ощадливого виробництва полягає у високій організованості процесів, що дає можливість повністю виключити зайві витрати і успішно конкурувати в нинішніх умовах.

До мінусів можна віднести низьку залученість персоналу і трудність проведення різних змін в компанії, особливо на початкових етапах.

Перед впровадженням ЛІН-технологій необхідно знати, що:

- концепція бережливого виробництва доволі проста в розумінні, набагато складніше - зробити її складовою щоденної роботи;

- для ефективного впровадження ЛІН-технологій потрібна зміна в культурі підприємства;

- в ощадливому виробництві найважливіше - не методики, а співробітники, які зобов'язані бути співучасниками і союзниками в процесі змін, а ніяк не сторонніми спостерігачами;

- концепція бережливого виробництва націлена на граничний врахування інтересів і запитів покупців;

- бережливе виробництво - це підхід, орієнтований на якість відповідності випущеного продукту прийнятним вимогам. Правило роботи з якістю згідно з концепцією TPS описується як три НЕ: Не бери на виробництво браковані заготовки, не роби браковану продукцію і не передавай браковану продукцію на наступну операцію.

Дана методика орієнтована на боротьбу із зайвими витратами у всіх їх проявах: зайві складські резерви, між операційні заділи, період простою, непотрібні пересування, при високу увагу до забезпечення необхідної безпеки і ергономіки виконання операцій.

Якщо в кінці 80-х років принцип ощадливого виробництва застосовувався в основному для скорочення витрат, то сучасний лін-менеджмент вийшов далеко за ці рамки. Тепер мова йде і про "зелений" підхід, і про повну оптимізацію процесів в ланцюжку поставок, які впливають на гнучкість бізнесу. Процес оптимізації витрат вибудовується на більш загальному підході, і кожен учасник прагне до зменшення своїх витрат при збільшенні швидкості і гнучкості ведення бізнесу. Чим більш гнучкими є бізнес-процеси, тим ефективніше результат.

За оцінками експертів технологічні досягнення, такі як промислові роботи, самохідні транспортні засоби, рішення для управління бізнесом дозволяють підвищити продуктивність на 66%. Однією з основних завдань лін-менеджменту є інтеграція окремих бізнес-операцій в єдину, повністю оптимізовану систему, в якій ефективні будуть всі складові, включаючи виробництво, маркетинг, дистрибуцію і транспортування.

Висновки. Новий лін-менеджмент - це не тільки скорочення збитків, а й пошук найкращого способу їх повного усунення, і більш того, пошук таких варіантів, щоб скорочувати було нічого. Гнучке прогнозування змін у попиті та пропозиції конкретного продукту допомагає точніше планувати обсяги виробництва, що дозволяє уникнути в подальшому надлишок і втрат. Ще одним способом вибудувати ощадливе виробництво може стати адаптація технологічних досягнень, які допомагають "скроїти" пропозицію ідеально під потреби кінцевого споживача: використання робототехніки та

альтернативного виробництва, яке все ще знаходиться на стадії розробки, наприклад, тривимірний друк та аналогічні дрібномасштабні варіанти виробництва.

Новий лін-менеджмент вимагає більшої гнучкості процесів на всіх етапах ланцюжка поставок. Всі учасники, від виробника до перевізника, повинні працювати на усунення втрат. Постачальники транспортних послуг є сполучною ланкою між усіма іншими членами ланцюжка. Саме від них залежить швидкість доставки, остаточне виконання завдання і її відповідність запиту. Новий лін-підхід для транспортної та логістичної індустрії не є чимось інноваційним - компанії вже зараз поступово переймають сучасні рішення в області ІТ і робототехніки для своєї операційної діяльності.

Для своїх партнерів по ланцюжку постачання компанії організують процес, в якому сировина спочатку відвантажується виробнику, де вона обробляється до кінцевого продукту, потім компанія транспортує вантаж постачальнику, і він доставляється до кінцевого одержувача. Мета керівника по лін-менеджменту - збалансувати роботу в системі ланцюжка постачання таким чином, щоб це був повністю оптимізований і максимально рентабельний процес.

Список використаних джерел:

- [1] Krafcik, J. (1988). Triumph of the Lean Production System. Sloan Management Review, MIT.
- [2] Вумек, Дж. (2004). Бережливое производство. Как избавиться от потерь и добиться процветания вашей компании. Москва: Альпина Бизнес Букс.
- [3] Джордж, М. Л. (2005). Бережливое производство + шесть сигм: Комбинируя качество шести сигм со скоростью бережливого производства. Москва: Альпина Бизнес Букс.
- [4] Вэйдер, М. (2005). Инструменты бережливого производства. Москва: Альпина Бизнес Букс.
- [5] Луйстер, Т. (2008). Бережливое производство: от слов к делу. Москва: Стандарты и качество.
- [6] Бондаренко, С.С. (2009). Аналіз інструментарію постійного удосконалення. Вісник Хмельницького національного університету. (5), 1-6.
- [7] Лисицин, В.Д. (2009). Роль «ощадливого виробництва» в діяльності підприємства. Вісник НТУУ «КПІ», (1). (39-61).
- [8] Сімаков, К.І. (2012). Смірнова І. І. Бережливе виробництво: теорія і практика впровадження на промисловому підприємстві. Часопис економічних реформ. (1), 75-79.
- [9] Тайити, Оно. (2008) Производственная система Тойоты. Уходя от массового производства. Москва: Институт комплексных стратегических исследований.
- [10] Dekier, T. (2012) The Origins and Evolution of Lean Management System (огляд). Journal of International Studies. (1), 46-51. <https://doi:10.14254/2071-8330.2012/5-1/6>
- [11] Othman, R. (2015) Barriers to Adoption of the Lean Production System (огляд). Journal of Advanced Management Science. (4), 77-81. <https://doi:10.12720/joams.4.1.77-81>
- [12] Хоббс, Д. П. (2007) Внедрение бережливого производства: практическое руководство по оптимизации бизнеса. (П. В. Гомолко пер. с англ.). Минск: Гревцов Паблишер.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.013

ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

Іванюк Ольга Володимирівна

канд. екон. наук, доцент кафедри економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного управління
Поліський національний університет, Україна

Ящук Юрій Володимирович

магістр
Поліський національний університет, Україна

Анотація. Стаття присвячена дослідженню розвитку цифрових технологій для можливостей їх напрямів їх використання в бізнесі. Розкрито вплив цифрових технологій на різні аспекти діяльності підприємств та можливості їх використання для підвищення їх конкурентоспроможності.

Ключові слова: наскрізні цифрові технології, великі дані, штучний інтелект, конкурентоспроможність підприємств.

Постановка проблеми. В сучасних умовах, підприємства стикаються з проблемою забезпечення виживання в умовах ринкової невизначеності та зростання конкуренції. Керівництво різних підприємств вирішує ці питання по різному, але основною об'єднуючою ознакою їх дій є спрямованість на формування, утримання і реалізацію конкурентних переваг. Для цього необхідний постійний пошук нових можливостей, інструментів, методів роботи. Одним з факторів створення і реалізації конкурентних переваг є застосування цифрових технологій в бізнесі.

Формулювання цілей статті. Одним з базових напрямів трансформації бізнесу є визначення напрямів використання цифрових технологій. Метою публікації є окреслення можливостей підвищення конкурентоспроможності підприємств за рахунок використання цифрових технологій.

Виклад основного матеріалу. Для економіки, особливо актуальними є наскрізні цифрові технології - ключові науково-технічні напрями, які надають найбільш істотний вплив на розвиток ринків. До наскрізних відносяться ті технології, які одночасно охоплюють кілька трендів або галузей [1].

До основних наскрізних цифрових технологій відносять: великі дані; нейротехнології і штучний інтелект; системи розподіленого реєстру; квантові технології; нові виробничі технології; промисловий інтернет; компоненти робототехніки; технології бездротового зв'язку; технології віртуальної і

доповненої реальності [2].

Великі дані (Big Data) – структуровані і неструктуровані дані, надходять з високою швидкістю і у дуже великих обсягах [3]. Маркетологи і журналісти користуються більш простим визначенням. Великі дані – це сукупність технологій, направлених на здійснення наступних операцій: обробка більших, в порівнянні з «стандартними» сценаріями, об'ємів даних; уміння працювати з даними, які швидко надходять у дуже великих об'ємах; вміння працювати із структурованими і мало структурованими даними в різних напрямках і аспектах. Реалізація цих операцій дозволяє виявити приховані закономірності, що можуть бути непомітні для людського сприйняття для оптимізації процесів в різних сферах життєдіяльності (публічному управлінні, фінансах, бізнесі) [4].

Об'єм великих даних в світі дуже стрімко зростає. Аналітики компанії IBM весь світовий об'єм даних оцінили наступним чином:

В 2003 році – 5 млрд гігабайтів або 5 ексабайтів;

В 2008 році – 184 ексабайта;

В 2015 році – 6656 ексабайтів;

В 2020 році – близько 41000 ексабайтів (прогноз);

Прогноз на 2025 рік – збільшення об'єму ще в 10 разів.

Більша частина цих даних генеруватиметься якраз таки підприємствами, а не споживачами [5].

Одним із найбільш стрімко зростаючих елементів цифрових технологій є технології, що ґрунтуються на штучному інтелекті. Штучний інтелект – це широкий набір алгоритмів та інструментів машинного навчання, які можуть швидко отримувати і обробляти дані, виявляти закономірності та оптимізувати процеси чи прогнозувати тенденції. Комплекс технологічних рішень включає інформаційно-комунікаційну інфраструктуру, програмне забезпечення, методи машинного навчання, ігрового навчання, процеси і сервіси по обробці даних і виробленні рішень [6].

Використовуючи великі дані, системи із використанням штучного інтелекту здатні прогнозувати і навчатися шляхом побудови кривих можливих рішень та оптимізації наступних рішень з врахуванням великої кількості критеріїв. Такі системи можуть розпізнавати мову, аналізувати фотографії (що використовуються підприємствами в маркетингу і HR), використовувати методи співставлення зі зразком для визначення настрою, чесності, рис характеру і навіть рівня вигорання працівників. При підборі або оптимізації кадрового складу, така система може розглядати максимальну кількість можливих демографічних критеріїв, досвід роботи, готувати запитання для кандидатів і на основі цього прогнозувати наскільки ефективно кожен з них може виконувати свої роботи. Такі компанії як HiredScore, Pymetrics, HireVue, IBM та інші вже працюють над цим. Швидкість прийняття рішень такими системами і можливість обробляти величезні масиви інформації, працювати 24/7 робить їх надзвичайно привабливими для бізнесу.

Світовий ринок рішень тільки в сфері штучного інтелекту в 2018 році складав \$21,5 млрд, в 2024 р. він досягне \$137,5 млрд. Світовий ринок в сфері нейротехнологій: в 2018 р. - \$1,3 млрд, в 2024 р. збільшиться до \$7 млрд [7] (рис. 1).

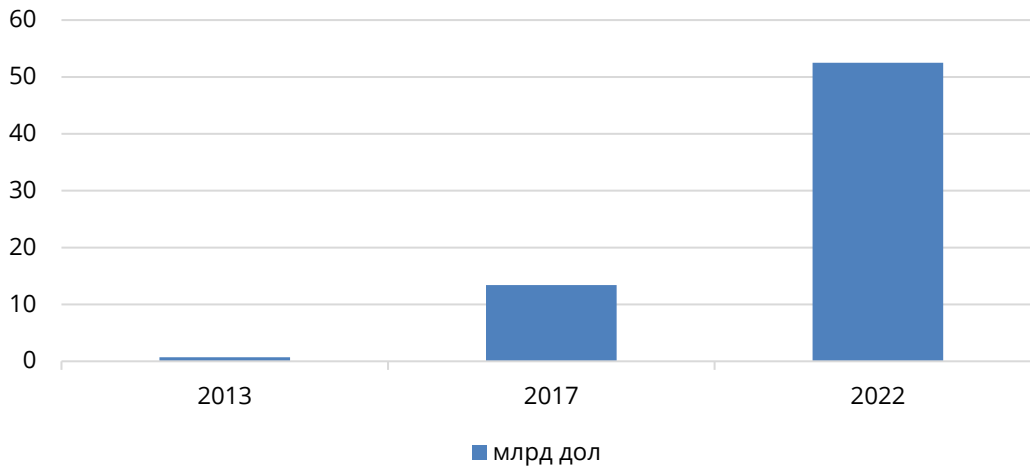

Рис. 1. Об'єм світового ринку технологій з використанням штучного інтелекту, млрд дол. США [8]

Цифрові наскрізні технології допомагають компаніям оптимізувати діяльність, покращити обслуговування клієнтів, підвищити їх задоволеність з одного боку і репутацію бренду - з іншого, а також дозволяє співробітникам справлятися з більш складними і важливими завданнями. Використання в якості помічників в обслуговуванні клієнтів ботів, здатних вирішувати багато завдань, змінює відносини між компаніями і їх клієнтами. Компанії відзначають велику вигоду від ботів зі штучним інтелектом, коли вони задіяні в таких видах діяльності, як вирішення певних завдань, пошук помилок або можливість співпраці з потенційними клієнтами. Це яскраво демонструє зростання цього ринку: в 2019 р. його світовий обсяг становив \$ 17,17 млрд, за прогнозами аналітиків, до 2025 р. досягне \$ 102,29 млрд [9].

Так, чат-роботи здатні цілодобово допомагати великій кількості людей, при цьому навантаження на людей значно зменшується. Це підвищує продуктивність і дозволяє працівникам-людям розбирати більш складні випадки замість того, щоб витратити час, на стандартні запитання. Відносно низька вартість введення і використання чат-ботів в порівнянні зі службою підтримки клієнтів робить їх привабливими для багатьох компаній.

Оскільки цифрові технології можуть отримувати інформацію з декількох джерел, вони дозволяють враховувати такі деталі, як географічне розташування, погоду, події або особисті переваги і відображати найбільш відповідний для кожного клієнта контент. Таким чином компанії формують більш повні профілі клієнтів, щоб краще зрозуміти і зосередитися на потребах конкретного покупця, його поведінці, а також на бажаних каналах комунікації з кожною окремою людиною. Це гарантує, що необхідна інформація буде доставлена за призначенням, своєчасно і найбільш підходящим способом.

Іншим напрямом є використання роботизованих помічників. Такі системи можуть бути впроваджені в центрах підтримки клієнта: інформування про продукти та послуги, проведення операцій, надання виписок і іншої документації, при аналізі кандидатів і їх якостей при прийомі на роботу.

Для інтернет торгівлі все частіше використовують альтернативних консультантів - робоедвайзерів або алготрейдінг. Вони можуть забезпечувати

консультацію в режимі реального часу, проводити моніторинг, обробку великої кількості угод одноразово, без шкоди для якості обробки інформації і таким чином виробляти оптимальну інвестиційну стратегію. Такі системи можуть працювати в форматі мобільних додатків, встановлених на смартфон або планшет клієнта [10].

Іншим напрямом є впровадження інновацій, які стосуються аналітики співпраці як працівників між собою, так і з клієнтами. Однією з найбільш популярних серед компаній є Yva.ai - система управління залученістю і ефективністю співробітників в режимі реального часу, надає менеджменту інформацію для поліпшення культури компанії, утримання цінних співробітників і підвищення ефективності бізнесу.

Такі системи самостійно досліджують структуру співпраці, вимірюють індекс ефективності кожного співробітника; виявляють лідерів, які користуються повагою колег і відсторонених співробітників; виявляють підрозділи з низькою мотивацією і причини проблем; вимірюють фактичну довжину цифрового робочого дня кожного співробітника і конфлікти в організації. Такі системи можуть додатково аналізувати і корпоративні інструменти: Office 365, Teams, Slack, Jira та ін, на предмет тональності комунікації, наявності конфліктів або похвали в комунікації. Результатом є вирішення ключових проблем малого і середнього бізнесу: залученості і ефективності співробітників [11].

Висновки. В умовах сучасної ринкової економіки нереально домогтися стабільної діяльності та успіху підприємства без планування його ефективного розвитку, акумулювання інформації про проблеми, перспективи і можливості, про стан цільових ринків, про становище на них конкурентів та власні конкурентні позиції. Одним з головних чинників забезпечення конкурентоспроможності є використання інформаційних технологій та технологій, що ґрунтуються на штучному інтелекті, які дозволяють прискорити процес надання послуг, підвищити якість обслуговування клієнтів, скоротити витрати виробництва та ін. Тому керівництву підприємств варто звернути серйозну увагу на ефективне використання інформаційних технологій не тільки в сфері виробництва, а й у сфері менеджменту підприємства.

Список використаних джерел:

- [1] Сквозные технологии цифровой экономики URL. Изъято из <https://www.tadviser.ru/index.php/...> (дата звернення: 15.11.2020).
- [2] Цифровые технологии. Проект Министерства цифрового развития, связи и массовых коммуникаций РФ. Изъято из <https://digital.gov.ru/ru/activity/directions/878/>
- [3] Big Data. Великі дані. Изъято из <https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/big-data-bolshie-dannye>.
- [4] Azaria A. Is Big Data a Bubble Set to Burst? Вилучено з <https://www.datacenterknowledge.com/archives/2015/03/30/big-data-bubble-set-burst>
- [5] Manyika J., Chui M., Brown B., Bughin J., Dobbs R., Roxburgh C., Hung Byers A. Big data: The next frontier for innovation, competition, and productivity. Retrieved from http://www.mckinsey.com/insights/business_technology/big_data_the_next_frontier_for_innovation
- [6] Нейротехнологии и искусственный интеллект. Дорожная карта развития

- «сквозной» цифровой технологии. (2019). Москва. Изъято из <https://digital.gov.ru/uploaded/files/07102019ii.pdf>
- [7] Будущее искусственного интеллекта в России: как технологии превратятся в решения. Изъято из https://www.cnews.ru/articles/2019-10-02_budushchee_iskusstvennogo_intellekta
- [8] Искусственный интеллект (мировой рынок). Изъято из [https://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Искусственный_интеллект_\(мировой_рынок\)#...](https://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Искусственный_интеллект_(мировой_рынок)#...)
- [9] Один бот – миллион возможностей: как искусственный интеллект помогает бизнесу. Изъято из https://newretail.ru/marketing/sotsialnye_seti/odin_bot_million_vozmozhnostey_kak_iskusstvenny_intellekt_pomogaet_biznesu4441/
- [10] Система развития сотрудников и умной обратной связи. Изъято из
- [11] <https://www.yva.ai/ru/knowledge/обзор-yva-ai>.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.014

ЗАЛУЧЕННЯ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ДО ПЛАТФОРМИ ЯК СОЦІАЛЬНО- КОМУНІКАТИВНОЇ ФОРМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Бондар Володимир Тимофійович

аспірант кафедри мовної підготовки і
комунікації в публічному управлінні

Національна академія державного управління при Президентові України, Україна

Науковий керівник: Ленда Раїса Іванівна

канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри

мовної підготовки і комунікації в публічному управлінні

Національна академія державного управління при Президентові України, Україна

Анотація. Статтю присвячено дослідженню взаємодії органів державного управління й інститутів громадянського суспільства (далі – ІГС) у формуванні та реалізації публічної політики. Метою є вивчення перспектив реалізації ініціатив влади через платформу як соціально-комунікативну форму. Зазначено про переваги, роль і особливості платформи. З'ясовано роль етнічного фактору у разі, якщо до формування спеціального соціального простору запрошуються актори з етнонаціонального середовища. Виокремлено особливості реалізації Україною євроінтеграційних заходів за допомогою Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС. Здійснено попередній аналіз щодо перспектив ініційованого Україною міжнародного проєкта під назвою «Кримська платформа». Розглянуто можливі сценарії реалізації зазначеної, а також інших ініціатив влади. Зроблено висновки щодо можливих шляхів залучення ІГС України до діалогових площадок. Перспективи використання платформи як соціально-комунікативної форми у процесі формування та реалізації публічної політики.

Ключові слова: публічна політика, інститути громадянського суспільства, комунікації в публічному управлінні, соціально-комунікативна платформа, «Кримська платформа».

Постановка проблеми. Протягом останнього часу, кожний науковець, чиї інтереси співвідносяться зі сферою формування та реалізації публічної політики України, може зауважити про наполегливість вітчизняних зовнішньополітичних інститутів у формуванні середовища за інтересами. Відбувається пошук ефективних форм можливостей для багатосторонніх ініціатив, які б функціонували паралельно з усталеними міжнародними структурами

доповнюючи їх – «Люблінський трикутник»¹, «Кримська платформа»², «Тримор'є»³, «Карпатська коаліція»⁴ тощо. Подібні діалогові площадки набувають важливості як допоміжний засіб забезпечення безпекової архітектури в умовах різноманіття гібридних акцій вірогідного опонента; сприяння приєднання України до ЄС; зрівноваження позицій країн-партнерів з-поміж державних утворень на різних стадіях демократичного розвитку; розкриття і використання потенціалу громадянського суспільства; поширення загальнолюдських ціннісних засад; створення добросусідської атмосфери між націями за культурними, мовними, релігійними, традиційними уподобаннями або формування толерантного ставлення у разі їх відмінностей, а також інших сферах публічної політики. Реалізація таких задумів на практиці значною мірою залежить від легітимності управлінських рішень, залучення інститутів громадянського суспільства, інтегрування партнерів у створюваний спільний простір, їх взаємодії.

Суспільство, з однієї сторони, є головним об'єктом управлінського впливу держави, з іншої – споживачем її сервісних послуг політичного, інформаційного, пропагандистського, правозахисного, соціального, наукового, комерційного, культурного чи іншого призначення. З іншої – воно уособлює суб'єкт представницької демократії. Тому, зближення на широкій суспільній основі з демократичними країнами успішних реформ, ознайомлення з їх позитивним досвідом у різних галузях публічної політики, може бути корисною практикою для України. Додатковим стимулом для внутрішніх змін. Підконтрольного громадськості реформування актуальних вітчизняних суспільно-політичних сфер.

Для України, як держави з поліетнічним складом населення, наведені вище й інші ініціативи нерідко торкаються етнопонаціональної сфери. Оскільки до діалогу запрошуються країни що в переважній більшості є історичною батьківщиною меншостей України, які активно формують вітчизняне етнічне середовище. Коли рушійною силою з лобювання інтересів можуть стати закордонні українці громадяни потенційних партнерів. У разі «Кримської платформи» – ініціатива України, спрямована на захист прав людини в Криму, дотримання і зміцнення санкційного режиму проти анексії півострову. По суті, етнічний фактор, його такі атрибути, як культура, мова, традиції, релігійні уподобання, має властивості бути частиною діалектичного цілого – через етнопонаціональну державну політику обумовлювати публічну політику.

Наведене засвідчує, що ефективність формування та реалізації публічної політики значною мірою залежить від застосованих соціально-комунікативних форм взаємодії між учасниками, що потребує постійної актуалізації.

¹ Ініціатори Литва, Польща, Україна.

² З 2020 р. Україна активно виступає з пропозицією об'єднання широкого кола країн й міжнародних організацій у вирішенні кримського питання.

³ З ініціативою, також відомої як «Міжмор'є», «Інтермаріум» або «Балто-Чорноморський союз», пов'язують Україну, Польщу, Словаччину, Білорусь, Литву, Латвію, Естонію. З 1994 р. до кінця 90-х років діяла заснована в Києві «Ліга партій країн Міжмор'я», проте, за відсутності необхідних фінансових ресурсів, політичної волі, підтримки впливовими міжнародними акторами її робота поступово була згорнута. Відновлена 2015 року за участі Хорватії і Польщі, об'єднує 12 країн-членів ЄС, Україні запропонована проєктна участь.

⁴ За ініціативи литовської сторони до участі запрошуються Україна, Угорщина, Румунія, Польща.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вдосконаленню загально-теоретичних аспектів формування й реалізації публічної політики присвячено наукові праці В. Д. Бакуменка, С. І. Вирового, В. В. Карлової, А. Ф. Колодій, А. М. Михненка, О. Г. Пухкала, І. В. Рейтеровича, Ю. П. Сауха, С. В. Ситник, М. М. Стадника, Ю. П. Сурміна, С. О. Телешуна. Питанням державного управління за умов розвитку комунікації між органами влади і громадськістю належна увага приділялася О. А. Бажиною, А. Г. Кучабським, Г. Г. Почепцовим, Є. О. Романенком, С. Г. Соловйовим. Вивчення етнонаціональної сфери в Україні переважна більшість учених розглядають у взаємозв'язку з загальнодержавною політикою, що відображається у роботах О. М. Бикова, І. М. Варзара, В. Б. Євтуха, О. В. Картунова, І. Ф. Кураса, О. М. Майбороди, П. І. Надолішнього, М. І. Пірен, О. О. Рафальського, Ю. І. Римаренка, В. П. Трощинського, М. О. Шульги та інших.

Однак наявні теоретичні розробки потребують подальшого вивчення і поглиблення з питань вдосконалення відносин між державою та інститутами громадянського суспільства, що зумовило актуальність даного дослідження.

Метою статті є дослідження взаємодії органів державного управління й інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації публічної політики через соціально-комунікативну платформу.

Як завдання, пропонується розглянути основу для реалізації ініціатив влади, обговоривши її на прикладі Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС.

Виклад основного матеріалу. За визначенням у енциклопедичних джерелах [1], категорія «*публічна політика*», це – «діяльність органів публічного врядування спрямована на вирішення суспільних проблем. Увесь процес охоплює стадії по визначенню проблем, вироблення і прийняття рішень з послідуною їх реалізацією». Сутність явища проявляється через публічний характер «проблем, на вирішення яких спрямовується публічна політика», тобто вони «стосуються всієї громади». Таким чином відбувається «узгодження різноманітних інтересів при збереженні пріоритету суспільних цінностей й загального блага». За ціннісні орієнтири прийняті такі поняття [2], як: мережі, інтеракція, взаємодія, колективні дії, взаємовідповідальність, взаємодоповненість публічного та приватного секторів, відкритість, підзаконність, партнерство, діалог, керованість, довіра, зорієнтованість на консенсус.

Розмірковуючи над терміном «*громадянське суспільство*», А. Колодій виокремлює структурно визначену, інституціалізовану підсистему суспільства зі специфічними, незалежною від держави, добровільними формами громадської активності й солідарності, з особливими культурними і соціально-психологічними ознаками. На погляд вченої, у ньому не лише існують добровільні асоціації, поєднані відповідною мережею засобів комунікації, а домінують громадянські цінності і спілкування на засадах довіри та толерантності. Щодо об'єктивного змісту, на думку Ю. Сурміна, він визначається повнотою прав й обов'язків громадян стосовно держави, й навпаки. Суб'єктивна складова визначається діяльністю соціальних груп, рухів чи громадян. Підсумовуючи, під громадянським суспільством науковець розуміє

«незалежну від держави особливу сферу громадянського життя, що складається з різних соціальних груп, рухів, об'єднань, культурних, національних, територіальних та інших угруповань і є формою вираження різноманітних інтересів особистості» [3].

Обидва етапи публічної політики – формування та реалізація – протікають за допомогою засобів комунікації між учасниками, включно з державними інституціями й інститутами громадянського суспільства. Як вважає В. Карлова, основним елементом громадянського суспільства є особа, а основними соціальними конструкціями – ті інститути, які покликані сприяти всебічній реалізації особи, її інтересів, устремлінь, – суспільно-політичні організації, об'єднання, неурядові установи. Тобто – взаємодія здійснюється на рівні таких інститутів як об'єкт-суб'єктна або суб'єкт-суб'єктна інтеракція. Її зміст проявляється через сферу розвитку суспільства – політична, економічна, соціальна, етнічна тощо. За формою, це – інституціалізований діалог сторін співвідносно до їхнього статусу. До характерних завдань покладених на ІГС відносять: реагування на базові соціальні і економічні потреби членів суспільства; здійснення демократичного контролю за державою через незалежні об'єднання, громадянсько-політичні акції; оформлення спеціального соціального простору для реалізації ініціатив за інтересами; у сучасних умовах «виникає потреба у формуванні *«міжнародної громадськості»*, у створенні структур, форм можливостей, що сприяють міжнародному діалогу на рівні ініціатив, контактів або об'єднань» [4]. Таким чином, інститути громадянського суспільства в силу означених властивостей: представляють собою рівноцінні суб'єкти взаємодії; мають повноваження щодо формування та реалізації публічної політики у відповідності до компетентності, здійснення громадянського контролю за управлінськими рішеннями органів державної влади; суспільні актори, які виражають інтереси організованого громадянського суспільства, особисто індивідів; наділені можливістю брати участь у правотворчій, правозастосовчій, правоохоронній діяльності.

Ще одним поняттям, яке використовується нами, це – *«комунікації в публічному управлінні»*. В енциклопедичних джерелах це явище визначається як «процес обміну інформацією органів державної влади й органів місцевого самоврядування між різними інституціями суспільства (суб'єктами комунікації)» [5]. Означений феномен відноситься науковцями до однієї з найважливіших основ системи державного управління, призначеної для «регулювання відносин у системі «держава – громадяни»». Відзначаються такі її функції, як: консервативна, координуюча, інтегруюча, мобілізаційна, соціалізуюча.

За А. Кучабським і О. Бажиною [6], умовою встановлення діалогу між владою та суспільством є «організаційно-правова спроможність інститутів громадянського суспільства до артикуляції соціальних інтересів, їх просування й захисту», уособлюючи їх з громадянськими об'єднаннями, які можуть здійснювати реальний вплив на державну політику. Звідси – змінюється смислове наповнення форми у системі державного управління. Через зворотній зв'язок, ІГС, як об'єкт управління-представник суспільства, під впливом громадської думки перетворюються на суб'єкт-компонент соціального комунікативного процесу з набуттям функцій дорадчого органу щодо такого чи

такого рішення держави, громадського контролю. Утворюється завершений цикл процесу публічної політики на рівні етнонаціональному, національному, міжнародному. Підвищується ступень взаємодоповненості, оскільки відповідальність за прийняті рішення можливо розподілити між суб'єктами відповідно до їх статусу або ролі. Тобто, така форма взаємодії забезпечує управлінському процесу колективні ознаки, зміцнюючи згуртованість суспільства.

Дієвість комунікації в публічному управлінні є супутнім елементом ефективності управлінського процесу, формування і розгортання усього циклу публічної політики. Визначаючи категорію «платформа», у науковій літературі існує велике різноманіття її трактувань. Окремими дослідниками соціальної сфери цей термін застосовується при визначенні масштабності структури об'єднання з декількох впливових громадських організацій («Українська Гельсінська спілка з прав людини», «Асоціація агенцій регіонального розвитку України», «Асоціація європейських студій»), політичних сил [7]. Інші теоретики вживають його при визначенні форми об'єднання учасників подій, заходів, ініціатив, мереж із субсистемами регуляції, технологічні або наукові платформи [2].

Співвідносячись з поняттям публічної політики, щодо місця й ролі платформи, можна стверджувати, що це – складова соціального простору, в якому певна сторона актуалізує власну позицію, узгоджує своє бачення з іншими заінтересованими партнерами, досягає консенсусу у разі необхідності, задля прийняття узгодженого рішення, планування шляхів реалізації спільно виробленого інтелектуального продукту. Її окремими перевагами у порівнянні з традиційними ситуативними формами взаємодії такими, як діалог чи форум, є те, що: заінтересовані сторони, це інституціалізовані структурні утворення, діяльність яких відбувається у межах визначених компетенцій та повноважень, що надає їй ознак регульованих і прогнозованих дій; протікання взаємодії у широкому діапазоні часу дозволяє застосовувати різноманітний спектр комунікативних інструментів, нових технологій, інновацій; значний ступінь включення ІГС поліпшує точність окреслення суспільної проблеми. Створення постійної соціальної мережі у формі платформи уможливорює: прийняття управлінських рішень стратегічного і системного характеру; подолання «політичних розривів» за рахунок координації зі сторони громади; уявлення сценаріїв й експериментування; зворотній зв'язок; апробацію критеріїв оцінювання політики або впливу від реалізації цілеспрямованої дії у досягненні ключових інтересів акторів; узгодженість з основними принципами залучення учасників до процесу формування публічної політики – відкритості, паритетності; нівелювання ризиків за рахунок партнерської участі ІГС; диверсифікацію фінансування за коштів цільових позабюджетних асигнувань, а також інші переваги в залежності від мети діяльності.

Таким чином, у контексті формування та реалізації публічної політики, як один із варіантів визначення поняття «платформа», пропонується такий: *це така форма участі, при якій за допомогою соціально-комунікативного засобу формується спеціалізоване соціальне середовище для здійснення інституціалізованої взаємодії між владою і організованим громадянським*

суспільством, направленої на пошук спільних узгоджених рішень з метою реалізації інтересів її учасників.

Аналізуючи потенціал платформи як форми можливостей реалізації публічної політики, потрібно враховувати спосіб у який відбувається актуалізація проблеми, набуття нею соціальних ознак, суспільного значення, відтворення на інституційному рівні. Візьмемо, наприклад, актуальний проєкт – «Кримська платформа». Згідно з планами України, пропонується структурування соціального простору за такою архітектурою: перший, найвищий, політичний, до якого приєднуються глави іноземних держав та урядів; другий рівень – керівників зовнішньополітичних відомств і міністрів оборони; третій – міжпарламентський; четвертий – неурядових експертів. Для посилення ефективності дій держави, для залучення додаткових інтелектуальних ресурсів до роботи платформи буде створена експертна мережа.

Серйозність намірів, спосіб актуалізації дають підстави очікувати на позитивний результат. Тим не менше, невизначеність щодо включення інститутів громадянського суспільства як зі сторони України, так й міжнародного співтовариства, створює певний соціальний вакуум. Якщо виходити з того, що ІГС можуть бути як об'єктами управлінських рішень так і суб'єктами взаємодії, то за їх повної відсутності або часткового представлення - неурядовими експертами - залишаються невирішеними питання побудови завершеної циклічної моделі вироблення публічної політики, однією із умов якої є «забезпечення участі громадськості у прийнятті рішень щодо конкретних видів діяльності» [2]. Адже, у наведеному прикладі, заінтересованою стороною є передусім українська нація включно з кримськотатарським корінним народом. Представники якого найгостріше потребують доступу до каналів прийняття рішень, зворотного зв'язку для суб'єктів, які ці рішення прийматимуть й виконуватимуть. Формування у кримських татар відчуття, що українська держава спроможна відстоювати їх інтереси [8]. Інший аспект полягає у тому, що попри заплановану участь парламентських формувань, відсутність на цьому або іншому рівні представників ІГС нівелює легітимність рішень учасників. А, зі сторони публічної політики – звужує її предметне поле, залишає незавершеним набуття ціннісних орієнтирів. За визначенням Департаменту економічного і соціального розвитку ООН, представники громадськості, не залежно від юридичної форми участі в проєктах пов'язаних з формуванням та реалізацією публічної політики: відіграють представницьку роль від імені громадянського суспільства; надають ініціативі соціального значення й соціальної відповідальності; розширюють базу імплементації рішень; забезпечують здійснення функцій з моніторингу, фінансування, контролю.

З метою дослідження практичної сторони соціально комунікативної інтеракції між державними інституціями і громадянськими інститутами, означеної терміном «платформа», на міжнародному рівні, звернімося до діючої Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС створеної у відповідності до Угоди про Асоціацію. Структура, до якої за принципом паритетності входить по 15 представників громадянського суспільства України, з однією сторони й члени Європейського економічного і соціального комітету (далі – ЄЕСК) – з іншої. Функціонально, Платформа уявляє собою спеціальний соціальний

простір у межах якого ІГС обох сторін здійснюють громадянський моніторинг реалізації Угоди, узгоджують позиції, виробляють рекомендації на розгляд керівних ланок Євросоюзу та України. Висловлюють оцінку, побажання щодо досягнення цілей Угоди. Українська сторона складається з представників трьох секторів громадянського суспільства (від громадських об'єднань профспілок національного рівня, організацій роботодавців національного рівня) й координаторів шести робочих груп. Щодо виробленого інтелектуального продукту, для прикладу, у Спільній декларації прийнятій на VIII засіданні від 3 грудня 2019 р. члени Платформи, поряд з відзначенням певного поступу, висловлюють стурбованість неефективною взаємодією між різними відомствами, залученими до виконання Угоди. Наголошують на слабкій кадровій політиці, комунікаційній складовій у роботі вітчизняних ЦОБВ, що відтерміновує виконання взятих сторонами зобов'язань. Звертають увагу на необхідність системного діалогу між організованим громадянським суспільством України і владою задля врахування позицій українського суспільства у процесі вироблення та реалізації державної політики.

Партнер України у рамках Платформи – ЄЕСК утворений відповідно до Римських Угод 1956 р. з повноваженнями консультативного органу зі штатом у 344 представника за економічним і соціальним профілем від організованого громадянського суспільства країн-членів ЄС, що змінюються кожні чотири роки. За юридичним статусом, це – інституційний представницький орган. Головною місією є забезпечення функціонування вищих органів Євросоюзу, Ради Європи й Європейського Парламенту через участь у формуванні політики та підготовки рішень. Робота проводиться у шести спеціалізованих секціях, або, за потреби, у формі громадських слухань з включенням додаткових експертів. Забезпечує виконання завдань щодо: залучення і об'єднання організованого громадянського суспільства в європейських проєктах національного чи регіонального масштабу; сприяння становленню громадянського суспільства походженням з-поза меж ЄС, а саме країн-кандидатів на приєднання, а також регіону Середземномор'я, Тихоокеанського, Африки, Карибського басейну, Латинської Америки, Індії, Китаю, Бразилії.

По суті, перераховані вище характеристики відносно компетенції Комітету свідчать, що завдяки його статусу понад європейським устроєм, синхронно з європейськими інституціями та політичними акторами, до економічного, політичного, суспільного життя також безпосередньо долучаються інститути громадянського суспільства. Зі сторони комунікативного аспекту, висока віддача від діяльності ЄЕСК досягається завдяки: специфічній методиці залучення фахівців необхідного профілю й організації їх роботи (групи з вивчення, групи зв'язку з європейськими мережами громадянського суспільства для структурного діалогу, незалежні експерти, слухання, обговорення, обмін передовим досвідом); побудові і управлінню інформаційною інтерактивною мережею; звітуванню, підготовці експертних висновків; формуванню й управлінню єдиним спільним простором розробки рішень; функціонуванню як передаточної ланки інформаційних потоків; юридично інституціалізованій формі з представництва та інформування організованого громадянського суспільства. Звідси – інтелектуальний продукт

Комітету разом з його діяльністю набувають ознак легітимності, унікальності, відповідності вимогам сучасних тенденцій управління.

Вочевидь, що така участь ІГС України у роботі соціальної комунікативної структури європейського рівня формату платформи сприятиме розширенню діапазону ціннісних орієнтирів публічної політики, налагодженню співпраці та отриманню позитивного міжнародного досвіду участі у соціальному і політичному житті громадянського суспільства, розвитку необхідних навичок комунікації, включення у процес прийняття рішень з вироблення та реалізації державної політики у різноманітних соціальних сферах.

У разі підтримки «Кримської платформи» на рівні ООН, як це планує українська влада, можливо декілька сценаріїв побудови діалогового майданчика підсилюючи його значимість за рахунок авторитету міжнародної організації. Обрання України у 2018 р. членом Економічної і соціальної ради⁵ (ЕКОСОП) на період 2019 – 2021 рр., тимчасово розширює можливості країни щодо розробки й пропозиції на розгляд керівних органів заходів для вирішення соціальних та гуманітарних проблем. Інший перспективний комунікативний майданчик – постійний Третій комітет ГА ООН з соціальних і гуманітарних питань. Завдяки його підтримці Україні вже вдалося привернути увагу міжнародної спільноти до кримського питання ініціювавши відповідну резолюцію Генеральної Асамблеї⁶. Утім, з точки зору участі громадянського суспільства, слід враховувати той факт, що реалізація інтересів України в цій міжнародній структурі здійснюється через Постійне представництво України при ООН, яке має статус закордонної дипломатичної установи функціуючи під керівництвом МЗС України. Тому, не буде помилковим розглянути можливість утворення при Міністерстві закордонних справ України окремого структурного підрозділу або залучення позаштатної консультативно дорадчої одиниці по роботі з організованим громадянським суспільством за напрямками, що стосуються міжнародних ініціатив України.

Погоджуємося з думкою, що діюча Платформа громадянського суспільства Україна – ЄС може стати позитивним прикладом для більш предметного ознайомлення вітчизняними заінтересованими державними інституціями з метою включення організованого громадянського суспільства в процес публічної політики в рамках інших проєктів. Доречною могла б бути пропозиція України на адресу перспективних партнерів інтегрувати, наприклад, «Люблінський трикутник», або інший регіональний європейський проєкт, у організовану структуру вже діючої Платформи шляхом доповнення її мережі додатковою ланкою з акцентуванням на формування соціального простору з

⁵ ЕКОСОП – один із шести ключових органів ООН відповідальний за діяльність цієї організації, її спеціалізованих установ в економічній й соціальні сферах, до складу входять 54 держав-членів. Серед основних завдань: сприяння формуванню необхідних умов для економічного розвитку і соціального прогресу, заохочення до загальної поваги й дотримання прав людини, міжнародній співпраці в галузі культури, освіти і охорони здоров'я; координація роботи спеціалізованих установ та інститутів.

⁶ Від 16 грудня 2020 р. – п'ята поспіль резолюція ГА ООН з правозахисної тематики, дев'ята в контексті міжнародного реагування на анексію Кримського півострову тимчасовою окупаційною владою РФ.

охопленням саме таких конкретних країн-учасниць. Що стане радше позитивним – зі сторони набуття легітимності, впливовості, прозорості, підконтрольності суспільству й інших ціннісних орієнтирів, аніж негативним – з точки зору критиків щодо начебто забюрократизованості діалогового майданчика або інших надуманих зауважень, фактором впливу на становлення вітчизняного організованого громадянського суспільства.

Висновки. На підставі аналізу наведених фактів доходимо до таких висновків.

- Для оптимізації практичної взаємодії органів державної влади України з організованим громадянським суспільством у процесі формуванні та реалізації публічної політики важливим є створення державою умов щодо розгортання інститутів громадянського суспільства, активізації ними участі у відстоюванні і забезпеченні інтересів як усієї громади так й окремих індивідів.

- З метою вдосконалення комунікації на рівні об'єкт-суб'єктної або суб'єкт-суб'єктної інтеракції між учасниками у площині «держава – громадянське суспільство», державі, як об'єкта у парадигмі прийняття управлінських рішень, слід розширити діапазон соціально-комунікативних засобів, упроваджуючи новітні форми у вигляді платформи. Для вирішення актуальних проблем на міжнародному рівні: запропонувати потенційним країнам-партнерам залучити на рівні з державними інституціями також ІГС; на базі головного координатора від України – в залежності від рівня майбутньої платформи це може бути один із ЦОВВ або профільний парламентський комітет – утворити організаційну одиницю для розробки правил і критеріїв відбору учасників з-поміж вітчизняних громадських об'єднань, або, якщо такий орган вже діє, доповнити його функції відповідно; координуючому органу розглянути перспективи включення майбутніх ініціатив регіонального європейського значення до вже діючої Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС започаткувавши на її основі окремі напрями.

- Відтворення публічної політики за посередництвом інститутів громадянського суспільства уможливлуватиме набуття необхідних цінних орієнтирів з розширенням їх діапазону, що позитивно відобразатиметься на характері протікання самого процесу створюючи атмосферу колективізму, згуртованості суспільства, рішучості у досягненні поставлених цілей, взаємодоповнення, підзвітності.

- Вдосконалення владою підходів до артикуляції соціальної проблеми доцільно на основі широкого залучення ІГС у діалоговий процес, підвищення ефективності процедур участі громадськості. Завдяки цьому розширюватиметься предметне поле публічної політики, забезпечуватиметься прозорість діяльності органів публічної влади й відкритість інформації, що відповідає європейським стандартам.

- Ефектом від повноцінного залучення інститутів громадянського суспільства до платформи стане підвищення рівня компетентності громадян у напрямі: розуміння власної державної, національної і культурної ідентичності, поваги до інших культур й етносів; знання європейських цінностей; обізнаності з державним устроєм, механізмами участі у суспільно-політичному та державному житті; здатності формувати власну позицію, критично аналізувати

інформацію, здійснювати належний громадський контроль.

- Спільна участь в єдиному спеціальному соціальному просторі влади і громадянського суспільства укріплюватиме взаємну довіру між учасниками, поліпшуватиме комунікацію, створюватиме нові різновиди надання державою сервісних послуг суспільству.
- Розширення прав і можливостей у взаємодії державних інституцій й інститутів громадянського суспільства сприятиме значною мірою поширенню базової демократичної практики в процесах прийняття рішень та подальшого формуванню основи належного публічного врядування в Україні.

Список використаних джерел:

- [1] Загорський, В. С., Буник, М. З. (2011). Публічна політика. *Енциклопедія державного управління*. (Т. 8. С. 484 – 486); Київ : НАДУ.
- [2] Телешун, С. О., Ситник, С. В., Рейтерович І. В., Пухкал О. Г., Карлова В. В., Афонін Е. А. (2018). *Інструменти та механізми впровадження публічної політики в Україні* : навч. посіб. Київ : НАДУ.
- [3] Михненко, А. М., Месюк М. П. (2011). Громадянське суспільство. *Енциклопедія державного управління*. (Т. 1. С. 120 – 122); Київ : НАДУ.
- [4] Грицяк, Н. В. (2011). Концепт «громадянське суспільство». Місце і роль в політичній системі в умовах інформаційного суспільства. *Енциклопедія державного управління*. (Т. 4, С. 348 – 350); Київ : НАДУ.
- [5] Соловйов, С. Г. (2011). Комунікації в публічному управлінні. *Енциклопедія державного управління*. (Т. 8. С. 273 – 274); Київ : НАДУ.
- [6] Кучабський, А. Г., Бажинова, О. А. (2012). Механізми комунікації влади та громадськості в умовах глобалізації. *Публічне управління: теорія та практика*. (12), 196 – 201.
- [7] Кудряченко, А. І. (2012). Історичний досвід становлення інститутів громадянського суспільства в країнах Європи. *Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»*, 466 с.
- [8] Бондар, В. Т. (2021). Значимість регіональної мови в реалізації етнонаціональної політики : порівняльний аналіз польського й українського досвіду. *Наукові перспективи*. (1), 53 – 71.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.015

ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИРОБНИКІВ КОМПЛЕКТУЮЧИХ ДЛЯ АВТОТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ У ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

Кулініч Тетяна Володимирівна канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту
організацій *Національний університет «Львівська політехніка», Україна*

Повар Олена Сергіївна

магістрант кафедри менеджменту організації
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Анотація. Проведено дослідження тенденцій інноваційного розвитку виробників комплектуючих для автотранспортних засобів у Західному регіоні України. Виявлено загрози для розвитку галузі. Проаналізовано інноваційні способи, використовувані для виживання представниками даного ВЕД. Особливу увагу приділено тим підприємствам, які не відступили у диверсифікації від названого ВЕД і побудували свій розвиток на використанні переваг даного виду діяльності.

Ключові слова: комплектуючі для автотранспортних засобів, інноваційний розвиток, тенденції, Західний регіон України.

Галузь виробництва вузлів та деталей для автотранспортних засобів виявилась дуже вразливою до втрати російського ринку та окупації частини територій на сході України. Так, експорт машинобудівної продукції до РФ знизився з 5,5 млрд. дол. в 2013 р. до 0,7 млрд. дол. в 2019 р. [1]. Іншими ключовими причинами спаду стали стагнація замовлень на внутрішньому ринку та загальне падіння конкурентоздатності на фоні жорсткої конкуренції з машинобудівною продукцією Євросоюзу та Китаю.

Відповідно, Україна послабила свою участь у міжнародному розподілі праці. Це демонструють показники загального скорочення експорту та зміни структури експорту на користь товарів проміжного споживання з нижчою доданою вартістю. Так, частка експорту товарів проміжного споживання зросла з 47% в 2013 р. до 67% в 2018 р, тоді як інвестиції знизилась відповідно з 48 до 25% [1].

Розвиток кластеризації виробництва машинобудівної продукції в Україні знаходиться на початковому етапі, на відміну від розвинених країн, де в середньому близько 80% виробництва того чи іншого виду машинобудівної продукції охоплено кластерами, синергія яких дозволяє виробникам підвищувати ефективність виробництва та інтенсивно впроваджувати новачії. Однак наявність в областях України спеціалізацій у виробництві вузлів та

деталей для автотранспортних засобів створює передумови для розвитку кластерів за зразком країн з розвиненим машинобудуванням.

Слабкими сторонами національного машинобудування є низька продуктивність праці, малі обсяги виробництва (відсутність масштабу), низька активність інноваційної діяльності та недостатнє оновлення інструментального базису, відсутність кластерної співпраці та синергії зусиль для виведення нових зразків на ринок, слабка база виробництва компонентів та матеріалів в Україні, застарілість виробничого обладнання.

Фактично низький рівень інноваційності українських підприємств унеможливорює ефективний і зростаючий експорт машинобудівної продукції. Так, затрати на інновації в галузі машинобудування України складають всього лише 2% в загальній структурі виручки від реалізації [1].

В свою чергу, стагнація інноваційного процесу пов'язана із відсутністю стимулів та «м'якого» примусу до інновацій з точки зору технічної, екологічної та безпекової політики держави; слабого внутрішнього попиту на інноваційну продукцію; недостатньо розвинутої інфраструктури підтримки інновацій; відсутності комунікацій із ІТ-сектором; низького пріоритету інноваційної діяльності у менеджменту підприємств; невеликого масштабу переважної більшості машинобудівних підприємств.

Отже, в даний час галузь виробництва вузлів та деталей для автотранспортних засобів не може запропонувати великої кількості конкурентоздатних товарів. Тому, основні фактори, що стримують експорт, лежать у площині виробничого розвитку. В той же час галузь зберігає достатні можливості для відновлення завдяки людському капіталу, збереженим індустріальним навичкам, вищим та технічним навчальним закладам та існуючій виробничій інфраструктурі.

Якщо порівнювати тенденції розвитку ВЕД «Виробництво інших вузлів, деталей і приладдя для автотранспортних засобів» у Львівській області та в Україні загалом, то отримуємо таку картину. Так, на рис.1 зведено інформацію про темпи зростання обсягів промислової продукції за даним ВЕД 29.32.

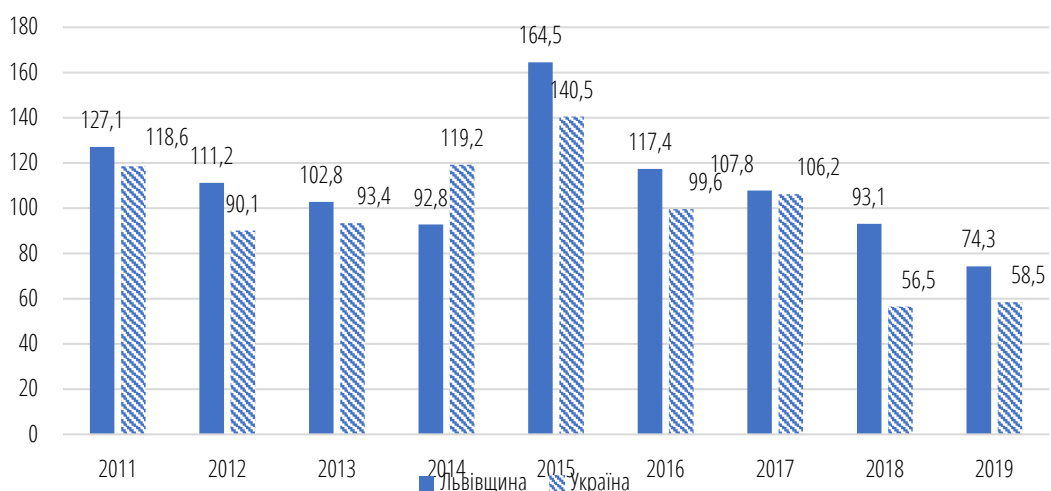

Рис. 1. Індеси промислової продукції за ВЕД «Виробництво інших вузлів, деталей і приладдя для автотранспортних засобів» у Львівській області і в Україні за 2011-2019 рр. (% до поп. року)

Складено з використанням даних [1]

За даними рис. 1 на Львівщині обсяг реалізованої продукції, виходячи із динаміки відповідних індексів, у названому ВЕД 29.32 демонструє спад до кінця 2015 р., потім раптовий підйом і після спад до 2019 р. В Україні у виробництві інших вузлів, деталей і приладдя для автотранспортних засобів тенденції були схожими, з певними підйомами в 2013-2015 рр., а також в 2017 і 2019 роках.

Розглянемо ситуацію з конкурентами, що за даними сайту Youcontrol представляють даний ВЕД на території Західного регіону України [2].

До основних конкурентів в цій галузі виробництва вузлів, деталей і приладдя для автотранспортних засобів належать: ТОВ «Самбірський ДЕМЗ», ТОВ НВЦ «Автоінвестцентр», ТОВ «Авторемкоплект», СП «ТОВ Сферос-Електрон», ТОВ «БРАШ», ПРАТ «Бориславський Авторемонтний Завод», ТОВ «СП Галавтомет», ТОВ «ГАЛ-Дизайн», ТОВ «Рубікон-Інтер», ТЗОВ Венд, ТОВ «Компанія Веєм-Металавтопром». До інфраструктурних конкурентів можна також віднести ТОВ «Омега-Автопоставка» [3], яке не виробляє, але є постачальником автотехніки, запасних частин і шин до автомобілів і сільськогосподарської техніки, переважно від закордонних виробників.

Всі названі підприємства від початку зосереджували свою діяльність на внутрішньому ринку названих вище товарів. Серед способів виживання всі вони у тій чи іншій мірі вдалися до диверсифікації. Це можна пояснити тим, що диверсифікована діяльність підприємств зменшує їх ринкові ризики. Це має вагоме значення за нестабільності вітчизняного бізнес-середовища, залежності підприємств не тільки від ринкової, а й політичної кон'юнктури. Це і є їх спосіб адаптації до ринкових змін.

Але з часом така диверсифікація стала настільки істотною, що деякі з них залишили свій ВЕД 29.32 лише як допоміжний (другорядний) і вдалися до таких варіацій.

Так, ТОВ «Компанія ВЕЕМ-Металавтопром» в основному переключився на виробництво пасажирських сидінь для громадського транспорту, хоча в його господарському портфелі залишилась частка міжвагонних переходів (сильфонів) для пасажирського транспорту [4]. Його схему перейняло ТОВ «БРАШ», яке взагалі зупинилося тільки на випуску сидінь, але не тільки для транспортних засобів [5]. ТОВ НВЦ «Автоінвестцентр» [6] теж зосередило свою діяльність на випуску різноманітних сидінь для пасажирів і водіїв, а також дуже епізодично - на виготовленні металовиробів на замовлення.

СП «Сферос-Електрон» [7] зосередився переважно на виробництві кліматичних систем для автотранспорту (для автобусів, вантажних та комерційних автомобілів, будівельної та спецтехніки) Але його господарський потфель зберіг виготовлення люків для всіх типів міських та туристичних автобусів, ресиверів для пневматичних та гальмівних систем транспортних засобів, паливних баків різних типорозмірів та місткості, кермових колонок.

ТОВ "Рубікон-Інтер" [8] охопило своїм виробництвом окрім вузлів і деталей для автомобільного і залізничного транспорту та суднобудування ще багато інших сфер: будівництво, декор, спорт. Серед асортиментних груп продукції ТОВ «ГАЛ-Дизайн» на сьогодні запчастини для автотранспорту також займають незначну частину [9].

Ще деякі представники даного умовного «кластеру» втратили свої попередні ринкові позиції і скоротили обсяги реалізації і чисельність працюючих до мінімуму, зокрема, це такі як ПрАТ «Бориславський Авторемонтний Завод» і ТОВ «Авторемкомплект» [2].

Фактично зберегти відданість обраному сегменту на Західній Україні вдалося лише ТОВ «Самбірський ДЕМЗ» [10]. Дане підприємство не тільки виготовляє різні автозапчастини і вузли, але й металоконструкції. До своїх конкурентних переваг підприємство заносить якість продукції і робіт, що пояснює володінням сучасним обладнанням та технологіями, наявністю конструкторського відділу, збереженням всупереч кризам кваліфікованого персоналу, дотриманням заводських умов виробництва і постійним контролем за якістю процесів. Додатково воно застосовує гнучку цінову політику і індивідуальний підхід до кожного клієнта.

Проте і даному підприємству потрібні зміни, які при обґрунтованому впровадженні новацій дозволять втримати конкурентоспроможність. Серед них було би доцільно: 1) провести реконструкцію та модернізацію обладнання для виготовлення деталей для автотранспортних засобів на основі сучасних технологій (зокрема щодо придбання систем зварювання, закупівлі стрічко-відрізного верстату та ін.); 2) більшу увагу приділити розвитку напрямку виготовлення металевих конструкцій; 3) розглянути можливості адресного зберігання запчастин на складі, що дозволить оптимізувати окремі операційні процеси.

Список використаних джерел:

- [1] Державна служба статистики України: сайт (2021). Вилучено з: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
- [2] Youcontrol: сайт (2021). Вилучено з: <https://youcontrol.com.ua/>
- [3] ТОВ «Омега-Автопоставка»: сайт (2021). Вилучено з: <https://omega.page/service>
- [4] ТОВ «Компанія ВЕЕМ-Металавтопром»: сайт (2021). Вилучено з: <http://www.veem-metal.com/>
- [5] ТОВ «БРАШ»: сайт (2021). Вилучено з: <http://brash.com.ua/>
- [6] ТОВ НВЦ «Автоінвестцентр»: сайт (2021). Вилучено з: <https://nvtv-avtonvesttsentr.prom.ua/>
- [7] СП «Сферос-Електрон»: сайт (2021). Вилучено з: <http://spheros.electron.ua/heaters/>
- [8] ТОВ "Рубікон-Інтер": сайт (2021). Вилучено з: <https://www.rubikoninter.com/>
- [9] ТОВ «ГАЛ-Дизайн»: сайт (2021). Вилучено з: <https://firma-gal-dizajn.prom.ua/g83508281-zapchastini/>
- [10] ТОВ «Самбірський ДЕМЗ»: сайт (2021). Вилучено з: <http://www.sambirdemz.com/index.html>.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.016

МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА В НІМЕЧЧИНІ – ПРИКЛАД ДЛЯ НАСЛІДУВАННЯ

Гусєва Наталія Юрїївна канд. істор. наук, доцент кафедри філософії соціології та політології
*Київський національний торговельно-економічний університет, Україна*Красільнікова Олена Василівна канд. істор. наук, доцент кафедри філософії соціології та політології
Київський національний торговельно-економічний університет, Україна

Німецька система молодіжної політики визнана однією з найкращих в Європі, оскільки заснована на особливій ролі держави, нормативній регламентації заходів підтримки молодих людей і молодіжних організацій. Стратегія державної молодіжної політики базується на відповідальності держави за інтеграцію молоді та передбачає розробку соціальних програм, доступних для всіх молодих людей.

Німеччина володіє триступеневою каскадною структурою реалізації молодіжної політики. Законодавчі основи та загальні напрямки її реалізації розробляються на рівні центрального уряду (1-й рівень). Уряд делегує можливості її здійснення земельним органам влади (2-й рівень). Але досить ефективним є здійснення молодіжної політики на рівні молодіжних організацій (3-й рівень), оскільки вони враховують потреби місцевої молоді.

Молодіжна політика Німеччини здійснюється на основі Конституції, федеральних законів «Про допомогу дітям та молоді», «Про захист молоді», а також щорічного Федерального плану молодіжної та дитячої політики, що включає конкретні заходи щодо соціалізації молоді (соціальне забезпечення, боротьба з бідністю і безробіттям, моральне виховання, інтеграція іноземців у німецьке суспільство, допомога молоді зі «східних земель») [2]. Крім того, існує закон «Про органи у справах дітей та молоді», який регламентує діяльність органів у справах молоді.

На федеральному рівні відповідальність за розробку молодіжної політики несе Федеральне міністерство у справах сім'ї, людей похилого віку, жінок та молоді (www.bmfsfj.de). Воно відповідає за підготовку та прийняття законів, які стосуються інтересів молоді, представляє їх інтереси в усіх соціально-політичних сферах, головним чином у сфері освіти, охорони здоров'я та трудових відносин, а також організовує і підтримує співпрацю з іншими міністерствами, федеральними землями та муніципалітетами нарівні з державними органами у справах молоді [1]. Міністерство бере участь у розвитку та здійсненні європейських молодіжних програм і доручає експертам вивчати ситуацію в молодіжній сфері в Німеччині, підтримує дослідницькі проекти. Один

раз на чотири роки федеральний уряд подає «Звіт про становище молоді». Незалежною експертною комісією регулярно проводиться моніторинг проблем молоді, що дозволяє представницьким органам вносити відповідні корективи в роботу з молодими людьми [1].

У підтримці дітей та молоді беруть участь федеральні міністерства: економіки і праці, охорони здоров'я і соціального забезпечення, освіти і науки, закордонних справ, внутрішніх справ, юстиції, економічного співробітництва і розвитку.

На земельному (регіональному) рівні 16 міністерств у справах молоді відповідних земель розробляють земельні плани, орієнтуючись на федеральний план і на врахування потреб земель.

На комунальному (муніципальному) рівні здійснюється безпосередня реалізація всіх планів. Особливістю молодіжної політики Німеччини є використання принципу субсидіарності, коли основна відповідальність за її виконання, в тому числі фінансова, покладена на комунальний (муніципальний) рівень. Так, 60% витрат на реалізацію молодіжних програм припадає на комуни, а 35% - на земельний (регіональний) рівень [2]. Це дозволяє надавати молодим людям адресну допомогу з урахуванням місцевих і регіональних соціально-економічних реалій та потреб.

Проведення молодіжної політики на всіх трьох рівнях характеризується співпрацею влади і неурядових молодіжних організацій, які працюють у безпосередньому контакті з молоддю, сприяючи її згуртуванню. У Німеччині молодіжні організації можуть отримати статус «громадського виконавця», якщо їх робота відповідає завданням молодіжної політики, та можуть брати участь в реалізації конкретних заходів. Більшість молодіжних організацій об'єднано в федеральні союзи молодіжних організацій, і кожна з них є членом асоціації (союзу), утвореного з іншими громадськими об'єднаннями та недержавними організаціями при збереженні ними організаційної самостійності. Завданням молодіжних організацій є виховання та освіта, організація спілкування та дозвілля, допомога та консультації, а також представлення інтересів молоді в усіх сферах перед державою і суспільством.

Інформування та консультування молоді відіграє важливу роль в молодіжній політиці. Ще в кінці 1960-х рр. в системі муніципальної роботи з молоддю з'явилися центри її інформування, що виконують загальні функції з розповсюдження інформації та надання консультативної допомоги. Центри або самі інформували і консультували з питань освіти, культури, дозвілля, подорожей, а також з проблем наркотиків, алкоголізму, СНІДу та ін., або направляли в спеціалізовані консультативні центри.

В даний час подібні центри інформації та консультації для молоді існують у багатьох містах ФРН, переважно великих. Інформування молоді проводиться також різними відомствами, молодіжними центрами, молодіжними організаціями, групами самопомоги, а також за допомогою молодіжних ЗМК. З 2004 р. працює національний молодіжний портал Netzcheckers (www.netzcheckers.de). Інформаційним джерелом для фахівців, що працюють в галузі молодіжної інформації, є платформа Jugendinfonetz.de (www.jugendinfonetz.de). Кожна організація в Німеччині, що займається темою

молодіжної інформації, має можливість брати активну участь в її розвитку.

Таким чином, досвід реалізації молодіжної політики в Німеччині є одним з показових прикладів для багатьох країн світу. В даний час молодіжна політика існує як окремий напрям державної політики, а також інститутів громадянського суспільства. Молодь є основним двигуном процесів, що відбуваються в суспільстві будь-якої країни.

У зв'язку з цим, актуальним є переосмислення і адаптація найбільш успішних і передових зарубіжних технологій та методів роботи з молоддю, орієнтація на досвід тих країн, зокрема Німеччини, де державна політика в цій галузі є одним з пріоритетних напрямів розвитку держави, та існує налагоджений механізм взаємодії громадських і державних структур у сфері вирішення спільних завдань.

Список використаних джерел:

- [1] Дабагян, І.М. & Павловська, Л.І. (2019). Сучасна молодіжна політика в Європі (на прикладі Німеччини). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, (2), 140–145. Вилучено з: http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/2_2019/part_2/29.pdf
- [2] Подобєд, Н.В. (2011). Міжнародний досвід реалізації молодіжної політики та можливості його застосування в Україні. *Економіка та держава*, (9), 122–127. Вилучено з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2011_9_37

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.017

ПРОБЛЕМА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Орел Марія Григорівна

доктор наук з держ. упр., професор кафедри публічного адміністрування
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та соціальних наук
Міжрегіональна Академія управління персоналом, Україна

Ситник Григорій Петрович

доктор наук з держ. упр., професор,
професор кафедри державного управління філософського факультету
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Політична влада проявляється в різних іпостасях, але передусім у публічному управлінні, оскільки основою місії останнього є досягнення цілей суспільного розвитку визначених суб'єктами політичної влади, тобто упорядкування соціальних відносин. Через це сутність соціальних явищ, які позначають поняттями "влада" та "управління", майже тотожна, а взаємозв'язок між політичною владою та публічним управлінням проявляється через функції вказаної влади: стратегічне панування, політичне керівництво та політичне управління. Вони реалізуються шляхом прийняття політичних управлінських рішень обов'язкових до виконання об'єктами влади. Тому ефективна взаємодія політичної влади та публічного управління завжди є важливим фактором належного розподілу між ними владних повноважень і відповідальності.

З іншого боку, політична влада за рахунок мобілізації суспільних ресурсів забезпечує здатність суб'єктів публічного управління реалізовувати свої функції. Тому необхідно виокремлювати два процеси здійснення політичної влади у контексті публічного управління, а саме: прийняття політичних рішень, як вибір цілей, засобів і способів діяльності, пов'язаних з боротьбою за політичну (державну) владу та її здійснення; діяльність політичного керівництва, спрямовану на мобілізацію суспільних ресурсів та залучення до реалізації вказаних вище рішень соціальних груп, які їх підтримують, та адекватне реагування стосовно тих груп, які не підтримують ці рішення. Водночас, варто зазначити, що часто дослідники розглядають як публічне, так і державне управління як діяльність, що відбувається переважно в межах виконавчої гілки влади. Так, Н.Нижник і О.Машков розуміли під державним управлінням діяльність "органів виконавчої влади, що здійснює керівництво господарським, соціокультурним і державно-політичним керівництвом" [1]. Через 20 років

науковці НАДУ при Президентові України доходять висновку, що роль “органів влади полягає в тому, щоб поступово перейти від системи державного управління до системи публічного адміністрування” [2].

Таким чином, проблема розкриття сутності взаємозв'язку політичного та управлінського аспектів у діяльності органів виконавчої влади, а відтак і підвищення ефективності взаємодії політичної влади та публічного управління до цього часу не вирішена, а відтак перебуває в колі наукового дискурсу. Це значною мірою зумовлено тим, що виконавча влада займає проміжне становище між законодавчою владою та судовою гілками влади. В демократичних країнах законодавча влада є політизованою, а судова – ні. Водночас, уряд здійснює дії щодо впровадження державної політики, тобто фактично виконує політичні та управлінські функції. Дійсно, діяльність уряду є політичною (його функція щодо розробки державної політики є політичною). Тому специфікою системи виконавчої влади є те, що її елементами є як політичні, так і виконавчі управлінські інститути та органи. Це означає, що в діяльності уряду поєднуються політичні і професійно-управлінські складові [3].

Водночас, діяльність органів виконавчої влади пов'язана з інститутами, які представляють законодавчу та судову гілки влади, які також здійснюють значний вплив на життєдіяльність суспільства та кожного індивіда. Так, метою законодавчої влади є формування політичної системи суспільства, організація політичного життя та політичних відносин. Тому, в кінцевому підсумку, ефективність публічного управління, значною мірою залежить від якості законів, які приймаються законодавчою владою, та результатів діяльності судової влади.

Таким чином, взаємозв'язок між політичною владою і публічним управлінням дозволяє розглядати її як своєрідний вид управління, регулювання і контролю та як засіб оволодіння і спрямування людської енергії для забезпечення прийняттого рівня життєдіяльності у всіх сферах суспільного життя. Тому мають рацію ті, хто стверджують, що “для забезпечення політичного управління відповідно до потреб суспільства важливо не тільки мати владу, а й уміти скористатися нею” [4]. Варто також погодитися з Н.Нижник та Л.Пашко, що проблеми будь-якої організації зводяться до проблеми якості управління її людськими ресурсами [5]. Тому низька якість політичної влади пов'язується з неефективністю створених нею управлінських механізмів виявлення, ідентифікації, структурування та врегулювання суперечностей, які виникають через відмінність інтересів людей (індивідів) та соціальних груп. Водночас, вказана якість та ефективність значною мірою зумовлена взаємозв'язком з національними особливостями соціального буття. Йдеться, зокрема, про психологічний клімат, моральні норми, культурні особливості вказаного буття, які відображають уявлення членів суспільства про найбільш доцільні форми функціонування держави та розвитку соціальних відносин, міру честі (порядності) та відповідальності політиків. Важливість врахування цих особливостей при оцінюванні політичної влади зумовлена тим, що вони дозволяють визначити межі розвитку системи публічного управління, за якими починається процес її деградації.

Таким чином, належна ефективність взаємодії політичної влади та публічного управління є передумовою прогресивного суспільного розвитку, оскільки визначення засад вказаного управління, його мети та основних завдань є пріоритетом політичної влади. Тому недосконалість державно-владних відносин зумовлює небезпеки виникнення кризових явищ у всіх сферах життєдіяльності суспільства, зокрема, соціальних конфліктів та конфліктів між владними структурами, що в кінцевому підсумку може призвести до суспільно-політичної дестабілізації в державі. В кінцевому підсумку, якість організації державної влади та її дієздатність визначають якісний рівень політичного управління розвитком суспільства, ступінь його демократичності, зміст і характер політичних процесів і, навпаки. Водночас, на жаль, є всі підстави погодитися з А.Нальотовим, що сьогодні: “владу здобуває не той, хто розуміється на суспільних проблемах і може запропонувати ефективні шляхи їх розв’язання, а той, хто зумів себе “продати” найбільшій кількості виборців” [6]. Очевидно, вказана обставина суттєво знижує ефективність технологій здійснення політичної влади та механізмів її взаємодії з публічним управлінням.

Список використаних джерел:

- [1] Нижник, Н. Р. & Машков, О. А. (1998) *Системний підхід в організаціях державного управління* : Київ : УАДУ.
- [2] Білинська, М.М. & Петроє О. М. (ред.) (2019) *Інституціоналізація публічного управління в Україні : наук.-аналіт. доп.* Київ : НАДУ.
- [3] Токовенко, В. В. (2001) *Політичне керівництво і державне управління: проблеми взаємовідносин та оптимізація взаємодії.* Київ: УАДУ.
- [4] Шляхтун, П. П. (2002) *Політологія: історія та теорія (теорія та історія політичної науки) : підручник.* Київ: Либідь.
- [5] Нижник, Н. & Пашко, Л. (2005) Управлінська культура: теоретичне поняття чи управлінська поведінка?. *Політичний менеджмент.* (5), 103-119.
- [6] Нальотов, А. (2007) Виборчі технології як чинник впливу на масову свідомість. *Політичний менеджмент.* (5), 126-137.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.018

ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ ОСТАННІХ РОКІВ

Димніч Ольга Володимирівна

канд. екон. наук, доцент кафедри банківської справи та страхування
*Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
Україна*

Одним з основних завдань соціального захисту є запобігання бідності у старості. При збереженні сучасних загальносвітових тенденцій, згідно звіту Світового банку, кількість бідного або малозабезпеченого населення в світі у віці більше 62 років зростає на 25% в проміжку між 2018 і 2045 рр., тобто збільшиться з 17,5 млн до 21,8 млн осіб. Як результат, в наступні 12 років 40% працездатних осіб старшого віку середнього класу вважатимуться бідними або малозабезпеченими на старості років [1].

В Україні у 2018 р., за даними Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи, серед осіб пенсійного віку, 25.4% є бідними, рівень бідності чоловіків та жінок склав відповідно 31.5% та 35.6%. [2].

Розмір пенсії, що визначається при виході на пенсію, згідно Конвенції №102 МОП, яку ратифікувала Україна у 2016 р., повинен становити не менше ніж 40% від попереднього заробітку працівника, або ж бути достатнім для утримання родини в здорових і гідних умовах життя. За даними Мінсоцполітики України, станом на 2020 рік рівень коефіцієнта заміщення в нашій країні становить 28.7% [3].

Високий рівень безробіття на тіньова економіка в Україні є одними з найбільших причин зубожіння населення та перешкод зростання соціальних стандартів життя.

На національному рівні стратегічне планування процесів подолання бідності, в тому числі й серед осіб пенсійного віку, набуло свого втілення у затвердженні низки відповідних стратегічних документів, а саме у прийнятті Стратегій подолання бідності, остання з яких була затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України №202-р від 03/03/2020 р. «Про затвердження плану заходів на 2020 рік з реалізації Стратегії подолання бідності», що покликаний визначити оптимальні напрями дій держави для подолання проблем, що становлять загрозу соціальній безпеці країни.

Згідно останніх доступних та публічних даних щодо виконання Урядом України засад Стратегій в минулі роки, наведених на сайті Розрахункової палати України «Звіту про результату аналізу виконання заходів з реалізації Стратегії подолання бідності» за 2018 р., відсутня інформація щодо обсягів фінансування напрямів, завдань та заходів Стратегії, збір такої інформації не передбачено ні

Стратегією, ані планами заходів. Водночас саме цільове фінансування передбачає досягнення конкретних результатів за рахунок реалізації конкретних заходів [4].

В розрізі діяльності Мінсоцполітики згідно Звіту, можна побачити, що цільові кошти в період 2016 – I кв. 2018 залишалися принаймні наполовину не освоєними. Наприклад, у 2017 р. видатки за бюджетними програмами були затверджені на рівні 620 млн грн, з них використано 467 млн грн. Більш конкретний приклад – кошти Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття: на реалізацію окремих заходів Стратегії передбачались кошти у сумі 1274,6 млн грн (на 2016 рік – 387 млн грн, 2017 рік – 412 млн грн та 2018 рік – 475,5 млн грн), з яких використано 860,2 млн гривень.

Незмінна тенденція спостерігається наскрізно протягом останніх 4 років.

На нашу думку, це свідчить про те, що інформація щодо виконання планів заходів Стратегії залишається непрозорою, сам план – неефективним, що, в свою чергу, залишає простір для спекуляцій та корупції. Цю комплексну проблему треба вирішувати системно, особливо за сучасних умов глобальної пандемії, що призвела до загострення питання бідності та погіршення стану ринку праці.

Список використаних джерел:

- [1] The World Bank. *Poverty Review*. Retrieved from: <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview#:~:text=The%20global%20extreme%20poverty%20rate,%245.50%20a%20day%20in%202017>
- [2] Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. *Аналітична записка «Комплексна оцінка бідності та соціального відчуження в Україні за 2016-2018 роки»*. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://idss.org.ua/arhiv/Year_2018_Pov.pdf
- [3] Мінсоцполітики сподівається на впровадження накопичувального рівня пенсійної системи з 2023 р. Режим доступу: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/719676.html>
- [4] Звіт про результати аналізу виконання заходів з реалізації Стратегії подолання бідності. Рахункова палата. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2018/23-3_2018/Zvit_23-3_2018.pdf

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.019

GLOBAL AND EUROPEAN OFFSHORE WIND POWER MARKET OUTLOOK: HOW HIGH DOES IT GO?

Elina Morhunova

Ph.D. Candidate in Political Science

Volodymyr Koretskyi Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine

Scientific advisor: Iryna Kresina

Doctor of Political Science, Professor, Associated Member, Chief, Legal Issues of Political Science Department

Volodymyr Koretskyi Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine

The past decade has undergone exponential growth in the offshore wind power sector. The market outlook to 2030 has grown more promising since governments set their ambitions higher and new countries enter the marketplace.

The global prospects for offshore wind are improving as production costs are falling drastically. As reported by the International Energy Agency (IEA), the levelized costs of electricity (LCOE) produced by offshore wind is currently below \$140 per MWh and is due to drop a further 40% by 2040, making the technology competitive with other renewable sources e.g. onshore wind and solar power as well as natural gas.

While China dominates the global onshore wind turbine market, the picture for offshore wind turbines is quite different, with almost 80% of the world's capacity of 23.1 GW located in Europe. Offshore wind has a higher power factor and more stable power than onshore wind or solar power. The United Kingdom and Germany present themselves as the leading European markets, followed by Denmark, Belgium and the Netherlands.

Beyond the next decade, key government and industry bodies will give more thought to offshore wind power. The EU's staggering 450 GW target by 2050 envisions industrial clusters in the North Sea, Atlantic Ocean, Baltic Sea and southern European waters. Plants will be mainly concentrated in the UK, the Netherlands, Germany, France, Denmark and Poland, as well as several other EU markets with double-digit production.

The European offshore wind demonstrated double-digit growth of 11%, making it the largest regional in the world. This leading position predicts continued robust growth, however, new installations outside the EU, mainly in Asia and North

America, are likely to surpass Europe in the coming years.

In 2020, Europe invested more than €26 billion in new offshore wind farms, financing 7.1 GW of new capacity despite the COVID pandemic. Nine new offshore wind farms were launched in five countries, including the Netherlands, which connected 1,493 MW, and Belgium, which connected 706 MW. New farms have also started producing energy in the UK and Germany, and Portugal has completed the installation of a floating offshore wind farm.

The main challenge for offshore technology is the cost and complexity of building solid foundations at depths greater than 50-60 meters, which significantly limits the choice of potential locations. Offshore wind turbines are also more expensive than their onshore counterparts to install and connect to onshore power grids. Thus, the development of floating foundations could prove to be a game-changing technology that could expand the global deployment of offshore wind turbines.

Huge amounts need to be invested in grid infrastructure to connect 300 GW of offshore wind to Europe's electricity markets. That requires extensive planning and coordination between transmission system operators (TSOs), governments, offshore wind developers, farms, national regulatory authorities. Significant investments are needed in European port infrastructure. The recovery plan and national recovery and resilience plans have a key role to play in facilitating investment in this type of port logistics and supply chain infrastructure. Moreover, offshore wind may be and should be a part of a broad sea planning, taking into account other sectors. Given the abundance of electricity available in a renewable and highly efficient electricity system, surplus wind power should be made available to other sectors for decarbonisation and flexibility.

The EU seeks to stimulate the development of offshore wind energy. Continuous improvements in turbine manufacturing and design, as well as increasing power factors, have reduced the cost of wind energy and confirmed its position as a key driver of the transition to clean energy.

Due to the potential and interest in some of the EU's neighboring countries, the offshore wind power could be an area where EU leadership could be on fertile ground. To speed up developments on the ground, the European Commission could consider setting specific benchmarks for offshore wind, possibly in combination with other renewable energy sources, and the revised Trans-European Networks for Energy Regulation should lay the groundwork for grid extensions, electricity and hydrogen.

Progress made over the next decade will lay the foundation for determining how high and how far offshore wind can scale in the years to come. With a strong economy, exciting technology developments and growing interest from offshore markets around the world, offshore wind energy will be a game changer in the global energy transition.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.020

CIVIL SOCIETY: THE VALUE DIMENSION OF FUNCTIONING AND DEVELOPMENT

Suniehin Serhii

Candidate of Law,

senior researcher at the Department of Theory of State and Law of the *Institute of State and Law named V. M. Koretsky of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine*

Summary: *the article is devoted to the study of the value principles of the functioning and development of civil society. It is emphasized that modern civil society is developing on the basis of the indisputable primacy of the material values of life over its spiritual foundations. The opinion is substantiated that civil society can successfully develop only in the conditions of coordinated influence of law and morality on public relations.*

Keywords: *civil society, law, morality, human rights and freedoms, spirituality, rule of law, justice, equality.*

Any society, including civil, is formed, functions and develops within a certain social reality, which objectively contains certain value determinants that belong to the material and spiritual sphere of human existence. The material values of social development are always associated with the activities of people aimed at creating the necessary material goods (goods, works and services). At the same time, this activity of people and their associations or material relationships in society, within which the real processes of human life function, namely, the whole set of material conditions of their existence, is inextricably linked with intangible or spiritual values of society, which provides teleological substantiation of any relationship in society, namely comprehension, understanding and evaluation by individuals of the conditions of their existence and attitude to it. In the modern scientific literature it is noted that «the factor of unity of material and spiritual in society is the main in understanding the nature of the emergence and maintenance of stability and succession of society» [1].

In the stated context, the study of the issue becomes especially relevant related to the definition of the values of the formation and development of civil society in terms of spiritual and material values that underlie the functioning of its institutions and entities. In addition, the current complex and contradictory realities of Ukraine's development and the world community, strengthening the process of atomization of society, etc., require rethinking primarily philosophical and theoretical approaches to understanding the nature of civil society in terms of its spiritual and material value component.

It should be noted first of all that the concept of civil society in modern socio-humanitarian doctrine is represented by an extremely wide range of relevant

definitions. Without considering the specific definitions of «civil society» provided by many domestic and foreign scientists, we note that civil society should be understood primarily as a society of people (individuals, personalities) capable of a high level of self-organization and self-regulation of their behavior and activities on the basis of social solidarity in various relationships between them. In any case, the issue of formation and development of civil society cannot be considered outside the human context, which raises the issue of the relationship between the spiritual and material foundations of social transformation in general [2; 3; 4]. As we can see, the primary element of civil society, its foundation, is the individual, not the relevant public associations or organizations, just as the primary element of the legal system is the «rule of law» and not the institution or branch of law. In this case we are talking not just about society, but about its special civil status, which arises in the process of historical development and is determined not only by the level of socio-economic, political and cultural development of the state and relevant spheres of society, but also the spiritual condition of the individual his moral consciousness.

Thus, regardless of the specific approach underlying the understanding of the nature and essence of civil society, its primary and most important element is a person is a person who develops, shows personal activity or carries out certain activities within certain regulatory parameters. Even if in the understanding of civil society based on the approach according to which it is interpreted through the system of social relations that exist outside the state [5; 6], or the system of public institutions [7; 8], or a certain mechanism of relations between the government, society and individuals [9; 10], etc., its immediate basis will always remain at the level of specific individuals or persons, as any interaction within society or form of organization of joint activities of people is impossible outside the human context.

Turning to the modern humanitarian discourse of civil society, one cannot fail to notice the fact that it focuses mainly on the study of those factors or principles of its functioning that are expressed in a developed market capitalist economy based on the priority of private property, formal legal equality, human rights and freedoms, in particular, freedom of enterprise, etc. At the same time, all these principles of formation and development of modern civil society are considered mainly as those that are able to effectively influence the quality of life, well-being and prosperity, able to ensure a high level of law and order and social harmony [11; 12].

Thus, in the modern scientific literature it is emphasized that «the formation of civil society and the rule of law has a clearly defined economic basis. It is the evolution of market relations at a certain stage leads to the emergence of civil society as a kind of association of economically free and independent citizens, a union of autonomous, sovereign, free persons who are equal and own private property for their living conditions. The genesis of civil society, in turn, determines the emergence of the phenomenon of legal statehood. Civil society means the coexistence of free and sovereign individuals who, as a result of their private property, have economic independence from both the state and each other. The absence of these determinants means, accordingly, the absence of civil society itself as an objective basis for the emergence of the rule of law» [13].

As W. Beck points out, «only those who have housing, stable employment and, consequently, a secure future, are or can become citizens capable of learning

democratic rules of conduct and filling democracy with life. The simple truth is: political freedoms do not exist without material security» [14]. The above shows that civil society, as well as a stable democracy, cannot function effectively without a proper level of economic development of the state, able to provide the majority of citizens with an adequate level of well-being.

Agreeing in general that civil society can function and develop effectively when there is freedom of market relations, when the system of rights and freedoms of citizens is properly ensured, and not just declared, when appropriate material preconditions are created or put into practice for achievement of civil harmony, etc., according to the author, one important caveat should be made, which is that all these characteristics or parameters of a developed civil society can in no way be considered self-sufficient or such that a priori have independent priority, because such conditions, the importance of the spiritual component of social development, which is completely absorbed or made dependent on certain material factors, is leveled.

It should be noted that the fact of primacy of material values over spiritual ones in modern conditions is indisputable, because no matter what activity a person carries out, his success in any field is essentially measured by a single criterion – income or profit, namely material prosperity. Other criteria for the success of human activity are defined as secondary or as having no self-worth, if the main and highest prerogative is not satisfied – the highest possible level of profitability. In this way, human behavior and activity gradually turns into a pursuit of new material goods and sensual pleasures, which means the actual conquest of spiritual or ideal components of human activity by narrowly utilitarian and constantly changing material (sensory) human desire [15; 16].

Of course, the fact that a person seeks to ensure high standards of material well-being is quite normal and necessary, because such interests stimulate civic activity, force a person to constantly improve their intellectual level, improve their activities and search for new relationships with other entities. At the same time, this fact does not mean that a person who strives for success and prosperity has the appropriate level of spirituality, the content of which gives everyone the opportunity to systematically understand the specifics of personal activities in terms of the overall contribution it provides.

Indeed, in modern liberal-democratic realities, it is believed that, for example, intelligence, agility, desire for innovation, activity, professionalism, sociability, organizational skills, etc., increase the efficiency of any activity, and therefore are extremely important for man and society. According to the author, one can agree with this, but on one condition: if all these business and personal qualities correspond to the highest spiritual goals, expressed in traditional moral imperatives. The latter is due to the fact that it is moral or, accordingly, immoral aspirations, interests and goals that determine the ways to achieve the results of the relevant activities. In other words, the main question in the process of any behavior and activity is not how a person manifests his relevant qualities and skills, but why he shows them, what values he recognizes as the most important or highest in his life.

Given what has been said in the scientific literature, it is not unreasonable and quite correct to say that «liberal democracy seems to say to the individual: you are

free, but it refrains from answering the question: why am I free?» When asked about the meaning of freedom, most people limit its content to the need to meet personal needs. At the same time, since for most people personal needs are limited to the state of material well-being, a civilization built on the development of means of satisfying these sensory-material needs will inevitably have a materialistic character, in which spiritual forces dissolve or collapse [17].

It should also be noted that the destruction of the spiritual foundations of civil society, at first glance, is not obvious, because from modern discourse do not disappear such important values of spiritual life as, for example, freedom, equality, justice, responsibility, assistance, universality, morality, religion, etc. At the same time, in the stated context, according to the author, it is necessary to make one important methodological reservation, namely: an integral feature of the concept of «spirituality» is that it finds its direct expression in the unifying principles of functioning of society, manifested in moral tradition, concentrated in the relevant rules and images. We emphasize that moral tradition as an attribute of spirituality is an integral condition for the positive existence and development of society, as it is designed to preserve «social memory» or «cultural succession» in society, a spiritually meaningful relationship between generations through a complex system of models and stereotypes of human behavior and activity, moral practice of the people, the results of which have reached the modern socio-cultural space as an invaluable spiritual and moral experience [18; 19; 20]. This means that spirituality as an extremely complex state of internal (mental) human life, which is expressed in the subjective experience of surrounding events, including the life of man himself, as well as in the assessment of these events, including in terms of their compliance with traditional moral principles of social development, has a single absolute, metaphysical basis, which is not subject to relativization, even in connection with the really functioning of the constantly changing surrounding social reality.

Investigating the phenomenon of spirituality, some modern researchers of the theory and philosophy of law rightly emphasize that «the highest mode of spirituality is «superconsciousness», which is the ability of man to comprehend the transcendent principles of his existence, to go beyond his «I» into the superpersonal, is beyond direct sensory perception and ordinary mental propositions. In contrast to the vitality that keeps a person below, near the boundaries of animalism and the constant danger of her falling into the abyss, spirituality prevents such disruptions and forces her to strive upwards. It does not allow individual freedom to become permissive and offers individuals to correlate their needs, interests, motives with the universal ideals of good, truth, justice, beauty. Spirituality gives an individual the opportunity to realize the self-worth of his «I», the significance of his inner world, to understand his uniqueness and at the same time involvement in the universal principles of existence, presented in the form of universal values of culture and civilization. Without spirituality, which informs the individual «I» of the sublime system of worldview, neither a sensitive conscience, nor free will, nor moral and metaphysical intuition, nor religious faith, nor a mature legal culture are possible» [21, 22].

Based on the above, it seems obvious that the dominance of material values in the development of civil society over its spiritual foundations leads to the fact that the basic spiritual concepts, principles and goals of human life gradually lose their absolute

unifying principles and become a kind of «consumer thing», which can and should be consumed only to please personal material and sensory interests and needs. Spirituality, thus, loses its objective metaphysical foundation, depends only on intersubjective communication, on the possibility of compromise in each individual life situation, subject to essentially limited material and sensory desires, motives and interests of individuals. This is pointed out by some modern researchers, who note: «reliance on convention, compromise, treaty implies that the fundamental goals of civil society – freedom, equality, universality, justice, responsibility – are not classical metaphysical-substantial, but political content saturation, which is not set in its specificity as a timeless predicate of natural law, but are formed on the basis of intersubjective dialogue. This functional content of the goals and values of civil society presupposes their mutual limitation, transformation, broad horizontal interpretation, construction, infinite detail, contextuality, temporary normative certainty, multilevel nature and legal concretization, while maintaining the legal binding nature and inadmissibility of the opposition of individual and social interests» [23].

Thus, the modern individual or man as a primary element of civil society, increasingly confined to the personal «I» and seeking to reject any objective normative restrictions on their interests and desires, gradually conquers his life with narrow-utilitarian egocentric aspirations, which, given the objective dualism of material and spiritual, real and ideal, absolute and relative, subconsciously acquire for him an absolute unambiguous character.

Thus, human rights and freedoms, as well as such basic principles of formation and development of civil society as free market, justice, equality, rule of law, etc., in their abstract understanding and interpretation, can not be considered the spiritual basis or component of civil society, since taken abstractly, all these concepts and «good intentions» are indifferent in terms of the objective dichotomy of good and evil. In other words, the detachment of the content of these concepts from a specific historically determined socio-cultural environment, an integral element of which is a certain moral and religious coordinate system, means that they can be used and serve to achieve common and individual boon (good) and contribute to social destruction in their various forms of manifestation (evil). After all, abstract freedom as an eternal value and fundamental essential characteristic of man, the ontological basis of his life, can be addressed or used to achieve the highest good and boon, and the lowest and most obscene evil.

In view of the above, we can conclude that the process of functioning and development of civil society in modern global transformations, which are directly manifested, in particular, in Ukraine, requires new scientific research related to determining the basic principles or factors of its proper provision. The events of recent years, including those taking place in the developed democracies of Europe and America, indicate a crisis of relations and interrelationships that take place between the various institutions of civil society, that is, in general, between individuals and their associations in various spheres and spheres of life. One of the most dangerous manifestations of such a crisis is a significant increase in conflict potential in public relations due to further stratification of society into a narrow circle of rich and super-rich persons on the one hand, and the vast majority of low-income citizens on the other, forced to worry only about their physical survival.

Список використаних джерел:

- [1] Гончаров, В. Н. & Попова, Н. А. (2015). Духовно-нравственные ценности в системе общественных отношений. *Фундаментальные исследования*, (2), (Ч. 7), 1566-1569.
- [2] Васильев, Г. Ю., Воднік, В. Д., Волянська, О. В. ... та ін. (2013). *Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку*. М. П. Требін (ред.). Харків: Право.
- [3] Денисюк, М. В. (2015). *Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства*. Н. М. Оніщенко (ред.). Київ: Атіка.
- [4] Майборода, О. П. (2013). *Держава і громадянське суспільство в Україні: пошук концепції співпраці*. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.
- [5] Воронов, І. О. (2007). *Виклик «Левіафану»: еволюція і перспективи громадянського суспільства*. Київ: Генеза.
- [6] Скрипнюк, О. В. (2000). *Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики*. Київ: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України.
- [7] Брегеда, А. Ю. (2000). *Основи політології*. Київ: КНЕУ.
- [8] Мерсиянова, И. В., Ионин, Л. Г., Сунгуров, А. Ю. ... и др. (2008). *Факторы развития гражданского общества и механизмы его взаимодействия с государством*. Л. И. Якобсон (ред.). Москва: Вершина.
- [9] Кравчук, М. В. (2002). *Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права*. Тернопіль: Карт-бланш.
- [10] Мартиненко, В. М. (2003). *Державне управління: шлях до нової парадигми (теорія та методологія)*. Харків: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр».
- [11] Оніщенко Н. М. (ред.) (2020). *Право і прогрес: запити громадянського суспільства*. Київ: Наукова думка.
- [12] Марченко, М. Н. (2015). *Тенденции развития права в современном мире*. Москва: Проспект.
- [13] Кальной, И. И. (ред.) & Лопушанский, И. Н. (ред.). (2006). *Гражданское общество: истоки и современность*. (3-е изд.). Санкт-Петербург: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс».
- [14] Бек, У. (2001). *Что такое глобализация?* (А. Григорьева и В. Седельника, пер. с нем.). А. Филиппов (ред.). Москва: Прогресс-Традиция.
- [15] Карапетов, А. Г. (2016). *Экономический анализ права*. Москва: Статут.
- [16] Оніщенко, Н. М. (2018). *Правова аналітика: доктринальний підхід та практичне осмислення. Альманах права. Правова аналітика: доктринальні підходи та галузеві виміри*. Київ: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, (9), 35-39.
- [17] Левицкий, С. А. (1995). *Трагедия свободы* (В. В. Сапова, составление, послесловие, комментарии). Москва: Канон.
- [18] Семенов, В. Е. (2017). *Свобода и потенциальные возможности. Эссе о правовом прогрессе*. *Философские науки*, (10), 95-119.
- [19] Львова, О. Л. (2018). *Межі толерантності українських законів: аналітико-правовий зріз. Держава і право. Серія: «Юридичні науки»*. Київ: Вид-во «Юридична думка», (82), 23-36.
- [20] Поздняков, Э. А. (2016). *Философия государства и права*. (2-е изд.). Москва: Изд-во «Весь мир».
- [21] Бачинин, В. А. (2006). *Энциклопедия философии и социологии права*. Санкт-Петербург: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс».
- [22] Чекаль, Л. А. (2012). *Проблема взаємозв'язку морального та соціального оновлення: духовний вимір. Політологічний вісник*, (68), 44-53.
- [23] Макаренко, А. С. (2014). *Гражданское общество в постиндустриальном обществе потребления. Современные проблемы науки и образования*, (6). Вилучено із <https://science-education.ru/ru/article/view?id=17061>.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.021

DEVELOPMENT OF CIVIL SOCIETY AND COMMUNICATION PROPERTIES OF LEGAL SCIENCE

Onishchenko Nataliia

Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Academician
National Academy of Law Sciences of Ukraine, Ukraine

head of the department of theory of state and law
*Institute of State and Law named V. M. Koretsky of the National Academy of
Sciences of Ukraine, Ukraine*

Summary. *The article is devoted to the value-communicative potential of modern legal science in building a mature, active civil society. In particular, the role of legal science in establishing the general discussion between man, civil society and the state is emphasized. A separate vector of consideration is the coverage of the role of legal science in modern law-making processes: increasing the role of legal culture, legal consciousness, overcoming the phenomena of legal nihilism and legal pessimism, as well as the importance of civic education in modern democratic processes.*

Keywords: *civil society, legal science, communicative function of legal science, legal nihilism, legal awareness, legal communications.*

One of the important resources being discussed today is that no one doubts the need for a developed, active and influential civil society. It is such a civil society that is necessary for the general development of world civilization. Such a civil society is necessary to improve the reform changes that are taking place in Ukraine today. Yes, there is no doubt that the development of democracy, the rule of law and civil society are objectively interconnected phenomena of social reality. We would like to note that we have repeatedly emphasized in the legal literature: 1) the rule of law does not function at the proper level without the democratic institutions of civil society; 2) civil society does not get proper development without the functioning and development of the rule of law; 3) mutually appropriate development of both the rule of law and civil society are called today to fulfill perhaps the most important mission – to educate a person able not only to perceive the processes of renewal of state – legal life today, but also to be an active participant in change and movement «for the better». It is no secret that various «recipes» for improving civil society have been proposed today. Only definitions of the doctrinal type of this category exist near or even more than 50. However, no definition leads to an understanding of how it is possible and necessary to improve the «education» of civil society as a necessary

subject and factor of reform change.

It should be understood that the improvement of civic education or the process of awareness of the rights of each member of civil society, to achieve the desired result is not always possible, because these are tangential, but not identical processes.

Thus, we propose in this article to consider one of the arsenal of tools for the formation of a mature civil society, namely: the communication capabilities of modern legal science.

It should be noted that the communicative tools include universal values inherent in humanity as a whole – these are the institutions of state, law, morality, culture, socially active behavior.

It would not be an exaggeration to note that the communicative elements of society have long been known to socio-cultures in different spatiotemporal coordinates. It seems to us that the history of the development of communicative principles is unjustifiably left out of the attention of modern researchers.

Communicative properties belong to many institutions, which can be attributed to the universal heritage. Today it is impossible to complain about the complete lack of scientific developments, scientific achievements in the field of studying communication as such. This issue, for example, was considered in many reference sources [1]. However, it is the legal context, it is the doctrinal section of this issue that is insufficiently developed and begins to be worked out only recently [2]. In our opinion, learning the «art of communication» is more necessary than ever in various areas of human life. Unfortunately, the art of communication, tolerance, prudence in decision-making for the sake of their validity is not taught in secondary schools, free educational institutions, in professional development, etc. However, today modern society, of course, considers science to be one of its «pillars» on which it is based. It should be noted that, without a doubt, legal science through legal education and civil law education is beginning to increasingly influence the public consciousness, and its state determines the basic principles of legal communication necessary for the development of civil society [3].

F. Nietzsche defines the role of science and scientists as follows: «They will extend a creative hand into the future, and everything that is and has been, becomes for them a means, an instrument, a hammer. Their knowledge is creativity, their creativity is the law, their will to the truth is the will to power» [4].

According to modern scientists, philosophical and legal scientific understanding of the phenomenon of social and legal communication of science is an urgent task of today, which can establish a dialogue between legal science, education, man and civil society. Thus, we propose an anthropological approach to this consideration. Man – should be the epicenter of scientific, including legal research. This is an urgent problem for modern Ukraine, because it is directly related to legal reform, without which it is hardly possible to build a democratic, legal state.

It is clear that when studying the communicative-legal relations of man and law, one cannot ignore the analysis of the essence of man himself, and this essence is quite complex and multifaceted, in practical and scientific senses [5].

Ancient thinkers already understood that in order to know what man has created, it is necessary to know man himself first. For example, Heraclitus was

convinced that it is impossible to know the secrets of nature without knowing the secrets of human existence. Socrates and Plato declared man the measure of all things. Socrates, the great anthropologist of antiquity, did not leave us a definition of man, because he believed that man is a special being, researching which, you can not use the same empirical tools that we use in researching nature. He was inclined to think that reason is the essential meaning of man. After all, even then the thinker noticed that man is a being who seeks an explanation of his existence and at every moment tests himself and the conditions of his life. Aristotle thought of man as a political being. In general, the merit of ancient thinkers in the interpretation of man is to recognize his autonomy and self-sufficiency.

In the Middle Ages, man was thought of as a creature created «in the image and likeness of God», as a being primarily spiritual, imbued with faith and, at the same time, as a sinful being, that is, weak and not self-sufficient. According to M. Berdyaev, the «closed sky of the medieval» and the world of antiquity opened with the infinity of worlds in which man was lost [6].

The Renaissance forms a new idea of man. She appears intelligent, strong-willed, creative, with many individual virtues, which gives her the opportunity to become the creator of her own happiness. This worldview creates a picture of the world with two centers: one – God, the other – Man.

The New Age is approaching the study of man, as well as nature – with the use of empirical methods. And he thinks of man accordingly: he is a natural being endowed with reason. It will be a long time before I. Kant and L. Feuerbach partially destroy such a mechanistic-artificial idea of man. I. Kant will look at man as an intelligent being and write: «Man, like any intelligent being in general, exists as a goal in itself, and not just as a means for any application by one or another will» [7]. The thinker believed that only man is an absolute value, everything else around him is relative values that make sense only depending on the interests and needs of man.

XIX–XX centuries bring new features and characteristics to human understanding. F. Nietzsche, for example, thinks of her as a strong-willed being, a «white-bearded beast» which aspires to power. According to him, S. Freud declares the essential content of man to be the biopsychic unconscious, «libido», which decisively affects the individual [8]. Even a brief overview of the problem of human essence allows us to state that, despite the scientific achievements, in modern anthropology there is still no single general theory of man and a well-established interpretation of its communicative essence, and therefore requires study and analysis of communicative properties of the modern world.

Socio-communicative qualities of man are formed as a result of contacts, human interaction with other people, in the process of human creativity, the assimilation of various forms of spiritual experience of mankind. As a social being, man thinks, evaluates, makes decisions, acts, communicates and is responsible for the consequences of his activities.

Man is a social, public being. To meet her needs and interests, she enters into various relationships with other people every day, forms public organizations and cells. Moreover, its participation in these relations may have varying degrees of social significance. By his behavior, an individual can bring both significant benefits and significant harm to contractors. In this regard, the state, as the official representative

and guarantor of the security of all members of civil society, establishes a kind of boundaries of socially significant behavior of its citizens, collectives, officials (therefore, the focus of jurisprudence should always be behavioral models of civil society members). What does a person today want from law, what tasks does he impose on him, what are the expectations of the average person from this social phenomenon? And what can science do so that law is not just perceived in society as a necessary tool for regulating social relations and protection and defense of human rights, freedoms and legitimate interests, but acquires real authority as a factor of freedom and justice in the struggle for universal values [9].

In terms of causation, every phenomenon that effectively performs its functions is influential and authoritative in a given society.

This issue should be the focus of constant study of legal science. Today, the relationship between man and the state and civil society is changing significantly. And these relations are not intended to give one part of the population more freedom than another. On the contrary, a civilized democracy is interested in providing an appropriate level of freedom to all citizens and members of civil society.

It is this democratic institution that should be facilitated by the communicative function of legal science. It is extremely important, from our point of view, in further scientific research to determine the following phenomena of legal reality, namely: «legal communication», «legal science and communication», «communication through legal science». The most important thing is to ensure the effectiveness of modern law through communication.

It is no exaggeration to note that the communicative elements of society have long been known to certain socio-cultures in different spatiotemporal coordinates. It seems to us that the history of the development of communicative principles is unjustifiably left out of the attention of modern researchers [10].

The proposed approach to the study of the communicative function of law significantly contributes to the solution of cognitive and practical problems in the field of state law. Its essence is to identify the target principles in the formation of the functions of legal science. In this case, the goal is the reason that forms the means of implementing the system of functions.

Indeed, the law absorbs and then reproduces in scientific research (legal monitoring, legal analysis, legal analytics) a huge amount of information about various phenomena of civic life, as it contains a huge number of scientific definitions, legal formulas, historical and life differences, political and legal assessments, legal recommendations, prohibitions, permits, etc.

In addition, legal, scientific communication is authoritative information, with its help expresses (and accordingly formulated) a certain worldview. The information capacity of law is one of the essential factors that allows to attribute it to the elements of the spiritual culture of society. There is no doubt that the law first of all arises not as an informant, but as a regulator of public relations. The state and society have enough channels through which to inform the subjects of law [11; 12]. However the law, as the regulator of public relations, at the same time carries out a role of the informant of their subjects [13, p. 160]. Thus, law, legal science perform a communicative function along with their purely legal tasks, also acquiring informational quality. This is manifested in its social nature, the ability to influence the will, consciousness and

psyche of man, to be realized through human perception.

Implementation of the functions of law in the form of information provides a wide range of state permits and prohibitions, information on methods, means of achieving socially useful goals. Legal awareness of members of civil society is a necessary condition for the functioning of the legal system.

Understanding the problems of the essence of law and its necessity in society, we must proceed from the needs and dictates of life. Legal mediation of human relations is mostly manifested with the development of civilization. The main task of law is the ability to ensure fair relations between people living in a state-organized society and seeking a conscious just law and order.

The communicative function of science is related to other functions such as regulatory, protective, epistemological, heuristic, predictive, critical and others.

The communicative function of legal science ensures that participants in legal relations receive information about the state's position on necessary, permitted or prohibited behavior. The social life of individuals is organically linked to the receipt, perception, assimilation and use of such information. Legal information is a type of social information. With the help of legal norms, the state informs the participants of public relations about the position of the state regarding the necessary, permitted or prohibited behavior.

Yes, indeed, we can talk about the communicative potential of legal science and the exchange of the necessary standards established by law between civil society, the state, individual societies and individuals.

Thus, legal science should use the entire communicative arsenal to crystallize step-by-step changes in improving social relations (the concept of market change), improving legal development, improving the efficiency of many civil society institutions, structures and institutions.

It is the developed communicative function of legal science today that can contribute to the establishment of the general discussion: man – civil society – the state and contribute to the development, if you will, «education» and formation of a mature civil society as the bearer of interests of each subject of social relations.

Список використаних джерел:

- [1] Куньч, З. Й. (2005). Універсальний словник Української мови (с. 374-375). Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
- [2] Шемшученко, Ю. С., Оніщенко, Н. М., Пархоменко, Н. М., Стоєцький, С. В., Фощан, Я. І., Макаренко, Л. О., Львова, О. Л. & Сунегін, С. О. (2015). Концепція удосконалення діалогу громадянського суспільства, особи та держави в контексті забезпечення та захисту прав людини в Україні. Київ: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України.
- [3] Яблонський, В. М., Андриученко, Т. В., Бекешкіна, І. Е. ... ін. (2018). Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку. О. А. Корнієвський (ред.), Ю. А. Тищенко (ред.), В. М. Яблонського (ред.). Київ: НІСД.
- [4] Ницше, Ф. (1996). По ту сторону добра и зла. Сочинения, (Т. 2, с. 238-406). Москва: Мысль.
- [5] Славна, О. В. (2017). Громадянське суспільство як основа розвитку правової держави в контексті конституційної реформи. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки», (1 (1), 16-19.

- [6] Бердяев, Н. А. (1995). Царство Духа и царство Кесаря. Москва: Республика.
- [7] Кант, И. (1995). Основы метафизики нравственности. Критика практического разума. Метафизика нравов. Санкт-Петербург: Наука.
- [8] Фрейд, З. (1990). Я и оно. Москва: МПО «МЕТТЭМ».
- [9] Vorotilina, T. V. & Pershina, E. A. (2013). Structure of civil society in the construction of the information society. Modern scientific research and their practical application, (Т. 11314), (4), 51-57.
- [10] Сулейманова, Ш. С. & Мурзабеков, Т. М. (2015). Влияние массовых коммуникаций на гражданское общество. Коммуникология, (Т. 3), (2), 39-58.
- [11] Лагуткин, А. В. (2015). Договор между гражданским обществом и государством как основа взаимоотношений власти и народа. Новый юридический журнал, (4), 26-31.
- [12] Чеботарёв, Г. Н. (2019). Взаимно ответственное партнёрство государства и общества. Государство и право, (10), 26-34.
- [13] Вишневский, А. Ф., Горбатов, Н. А. & Кучинский В. А. (2017). Общая теория государства и права. (3-е изд.). В. А. Кучинский (ред). Минск: Академия МВД.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.022

РОЗВИТОК ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В СУЧАСНІЙ НУМІЗМАТИЦІ

Кривцов Артем Олегович

здобувач вищої освіти юридичного факультету

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Україна

Науковий керівник: Царенко Олена Олексіївна

канд. політ. наук, викладач вищої категорії, директор

Відокремлений структурний підрозділ «Фаховий коледж Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського, Україна

Анотація. Дана робота присвячена актуальній темі – розвитку законодавчих органів країн Європейського Союзу, зокрема: Мальти, Фінляндії, Ірландії та Німеччини в сучасній нумізматиці. Досліджено пам'ятні та ювілейні монети, які присвячені важливим подіям, пов'язаними з розвитком парламентської діяльності країн.

Ключові слова: сучасна нумізматика, парламентаризм, Мальта, Фінляндія, Ірландія, Німеччина.

Єдиним законодавчим органом влади кожної країни Європейського Союзу є парламент, метою якого є розробка та прийняття законів, формування і контроль органів виконавчої влади, ратифікація міжнародних договорів у внутрішній політиці держави та ін. Парламенти держав Європейського Союзу мають власну багатовікову історію створення і розвитку реформування законодавчої діяльності.

Деякі країни випустили пам'ятні монети на честь багаторічних ювілеїв власних парламентів. Зокрема монети випустили такі країни: Мальта, Фінляндія, Ірландія та Німеччина. Номінал монет складає 2 євро, а виготовлені вони із біметалевих сплавів [2].

В червні 2013 року Мальта випустила пам'ятну монету «Власний уряд 1921 року», яка присвячена прийняттю нової Конституції Мальти та створенню двопалатного парламенту, який складався із Сенату та Виборчих Законодавчих зборів [2].

Рис. 1. Пам'ятна монета «Власний уряд 1921 року»
(Мальта, 2013 рік, аверс і реверс)

На аверсі монети зображено контури Республіки Мальти, які охоплюють представники населення острова, що символізують демократію та суверенітет держави. У верхній частині зроблено напис «MALTA – Self-government 1921». В нижній частині зазначено рік випуску монети «2013». Навколо центральної композиції зображено 12 зірок Європейського Союзу. Реверс є аналогічним до монет країн-членів Європейського Союзу [1; 2].

Станом на січень 2021 року єдиним законодавчим органом Мальти є Палата представників, яка є однопалатним парламентом держави та нараховує 69 депутатів. Всі депутати обираються на п'ятирічний термін. До основних повноважень Палати представників належать: затвердження законопроектів, склад уряду, призначення прем'єр-міністра, а також обрання президента на п'ятирічний термін тощо [3].

4 вересня 2013 року Фінляндія випустила ювілейну монету «150 років Сейму 1863 року», яка присвячена заснуванню однопалатного парламенту Едускунта [2].

Рис. 2. Ювілейна монета «150 років Сейму 1863 року» (Фінляндія, 2013 рік, аверс і реверс)

На аверсі монети, в центральній частині зображено стилізований напис пам'ятної дати «1863», у вигляді паростку, що символізує зростання, життя та єдність. Навколо напису зазначено країну-емітента монети, на двох державних мовах Фінляндії (фінською та шведською). Навколо центральної композиції зображено 12 зірок Європейського Союзу. Реверс є аналогічним до монет країн-членів Європейського Союзу [1; 2].

Едускунта є однопалатним парламентом Фінляндії, який складається з 200 депутатів. Склад парламенту обирає Державна рада – уряд Фінляндії. Депутати обираються на чотирирічний термін. До основних повноважень законодавчого органу належать: прийняття рішень щодо державного бюджету, прийняття законів, ратифікація міжнародних договорів, контроль органів виконавчої влади тощо [4].

21 січня 2019 року Ірландія випустила ювілейну монету «100 років від дня першого засідання Дойл Ерен», яка присвячена нижній палаті парламенту Ірландії – Ойряхтаса [2].

На аверсі монети зображено стилізований фрагмент першого засідання Дойл Ерен в Круглому залі мерії Дубліна. На фоні центральної композиції зроблено напис ірландською мовою «an Chéad Dáil», який перекладається, як «Перший Дойл». У верхній частині зазначено рік першого засідання «1919», а в нижній - країну-емітента та рік випуску монети. Навколо центральної композиції зображено 12 зірок Європейського Союзу. Реверс є аналогічним до монет країн-членів Європейського Союзу [2].

Рис. 3. Ювілейна монета «100 років від дня першого засідання Дойл Ерен» (Ірландія, 2019 рік, аверс і реверс)

Ойрхтас є двопалатним парламентом Ірландії, який складається з верхньої палати – Сенату Ірландії (Сенад Ерен) та Палати представників Ірландії – нижньої палати (Дойл Ерен). Також до складу парламенту входить президент Ірландії. Сенат складається з 60 сенаторів, а Палата представників нараховує 160 депутатів. Депутатів обирають на семирічний термін. Сенатори призначаються Палатою представників за згодою прем'єр-міністра Ірландії, а також деякі з них обираються Державним університетом Ірландії та Університетом Дубліна. До повноважень Сенату належать: розробка законопроектів, які не відносяться до податкової політики, бюджету та державних витрат, вносити зміни до підтриманих нижньою палатою законопроектів, які не стосуються податкової та бюджетної політики, надавати рекомендації до законопроектів. До повноважень Палати представників належать: прийняття та розробка законопроектів, створювати та утримувати збройні сили, ратифікація міжнародних договорів тощо [5].

29 січня 2019 року Німеччина випустила пам'ятну монету «70 років від дня заснування Федеральної Ради», яка присвячена державному законодавчому органу Німеччини – Бундесрату [2].

Рис. 4. Пам'ятна монета «70 років від дня заснування Федеральної Ради» (Німеччина, 2019 рік, аверс і реверс)

На аверсі монети зображено фрагмент будинку Бундесрату в Берліні. У верхній частині зазначено рік випуску монети «2019», а в нижній частині зроблено напис «BUNDESRAT». Навколо центральної композиції зображено 12 зірок Європейського Союзу. Реверс є аналогічним до монет країн-членів Європейського Союзу [2].

Бундесрат є державним законодавчим органом Федеративної Республіки Німеччина, який складається з 69 членів земельних урядів, які представляють

16 земель Німеччини та працюють на громадських засадах. Бундесрат через своїх представників бере участь в законодавчій та виконавчій діяльності, а також в сфері права Європейського Союзу на федеративному рівні. До повноважень Бундесрату належать: розгляд законопроектів, які прийняті Бундестагом, остаточне прийняття законопроекту, після розгляду Бундестагу в сфері податкової та бюджетної політики, організації влади та місцевого самоврядування, територіальної цілісності тощо [6].

Висновки. Завдяки сучасній нумізматиці, парламенти країн Європейського Союзу залишаються важливими законодавчими органами держави, а також нумізматика досліджує історичні та сучасні аспекти розвитку парламентаризму країн Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

- [1] Баешко, Л.С., Гордиенко, А.Н., Гордиенко, А.Н. & Перзашкевич, О.В. (2007). *Энциклопедия символов*. Москва: Эксмо.
- [2] Euro-Coins.News. (2021). Вилучено з <https://news.euro-coins.info>
- [3] Parliament of Malta. (2021). Вилучено з <https://www.parlament.mt>
- [4] Eduskunta Riksdagen. (2021). Вилучено з <https://www.eduskunta.fi>
- [5] Tithe an Oireachtais Houses of the Oireachtas. (2021). Вилучено з <https://www.oireachtas.ie/>
- [6] Bundesrat. (2021). Вилучено з <https://www.bundesrat.de>

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.023

ДІДЖИТИЗАЦІЯ, ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ, ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ: ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Міхровська Марина Станіславівна

канд. юрид. наук, асистент кафедри адміністративного права та процесу
Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Україна

Останнім часом так звана «цифрова» термінологія стала надзвичайно популярною. Дуже часто як у ЗМІ, так і у повсякденному вжитку можна зустріти такі терміни, як «діджиталізація», «цифровізація», «цифрова держава», «цифрова трансформація» тощо. А слово «діджиталізація» навіть було обране словом 2019 року [1], що засвідчило надзвичайну популярність та актуальність такої термінології.

Разом з тим, часто схожі терміни, такі, як «оцифрування», «цифровізація», «цифрова трансформація», а також «діджитизація» та «діджиталізація» викликають плутанину та призводять до некоректного вживання термінів.

Звернемось до двох найбільш схожих термінів: «діджитизація» та «діджиталізація». Варто відразу підкреслити, що «діджитизація» - те ж саме, що і «оцифрування» в перекладі, а «діджиталізація» - це «цифровізація».

Термін «оцифрування», який застосовувався у 1990-х роках, означав «процес від підготовки та перетворення до представлення та архівування» аналогових друкованих документів усіх видів у цифровий, тобто машиночитаний та передаваний формат [2]. Іншими словами, під оцифруванням ми розуміємо перетворення всіх паперових документів в електронний (цифровий) аналог. Оцифрування є лише першою фазою цифровізації, яка, за своєю суттю, є більш складним процесом. З цього приводу проф. Куйбіда В.С. зазначив: «Цифрові технології вимагають цифрової інформації, а оцифрування – це лише процес приведення інформації до цифрового формату. Однак для цифрових трансформацій (перетворень) недостатньо лише оцифрування даних»[3].

Зростаюча залежність і функціонування суспільства на основі цифрових даних, документів, структур та процесів називається цифровізацією [4]. Цифровізацію також можна визначити як процес впровадження цифрових технологій для вдосконалення життєдіяльності людини, суспільства і держави [3]. Неологізм, який увійшов в українську мову лише кілька років тому, є транслітерацією англійського «digitalization» та, згідно з визначенням словника, означає зміни в усіх сферах суспільного життя, пов'язанні з використанням цифрових технологій. Слово являє собою спрощену форму більш точного

терміну «цифрова трансформація» та є проявом глобальної цифрової революції [1]. За законодавством України, цифровізація - насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможлиблює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір [4].

Отже, діджиталізація, на відміну від діджитизації, звертає нас не до документів та їх форми, а, в першу чергу, до людини, суспільства, держави. Якщо ми говоримо про популярну фразу «держава в телефоні», то це якраз і буде найпростіший варіант визначення діджиталізації. Цифровізація - явище більш складне та передбачає впровадження цифрових технологій в усі сфери управлінської діяльності, але при цьому не замінює паперові носії, а, в основному, дублює їх.

Наступним терміном в цьому ланцюжку перетворень можна визначити цифрову трансформацію. Цифрові трансформації – спричинені використанням цифрових технологій зміни в природі людини, її мисленні, життєдіяльності та управлінні [3].

Цікаве визначення щодо цифрової трансформації містить законодавство: «Цифрова трансформація - діяльність, що має на меті використання цифрових технологій для вирішення традиційних проблем інноваційними способами» [5]. Проте, таке визначення не містить чітких ознак описуваного явища та не вказує конкретну сферу його застосування. Однак, варто зауважити, що таке визначення надане підзаконним актом ЦОБВ, в законі ж відповідний термін поки що відсутній, отже, є перспективи подальшого надання його в законі з окресленням чітких ознак описуваного явища. Очевидно, що цифрова трансформація - наступний рівень впровадження цифрових технологій в процес публічного управління.

Важливо усвідомлювати, що «цифрова трансформація» не є терміном, що застосовується виключно в сфері публічного управління. Навпаки, з самого початку він застосовувався, передусім, до бізнес-структур, а вже потім був запозичений до правової термінології. Тому більшість визначень цифрової трансформації дається саме через призму побудови бізнес-стратегій: «Цифрова трансформація (англ. digital transformation) - це трансформація бізнесу шляхом перегляду бізнес-стратегії або цифрової стратегії, моделей, операцій, продуктів, маркетингового підходу, цілей тощо, шляхом прийняття цифрових технологій» [6].

Таким чином, усі три терміни (діджитизація, діджиталізація та цифрова трансформація) означають процеси, що відбуваються всередині системи (у даному випадку) публічного управління, які, за допомогою цифрових технологій, призводять до суттєвих змін. Різниця між ними полягає саме в тому, зміни якого характеру відбуваються. Якщо для оцифрування – це лише перехід від паперового документообігу до безпаперового, для цифровізації – автоматизація більшості процесів у сфері публічного управління для більш зручного та швидкого спілкування між державою та громадянином, то у випадку цифрової трансформації – це перехід до нового рівня взаєморозуміння між державою та громадянином, де на перший план починають виходити не

кількісні показники, а якісні, і де пріоритетом є не лише швидкість та доступність двостороннього їх спілкування, а саме дотримання прав, свобод та інтересів людини і громадянина. Без сумніву, цифрова трансформація є вступом до цифрового урядування, яке дуже швидко шириться світом і було визнано одним з основних пріоритетів для всіх країн, що розвиваються за версією ООН [7].

Список використаних джерел:

- [1] «Діджиталізація» — слово 2019 року в Україні за версією онлайн-словника «Мислово». (2019). Вилучено з <https://itc.ua/news/didzhitalizacziya-slovo-2019-roku-v-ukrayini-za-versiyeyu-onlajn-slovnika-mislovo/>
- [2] Hazen, D., Horrell, J., Merrill-Oldham, J.. (1998.) Selecting research collections for digitization. *Proceedings of the Council on Library and Information Resources*. Вилучено з: <https://www.clir.org/pubs/reports/hazen/pub74/>
- [3] Куйбіда, В. С., Карпенко, О.В., Наместнік В.В. (2018) . Цифрове урядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. (№ 1). С. 5-10. Вилучено з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2018_1_3.
- [4] *Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки* (розпорядження Кабінету Міністрів України). №67-р. (2018). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p#Text>.
- [5] *Про забезпечення реалізації деяких питань цифрового розвитку* (наказ Державного агентства з питань електронного урядування України). № 24. (2019). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0024883-19#Text>
- [6] *Цифрова трансформація*. Вилучено з https://uk.wikipedia.org/wiki/Цифрова_трансформація.
- [7] *United Nations E-government survey 2020*. (2020). Вилучено з [https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20\(Full%20Report\).pdf](https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20(Full%20Report).pdf).

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.024

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ СІМЕЙНОЇ МЕДІАЦІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОГО СПОСОБУ ВИРІШЕННЯ СПОРУ В УКРАЇНІ

Ольга Анатоліївна Явор доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного права № 2
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна

На сучасному етапі якісного впровадження інституту медіації в Україні головним завданням є становлення медіації як *виду професійної діяльності*. Медіація проводиться за взаємною згодою сторін медіації відповідно до принципів: добровільності; конфіденційності; незалежності та нейтральності, неупередженості медіатора; самовизначення та рівності прав сторін медіації. Це потребує певної теоретичної бази, знань з глибокими науковими розробками, аналізом експериментальних даних, складанням єдиного понятійного апарату, поширення практики мирного вирішення спорів шляхом імплементації кращих європейських та світових стандартів, а також визначення правових основ надання послуг медіації на законодавчому рівні.

Верховна Рада України прийняла за основу підготовлений Мін'юстом *проект Закону України «Про медіацію» №3504*, який на законодавчому рівні закріплює можливість проведення процедури медіації - добровільного позасудового врегулювання конфлікту (спору) шляхом переговорів між його сторонами, за допомогою медіатора. Згідно проекту визначено статус медіатора, це може бути будь-яка фізична особа, яка має вищу освіту та пройшла базову підготовку у сфері медіації, в Україні або за її межами[1]. Отже, процедура медіації в Україні не регламентована на законодавчому рівні, що значно ускладнює її практичне застосування.

На міжнародному рівні прикладом самостійної регламентації питань сімейної медіації виступає Рекомендація № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах, ухваленої Комітетом Міністрів Ради Європи на 616 засіданні заступників міністрів 21 січня 1998 року [2]. Комітет Міністрів у відповідності з положеннями статті 15(b) Статуту Ради Європи посилаючись на Європейську конвенцію про здійснення прав дитини і, зокрема, на статтю 13 цієї Конвенції, яка стосується забезпечення медіації та інших процедур розв'язання спорів, які мають вплив на дітей; беручи до уваги результати досліджень застосування медіації та здобутий в кількох країнах досвід, який показує, що застосування медіації в сімейних справах може: поліпшувати спілкування між членами родини; послабити конфлікт між сторонами спору; призводити до дружнього врегулювання; забезпечувати

тривалість особистих контактів між батьками та дітьми; знижувати соціальну та економічну вартість окремого проживання і розлучення для сторін у справах і для держав і скоротити той час, який потрібен за інших обставин для врегулювання конфлікту [2].

Питання, пов'язані з застосуванням медіації досліджували такі українські вчені-правники: А. П. Гаврилішин [3], Г. І. Єрьоменко [4], О. Беліков [5], Н. Л. Бондаренко-Зелінська [6], А. О. Дутко [7] та ін.

У зарубіжній літературі існує точка зору, що медіатор це посередник, який не виносить рішення по спору, при цьому його функції можуть змінюватися в залежності від вимог сторін та їх адвокатів. Відповідно до публікацій Н.Н. Апостолової [8], М.Р. Арпентьевої [9], а також Р. Буша и Дж. Фолджера [10], Д.Зена [11] вирішення питання, яке задовольнить усі сторони залежить від природи та історії конфлікту й особистості самого посередника.

Розглядаючи сімейну медіацію слід погодитися з точкою зору Л.Паркінсон, що сімейна медіація "найчастіше застосовується щодо розриву шлюбних відносин або розлучення. Колишнє подружжя для того, щоб допомогти один одному зберегти свій статус батьків і відокремити спільне здійснення своїх батьківських обов'язків від гіркоти і смутку, пов'язане з припиненням їх взаємовідносин, приймають міри щоб залишитися в якості партнерів" [12]. Отже, предметом сімейної медіації можуть виступати не тільки розбіжності подружжя при розлученні, але і цілий ряд суперечок, що виникають як на стадії оформлення сімейних відносин, наприклад, при укладанні шлюбного контракту, так і в процесі спільного життя.

Сімейні спори щодо розлучення та поділу майна, визначення місця проживання дитини і тощо, завжди дуже емоційні та конфліктні. Причини конфліктів різні і навіть мають приховані складові. Якщо медіатор зуміє розгледіти ці складові, то це будуть ті обставини, які можливо буде використати для мирного врегулювання спору. Від самих сторін конфлікту залежить прийняття рішення, що оптимально відповідає їхнім інтересам, й одним із завдань медіатора є спрямування сторін до пошуку такого рішення. Це істотно розмежує медіацію від судового порядку розгляду справи.

В сімейній медіації можуть брати участь діти. Пряме консультування дітей проводиться сертифікованим сімейним медіатором з роботи з дітьми за обопільної згоди батьків. Форми участі дітей у сімейній медіації: 1) пряме консультування дітей. Проводиться сімейним медіатором за відсутності батьків, коли дитина не хоче або не може сказати про свої бажання та потреби в їх присутності (для роботи з маленькими дітьми доцільно використовувати спеціальні проектні методики, щоб зрозуміти мову дитини); 2) безпосередня участь дитини в сімейній медіації. В цьому випадку медіатор працює з дитиною в присутності батьків. Цей спосіб роботи може допомогти усвідомити батькам переживання своєї дитини і самим почути те, що є найважливішим і найтривожнішим питанням для дитини; 3) участь дитини в сімейній медіації як сторони конфлікту. Така форма участі дитини має місце в конфліктах поколінь (батьки-діти). У роботі сімейного медіатора використовується екограма для опису «екології» сім'ї в перехідний період [13].

Вважаємо за доцільне, ввести зміни в цивільно-процесуальне

законодавство України що "саме суди і судді повинні сприяти розвитку медіації". У них має бути обов'язок запропонувати сторонам врегулювати спір *альтернативною позасудовою процедурою*. У свою чергу, сторони можуть з цим погодитися або ні. Також розумно доповнити у Цивільному процесуальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2017 р., N 48, ст. 436): пункт 2 частини другої статті 197 після слів "мирову угоду" доповнити словами "провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації".

Список використаних джерел:

- [1] Проект Закону про діяльність в сфері медіації № 3504. Вилучено із: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=6613917.
- [2] Рекомендація № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах. Вилучено із: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_98_1_1998_01_21.pdf
- [3] Гаврилішин, А. П.(2014). Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів. (Том 1. с. 275–278) Науковий Вісник Херсонського державного університету. 2014. № 5. ISSN:2307-8049
- [4] Єрмоменко, Г.І.(2018). Медіація як спосіб вирішення суперечок. Вилучено із: <http://innovations.com.ua/uk/interview/6/39/374>.
- [5] Бєліков, О. Конфлікти у підприємницькій діяльності та можливості їх врегулювання. Вилучено із: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2664>
- [6] Бондаренко-Зелінська, Н.Л.(2018). Впровадження способів альтернативного вирішення правових спорів (adr - alternative dispute resolution). Міжнародне приватне право: розвиток і гармонізація (с.165-169) Вилучено із: [http://www.univer.km.ua/statti/1.bondarenko-zelinska_n.l._vprovadzhennya_sposobiv_alternatyvnoho_vyrishennya_pravovykh_sporiv_\(adr__alternative_dispute_resolution\).pdf](http://www.univer.km.ua/statti/1.bondarenko-zelinska_n.l._vprovadzhennya_sposobiv_alternatyvnoho_vyrishennya_pravovykh_sporiv_(adr__alternative_dispute_resolution).pdf)
- [7] Дутко, А. О.(2018). Медіація як явище правової дійсності (с.210-216) Вилучено із: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/nvlkau_2018_6_22%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/nvlkau_2018_6_22%20(1).pdf)
- [8] Апостолова, Н.Н. (2015). Применение медиации (посредничества) в России. Ростов-на-Дону, 140 с. ISBN 5-7051-0309-4
- [9] Арпентьева, М.Р. (2017). Медиация в контексте проблем альтернативного разрешения споров (с. 48-64) Москва: Вестник Федерального института медиации. 2017. №2.
- [10] Baruch Bush, R.A., Folger, J.P. The Promise of Mediation: The Transformative Approach to Conflict. Wiley, (2004). Роберт А. Барух Буш, Джозеф П. Фолгер. Обіцянка посередництва: трансформаційний підхід до конфліктів, перероблене видання ISBN: 978-0-787-97483-1 304с.
- [11] Zena, D., Zumeta, J.D. Styles of Mediation: Facilitative, Evaluative and Transformative Mediation. Вилучено із:<http://learn2mediate.com/resources/styles-of-mediation>
- [12] Паркинсон, Л. (Lisa Parkinson) (2016). Семейная медиация. 316 с Москва: Издательства "МЦУПК"
- [13] Підручник «Медіація у професійній діяльності юриста»(2019) 8.1. Сімейна медіація. Підручник За редакцією Наталі Крестовської, Луїзи Романадзе © Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), Одеса «Екологія» 2019, 462с. С.334 Вилучено із <http://namu.com.ua/ua/downloads/-pidrychnik-dlya-uristov.....D1%97.pdf>

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.025

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ

Шишка Наталія Віталіївна

канд. юрид. наук, доцент кафедри

цивільно-правових дисциплін факультету №4

Харківський національний університет внутрішніх справ, Україна

Так, починаючи з середини минулого століття, про роботи і машини, які здатні мислити і творити, подібно до живих людей, ми могли лише спостерігати в науковій фантастиці і фільмах. Сьогодні, це вже не є міфом або фантастикою, а стало реальністю. Штучний інтелект є предметом наукової діяльності університетів, науково-дослідних лабораторій і великих компаній багатьох країн, що займаються розробками в області сучасних інформаційних технологій. Штучний інтелект закладається в основу певних комп'ютерних програм, використовується в журналістиці, бухгалтерії, медицині та праві, здатний швидко вирішувати складні задачі, які недосяжні для більшості людей.

У зв'язку з цим, все частіше, на державному рівні, підіймається питання застосування в процесі державного управління автоматизованих роботів і штучного інтелекту, зокрема, у правосудді. Питання стосується того, чи здатний штучний інтелект аналізувати фактичні обставини справи та показання свідків, висновки експертів та спеціалістів, зауваження адвокатів, давати їм правову оцінку і виносити законне та обґрунтоване рішення. Адже з цим питанням пов'язане й інше: «Чи можливо взагалі замінити людину або максимально мінімізувати людський фактор при здійсненні правосуддя?»

Сьогодні критики стверджують, що штучний інтелект не в змозі зрозуміти нюанси юридичної справи, однак експеримент вчених з університетів Лондона, Шеффілда та Пенсільванії певною мірою спростував цю критику. Так, вчені навчили штучний інтелект аналізувати тексти судових справ, та, на основі певних алгоритмів і закономірностей, здійснювати перевірку вже винесених рішень в контексті відповідності їх вимогам Європейської конвенції з прав людини. Штучним інтелектом було проаналізовано 584 справи, які у переважній більшості стосувалися випадків катування, приниження гідності, права на справедливий суд та конфіденційності. Загалом, штучним інтелектом було оцінено, що у 79% випадків, рішення суду були вірними.

В Китаї з березня 2019 року у додатку WeChat запроваджено функціонування цифровий суд, що доступний у 12 із 33 провінцій Китаю та який, через відеочат, модерованим аватаром судді, під китайським гербом, здійснює вирішення суперечок між сторонами. За нього говорить штучний інтелект, який оцінює аргументи обох сторін та на їх основі вирішує спір. При цьому, рішення

такого судді, визнається на державному рівні.

З огляду на світовий досвід, де провідні країни світу такі як Китай, США Японія, Великобританія вже мають практичні навички застосування штучного інтелекту у правосудді, в Україні це питання лише зараз набуло актуальності. Особливо в контексті того, що у Європі була розроблена Етична хартія по використанню штучного інтелекту у судовій системі та її середовищі (European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment, далі – Хартія) [1], як система єдиних принципів і правил використання штучного інтелекту у судовій системі.

На основі цієї Хартії, та враховуючи незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, Кабінетом Міністрів України 2 грудня 2020 р. № 1556-р було схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні, в якій передбачено використання технологій штучного інтелекту у сфері юриспруденції та здійсненні правосуддя. Це підсилюється і сучасними реформаційними тенденціями у галузі цивільного законодавства, зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2019 р. № 650 «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» [2], було започатковано комплексну роботу над процесами якісних та змістовних трансформацій цивільного законодавства України. Членами Робочої групи, утвореної цією Постановою було підготовлено Концепцію оновлення Цивільного кодексу України, в якій ставиться завдання у процесі нормопроекування визначитися з принципами взаємодії людини з автономними роботами та штучним інтелектом [3].

Повертаючись до Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, слід сказати, що Українська держава сьогодні робить великі кроки на шляху до модернізації процесів державного управління та правосуддя, намагаючись активно залучати штучний інтелект у сферу правозастосування із безумовним дотриманням принципів, які сформульовані у Європейській Хартії щодо застосування штучного інтелекту. Запровадження штучного інтелекту в судову систему України в умовах цифровізації та збільшення майнового обороту: здатне вирішити проблему із зростаючою кількістю судових процесів, що пов'язані з покупками та здійсненням оплати через мережу Інтернет; матиме позитивний вплив на розвиток економіки та розвитку бізнесу у державі; мінімізує людський фактор саме в контексті судового свавілля.

Проте впровадження штучного інтелекту у судовий процес можливе лише тоді, коли його технічний рівень забезпечить: неухильне дотримання основних прав людини; запобігатиме будь-яким проявам дискримінації між окремими особами чи групами осіб; прозорість, неупередженість та справедливість розгляду справи; захист конфіденційності, електронних комунікацій та обробки персональних даних; технічну та програмну надійність і безпеку, як для окремої людини, так і для всього суспільства в цілому.

Список використаних джерел:

- [1] European Commission for the Efficiency of Justice (2019). European Ethical Charter on the use of AI in the judicial systems and their environment. Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018). Вилучено з: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>.
- [2] Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України: Постанова Верховної Ради України від 17 липня 2019 р. № 650. Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2019-%D0%BF#Text>
- [3] Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім АртЕк, 2020. 128 с.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.026

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАЛУЗЕЙ БЮДЖЕТНОЇ СФЕРИ

Вашека Галина Володимирівна *Державна аудиторська служба України, Україна*

Одним із основних принципів, на яких ґрунтується бюджетна система, є принцип обґрунтованості. Статтею 7 Бюджетного кодексу України [1] передбачено, що побудова бюджетної системи України передбачає необхідність дотримання принципу обґрунтованості - бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку України та розрахунках надходжень бюджету і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик та правил.

Разом з тим, як у Бюджетному кодексі України, так і у діючих Законах України закріплені гарантовані обсяги видатків на фінансування галузей економіки та бюджетної сфери.

Закон України «Про національну безпеку України» [2] визначає гарантії фінансового забезпечення сектору безпеки і оборони (системи органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз).

Статтею 35 цього Закону встановлено, що фінансування складових сектору безпеки і оборони здійснюється за рахунок і в межах коштів, визначених у Законі України про Державний бюджет України на відповідний рік, а також з інших не заборонених законодавством джерел.

Обсяг видатків на фінансування сектору безпеки і оборони має становити не менше 5 відсотків запланованого обсягу внутрішнього валового продукту, з яких не менше 3 відсотків - на фінансування сил оборони.

Частиною першою статті 78 Закону України «Про освіту» встановлено, що держава забезпечує асигнування на освіту в розмірі не менше ніж 7 відсотків валового внутрішнього продукту за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел фінансування, не заборонених законодавством [3].

Статтею 4 Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» передбачено щорічне затвердження програми медичних гарантій як складової Державного бюджету України на відповідний рік. При цьому обсяг коштів Державного бюджету України, що спрямовуються

на реалізацію програми медичних гарантій, щорічно визначається в Законі України про Державний бюджет України як частка валового внутрішнього продукту (у відсотках) у розмірі не менше 5 відсотків валового внутрішнього продукту України [4].

Законом України від 3 вересня 2020 року № 870-IX уточнено окремі положення Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність". Зміни, внесені вказаним Законом, вводяться в дію з 03.01.2021, і передбачають, що обсяг коштів державного бюджету, що спрямовується на наукову і науково-технічну діяльність, щорічно визначається у законі України про Державний бюджет України окремим рядком як частка валового внутрішнього продукту (у відсотках) [5].

Крім того, стаття 48 Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" містить норму, згідно з якою держава забезпечує бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7 відсотка валового внутрішнього продукту України [6].

Законом України від 12 січня 2012 року № 4318-VI змінено Бюджетний кодекс України та передбачено створення Державного фонду регіонального розвитку в обсязі не менше 1 відсотка прогнозного обсягу доходів загального фонду проекту Державного бюджету України на відповідний бюджетний період [7].

І це далеко не вичерпний перелік законодавчих актів, у яких визначаються гарантії фінансового забезпечення бюджетної сфери.

Із року в рік вказані норми (окрім фінансування сектору безпеки і оборони) не виконуються.

Статтею 95 Конституції України передбачено, що виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків [8].

Відповідно до Рішення Конституційного Суду від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012 в аспекті конституційного подання положення статті 1, частин першої, третьої статті 95 Конституції України у системному зв'язку з положеннями статті 3, частини першої статті 17, частини третьої статті 22, статей 46, 48 Основного Закону України треба розуміти так, що однією з ознак України як соціальної держави є забезпечення загальносуспільних потреб у сфері соціального захисту за рахунок коштів Державного бюджету України виходячи з фінансових можливостей держави, яка зобов'язана справедливо і неупереджено розподіляти суспільне багатство між громадянами і територіальними громадами та прагнути до збалансованості бюджету України. При цьому рівень державних гарантій права на соціальний захист має відповідати Конституції України, а мета і засоби зміни механізму нарахування соціальних виплат та допомоги - принципам пропорційності і справедливості [9].

Тому щороку або прикінцевими положеннями закону України про Державний бюджет України на відповідний рік, або прикінцевими положеннями Бюджетного кодексу встановлюються норми, відповідно до яких положення окремих законів застосовуються у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Список використаних джерел:

- [1] Бюджетний кодекс України (Закон України). № 2456-VI (2010). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
- [2] Про національну безпеку України (Закон України). № 2469-VIII (2018). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
- [3] Про освіту (Закон України). № № 2145-VIII (2017). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
- [4] Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення (Закон України). № 2168-VIII (2017). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19>.
- [5] Про внесення змін до Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" щодо уточнення деяких положень (Закон України). № 870-IX (2020). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/870-20>.
- [6] Про наукову і науково-технічну діяльність (Закон України). № 848-VIII (2015). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.
- [7] Про внесення змін до Бюджетного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України (Закон України). № 4318-VI (2012). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4318-17>.
- [8] Конституція України (Закон України). №254к/96-ВР (1996). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
- [9] Рішення Конституційного Суду у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України. № 3-рп (2012). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v026p710-08/card6#Public>.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.027

ДЕЯКІ ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

Фурса Світлана Ярославівна

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри нотаріального, виконавчого процесу і адвокатури,
прокуратури, судоустрою Інституту права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Фурса Євген Іванович

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Київський національний торговельно- економічний університет, Україна

Анотація. У статті проаналізовано сучасний стан кваліфікації адвокатів в Україні та проблеми, які виникають при проходженні ними курсів з підвищення кваліфікації. Запропоновано різні шляхи підвищення кваліфікації, зокрема, підготовка програм для навчання з урахуванням рівня та стажу роботи адвоката, оприлюднення матеріалів участі адвокатів у справах, які мають певну специфіку з дотриманням принципу адвокатської таємниці з метою вивчення їх адвокатам, пропаганда творчих досягнень адвокатів «конкурентів», які спонукатимуть до підвищення рівня адвокатської діяльності, залучення до навчання лекторів - авторитетних вчених, які виконували функцію експерта в галузі права та брали участь у міжнародних та іноземних судах, стимулювання адвокатів до самостійного підвищення кваліфікації і одним із таких стимулів має стати позбавлення статусу адвоката за проявлену некомпетентність та ін. Важливим є підготовка студентів до майбутньої професії адвоката, самостійного розв'язання ними складних життєвих ситуацій, що навчить їх творчо мислити.

Ключові слова: адвокат, підвищення кваліфікації, професійна майстерність, ораторське мистецтво, студенти.

В Україні не вироблені критерії, які відрізняють адвокатів за їх кваліфікацією, хоча багато із них є кандидатами і докторами юридичних наук. У цьому зв'язку виникає запитання, а які програми на курсах підвищення кваліфікації [1] їм можна запропонувати та хто їх буде навчати? У цьому зв'язку виникає і інше питання, а які об'єктивні критерії високої професійної кваліфікації адвокатів можна встановити, щоб на них могли рівнятися інші? Може взяти за основу кількість «програних» справ, кількість задоволених скарг на дії адвокатів чи кількість окремих ухвал суддів, якими вони сьогодні вправі відреагувати на поведінку адвоката? Можна встановити й підставу для обов'язкового підвищення кваліфікації, коли адвокат складає і підписує процесуальні документи із суттєвими недоліками, про що свідчитимуть ухвали суддів про

усунення таких недоліків.

Якщо довести всі підняті питання до грані абсурду, то можна запропонувати, щоб кожного адвоката контролював інший адвокат, який сигналізуватиме про якість роботи конкретного адвоката. Це положення зумовлене тим аргументом, що про кількість виграних або програних справ, якість роботи адвоката, як правило, ніхто достеменно не знає. Але всі адвокати є різними за рівнем кваліфікації, професійної майстерності, тому потребують глибокого аналізу ті засоби, за допомогою яких можна стимулювати адвокатів до підвищення кваліфікації.

Загальновідомими стимуляторами є «батіг та пряник», але і їх варто використовувати цілеспрямовано та відповідно до конкретної ситуації, а також слід враховувати, що «батіг» дисциплінує, але не робить людину розумнішою. Тому апіорі можна стверджувати, якщо всіх адвокатів водити в один і той же музей, то користь від такого заходу буде незначною, оскільки лише окремі адвокати будуть цікавитися матеріалом, а всі інші будуть демонструвати зацікавленість.

Так само, якщо адвокатів змушувати читати книги під назвою «Промови видатних адвокатів» [2], то не варто очікувати, що вони всі піднімуть якість своїх промов. Дійсно, сучасні промови адвокатів, поступово, стають скупими на оригінальні висловлювання та ідеї, нудними за стилем їх викладення і розмитими за професійною лексикою та змістом. Але це данина часу і сучасним суспільним відносинам, коли у величезному обсязі інформації обирається лише спрощена форма спілкування, наприклад, смс.

У цьому зв'язку виникає запитання, а чи достатньо на курсах підвищення кваліфікації навчати адвокатів лише навичкам побудови промови та стилю їх проголошення? Як навчити адвоката образно мислити, якщо він не читає художню літературу, не розвиває всебічно власні здібності? Не зважаючи на це, вважаємо матеріали участі адвокатів у справах, які мають певну специфіку, слід оприлюднювати, з дотриманням принципу адвокатської таємниці, щоб всі бажанчі, а особливо адвокати, могли їх проаналізувати і зробити для себе певні висновки, тобто як діяти у такій чи подібній ситуації. Отже, своєрідна пропаганда творчих досягнень адвокатів «конкурентів» може спонукати до підвищення рівня адвокатської діяльності.

Однак, починати на курсах підвищення кваліфікації з азів навчати усіх адвокатів ораторському мистецтву, зокрема, й як побудувати промову в суді, недоцільно, оскільки багато з них здатні самі поділитися власним досвідом, виграними гучними справами.

Виникає риторичне питання, а що в сучасних умовах слід вкладати у поняття «підвищення кваліфікації»? Хто і яку інформацію поширює на заходах з підвищення кваліфікації, яку програму розробили для середньо статистичного адвоката, щоб він став професійним і за кваліфікацією вищим навіть ніж суддя? Сьогодні великої популярності набуває представлення матеріалу за допомогою технічних засобів, шляхом всіляких демонстрацій, інсталяцій тощо. Тому може скластися враження, що скоро у судах справи будуть розглядатися за схемами, картинками. Не виключаємо такі потенційні можливості через те, що в сучасних ВНЗ пропагуються такі методи викладання лекцій та проведення практичних

занять. Але слід зазначити, що у сучасних умовах адвокат у своїй роботі стикається з великою кількістю саме складного для сприйняття матеріалу, множиною юридичних обставин і доказів. Навіть норми законодавства тепер викладаються настільки складно і неоднозначно, що доводиться значний час витратити, щоб сприйняти окрему норму закону і застосувати її на практиці та узгодити з іншими нормативними актами, якщо таке потребується при розгляді конкретної справи.

Які наслідки породжує навчання майбутніх юристів через схематичне викладення матеріалу, яке спрощує його сприйняття? Мозок майбутніх юристів, зокрема, й адвокатів має звикати, самостійно, знаходити рішення в складних правових ситуаціях. Коли інформація викладена складно, неоднозначно, одні докази суперечать іншим, потребуються істотні розумові зусилля, включення логічного мислення, що надає можливість адвокату зробити правильні висновки та належно сформулювати правову позицію. Тому потрібно готувати студентів до самостійного розв'язання складних життєвих ситуацій, а не до «розжовування» певної інформації та подання її студентам у спрощеному вигляді.

Отже, навички професії адвоката закладаються на студентській лаві - це самостійне і оригінальне мислення, знаходження відповідей в складних правових ситуаціях і визначення оптимального способу досягнення певної цілі. Однак, студентами стають після тривалої підготовки в школі...

Тому вважаємо доцільним стимулювати адвокатів до самостійного підвищення кваліфікації і одним із таких стимулів має стати позбавлення статусу адвоката за проявлену некомпетентність. Якщо адвокат одноразово або системно проявляє явну некомпетентність під час розгляду справи чи здійсненні консультативної діяльності, в результаті чого порушуються права його клієнта, то не дивлячись на формальне підвищення кваліфікації, його слід позбавляти високого статусу адвоката з метою підвищення авторитету адвокатури у суспільстві.

В контексті викладеного, виникає запитання, а якщо буде встановлено, що адвокат непрофесійно веде справи, то чи можна призначати обов'язкове проходження ним підвищення кваліфікації? Думаємо, що на законодавчому рівні слід встановити такий обов'язок адвоката, але наскільки він буде ефективним, сказати важко. Кожний адвокат, який програв справу, має сам проаналізувати ситуацію, виявити причини програшу і самостійно ліквідувати прогалини в своїх знаннях, особливо, коли причина програшу його зайва самовпевненість, а в більш ширшому вимірі - гординя. Ця позиція спирається на власні спостереження, а також на припущення, що всі адвокати хочуть працювати і здатні працювати самостійно, а не з «під палки» і бажають мати багато клієнтів за рахунок власних здібностей і, відповідно, достатній дохід. Для них наявність дисциплінарних стягнень навіть немає такого значення як програш справи і втрата клієнта, оскільки це не стільки втрата коштів, скільки втрата репутації, що є значно гіршим ніж, наприклад, попередження як вид дисциплінарної відповідальності. Тому програш справи має ефект «приземлення», коли адвокат занадто високо оцінював власні здібності у

порівнянні з колегами...

Але ця позиція стосується далеко не всіх адвокатів, оскільки серед них існують й такі, що обіцяють клієнту настільки багато, що потім не здатні виконати й половину з обіцяного, а вину вони покладають і на корумпований суд, і на вплив невідомих, але впливових осіб, але не на себе. До таких адвокатів мають застосовуватися певні санкції, включаючи обов'язок пройти тривале підвищення кваліфікації, яке буде супроводжуватися призупиненням їх діяльності на цей період.

В той же час, цілком можливо, що багатьох досвідчених адвокатів можуть зацікавити лекції видатних українських вчених. Однак, такі лекції мають бути адаптованими до потреб адвокатів, зокрема, наперед має бути проаналізована та узагальнена судова практика, сформульований перелік проблемних питань, які адвокати хочуть розглянути на курсах підвищення кваліфікації як у науково-теоретичному, так і практичному аспектах. Так, сьогодні в Цивільному процесуальному кодексі України [4] має місце таке явище як: «Висновок експерта у галузі права», що може зробити вчений, який має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Тому для використання такого засобу доведення як висновок експерта у галузі права адвокати, як мінімум, мають знати провідних вчених в різних галузях права. Крім того, безпосереднє спілкування з такими вченими, які виконують функції експертів, є доцільним для адвокатів, оскільки такі вчені можуть ознайомити адвокатів із нормами іноземного права, їх вибором і застосуванням суддями України при розгляді цивільних справ, власними науковими концепціями, гіпотезами. Отже, клопотати про застосування судом норм іноземного права мають саме сторони та (чи) їх адвокати, але вони мають знати механізм реалізації такого клопотання...

Маючи досвід надання висновків, а також спілкування з адвокатами, можемо стверджувати, що деякі адвокати пропонували виступити в якості процесуальних опонентів їх правової позиції і спробувати її зламати. Отже в результаті такого «протистояння» відбувається збагачення знань і навичок обох сторін. Але такі, по суті, індивідуальні заняття не можуть розцінюватися як підвищення кваліфікації і за них не можна отримати відповідні бали, однак вони є дієвим способом підвищення кваліфікації. Тому вдало обраний «спаринг партнер» – це так само підвищення кваліфікації, але не заради балів, а для реального розвитку власних здібностей.

Отже, ми впевнені, що частина адвокатів із задоволенням самостійно підвищують свою кваліфікацію – читають книжки, знайомляться зі змінами у законодавстві тощо, тому їх слід зацікавити цікавою і складною інформацією, орієнтованою на високий фаховий рівень, тоді вони за власною ініціативою відвідуватимуть заходи з підвищення кваліфікації. Отже, підвищення кваліфікації має бути різних рівнів, різної спрямованості, із залученням авторитетних лекторів, а не тільки практикуючих адвокатів. В даному випадку система підвищення кваліфікації адвокатів має полягати в тому, щоб вивчати замовлення адвокатів на ту чи іншу інформацію, на того чи іншого лектора, а «не заганяти» адвокатів на відповідні заходи, щоб вони з великим бажанням йшли на курси підвищення кваліфікації за отриманням нових знань, а не за кількістю балів, які вони отримують за відвідування того чи іншого

заходу.

Щодо студентів юридичних спеціальностей, то для них мають існувати відповідні стимули, які мають демонструватися на прикладах успішної кар'єри відомих адвокатів. Тому і для них промови сучасних українських адвокатів можуть стати в нагоді, а студенти – це майбутні адвокати...

Щодо підвищення професійного рівня діючих адвокатів можна висловити побажання про необхідність системного проходження підвищення кваліфікації і застосовувати не тільки «батіг», а й зацікавити адвокатів корисною і цікавою інформацією та для цього створити програму підвищення кваліфікації, яка має постійно вдосконалюватися з урахуванням викликів сьогодення, змін у суспільних відносинах, законодавстві та його прогресивному розвитку.

Список використаних джерел:

- [1] Фурса С.Я. Фурса Є.І. (2020) Підвищення кваліфікації адвокатів в контексті навчального процесу у вищих навчальних закладах освіти: матеріали Другої міжнародної науково-практичної конференції «Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку (с. 51-58). 15 грудня, 2020. Харків, Україна: Право.
- [2] Вимога до підвищення кваліфікації пов'язана з виключним правом адвокатів на представництво в судах. НААУ. Вилучено з : <https://unba.org.ua/news/4689-vimoga-do-pidvishennya-kvalifikacii-povyazana-z-viklyuchnim-pravom-advokativ-na-predstavnictvo-v-sudah.html>
- [3] Плевако Ф.Н. (1993) Избранные речи. Москва: Юрид. Литература: Кони А.Ф. (1959) Статьи и заметки. Судебные речи. (Том 1). Москва: Из-во юрид. литературы.
- [4] Цивільний процесуальний кодекс України. Вилучено з : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.028

ОПИСАТЕЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ЗАДАЧИ ОБОСНОВАНИЯ СТОИМОСТИ ПОЛНОГО ЖИЗНЕННОГО ЦИКЛА ЗЕНИТНОЙ РАКЕТНОЙ СИСТЕМЫ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ГРУППА:

Лукьянчук Вадим Владимирович

доктор технических наук, старший научный сотрудник, начальник научно-исследовательского отдела научного центра Воздушных Сил Харьковской национальной университет Воздушных Сил им. И. Кожедуба, Украина

Николаев Иван Михайлович

кандидат технических наук, старший научный сотрудник, старший научный сотрудник научно-исследовательского отдела научного центра Воздушных Сил Харьковской национальной университет Воздушных Сил им. И. Кожедуба, Украина

Васильев Вадим Анатольевич

кандидат технических наук, старший научный сотрудник, старший научный сотрудник научно-исследовательского отдела научного центра Воздушных Сил Харьковской национальной университет Воздушных Сил им. И. Кожедуба, Украина

Запара Денис Михайлович

начальник научно-исследовательского отдела научного центра Воздушных Сил Харьковской национальной университет Воздушных Сил им. И. Кожедуба, Украина

Фоменко Дмитрий Владимирович

кандидат технических наук, старший научный сотрудник, старший научный сотрудник научно-исследовательского отдела научного центра Воздушных Сил Харьковской национальной университет Воздушных Сил им. И. Кожедуба, Украина

Кобзев Владислав Владимирович

кандидат технических наук, старший научный сотрудник,
старший научный сотрудник научно-исследовательского отдела
научного центра Воздушных Сил

*Харьковский национальный университет Воздушных Сил им. И. Кожедуба,
Украина*

Третьяк Вячеслав Федорович

кандидат технических наук, старший научный сотрудник,
доцент, научный сотрудник научно-исследовательского отдела
научного центра Воздушных Сил

*Харьковский национальный университет Воздушных Сил им. И. Кожедуба,
Украина*

Аннотация. *Предлагается описательная модель задачи обоснования стоимости полного жизненного цикла зенитной ракетной системы с использованием информационных технологий. Предлагается использовать комбинированный подход к обоснованию стоимости ЖЦ ЗРС, который предусматривает оптимальное сочетание различных методов обоснования стоимости разных стадий ЖЦ с использованием современных информационных технологий.*

Ключевые слова: *военная техника, управление, зенитные ракетные системы, информационная технология.*

Современные зенитные ракетные системы (ЗРС) относятся к сложным наукоемким изделиям военной техники, срок службы которых может достигать 30 и более лет. В связи с этим одной из важнейших характеристик ЗРС является величина затрат на поддержку их жизненного цикла (ЖЦ) [1-3]. В англоязычной литературе данные затраты обычно обозначаются аббревиатурой Life Cycle Cost (LCC) [1-3]. Эти затраты складываются из затрат на предварительные исследования, разработку и производство изделия, а также затрат на ввод изделия в действие, применение по назначению, поддержание его в работоспособном состоянии и утилизацию по истечению срока службы.

В условиях рыночных отношений решения о разработке и закупке ЗРС конкретного типа принимается на основе технико-экономического обоснования стоимости ее полного ЖЦ. Своевременное прогнозирование стоимости ЖЦ ЗРС позволяет оценить риски и принять обоснованное решение о целесообразности участия в разработке и производстве ЗРС конкретного типа при заданных ограничениях финансовых и других ресурсов. Для разработки и производства сложных наукоемких образцов вооружения и военной техники (ВВТ), к которым относятся современные ЗРС, в развитых странах внедряется практика заключения контракта ЖЦ, когда с предприятиями промышленности заключается долгосрочный контракт на разработку, производство, сопровождение при эксплуатации, ремонт, сервисное обслуживание и утилизацию определенного образца вооружения. Для оценки стоимости ЖЦ ЗРС в контрактах применяется ориентировочная (уточняемая) цена, которая складывается из суммы ориентировочных цен по отдельным стадиям ЖЦ.

Высокая технологическая сложность современных ЗРС обуславливает необходимость совершенствования научно-методического подхода к обоснованию стоимости ЖЦ ЗРС. В связи с этим в настоящее время актуальное значение приобрела задача разработки новых подходов к оценке стоимости ЖЦ ЗРС, учитывающих как ресурсные и временные ограничения, так и необходимость повышения качества создаваемых изделий.

Анализ предметной области исследования показал, что в имеющейся отечественной и зарубежной научной литературе отсутствуют публикации, в которых исследуются вопросы, связанные с обоснованием (оценкой) стоимости ЖЦ ЗРС средней и большой дальности. Исходя из этого, в данной работе проанализированы основные стадии ЖЦ ЗРС, а также представлен подход к обоснованию стоимости жизненного цикла ЗРС с использованием информационной поддержки на базе современных информационных технологий.

Обоснование стоимости ЖЦ ЗРС является важнейшим этапом поддержки принятия решения о разработке (закупке) ЗРС, а точность расчетов и объективность оценки стоимости ЖЦ напрямую влияет на правильность принятия решения. В общем случае при обосновании (оценке) стоимости полного ЖЦ ЗРС должны учитываться затраты на выполнение следующих работ:

- выполнение исследований по обоснованию оперативно-тактических требований и концепции создания ЗРС;
- выполнение проектных и конструкторских работ по подтверждению технической реализуемости концепции ЗРС (адаптация созданного фундаментального научно-технического задела применительно к разрабатываемой ЗРС, разработка аванпроекта);
- выполнение исследований по обоснованию требований к основным тактико-техническим (ТТХ) и эксплуатационно-техническим (ЭТХ) характеристикам ЗРС, задаваемых в тактико-техническом задании (ТТЗ) на опытно-конструкторскую работу (ОКР);
- выполнение эскизного и технического проектирования ЗРС; разработка рабочей конструкторской документации; проведение предварительных и государственных испытаний (наземных и летных) ЗРС;
- освоение производства и выпуск установочной партии ЗРС;
- серийное производство ЗРС;
- эксплуатация ЗРС в течение установленного срока службы;
- модернизация ЗРС;
- снятие с производства, снятие с эксплуатации, хранение на базах резерва и утилизация ЗРС или ее основных составных частей.

Обоснование стоимости ЖЦ ЗРС осуществляется с целью получения исходных данных для выработки решений, принимаемых на всех или отдельных этапах и стадиях ЖЦ. На основе этих данных решается задача оптимизации процедур выбора варианта, который будет обеспечивать наибольшую эффективность ЗРС за весь расчетный период.

Задачами обоснования стоимости ЖЦ ЗРС являются: оценка затрат, способных оказывать наиболее существенное влияние на стоимость полного ЖЦ ЗРС или представляющих особый интерес для решения определенных задач;

- оценка и оптимизация затрат на создание, развитие и обеспечение заданных требований к ЗРС на разных стадиях ЖЦ; сравнительная оценки вариантов технических и технологических решений и выбор наиболее эффективного варианта ЗРС, при котором обеспечивается достижение необходимых показателей эффективности ЗРС при минимизации расходов на создание и эксплуатацию изделия.

В основу обоснования стоимости ЖЦ ЗРС конкретного типа должна быть положена сегментация ЖЦ на стадии, к которым относятся [1]:

- 1) стадия замысла (обоснования разработки);
- 2) стадия разработки;
- 3) стадия производства;
- 4) стадия эксплуатации (использования изделия по назначению);
- 5) стадия поддержания изделия в исправном состоянии;
- 6) стадия утилизации.

Каждая стадия отвечает определенному изменению состояния изделия в ходе его эволюции.

Стадия замысла включает такие этапы, как определение общей концепции разработки ЗРС конкретного типа, научно-технические исследования учитываемых характеристик, определение основных составных частей ЗРС и их характеристик, разработка аванпроекта, формирование тактико-технических требований.

Стоимость стадии замысла определяется стоимостью теоретических и экспериментальных исследовательских работ, целью которых является создание объектно-ориентированного научно-технического задания (НТЗ), разработка новых технических решений и перспективных технологий, обоснование концепции создания ЗРС конкретного типа, оптимизация сочетания тактико-технических и эксплуатационных характеристик ее составных частей и комплектующих изделий.

Облик ЗРС, сформированный на стадии замысла, задает начальные условия для расчета стоимости остальных стадий ее ЖЦ.

Стоимость стадии разработки включает затраты на выполнение эскизного и технического проектов ЗРС, разработку рабочей конструкторской документации (РКД), изготовление опытного образца (опытной партии), предварительные (доводочные, заводские) испытания, летно-конструкторские испытания (ЛКИ) ЗУР, государственные (государственные совместные) испытания, корректировку РКД по результатам испытаний.

На стоимость жизненного цикла ЗРС влияют тактические, технические и эксплуатационные параметры, представленные в тактико-техническом задании (ТТЗ) на разработку изделия. В связи с этим обоснование (оценка) стоимости жизненного цикла ЗРС является сложной задачей, при решении которой необходимо учитывать большое количество различных экономических показателей и характеристик ЗРС. Сложность получения достоверных прогнозных оценок стоимости ЖЦ ЗРС на стадии разработки обусловлена следующими факторами:

- сложность определения ожидаемых затрат на создание составных частей и комплектующих изделий ЗРС с высокой степенью новизны (по которым ведутся опытно-конструкторские работы);

- многомерность и сложность взаимосвязей составных частей и комплектующих изделий ЗРС;

- наличие множества возможных вариантов технических решений на каждом этапе создания составных частей и комплектующих изделий ЗРС;

- внесение в процессе создания составных частей и уникальных комплектующих изделий многочисленных конструктивных и технологических изменений, приводящих к отклонениям прогнозных оценок и реальных значений технико-экономических показателей стоимости ЖЦ ЗРС от запланированных показателей.

Стоимость стадии производства определяется затратами на технологическую подготовку и развертывание серийного производства ЗРС и комплектующих изделий, испытания серийных изделий с целью контроля качества серийного производства; поставку изделия заказчику, снятие изделия с серийного производства. Для обоснования (оценки) затрат на данной стадии необходимо иметь данные об объеме выпуска продукции.

Стоимость стадий эксплуатации и поддержания ЗРС в исправном состоянии определяется стоимостью работ и средств, необходимых для поддержания ЗРС в технически исправном состоянии, подготовки к применению и применению ЗРС по назначению, то есть всех видов затрат на эксплуатационной стадии жизненного цикла ЗРС, включая затраты на техническое обслуживание, разные виды ремонтов и модернизацию. Для обоснования (оценки) затрат на данных стадиях необходимо иметь данные о количестве ЗРС конкретного типа и о принятой системе их технической эксплуатации и ремонта.

При обосновании стоимости стадий производства и эксплуатации следует учитывать, что длительность соответствующих этим стадиям процессов зависит от численности ЗРС в группировке зенитных ракетных войск (ЗРВ), в связи с чем время ЖЦ одной конкретной ЗРС не равно времени существования некоторой их совокупности (однородной группировки). Увеличение длительности производства и эксплуатации ЗРС неизбежно приведет к увеличению стоимости ЖЦ ЗРС вследствие протекания в экономике инфляционных процессов.

Стадия изъятия включает затраты на утилизацию изделия, к которым относятся затраты на выполнение НИР по исследованию путей и способов утилизации составных частей ЗРС, их хранение и транспортировку к местам утилизации, подготовку демонтажу и демонтаж составных частей ЗРС, выделение лома и отходов, содержащих драгоценные металлы, вывоз лома и отходов.

Стоимость первых трех стадий ЖЦ ЗРС определяет для потребителя (заказчика) суммарную стоимость приобретения изделия, а стоимость вторых трех стадий определяет суммарную стоимость владения и утилизации ЗРС.

Стадии замысла и разработки обычно объединяют в одну стадию разработки. В этом случае стоимость жизненного цикла ЗРС складывается из стоимости разработки, стоимости серийного производства, стоимости эксплуатации и стоимости утилизации, распределенных по годам жизненного цикла. При обосновании стоимости ЖЦ затраты на указанных стадиях должны учитываться с учетом дисконтирования.

Обоснование стоимости ЖЦ ЗРС осуществляется на этапе приобретения. В этом случае стоимости ЖЦ ЗРС определяется по формуле [9]:

$$C_{ЖЦЗРС} = C_{ПР} + \sum_{t=1}^T (I_t + K_t \pm L_t) \times \alpha_t, \quad (1)$$

где $C_{ПР}$ - цена приобретения изделия;

I_t - годовые эксплуатационные расходы некапитального характера;

K_t - сопутствующие единовременные затраты (капитальные вложения), связанные с внедрением ЗРС в эксплуатацию;

L_t - ликвидационная стоимость изделия;

t - текущий год эксплуатации;

T - конечный год эксплуатации (срок службы изделия);

α_t - коэффициент дисконтирования.

Сложность задачи обоснования стоимости ЖЦ ЗРС конкретного типа обусловлена тем, что в состав ЗРС входит большое количество боевых и технических средств различного функционального назначения, которые относятся к сложным изделиям с длительными сроками службы. Например, в качестве составных частей в ЗРС средней и большой дальности используются радиолокационные станции (РЛС) обнаружения, опознавания и сопровождения целей кругового ((КО) и секторного обзора (СО), многофункциональные (МФ) РЛС наведения ракет, автоматизированные пункты боевого управления (ПБУ), многозарядные пусковые и пуско-заряжающие установки (ПУ, ПЗУ), зенитные управляемые ракеты (ЗУР), средства технического обеспечения, в состав которых входят радиоэлектронные, электромеханические и механические комплектующие изделия, устройства и узлы. Структурная схема ЗРС как объекта оценки стоимости ЖЦ приведена на рисунке 1.

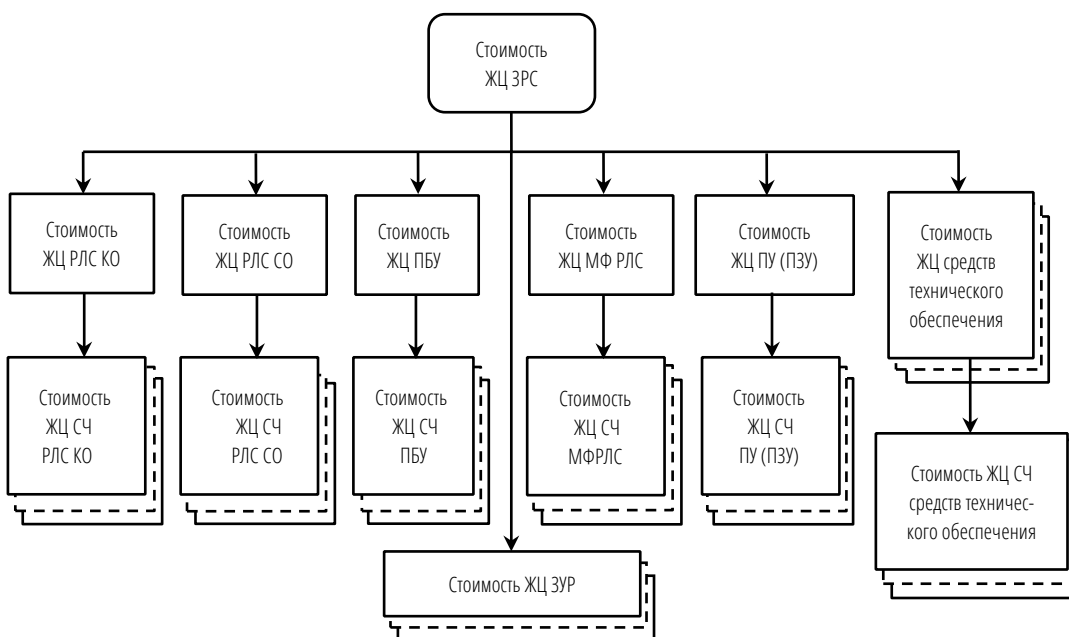

Рис. 1. Структурная схема модели стоимости ЖЦ ЗРС

Из рисунка 1 следует, что стоимость ЖЦ ЗРС $C_{ЖЦ ЗРС}$ складывается из стоимостей ЖЦ боевых и технических средств ЗРС:

$$C_{ЖЦ ЗРС} = \sum_{j=1}^M C_{ЖЦ j} = \sum_{j=1}^M (C_{зj} + C_{рj} + C_{пj} + C_{эj} + C_{прсj} + C_{yj}), \quad (2)$$

где M - количество составных частей ЗРС,

$C_{ЖЦ j}$ - стоимость ЖЦ

j -й составной части ЗРС, которая, в свою очередь состоит из суммы стоимостей работ, которые должны выполняться на стадиях замысла

$C_{зj}$, разработки

$C_{рj}$, производства

$C_{пj}$, эксплуатации

$C_{эj}$, поддержания в работоспособном состоянии

$C_{прсj}$ и утилизации

C_{yj} .

Стоимости составных частей $C_{ЖЦ j}$ ЗРС складывается из стоимости их проектирования и изготовления, стоимости выполнения функции (предназначения), а также и стоимости восстановления работоспособности (боеготовности) элементов на различных этапах ЖЦ ЗРС.

Обоснование (оценку) стоимости ЖЦ ЗРС целесообразно проводить за некоторый программный период $T_{пр}$, продолжительность которого определяется следующим образом:

$$T_{пр} = T_p + T_{п} + T_{э} + T_y, \quad (3)$$

где T_p - время разработки ЗРС (от начала исследований концепции до завершения государственных испытаний);

$T_{п}$ - время серийного производства ЗРС от первого до последнего образца;

$T_{э}$ - время эксплуатации ЗРС до передачи последнего из них на базу хранения;

T_y - время утилизации ЗРС.

Оснащение парка новыми ЗРС может потребовать дополнительных затрат $C_{доп}$ на развитие инфраструктуры $C_{инф}$, переподготовку инженерно-технического состава $C_{итс}$, создание необходимых запасов соответствующих ранее не использовавшихся материально-технических средств $C_{зап}$.

Тогда стоимость ЖЦ ЗРС можно записать можно выразить следующим образом:

$$C_{\Sigma ЗРС}(T_{пр}) = C_{ЖЦ ЗРС} + C_{доп}, \quad (4)$$

где

$$C_{доп} = C_{инф} + C_{итс} + C_{зап}. \quad (5)$$

Разработка ЗРС носит итеративный характер и заключается в последовательном уточнении состава, тактико-технических и эксплуатационных характеристик на основе теоретических и экспериментальных оценок эффективности ЗРС в прогнозируемых условиях ведения боевых действий. Выбор оптимального варианта облика и концепции создания ЗРС конкретного типа, в состав которой входит большое число составных частей разного функционального назначения, требует больших затрат времени, интеллектуальных и финансовых ресурсов. Для их сокращения необходимо, использовать подходы, базирующиеся на современных информационных технологиях.

Для обоснования стоимости ЖЦ ЗРС с использованием современных информационных технологий необходимо создание единой информационной среды (ЕИС), охватывающей все стадии ЖЦ изделия и позволяющей осуществлять взаимодействие с другими технологиями ЖЦ, такими как управление требованиями, конфигурацией и стоимостью изделия. ЕИС является базовым понятием CALS-технологий, представляет собой хранилище данных в распределенной компьютерной системе, объединяющей подразделения заказчика, разработчика, изготовителя и эксплуатанта ЗРС для информационного сопровождения ЖЦ изделия. Данная информационная технология должна обеспечивать информационную поддержку процессов и технологий, используемых при разработке, производстве и эксплуатации боевых и технических средств (составных частей) ЗРС.

Для управления стоимостью ЖЦ ЗРС с использованием технологии ЕИС информационная система должна получать следующую информацию: требования к ЗРС и ее структуре, а так же об их изменениях; варианты удовлетворения требований к ЗРС, включая их технико-экономические параметры; сведения о рисках, связанных с созданием изделия; сценарии эксплуатации изделия; длительность процессов проектирования, производства и эксплуатации (обслуживания) ЗРС и ее составных частей.

Как показывает опыт ведущих зарубежных стран, обоснование стоимости ЖЦ ЗРС в рамках ЕИС требует внедрения интеллектуальных инструментальных средств, реализующих концепцию PLM (Product LifeCycle Management) и обеспечивающих управление всей информацией об изделии и процессах его ЖЦ.

Для обоснование стоимости ЖЦ в зависимости от объема априорной информации о разрабатываемом изделии могут использоваться различные методы. В настоящее время при определении стоимости ЖЦ ЗРС могут использоваться используют следующие методы: калькуляционный метод, позволяющий оценить стоимость ЖЦ ЗРС по всей совокупности работ на всех стадиях ЖЦ; аналого-сопоставительный метод, основанный на определении стоимости ЖЦ ЗРС по данным имеющихся аналогов; метод регрессионного анализа, заключающийся в определении зависимости стоимости ЖЦ от значений тактико-технических и эксплуатационных характеристик ЗРС; метод экспертных оценок (бальный метод), заключающийся в определении для каждой ТТХ числа баллов с последующим их суммированием при интегральной

оценке стоимости.

Калькуляционный метод основан на прямом калькулировании по статьям затрат каждого оцениваемого объекта затрат и его составной части. Для его использования требуются полные и подробные данные о нормативах затрат на разработку, производство и эксплуатацию, а также актуальная стоимость используемых ресурсов. Метод характеризуется высокой трудоемкостью и требованиями к наличию и качеству исходных данных. Применение данного метода затруднительно при прогнозировании стоимости этапов ЖЦ ЗРС с высоким уровнем новизны. Данный метод дает высокую точность оценки, однако он может применяться только после разработки рабочей конструкторской документации, т. е. когда изделие полностью спроектировано и может быть передано в изготовление на производство.

Использование калькуляционного метода невозможно на ранних стадиях ЖЦ ЗРС в связи с отсутствием конструкторской документации. Поэтому для оценки стоимости ЖЦ ЗРС на ранних стадиях целесообразно использовать другие методы (аналого-сопоставительный метод, метод регрессионного анализа, экспертный метод и т. д.), которые обладающие большей неопределенностью, но позволяют сформировать целевые экономические показатели, к которым необходимо стремиться при изготовлении изделия.

Аналого-сопоставительный метод предполагает оценку стоимости ЖЦ ЗРС путем сравнения и оценки аналогичных элементов статей затрат изделий аналогов и используемых в них технологий. Преимуществами данного метода являются относительная простота и скорость проведения оценки. На степень точности данного метода оказывает существенное влияние объективность и глубина аналогии сравниваемых изделий и затрат.

Для компенсации недостатков, присущих отдельным методам, возможно применение комбинированных методик оценки стоимости ЖЦ ЗРС, что позволит минимизировать степень неопределенности на ранних стадиях ЖЦ, учесть в расчете стоимости специфические характеристики ЗРС конкретного типа.

Следует отметить, что выбор метода обоснования стоимости ЖЦ ЗРС должен осуществляться с учетом исходных данных, необходимых и достаточных для проведения оценки стоимости ЖЦ ЗРС. Исходные данные в свою очередь определяются стадией ЖЦ ЗРС и зависят от видов затрат, возможных к возникновению на каждой стадии в отдельности.

Таким образом, стоимость жизненного цикла ЗРС складывается из стоимости приобретения, стоимости владения и стоимости утилизации, распределенных по годам жизненного цикла. Обоснование стоимости ЖЦ ЗРС является важнейшим этапом поддержки принятия решения о разработке (закупке) ЗРС, а точность расчетов и объективность оценки стоимости ЖЦ напрямую влияет на правильность принятия решения. Основной целью обоснования стоимости ЖЦ ЗРС является получение исходных данных для выработки решений, принимаемых на всех или отдельных стадиях ЖЦ изделия.

Обоснование стоимости ЖЦ ЗРС представляет собой процесс

экономического анализа, который может быть проведен как для жизненного цикла ЗРС в целом, так и для его отдельных составных частей в различных комбинациях. Для достижения максимального эффекта такого анализа предлагается использовать комбинированный подход к обоснованию стоимости ЖЦ ЗРС, который предусматривает оптимальное сочетание различных методов обоснования стоимости разных стадий ЖЦ с использованием современных информационных технологий.

Список использованных источников:

- [1] RTO TR-SAS-054. 2007. Methods and models for life cycle costing RTO-SAS-054 Task Group Technical Report.
- [2] RTO TR-SAS-069. 2009. Code of practice for life cycle costing RTO-SAS-069 Task Group Technical Report. www.rto.nato.int
- [3] Zubarev, V. V., Lanetskyi, B. M., Lukianchuk, V. V. & Nikolaiev, I. M. (2020). Systemno-kontseptualni aspekty upravlinnia povnym zhyttevym tsyklom systemy zenitnoho raketnoho озброєння. *Ozbroєnnia ta viiskova tekhnika*. №2 (26). S. 3-12. DOI: [https://doi.org/1034169/2414-0651.2020.2\(26\).3-12](https://doi.org/1034169/2414-0651.2020.2(26).3-12).

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.029

СПРОМОЖНОСТІ В ОБОРОННОМУ ПЛАНУВАННІ США ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЮВАЛЬНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Калмиков Володимир Григорович

канд. техн. наук, старший науковий співробітник

*Інститут проблем математичних машин і систем НАН України, Україна*Малишев Олег Васильович

канд. техн. наук, старший науковий співробітник

Інститут проблем математичних машин і систем НАН України, Україна

Анотація. Основною задачею оборонного планування можна вважати досягнення неприйнятності можливих втрат для ймовірного агресора. Вирішення цієї задачі потребує гармонійного використання усіх можливостей, сил та здібностей держави та народу: ментальних, політичних, економічних, військових, наукових, освітніх, промислових, технологічних, тощо. На цей час у розвинених країнах усе більш розповсюдженою стає оборонне планування на основі спроможностей. Згідно з Рекомендаціями з оборонного планування України "Спроможність – це здатність структурної одиниці ... або сукупності сил і засобів виконувати певні завдання ... за певних умов обстановки, ресурсного забезпечення та відповідно до встановлених стандартів". Оборонне планування на основі спроможностей полягає в зосередженні зусиль не на створенні нових організаційних структур для забезпечення противаги відповідному бойовому потенціалу противника, а на розвитку спроможностей військ (сил) для ефективного виконання визначених завдань. Метою даної роботи є порівняння сучасного стану оцінювання спроможностей, як складової оборонного планування в Україні, з рівнем національного досвіду, досягнутим у США. **Ключові слова:** оборонне планування, спроможність, носій спроможності, контур управління, зворотній зв'язок.

"...не покладатися на те, що противник не прийде, а покладатися на те, з чим я можу його зустріти; не покладатися на те, що він не нападе, а покладатися на те, що я зроблю напад на себе неможливим для нього".

Сунь-цзи "Мистецтво війни"

1. Вступ

Для кожної країни зміст, який вкладається в поняття «оборонне планування», залежить від її політичних задач, чинного законодавства, національних традицій, а рівень цілей, які висуваються перед ним, залежить від

стану національних економіки, науки, технологій, а також партнерства з іншими країнами.

Основною задачею оборонного планування можна вважати досягнення неприйнятності можливих втрат для ймовірного агресора (як зазначено у приведеній в епіграфі цитаті з твору Сунь-цзи – VI - V ст. до н.е.). Вирішення цієї задачі потребує гармонійного використання усіх можливостей, сил та здібностей держави та народу: ментальних, політичних, економічних, військових, наукових, освітніх, промислових, технологічних тощо.

На цей час у розвинених країнах усе більш розповсюдженим стає оборонне планування на основі спроможностей.

Традиційно у Збройних Силах України здатність військового формування виконати завдання за призначенням вимірюється боєздатністю та боєготовністю.

Боєздатність військового формування вимірюється, зокрема, станом укомплектованості особовим складом, матеріальними засобами, а боєготовність – зокрема, підготовленістю особового складу.

Згідно з Рекомендаціями з оборонного планування на основі спроможностей [1] (надалі - РОП) "Спроможність (оперативна, бойова, спеціальна) – це здатність структурної одиниці (елементу) Збройних Сил (сил оборони) або сукупності сил і засобів виконувати певні завдання (забезпечувати реалізацію визначених військових цілей) за певних умов обстановки, ресурсного забезпечення та відповідно до встановлених стандартів."

Оборонне планування на основі спроможностей передбачає створення, розвиток та підтримання оптимального складу наявних спроможностей.

Згідно з РОП, на відміну від планування на основі загроз, оборонне планування на основі спроможностей полягає в зосередженні зусиль не на створенні нових організаційних структур для забезпечення протидії відповідному бойовому потенціалу противника, а на розвитку спроможностей військ (сил) для ефективного виконання визначених завдань.

Залишаючи на розсуд спеціалістів ефективність оборонного планування на основі спроможностей чи загроз, слід зазначити, що вибір оборонного планування на основі спроможностей відповідає прийнятому політичному курсу на партнерство та військову сумісність з країнами НАТО.

Метою даної роботи є порівняння сучасного стану оцінювання спроможностей, як частини оборонного планування в Україні, з національним досвідом США.

2. Оборонне планування США

Найвідоміша реалізація оборонного планування на основі спроможностей застосовується у США. Оборонне планування у США підпорядковане Голові об'єднаних начальників штабів (Chairman of the Joint Chiefs of Staff - CJCS), і реалізується Радою з нагляду за об'єднаними вимогами (Joint Requirements Oversight Council - JROC). JROC є статутною радою при Голові об'єднаних начальників штабів.

Основні функції та обов'язки JROC [2] такі:

- розробляти рекомендації щодо витрат та ресурсів на програми відповідно їх рівню та пріоритетності, визначеного дефіциту спроможностей та

орієнтовний період часу для досягнення початкової операційної спроможності та компенсації визначеного дефіциту спроможностей;

- оцінювати об'єднані військові спроможності та визначати їх пріоритети аби відповідати вимогам національної оборонної стратегії. (Термін "об'єднана військова спроможність" означає колективні спроможності в рамках об'єднаних збройних сил);

- переглядати вимоги щодо ефективності існуючих або запропонованих спроможностей, визначених CJCS;

- визначати нові об'єднані військові спроможності на основі досягнень науки та технологій;

- переглядати та перевіряти, чи зменшує окремо взята спроможність дефіцит об'єднаних військових спроможностей;

- визначати альтернативи будь-якій програмі, яка відповідає затвердженим об'єднаним вимогам військових спроможностей;

- встановлювати та затверджувати об'єднані вимоги щодо ефективності програм, які CJCS визнаються необхідними для усунення дефіциту спроможностей. (Термін "об'єднані вимоги щодо ефективності" означає вимогу до ефективності, яка є критичною або важливою для забезпечення сумісності або ліквідації дефіциту спроможностей більш ніж одного роду збройної сили);

- визначати та розглядати пропозиції командуючих підрозділами при виконанні бойових дій;

- першочергово розглядати пропозиції начальників штабів збройних сил, з урахуванням їх функцій, як замовників системи закупівлі, відносно питань, що стосуються спроможностей, об'єднаних вимог щодо ефективності, запропонованих збройними силами, Агентством оборони, іншими підрозділами Департаменту оборони США.

JROC підтримує CJCS у його ролі головного військового радника Президента, Ради національної безпеки (National Security Council - NSC), Ради внутрішньої безпеки та Секретаря Безпеки.

2.1. Система інтеграції та розроблення об'єднаних спроможностей (Joint Capabilities Integration and Development System - JCIDS)

Призначення JCIDS [3] – забезпечити під керівництвом JROC виконання оцінки об'єднаних військових спроможностей, а також виявляти та визначати пріоритети серед цих спроможностей відповідно до вимог Стратегії Національної Оборони (National Defense Strategy - NDS).

Функціонування JCIDS починається з оцінки місій, функцій та завдань відповідно загрозам, щоб визначити та кількісно оцінити вимоги до спроможностей. Виявлені вимоги до спроможностей потім порівнюються з існуючими та запрограмованими рішеннями у рамках об'єднаних сил для виявлення потенційних дефіцитів спроможностей. Дефіцити спроможностей, які пов'язані з неприйнятним ризиком, можуть вимагати нових або модифікованих рішень щодо спроможностей та застосування ресурсів. Рівень ризику та своєчасність визначення загроз спонукає спонсора до вивчення відповідної документації та процесу переоцінки витрат.

Аналіз альтернатив спроможностей проводиться для їх оцінки та усунення дефіциту спроможностей для прийняття зваженого рішення.

Після прийняття рішення щодо усунення дефіциту спроможностей мають бути визначені вимоги до спроможностей, заходи щодо ефективності роботи та необхідні ресурси для реалізації запропонованих рішень, програми удосконалення технологій та/або придбання відповідних технологічних рішень.

2.2. Функціонування JCIDS

У рамках JCIDS (рис.1) існують два типи процесів оборонного планування: перспективний та терміновий/невідкладний.

Перспективний процес призначений для перспективних потреб (більше 2 років) і використовує документ про початкову спроможність (Initial Capability Document - ICD) для формулювання об'єднаних вимог військової спроможності, а документ про розроблення спроможності (Capability Development Document – CDD) - для затвердження запропонованих рішень щодо розроблення спроможності.

Терміновий/невідкладний процес оборонного планування надає спонсорам можливість максимально оперативно вирішувати питання щодо дефіцитів спроможностей під час операцій, що тривають або очікуються, у межах надзвичайних ситуацій протягом двох років. Об'єднана термінова операційна потреба (Joint Urgent Operational Need - JUON) або Об'єднана невідкладна операційна потреба (Joint Emergent Operational Need – JEON) надають необхідну документацію для затвердження об'єднаних вимог щодо військової спроможності.

2.3. Особливості оборонного планування США

Процеси прийняття рішень щодо оборонного планування США використовують комплексну оцінку спроможностей, їх дефіциту, а також напрямки розвитку спроможностей, узгоджених з усіма суспільними силами, що впливають на стан оборонного планування. Рішення, що приймаються, є колегіальними, з використанням зворотних зв'язків, про що свідчать наступні пункти функцій JROC:

1. "Визначити та розглядати пропозиції командуючих підрозділами при виконанні бойових дій."
2. "Першочергово розглядати пропозиції начальників штабів збройних сил, з урахуванням їх функцій, як замовників системи закупок відносно питань, що стосуються спроможностей, об'єднаних вимог щодо ефективності, запропонованих збройними силами, Агентством оборони, іншими підрозділами Департаменту оборони США."

Крім того, на рис.1 "Процеси формування вимог до спроможностей у JCIDS" прямо зазначені зворотні зв'язки (у вигляді штрихових ліній) після певних етапів формування документів.

Такі та інші властивості оборонного планування США відповідають державному устрою, національним традиціям та забезпечують розвиток збройних сил на передовому технологічному та суспільному рівні.

2.2.1. Оборонне планування в Україні

Тема оборонного планування на основі спроможностей набула досить широкого резонансу у військових наукових колах. Слід зауважити, що методи оборонного планування привернули увагу цивільних спеціалістів з управління промисловими та комерційними структурами. Так, у роботі [4] зазначено, що планування на основі спроможностей є структурованим, прозорим та гнучким

процесом здійснення цілеспрямованих інвестицій в оборону держави з метою досягнення визначених стратегічних пріоритетів на основі цільових показників, витрат і ризиків. У роботі [5] наведено порівняння традиційних методів оборонного планування з методами на основі спроможностей. Показані переваги нового методу. У роботі [6] викладені проблеми впровадження методу планування на основі спроможностей.

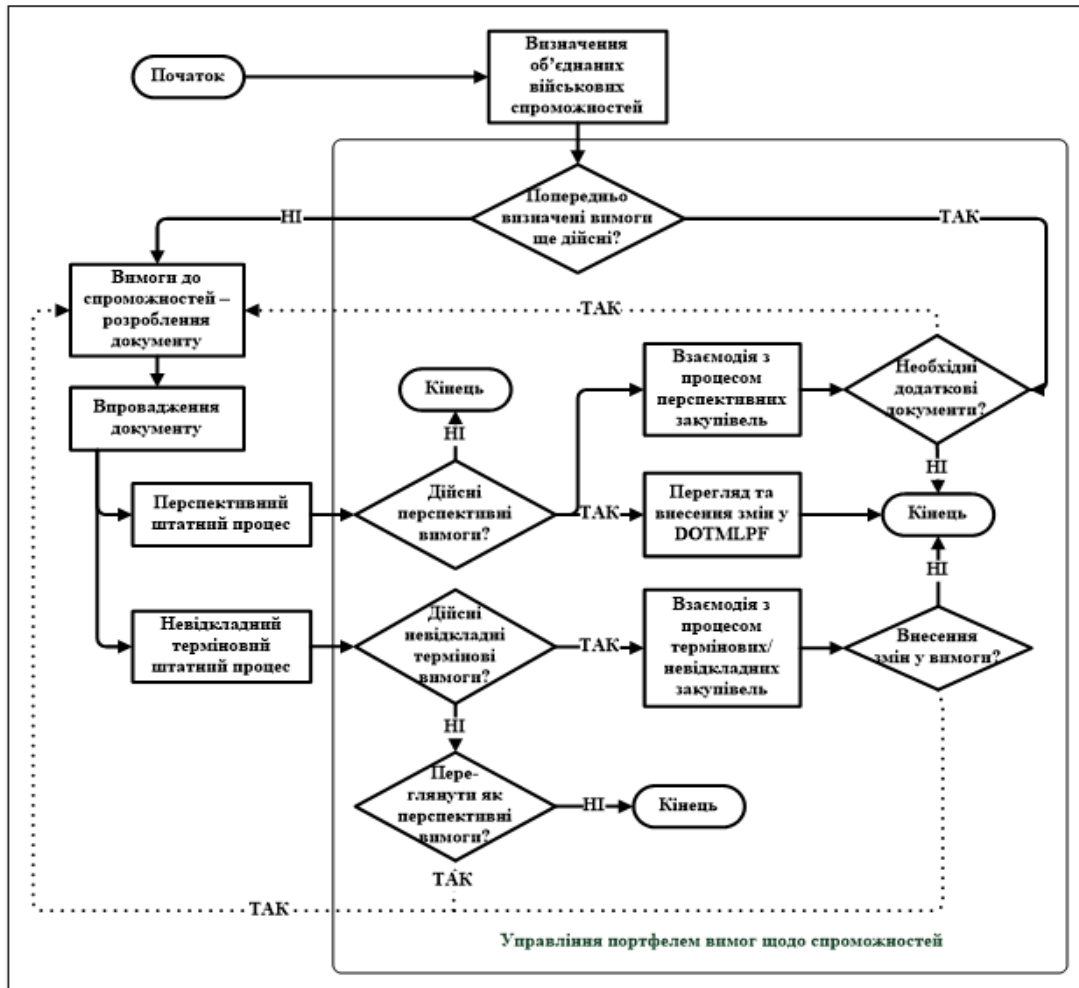

Рис. 1. Процеси формування вимог до спроможностей у JCIDS (взято з [3]).

Впровадження оборонного планування на основі спроможностей згідно з РОП сприятиме досягненню цілей оборонної реформи та виконанню завдань з оборони держави, а також забезпечить активну участь у реалізації Спільної безпекової і оборонної політики Європейського Союзу та співробітництво з НАТО з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття повноправного членства в НАТО.

3.1. Завдання

Основними завданнями оборонного планування на основі спроможностей [3] є:

- оцінка середовища безпеки, визначення засад, цілей та основних завдань державної політики у сфері оборони, пріоритетів і напрямів розвитку сил оборони з урахуванням реальних і потенційних загроз у військовій сфері,

демографічних та фінансово-економічних можливостей держави;

- визначення вимог до спроможностей, структури, чисельності особового складу, кількісних та якісних показників ОБТ, інших видів МТЗ, військової інфраструктури, підготовленості особового складу сил оборони (формування перспективного складу Збройних Сил, який задовольняє вимогам щодо необхідних спроможностей з урахуванням можливостей держави задовольнити потреби оборони);

- оцінка стану готовності сил оборони до виконання завдань з оборони України (оцінка наявних спроможностей Збройних Сил щодо виконання завдань за всіма визначеними сценаріями), а також результатів виконання заходів з їхнього розвитку за попередній період;

- формування комплексного документу з розвитку спроможностей Збройних Сил (сил оборони) та потреби на розвиток спроможностей Збройних Сил у видатках Державного бюджету України, оцінка ризиків;

- планування ресурсного забезпечення Збройних Сил (формування пропозицій до державного оборонного замовлення, планування закупівель продукції, робіт і послуг, у тому числі, на особливий період);

- планування заходів з мобілізаційної підготовки у Міністерстві оборони та Збройних Силах;

- організація виконання завдань та заходів програм і планів, проведення оцінки стану досягнення спроможностей [7].

3.2. Планування сил та ресурсів

Планування сил здійснюється на основі варіантів застосування Збройних Сил та сил оборони для виконання завдань визначених сценаріями (рис. 2).

Воно включає:

- визначення необхідних спроможностей для виконання завдань за варіантами застосування;

- оцінювання наявних спроможностей та відповідності їх вимогам (здатності до виконання завдань за призначенням);

- визначення недостатніх та надлишкових спроможностей шляхом порівняння необхідних та наявних спроможностей;

- планування заходів з утримання наявних, формування недостатніх та позбавлення від надлишкових спроможностей.

Планування ресурсів полягає у визначенні їх потреби для досягнення визначених необхідних спроможностей, оцінці ресурсів для забезпечення наявних спроможностей, уточненні необхідних спроможностей для максимального збалансування їх вартості з прогнозними показниками фінансування, а також визначення потреби у додаткових фінансових ресурсах для забезпечення розвитку критичних спроможностей на довгострокову, середньострокову та короткострокову перспективу.

Вихідними даними для планування ресурсів є:

- попередні показники проекту Державного бюджету України на наступний рік та прогноз видатків на два подальші роки;

- запропонований цільовий пакет оборонних спроможностей та склад сил.

Враховуються також можливості залучення міжнародної технічної допомоги, щорічний рівень інфляції, зростання індексу цін, а також вимоги законодавчої та нормативно-правової бази для здійснення фінансування в особливий період.

3.3. Особливості оборонного планування в Україні

Відомо, що в Україні, порівняно з іншими країнами, принципи оборонного планування на основі спроможностей почали впроваджуватись відносно недавно, тому має бути пройдений певний шлях, щоб дотримання цих принципів стало повсякденною реальністю.

У доступних матеріалах по оборонному плануванню, зокрема, використовуються терміни "ресурси" та "носії спроможностей". Якщо термін "ресурси" чітко визначений, то визначення терміну "носії спроможностей" не вдалося знайти. У документах НАТО використовується термін "ресурси" і немає аналогу терміну "носії спроможностей". Визначення цього терміну надало б більшої ясності документації щодо оборонного планування [8].

Як відомо, оборонне планування в Україні успадкувало ієрархічний принцип – виконання розпоряджень на наказів вищого керівництва підлеглими підрозділами. Але точно так же відомо, що система управління є стійкою до впливу завад тільки за наявності зворотних зв'язків. У доступних матеріалах [1, 7] зворотні зв'язки явно не визначені. Точно так же вони не вказані на рис. 2 [7], де наводиться перелік та взаємний зв'язок між процедурами оборонного планування. При уважному розгляді процедури, що позначені помітками *1, *2, *3, *4, *5 утворюють замкнений контур, який є не що інше, як контур управління зі зворотним зв'язком. Саме ці процедури визначають ресурси та забезпечення спроможностей у оборонному плануванні та наближають вибраний напрямок оборонного планування до методів, що прийняті у США. Наявність замкненого контуру, утвореного процедурами оборонного планування, свідчить про те, що рішення приймається в ітеративному процесі узгодження та прийняття найбільш прийняттого рішення.

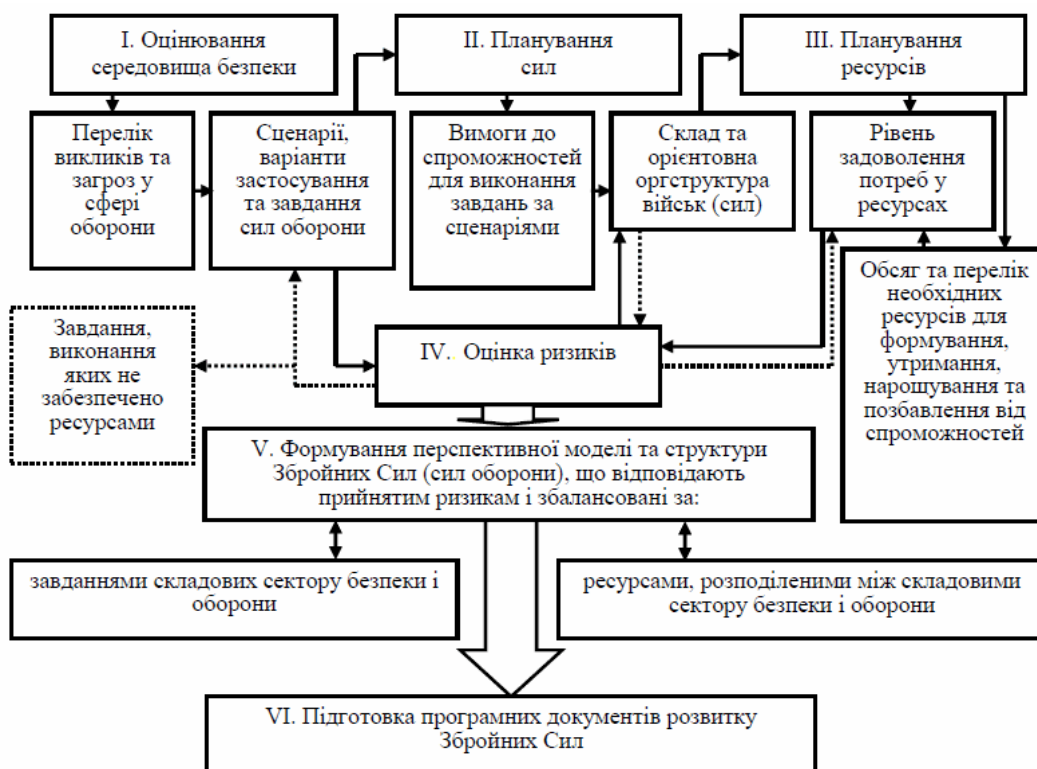

Рис. 2. Перелік та взаємний зв'язок між процедурами оборонного планування, зокрема, огляду (взято з [7]).

4. Порівняння оборонного планування США та України та можливі напрямки вдосконалення методів оборонного планування України

Для порівняння вибрані США та Україна, оскільки:

- В Україні законодавчо затверджений напрямок співпраці та вступу до НАТО;
- США є провідною країною НАТО.

Слід зауважити, що оборонне планування є тісно пов'язане з економікою та суспільним укладом. Якщо США є провідною країною з ринковою економікою та усталеним демократичним суспільним укладом, то Україна є пострадянською країною з економікою, що є перехідною від планової до ринкової та суспільним укладом, що також є перехідним від командно-адміністративного до демократичного. Ці обставини суттєво впливають на темпи процесів наближення оборонного планування в Україні до стандартів НАТО.

1. У США існує постійно/періодично діючий орган Система інтеграції та розроблення об'єднаних спроможностей (Joint Capabilities Integration and Development System - JCIDS), який відстежує стан спроможностей відповідно загрозам, визначає необхідність усунення браку спроможностей з узгодженням з фінансовими можливостями.

В Україні існує періодичне оцінювання спроможностей, яке відбувається спеціально призначеною Робочою групою за розпорядженням ініціатора – керівника стратегічного, оперативного, тактичного рівня військового управління. Організація оцінювання проводиться за розробленими Рекомендаціями [7].

Необхідно зазначити, що:

- Рекомендації не є правовстановлюючим документом [9];
- Одноразово призначена Робоча група на час оцінювання не може за результатами бути порівняною з постійно діючим органом JCIDS.

2. Однією з функцій JCIDS є постійне опитування польових командирів та начальників штабів різних рівнів аби виявити брак тих чи інших спроможностей. У Рекомендаціях така функція не передбачена.

3. Ще однією з функцій JCIDS є необхідність перегляду та внесення змін у DOTMLPF. У Рекомендаціях така функція не передбачена.

4. Рішення про проведення Оцінювання оборонних спроможностей, згідно з Рекомендаціями, приймають посадові особи під впливом обставин, але зі своєї ініціативи. Результатом роботи Робочої групи є відповідний документ. У той же час у рамках JCIDS відбуваються, відповідно до її регламенту, періодично/постійно діючі процеси, результатом яких є оцінювання стану спроможностей.

5. Відмінність у термінології: в українських документах використовується термін "носій спроможності", якого немає у документах США. Ймовірно йому відповідає термін "ресурс".

Зважаючи на викладене, мають бути вдосконалені/впроваджені певні процедури (рис. 2), зокрема, "Вимоги до спроможностей для виконання завдань за сценаріями" (рис. 3):

- оцінювання фактичного стану носіїв спроможностей за базовими напрямками DOTMLPF на постійній/періодичній основі шляхом їх перевірки та/або опитування їх представників;

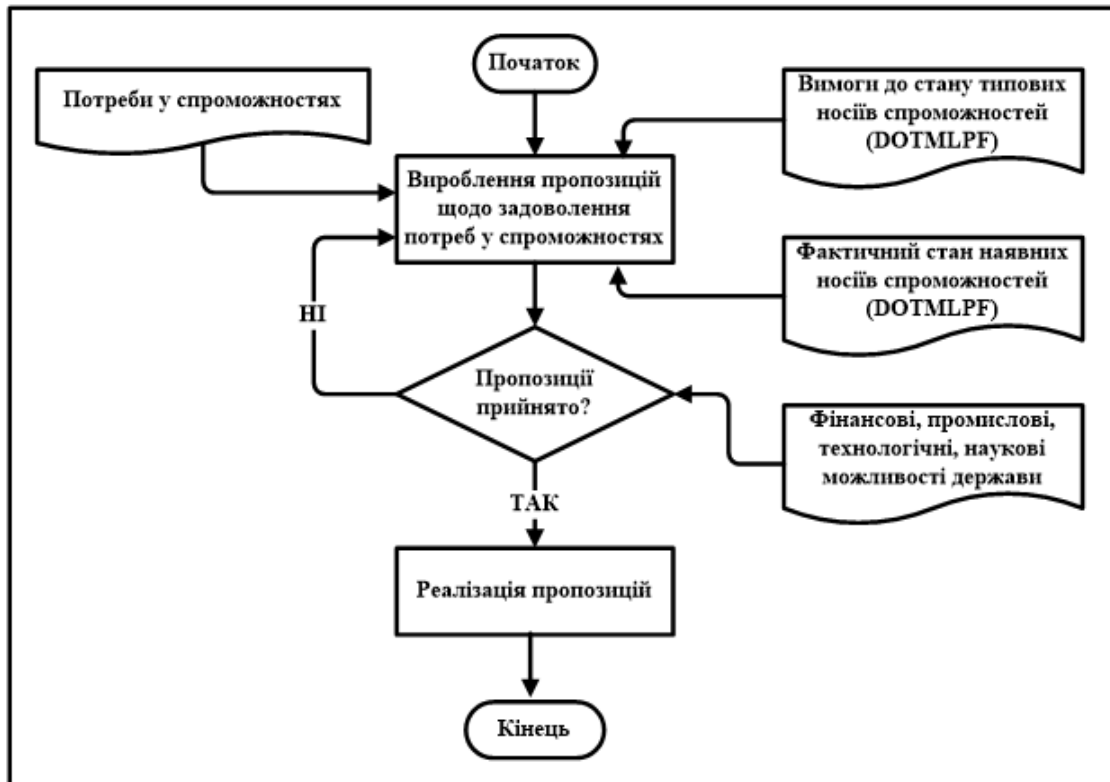

Рис.3. Процедури управління плануванням спроможностей
(авторська розробка)

- порівняння номінально визначеного стану носіїв спроможностей з їх фактичним станом за базовими напрямками DOTMLPF;
- визначення браку або надлишку спроможностей по кожному носію спроможностей та узагальнення по усім носіям спроможностей;
- визначення пропозицій дій, щодо задоволення потреб у спроможностях по усіх носіях спроможностей за наявності відповідних організаційно-фінансових можливостей.

5. Висновки

Загалом напрями розвитку методів оборонного планування на основі спроможностей в Україні відповідають нормам, прийнятим у США та НАТО.

Більша колегіальність формування та прийняття рішень у США на відміну від адміністративної вертикальної підпорядкованості аналогічних процесів в Україні відповідає суспільним процесам, що склалися у різних країнах тривалий час. Ймовірно, що ця відмінність з часом буде зменшуватись.

Можна сподіватись, що з часом зворотні зв'язки будуть явно прописані у документах оборонного планування, що додасть цим процесам та документам більшої дієвості.

Експертні оцінки здебільшого мають якісний характер. У той же час у документах як України, так і НАТО вказується на доречність та навіть необхідність застосування супроводу процесів планування, зокрема, оцінювання автоматичними/автоматизованими системами. Для цього необхідно замінити якісні оцінки складових кількісними.

Список використаних джерел:

- [1] Рекомендації з оборонного планування на основі спроможностей в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України. (2017). Затв. МОУ 12.06.2017 р
- [2] Charter Of The Joint Requirements Oversight Council (JROC) And Implementation Of The Joint Capabilities Integration And Development System (JCIDS). - Joint Staff Washington, DC 20318. - CJCSI 5123.01H 31 August 2018.
- [3] Manual For The Operation Of The Joint Capabilities Integration And Development System - JCIDS Manual. (2018).
- [4] Руснак, І. С. (2017). Оборонне планування на основі спроможностей: особливості та перспективи впровадження. К.: Наука і оборона. Науково-теоретичний та науково-практичний журнал Міністерства оборони України. № 2. С. 3-10.
- [5] Денежкін, М.М. (2018). Вплив оцінювання та аналізу спроможностей на визначення заходів розвитку Збройних Сил України. Актуальні питання розвитку Збройних Сил. Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил. № 3(57). С. 57-64.
- [6] Іващенко, А. М. (2017). Концепція оборонного планування на основі розвитку спроможностей: проблеми впровадження. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України ім. І. Черняхівського, № 1 (59). 53-58.
- [7] Рекомендації з порядку організації проведення оцінювання спроможностей у Збройних Силах України. - Затв. МОУ 07.12.2017 р. – 29 с.
- [8] Малишев, О. В. (2020). Підтримка обліку і використання спроможностей організації. Математичні машини і системи. № 3. С. 134-145.
- [9] Малишев, О. В. (2020). Оборонне планування на основі спроможностей в Україні: поточний стан і перспективи. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України ім. Івана Черняхівського. № 3(70). С. 54-61.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.030

РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ КОНФЛІКТУ З РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ

Войтко Олександр Володимирович

канд. військ. наук, заступник начальника кафедри застосування інформаційних технологій та інформаційної безпеки інституту забезпечення військ (сил) та інформаційних технологій

Національний університет оборони України ім. І.Черняхівського, Україна

Збройна агресія Російської Федерації проти України, яка здійснюється з лютого 2014 року, має складний комплексний гібридний характер. Впливи здійснюються як одночасно, так і послідовно, фактично на всі сфери життєдіяльності нашої держави, причому отримані результати в одній сфері відразу використовуються для посилення інших напрямів. Досягнуті результати за різними напрямками “гібридної війни” демонструються міжнародній спільноті, власному населенню та населенню нашої країни для досягнення загальної мети війни – прийняття нами необхідних для РФ умов.

Метою російської “гібридної війни” проти України є утримання України під контролем РФ та досягнення інших своїх інтересів, використовуючи загрозу збройного конфлікту з Україною. Однією з найважливіших складових цієї війни є інформаційна складова, яка є засобом впливу на: рішення воєнно-політичного керівництва; створення необхідних умов для успішних дій збройних формувань (звичайних та іррегулярних); виправдання власних дій та засудження наших дій; мотивації цільових аудиторій до необхідної поведінки; впливу на функціонування систем управління, життєзабезпечення, інфраструктури, транспорту тощо (кіберскладова); мобілізації ресурсів: особового складу для різних складових сектору безпеки і оборони; добровольчих рухів та волонтерської допомоги; різних суб’єктів для безпосередньої участі в інформаційній війні (створення, поширення, знищення, блокування інформації).

Результати інформаційних кампаній РФ проти України та міжнародної спільноти (щодо їхньої підтримки України та засудження дій РФ) свідчать про повну перевагу противника в інформаційному просторі та недостатні зусилля, які наша держава прикладає для реалізації власної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки.

Частково це пояснюється різницею в підходах до організації роботи ЗМІ, просування власних духовних, інтелектуальних, культурних тощо цінностей у

світі, створення та розвитку спеціалізованих структур (сил), призначених для ведення інформаційної боротьби; різними видатками з державного бюджету країн на реалізацію інформаційної політики.

Так, на відміну від України, РФ утримує більше 80% власних ЗМІ, в тому числі міжнародні (Russia Today та Спутник) за кошти державного бюджету. Безпосередньо з бюджету РФ фінансуються гранти на розвиток російських цінностей, підтримку російської мови, просування російської культури, практично, у всіх країнах світу, які розподіляються через Фонд "Русский мир", засновником якого є Президент Російської Федерації. Тільки на розвиток ЗМІ та на гранти в бюджеті Російської Федерації щороку передбачається близько 1 млрд. євро (в бюджеті України в 2018 році передбачалось виділення 29,3 млн. євро на фінансування всієї інформаційної політики; в 2019 році вже 18,5 млн.).

Крім постійного інформаційного впливу з боку РФ, на різні сфери життєдіяльності нашої держави здійснюються різні інформаційні впливи з боку інших країн, які намагаються досягнути в Україні своїх цілей.

В той же час, позиція України в світі представлена дуже слабо. Це обумовлене відсутністю розвиненої мережі іноземного мовлення, слабкою представленістю українських інформаційних матеріалів в провідних іноземних ЗМІ, безсистемністю роботи з українською діаспорою, недостатньою кількістю заходів публічної дипломатії.

Інша проблема полягає в недостатній захищеності населення України від інформаційних впливів, що в свою чергу, унеможлиблює самоідентифікацію українців, як єдиної нації та створює загрозу фрагментації українського суспільства за політичними, економічними, культурними, релігійними та соціальними ознаками. Це обумовлене неузгодженістю державної інформаційної політики, яка реалізується різними державними інституціями, відсутністю єдиного загальнодержавного нарративу та низькою медіаграмотністю громадян України.

Головною проблемою реалізації державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України на мою думку є відсутність координації діяльності всіх державних інституцій в інформаційному просторі, конкуренція між ними, спрямованість значної частини інформаційних заходів на створення іміджу кожної інституції, а не на досягнення цілей держави. Не вирішення зазначеної проблеми приводить до неоднозначного розуміння державної інформаційної політики різними верствами населення України, населенням тимчасово окупованих територій, керівництвом та населенням країни-агресора РФ, міжнародної спільноти; дублювання функцій моніторингу інформаційного простору; неякісного та несвоєчасного виявлення, оцінювання та прогнозування наслідків загроз інформаційній безпеці України; ускладнення процесу обміну інформацією між різними державними інституціями.

Реалізація державної інформаційної політики України повинна здійснюватись з метою забезпечення єдиного розуміння офіційної позиції України, процесів та подій, які відбуваються в Україні різними цільовими аудиторіями, як в Україні, так і в світі; чіткого позиціонування України в світі; задоволення національних інтересів держави. В умовах конфлікту з РФ

державна інформаційна політика України має бути спрямована на відновлення суверенітету та територіальної цілісності України, завершення конфлікту та стабілізації постконфліктної суспільно-політичної ситуації.

Для забезпечення інформаційної безпеки та створення відповідних умов необхідно визначити ряд основних завдань з реалізації державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України (в умовах конфлікту з РФ) таких як:

- забезпечення постійного об'єктивного моніторингу інформаційного простору (внутрішнього та зовнішнього), систематичний аналіз результатів моніторингу;
- чітке визначення єдиного загальнодержавного стратегічного наративу та особливостей його трактування різними державними інституціями України; створення механізмів унеможливлення відхилення від наративу при здійсненні інформаційної діяльності різними державними інституціями;
- скоординована діяльність в інформаційному просторі всіх державних інституцій України;
- реалізація принципів та методології стратегічних комунікацій всіма державними інституціями, які здійснюють інформаційну діяльність;
- виявлення, оцінювання та прогнозування наслідків загроз національним інтересам та національній безпеці України в інформаційній сфері;
- протидія зовнішнім інформаційним впливам на населення України, зокрема на воєнно-політичне керівництво, особовий склад всіх складових Сектору безпеки і оборони України;
- захист об'єктів критичної інформаційної інфраструктури України (зокрема від кібератак);
- підвищення медіаграмотності населення України;
- При реалізації запропонованих положень це дозволить:
- досягти єдиного розуміння сутності основних шляхів (способів) реалізації державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки (в умовах конфлікту з РФ);
- розробити теоретичну базу для вирішення проблеми реалізації державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки (в умовах конфлікту з РФ) з єдиних концептуальних позицій;
- створити дієву систему реалізації державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки (в умовах конфлікту з РФ проти України, відновленню територіальної цілісності і державного суверенітету України, своєчасному виявленню і нейтралізації загроз національним інтересам та національній безпеці України в інформаційній сфері, задоволенню національних інтересів України в усіх сферах життєдіяльності держави.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.031

ВИВЧЕННЯ НЕБЕЗПЕЧНОГО ВПЛИВУ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Кратко О.В.

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри біології,
екології та методик їх навчання

*Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
імені Тараса Шевченка, Україна*

Янків М.А.

здобувач першого бакалаврського рівня кафедри біології,
екології та методик їх навчання

*Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
імені Тараса Шевченка, Україна*

Анотація. У статті розкрито аналіз небезпечного впливу продуктів харчування на здоров'я людини. Проаналізовано безпеку харчування, як основну безпечної життєдіяльності людини та особливості розпізнавання продуктів харчування, які становлять потенційну небезпеку для суспільства. З плином часу та розвитком технологій спостерігається значне додавання різноманітних харчових добавок у продукти харчування та спостерігається можливість їх взаємодії з іншими складниками, що може спричинити загрозу організму людини. У зв'язку із цим перед людством постає нова актуальна проблема. Розв'язання якої потребує систематичного контролю за якістю продуктів харчування, наявністю різноманітних добавок та особливістю їх маркування.

Ключові слова: харчові добавки, консерванти, харчова промисловість, гіперактивність, розвиток дитини, нервова діяльність, травна система.

Харчові добавки – це речовини, як правило синтетичного характеру, які додаються в продукти харчування при виготовленні різної продукції. Велику небезпеку становлять консерванти, та стабілізатори, яких постійно використовують у харчовій промисловості для зниження метаболічних процесів у мікроорганізмах. Доктор медичних наук, професор Смоляр В.І. у статті «Сучасні проблеми використання харчових добавок» представив нові дані щодо використання харчових добавок в Україні, додавання їх в харчових продуктах, тенденції зростання і обсяг їх виробництва в світі [1].

Відомо, що консерванти здатні порушити в організмі біохімічні реакції. Встановлено, що велика кількість шкідливих добавок є в складі фарбників, а фарбники є на 100% синтезуючими речовинами. Саме тому їх перевіряють на генотоксичність адже вони мають здатність впливати на спадковість і

створюють небажані мутації, які здатні проявляються через дії генотоксинів, які, змінюють генетичний апарат. Одночасно проводились дослід з проявів репродуктивної токсичності консервантів – це здатність консерванту впливати на здатність до продовження роду. Також консерванти перевіряють на канцерогенність – це здатність сполуки спричиняти розвиток і ріст пухлин. Дослідження проводились на багатьох поколіннях лабораторних тварин, досліджуючи розвитку мутацій у соматичних клітинах, виявляючи різні дефекти при клітинному розподілі. Перелік небезпечних канцерогенів, які часто зустрічаються у продуктах харчування подано у таблиці 1 [2].

Таблиця 1

Перелік небезпечних канцерогенів

Позначення небезпечних добавок	Ціль використання	Негативний вплив
E 338	входить до складу таких напоїв типу «Кола», «Пепсі»	здатна поступово розчиняти зубну емаль, спричиняє захворювання на карієс. Спричиняє розлад шлунково-кишкового тракту. Подразнює шкірний покрив.
E 250	Міститься у вареній ковбасі	Підвищує тиск в організмі людини, активно всмоктується кишечником і розноситься швидко по організму
E 150	Міститься у тісті та пиві у варенні, чорному хлібі, та картопляних чіпсах.	Має токсичні і канцерогенні властивості, здатні накопичується в людському організмі та при частому вживанні здатні призвести до паралічу.
E 171	Міститься у фальсифікованому згущеному молоці.	Викликають хвороби печінки та нирок, ракових клітин шлунку. небезпечний тільки при нагріванні
E 240	фальсифіковані сири та ковбаси	Негативно впливає на генетичний матеріал
E 950	Використовують для заміни цукру у солодких напоях	Погіршує роботу серцево-судинної системи, та збуджує діяльність нервової системи.
E 211	Є в солодкій газований воді, у морозиві	При довгому вживанні знижуватися рівень гемоглобіну. Та здатна розвиватися лейкемія.
E 102	Додається для надання продукту жовтого кольору	Здатний призвести до гіперактивності у малих дітей
E 124	Є в морозові солодкій воді	У дітей викликає розсіяну увагу, та різних дефектів у діях
E 129	Міститься у кексах та бісквітах	Викликає розсіяну увагу у дітей

До небезпечних добавок у харчовій промисловості належить :

- тартразін (E 102);
- хіноліновий жовтий (E 104);
- захід сонця жовтий (E 110);
- Понсо 4P (E 124);

• червоний чарівний АС (Е 129).

Їх шкідливий вплив на організм людини був доведений ґрунтовими медичними дослідженнями, що були проведені у Великій Британії [3]. Встановлено, що токсичність консерванту здатна зростати при взаємодії двох і більше добавок. Яскравим прикладом взаємодії двох консервантів та збільшення їхньої токсичності є поєднання бензойної кислоти разом і сульфіту, тому їх не можна змішувати разом. Альтернативою їх та заміною можуть стати збільшенням використання сахарози, сорбінової кислоти, диоксиду сірки, оцтової кислоти.

Із вказаного переліку небезпечних канцерогенів нами були досліджені канцерогени, які часто використовують у дитячих продуктах та визначено їх вплив на розвиток, активність та рівень здоров'я у дітей [4].

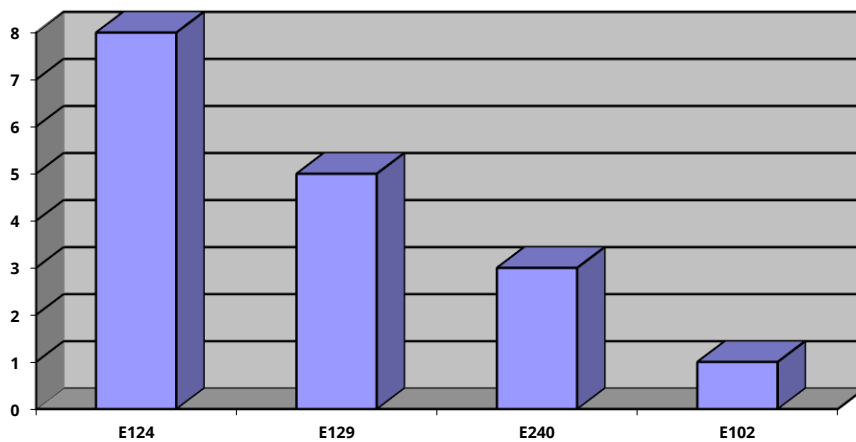

Рис. 1. Добавки які впливають на розвиток дитини

З рисунку 1 бачимо, що найбільш негативний вплив на розвиток дитини мають добавки – E124, E129, здійснює негативний вплив на нервову систему та викликає різноманітні дефекти в рухах дитини, та підвищену гіперактивність; найменшу шкоду завдає – E102, викликаючи у дітей незначну підвищену гіперактивність та дефекти розвитку.

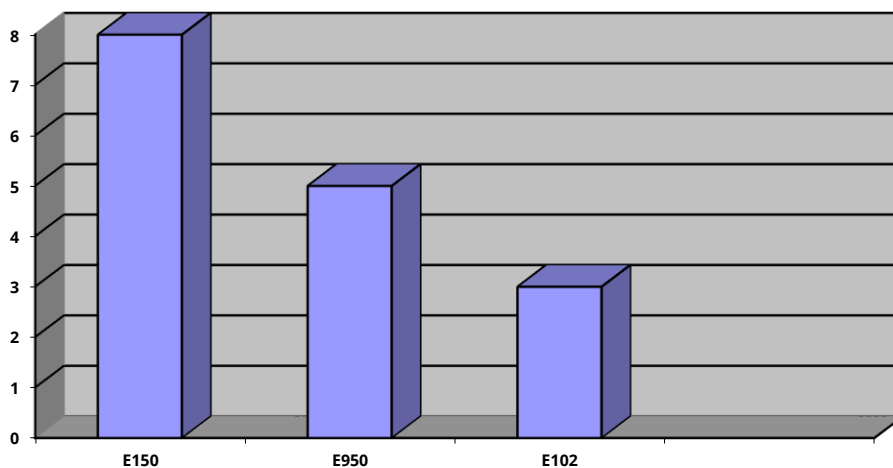

Рис. 2. Добавки які впливають на нервову діяльність

З рисунку 2 бачимо, що найбільш негативний вплив на нервову систему завдають добавки – E150, та E950, а E102 – призводить до гіперактивності тільки в дітей.

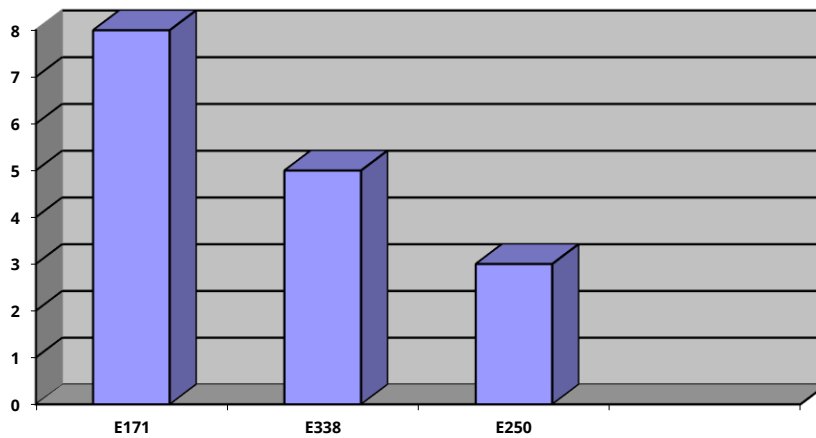

Рис. 3. Добавки які впливають травну систему

З рисунку 3 ми бачимо, що найбільшу небезпеку становить E 171– здатний збільшити ризик розвитку ракових клітин, E 250 – здатний швидко всмоктуватись шлунком та негативно на нього впливати [5].

Отже, нами було здійснено аналіз таких харчових добавок, як: E 338, E 124, E129, E102, E 211, E950, E177, E150, E250, було проаналізовано їх вплив на дитячий організм, зокрема на нервову та травну системи. Визначили, що найнебезпечнішими харчовими добавками, які впливають на розвиток дитини, тобто сповільнюють його є E124, E129; шкідливі добавки, які впливають на активність дитини викликаючи гіперактивність є добавки E 102; найнебезпечнішими добавками, які впливають на нервову систему є E 150, на травну систему E 171.

Список використаних джерел:

- [1] Смоляр, В.І. (2019). Сучасні проблеми використання харчових добавок. Київ: Інституті екології і токсикології ім. Л.І. Медведя. С.220-226.
- [2] Дубініна, А.А., Малюк, Л.П., Селютіна, Г.А., Шапорова, Т.М., Кононенко, Л.В., Науменко, В.А. (2019). Токсичні речовини у харчових продуктах та методи їх визначення.К.: ВД Професіонал”.
- [3] Соколенка, О. (2016). ВГО Національний екологічний центр. Київ: Наука.
- [4] Войціцький, В. М. (2016). Безпека та ризики харчових добавок. Київ: Компринт.
- [5] Кратко, О.В. Головатюк, Л.М. & Бондаренко, Т.Є. (2018). Токсичний гепатит як фактор змін локальних імунних реакцій в слизовій оболонці товстої кишки / Український журнал медицини, біології та спорту. Миколаїв: Чорноморський державний університет ім. Петра Могили. № 6 (8). С. 7-11.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.032

АГРОЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА МОЖЛИВОСТІ РЕНАТУРАЛІЗАЦІЇ МЕЛІОРОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ ЯК НАПРЯМКУ ВИРІШЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

СЕКЦІЯ XII. АГРАРНІ НАУКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВО

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Бондарчук Сергій Петрович

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри екології та агрономії
Луцький національний технічний університет, Україна

Бондарчук Лариса Федорівна

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри цивільної безпеки
Луцький національний технічний університет, Україна

Федонюк Віталіна Володимирівна

кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри екології та агрономії
Луцький національний технічний університет, Україна

Іванців Василь Володимирович

кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри екології та агрономії
Луцький національний технічний університет, Україна

Анотація. Дослідження присвячене виявленню основних аспектів екологічної оцінки меліорованих ґрунтів для встановлення можливості ренатуралізації осушувальних земель, як одного із можливих напрямків їх подальшого раціонального використання та вирішення регіональних екологічних проблем в умовах Північно-Західного Полісся України.
Ключові слова: осушені масиви, гідроморфні ґрунти, агроекологічна оцінка, агроекологічний стан, ренатуралізація.

Меліоровані землі – важливий природно-техногенний ресурс і національне багатство України. Від ефективності їхнього використання й охорони багато в чому залежить економічна, соціальна й екологічна ситуація в країні, а особливо у зоні Північно-Західного Полісся України [1]. У той же час,

меліоративні системи активно впливають на природні екосистеми, порушуючи, а в ряді випадків змінюючи сформовані протягом тривалого часу ландшафти і взаємозв'язки як усередині них, так і з прилеглими територіями. Зараз очевидно, що екологічні наслідки меліорації далеко не завжди позитивні [2].

В сучасних умовах виникла реальна необхідність переглянути підходи до меліорованих земель, провести їх інвентаризацію та визначитись із подальшим шляхом їх використання. Проведені нами дослідження свідчать, що при умові підтримання оптимальних норм осушення, дотримання належної культури землеробства можливо не лише отримувати високі врожаї на осушених землях, а й домогтися стримування розвитку деградаційних процесів та забезпечити мінімальний негативний вплив на довкілля.

Відповідно до вимог Закону України «Про меліорацію земель» та Земельного кодексу України «на ділянках з дуже незадовільним еколого-меліоративним станом земель сільськогосподарське використання меліорованих угідь слід вважати недоцільним; на таких територіях землі потребують виведення з обігу, консервації або, залежно від виду деградації докорінної меліорації або ренатуралізації» [3].

Принципово можливі варіанти відновлення антропогенно порушених природно-територіальних комплексів: відновлення осушувальних систем і ренатуралізація. Другий варіант передбачає обов'язкове і повне відновлення всієї сукупності компонентів природних комплексів, забезпечення їх взаємодії і саморегулювання, що досягається відновленням компонентів природного комплексу до виконання біосферних функцій.

В Україні взагалі, і у Північно-Західному Полісся зокрема, площа розораних земель значно перевищує екологічно обґрунтовані межі. За найоптимістичнішими підрахунками, на осушувальних системах Північно-Західного Полісся частка площ, що не використовуються у сільськогосподарському виробництві коливається від 30 до 60%. Крім того, в останні десятиліття внаслідок ряду причин спостерігається скорочення обсягів робіт по експлуатації меліоративних систем для підтримання їх в робочому стані. Також, в останні роки відмічаються значні зміни у формуванні водних ресурсів на досліджуваній території. Так, зокрема, відмічається значне обміління поверхневих водойм і зокрема оз. Світязь, рівень води у якому наприкінці 2019 р. знизився на понад 50 см і берегова лінія відійшла на 60-80 метрів [4]. Це ж стосується і інших озер Шацької групи. У зоні дослідження частими явищами стали атмосферні посухи, пересихання водотоків, процеси вітрової ерозії, подекуди навіть пилові бурі. Особливої гостроти такі явища досягли в останні роки. Цьому також «посприяло» значне зростання випаровуваності на фоні зменшення кількості атмосферних опадів. Однією із причин вищенаведених катастрофічних екологічних проявів багато вчених називають діяльність практично не регульованих осушувальних систем, які при відсутності догляду, працюють лише на скид надлишкової води у весняний період і не затримують воду у посушливі місяці. Тенденція змін клімату говорить про необхідність збереження, акумуляції водних ресурсів в сучасних умовах.

Проаналізувавши сучасний стан осушених угідь, нами запропоновано здійснити ряд заходів щодо стабілізації екологічної ситуації щодо певних осушуваних масивів та їх ділянок, а саме вибрати один із двох можливих

напрянків вирішення існуючої проблеми.

Одним із варіантів можна розглядати проведення ремонтних робіт із відновленням елементів осушувальної мережі, у першу чергу відкритих каналів та гідротехнічних споруд, яке б дозволило затримувати воду на території осушувальної системи у маловодні періоди і відводити за її межі при надлишку вологи. Цей напрямок передбачає вкладанням суттєвих коштів у, по-суті відновлення меліоративних систем. При цьому всі ті загрози довіллю, які існували, залишаються. Позитивним моментом впровадження даного напрямку є залишення досліджуваної території в сфері земельних угідь господарського використання із можливістю подальшого отримання певних врожаїв.

Другим варіантом є ренатуралізаційні заходи, тобто відновлення природного водного режиму шляхом ліквідації залишків каналів та інших гідротехнічних споруд. Даний напрямок призначений кардинально змінити господарське використання даної території, відмовившись, по суті від даних сільськогосподарських угідь із відновленням боліт. На відміну від першого напрямку, будуть спостерігатися матеріальні збитки від виведення із обороту частини земель колишньої осушувальної системи. Однак, дані втрати можуть бути компенсовані позитивним ефектом від відновлення болотних екосистем. Для цього необхідне певне технологічне втручання шляхом проведення на таких ділянках компенсаційних відтворювальних заходів у вигляді засипання каналів, ліквідації окремих гідротехнічних споруд, відновлення меандрованості колись спрямлених русел річок та ряду інших заходів. Звичайно, в процесі ренатуралізації не вдається в повній мірі відновити екосистему в цілому, а також її складові частини у тому вигляді, які вони мали до проведення осушуваних робіт. Однак, завдяки таким заходам можна і необхідно зменшити негативний вплив і наслідки проведення меліоративних робіт на певній території.

Слід зазначити, що на частині осушуваних земель, які не використовуються, природні ренатуралізаційні процеси йдуть постійно. Це проявляється у поступовому замуленні, обсіпанні і відповідно зменшенні глибини відкритих осушувачів – каналів. Також відбувається їх заростання трав'яною, чагарниковою, а згодом і деревинною рослинністю. Ці процеси поступово приводять до відновлення природного водного режиму, притаманного для даної території. Однак, природне відновлення екосистем не завжди забезпечує швидкий і ефективний процес відновлення ландшафтів до попереднього рівня, а залишені напризволяще осушені масиви часто не покращують екологічну ситуацію, а й погіршують її через неконтрольовані деградаційні процеси, які протікають в ґрунті (мінералізація, вторинні процеси, дефляція тощо).

На нашу думку, доцільність вибору певного напрямку подальшого раціонального використання колись осушених ґрунтів повинне бути через встановлення агрохімічної та еколого-агрохімічної оцінки даних ґрунтів із виявленням особливості проявів деградаційних процесів, зважаючи на те, що основними інтегральними показниками, які дають змогу оцінити якість ґрунту є саме агрохімічна та еколого-агрохімічна оцінка [5]. На рисунку 1, для прикладу, наведена агрохімічна та еколого-агрохімічна оцінка гідроморфних ґрунтів

Поліської зони Волинської області.

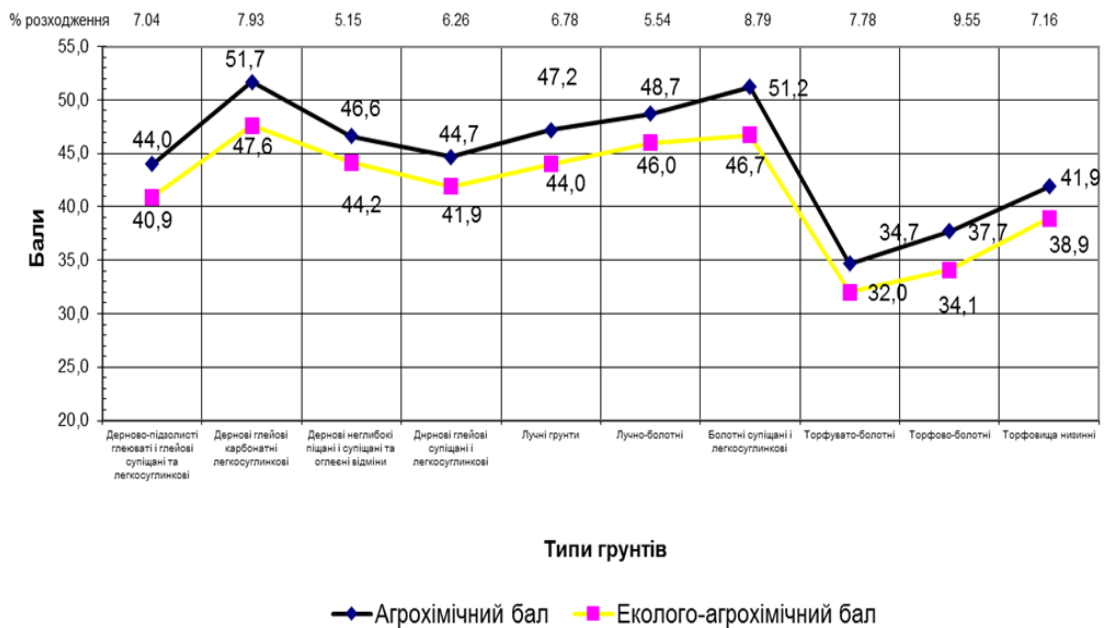

Рис. 1. Агрохімічна та еколого-агрохімічна оцінка гідроморфних ґрунтів Поліської зони Волинської області

Агрохімічна оцінка ґрунтів передбачає визначення основних показників родючості ґрунту - вмісту гумусу, запасів продуктивної вологи, сполук азоту, рухомого фосфору та калію, рухомих форм мікроелементів – за загальноприйнятими методиками та переведення у бальну оцінку. Еколого-агрохімічна – на основі агрохімічної через врахування впливу кислотності, вмісту радіонуклідів, важких металів та залишків пестицидів.

Як видно із наведених даних, найкращим бонітетом (агрохімічний бал) характеризуються болотні супіщані і легкосуглинкові (бал 51,2), дернові глейові карбонатні та легкосуглинкові ґрунти (51,7). В той же час найнижчу родючість мають торфувато-болотні (32,0) і торфово-болотні ґрунти (34,1). Тому, при виборі площ і ґрунтів для ренатуралізації необхідно вибирати в першу чергу дані малородючі типи ґрунтів.

При плануванні ренатуралізаційних робіт виникає багато запитань:

1. До якого стану необхідно повернутися?
2. Чи реально отримати початковий стан, чи хоча б наближений до нього?
3. Що необхідно зробити і які заходи провести?
4. Які існують природні, соціальні, політичні, юридичні і інші перепони для відновлення?

При проведенні заходів із ренатуралізації земель необхідно проведення наступних робіт на об'єктах з визначення черговості та об'ємів ренатуралізації:

- дослідження рельєфу, земельних ресурсів та ґрунтового покриву;
- оцінка динаміки зміни поверхневих та підземних вод;
- вивчення рослинності, як індикатора відновлення природного стану (особливо цінні рослинні угруповання, флористична характеристика);

- встановлення сучасного стану меліоративної системи та мережі каналів;
- визначення негативного антропогенного впливу на досліджувані ділянки (порушення гідрологічного режиму, торф'яні та лісові пожежі, забруднення води).

Вирішення питання ренатуралізації земель вимагає проведення таких дослідницьких та проектно-вишукувальних робіт:

- інвентаризації осушених земель;
- розроблення загальної схеми ренатуралізації земель;
- проведення комплексу інженерно-геодезичних, інженерно-геологічних, меліоративно-гідромеханічних, гідрогеологічних вишукувань;
- гідрологічне обґрунтування;
- розробка комплексу заходів з відновлення рівнів води як на об'єктах ренатуралізації, так і на прилеглих територіях;
- оцінка впливу проєктованих заходів на довкілля.

Вирішення питання ренатуралізації осушених земель, зважаючи на можливе підтоплення і заболочення земель, повинне здійснюватися за процедурою оцінки впливу на довкілля та за узгодженням із місцевими громадами.

Ренатуралізація осушувальних систем забезпечить можливість відновити ландшафти до рівня, близького до природного. Завдяки цьому буде зупинена деградація земель, зменшене забруднення біогенними елементами поверхневих водойм, знижена їх евтрофікація. Вони забезпечать поліпшення умов для проживання представників флори і фауни, активізацію рекреаційного потенціалу, зеленого туризму, рибальства, розширення трансграничної інфраструктури системи охорони навколишнього середовища.

Список використаних джерел:

- [1] Зузук, Ф. В., Колошко, Л. К., & Карпюк, З. К. (2012). Осушені землі Волинської області та їх охорона: монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки.
- [2] Полянський, С. (2014) Ренатуралізація меліорованих гідроморфних ґрунтів Шацького району. Природа Західного Полісся та прилеглих територій. Луцьк: Вежа. № 11. 69-74.
- [3] Колошко, Л. К. (2004) Заходи щодо моделі ренатуралізації Копайівської осушувальної системи у межах Шацького національного природного парку. Шацький національний природний парк: наук. дослідж. 1994–2004 рр. : матеріали наук.-практ. конф. до 20-річчя парку. 21–22.
- [4] Федонюк, В.В., Христецька, М.В., Федонюк, М.А., Мерленко, І.М., & Бондарчук, С.П. (2020). Обміління озера Світязь в контексті регіональних кліматичних змін. Вісник Дніпровського університету. Геологія. Географія. Геоecологія. Дніпро: № 4 (29). 673-683.
- [5] Шевчук, М.Й, Зінчук, М.І., Зінчук, П.Й. ... Шворак, А.М. (2016) Ґрунти Волинської області: Монографія. М.Й.Шевчук (ред). (2-ге вид.). Луцьк: Вежа-Друк.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.033

БІОЛОГІЧНІ МЕТОДИ БОРОТЬБИ З ХВОРОБАМИ НА ПОСІВАХ ПРОСА

Нікітенко М.П.

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Херсонський державний аграрно-економічний університет, Україна

Науковий керівник: Аверчев О.В.

д-р. с.-г. наук, професор
Херсонський державний аграрно-економічний університет, Україна

Анотація. Визначено головну причину зниження урожайності проса на території України. Приведено переваги вирощування культур біологічними методами. Наведено найпоширеніші види збудників хвороб проса та застосування захисних агротехнічних заходів.

Ключові слова: просо, південь України, біологічне землеробство, хвороби проса, агротехнічні заходи, біологічні пестициди.

Просо, як і інші злакові рослини, мають схильність до зараження шкідливими комахами та хворобами. Найпоширеніші методи боротьби, що використовуються на території України, в основному, хімічного походження, що негативно впливає на навколишнє середовище. Як альтернативу інтенсивному виробництву, можна використовувати біологічне землеробство. В основі якого лежить інший варіант боротьби зі шкідниками та хворобами, оснований на поєднанні агротехнічних та імунологічних методів захисту рослин. Такі засоби не шкідливі для довкілля і застосовуються на полях, де використання хімічних методів боротьби є небажаним.

За останній час, все більше аграріїв півдня України звертають увагу на вирощування проса, як перспективну та прибуткову культуру. Вони беруть до уваги, погодні та новостворені кліматичні фактори, що сприяють вирощуванню посухостійких сільськогосподарських культур.

Глобальні зміни клімату, що привели не лише до підвищення температурного режиму, але й кардинальним чином змінили кількість та інтенсивність опадів, збільшилися проміжки часу без морозного періоду взимку та інші негативні явища, сприяють розповсюдженню хвороб та шкідливих комах, що в свою чергу шкодять високому рівню врожайності сільськогосподарських культур. Використовування хімічних методів боротьби ще більше посилює ефект негативних наслідків змін клімату. Тому доцільно використовувати біологічні методи боротьби хворобами, які є безпечні для екологічного стану земель.

Просо є найбільш поширеною серед основних круп'яних культур України.

Воно цінне своїм продуктом перероблення - пшоном, яке відзначається високими харчовими якістьми [1]. При дотриманні технології вирощування просо дає вищі врожаї, ніж інші зернові культури. На півдні України просо можна сіяти пізно, що дає змогу рослинам продуктивно використовувати літні опади. Тому просо можна застосовувати як страхову культуру для пересіву загібних озимих та ранніх ярих і для пожнивних посівів на зелений корм.

Просо краще за інші злакові культури витримує ґрунтову й повітряну посуху. Відзначається високою жаростійкістю. Рослини проса економно витрачають вологу. Для проростання насіння достатньо всього 25 – 30 % води від його маси. Просо добре родить на різних типах ґрунтів, але найкращими є добре дреновані суглинкові та супіщані ґрунти [2].

Просо вимогливе до попередників, від сходів до кушення росте повільно і пригнічується бур'янами за їх наявності. Під посіви проса потрібно відводити родючі чисті від бур'янів поля, тому що саме в цей період спостерігається низька активність кореневої системи. Кращі попередники для проса це зернові бобові, удобрені картопля, цукрові буряки, багаторічні трави, баштанні культури. Небажаними попередниками під просо є – сорго, соняшник, ярий ячмінь та вирощування проса на другий рік[2].

Серед зернових культур просо вигідно відрізняється порівняно малою ураженістю хворобами. Воно стійке до чисельних видів іржі, борошнистої роси, багатьох видів сажки («головні»).

Однією з головних причин зниження урожайності проса є втрати від ураження рослин збудниками хвороб. Недобір врожаю, що можуть спричинити хвороби, становить від 15%, а де яких випадках – до 50 %. Догляд за посівами проса передбачає заходи з боротьби із хворобами цієї культури. Найпоширені види хвороб проса які зустрічаються при його вирощуванні на території України – звичайна сажка проса, бура плямистість, або гельмінтоспоріоз, кореневі гнилі та інші.

Звичайна сажка проса (*Sphacelothecadestruens* (Schlecht. S. *panici-miliacei* (Pers.) Budak; *Sorosporium panici-miliacei* (Pers.)) виявляється в період викидання волоті. Основним джерелом інфекції є заспорене насіння. Захворювання дуже шкідливе для рослин – при сильному зараженні посівів недобір врожаю зерна може складати, 20-30% і більше.

Збудник хвороби бурої плямистості, або гельмінтоспоріозу (*Drechslera panici-miliacei*) перезимовує в рослинних рештках, а саме в інфікованому листі, на поверхні ґрунту чи на глибині до 10 см. Патоген може зберігатись і на поверхні насіння. Інтенсивно хвороба розвивається на листі дорослих рослин у вигляді буруватих плям, при подальшому розвитку хвороби листя рослин в'яне та відмирає.

Кореневі гнилі (*Helminthosporium panici-miliacei* Nisikado) проявляються під час осінньої вегетації та поширюються у період весняного кушення і прогресують до молочної – воскової стиглості. — побуріння і деформація проростків, утворення на листках бурих смуг та плям, побуріння кореневої системи та прикореневої частини стебла.

Для боротьби з хворобами в біологічному землеробстві, необхідно досконало знати життєві цикли мікроорганізмів. Після збору врожаю, при будь-

яких технологіях, в полі залишається надзвичайно велика кількість органічних поживних залишків, які з часом розкладаються в ґрунті за допомогою мікроорганізмів. Проблема в тому, що органіку розкладають як корисні, так і шкідливі мікроорганізми. Поживні залишки можуть служити джерелом патогенної інфекції для наступних культур в сівозміні і при оптимальних умовах виявляться у вигляді корневих гнилій. Одним з ефективних способів зменшення інфекції в ґрунті це штучне внесення корисних мікроорганізмів які в конкуренції за живильне середовище витіснять патогенів. Такі препарати на ринку України отримали назву деструктори стерні. Одним з кращих руйнівників целюлози вважаються гриби роду *Trichoderma*. Цей гриб пригнічує розвиток фітопатогенів прямим паразитуванням, конкуренцією за субстрат, а також виділенням біологічно активних речовин, які пригнічують розвиток багатьох видів збудників захворювань і гальмують їх репродуктивну здатність. Насичення ґрунту корисними мікроорганізмами проводять різними методами, це обробка поживних залишків у поле з наступним зароблянням в ґрунт, посів насіння обробленого біологічними препаратами, та інше [3].

Важливим агротехнічним заходом, що забезпечує врожаї проса, є внесення добрив. У порівнянні з іншими зерновими культурами просо вимагає підвищеної кількості поживних речовин.

Висока чутливість проса на добрива багато в чому обумовлюється особливостями розвитку кореневої системи, а також здатністю за порівняно короткий період вегетації формувати високий урожай зерна. У проса добре розвинена коренева система, яка при цьому має слабку засвоювальну здатність. В наслідок цього для нормального розвитку йому необхідний достатній запас поживних речовин [4].

Основна кількість поживних речовин просо засвоює за короткий період – від куціння до цвітіння. Забезпечення рослин елементами живлення сприяє більш економного витрачання рослинами води [5].

У районах, більш забезпечених вологою, врожай проса при внесенні добрив вищий, ніж у посушливих районах. Проте і в районах з недостатньою кількістю опадів добрива сприяють підвищенню врожаю цієї культури.

Ще одним агротехнічним заходом, який слід використовувати при вирощуванні культури, являється підживлення проса. В сукупності з іншими, не менш дієвим заходом – дає максимальні результати в сезон збирання врожаю. Але необхідно враховувати використання засобів, які мають достатню кількість поживних елементів для цієї культури.

До основних заходів, стосовно захисту проса від хвороб, відноситься дотримання вимог зональної технології вирощування, а саме строки сівби та норми висіву насіння, визначення системи удобрення та обробітку ґрунту, своєчасне збирання, негайне лущення стерні, використання переважно стійких до хвороб сортів проса, ретельне очищення, сортування, калібрування та обробіток посівного матеріалу біологічними фунгіцидами [6].

Також, слід звернути увагу на застосування організаційно – господарських заходів, що дозволить запобігати масовому поширенню збудників хвороб та зменшити використання хімічних засобів.

Використання органічних технологій при вирощуванні проса веде до

підвищення природної біологічної активності у ґрунті та відновлення балансу натуральних поживних речовин. Відбувається накопичення в ґрунті достатньої кількості гумусу та підвищення його родючості для наступних культур у сівозміні. Спостерігається поліпшення якості вирощеної сільськогосподарської продукції та підвищення загального обсягу врожаю. Здійснюється зміцнення імунітету рослин проса, з метою підтримання стійкості несприятливим факторам, таким як посухи або хвороби.

Список використаних джерел:

- [1] Салатенко В.Н, З.О. (2001). *Рослинництво*. (Оригінал опубліковано 2001 р.)
- [2] Культури та інші с/г об'єкти. *Аграрії разом*. URL: <https://agrarii-razom.com.ua/culture/proso>.
- [3] Ушкаренко В.О, & Аверчев О.В. (2007). *Просо на півдні України*. Олді плюс.
- [4] Зерниволя З.С. (б. д.). *Просо в степу*. Промінь.
- [5] Елагин И.Н. (1963). *Агротехника высоких урожаев проса*. Россельхозиздат.
- [6] Кисель В.И. (2000). *Биологическое земледелие в Украине: проблемы и перспективы*. Штрих.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.034

ДОБІР ВИХІДНОГО МАТЕРІАЛУ РОСЛИН ТЮТЮНУ ДЛЯ ГЕТЕРОЗИСНОЇ СЕЛЕКЦІЇ

Глюдзик-Шемота Маргарита Юріївна

кандидат сільськогосподарських наук,
асистент кафедри фундаментальних медичних дисциплін
медичного факультету №2

Ужгородський національний університет, Україна

Савіна Олена Іванівна

доктор сільськогосподарських наук,
професор кафедри плодовоовочівництва і виноградарства
біологічного факультету

Ужгородський національний університет, Україна

Анотація. У статті розкрито питання добору вихідного посадкового матеріалу рослин тютюну, наведено структуру наявного колекційного матеріалу за біологічним статусом.

Ключові слова: тютюн, вихідний матеріал, колекція, гетерозис, селекція, сорти, гібридизація.

Оснoву сучасного посадкового матеріалу для скоростиглих гібридів тютюну складають ранньостиглі і середньоранні сорти вітчизняної й зарубіжної селекції. На відміну від інших груп скороспіності ранньостиглий матеріал представлений порівняно невеликою кількістю зразків, що утрудняє селекцію скоростиглих гібридів і вимагає розгортання широкомасштабної і ефективної роботи по виведенню такого посадкового матеріалу.

Селекція скоростиглої гетерозисної групи гібридів починалася з інтродукції і народної селекції скоростиглих сортів і популяцій в кожній конкретній ґрунтово-кліматичній зоні, внаслідок чого отримано багато сортозразків, що важливо для сучасної селекції.

Формування колекції сортів тютюну в Україні розпочато з 1994 року і зараз генофонд нараховує 419 сортозразків вітчизняного та інтродукованого походження. Аналізуючи наявний матеріал встановлено, що за біологічним статусом зразки різного походження і різних груп продуктивності.

На рис. 1 наведено структуру наявного колекційного матеріалу за біологічним статусом.

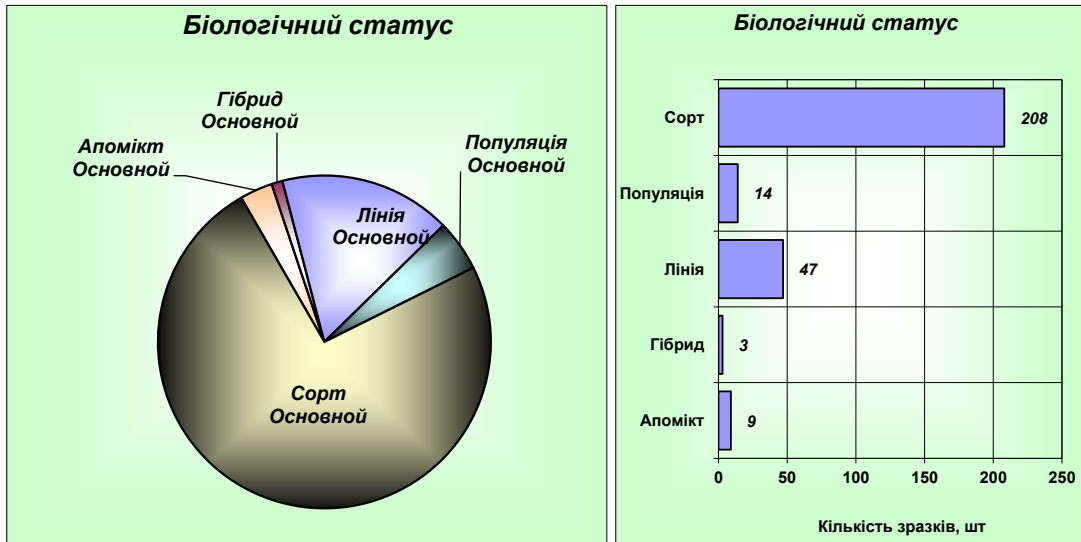

Рис. 1. Структурний склад досліджуваного матеріалу за біологічним статусом

Важливим показником при доборі пар для схрещування, особливо у гетерозисній селекції є високий прояв кількісних ознак, які добре закріплюють гетерозис у тютюну. Аналізуючи походження зразків базової та колекції Закарпатської державної сільськогосподарської дослідної станції встановлено досить низький рівень продуктивності інтродукованої колекції та різний прояв продуктивних ознак сортів власної селекції

У результаті встановлено: сорти у базовій колекції Національного генетичного фонду займають 74% (208 шт.), лінії – 16,7% (47 шт.), популяції 5% (14 шт.), сорти гібридні 1,1% (3 шт.) та гібриди-апомікти 3,2% (9 шт.).

Аналізуючи структурний склад колекції, яка знаходиться в Закарпатській державній сільськогосподарській дослідній станції встановлено 24,6% інтродукованого походження з низькими продуктивними ознаками в умовах західної частини України, 4,3% сортів вітчизняного походження та 71,2% власної селекції. Отже, в основному колекція тютюну базується на власних надбаннях, а значить більшість сортів характеризується високою стабільністю кількісних ознак. Тому нами було вибрано для аналізу саме сорти з високими показниками власної селекції, за виключенням Пологі Шарго з Угорщини із-за зацікавленості деяких фермерів саме сортами цієї групи.

Аналізуючи продуктивність сортів колекції встановлено високі показники продуктивності у сортів власної селекції, селекції Тернопільської дослідної станції та Криму характеризувались дещо нижчими показниками.

Вивченню вітчизняної і світової колекції сортів тютюну і виділенню скоростиглих зразків присвячені роботи Савіної О.І., Василів Т.В., Матієга О.О. та Шейдик К.А., які сходяться на тому, що в світовій колекції мало хороших скоростиглих сортів, що відповідають сучасним вимогам виведення високопродуктивних скоростиглих гібридів, прояв ефекту гетерозису яких буде складати більше 10% і які заслуговують на закріплення гетерозису шляхом застосування апоміксису [2].

При детальному дослідженні продуктивності ознакової базової колекції виділено групу сортів з дуже високою урожайністю (більше 2,5 т/га): сортотип

Берлей (Берлей 9, Берлей 320 А, Берлей 320, Берлей білоквітковий), сортотип Вірджинія (Вірджинія 15), сортотип Крупнолистий (Махорковидний 28, Дел 55/1, Дел 23/3, Дел 58/01, Крупнолистий 44, Крупнолистий 16, Крупнолистий 19, Дел 26/11, Бактянський 1/2), сортотип Соболчський (Соболчський 194, Символ 4, Соболчський 17/1), сортотип Український (Український 85), які можливо використовувати для виробництва тютюнової сировини та у селекційному процесі на високу продуктивність.

Для створення скоростиглих високоурожайних гібридів тютюну пропонується 45 сортів, що виділяється за комплексом біологічних і господарсько-цінних ознак із базової колекції тютюну, серед який 7 використано для діалельного схрещування. Дані сорти крім високих показників кількісних ознак характеризуються привабливим естетичним виглядом. Серед них: сорт Соболчський 33, Символ 4, Жовтолистний 36, Спектр, Бравий 200, Берлей 7, Берлей 9/10, Пологі Шарго.

Кращі сорти тютюну базової колекції класифіковані за найважливішими господарсько-біологічними ознаками. У основу класифікації покладено в першу чергу кількісні ознаки – висота рослин, кількість технічних листків, довжина та ширина листків. На думку Матієги О.О., існує позитивна тісна кореляція ($r=0,736$) між шириною і довжиною листка [1]. Середню позитивну кореляційну залежність відмічено також між урожайністю і висотою рослин ($r=0,621$), між кількістю листків і висотою рослин ($r=0,500$), урожаєм та довжиною листка ($r=0,564$). Тому при доборі пар для діалельного схрещування звертали особливу увагу на встановлені вченими кореляційні залежності та макроознаки з високим проявом гетерозису.

З метою виділення сортів донорів господарсько-цінних ознак після оцінки комбінаційної здатності кращих експериментальних гібридів нами проведена детальна оцінка вихідних форм для виявлення стабільності прояву ознак та їх адаптивності.

Основною кількісною ознакою є кількість технічних листків. Тому при проведенні оцінки за проявом цієї ознаки встановлено, що у порівнянні зі стандартом – Соболчський 33, у якого 20,8 листків придатних для збирання, перевищують ці показники лише Спектр (25,9 шт.), Бравий 200 (23,8 шт.), Берлей 7 (23,6 шт.) та Берлей 9/10 23,2 листка придатних для збирання

Висновки. Аналізуючи продуктивність сортів колекції встановлено високі показники продуктивності у сортів власної селекції, урожайність яких складає 20,2 ц/га. Сорти селекції Тернопільської дослідної станції та Криму характеризувались дещо нижчими показниками та інтродуковані сорти були також низькопродуктивними.

Виділені сорти власної селекції Берлей 7, Берлей 9/10, Бравий 200, Спектр, Пологі шарго (Угорщина), Символ 4 та Жовтолистний 36 володіють високим генетичним потенціалом, стійкістю до хвороб і залучені у діалельне схрещування для одержання гібридів з високим ефектом гетерозису для подальшого його закріплення через апоміксис.

У результаті аналізу розкриття продуктивності сортів упродовж трьох років встановлено, що стабільними ознаками володіє сорт – стандарт Соболчський 33, Бравий 200 та Жовтолистний 36. Високою пластичністю за

роки досліджень характеризуються сорти Берлей 7 та Берлей 9/10. Досить стабільною ознакою є довжина і ширина листка, а висота рослин і кількість листків мінливі і залежать не тільки від погодних умов, але і від особливостей сорту та його рівня адаптивності.

Список використаних джерел:

- [1] Матієга О. О. (2012) Селекційна цінність генофонду тютюну та створення вихідного матеріалу для селекції на високу продуктивність (автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. с.-г. наук). Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва. Харків, Україна.
- [2] Савіна О. І., Василів Т. В., Шейдик К. А., Матієга О. О., Корсак В. В. (2009). Рекомендації щодо вирощування тютюну сигарного типу. Ужгород.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.035

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ГЕТЕРОЗИСНИХ ФОРМ ТЮТЮНУ АПОМІКТИЧНОГО ТИПУ РОЗМНОЖЕННЯ

Глюдзик-Шемота Маргарита Юріївна

кандидат сільськогосподарських наук, асистент кафедри
фундаментальних медичних дисциплін медичного факультету №2
Ужгородський національний університет, Україна

Анотація. У статті розкрито питання детальної оцінки колекційного матеріалу тютюну, її економічну ефективність при застосуванні явища гетерозису та рослин апоміктичного типу розмноження. Матеріали свідчать про високу окупність витрат, які були спрямовані на впровадження сортів-апоміктів.

Ключові слова: тютюн, колекція, сорти, гібридизація, ефект гетерозису, апоміксис, економічна ефективність.

Застосування апоміксису у селекції тютюну сприяє скороченню селекційного процесу, закріпленню гетерозису, виявленню нових і рідкісних мікроознак у тютюну, а також для безпосереднього використання мутантів з комплексом цінних ознак у вигляді господарсько-цінного вихідного матеріалу. При створенні нових сортів без суттєвого доопрацювання цього матеріалу скорочує селекційний процес на 4-6 роки та дає можливість закріпити ознаку високої стійкості проти хвороб, закріплення ефекту гетерозису та переведення стерильних форм на фертильну основу при потребі.

Теоретично формотворчий процес за внутрішньовидової гібридизації, що ґрунтується на незалежному комбінуванні генів, є безмежним. Однак різні типи взаємодії генів, явище зчепленого успадкування, генетичні та фізіологічні кореляції значною мірою обмежують потенційну можливість перекомбінування ознак у гібридних організмів [1].

Теоретичною пошуковою роботою для можливості використання апоміксису у селекції тютюну довгий час займався Ю. Ф. Саричев [2], який упродовж багатьох років встановив можливість апоміктичного індукування для створення регулярного апоміктичного розмноження. У подальшому розгорнула велику пошукову роботу щодо підтвердження практичного застосування апоміксису та методичний супровід ідентифікації О. І. Савіна [3]. Вченим встановлено польовий та лабораторний методи ідентифікації наявності апоміксису у гібридів. Серед цінних доробок можна вказати на

польовий метод ідентифікації явища апоміксису, який заслуговує на подальше удосконалення та практичне застосування.

Метою даного напрямку досліджень було провести аналіз економічної доцільності при застосуванні явища гетерозису та апоміксису для рослин тютюну.

Метод апоміксису є цінним надбанням науки і практики, що дає можливість вирішити ряд практичних питань, які виникають у процесі селекції тютюну. В першу чергу це скорочення селекційного процесу на 4-6 років, закріплення ефекту гетерозису та переведення стерильних форм на фертильну основу при потребі.

Основний методичний посібник у селекційній роботі є “Методика селекционной работы по табаку и махорке” (Краснодар, 1974р.). Оцінка за морфологічними та біологічними ознаками проводилась згідно класифікатора Л.В. Семенова (1982 р.) та удосконаленої нами і апробованої в західній частині України. Переведення на апоміктичну основу з метою закріплення гетерозису застосовували методику розроблену Савіною О.І..

Важливе значення для широкого впровадження апоміктичних сортів тютюну відіграє економічне обґрунтування доцільності їх вирощування. При аналізі економічної доцільності необхідно звернути увагу на скорочений процес одержання такого сорту чи гібрида, на закріплення гетерозису без посіву батьківських форм методом їх схрещування, одержання більш якісного кондиційного насіння при веденні насінництва як звичайних сортів, а не гетерозисних.

Селекційні дослідження щодо створення гібридів тютюну F_1 ведуться майже у всіх країнах, які вирощують цю культуру, але за схем застосування апоміксису наша установа є лідером. Нами розроблено основні методики та схеми селекційного процесу, відпрацьовано класифікатор прояву основних аномальних ознак, закріплення та ідентифікація апоміктичної властивості, як точними лабораторними дослідженнями так і польовим експрес-методом.

Визначення економічної ефективності використання у виробництві сортів-апоміктів наведено в (табл. 1).

Таблиця 1

Економічна ефективність впровадження сортів-апоміктів у виробництво

Показники	Базова Сорти тютюну	Гетерозисні форми	
		F_1	A_{2-n}
Урожайність, ц/га	16-18	24-26	24-26
Приріст врожайності, ц/га	-	8-10	8-10
Вартість валової продукції, тис. грн./га	За сухе листя:-32-36 За насіння:120	48-52 86	48-52 360
Додаткова вартість валової продукції, грн./га	-	32	Менше за базове на 8-12 при вирощуванні насіння
Витрати на 1 га, людино/годин	4376 219 /1 ц	6274	2972

Продовження табл. 1

Показники	Базова Сорти тютюну	Гетерозисні форми	
		F ₁	A _{2-n}
Затрати праці на 1 ц насіння, люд. год.	342	3420	212
Собівартість 1 ц насіння, грн.	18 000	26 000	10 000
Прибуток з 1 га, грн.	Вирощування листя – 14000 Вирощування насіння – 124 000	Вирощування листя – 60000 Насіння - 271 000	60 000 320 000
Рівень рентабельності, %	24 78	32 92	32 112

[авторська розробка]

Матеріали свідчать про високу окупність витрат, які були спрямовані на впровадження сортів-апоміктів, а також результати досліджень свідчать про вищу економічну ефективність застосування сортів-апоміктів.

Таким чином встановлено прибавку урожаю вегетативної маси у сортів-апоміктів 1,5 рази, зменшення використання трудових ресурсів (витрати людино/годин на вирощування насіння тютюну звичайних сортів складає 4376 люд./годин проти 2972 при застосуванні сортів-апоміктів). Собівартість насіння 1 ц сортів-апоміктів знизилась на 55,5% та одержано рентабельність 112 % проти 78 % з використанням звичайних сортів.

Важливе місце в аналізі застосування сортів-апоміктів займає вивчення структури витрат. Порівняння структури витрат у різних варіантах селекційного процесу дозволяє виявити резерви їх зменшення по окремих напрямках як у часі, трудових ресурсах та коштах на виконання додаткових робіт, пов'язаних із забезпеченням сортів для виробництва (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняння витрат при застосуванні сортів-апоміктів

Вид роботи	Селекційний процес тютюну		Переваги нового методу селекції
	Виведення сорту тютюну	Сорту-апомікта	
Селекційний процес, роки	18-24	4-6	Скорочення селекційного процесу, закріплення гетерозису, підвищення кондиційності насіння
Селекційний процес, розсадники	Гібридні розсадники F ₁ - F _n для досягнення константності форми	Виділення апомікта у A ₁ контроль за дотриманням апоміктичності через кастрацію квіток і досягнення константності у A ₂	Економиться тривалість досягнення константності, закріплення гетерозису практично не можливо іншим шляхом

Продовження табл. 2

Вид роботи	Селекційний процес тютюну		Переваги нового методу селекції
	Виведення сорту тютюну	Сорту-апомікта	
Закріплення гетерозису	Закріплення гетерозису не можливо іншим шляхом лише використання F1	Виділення кращих гетерозисних гібридів F ₁ та індукування формою <i>Nicotiana glauca</i>	Оптимізується використання сорту у виробництві через застосування сортів-апоміктів з економією на насінницькому процесі F ₁
Встановлення константності	Константність у сортів досягається упродовж 4-7 років через лінійне вивчення, бракування та виділення кращих	Константність досягається у A ₂ на третій рік селекційного процесу	Економиться на коштах щодо залучення працівників у селекції, час на одержанні результату 4-7 років та пришвидшене впровадження у виробництво
Забезпечення врожаю насіння	Ізоляція, прочистка суцвіття, сортові прочистки та дозарювання пізніх сортів	Висів насінням після кастрації квіток та відведення під ізолятор для строгого безстатевого запліднення, скорочений період цвітіння та пришвидшене дозрівання насіння	Одержання насіння можливе за короткий період у пізніх сортів, економія на сортових прочистках, дозарюванні суцвітть пізніх сортів

[авторська розробка]

Одержані матеріали засвідчують, що одержання сортів-апоміктів можливо за значно короткий час з меншими затратами трудових ресурсів та коштів, при менших затратах матеріальних і трудових ресурсів на вирощування насіння у обсягах впровадження у виробництво, за рахунок більш повної реалізації біологічних можливостей тютюну дозволяє одержувати такий же урожай сухого листя та насіння високої якості навіть пізньостиглих сортів, як і при високо витратних при застосуванні гетерозисних гібридів або звичайних сортів, виведених класичною схемою селекції.

Висновки. При аналізі економічної ефективності впровадження сортів-апоміктів встановлено прибавку урожаю вегетативної маси у сортів-апоміктів 1,5 рази, зменшення використання трудових ресурсів (витрати людино/годин на вирощування насіння тютюну звичайних сортів складає 4376 люд./годин проти 2972 при застосуванні сортів-апоміктів). Собівартість насіння 1 ц сортів-апоміктів знизилась на 55,5% та одержано рентабельність 112 % проти 78 % з використанням звичайних сортів.

Одержати сорти-апомікти можливо за значно короткий час з меншими

затратами трудових ресурсів та коштів, при менших затратах матеріальних і трудових ресурсів на вирощування насіння у обсягах впровадження у виробництво, за рахунок більш повної реалізації біологічних можливостей тютюну дозволяє одержувати такий же урожай сухого листа та насіння високої якості навіть пізньостиглих сортів.

Список використаних джерел:

- [1] Васильківський С.П. (2002). Розширення генетичного різноманіття вихідного матеріалу в селекції зернових культур. Науково-технічний бюлетень Миронівського інституту пшениці ім. Ремесла, (2), 12-17.
- [2] Саричев Ю. Ф. (1986). Новий спосіб одержання індукованого диплоїдного апоміксиса у *N. Tabacum* L. Збірник наукових праць, (7), 1138-1142, [російська].
- [3] Савіна О. І. (2002). Апоміксис у тютюну. Вісник аграрної науки, (9), 40-43.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.036

ІННОВАЦІЙНІ РОЗРОБКИ ІЗ ЗАХИСТУ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ

Круть Михайло Володимирович

канд. біол. наук, ст. наук. співроб., в.о. зав. відділу наук. досліджень
Інститут захисту рослин Національної академії аграрних наук України,
Україна

Анотація. За допомогою феромонних пасток можна своєчасно встановлювати строки початку та тривалість льоту озимої совки. Розроблено інтерактивну програму «Захист рослин», яка включає пакет комп'ютерних програм недоборів урожаю ріпаку й соняшнику від комплексу шкідників. Досліджено механізми стійкості соняшнику, сої, льону олійного проти збудників основних захворювань та розроблено наукові основи щодо створення сортів і гібридів соняшнику з комплексною стійкістю до вовчка й несправжньої борошнистої роси. Виявлено джерела стійкості сої до комплексу хвороб (бактеріози, вірози, мікози) та створено базу даних щодо стійких сортів і селекційних зразків. Розроблено та вдосконалено екологічно безпечні технології захисту соняшнику, ріпаку й сої в різних ґрунтово-кліматичних зонах України. Створено значний арсенал інноваційної продукції із карантину рослин, пов'язаний із захистом олійних культур.

Ключові слова: олійні культури, шкідники, збудники хвороб, бур'яни, прогноз, стійкі сорти, захист рослин, карантин рослин, інновації

Вступ. Олієжировий комплекс є однією з найкрупніших галузей харчової промисловості України, на яку припадає до 10% всієї вироблюваної продукції. Олієжирова галузь країни – одна із небагатьох, яка на сьогодні не тільки досягла обсягів виробництва олії соняшнику 1990 року, але й збільшила їх більш як у 4 рази. Ця галузь належить до категорії тих, що динамічно розвиваються й є бюджетоутворюючою для аграрного сектору із потужним експортним потенціалом. В 2016 г. виробництво основних видів олійних культур в первинно-оприбуткованій вазі склало 18,7 млн. т, зокрема соняшнику – 13,5, сої – 4,1, ріпаку – 1,2 млн. т. Та вагомі досягнення в селекції, насінництві та технології вирощування цієї групи культур дають підстави збільшити обсяги виробництва їх насіння до 21 млн т [1].

В нинішній час фітосанітарний стан посівів сільськогосподарських культур, зокрема олійних, часто загострюється, чому сприяють як природні, так і господарські чинники. Результатом шкідливої діяльності фітофагів, збудників хвороб та бур'янів може бути третина недоборів урожаїв. Тому захист олійних культур від шкідливих організмів є важливим резервом для подальшого збільшення виробництва продукції та покращання її якості.

Мета роботи. Існуючі технології захисту олійних культур не завжди є досконалими та екологічно безпечними. Тому наше завдання полягало у

створенні інноваційної продукції та здійсненні її трансферу, що дало б змогу значною мірою вирішити проблеми ефективного захисту даної групи культур для подальшого зміцнення олієжирового комплексу країни. Зважаючи на це Інститутом захисту рослин Національної академії аграрних наук України та іншими установами Науково-методичного центру «Захист рослин» впродовж останніх 20 років проведено науково-дослідні роботи, на підставі чого сформовано інвестиційно-інноваційну базу даних наукових розробок із захисту рослин в Україні. Вона складається із близько 300 інноваційних розробок, 16 відсотків із яких стосуються захисту олійних культур від шкідників, хвороб та бур'янів.

Одна з важливих наукових розробок Інституту захисту рослин НААН із прогнозування розвитку лускокрилих шкідників сільськогосподарських культур пов'язана з використанням феромонних пасток. Так, на посівах вирощуваних культур, зокрема олійних, у першій половині травня виставляють атрактивні пастки з феромоном лускокрилих шкідників. За їх допомогою можна своєчасно встановити строки початку та тривалість льоту озимої совки. Порівняно із застосуванням коритець із шумуючою мелясою продуктивність праці обліковців підвищується в 10 разів за рахунок збільшення денної норми обліку до 250 га, а також селективного вилову певних видів метеликів. Отримана достовірна інформація відносно динаміки розвитку озимої совки дозволяє своєчасно спланувати проведення ефективних заходів щодо захисту олійних культур [2].

Застосуванням феромонних пасток вдосконалено методи моніторингу та прогнозу розвитку шкідників сої в різних підзонах Лівобережного Лісостепу України, а також у Закарпатті. Сформована відповідна багаторічна база даних, яка може бути підставою для проведення робіт щодо оперативної сигналізації та прогнозування ентомологічного стану агроценозів сої.

Розроблено інтерактивну програму «Захист рослин», яка включає пакет комп'ютерних програм недоборів урожаю ріпаку, соняшнику та інших культур від комплексу шкідників. Програма представляє собою таблицю, в яку заносяться відомості щодо чисельності тих чи інших шкідників за сезонними комплексами, автоматично підраховуються недобори врожаю від них та визначається економічна доцільність використання захисних засобів. Комп'ютерна програма дозволяє в режимі реального часу трансформувати оперативну екологічну інформацію щодо поточного фітосанітарного стану в економічні категорії – можливі недобори врожаю (в натуральному або грошовому виразах) та визначити економічну доцільність хімічного захисту рослин.

Прикарпатською державною сільськогосподарською дослідною станцією Інституту сільського господарства Карпатського регіону НААН розроблено системи моніторингу й прогнозу розвитку шкідливих організмів на олійних хрестоцвітих культурах (ріпак озимий та ярий, гірчиця біла, сиза та чорна, рижій). При цьому враховується комплекс шкідників та збудників хвороб за культурами, застосовуються вдосконалені методи діагностики та прогнозування фітосанітарного стану агроценозів, розробляється прогноз можливих недоборів урожаю.

Створено ряд інновацій з питань наукового забезпечення селекції на

стійкість олійних культур проти шкідливих організмів. Так, Інститутом олійних культур НААН виявлено фізіологічні й біохімічні механізми стійкості соняшнику, сої, льону олійного проти збудників основних захворювань та розроблено наукові основи створення сортів і гібридів соняшнику з комплексною стійкістю до вовчка й несправжньої борошнистої роси. ННЦ «Інститут землеробства НААН» виявлено джерела стійкості сої до комплексу хвороб (бактеріози, вірози, мікози) та створено базу даних щодо стійких сортів і селекційних зразків кормових люпинів і сої до вірулентних штамів (рас) *Fusarium oxysporum*, *Colletotrichum gloeosporioides*, *Pseudomonas savastanoi* pv. *glucinea*, *Xanthomonas axonopodis* ph. *glucinea*, *Peronospora manschurica*. Все це може успішно використовуватись при виведенні стійких сортів олійних культур проти хвороб.

З урахуванням небезпеки широкого застосування хімічного методу захисту олійних культур від хвороб та шкідників багато робиться для зменшення пестицидного навантаження на агроєкосистему. Багато в чому це може бути вирішено розробкою й упровадженням інтегрованої системи захисту.

Інститутом рослинництва імені В.Я.Юр'єва НААН вдосконалено екологічно безпечну технологію захисту польових культур від шкідників, хвороб та бур'янів в умовах Сходу України, яка передбачає застосування фунгіцидних та інсекто-фунгіцидних композицій для передпосівної обробки насіння ріпаку ярого, соняшнику, прогноз недоборів урожаїв соняшнику й сої від бур'янів та здійснення ефективного хімічного контролю бур'янів у посівах.

Розроблена Інститутом сільського господарства Західного Полісся НААН технологія захисту ріпаку в зоні Полісся передбачає застосування інсектицидів у фази бутонізації, цвітіння та утворення стручків проти комплексу шкідників, фунгіцидів проти альтернаріозу та сірої гнилі, культивування стійких до хвороб гібридів. Умовно чистий прибуток при вирощуванні ріпаку озимого за рахунок проведення захисних заходів може сягати близько 7 тис. грн/га. Вдосконалений даною установою захист сої – це застосування ґрунтового гербіциду для зменшення чисельності бур'янів першої хвилі, обприскування рослин рідким органомінеральним добривом Амінокат, обприскування посівів сої гербіцидами, застосування вискоелективних фунгіцидів проти хвороб, обробка інокулянтном. Внаслідок здійснення всіх цих заходів спостерігається інтенсивне наростання азотофіксуючих бульбочок, збережений врожай складає 1,36-1,66 т/га насіння сої.

До екологічно безпечних заходів застосування пестицидів при вирощуванні олійних культур (соняшник, соя, ріпак), розроблених Інститутом олійних культур НААН, можна віднести такі: застосування суміші фунгіциду (норма витрати знижена на 30%) із регулятором росту рослин проти збудників хвороб соняшнику; застосування бакової суміші гербіцидів проти злакових та однорічних дводольних бур'янів на посівах сої; застосування суміші інсектициду з регулятором росту рослин проти комплексу шкідників ріпаку.

Вченими Кіровоградської державної сільськогосподарської дослідної станції НААН відмічено відсутність суттєвого погіршення фітосанітарного стану посівів сої за збільшення її концентрації в сівозмінах короткої ротації з 20 до 60% за дотримання агротехнічних вимог (зяблева оранка, сівба в оптимальні строки

ранньостиглого сорту здоровим насінням). Не спостерігалося також посиленого розвитку шкідливих організмів у безмінних посівах сої впродовж 8 років. Виявлено сорти сої із стійкістю до бактеріального опіку та зморшкуватої мозаїки, до бактеріального опіку та септоріозу, до зморшкуватої мозаїки та септоріозу.

Дослідження, проведені в Хмельницькому інституті агропромислового виробництва НААН, свідчать, що інокуляція насіння сої бактеріальними препаратами (*Bradyrhizobium japonicum* 614A + *Bacillus subtilis* 5) та обробка посівів Хетоміком на фоні внесення ґрунтового гербіциду Харнес, к.е. сприяють підвищенню захисних реакцій рослин і разом із тим підвищенню врожайності культури на 8,3 ц/га.

Методами фітосанітарного оздоровлення агроценозу ріпаку озимого в умовах Карпатського регіону можна вважати такі: культивування стійких до збудників хвороб сортів; оптимальні строки сівби, норми висіву насіння та система удобрення посівів (Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН).

Ефективний контроль розвитку фітофагів, збудників хвороб сої, згідно із дослідженнями ННЦ «Інститут землеробства НААН», полягає у здійсненні моніторингу фітосанітарного стану посівів, визначенні ролі стійких сортів та агротехнічних заходів (попередники, строки сівби, норми висіву насіння, системи удобрення, сівозміни різної ротації), застосуванні ефективних біологічних та хімічних препаратів і їх комбінацій для обробки насіння та обприскування рослин під час вегетації проти збудників хвороб.

Відмічено високу ефективність хімічних засобів у системі інтегрованого захисту сої на зрошуваних землях Півдня України – 0,62 т/га збереженого врожаю зерна, 12170 грн./га умовно чистого прибутку за рентабельності 131 % (Інститут зрошуваного землеробства НААН).

Над удосконаленням технології захисту сої від шкідливих організмів працюють і вчені Інституту захисту рослин НААН. Елементами нової технології є такі: прийоми агротехніки (схеми посіву); комплексна обробка насіння перед сівбою; внесення вискоелективних досходових гербіцидів; використання суміші інсектициду Драгун (хлорпірифос), к.е. з біопрепаратом Актофіт, к.е. (Аверсиктин С, 0,2%) у половинних нормах витрат. При цьому врожайність підвищувалася на 53%, умовно чистий дохід сягав 4700 грн./га.

Відмічено ефективність обприскування посівів ріпаку озимого сумішшю фунгіцидів з гуміновими препаратами Гуміфілдом та Фульвіталом Плюс. Це дає змогу зменшити норми витрати пестицидів на 15-20% та підвищення врожайності на 25-30%.

Розроблено методику застосування ефективних гербіцидів на посівах сої за сучасних технологій вирощування культур. Згідно із нею, провадять моніторинг сегетальної рослинності та встановлюють структуру забур'янення посівів залежно від строків сівби й попередників, здійснюють хімічний контроль сегетальної рослинності Базаграном, в.р., виявляють можливість перенесення строків сівби культур для підвищення ефективності системи захисту посівів від бур'янів.

Лабораторією аналітичної хімії пестицидів розроблено способи визначення діючих речовин протруйників у протруєному насінні ріпаку та сої.

Це експресні методи визначення двох діючих речовин в одній наважці протруєного насінневого матеріалу (похибка 7%, n=5, P=0,95). Їх ефективність полягає у визначенні якості протруєння насінневого матеріалу.

Інститутом захисту рослин НААН разом із мережею створено величезний обсяг інноваційної продукції із карантину рослин, певна частина якої пов'язана із захистом олійних культур. Це методичні рекомендації з процедури проведення аналізу фітосанітарного ризику [3], з виявлення та ідентифікації карантинних видів совок роду *Spodoptera* [4], з обстеження та контролю амброзії полинолистої [5, 6], визначник нематод для карантинних лабораторій, методика проведення аналізу можливості акліматизації адвентивних карантинних організмів для України, інтерактивний атлас «Карантинний стан рослинних ресурсів півдня України», системи заходів боротьби з гірчаком рожевим, сорго алепським, ценхрусом явірцевим тощо. Практичне використання інновацій відділом карантину рослин Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів дасть змогу успішно здійснювати аналіз фітосанітарного ризику та належним чином вирішувати виникаючі проблеми, зокрема ті, що стосуються захисту олійних культур.

Таким чином, інновації стосовно захисту олійних культур створено за такими основними напрямками:

- розробка ефективних методів прогнозування фітосанітарного стану агроценозів;
- розробка методів селекції стійких сортів до збудників хвороб;
- розробка екологічно безпечних технологій захисту рослин на підставі зменшення пестицидного навантаження на агроценоз;
- розробка ефективних заходів захисту рослин від карантинних шкідливих організмів.

Нині існуючий при Національній академії аграрних наук України Науково-методичний центр «Захист рослин» в особі головної установи – Інституту захисту рослин має великі можливості для успішного вирішення державних завдань, спрямованих на подальше зміцнення олієжирового комплексу і разом із тим аграрного сектору економіки країни для підвищення добробуту населення країни.

Список використаних джерел:

- [1] Гадзало Я.М., Башенко М.І., Жук В.М. & Лупенко Ю.О. (ред.) (2016). *Стратегія розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні на період до 2025 року*. Київ: Аграрна наука.
- [2] Чайка, В.М., Неверовська, Т.М. & Бакланова, О.В. (2007). Теоретичні основи розробки прогнозу фітосанітарного стану сільськогосподарських культур. *Захист і карантин рослин*, (53), 453–461.
- [3] Пилипенко, Л.А., Кудіна, Ж.Д., Мар'юшкіна, В.Я., Устінова, А.Ф., Сикало, О.О., Філатова, Н.К., Дем'янець, Н.А. & Ярошенко, Л.М. (2012). *Аналіз фітосанітарного ризику регульованих шкідливих організмів, відсутніх в Україні*. Київ: Колобіг.
- [4] Борзих, О.І., Скрипник, Н.В., Жуйборода, О.В., Степаніщев, І.Є. & Башинська О.В. (2014). *Виявлення та ідентифікація карантинних видів совок роду *Spodoptera**. Київ: Колобіг.
- [5] Мар'юшкіна, В.Я. (2006). *Амброзія полинолиста: методи обстеження і контролю*. Київ.: Колобіг.
- [6] Борзих, О.І., Мар'юшкіна, В.Я., Скрипник, Н.В., Ярошенко, Л.М., Челомбітко, А.Ф. & Стефківський, В.М. (2013). *Амброзія полинолиста: особливості біологічного контролю*. Київ: Колобіг.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.037

АНАЛІЗ ПРОВЕДЕННЯ ПРОТИПОЖЕЖНИХ ЗАХОДІВ В ДП «ЖИТОМИРСЬКЕ ЛГ» У 2020 РОЦІ

Климчук Олександра Олександрівна

канд. с.-г. наук, доцент,

доцент кафедри лісівництва, лісових культур та таксації лісу

Поліський національний університет, Україна

Загальновідомо, що краще попередити виникнення лісової пожежі, аніж її загасити та боротися з її наслідками. І саме тому протипожежним профілактичним заходам щодо боротьби з лісовими пожежами завжди приділяється особлива увага. Протипожежна профілактика включає в себе цілий комплекс заходів, які спрямовані на попередження виникнення лісових пожеж, стримування їх поширення і, звісно ж, вчасне виявлення осередків вогню. [1].

Служба державної лісової охорони працює над удосконаленням методів щодо своєчасного виявлення та гасіння лісових пожеж. Так, на початку пожежонебезпечного періоду державна лісова охорона у співпраці з ДСНС України регулярно та систематично проводять рейди, встановлюють камери відеоспостереження за станом лісів, а також використовують квадрокоптери.

За 2020 рік Державним агентством лісових ресурсів України проведено близько 25,6 тис. протипожежних профілактичних рейдів. Зокрема більше 25,6 тис. – це рейди щодо дотримання вимог Правил пожежної безпеки в лісах України.

Із метою попередження виникнення лісових пожеж лісгосподарським підприємствами України у 2020 році прокладено 35,8 км протипожежних розривів і бар'єрів та 56,7 тис. км. мінералізованих смуг, крім того, проведено догляд за ними в обсязі 255,4 тис. км. Також вздовж доріг загального користування, що у лісових масивах, та у рекреаційних куточках встановлено 12,2 тис. аншлагів, панно, плакатів на протипожежну тему.

Загроза виникнення та розповсюдження лісових пожеж у лісах України особливо зростає у весняно-літній період. За попередній рік у лісах, що підконтрольні Держлісагенству ліквідовано більше 2,5 тис. лісових пожеж на площі понад 74,6 тис. га, із них 19,8 тис. га верхові, у 50 випадках пожежі набули рівня надзвичайної ситуації. Житомирщина належить до тих областей, де така ситуація є досить складною. Особливо надзвичайно ускладненою ситуація склалась на півночі Житомирської області, адже навесні 2020 року лісові пожежі поширились на площі 43,2 тис. га, з них 6,4 тис. га припадає на верхові пожежі.

Наразі насадження, що були пошкоджені лісовими пожежами в минулому

році, є обстеженими, а також визначено необхідні заходи щодо покращення санітарного стану лісів загальною площею 8 540 га, з яких на 1 197 га. призначено проведення санітарних рубань та 7 043 га. – вибірково-санітарних. За даними Житомирського обласного управління лісового і мисливського господарства розроблено згарища загальною площею 5 764 га, з яких головне користування складає 282 га, суцільні санітарні рубання – 836 га, вибірково-санітарні рубання – 4 048 га [2].

Проведені профілактичні протипожежні заходи у 2020 році виявились малоефективними внаслідок масових і неконтрольованих сільськогосподарських підпалів, а також зміни клімату через глобальне потепління, що й призводить до збільшення та поширення лісових пожеж.

Список використаних джерел:

- [1] Зібцев, С.В. (ред.) (2016). Лісова пірологія. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В.М.
- [2] Держлісагентство: в лісах України проведено понад 25,6 тис. протипожежних профілактичних рейдів. (2021). Вилучено з https://zt-lis.gov.ua/no_cache/pres-sluzhba/novina/article/derzhlisagentstvo-v-lisakh-ukrajini-provedeno-ponad-256-tis-protipozhezhnikh-profilaktichnikh-reidiv.html

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.038

ОСОБЛИВОСТІ ВОДОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБ'ЄКТІВ НАПІВВІЛЬНОГО УТРИМАННЯ МИСЛИВСЬКИХ ТВАРИН

Кратюк Олександр Леонідович

канд. біол. наук, доцент, завідувач кафедри експлуатації лісових ресурсів та деревообробних технологій

Поліський національний університет, Україна

Утримання диких тварин у напіввільних умовах з подальшим їх випуском у природу є перспективним напрямком підвищення продуктивності мисливських угідь [8].

На території України дедалі швидшими темпами зростає кількість вольєрів та чисельність тварин у них. Так зокрема на території Центрального Полісся на початку XXI століття функціонувало 5 вольєрів [4], а нині їх – 26, загальною площею 635,4 га. У межах Західного Полісся динаміка росту ще відчутніша [5]. У період 2000-2020 років кількість вольєрів зросла з 2 до 36, а їх площа нині становить 1473,5 га.

Згідно «Порядку утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах» [6] умови утримання диких тварин повинні забезпечувати їх біологічні, видові та індивідуальні потреби. Місце утримання тварин має забезпечувати достатній простір для розміщення диких тварин, бути обладнаним необхідними пристосуваннями, що забезпечують їх життєдіяльність [6].

В межах України у напіввільних умовах утримують зазвичай кабана дикого (*Sus scrofa* Linnaeus, 1758), оленя благородного (*Cervus elaphus* Linnaeus, 1758) та плямистого (*Cervus nippon* Temminck, 1838), козулю європейську (*Capreolus capreolus* Linnaeus, 1758), лань європейську (*Dama dama* Linnaeus, 1758), муфлона європейського (*Ovis ammon* Linnaeus, 1758), зубра (*Bison bonasus* Linnaeus, 1758) [2, 3, 7].

Одним з ключових елементів вольєрного утримання мисливських тварин є водозабезпечення [1]. У тварин завжди має бути наявна в достатній кількості свіжа питна вода, до якої кожна тварина цілодобово повинна мати вільний доступ [6]. В умовах напіввільного утримання усі ратичні стають вибагливими до водозабезпечення, проте особливо чутливими до нестачі води є олень благородний, олень плямистий та кабан дикий.

Для якомога повного забезпечення біологічних потреб мисливських тварин та уникнення дефіциту води виходячи з умов господарства користувачі мисливських угідь намагаються проектувати розміщення вольєрів з урахуванням наявності джерел питної води (річки, озера, болота,

меліоративного каналу, струмка тощо). У межах вольєра СФГ «Земля Полісся» (найбільшого на території Центрального Полісся) із 228,0 га загальної площі лише 3,2 га (1,4%) це низинні болота, проте сам вольєр розташований на березі р. Глибочок, що у повній мірі забезпечує водою плямистих оленів, яких тут утримують. Переважно вдале розташування і в інших вольєрів регіону. Так низинні болота у вольєрі ДП «Білокоровицьке ЛГ» (70,5 га) займають площу 11,4 га (16,2%), вольєрі ТОВ «Клуб «КСК» (61,0 га) – площу 5,1 га (8,4%), у вольєрі ТОВ «МРК «Рись» (34,6 га) поряд з низинними болотами (1,6 га) збудовано ставок площею 3,1 га., що загалом становить 13,6% від загальної площі вольєра.

Цілком зрозуміло, що чим більша площа вольєра, тим простіше забезпечити поєднання різних типів лісу з такими біотопами як болота та водойми для повноцінного функціонування популяції мисливських тварин.

За відсутності природних водойм в межах вольєра влаштовують штучні. Дефіцит якісної питної води це насамперед проблема для невеликих за площею вольєрів. Власники вольєрів розв'язують цю проблему по-різному, проте загалом це буріння скважин для забезпечення водою тварин або створення невеликих штучних водойм подекуди із привозною водою.

Висновки. Заходи з покращення водозабезпечення об'єктів напіввільного утримання мисливських тварин це постійний процес. Комплекс робіт зі збереження природних водойм та підтримання у належному стані штучних - є невід'ємною складовою господарської діяльності по забезпеченню найбільш сприятливих умов утримання мисливських тварин на обмеженій території. У перспективі доцільним було б визначення мінімальних та оптимальних площ джерел питної води у межах об'єктів напіввільного утримання мисливських тварин відповідно до площ вольєрів, видового та кількісного складу тварин.

Список використаних джерел:

- [1] Бондаренко, В. Д. (1998). *Біотехнія*. Львів: ІЗМН.
- [2] Євтушевський, М. Н. (2009). *Плямистий олень (Servus nippon hertulorum Swinhoe, 1864) в Україні та за її межами*. Київ: ЕКО-інформ.
- [3] Євтушевський, М. Н. (2012). *Мисливські тварини України на волі та в вольєрах*. Черкаси: Вертикаль.
- [4] Кратюк, О. Л. (2019). Характеристика вольєрів Центрального Полісся. *Науковий вісник НЛТУ України*, 29(1), 54–56. <https://doi.org/10.15421/40290111>
- [5] Кратюк, О. Л. (2019). Характеристика вольєрів Західного Полісся. *Науковий вісник НЛТУ України*, 29(5), 36–39. <https://doi.org/10.15421/40290507>
- [6] *Порядок утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах* (наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України). № 429 (зі змінами №400 від 30.10.2017). (2010).
- [7] Смаголь, В. Н. & Гаврись, Г.Г. (2013). *Зубр, Bison bonasus (Mammalia Artiodactyla), в Україні: динаміка численності, розпространення, стації і лімітуючі фактори*. Київ: Велес.
- [8] Хоєцький, П. Б., Новак, А. А., & Похалюк, О. М. (2015). Світовий досвід ведення вольєрного мисливського господарства. *Науковий вісник НЛТУ України*, 25(3), 32–37.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.039

МОРФОЛОГІЯ СЕЛЕЗІНКИ КУРЕЙ В ПОСТВАКЦИНАЛЬНИЙ ПЕРІОД

Буднік Т.С.

аспірант

Поліський національний університет, м. Житомир, Україна

Гуральська С.В.

д-р. вет. наук, професор

Поліський національний університет, м. Житомир, Україна

Вступ. Важливим джерелом харчування для людей в усьому світі є надходження повноцінних тваринних білків, що містяться в м'ясі тварин і птахів [1]. В Україні спостерігається значний розвиток галузі птахівництва, який полягає у збільшенні поголів'я птиці, обсягів виробництва м'яса та яєць, що можна пояснити у свою чергу зростанням попиту з боку населення та підприємств харчової промисловості у даному виді продукції через його відносну дешевизну [2]. Вакцинація сприяє в захисті птиці проти інфекційних хвороб, при цьому підтримує продовольчу безпеку.

Відомо, що продуктивність птахівництва залежить від морфофункціонального стану всіх систем організму, серед яких важливе значення займає імунна система. До важливих імунокомпетентних органів птахів належить селезінка [3]. Селезінка птахів, не є резервуаром еритроцитів, а є периферичним органом імунного захисту [4]. Встановлено, що селезінка виконує імунну, депонуючу, фільтраційну функції та бере участь в процесах кровотворення, синтезу білків та гемолізу, проте механізм вказаних процесів є недостатньо вивченим [5]. Тому, морфологічне дослідження селезінки курей є актуальним.

Мета дослідження. Вивчити морфологічні особливості селезінки курей за вакцинопрофілактики.

Матеріали і методи дослідження. Для досліду було відібрано статевозрілі кури кросу Хайсекс браун 325-добового віку, вирощених в умовах філії «Солотвинська птахофабрика» ТОВ «Зелений вал» с. Старий Солотвин Бердичівського району Житомирської області. Дослідження проводили на кафедрі анатомії та гістології Поліського національного університету. Матеріалом для досліджень була селезінка, шматочки якої фіксували в 10%-му розчині нейтрального формаліну. Фіксований матеріал промивали, зневоднювали та заливали у парафін. З парафінових блоків виготовляли гістологічні зрізи на санному мікромомі МС-2 з товщиною 5-7 мкм. Для вивчення морфології клітини і тканини, для отримання оглядових препаратів

застосовували фарбування гематоксиліном та еозином. При виконанні роботи використовували анатомічні, гістологічні, морфометричні методи досліджень з використанням рекомендацій, які запропоновані у посібнику Л. П. Горальського, В. Т. Хомича, О. І. Кононського (2011) [6].

Морфологічну оцінку стану селезінки курей проводили за допомогою світлового мікроскопу. Мікрофотографування частини цих препаратів здійснювали за допомогою мікроскопа Carl Zeiss Primo Star з вмонтованою фотокамерою, підключеною до персонального комп'ютера.

Результати дослідження. Селезінка птахів мала червоно-бурий, на розрізі темно-червоний колір, переважно округлої форми. Вона знаходиться у грудочеревній порожнині поруч з м'язовим шлунком, побудована за типом компактного органу і складається зі строми та паренхіми. Згідно органометричних показників: довжина органу дорівнювала $2,17 \pm 0,13$ см, ширина – $1,46 \pm 0,50$ см, висота – $1,17 \pm 0,009$. Абсолютна маса селезінки становила $2,85 \pm 0,25$ г.

Зовні селезінка вкрита капсулою. Вона складається із щільної сполучної тканини. Товщина капсули на різних поверхнях органу неоднакова, в окремих ділянках спостерігається її потовщення, найбільша вона біля воріт органу. У селезінці дослідних курей відмічали поодинокі сполучні трабекули, які розташовувалися в червоній пульпі нерівномірно та були слабо розвинені. Найкраще розвинені судинні трабекули, які містили артеріоли та венули.

Паренхіма селезінки представлена білою і червоною пульпою, основою яких є ретикулярна тканина. Чіткої межі між білою пульпою і червоною пульпою у птахів немає. У складі білої пульпи виділяли лімфоїдні вузлики і періартеріальні лімфоїдні піхви, які являють собою тяжі за напрямком пульпарних артерій. Навколо еліпсоїдних артеріол відмічали значну кількість періеліпсоїдних лімфоїдних піхв. Т- і В-залежні зони селезінки диференційовані. В-зони представлені періеліпсоїдними піхвами та світлими центрами лімфоїдних вузликів, а Т-зони періартеріальними лімфоїдними піхвами. Наявність таких лімфоїдних утворень свідчить про морфофункціональну зрілість лімфоїдної тканини в органах імуногенезу, про їх участь в імунних реакціях організму.

Характерною ознакою селезінки є наявність неформованої лімфоїдної тканини неправильних розмірів різної форми. Лімфоїдна тканина розташовувалась не лише в пульпі, а й в підкапсулярній зоні. В ретикулярній тканині білої пульпи відмічали клітини крові різного ступеня зрілості, які розташовувалися як хаотично, так і невеликими групами з 2-3 клітин. Іноді між клітинами лімфоїдних вузликів зустрічались міелоїдні елементи.

Висновки і пропозиції

Наявність Т- і В-залежних зон селезінки вакцинованих курей 325-добового віку свідчить про морфофункціональну зрілість лімфоїдної тканини в ній та їх участь в імунних реакціях організму.

Список використаних джерел:

- [1] Авраменко, Н.О. Про деякі аспекти будови м'яса зайця сірого Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Контроль безпечності харчових продуктів. Україна - ЄС: невирішені питання» (с. 21-22). 19–20 квітня, 2018 року, Київ,

Україна.

- [2] Беженар, І. М. & Васюта, Т. М. (2015) Стан та перспективи розвитку птахівництва в Україні . Агросвіт, (18), 41–51.
- [3] Zhang, Q., Waqas, Y. & Yang, P. (2017) Cytological study on the regulation of lymphocyte homing in the chicken spleen during LPS stimulation. *Oncotarget*. (Vol. 8 № 5) , 7405-7419.
- [4] Jeurissen, S. H. M. (1993) The role of various compartments in the chicken spleen during an antigen specific humoral response. *Immunology*. (Vol. 80, № 1), 29-33.
- [5] Jeurissen, S., Claassen, E. & Janse, E. (1992) Histological and functional differentiation of nonlymphoid cells in the chicken spleen. *Immunology*. (Vol. 77, № 1), 75-80.
- [6] Горальський, Л.П., Хомич, В.Т & Кононський, О.І. (2015). Основи гістологічної техніки і морфофункціональні методи дослідження у нормі та при патології. Житомир: Полісся.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.040

A DESCRIÇÃO MATEMÁTICA DA DETECÇÃO ELETROANALÍTICA DA METAQUALONA, BASEADA NA SUA ELETROOXIDAÇÃO SOBRE O COMPÓSITO DA POLI (5-AMINO-1,4-NAFTOQUINONA) COM O OXIHIDRÓXIDO DE COBALTO

RESEARCH GROUP:

Volodymyr V. Tkach

Universidade Nacional de Chernivtsi, Ucrânia

Marta V. Kushnir

Universidade Nacional de Chernivtsi, Ucrânia

Adriano O. da Silva

Universidade Federal do Oeste do Pará, Brasil

Yana G. Ivanushko

Universidade Estatal de Medicina de Bucovina, Ucrânia

Petro I. Yagodynets´

Universidade Nacional de Chernivtsi, Ucrânia

Metaqualona (Fig. 1) é um fármaco sedativo e hipnótico, que era frequentemente usado em pílulas para dormir como substituinte de barbituratos, já que não tinha efeitos colaterais, característicos para estes. Ela é frequentemente usada nos EUA, em Portugal e no Brasil, mas proibida em alguns países do Leste Europeu, haja vista que possui efeitos colaterais como delírio, convulsões, hipertonia, hiperreflexia, vômito, falha renal, parada cardíaca e respiratória. Outrossim, a dose de 8 gramas é considerada letal, e o uso excessivo do fármaco ou o seu uso, assim como o seu uso com o álcool, pode levar ao coma. Destarte, o desenvolvimento dos métodos da análise da metaqualona é realmente atual.

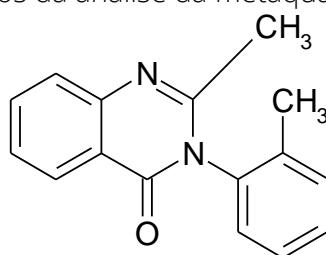

Fig. 1. Metaqualona

Possuindo grupos, capazes de oxidar e reduzir, a metaqualona pode ser facilmente detectada por médio eletroquímico. Ao ser usado um oxidante bastante forte, como o oxihidróxido de cobalto, pareado com o dióxido de cobalto em meio alcalino, o átomo de nitrogénio piridínico tende a ser N-oxidado, assim como os grupos metilo. Assim, o nitrogénio tornar-se-á menos básico, e os grupos metila oxidam-se-ão até os carboxílicos. Destarte, a função iónica do produto em relação ao próprio fármaco será alterada, o que poderá causar instabilidades electroquímicas, já características para este tipo de processos electroanalíticos.

Assim, o objetivo geral deste trabalho é a descrição teórica do sistema com a eletrooxidação de metaqualona sobre um elétrodo, modificado pelo compósito de poli(5-amino-1,4-naftoquinona) com o oxihidróxido de cobalto. Neste caso, o oxihidróxido de cobalto age como redutor e, na etapa eletroquímica, se oxida, para formar o dióxido, que, por sua vez, é um oxidante bastante poderoso. Ele, por sua vez, oxida os grupos metila para os grupos carboxílicos, que, em meio básico, transformam-se em sais. Esquemáticamente, o processo da oxidação será descrito conforme na Fig. 2:

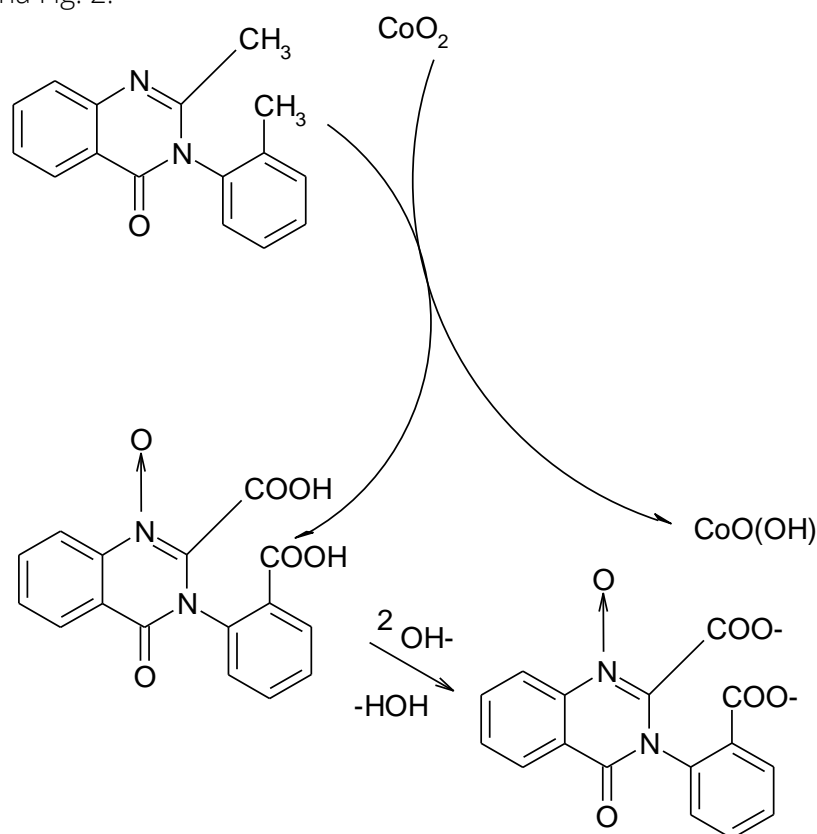
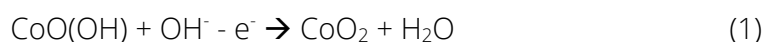

Fig. 2. Esquema do processo eletroanalítico

Haja vista que a etapa eletroquímica se realiza mediante a oxidação na presença da hidroxila (1):

Para descrever o comportamento deste sistema, introduzimos o conjunto de três equações diferenciais de balanço (2):

$$\begin{cases} \frac{dm}{dt} = \frac{2}{\delta} \left(\frac{A}{\delta} (m_0 - m) - r_1 \right) \\ \frac{da}{dt} = \frac{2}{\delta} \left(\frac{A}{\delta} (a_0 - a) - r_1 - r_2 \right) \\ \frac{dc}{dt} = \frac{1}{c} (r_2 - r_1) \end{cases} \quad (2)$$

Análise deste sistema confirma que, posto que o comportamento oscilatório seja bastante provável neste processo, a eficiência do oxihidróxido de cobalto, estabilizado pelo polímero condutor, na detecção eletroanalítica da metaqualona.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.041

ВПЛИВ ПАРАМЕТРІВ СУШИЛЬНОГО АГЕНТА ТА УМОВ ЗНЕВОДНЕННЯ НА КІНЕТИКУ ВОЛОГООБМІНУ

Гусарова Олена Віталіївна

канд. техн. наук, ст. наук. співр.

Інститут технічної теплофізики Національної академії наук України, Україна

Шапар Раїса Олексіївна

канд. техн. наук, ст. наук. співр., пров. наук. співр.

Інститут технічної теплофізики Національної академії наук України, Україна

Анотація. З метою інтенсифікації сушіння проведено дослідження по впливу швидкості та напрям руху сушильного агента на процес конвективного зневоднення плодоовочевої сировини до вологості не більше 6 %. Діапазон зміни швидкості сушильного агента - від 0,5 до 3 м/с. Дослідження показали, що на початковому етапі, під час видалення вільної вологи, швидкість руху доцільно підтримувати рівні 2...2,5 м/с, а далі знижувати до 1,5 м/с при підтримці температури матеріалу впродовж всього зневоднення, яка не перевищує гранично допустиму величину. Доведено, що такий розподіл параметрів сушильного агента у поєднанні з тепловими режимами забезпечує високу інтенсивність вологовіддачі та скорочення енерговитрат до 20 %.

Ключові слова: інтенсифікація, конвективне стадійне сушіння, швидкість та напрям руху сушильного агента, плодоовочева сировина.

Відомо, що на процес тепломасообміну під час зневоднення впливають параметри сушильного агента, такі як температура, швидкість і вологовміст, а також умови сушіння: форма, розміри, питоме навантаження матеріалу на сушильну поверхню та напрям руху потоку теплоносія стосовно об'єкту зневоднення. Встановлення оптимальних параметрів процесу сушіння ґрунтується на результатах теоретичних і експериментальних досліджень.

Під час сушіння плодоовочевої сировини, яка є термолабільним матеріалом, якість готового продукту безпосередньо пов'язана з тепловологісними параметрами зневоднення та його тривалістю [1,2].

У роботах [3–6] наведено результати досліджень процесу сушіння плодоовочевої сировини залежно від температури сушильного агента. Дослідження доводять, що підвищення температури з метою інтенсифікації процесу для термолабільної сировини, можливе лише до моменту досягнення матеріалом температури, яка не перевищує гранично допустиму величину. При використанні стадійних режимів на початку процесу сушіння, на стадії видалення вільної вологи, застосовують високу температуру сушильного

агента, а при досягненні матеріалом гранично допустимої температури її знижують. Вибір теплого режиму залежить від хімічного складу та величини гранично допустимої температури конкретної сировини. Показано, що розроблені стадійні режими зневоднення підвищують інтенсивність процесу на 10...20 %, забезпечують скорочення енерговитрат за рахунок зменшення тривалості до 20 % та дозволяють отримувати якісний продукт з максимальним збереженням вітамінів, мінералів, корисних речовин, аромату та кольору вихідної сировини.

У представленій роботі розглянуто вплив швидкості та напрямку руху сушильного агента стосовно зневоднюваного матеріалу й інтенсивність підведення теплоти до поверхні матеріалу та відводу водяної пари.

Мета роботи – визначення оптимального діапазону швидкості сушильного агента під час зневоднення плодоовочевої сировини для підвищення інтенсифікації та економічності процесу.

Завдання дослідження – узагальнюючи результати власних теоретичних й експериментальних досліджень, обґрунтувати оптимальні параметри швидкості та напрямку руху сушильного агента під час конвективного сушіння як одного із методів інтенсифікації процесу вологообміну.

Визначення впливу швидкості руху сушильного агента здійснювалось в діапазоні від 0,5 до 3 м/с з інтервалом зміни параметру 0,5 м/с в режимі стадійного зневоднення за температури 80...60 °С, вологовмісту – 10 г/кг сухого повітря. Дослідження з впливу напрямку руху сушильного агента на кінетику вологообміну проводились за температури 80 °С, швидкості руху – 2,0 м/с, вологовмісту – 10 г/кг сухого повітря. На підставі отриманих даних проводили порівняльний аналіз кінетичних і швидкісних закономірностей сушіння зневоднюваного матеріалу, характер яких властивий колоїдним капілярно-пористим матеріалам.

Результати експериментальних досліджень у вигляді кривих кінетики сушіння $W^c = f(t)$ та $dW^c/dt = f(W^c)$ (рис. 1 та 2) на прикладі одиничних зразків яблук завтовшки 3...4 мм, показують, що видалення вологи з матеріалу проходить тільки у другому періоді, збільшення швидкості руху сушильного агента в дослідженому інтервалі інтенсифікує процес вологообміну, підвищення швидкості до 3 м/с скорочує тривалість процесу в 3,2 рази порівняно з 0,5 м/с [7,8].

Збільшення швидкості сушильного агента прискорює нагрівання матеріалу і його зневоднення. За умов підвищенні швидкості сушіння до 3 м/с і вище, температура матеріалу скоріше піднімається до гранично допустимого рівня, тобто зростання його температури випереджає вологовидалення.

Зниження швидкості сушильного агента до 0,5 м/с призводить до суттєвого збільшення тривалості процесу зневоднення яблук до кінцевої вологості 6 %, а отже і енергетичної складової процесу, а також негативно позначається на органолептичних показниках готового продукту.

У міру видалення вологи з яблук вплив швидкості руху сушильного агента на процес зменшується, тому наприкінці зневоднення використовувати високу швидкість недоцільно.

Враховуючи, що збільшення величини швидкості призводить до зростання потужності вентиляційного обладнання сушильної установки, а

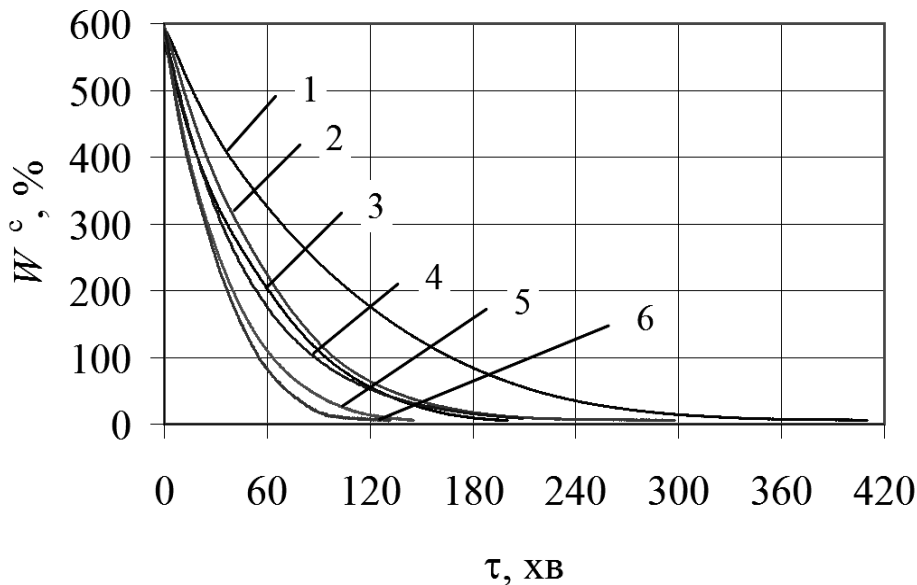

Рис. 1. Вплив швидкості руху сушильного агента на кінетику зневоднення яблук $\delta = 3..4$ мм; $t = 80..60$ °С; $d = 10$ г/кг с.п. [7]: 1 – $V = 0,5$ м/с; 2 – $V = 1,0$ м/с; 3 – $V = 1,5$ м/с; 4 – $V = 2$ м/с; 5 – $V = 2,5$ м/с; 6 – $V = 3$ м/с.

також до винесення частинок підсушеного матеріалу поза зону зневоднення, швидкість руху сушильного агента має бути не більше 2,5 м/с.

Із аналізу кривих кінетики швидкості сушіння $dW^c/dt = f(W^c)$ (рис. 2), витікає, що тривалість зневоднення за таких швидкостей руху теплоносія скорочується на 45...65 %, швидкість видалення вологи вища в 1,5...2,5 рази ніж за швидкості 0,5 м/с [7,8]. Зазначена швидкість руху забезпечує необхідну інтенсивність зневоднення при невеликих енерговитратах.

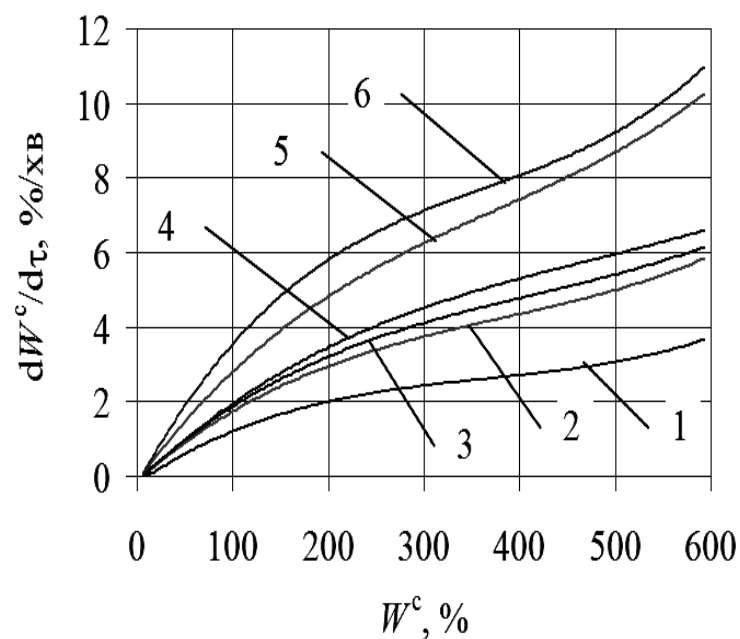

Рис. 2. Криві кінетики швидкості зневоднення в координатах $dW^c/dt = f(W^c)$ $\delta = 3..4$ мм; $t = 80..60$ °С; $d = 10$ г/кг с.п.: 1 – $V = 0,5$ м/с; 2 – $V = 1,0$ м/с; 3 – $V = 1,5$ м/с; 4 – $V = 2$ м/с; 5 – $V = 2,5$ м/с; 6 – $V = 3$ м/с.

На підставі отриманих результатів розроблено практичні рекомендації відповідно до яких, на початковому етапі, під час видалення вільної вологи швидкість сушильного агента дорівнює 2...2,5 м/с, далі знижується до 1,5 м/с при підтримці температури матеріалу впродовж всього зневоднення не вище гранично допустимої величини. Такий розподіл швидкості сушильного агента забезпечує високу інтенсивність вологовіддачі, знижує тривалість процесу. Скорочення тривалості процесу тотожне зниженню енерговитрат на процес.

На рис. 3 наведено криві кінетики $W^c = f(\tau)$ і криві швидкості процесу сушіння $dW^c/d\tau = f(W^c)$ шару яблук залежно від розташування зразків у потоці сушильного агента, тобто: при русі теплоносія впоперек шару матеріалу (продувний шар) і вздовж зразку (обдувний шар). Питоме навантаження на сушильну поверхню в обох випадках однакове і дорівнює 20 кг/м².

Як видно з рис. 3, на кривих швидкостей сушіння чітко визначається період постійної швидкості, що завершується при досягненні матеріалом критичної вологості, яка для продувного шару становить $W^c_{кр} = 325\%$, для обдувного $W^c_{кр} = 305\%$.

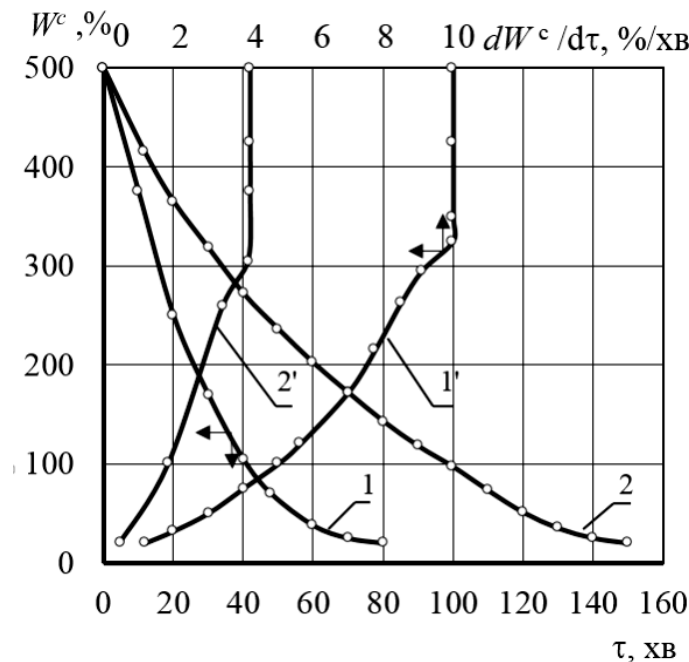

Рис. 3. Вплив напрямку руху сушильного агента на процес зневоднення яблук
 $t = 80\text{ }^{\circ}\text{C}$; $V = 2,0\text{ м/с}$; $d = 10\text{ г/кг с. п.}$; $g = 20\text{ кг/м}^2$ [9]:
 1 – продувний шар; 2 – обдувний шар.

У першому періоді за умов продувного шару процес більш інтенсивний, максимальна швидкість зневоднення дорівнює 10,0 %/хв проти 4,2 %/хв у обдувному шарі. При цьому, тривалість процесу скорочується від 150 до 80 хв, а саме на 45 %. Далі зневоднення проходить із спадною швидкістю, поверхня випаровування переміщується всередину матеріалу [9].

Отже, порівняння швидкості процесу й тривалості зневоднення показує, що за рахунок організації сушіння зневоднюваного матеріалу у продувному шарі досягається інтенсифікація процесу та істотне скорочення тривалості

сушіння, а отже, і економія енерговитрат. Використання продувного шару можливе на стрічкових сушильних установках, обдувного – на установках тунельного типу.

Висновки. Обґрунтування результатів експериментальних досліджень показали, що під час видалення вільної вологи швидкість сушильного агента доцільно підтримувати на рівні 2...2,5 м/с, а далі знижувати до 1,5 м/с при підтримці температури матеріалу впродовж всього зневоднення не вище гранично допустимої величини. Сушіння у продувному шарі інтенсифікує процес зневоднення порівняно з обдувним на 45 %.

Такий розподіл швидкості та напряму руху сушильного агента у поєднанні з тепловогісними режимами забезпечує високу інтенсивність вологовіддачі та скорочення енерговитрат до 20 %.

Список використаних джерел:

- [1] Лыков А.В. (1968). Теория сушки. Москва: Энергия, 1968, 472 с.
- [2] Сажин Б.С., Сажин В.Б. (1997). Научные основы техники сушки. Москва: Наука, 448 с.
- [3] Снежкин Ю.Ф., Шапарь Р.А. (2009). Особенности процесса сушки пектиносодержащих материалов. Промышленная теплотехника, 28 (3), с. 25 – 28.
- [4] Снежкин Ю.Ф., Шапар Р.О., Сорокова Н.М. & Гусарова О.В. (2015). Розробка технології виробництва нових форм сушених продуктів. Промышленная теплотехника, 37 (6), с. 29 – 37. DOI: <https://doi.org/10.31472/ihe.6.2015.04>
- [5] Шапар Р.О., Сорокова Н.М. & Гусарова О.В. (2020). Ресурсо- та енергозбереження у переробленні термолабільних рослинних матеріалів на сушені продукти. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: технічні науки, 31 (70), Ч. 2 (3), с. 79 – 84. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-5941/2020.3-2/14>.
- [6] Шапар Р.О. & Гусарова О.В. (2018). Розробка енергоефективних режимів сушіння крохмалевмісної сировини. ScienceRise, (8), с. 36 – 41. DOI: <https://10.15587/2313-8416.2018.141156>.
- [7] Снежкин Ю.Ф. & Гусарова О.В. (2017). Обґрунтування режимів зневоднення яблук під час виробництва фруктових чипсів. Збірник наукових праць „Прогресивні техніка та технології харчових виробництв ресторанного господарства і торгівлі”, 2 (26), с. 55 – 63. DOI: 10.5281/zenodo.1108530.
- [8] Шапар Р.О. & Гусарова О.В. (2017). Дослідження впливу швидкості сушильного агенту на процес зневоднення яблук. Хімічна технологія та інженерія: міжнародна науково-практична конференція. (Україна, Львів, 26 – 30 червня, 2017), Львів, с. 84.
- [9] Снежкин Ю.Ф. & Шапар Р.О. (2018). Тепломасообмінні технології переробки пектиновмісної сировини. Київ: Сік Груп Україна, 228 с.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.042

ПІДВИЩЕННЯ ЕРГОНОМІЧНОСТІ ЕКОСУМКИ ДЛЯ ГОСПОДАРСЬКИХ І БУДІВЕЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ

Ігнат'єва Вікторія Борисівна

канд. техн. наук, доцент, доцент кафедри будівельної механіки
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,
Україна

Бухта Вікторія Володимирівна

магістр за спеціальністю будівництво та цивільна інженерія,
інженер I категорії
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,
Україна

Анотація. У статті ставиться завдання розробити конструкцію екосумки для перенесення господарських і будівельних матеріалів, яка задовольняє вимогам ергономічності. Авторами проведено аналіз основних недоліків існуючих конструкцій екосумок для перенесення господарських і будівельних матеріалів. Встановлено, що більшість конструкцій екосумок не дозволяють одночасне перенесення у них пляшок, банок, продуктів, господарських товарів або деяких будівельних матеріалів без втрати первісного зовнішнього вигляду деяких м'яких товарів. Також одночасне перенесення у екосумках деяких товарів суперечить санітарним нормам і сформованим культурним традиціям людства. Показана технологічна можливість підвищення показників ергономічності екосумки для перенесення господарських і будівельних матеріалів. Запропонована конструкція екосумки для перенесення господарських і будівельних матеріалів, яка відповідає вимогам ергономічності.

Ключові слова: екосумка, господарська екосумка, ергономічність, універсальність, будівельні матеріали, господарські матеріали.

Постановка проблеми. З розвитком суспільства зростають й вимоги споживачів до предметів особистого користування, а саме до конструкцій сумок призначених для перенесення господарських і будівельних матеріалів.

Покупці віддають перевагу сумкам, які не тільки безпечні для здоров'я але і відповідають показникам ергономічності.

Тому проблема підвищення ергономічності моделі сумки для перенесення господарських і будівельних матеріалів з урахуванням передового світового досвіду стосовно новітніх екологічно чистих розробок є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За період 1960-2020 р.р. у світі було видано близько 200 патентів на винаходи й корисні моделі, які відносяться до господарських сумок. На рис. 1 представлено розподіл кількості виданих

патентів на господарську сумку національним і іноземним заявникам по державам.

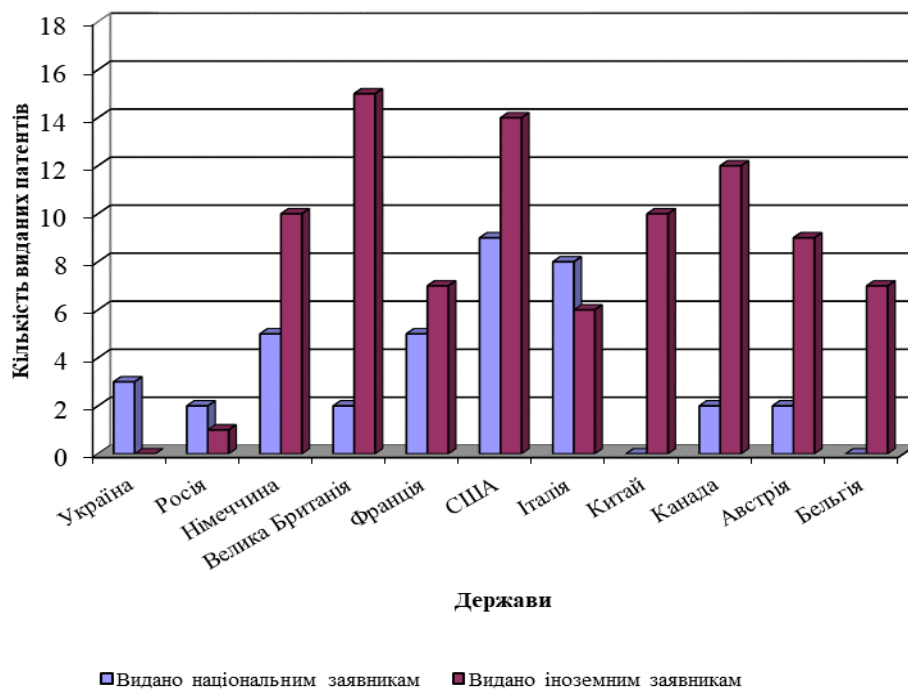

Рис. 1. Розподіл кількості виданих патентів національним й іноземним заявникам по державам

Аналіз даних показує, що по кількості виданих охоронних документів держави розподілились таким чином:

- національним заявникам: США – 9, Італія – 8, Німеччина – 5, Франція – 5, Україна – 3, Росія – 2, Велика Британія – 2, Канада – 2, Австрія – 2, Китай – 0, Бельгія – 0 охоронних документів;

- іноземним заявникам: Велика Британія – 15, США – 14, Канада – 12, Німеччина – 10, Китай – 10, Австрія – 9, Франція – 7, Бельгія – 7, Італія – 6, Росія – 1, Україна – 0 охоронних документів. Кількісні показники у вигляді співвідношення охоронних документів, виданих іноземним заявникам, та охоронних документів національних заявників коригують цю послідовність і розподіляють держави таким чином: Велика Британія – $15/2=7,5$; Канада – $12/2 = 6$; Австрія – $9/2 = 4,5$; Німеччина – $10/5 = 2$; США – $14/9 = 1,55$; Франція – $7/5 = 1,4$; Італія – $6/8 = 0,75$; Росія – $1/2 = 0,5$.

Тобто систематизація масиву відібраних у процесі пошуку охоронних документів по кожній державі за національними та іноземними заявниками показала, що найбільшу кількість патентів, які відносяться до господарських сумок, в досліджуваний період отримали заявники США – 9 і Італії – 8 патентів. Це є свідченням того, що в США і Італії досить активно здійснюється фінансування НДР даного напрямку. Українські заявники отримали значно меншу кількість охоронних документів.

Всього у світі понад 50 виробників, які випускають господарські сумки. Ініціативу їх виготовлення підтримують все більше дизайнерських студій і

виробників, серед них такий відомий бренд, як Dolce & Gabbana. Відомими є екосумки, розроблені британською дизайнеркою Ані Хіндмарч. В Україні також є розробки сумок багаторазового використання. Так, в 2004 році було вирішено проблему перенесення винних пляшок. В запропонованій сумці кожна пляшка знаходиться в окремій захисній ємності. Також виробник передбачив варіанти конструкції сумок для перенесення 2-х, 4-х або 6-ти винних пляшок [1]. У 2005 році в офіційному бюлетені «Промислова власність» № 4 була запропонована господарська сумка, що містить горловину забезпечену зав'язкою і, принаймні, одну ручку [2].

Невирішені частини загальної проблеми. Проаналізовані варіанти господарських сумок не відповідають одночасно таким показникам як екологічність, універсальність та ергономічність.

Недоліком всіх екосумок є те, що одночасне перенесення у них пляшок, банок, продуктів, господарських товарів або деяких будівельних матеріалів призводить до втрати первісного зовнішнього вигляду деяких м'яких товарів: пляшка нахилиється у бік і давить на прилеглі предмети. Також одночасне перенесення у екосумках таких предметів як пляшка з миючим засобом для унітазів або банка з рідкими будівельним матеріалом та продуктів харчування суперечить санітарним нормам і сформованим культурним традиціям людства.

Недоліком існуючих екосумок, також є те, що вони мають або тільки одне відділення для перенесення однієї пляшки або банки, або взагалі, пристосовані для перенесення тільки пляшок або банок. Для перенесення продуктів, товарів першої необхідності, господарських товарів та деяких будівельних матеріалів потрібна ще одна сумка.

Тобто всі варіанти господарських сумок призначені або тільки для перенесення пляшок і банок або тільки для перенесення продуктів, господарських товарів чи деяких будівельних матеріалів. Це означає, що споживачі повинні або мати декілька сумок, або порушувати санітарні норми і сформовані культурні традиції людства. Обидва варіанти незручні і ускладнюють життя споживачам.

Мета статті. Метою даної роботи є пошук шляхів підвищення ергономічних показників екосумки для перенесення господарських і будівельних матеріалів.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступного завдання: розробка конструкції екосумки для перенесення господарських і будівельних матеріалів.

Виклад основного матеріалу. У якості ергономічної екосумки для перенесення господарських і будівельних матеріалів автори пропонують сумку (рис. 2) в корпусі якої є декілька внутрішніх перегородок. Сумка містить корпус, дно, ручку та мотузки. Поздовжня перегородка розділяє корпус сумки на два відділи. Один із відділів, призначений для перенесення будь-яких пляшок або банок, в які упаковані товари першої необхідності, господарські товари або будівельні матеріали. Другий відділ, призначений для перенесення не упакованих в ємності продуктів, товарів першої необхідності або будівельних матеріалів. У відділі, призначеному для перенесення пляшок або банок виконані одна або декілька поперечних перегородок, які створюють окремі

ємкості для кожної пляшки. На одній зі сторін корпусу сумки, у верхній його частині, виконані отвори. Крім того, у верхній частині внутрішньої перегородки, навпроти отворів в корпусі, виконані пази. Отвори в корпусі та пази у внутрішній перегородці призначені для кріплення мотузки. Мотузка по чергово проходить крізь отвори корпусу та пази на внутрішній перегородці. Нею можна закріпити у сумці як одну так і декілька пляшок або банок. Закріплення пляшок мотузкою через пази та наявність поперечних перегородок захищає їх від пошкоджень, які можуть утворитися внаслідок зіткнення однієї пляшки з іншою. Таке рішення не дозволить пляшкам нахилитися у бік, тобто запобігає можливому виливанню вмісту пляшки або банки у випадку їх поганого закриття. Дно корпусу обладнане амортизуючим матеріалом, в якості якого можна обрати поролон. Амортизуючий матеріал зверху закритий вологонепроникаючою поверхнею. Таким чином, дно корпусу сумки захищає дно пляшки від можливих пошкоджень при необережному користуванні екосумкою, наприклад при легкому ударі об тверду поверхню.

Пропонована конструкція екосумки для перенесення господарських і будівельних матеріалів є універсальною і ергономічною. По-перше, є можливість одночасно переносити пляшки, банки, продукти, господарські товари та деякі будівельні матеріали. По-друге, виключається можливість пошкодження м'яких товарів при їх одночасному перенесенні з пляшками або банками, тобто зберігається первісний зовнішній вигляд продукції. По-третє, конструкція сумки дозволяє переносити не одну, а декілька пляшок одночасно.

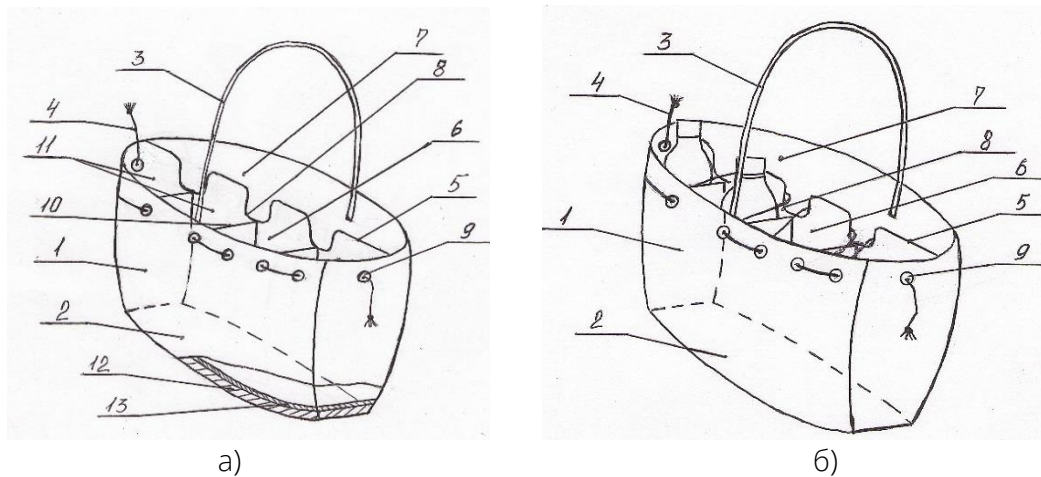

Рис. 1. Господарська сумка: а) загальний вигляд (з розрізом) господарської сумки; б) вигляд (з розрізом) господарської сумки у робочому стані
 1 – корпус, 2 – дно, 3 – ручка, 4 – мотузка, 5 – перегородка, 6 – відділ для пляшок, 7 – відділ для продуктів і товарів першої необхідності, 8 – пази, 9 – отвори, 10 – перегородки 11 – ємкість для пляшки, 12 – амортизуючий матеріал, 13 – вологонепроникаюча поверхня

Таким чином конструкція сумки розширяє її технологічні і споживчі можливості, що підвищує зручність її використання споживачем при

перенесенні пляшок, банок, продуктів, господарських товарів або будівельних матеріалів. При розробці сумки використовувався метод інтенсифікації творчої активності, описаний в роботі [3].

Висновки. Пропонована конструкція екосумки для господарських і будівельних матеріалів підвищує її ергономічність, тобто робить екосумку привабливою для споживачів, і як наслідок, для виробників, які зможуть збільшити свої прибутки.

Список використаних джерел:

- [1] Акчурін О. Р. (2004). Сумка господарська (Україна Патент № 3048). Укрпатент. Вилучено з: <https://base.uipv.org/searchINV/search.php?action=viewdetails&IdClaim=102537>.
- [2] Михайлюк В. І. (2005). Еластична сумка (Україна Патент № 6080). Укрпатент. Вилучено з: <https://base.uipv.org/searchINV/search.php?action=viewdetails&IdClaim=100653>
- [3] Ігнат'єва В. Б. (2020). Розвиток трудового потенціалу шляхом інтенсифікації творчості. Фундаментальні та прикладні проблеми сучасних технологій: Матеріали Міжнародної науково-технічної конференції до 60-річчя з дня заснування Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя та 175-річчя з дня народження Івана Пулюя (с. 269). 14-15 травня 2020, Тернопіль, Україна.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.043

INVESTIGATION OF THE EXPLOITATION CHARACTERISTICS OF BELLOWS EXPANSION JOINTS MADE OF HEAT-RESISTANT NICKEL ALLOY

Fedor Morgay

PhD student

State Higher Educational Institution «Pryazovskyi State Technical University», Ukraine

Vitaliy Ivanov

D.Tech.Sc., Associate Professor

State Higher Educational Institution «Pryazovskyi State Technical University», Ukraine

Elena Lavrova

PhD, Associate Professor

Department of Automation and Mechanization of Welding Production

State Higher Educational Institution «Pryazovskyi State Technical University», Ukraine

Summary. Investigations of the macro- and microstructure, mechanical and technological properties of a metal strip made of heat-resistant nickel alloy Cr20Ni43Mo9Mn6Nb-vi were carried out. In order to determine the optimal composition of the pickling solution, studies were carried out on the use of various mixtures for pickling the surface of the strip. On the basis of the studies carried out, technological recommendations were developed for the preparation of materials before welding of bellows expansion joints.

Keywords: nickel alloy, heat resistance, bellows expansion joint, microstructure, oxide layer, corrosion testing, etching, austenization.

To ensure satisfactory exploitation characteristics of bellows expansion joints, it is necessary, in addition to observing the manufacturing technology, to control the state of the weld surface and the base metal, since it is this factor that determines the corrosion resistance, and, consequently, the durability and performance of the product.

Since the presence of temperature and force effects intensifies the chemical and electrochemical interactions underlying the ongoing corrosion processes [1], the chemical composition of the medium and the initial surface treatment of the material have a decisive effect on the rate and mechanism of corrosive wear under these conditions [2].

When high-alloy heat-resistant alloys are used for the manufacture of bellows, the thickness of the oxide film cannot be an indicator of corrosion, since it has high

resistance and low solubility in an aggressive environment. At the same time, the oxide layer formed on the metal surface can significantly affect the welding and technological properties of the material used [3], despite its insignificant thickness [2].

The aim of the work was to study the main performance characteristics of the samples of bellows expansion joints made of Cr20Ni43Mo9Mn6Nb-vi alloy.

The heat-resistant nickel alloy Cr20Ni43Mo9Mn6Nb-vi (EP941- vi) is used for the production of cold-rolled strip intended for the manufacture of welded parts of equipment for the oil and gas, chemical industry and power engineering, such as, for example, bellows expansion joints operating under temperature-force loading. Produced according to [4]. To achieve this goal, we analyzed the macro- and microstructure of samples of a metal strip made of steel Cr20Ni43Mo9Mn6Nb-vi, and also studied the effect of an oxide film on the technological and corrosion properties of welded samples.

Samples of cold-rolled strip made of alloy Cr20Ni43Mo9Mn6Nb-vi (EP941- vi) with dimensions of 250×100×0.28 mm were studied. According to [4], the strip is delivered after etching in a protective atmosphere, with etching, while a yellow-brown surface color is allowed. Macrostructural analysis of the samples also showed that the direction of rolling coincides with the traces of the rolls on the surface of the samples along the width of the strip.

The results of the chemical analysis of the samples showed that the chemical composition of the strip material meets the requirements [4]. According to [4], in the composition of the strip, deviations in the mass fraction of carbon + 0.01 % are allowed. The yttrium content was not determined by chemical analysis. It should be said that, according to the literature, additional alloying with yttrium contributes to the modification and refining of the deposited metal, reduces the degree of contamination with non-metallic inclusions, increases the assimilation of alloying elements by welded seams, improves their strength and plastic characteristics, and also contributes to an increase in the impact toughness of the weld metal. It is also known that in corrosion tests in corrosive environments, specimens have greater resistance than metal without microadditives [5, 6]. The results of the chemical composition of the strip are shown in table. 1 along with the standard values of the content of alloy constituent elements. The physical properties of the alloy are given in table. 2.

Table 1

Comparative data of the chemical composition of cold rolled strip
Cr20Ni43Mo9Mn6Nb

Data type	Mass fraction of elements, %									
	C	Mn	Si	S	P	Cr	Ni	Mo	Nb	Y (calc.)
Sample	0.03	5.40	0,11	0,03	0.003	20.01	44.22	8.50	0.95	-
From [4]	≤ 0.02	4.5-6.5	≤ 0.2	≤ 0.015	≤ 0.025	19.0-21.0	42.0-44.5	8.0-10.0	0.9-1.3	≤ 0.15

[Author's development] & from [4]

Table 2

Physical properties of cold rolled strip Cr20Ni43Mo9Mn6Nb

Working temperature range $T, ^\circ\text{C}$	Melting point, $T_m, ^\circ\text{C}$	Thermal expansion coefficient α, deg^{-1}	Thermal conductivity coefficient $\lambda, \text{W}/(\text{m}\cdot\text{deg})$	Density of material $\rho, \text{kg}/\text{m}^3$	Specific heat $C, \text{J}/(\text{kg}\cdot\text{deg})$
0÷500	1370÷1400	$(10,1\div 17,1)\cdot 10^{-6}$	55,4÷75,5	8000	456

Data generated from [4]

The mechanical properties of the strip samples were determined at a temperature of 20 °C. For this, tensile tests were carried out on specimens with a design length of 50 mm.

Table 3

Mechanical properties of cold rolled strip Cr20Ni43Mo9Mn6Nb

Tensile strength $\sigma_b, \text{N}/\text{mm}^2$	Yield strength $\sigma_{0,2}, \text{N}/\text{mm}^2$	Relative extension $\delta_{50}, \%$
640÷720	300÷380	41÷44

[Author's development]

In industrial practice, it often becomes necessary to remove the oxidized layer from the strip surface before welding; in many cases, an etching operation is used for this. In order to determine the optimal composition, studies were carried out on the use of various solutions for etching the surface of a strip made of alloy Cr20Ni43Mo9Mn6Nb-vi. First of all, widely used pickling solutions were used. In particular, one of the pickling solutions used in the work had the following composition: 1000 cm³ H₂O; 1500 cm³ H₂SO₄ (1.87 g/cm³); 2250 cm³ HNO₃ (1.36 g/cm³) and 36 g NaCl. Before etching, the samples were kept in hot water (60÷70 °C), then immersed in an etching bath (immersion time ranged from 5 s to 30 min), washed in hot water (60÷70 °C), then the residual acids were neutralized in 1 % ammonia solution and dried.

Was also used a mixture of concentrated nitric and 40% hydrofluoric acids in a ratio of 5:1. The samples were etched at room temperature for 1÷30 min. Then they were washed in hot water and treated in 1 % ammonia solution. In both cases, after etching the samples even with the longest exposure time (30 min), it was found that the state of the oxide film did not change, both in color and in thickness.

Thus, the studies carried out do not allow us to recommend the use of these etching solutions for processing a strip made of alloy Cr20Ni43Mo9Mn6Nb-vi in order to remove the oxide film.

Since the method of chemical etching, which is used to study the microstructure, can be considered as a process of electrochemical corrosion of the sample surface, further studies were carried out using mixtures recommended for microstructural analysis of high-nickel heat-resistant alloys.

In this work, after grinding, rough polishing was carried out on a wheel rotating at a speed of about 600 min⁻¹ with diamond paste 2/1, and the final polishing was performed in an aqueous solution of chromium oxide (Cr₂O₃). Microstructure

studies were carried out using MIM-8, Axio Observer A1 microscopes and an MBS-2 binocular microscope. [7]

Before carrying out studies of the microstructure, electrolytic etching was carried out in a 10% solution of ammonium persulfate $[(\text{NH})_2\text{SO}_4]$ at $j = 0.5 \text{ A/cm}^2$. As a result, a single-phase austenitic structure was revealed, which is a nickel-chromium-molybdenum solid solution and a carbide phase (Me_6C) located in the matrix and along the grain boundaries (Fig. 3, a). We also carried out chemical etching of the samples in Vilel's solution: $[(\text{HCL}) + \text{picric acid} + \text{ethyl alcohol}]$. As a result, as in the first case, a granular structure with a grain size of 4 ± 5 points according to GOST 5639 was revealed (Fig. 3, b) [7].

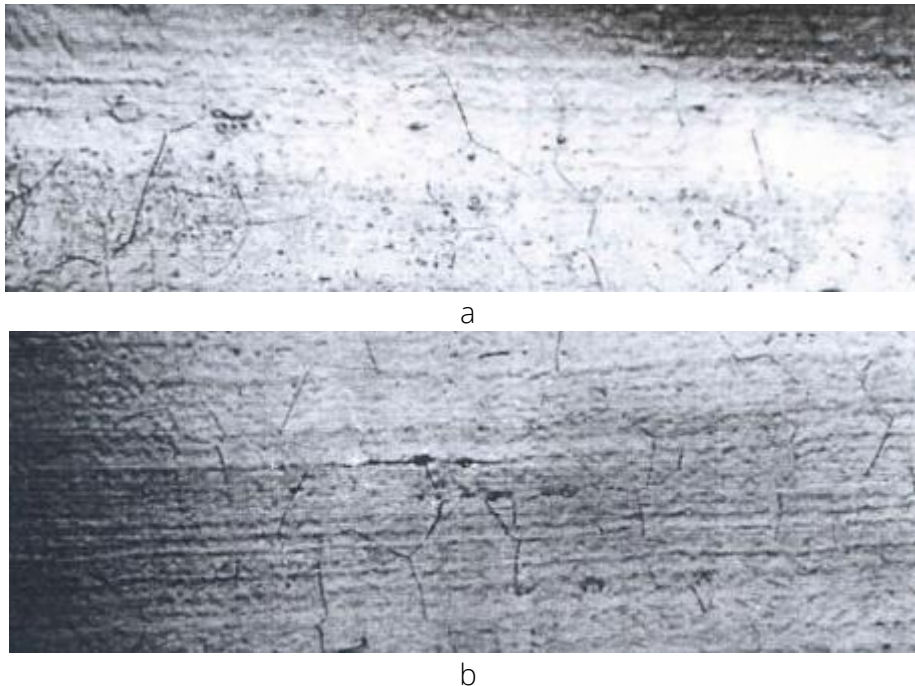

Fig. 1. The nature of the microstructure after electrolytic etching in a 10% solution of ammonium persulfate (a) and chemical etching in Vilel's solution (b), $\times 200$

To identify the structural components of the material of the samples and to determine the presence of nonmetallic inclusions, an increase of $\times 550$ was used. Fig. 2 shows samples of the microstructure of the Cr20Ni43Mo9Mn6Nb-vi alloy.

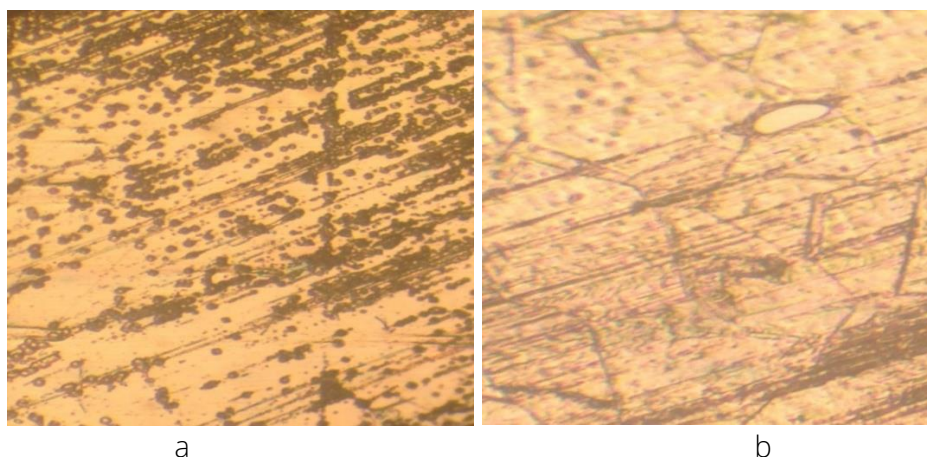

Fig. 2. Microstructure of the cold rolled strip Cr20Ni43Mo9Mn6Nb, $\times 550$

According to the research results, it was found that in the austenitic structure of the metal of the samples, strips of finely dispersed carbide inclusions (Fig. 2, a), as well as larger inclusions of the intermetallic phase (Fig. 2, b) were revealed. This indicates the tendency of the material to nucleation and segregation of intermetallic and carbide phases under the influence of external factors [8]. Therefore, before further tests, the samples were austenitized at a temperature of $1070\div 1170$ °C, followed by cooling in air.

Since the formation of local foci of corrosion occurs, in most cases, around non-metallic inclusions, for example, carbides, also in places of accumulation of dislocations and other defects, studies of the resistance of strip samples against intergranular corrosion were carried out.

The preparation of the surface of steel samples before testing consisted of grinding with emery paper with an abrasive grain size of $40\ \mu\text{m}$ and electrochemical etching in a 10 % solution of oxalic acid with a current density of $0.9\div 1.0\ \text{A}/\text{cm}^2$ for $1.5\div 2$ minutes. Corrosion tests were carried out in accordance with Appendix E of GOST 6032-2003 by method A on two samples according to the requirements of p. 3.4 [4] (Fig. 3, a).

The samples were kept in a solution of 16 % sulfuric acid with copper sulfate in a glass flask with a reflux condenser for 20 ± 5 hours. The samples were preliminarily subjected to provocative heating at a temperature of 650 °C for 2 hours.

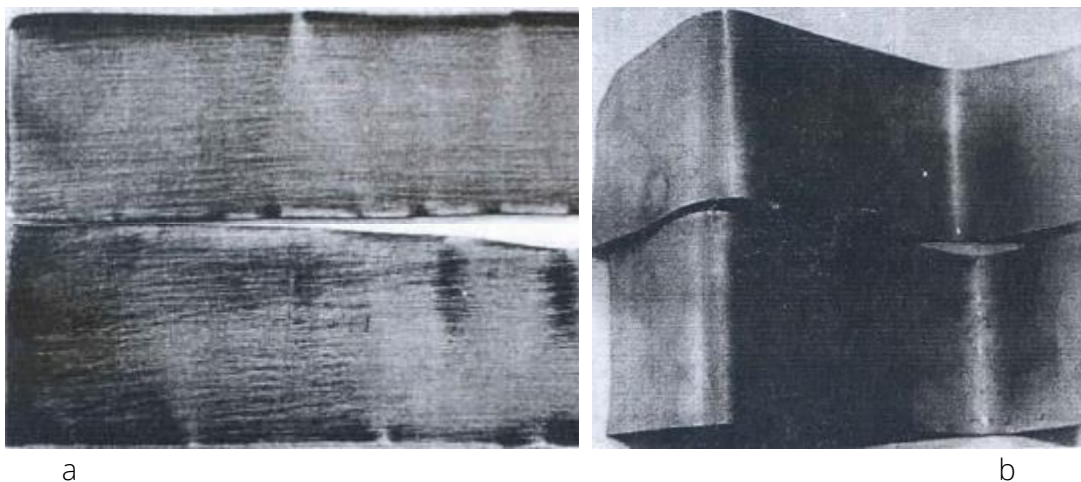

Fig. 3. Appearance of samples before (a) and after (b) intergranular corrosion tests [7]

After testing the samples on a mechanical press were subjected to a z-bend (Fig. 3, b) and examined on the MBS-2 on both sides at a magnification of $\times 8$, $\times 16$. No cracks indicating intergranular corrosion were found, and no local foci of corrosion were found either. Thus, as a result of research, it was found that samples of cold rolled strip Cr20Ni43Mo9Mn6Nb-vi, used for the manufacture of bellows expansion joints, are not prone to corrosive wear as a result of local and intergranular corrosion.

Conclusions:

1. Studies of the effectiveness of various pickling solutions for removing the oxidized layer from the surface of the strip of Cr20Ni43Mo9Mn6Nb-vi (EP941- vi)

alloy showed that in order to reduce the effect of the formed oxide film on the performance properties of bellows expansion joints, it is necessary to use mixtures recommended for microstructural analysis of high-nickel heat-resistant alloys.

2. The main cause of corrosion damage to bellows expansion joints made of Cr20Ni43Mo9Mn6Nb-vi alloy is structural heterogeneity caused by the precipitation of secondary intermetallic and carbide phases from the austenite matrix. To increase the homogeneity of the structure, it is necessary to carry out additional heat treatment - austenitization.

3. On the basis of the research carried out, technological recommendations have been developed for the preparation of blanks for bellows expansion joints made of heat-resistant nickel metal alloy in order to increase the operational properties and reduce the tendency to corrosion destruction.

List of sources used:

- [1] Semenova, I.V. Florianovich, G. M. & Khoroshilov A.V. (2002). *Korroziya i zashchita ot korrozii*. I.V. Semenova (red). Moskva: Fizmatlit. [Rus.]
- [2] Zuek, V.A., Rud', R.A., Petel'guzov, I.A. & Tret'yakov, M.V. (2010). Metodologiya issledovaniya korroziyonnykh plenok na nerzhavayushchikh stalyakh. *Voprosy atomnoy nauki i tekhniki*, 1(95), 141-149. [Rus.]
- [3] Ivanov, V. Morgay, F. & Lavrova, E. (2021) Research of high-nickel heat-resistant alloy for equipment of chemical industry and power engineering. *Theoretical and practical scientific achievements: research and results of their implementation: coll. of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conf.* (Vol. 2, pp. 90-91), February 12, 2021, Pisa, Italian Republic: NGO «European Scientific Platform».
- [4] *Lenta kholodnokatanaya iz splava marki KhN43MGB-vi (EP 941-vi). Opytnaya partiya. Tekhnicheskie usloviya: TU 14-131-1076-2011.* (2011). Electrostal: MP "Electrostal" JSC. [Rus.]
- [5] Yefimenko, N. & Doshchekina, I. (2011). Vliyanie ittriya na koeffitsient diffuzii vodoroda v metalle svarnykh shvov (s OTsK i GTsK reshetkoy). *Vestnik KhNADU*, (54), 107-113. [Rus.]
- [6] Aleksandrov, A.G. & Savonov, Yu.N. (2007) Vliyanie ittriya na osobennosti korroziionnogo povedeniya metalla svarnykh shvov khromonikelevykh nerzhavayushchikh staley v shchelochnykh sredakh (obzor). *Novi materialy i tehnologii' v metalurgii' ta mashynobuduvanni*, (1), 53-60. [Rus.]
- [7] *Metallograficheskoe issledovanie kachestva materiala kholodnokatanoy lenty iz splava marki KhN43MGB-vi (EP 941-vi). Tekhnicheskij otchet.* (2015). Mariupol': PDTU. [Rus.]
- [8] Novikov, I.I. (1975). *Defekty kristallicheskogo stroeniya metallov*. Moskva: Metallurgiya. [Rus.]

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.044

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ НАДІЙНОСТІ ВІБРАЦІЙНИХ ПЛОЩАДОК

Делембовський Максим Михайлович

канд. техн. наук,

доцент кафедри машин і обладнання технологічних процесів

Київський національний університет будівництва і архітектури, Україна

Клименко Микола Олександрович

канд. техн. наук,

доцент кафедри машин і обладнання технологічних процесів

Київський національний університет будівництва і архітектури, Україна

Анотація: Робота присвячена розгляду питань експериментальних досліджень з метою забезпечення подальшого ефективного підвищення надійності вібраційних площадок. На сьогодні проблемою є визначення оптимального запасу міцності при розрахунку на міцність в залежності від прогнозованих критеріїв надійності.

Ключові слова: вібромашина, критерії, проектування, експлуатація, ремонт, безвідмовність, несправний, працездатний, непрацездатний.

Згідно порядку проведення експериментальних досліджень, для отримання інформації щодо напрацювання вібраційних майданчиків (площадок) на відмову, проводилось відповідне фіксування виходу із ладу з фіксацією в спеціальних таблицях. Отримані дані несправностей здійснювалося фіксацією за групами збірних одиниць, деталями та елементами, з метою окремого визначення даних щодо часу їх напрацювання. За цими даними здійснювали аналіз напрацювання основних елементів на відмову та тих, які найбільш часто виходили з ладу [1-7].

Проведеними дослідженнями визначені основні збірні одиниці та деталі, що виходили із ладу: двигун, редуктор, синхронізатор, віброзбуджувач, карданні вали, муфти (рис. 1). При цьому найчастіше виходили з ладу карданні вали, муфти. У деяких випадках засвідчено руйнування підшипників у віброзбуджувачах.

Робочий орган є елементом конструкції вібраційних майданчиків, який натомість може складатись як з окремих елементів, типу вібротумби або форми, так і з зварної рами. Під час досліджень у цій групі елементів були виявлені часті дефекти внаслідок контакту вібротумб з формою (рис. 2).

Рис. 1. Фотофіксація відмов механічних вузлів та деталей вібраційних майданчиків

Рис. 2. Фотофіксація відмов робочих органів вібраційних майданчиків

Методика досліджень напрацювання деталей на відмову полягала у проведенні експерименту в реальних умовах експлуатації вібраційних майданчиків ВБ-10В [2].

У зв'язку з частою фіксацією виявлених відмов саме карданних валів вібраційних майданчиків, було прийнято рішення застосувати відповідний алгоритм у розрахунку на такому елементі вібраційних майданчиків з подальшою фіксацією напрацювання на відмову [7].

Таблиця 1

Напрацювання на відмову карданних валів

Час напрацювання на відмову, год.				
125	148	126	131	127
130	155	135	164	133
150	157	145	166	141

Продовження табл. 1

Час напрацювання на відмову, год.				
162	178	175	192	163
167	184	195	200	182
186	188	202	242	239
199	215	209	252	242
222	226	268	261	271
225	236	272	275	288
287	269	280	288	290

Побудова статистичного ряду інформації. У процесі вивчення закономірностей розподілу неперервних випадкових величин, іноді виникає необхідність в проведенні великої кількості спостережень. При цьому (звичайно, якщо $N > 30$) значення, які спостерігають у варіаційному ряді, групують, і всю низку значень спостережуваної ознаки від t_1 до t_n поділяють на деяке число непересічних інтервалів, а потім розглядають не окремі значення [7].

Кількість інтервалів визначають з умови виявлення закономірності розподілу значень показника залежно від обсягу вибірки N . Чим більший обсяг інформації, тим більшу кількість інтервалів приймають. Якщо кількість інтервалів велика, то картина розподілу буде спотворена відсутністю дослідних точок в окремих інтервалах, а в разі малої кількості інтервалів будуть згладжені характерні особливості розподілу. Лише правильний вибір інтервалу дає уявлення про закон розподілу випадкової величини [1].

Кількість інтервалів визначили за формулою:

$$K = \sqrt{N}, \quad (1)$$

де: N – це обсяг вибірки.

Вираз, що дістали після обчислення, округлюють у бік збільшення до найближчого цілого числа.

Всі інтервали для зручності проведення подальших розрахунків беруть рівними, цілочисельними і такими, що не мають розривів.

Однак, у деяких випадках при обробці статистичних даних, розподілених досить нерівномірно, іноді зручно в області найбільшої густини розподілу вибирати вужчі інтервали, ніж в області найменшої.

Значення інтервалу визначали за формулою:

$$h = \frac{T_{\max} - T_{\min}}{K - 1}, \quad (2)$$

де: T_{\max} і T_{\min} – відповідно найбільше та найменше значення показників надійності у зведеній таблиці інформації.

Кількість інтервалів при цьому залежить від обсягу вибірки N .

Ліва і права межі області розподілу зміщується на $0,5h$ і беруться відповідно:

$$t_0 = T_{\min} - 0,5h \quad (3)$$

$$t_k = T_{\max} + 0,5h \quad (4)$$

де: t_0 – ліва межа першого інтервалу;

t_k – права межа останнього інтервалу.

За необхідності, ліва крайня межа може бути задана. В подальших розрахунках використали не значення меж інтервалів, а їхнє серединне значення:

$$t_{cpi} = \frac{t_{i-1} + t_i}{2}, \quad (5)$$

де: t_i – значення правої межі i -інтервалу.

Після визначення меж інтервалів угруповання підраховують частоти i , кількості спостережень, що потрапили до кожного з інтервалів $[h_i]$, $i = 1, K$.

Сума частот усіх інтервалів дорівнює обсягу вибірки:

$$\sum_{i=1}^k n_i = N = 50 \quad (6)$$

Іншою характеристикою статистичного розподілу є частота P_i (відносна частота), яку визначають для кожного інтервалу відношенням частоти n_i , до загальної кількості спостережень N :

$$\hat{P} = \frac{n_i}{N} \quad (7)$$

Визначення емпіричної щільності розподілення ресурсів $\bar{f}_i(t)$ в i -му інтервалі $i = 1, 2, 3, \dots$

$$\bar{f}_i(t) = \frac{n_i}{N \cdot h_i} \quad (8)$$

Визначення емпіричної функції:

$$\hat{F}_2(t) = \hat{P}_1 + \hat{P}_2;$$

.....

$$\hat{F}_k(t) = \sum_{i=1}^k \hat{P}_i. \quad (9)$$

Використовуючи дані з табл. 2, визначаємо основні статистичні характеристики вибірки.

Середнє значення ресурсу $T_{p.c.p.}$, год, знайшли за формулою:

$$T_{p.c.p.} = \frac{\sum_{i=1}^k t_{cp} n_i}{N} \quad (10)$$

Для визначення середнього квадратичного відхилення досліджуваної величини (ресурсу) σ використали формулу:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^k t_{cp}^2 n_i}{N} - T_{p.c.p.}^2} \quad (11)$$

Таблиця 2

Числові значення параметрів розподілу

Номер інтервалу	Межі інтервалу	Середина інтервалу t_{cp}	Частота n_i	t_{cp}^2	$t_{cp}n_i$	$t_{cp}^2n_i$
1	111,25-138,75	125	7	19251,6	971,25	134761,2
2	138,75-166,25	152,5	10	27639,1	1662,5	276391
3	166,25-193,75	180	8	37539,1	1550	300312,8
4	193,75-221,25	207,5	6	48951,6	1327,5	293709,6
5	221,25-248,75	235	7	61876,6	1741,25	433136,2
6	248,75-276,25	525	7	76314,1	1933,75	534198,7
7	276,25-303,75	580	5	92264,1	1518,75	461320,5
			$\Sigma=50$		$\Sigma=10705$	$\Sigma=2433830$

Далі виконали розрахунки із застосуванням методу сум (табл. 3).

Визначили допоміжні інтервали:

$$\mu_1 = k_1 - \lambda_1 \quad (12)$$

Середнє значення ресурсу $T_{p,cp,i}$ год., знайшли за формулою:

$$T_{p,cp} = t_{cp,i} - \frac{h\mu_i}{N} \quad (13)$$

Для визначення середнього квадратичного відхилення досліджуваної величини (ресурсу) σ з використанням формули:

$$\sigma = h\sqrt{\frac{\mu_2 - \mu_1^2/N}{N}} \quad (14)$$

Таблиця 3

Розрахунок показників методом сум

Номер інтервалу	Середина інтервалу t_{cp}	Частота n_i	$K_1=110$	$K_2=84$
1	125	7	7	---
2	152,5	10	---	---
3	180	8	33	---
4	207,5	6	25	61
5	235	7	19	36
6	525	7	12	17
7	580	5	5	5
			$\lambda_1 = 94$	$\lambda_2 = 119$

Визначили коефіцієнт варіації:

$$V = \frac{\sigma}{T_{p,cp}} \quad (15)$$

Визначено фактичне значення критерію λ для крайніх точок:

$$\lambda_p = \frac{1}{\sigma_t} (t_j - t_{j-1}) \quad j=1, N \quad (16)$$

де t_j і t_{j-1} – суміжні точки інформації. При цьому виконується умова $\lambda_p < \lambda_T$

Таким чином, в результаті перевірки інформації на випадючі точки було встановлено, що мінімальні та максимальні значення вибірки $t_{min} = 125$ та $t_{max} = 126$ з вірогідністю $\gamma = 0,95$.

Визначення законів і параметрів розподілу. Як графічне зображення статистичного ряду випадкових величин використовують емпіричну інтегральну функцію розподілу $\hat{F}(t)$, гістограму або криву емпіричної щільності розподілу $\hat{P}(t)$ [7].

У практичних розрахунках перевагу віддавали гістограмі відносних частот, бо її використовують для побудови графіка емпіричної щільності розподілу по точках з координатами $[t_{cp}, \hat{f}(t_i)]$.

З цієї гістограми видно, що в цьому випадку вірним є закон розподілу Вейбула. Отже, розглядаючи цей закон, слід розглядати і Нормальний закон розподілу, адже вони схожі, і на перший погляд їх можна переплутати (рис. 3):

Згідно закону розподілу Вейбула:

$$f(t) = \frac{b}{a} \left(\frac{t}{a}\right)^{b-1} \exp\left[-\left(\frac{t}{a}\right)^b\right], \quad (17)$$

де:

a і b – параметри розподілу $a > 0$; $b > 0$.

Встановлено, що критерій χ^2 Пірсона за великої кількості спостережень зводить помилки до мінімуму, чим вигідно відрізняється від інших критеріїв згоди:

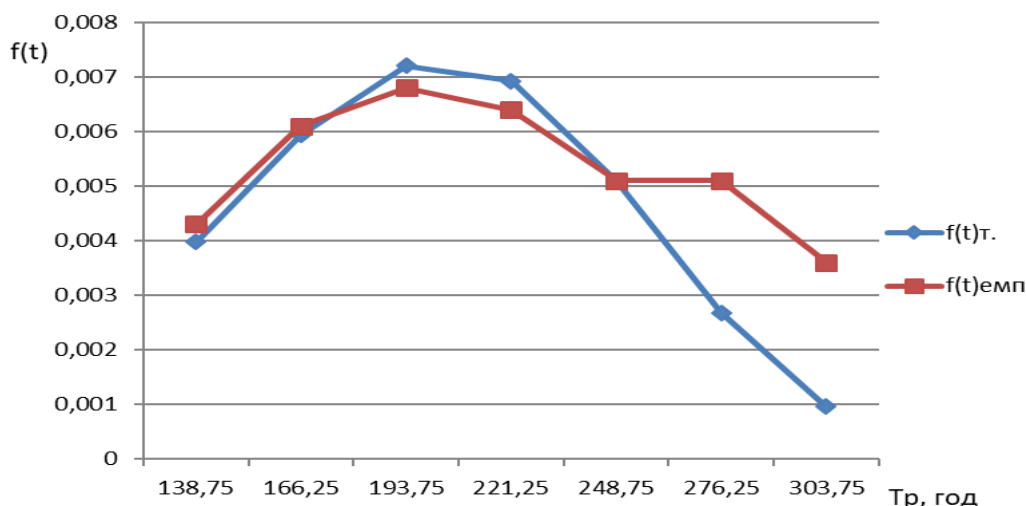

Рис. 3. Графік узгодженості емпіричного та теоретичного розподілу

$$\chi^2 = N \cdot h_i \cdot \sum_{i=1}^k \frac{[\hat{f}(t_i) - f(t_i)]^2}{f(t_{cp i})}; \quad (18)$$

де N – загальна кількість спостережень;

h_i – ширина i -го інтервалу;

k – кількість інтервалів розбивання;

$\hat{f}(t_i), f(t_i)$ – відповідно емпірична і теоретична щільність ймовірності розподілу;

t_{cpi} – середина i -го інтервалу для неперервної випадкової величини або можливі значення для дискретної.

Отже, встановлено, що $P(r, x^2) = 0,99$, яка перевищує прийнятий рівень значимості 0,05. Це дає підставу стверджувати, що висунута гіпотеза про належність емпіричного розподілу не може бути відхилена

$$P(t) = \exp \left[- \left(\frac{t}{a} \right)^b \right]. \quad (19)$$

Для закону розподілу Вейбула отримали характерні залежності (20)

$$F(t) = Q(t) = 1 - \exp \left[- \left(\frac{t}{a} \right)^b \right]. \quad (20)$$

Відносно цих розрахунків побудовано ймовірність відмови і безвідмовної роботи (рис. 4).

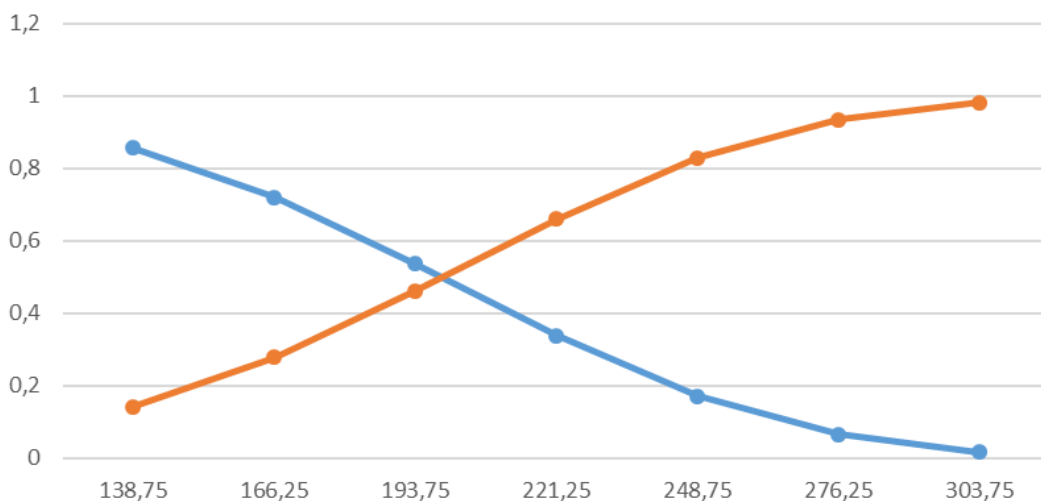

Рис. 4. Ймовірність відмови і безвідмовної роботи

Визначимо T_γ :

$$T_\gamma = T_{p.c.p} \cdot \left(-\ln \frac{80}{100} \right)^{\frac{1}{b}} \quad (21)$$

Висновки. Результати проведених досліджень свідчать про низький рівень надійності карданного валу, що приводить до тривалого простою в незапланований час ремонту, який складає 0,8–1,2 год. за наявності запасних частин на складі.

В результаті обробки статистичної інформації показників надійності карданного валу виявлено, що середній ресурс складає 262 год.,

середньоквадратичне відхилення дорівнює $\sigma = 53,2$ год., коефіцієнт варіації $V = 0,27$.

Висунута гіпотеза про похибку емпіричного розподілу ресурсних показників у порівнянні з теоретичним законом Вейбула.

Визначено параметри закону розподілу Вейбула, і побудовані графіки для моделі надійності та відмов карданних валів, графіки закономірностей розподілу ресурсних показників $P(t)$ та функції розподілу $F(t)$, використані у розроблених рекомендаціях.

Список використаних джерел:

- [1] Делембовський, М., & Клименко, М. (2020). Забезпечення надійності вібраційних майданчиків будівельної індустрії з урахуванням методів аналізу. *Збірник наукових праць ЛОГОС*, 26-28. <https://doi.org/10.36074/09.10.2020.v2.06>
- [2] Назаренко, І.І., Свідерський, А.Т. & Делембовський, М.М. (2013). Дослідження надійності карданних валів вібромашин будівельної індустрії. *Вібрації в техніці та технологіях. ВНАУ*. (3 (71)), 72–77.
- [3] Делембовський, М., & Клименко, М. (2020). Методи підвищення надійності та ефективності вібраційних машин будівельної індустрії. *Матеріали конференцій МЦНД*, 48-49. <https://doi.org/10.36074/23.10.2020.v1.04>
- [4] Делембовський, М., Терентьев, О., & Шабала, Є. (2020). Технологія впровадження середовища matlab в досліджені моделі загроз інформаційної безпеки. *ЛОГОС. ОНЛАЙН*. <https://doi.org/10.36074/2663-4139.15.08>
- [5] Делембовський, М., Клименко, М., & Корнійчук, Б. (2020). Дослідження на основі нечіткої логіки моделі виявлення відмов віброплощадок. *Збірник наукових праць ЛОГОС*, 111-112. <https://doi.org/10.36074/25.12.2020.v1.38>
- [6] Делембовський, М., Клименко, М., & Корнійчук, Б. (2020). Розробка моделі оцінки надійності віброплощадки на основі нечіткої логіки. *Збірник наукових праць ЛОГОС*, 98-102. <https://doi.org/10.36074/11.12.2020.v2.28>
- [7] Назаренко, И., Свидерский, А. Т., & Делембовский, М. М. (2015). Исследование надежности вибромашин строительной индустрии. *Механизация строительства*, (3), 44-49.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.045

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ КЕРОВАНОЇ ПОПЕРЕЧНОЇ КОМПЕНСАЦІЇ В МАГІСТРАЛЬНИХ ЛІНІЯХ ЕЛЕКТРОПЕРЕДАВАННЯ

Кучанський В.В.

канд. техн. наук, старший науковий співробітник

*Інститут електродинаміки Національної академії наук України, Україна*Малахатка Д.О.

канд. техн. наук, науковий співробітник

Інститут електродинаміки Національної академії наук України, Україна

Анотація Керовані пристрої компенсації є найбільш перспективні в якості коштів поперечної компенсації в протяжних лініях вищих класів напруги. Їх основне призначення - плавна зміна споживання надлишкової реактивної потужності ліній електропередачі з метою нормалізації рівнів напруг. У статті на прикладі електропередачі 750 кВ показана методика оцінки додаткового ефекту від застосування керованого пристрою компенсації: зниження втрат активної потужності в лініях

Ключові слова втрати активної потужності, керована компенсація реактивної потужності, керовані шунтувальні реактори, статичний синхронний компенсатор, термін окупності, регулювання напругою, магістральна електрична мережа.

Як відомо, шунтувальні реактори (ШР) використовуються як засіб компенсації надлишкової реактивної потужності повітряних ліній електропередачі (ПЛ) вищих класів напруги. Крім того, ці пристрої обмежують внутрішні перенапруги при включеннях і відключеннях ВЛ, сприяють гасінню дуги підживлення в циклі ОАПВ. вони характеризуються порівняно невеликими втратами активної потужності (0,3%) і найменшою серед пристроїв компенсації реактивної потужності питомою розрахунковою вартістю [1-3].

Разом з тим відомо, що в багатьох випадках установки ШР, вирішуючи поставлені перед ними завдання, справляє негативний вплив на пропускну спроможність ліній електропередачі, а також призводить до підвищених втрат активної потужності в мережах в режимах істотних навантажень ПЛ. Це обумовлено в значній мірі неможливістю їх частотої комутації через низьку експлуатаційної надійності реакторних вимикачів і їх недостатнього комутаційного ресурсу, а також через неприпустимих коливання напруги при зміні стрибком значних по величиною реактивних потужностей цих реакторів.

Так, в схемі ПЛ 750 кВ пропускну здатність якої через використання в якості пристроїв компенсації реактивної потужності нерегульованих

шунтувальних реакторів реально складала лише близько 40% її натуральної потужності. Наявність постійно підключених реакторів до ВЛ незалежно від її завантаження веде не тільки до зниження пропускної спроможності електропередачі, а й збільшенням втрат активної потужності. Остання обставина було добре відомо і раніше, але методика кількісної оцінки втрат активної потужності раніше не проводилася [4-6].

Реальний ефект зниження втрат активної потужності, викликаний заміною некерованих реакторів на керовані (КШР) або на статичні синхронні компенсатори (СТАТКОМ), виявляється настільки значним, що тільки це обставина дозволяє отримати дуже малий термін окупності додаткових витрат на установку керованих пристроїв компенсації (КПК) реактивної потужності. Нижче ми наводимо цю методику на прикладі електропередач класу 750 кВ для двох випадків - коли КШР чи СТАТКОМ встановлюється на проміжній підстанції (рис. 1).

Для отримання еквівалентних параметрів передачі з урахуванням ШР, представимо схему у вигляді трьох послідовно з'єднаних чотиріполюсників (рис. 2).

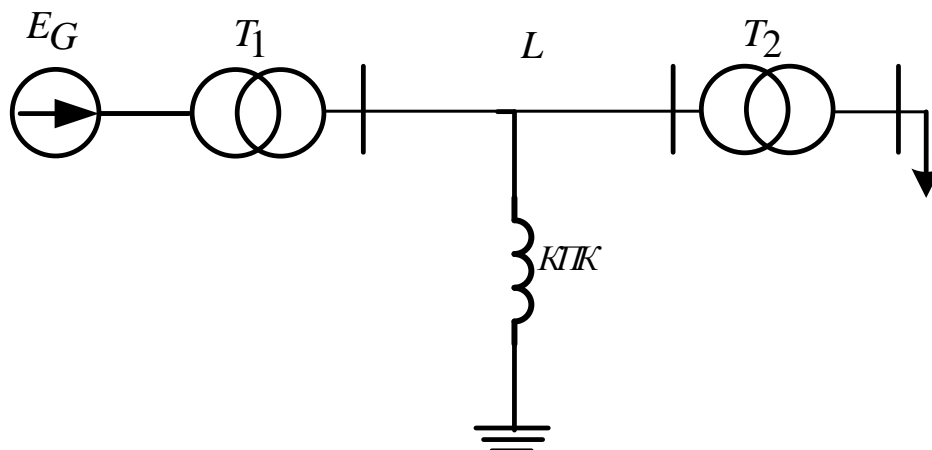

Рис. 1. Лінія електропередавання надвисокої напруги

В такому випадку параметри еквівалентного чотиріполюсника визначимо як:

$$\begin{bmatrix} A_{eq} & B_{eq} \\ C_{eq} & D_{eq} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \cos \lambda & jz_w \sin \lambda \\ j \frac{\sin \lambda}{z_w} & \cos \lambda \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} 1 & 0 \\ -jb_p & 1 \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} \cos \lambda & jz_w \sin \lambda \\ j \frac{\sin \lambda}{z_w} & \cos \lambda \end{bmatrix} \quad (1)$$

Після перетворень отримуємо поздовжні лінії параметрів (включаючи параметри КПК):

$$\dot{B}_{eq} = jz_w \sin 2\lambda + jb_p \sin^2 \lambda \quad (2)$$

В відносних одиницях:

$$B_{eq} = \sin 2\lambda + b_p^* \sin^2 \lambda \quad (3)$$

де b_p^* провідність КПК у відносних одиницях.

$$b_p^* = 2tg \frac{\lambda}{2} \quad (4)$$

Вираз для визначення кута δ на ділянці:

$$\delta = \frac{\pi B_p}{4} \quad (5)$$

Вираз для визначення напруги місці установки реактора - U_p^*

$$U_p^* = \frac{\sin(\lambda)}{\sin(\delta)} \quad (6)$$

Вираз для визначення реактивної потужності КПК (через кутові характеристики потужності):

$$Q_p^* = 2 \frac{U_p^*}{\sin \lambda} (\cos \delta - U_p^* \cos \lambda) \quad (7)$$

Втрати активної потужності на ділянці λ при встановленні ШР:

$$\Delta P_{ШР}^* = \frac{P^{*2} + (Q_p^*/2)^2}{U_p^{*2}} r_i^* \quad (8)$$

де $r_i^* = \frac{r_0}{n} l \frac{1}{z_w}$ - радіус рацпленого проводу фази.

В разі встановлення КШР чи СТАТКОМ $U_p^* = 1$, $Q_p^* = 0$ внаслідок того, що по лінії передається натуральна потужність без втрат потужності в реактивних елементах:

$$\Delta P_{КПК}^* = \frac{P^{*2}}{U_p^{*2}} r_i^* \quad (9)$$

Різниця у втратах в іменованих одиницях (на довжину 2λ):

$$\Delta P^* = \Delta P_{ШР}^* - \Delta P_{КПК}^* \quad (10)$$

Врахуємо втрати активної потужності в ШР з розрахунку 0,5 МВт на 3 фази; втратами в КПК в режимі передачі натуральної потужності знехтуємо.

$$\Delta W = \Delta P \tau \quad (11)$$

Вартість цих втрат при питомій вартості 50 дол. за МВт год становить:

$$C = W \cdot 50 \quad (12)$$

Питому вартість ШР приймемо 10 дол. за 1 кВАр, КШР - 20 дол. за 1 кВАр, СТАТКОМ - 50 дол. за 1 кВАр:

Вартість ШР:

$$C_{ШР} = C_{ПВ}^{ШР} \cdot Q_p^* \cdot 10^3 \quad (13)$$

Вартість КШР:

$$C_{КШР} = C_{ПВ}^{КШР} \cdot Q_p^* \cdot 10^3 \quad (14)$$

Вартість СТАТКОМ:

$$C_{СТАТКОМ} = C_{ПВ}^{СТАТКОМ} \cdot Q_p^* \cdot 10^3 \quad (15)$$

Витрати на установку КШР чи СТАТКОМ замість ШР окупаються тільки за

рахунок зниження втрат в ПЛ і ШР за період:

$$\Delta C = \frac{C_{CSR} - C_{SR}}{C} \quad (16)$$

В (табл. 1) наведені результати розрахунку вартості та терміну окупності при встановленні КШР чи СТАТКОМ

Таблиця 1

Параметри ККП	Пристрій компенсації реактивної потужності		
	ШР	КШР	СТАТКОМ
Потужність, МВАр	330		±330
Вартість млн.дол.	3.3	6.6	16.5
Термін окупності	1,1	-	4,5

Как видно з (табл. 1) при встановленні КШР тієї ж самої потужності в порівнянні зі СТАТКОМ досягається більш менший термін окупності. На рис. 2 наведено фрагмент електричної мережі 750 кВ з підстанціями на якій встановлено групи КШР.

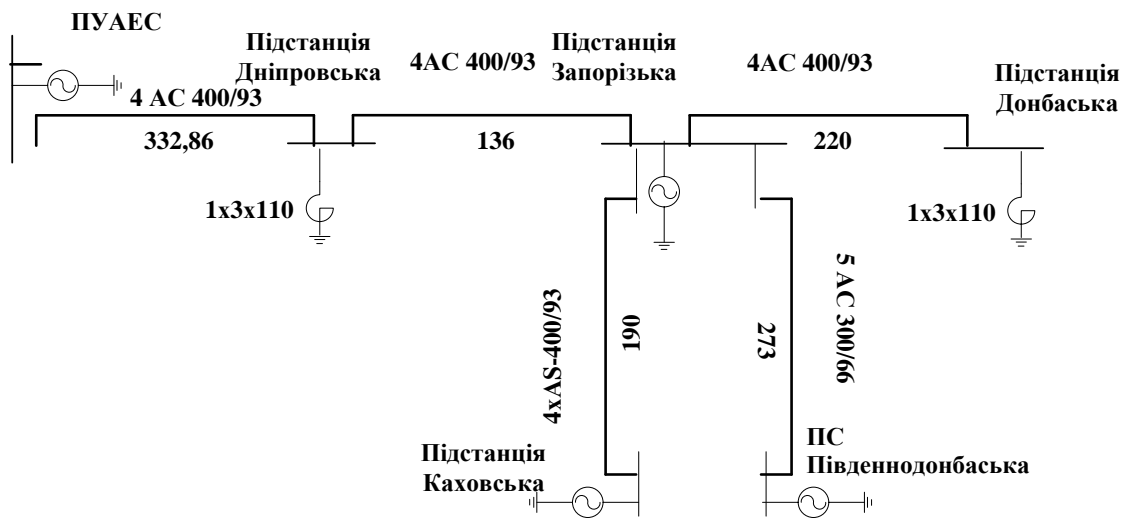

Рис. 2. Фрагмент електричної мережі 750 кВ

В літературних джерелах [3,4] виконується оптимізація режимів фактична, без аналізу застосування конкретних пристроїв. Розроблені останнім часом нове покоління керованих шунтувальних реакторів та СТАТКОМ значно розширює можливості їх застосування для реалізації узгодженого регулювання напруги та реактивної потужності в лініях електропередавання надвисокої

напруги [7-11]. Для аналізу режимів роботи ЛЕП НВН з керованими шунтувальними реакторами відбувається компенсація зарядної потужності та регулювання потоку потужності. В такому випадку втрати активної потужності запишуться:

$$\begin{aligned} \Delta P = & \left(\frac{A \cdot G \cdot (B^2 + A7) + 2 \cdot [B^2 \cdot R - B \cdot n \cdot B_{Reac} \cdot G \cdot A5 - 3 \cdot R \cdot A7]}{8} - 3 \cdot R \cdot A7 \right) + \\ & + \frac{B^2 \cdot R - B \cdot n \cdot B_{Reac} \cdot G \cdot A5 - 3 \cdot R \cdot A7}{4} + \frac{B \cdot (n \cdot B_{Reac} \cdot R - G \cdot X) + 3 \cdot n \cdot B_{Reac} \cdot G \cdot X}{2} + G U^2 + \quad (17) \\ & + \left(\frac{G \cdot A}{2} + R \right) \cdot \frac{P^2 + Q^2}{U^2} + \left(\frac{B^2 \cdot A5}{2} - B_{Reac} \cdot n \cdot A + 2 \cdot G \cdot R \cdot X (B - B_{Reac} \cdot n) + 2 \cdot B \cdot X + \right. \\ & + \left. \frac{B_{Reac}^2 \cdot n^2 \cdot A5}{2} \right) - \frac{G \cdot (G \cdot A + 4 \cdot R) \cdot P}{2} + \\ & + (G \cdot X - B \cdot R - \frac{B_{Reac} \cdot n \cdot G \cdot A - B \cdot G \cdot A5}{2} + B_{Reac} \cdot n \cdot R) \cdot Q, MBm \end{aligned}$$

де n – кількість встановлених груп керованих шунтувальних реакторів;

$B_{Reac} \in [0; 6 \cdot 10^{-4}]$ См діапазон зміни провідності встановлених КШР, у разі

встановлення некерованих шунтувальних реакторів $B_{Reac} = 5.328 \cdot 10^{-4}$ См. Для зручності прийняття введено додаткові коефіцієнти

$$A5 = R^2 - X^2, A6 = X^2 - R^2, A7 = n^2 \cdot B_{Reac}^2 + G^2$$

Виходячи з принципів системного підходу, електроенергетичну систему можна представити сукупністю мереж різного призначення та номінальної напруги, які утворюють певні ієрархічні рівні для потоків енергії. Розподіл потоків енергії між мережами пов'язаний із проявом фундаментального принципу найменшої дії, який в електротехніці реалізується через закони Кірхгофа [1]. Тому при природному розподілі потоків енергії між мережами її втрати будуть найменшими. Але при використанні синусоїдного змінного струму цей висновок є справедливим для повної потужності. В той же час економічний режим з мінімальними втратами активної потужності, саме які нас цікавлять при оцінці ефективності транспорту енергії, встановлюється тільки в умовній схемі з активних опорів. Дослідження показали, що природний режим значно (в 1,4–1,5 рази) поступається економічному за величиною втрат, і при цьому виникає перевантаження мереж більш низької напруги неадекватними для них транспортними потоками енергії, чим зменшується пропускна здатність електроенергетичної системи в цілому [2].

В залежності від ступеня компенсації, значення втрат активної потужності варіюються в досить широких межах (рис. 3). При цьому слід пам'ятати, що активні втрати в ЛЕП НВН складаються з втрат на нагрівання та на коронування проводів (моделюються активними опором та провідністю).

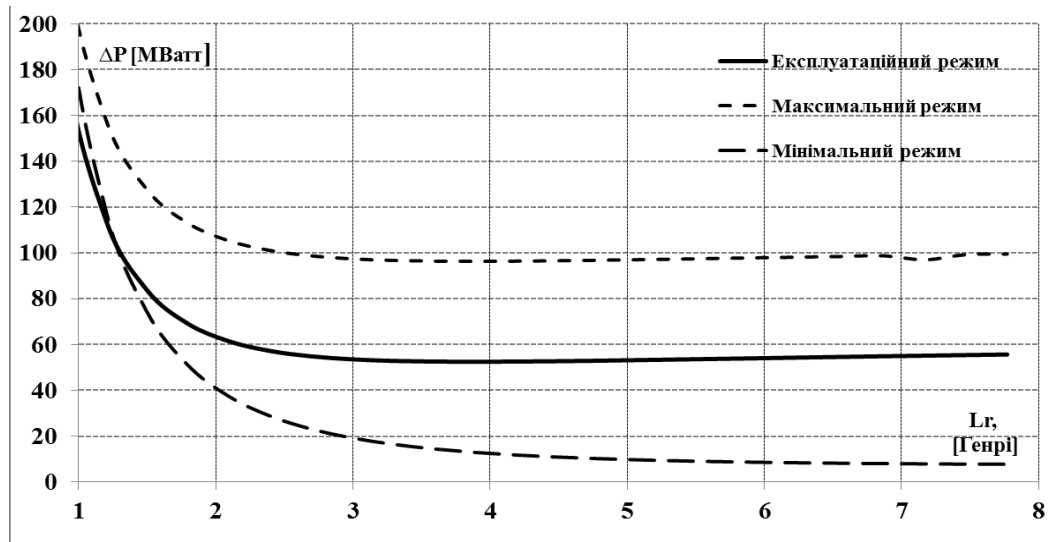

Рис. 3. Залежність втрат активної потужності від індуктивності КШР

Можна бачити, що у разі застосування КШР відбувається додаткове зниження технологічних втрат за рахунок більш точної поперечної компенсації. Але, звичайно, вирішальне значення з точки зору економії електроенергії має можливість використання КШР з метою управління поточкорозподілом в неоднорідних мережах системи для отримання економічного нормального усталеного режиму

Список використаних джерел:

- [1] Y. Tugay, "The resonance overvoltages in EHV network," 2009 10th International Conference on Electrical Power Quality and Utilisation, Lodz, 2009, pp. 1-4, <https://doi.org/10.1109/EPQU.2009.5318812>.
- [2] Кучанський В. В., Лиховид Ю. Г., Мельничук В. А. (2015) Попередження резонансних перенапруг при несиметричних режимах ліній електропередач з поперечною компенсацією. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. (164). 42–43.
- [3] V. Kuznetsov, Y. Tugay, V. Kuchansky (2017) Influence of corona discharge on the internal overvoltages in highway electrical networks. Technical electrodynamics, (6) .55–60
- [4] Тугай Ю. І., Гай О. В. (2011) Оптиміальне секціонування схем розподільних електричних мереж Праці ІЕД НАНУ. (28) 10–14.
- [5] Y. I. Tygai and A. B. Besarab, "The mathematical model of voltage transformers for the study of ferroresonant processes," 2014 IEEE International Conference on Intelligent Energy and Power Systems (IEPS), Kiev, 2014, pp. 77-80, doi: 10.1109/IEPS.2014.6874207.
- [6] Кузнецов В.Г., Тугай Ю.І. (2000) Тенденції розвитку систем електропостачання. *Електротехніка та електроенергетика*, (2), 73-76.
- [7] Кузнецов В.Г., Тугай Ю.І.(2009) Підвищення надійності та ефективності магістральних електричних мереж. *Праці Інституту електродинаміки Національної академії наук України*, (23), 110-117.
- [8] Шидловський, А.К., Перхач, В.С., Скрипник, О.І., Кузнецов, В.Г. (1992) *Енергетичні системи з електропередачами та вставками постійного струму*. Київ: Наукова думка.
- [9] Постолатий В. М., Быкова Е. В., Кузнецов В. Г., Тугай Ю. И. (2003) Применение управляемых гибких электропередач переменного тока для оптимизации режимов электроэнергетических систем. *Технічна. Електродинаміка*, (4), 50-54.
- [10] Тугай Ю. І. (2007) Анормальні режими електричних мереж та їх оптимізація. *Праці Інституту електродинаміки Національної академії наук України*, (1), 63-64.
- [11] Козирський В. В., Тугай Ю. І., Бодунов В. М., Гай О. В. (2011) Інтеграція поновлюваних джерел енергії в розподільні електричні мережі сільських регіонів *Технічна електродинаміка*, (5), 63-67.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.046

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОЦЕСІВ ВПРИСКУ ПАЛИВА СУДНОВОГО ДИЗЕЛЯ НА НЕСТАЦІОНАРНИХ РЕЖИМАХ

Слободянюк М.В.

старший викладач

Інститут ВМС НУ «ОМА», Україна

Структура суднової електроенергетичної системи (СЕЕС) та склад суднової електростанції формується виходячи з умов забезпечення суднових споживачі енергії. Функціонування СЕЕС у кожний момент часу характеризується режимами роботи її дизелів. Тому питання щодо вдосконалення дизельних енергетичних установок є найважливішим трендом робочого процесу, який включає у себе дві складові: робота на сталих режимах та робота на змінних режимах.

Для енергетичних установок, які більшу частину експлуатаційного часу працюють зі стабільними навантаженнями, змінні режими мають велике значення, тому що їх якість характеризує надійність в умовах маневрування та впливає на показники екологічної безпеки, що обмежує можливість використання судна у зонах санітарного контролю.

У зазначених зонах найбільш значною складовою шкідливих речовин у відпрацьованих газах суднових дизелів є оксиди азоту, зміст яких регламентуються нормами Міжнародної Морської Організації (International Maritime Organization, IMO).

Для забезпечення прийнятих норм та показників в області дизелебудування проводилися дослідження з оцінки: підвищення точності дозування; оптимізації процесу згоряння на всіх експлуатаційних режимах; оптимальної економічності та експлуатаційної надійності [1, 2].

Проте питання забезпечення оптимальних характеристик дизелів вимагає подальшого поліпшення експлуатаційних характеристик та продовження досліджень, в тому числі і на змінних режимах.

В доповіді надані результати дослідження щодо удосконалення оцінки якості паливної системи високого тиску на робочі процеси дизельного двигуна.

Дослідження суднових паливних систем на змінних несталих режимах показали дійсний стан та оцінки сучасних теорії систем суднових дизелів необхідні що визначили оцінку подальшого дослідження стосовно основних динамічних характеристик енергетичних комплексів суднових систем у сталеному режимі при дії вимушених коливань. Була побудована математична модель

Використана математична модель динаміки суднового комплексу з урахуванням перехідних процесів та знайдено керування, що забезпечує його

рух з максимальною середньою швидкістю і мінімальною витратою палива на одиницю шляху.

Критерій оптимальності – найважливіший компонент завдання оптимізації. Роль моделювання та оптимізації у системах керування розглядалися в контексті життєвого циклу систем керування.

Деякі етапи життєвого циклу показані на рис. 1.

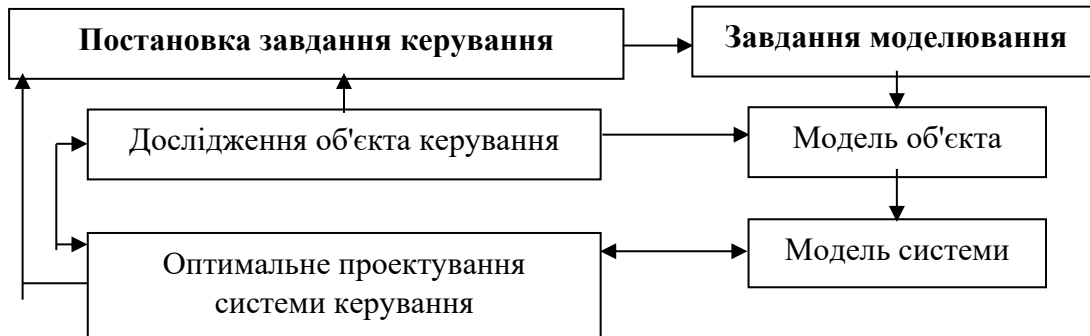

Рис. 1. Фрагменти життєвого циклу системи керування

Найважливішим компонентом процесу експлуатації об'єкта є оптимальне керування його системою, яка забезпечує високі техніко-економічні показники.

При цьому основна увага приділяється не тільки підвищенню тиску вприску палива, але і можливостям адаптаційного регулювання процесів подачі палива для отримання необхідних значень циклової подачі, кута випередження вприску та закону подачі в умовах мінливого навантаження і перехідних процесів.

Класична теорія качки корабля доповнена апаратом теорії випадкових функцій. У вихідних рівняннях, що підлягають вирішенню, вплив несталого стану водного середовища враховується введенням періодичних множників перед коефіцієнтами опору та курацючого моменту на гребному гвинті і збільшенням коефіцієнта повного опору корпусу суднового комплексу. Передбачається, що сила опору при несталому стані водного середовища пропорційна квадрату швидкості руху судна, а коефіцієнт пропорційності є змінним залежно від стану водного середовища. Відносна втрата швидкості в несталому режимі зазвичай не перевищує 30-50%, отже, рекомендована квадратична залежність призначена для апроксимації дійсного закону зміни сили опору в порівняно вузькому діапазоні зміни швидкості. Правомочність такого припущення обґрунтовується порівнянням досвідчених даних зі знайденими за передбачуваним наближеним законом. Сила опору води під час руху судна змінюється від хвилювання водного середовища, яке містить гармонічні складові різної амплітуди та частоти, що, у свою чергу, сприяє пульсації швидкості його руху.

Для побудови математичної моделі використовуємо диференціальні рівняння руху суднового комплексу у безрозмірному вигляді в нестационарних умовах, які мають вигляд [3, 4]:

$$\frac{d\omega}{dt} = \frac{N}{A} \left[\overline{M}_g^0(\omega) - \overline{M}_c^0(\omega, \nu, \varphi, t) \right] \quad (1)$$

$$\frac{dv}{dt} = \frac{1}{A} [P^0(\omega, \nu, \varphi, t) - R^0(\nu)] \quad (2)$$

Важливою характеристикою, яка оцінює економічність роботи енергетичної системи, є відносна витрата ресурсу, яким для суднового комплексу є паливо на одиницю шляху[5].

Тому вирішення даної моделі методом динамічного програмування [6, 7] приведе до отримання рівняння щодо показника витраті палива при керуванні,

$$u(t) = a + b \cdot \frac{C_1(t)}{C_2(t)}$$

згідно закону для суднових комплексів

До складу математичної моделі динаміки суднового комплексу додані компоненти перехідних процесів паливної апаратури та уточнена залежність витрати палива під час руху з максимальною середньою швидкістю та мінімальним використанням палива на одиницю шляху.

Таким чином було отримано рівняння ефективного керування паливною системою дизельного двигуна на нестационарних режимах $u(t) = a + b \cdot C_2(t)$

При керуванні, згідно закону для суднових комплексів мало відрізняється від закону ефективного керування паливною системою та також досягає до 5%. Однак закон ефективного керування паливною системою більш простий у реалізації.

Рішення математичної моделі з компонентами перехідних процесів у паливній апаратурі показало що стан паливної системи дизельного двигуна залежить від збурень водного середовища при оптимальному та постійному керуванні.

Список використаних джерел:

- [1] Моделирование та оптимізація систем. (2017). Підручник. Вінниця: ПП «ТД» Едельвейс.
- [2] Усов, А.В. (2002). Моделирование систем с распределенными параметрами: монографи. Одесса: Астропринт.
- [3] Слободянюк, М.В. & Усов, А.В. (2020). Моделирование и оптимальное управление силовыми агрегатами судового комплекса на нестационарных режимах. Науковий збірник Прикладні питання математичного моделювання Херсон. Т.3. № 1. С. 238–248.
- [4] Слободянюк, М.В., Половинка, Е.М. & Усов, А.В. (2020). Оптимальное управление судовым дизелем при нестационарных режимах. *Вісник Одеського національного морського університету*. № 1 (61). С.131–139.
- [5] Оборский, Г.А. (2013). Моделирование систем: монография. Одесса, «Астропринт».
- [6] Беллман, Р. & Калаба, Р. (1969). Динамическое программирование и современная теория управления. Москва: Наука.
- [7] Беллман, Р. & Дрейфус, С. (1965). Прикладные задачи динамического программирования. Изд-во Наука.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.047

RADIATION CONTROL OF SECONDARY TECHNOGENIC RAW MATERIALS

Chyrkina Maryna

PhD, Associate professor at the department of special chemistry and chemical technology

National University of Civil Defense of Ukraine, Ukraine

Slepuzhnikov Evgen

PhD, Lecturer at the department of special chemistry and chemical technology

National University of Civil Defense of Ukraine, Ukraine

Shevchenko Serhii

PhD, Lecturer at the department of fire tactics and rescue operations

National University of Civil Defense of Ukraine, Ukraine

Summary. *Radiation safety is one of the most important hygienic criteria for environmental safety of a material. Great influence on man and his ecological safety are building materials, which contain substances with a certain content of natural radionuclides. Knowledge of the regularity of the distribution of natural radionuclides in the structure of man-made raw materials, as well as their behavior in the process of technological processing into building materials are very valuable. After all, even at the design stage, you can assess their content in the finished products and make timely adjustments to prevent recycling of building materials and protect human health. The authors assessed the radiation hazard of secondary man-made raw materials according to international standards and showed that slag samples are radiation-safe and can be used as a building material without any significant radiological threat to the population.*

Keywords: *radionuclides, radiation safety, radiation control, man-made raw materials, industrial slag, radiation properties, gamma spectrometric analysis, γ -irradiation, radiation-safe building materials*

The main dose of radiation from natural sources (natural radionuclides and their decay products) a person receives in a closed unventilated room, and about 10 % of cases of lung cancer are provoked by radon [1]. This is not fully taken into account in the development, manufacture and application of building materials.

Concentrating in the process of technological processing, natural nuclides and heavy metals introduced by natural and man-made components form compounds that during operation can pass from the structure of building materials into the environment, thereby creating dangerous concentrations in the air. The solution to the problem of obtaining environmentally friendly building materials using natural and man-made raw materials can be achieved through a systematic approach, which

involves the implementation of a set of measures including chemical binding of natural radionuclides and heavy metals into stable low-soluble compounds or blocking them in the building material structure [2].

Knowing the patterns of distribution of natural radionuclides and heavy metals in the structure of natural and man-made raw materials and behavior in the process of technological processing into building materials, you can at the design stage to assess their content in finished products and make timely adjustments to prevent reprocessing of building materials and protect human health. Both natural and man-made raw materials include radionuclides (radium-226, thorium-232, potassium-40, etc.), which are sources of radiation [3, 4]. During the decay of radium-226, radioactive gas is released, which enters the environment. According to experts, it contributes up to 80% of the total radiation dose to humans. One of the mandatory components of monitoring should be the control of radiation characteristics of waste, as blast furnace slag concentrates natural radionuclides: ^{226}Ra and ^{232}Th (α , γ – emitters) and ^{40}K (β , γ – emitters), which does not belong to the radioactive series [5]. The radioactivity of the material can be associated with its deposit or obtained in addition with the use of raw materials from quarries, quarries, etc., located near areas of man-made radiation pollution of the lithosphere. Thus, radiation contamination of building materials may be due not only to its origin, but also to the introduction of radioactive contaminants from the environment. In any case, this negative property can be diagnosed by the chemical composition of the material. For example, the use of building materials containing heavy metals, etc. should be avoided. Therefore already at designing it is necessary to know characteristics of radiation danger of material and at a choice of building materials to try to avoid use of building materials with high indicators of radiation activity, first of all for inhabited and public buildings [6]. One of the current problems of radiation monitoring is the provision of devices that can work effectively in search mode: to have the shortest measurement time and to present the measurement results in the most acceptable way. It is well known that information in analog form is perceived and analyzed by a human operator more efficiently than in digital form. That is why dosimetric devices with such a representation of information can not only, but should be used when performing radiation monitoring in search mode. However, devices that would fully meet the requirements of radiation monitoring of some facilities (environmental facilities, vehicles, scrap metal) are not produced in Ukraine [7]. At the same time, in Ukraine there is a rather large park of dosimetric devices of the SRP-68-01 type with the analog (non-digital) indicator by means of which gamma surveys of territories were carried out. Territorial bodies of the Ministry of Environment have recently used similar devices Ludlum M19 (USA). Devices like SRP-68-01 are characterized by high reliability, ability to work in a wide range of temperatures, atmospheric pressure and humidity.

Enterprises and organizations engaged in the production, supply of construction materials and raw materials, as well as enterprises whose waste is used for the manufacture of construction materials or as construction materials must provide radiation control according to Section 8 "Radiation Safety Standards of Ukraine" [8], basic sanitary rules for ensuring radiation safety of Ukraine [9], system of norms and rules for reducing the level of ionizing radiation of natural

radionuclides in construction [10].

In accordance with building codes, depending on the concentration of radionuclides, building materials are divided into three classes [8]:

1st grade. The total specific activity of radionuclides does not exceed 370 Bq / kg. These materials are used for all types of construction without restrictions.

2nd grade. The total specific activity of radionuclides is in the range from 370 to 740 Bq / kg. These materials can be used for road and industrial construction within the territory of settlements and the zone of perspective building.

3rd grade. The total specific activity of radionuclides does not exceed 700, but below 1350 Bq / kg. These materials can be used in road construction outside the settlements - for the foundations of roads, dams, etc. Within the settlements they can be used for the construction of underground structures, covered with a layer of soil thicker than 0.5 m, where long stays are excluded.

Radiation control is performed by public and private control services: laboratories, departments, laboratory centers within public and private organizations and enterprises, as well as individual laboratories, laboratory centers (complexes) that have the status of public or private enterprise and are accredited by Gosstandart or the Ministry of Health of Ukraine. They determine the exposure dose rate of gamma radiation of the rocks of the field, take samples to determine the content of radioactive elements in the rocks of the field, determine the total specific activity of radionuclides and the results of the work make a report on radiation and hygiene assessment. Experimental studies have proven the environmental safety of blast furnace slag domains of metallurgical enterprises: the amount of natural radionuclides in them does not exceed the permissible norm and for radiation safety belong to class 1 (effective specific activity of natural radionuclides $\leq 370 \text{ Bq} \cdot \text{kg}^{-1}$). An assessment of the radiation hazard of building materials according to international standards showed that slag samples are radiation-safe and can be used as a building material without any significant radiological threat to the population. Timely radiation control and elimination or reduction to the normative level of ionizing radiation will preserve not only health but also high efficiency, as staying for a long time in rooms with high radiation background or radon levels in the air can have a negative impact on health.

References:

- [1] Либерман, А.Н. (2006). *Техногенная безопасность: человеческий фактор*. СПб.: Гамма.
- [2] Вилучено з: http://liberman.de/books/arkadi_n_liberman_technological_safety.pdf
- [3] Линге И. И. (ред.) (2015). *Радиоэкологическая обстановка в регионах расположения предприятий Росатома*. Москва: «САМ полиграфист». Вилучено з: <http://xn---2030-bwe0hj7au5h.xn--p1ai/upload/iblock/9c7/9c7b89a361985b86cb1821993e310983.pdf>
- [4] Ахременко, С. А. (2000). *Управление радиационным качеством строительной продукции*. М.: Изд. Ассоциации строительных вузов.
- [5] Korytchenko, K. V., Markov, V.S., Polyakov, I. V., Slepuzhnikov, E.D. & Meleshchenko, R. G. (2018). Validation of the numerical model of a spark channel expansion in a low-energy atmospheric pressure discharge. *Вопросы атомной науки и техники*, (4), 144-149.
- [6] Запрудин, В. Ф., Беликов, А. С., Пилипенко, А. В., Савицкий, Н. В. & Гупало, О. С. (2009). *Радиационная безопасность зданий с учетом инновационных направлений в строительстве*. А. С. Беликов (ред.). Днепропетровск: Баланс-Клуб. ISBN 978-966-8135-60-6. Вилучено з: <https://www.science->

- community.org/files/Book_Radiacija.pdf
- [7] Ryshchenko, M.I., Fedorenko, E.Yu., Chirkina, M.A., Karyakina, É.L. & Zozulya, S.A. (2009). Microstructure and properties of lower-temperature porcelain. *Glass and Ceramics*, (11-12), 393-396.
 - [8] Система норм и правил снижения ионизирующих излучений естественных радионуклидов в строительстве: ДБН В.1.4-2.01-97. (1997). Киев: Государственные строительные нормы Украины. Вилучено з: <http://radialabor.com/uploads/2010/07/dbnrk>
 - [9] Норми радіаційної безпеки України НРБУ-97 (Державні гігієнічні нормативи). № 62. (1997). Вилучено з: https://zakononline.com.ua/documents/show/117918__531376
 - [10] Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання (Закон України). № 107-IX. (2020). Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15/98>
 - [11] Основні санітарні правила протирадіаційного захисту України ДСП 6.074.120-01. (2001). Київ: Міністерство охорони здоров'я. Вилучено з: <http://cons.parus.ua/map/doc/01LAB60186/Pro-zatverdzhennya-Derzhavnikh-sanitarnikh-pravil--Osnovni-sanitarni-pravila-protiradiatsiinogo-zakhistu-Ukrayini--OSPU.html?a=2KK1N>

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.048

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ ІНТЕНСИВНОГО ВИДОБУТКУ КОРИСНИХ КОПАЛИН

Демчук Ірина Юріївна

Здобувач вищої освіти технічного відділення

*Відокремлений структурний підрозділ «Рівненський фаховий коледж
Національного університету біоресурсів і природокористування
України», Україна*

Науковий керівник: Лютко Микола Григорович

Завідувач лабораторією інформаційних
технологій в землевпорядкуванні

*Відокремлений структурний підрозділ «Рівненський фаховий коледж
Національного університету біоресурсів і природокористування
України», Україна*

В умовах швидкого розвитку промисловості, енергетики і транспортних комунікацій, інтенсивного видобутку корисних копалин, активної хімізації сільського господарства відбувається різкий ріст рівня забруднення навколишнього природного середовища і в першу чергу ґрунтів, що в свою чергу призводить до погіршення їх якісного стану. Держава в особі центральних та місцевих органів влади, як законодавчої, так і виконавчої, змушена докладати зусилля для вирішення зазначеної проблеми, однак помітних зрушень наразі не досягнуто. Порушені землі назавжди виводяться з господарського обігу, адже відновленням даних земель часто нехтують, або ж заходи по рекультивациі проводяться в мінімальному обсязі [1].

В умовах ринку під впливом суспільних трансформацій, коли земельний ресурс розглядається як капітал, а ефективність землекористування поєднує економічну, соціальну та екологічну складові, виникає необхідність по-новому осмислити доцільність сільськогосподарського природокористування на порушених територіях. У цьому контексті особливий статус мають землі, що знаходяться в районах промислового використання корисних копалин в Україні.

Сюди відносяться регіони Донбасу, Дніпровського, Рівненського, Житомирського, Львівсько-Волинського басейнів та інші. Техногенно перевантажені землі цих регіонів становлять близько 18 тис. км², або 3%

території країни [2]. Внаслідок експлуатації надр із користування виводяться величезні площі сільськогосподарських угідь, виникають специфічні антропогенно-гірничопромислові ландшафти з відвалами, териконами, шламосховищами. Площа таких земель сягає близько 80 тис. га [3]. Окремі місцевості в районах промислового використання корисних копалин, настільки деградовані, зі зруйнованою здатністю до самоочищення, що вони відносяться до територій екологічного лиха і є непридатними до інтенсивного обробітку.

Досліджуючи можливості і ризики сільськогосподарського природокористування в районах промислового використання корисних копалин, слід зазначити, що обов'язковому вилученню з обробітку підлягають насамперед сильноеродовані й хімічно та радіаційно забруднені землі [2]. Вони, як правило, розташовані в епіцентрі негативного техногенного впливу. Однак навколо них розміщені сільськогосподарські угіддя, що меншою мірою зазнають такого впливу. В результаті проведення необхідних досліджень, спрямованих на виявлення тенденцій, напрямів та інтенсивності розвитку негативних техногенних процесів, ці землі в окремих випадках можуть бути залучені до сільськогосподарського використання. Нині в Україні проводяться екологічні дослідження з метою відстеження наслідків впливу гірничодобувних галузей на навколишнє середовище і, зокрема, земельні угіддя.

В наукових працях, присвячених цим проблемам, зазначається, що в процесі видобутку корисних копалин, їх збагачення та перероблення спостерігається непомірне навантаження, що неминуче призводить, по суті, до техногенного опустелювання земель, деградації та знищення ґрунтового покриву як одного з головних природних компонентів у процесі сільськогосподарського природокористування, а також забруднення поверхневих і підземних вод, підтоплення земель, засолення малих річок тощо. Неузгодженість між потенціалом стійкості природного середовища до техногенного навантаження та інтенсивністю промислового освоєння територій створює значні ризики для сільського господарства цих територій.

Припинення техногенного опустелювання та рекультивация порушених територій – одна з найскладніших і найвитратніших робіт у цих регіонах. Обґрунтовуючи важливість рекультивации порушених і видозмінених ландшафтів у повному обсязі, включаючи фітомеліорацію, деякі науковці пов'язують це з необхідністю ліквідації загрози національній та екологічній безпеці України, відстоюванням права на життя у безпечному навколишньому середовищі [2].

Не применшуючи ролі цих чинників, слід усе ж таки враховувати сучасний стан землекористування в Україні, необхідність формування екологічно стійких агроландшафтів і досягнення раціонального співвідношення антропогенно змінених і природних елементів, а також підвищення рівня екологічної безпеки сільськогосподарської продукції та низку інших чинників. Виявлення можливостей і доцільності сільськогосподарського використання порушених земель у районах видобування корисних копалин повинно ґрунтуватися на проведенні комплексних досліджень.

Гірничодобувна промисловість є для України стратегічно важливою

галуззю, що здатна забезпечити енергетичну безпеку країни. У той же час занепад цього сектора економіки за часи незалежності вимагає негайних інноваційних заходів щодо реорганізації галузі як на рівні держави, так і на рівні підприємств [4].

Список використаних джерел:

- [1] Качановський О.І. (2020) Економічні передумови відшкодування збитків, спричинених непроведенням рекультиватії земель. *Збірник наукових праць Українського державного університету залізничного транспорту*, (190), 42-50. Вилучено з http://znp.kart.edu.ua/images/arhiv/2020/_i_190.pdf.
- [2] Дегодюк Е.Г., Дегодюк С.Е. (2006) Еколого-техногенна безпека України. -К.: ЕКЛЮ, 2006. – 360 с.
- [3] Андрієвський І. Д., Коржнев М. М., Литвин Р. В., Міщенко В. С., Яковлев Є. О., Галій С. А., Сіроштан Д. Р., Шеляг-Сосонко Ю. Р., Боговин А. В., Дубина Д. В. (2001) Природно-ресурсний аспект розвитку України. – К.: КМ Academia, 2001. – С. 293.
- [4] Качановський О.І. (2020) Просторові передумови розвитку гірничодобувної галузі. *Specialized and multidisciplinary scientific researches*, (Volume 1) (110-113). December 11, 2020, Amsterdam, The Netherland. Вилучено з <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/download/7081/7061>.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.049

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ОЧИЩЕННЯ ПРОМИСЛОВИХ ВОД ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Гавришко Маріанна Ігорівна

аспірант кафедри Екології та збалансованого природокористування
Інститут сталого розвитку ім. В.Чорновола
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Науковий керівник: Попович Олена Романівна

канд. тех. наук, доцент, доцент кафедри Екології та збалансованого
природокористування Інститут сталого розвитку ім. В.Чорновола
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

На сьогоднішній день рівень забрудненості навколишнього середовища продуктами життєдіяльності людини досягає критичної точки. Особливий вплив припадає на водні джерела.

Підприємства харчової промисловості, та зокрема спиртзаводи, є одними з найбільших водоспоживачів, де 95% стічних вод, що утворюються в процесі виробництва, містять високі концентрації забруднюючих речовин.

В якості основних забруднювачів, більшість стічних вод харчових підприємств, містить органічні речовини, які як правило мають природне походження, тобто не є продуктами штучного органічного синтезу, а утворюються у результаті життєдіяльності мікроорганізмів, вищих тварин і рослин.

Зокрема для молокопереробних підприємств, хлібокомбінатів, спиртових та цукрових заводів такими забруднювачами, узагальнено є: окиснюваність (понад 500 мгО₂/л), запах (понад 60 балів), ХПК (понад 4000 мгО₂/л), рН (діапазон 4-7), фосфорзаг (понад 16 мг/л), азотзаг (понад 30 мг/л), завислі частинки (понад 20000 мг/л), сухий залишок (понад 10000 мг/л) [1].

Стічні води в спиртовій промисловості поділяють на три основні групи:

Промислові води, що утворюються безпосередньо при використанні води в технологічних операціях. Ці води забруднені усіма речовинами, які використовуються в технологічних процесах даного виробництва.

Промислові води від допоміжних операцій та процесів, які утворюються під час поверхневого охолодження технологічної апаратури та енергетичних агрегатів. Такі води в основному характеризуються підвищеною температурою.

Промислові води після санітарно-гігієнічної дезінфекції приміщень, трубопроводів, машин і апаратів. Такі стічні води забруднені лугами та іншими

токсичними сполуками.

Такі промислові води бажано відводити кількома самостійними потоками, але на більшості спиртових підприємств відводять їх загальним потоком, що призводить до взаємодії компонентів різних вод з виділенням значної кількості газоподібних речовин (вибухонебезпечних та інших), а також утворенням осадів, токсичних, канцерогенних речовин тощо. Стічні води спиртової промисловості забруднені переважно органічними і мінеральними домішками [2].

Скидання таких вод у різні водойми зумовлює ступінь їх забруднення і тим самим зменшує ресурси чистої прісної води, погіршує стан навколишнього середовища.

Нині лічені підприємства харчової та спиртової промисловості забезпечені власним комплексом споруд для очищення стічних вод. У кращому випадку підприємства скидають свої стоки в міську каналізаційну мережу, але у зв'язку з тим, що в зазначених відходах можуть міститися специфічні забруднення, їх скид у каналізацію обмежений комплексом вимог.

Біологічні методи, сучасних біотехнологій очистки промислових вод спиртзаводів, до яких відноситься анаеробне (метанове) бродіння дозволяють не тільки очистити стічні води, але також отримати високоякісні добрива та електроенергію від спалювання біогазу

Останнім часом все частіше виникає необхідність в локальному очищенні стічних вод харчових виробництв. Існуючі на сьогоднішній день традиційні технології відрізняються недосконалістю, непристосованістю до повного очищення висококонцентрованих стічних вод харчових виробництв і в ряді випадків не забезпечують необхідну ступінь очищення і утилізацію всіх побічних продуктів, що утворюються в цьому процесі. Традиційні біологічні споруди працюють нестабільно через нерівномірну подачу вод на очистку, як за кількістю, так і за якістю очищуваних стоків з значним коливанням хімічного споживання кисню.

Розробка ефективної енерго- та ресурсощадної технологічної схеми обробки стічних вод цієї категорії дасть змогу створити систему очищення стоків, якість яких відповідатиме нормативним вимогам при скиданні стічних вод у міську каналізацію.

Висновок. Розробка високоефективної та екологічно безпечної технології утилізації стічних вод даного класу та впровадження систем екологічного менеджменту на виробництвах спиртової галузі стимулює удосконалення технологій виробництва продукції, переробки відходів та використання природних ресурсів.

Список використаних джерел:

- [1] Заєць, Н. А. & Штепа, В. М. (2018) Систематизація електротехнологічних комплексів водоочищення харчових виробництв. *Енергетика і автоматика*, (4), 49-62. Вилучено з: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Energiya/article/viewFile/11554/10064>
- [2] Хрутьба, В. О. & Лисак, Р. С. & Гайдай, Н. В. (2015) Особливості впровадження систем екологічного менеджменту підприємств спиртової галузі. *Вісник Національного транспортного університету*, (2), 321-330. Вилучено з: http://publications.ntu.edu.ua/visnyk/32_2_econ_2015/321-330.pdf

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.050

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Коромисленко Юлія Олександрівна

здобувач вищої освіти спеціальності 101 Екологія

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління, Україна

Науковий керівник: Чернихівська Анна Володимирівна

канд. екон. наук, доцент,

професор кафедри методології освіти для сталого розвитку

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління, Україна

В умовах сьогодення проблема раціонального використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки населення є необхідною умовою сталого економічного та соціального розвитку України.

Наростаючі екологічні проблеми поставили перед підприємствами важливе завдання знаходження балансу між економічним розвитком та мінімізацією негативних екологічних наслідків, які виникають під час економічної діяльності.

Аналіз сучасних методів зниження негативного впливу підприємств на довкілля, міжнародний досвід щодо проведення екологізації підприємств показав, що найефективнішим є управлінський метод реалізації принципів сталого розвитку, тобто впровадження системи екологічного менеджменту, яка заснована та спрямована на виконання вимог ДСТУ ISO 14001:2015.

Саме необхідність у визначенні довгострокових перспектив розвитку підприємства змусила науковців та практиків шукати сучасні підходи в даному напрямку. Проблеми економічного зростання і захисту довкілля мають розглядатися в єдності, адже захист майбутніх поколінь буде визначатися тим, як використовуються природні ресурси, і які технології для отримання благ розробляються сьогодні. З огляду на дане твердження, найбільш прогресивною і сучасною залишається система екологічного менеджменту, яка дістала широкого розповсюдження у світовій практиці господарювання.

Одним із ефективних методів впливу на екологічну ситуацію підприємств є екологічний менеджмент. Впровадження системи екологічного менеджменту (СЕМ) стає першочерговим завданням, адже міжнародні стандарти серії ISO 14000 допомагають зменшити негативний вплив на навколишнє середовище.

Екологічний менеджмент необхідно розглядати як управління природоохоронною діяльністю та природокористуванням підприємства.

Екологічний менеджмент також може бути визначений як стандартизована система управління охороною навколишнього середовища на підприємстві з дотриманням міжнародних стандартів ISO серії 14000, що забезпечує сталий розвиток підприємства з урахуванням вимог раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки [1].

Особливе значення для підтримання ефективності та постійного поліпшення системи екологічного менеджменту має контроль, оцінка та аналіз цієї системи з боку керівництва організації. Розвиток СЕМ передбачає активну співпрацю, обмін інформацією та досвідом.

Основні цілі та завдання СЕМ на підприємстві:

- внутрішня і зовнішня відкритість та доступність інформації про вплив підприємств на навколишнє природне середовище;
- постійне вдосконалення екологічної складової діяльності підприємства;
- впровадження систем екологічного управління (СЕУ), а також систематичної, об'єктивної, документованої і періодичної оцінки екологічної діяльності підприємства.

Екологічна діяльність підприємства – це сфера, яка повинна відображатися в усіх процесах, що супроводжують господарський цикл: постачання, виробництво, фінансування, розвиток персоналу, інвестиції та інновації тощо.

Впровадження екологічного менеджменту в систему загального управління підприємством може бути реалізовано завдяки застосуванню екологічних цілей та принципів сталого розвитку, що дасть можливість створити єдиний механізм обґрунтованого використання всіх ресурсів підприємства.

Основні інструменти здійснення екологічної політики та її реалізація повною мірою представлені в Стратегії екологічної політики, зокрема і для впровадження підприємствами [2].

Одна з проблем розвитку СЕМ в Україні є відсутність єдиної комплексної системи законодавства про екологічний менеджмент.

Впровадження СЕМ, крім безумовних переваг, накладає на компанію додаткові зобов'язання, пов'язані з підвищенням рівня контролю за екологічними показниками її економічної діяльності.

Для впровадження системи екологічного менеджменту на підприємствах необхідно:

- вдосконалити екологічне законодавство;
- реформувати екологічне оподаткування;
- активізувати екологічну освіту та екологічне виховання;
- формувати сучасне екологічне мислення;
- готувати фахівців, які б володіли сучасними методами й технологіями екологічного менеджменту.

Екологічна відповідальність на сучасних вітчизняних підприємствах залишається, на жаль, в першу чергу засобом досягнення економічних цілей. Екологічні інвестиції не створюють швидких джерел прибутку, тому вони найчастіше розглядаються власником як втрачені ринкові можливості. Також

українські підприємства ще не готові сприймати екологізацію як домінанту в конкурентній боротьбі.

До переваг впровадження СЕМ відносять:

- зниження витрат, обумовлених зменшенням захворюваності персоналу,
- зниження рівнів ризиків виробничих аварій,
- зниження виплат за викиди забруднюючих речовин,
- вихід продукції на міжнародні ринки та ринок «зеленої» продукції та товарів,
- покращення іміджу компанії в області виконання природоохоронних вимог,
- економія енергії та ресурсів за рахунок більш ефективного управління ними,
- удосконалення системи управління підприємством в цілому.

Отже, екологізація виробництва та раціональне використання природних ресурсів мають стати пріоритетними напрямками державної політики у здійсненні соціально-економічних і екологічних реформ. Особлива роль в процесі екологізації господарського-виробничої діяльності належить екологічному менеджменту, як інструменту запровадження еколого-збалансованої політики, охорони навколишнього природного середовища та безпеки життєдіяльності для теперішніх та майбутніх поколінь.

Список використаних джерел:

- [1] *Системи екологічного управління. Вимоги та настанови щодо застосування: ДСТУ ISO 14001:2015.* (2016). Київ: ДП "УкрНДНЦ".
- [2] *Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року* (Закон України). (2019). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2697-19>.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.051

АНАЛІЗ МЕТОДІВ ТА ШЛЯХІВ ВИРІШЕННЯ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ

Делембовський Максим Михайлович

канд. техн. наук,

доцент кафедри машин і обладнання технологічних процесів

Київський національний університет будівництва та архітектури, Україна

Шабала Євгенія Євгенівна

канд. техн. наук, доцент кафедри кібербезпеки та комп'ютерної інженерії

Київський національний університет будівництва та архітектури, Україна

Терентьев Олександр Олександрович

д-р. техн. наук, професор кафедри інформаційних технологій

проекування та прикладної математики

Київський національний університет будівництва та архітектури, Україна

Анотація: Робота присвячена розгляду питань сучасних методів аналізу інформаційної безпеки інформаційно-телекомунікаційних систем в межах визначення рівня загроз. В роботі визначені ключові питання безпеки інформаційно-телекомунікаційної системи, розглянуті основні ключові заходи захисту інформації та відповідно наведені основні методи забезпечення інформаційної безпеки.

Ключові слова: інформаційна безпека; крадіжка інформації; загрози; нечітка логіка; інформаційно-телекомунікаційна система;

Дротові та бездротові комп'ютерні мережі відіграють важливу роль у повсякденній діяльності. Особи та організації залежать від функціонування власних комп'ютерів і мереж. Вторгнення сторонньої людини може призвести до вартісних відключень мережного з'єднання і втрати роботи. Атаки на мережу мають руйнівні наслідки і можуть призводити до значних витрат часу і грошей через пошкодження або крадіжку важливої інформації або активів [1-7].

Зловмисники мають змогу втрутитися до мережі через уразливості програмного забезпечення, напади на апаратні засоби або викрадені облікові дані. Таких порушників, які отримують доступ, змінюючи програмне забезпечення або використовуючи вразливості програм, називають суб'єктами загроз.

Доступ хакера до мережі може спровокувати чотири типи загроз:

- Крадіжка інформації. Втручання до комп'ютерних систем з метою

отримання конфіденційної інформації, яку можна використати або продати для різних цілей. Зокрема, крадіжка приватної інформації організації, наприклад даних досліджень і розробок.

- **Втрата даних та маніпулювання** зламування комп'ютера з метою знищення або зміни записів даних. Прикладом втрати даних може бути атака, у якій хакер надсилає вірус, що форматує жорсткий диск комп'ютера. Прикладом маніпулювання даними є розбиття системи записів для зміни інформації, наприклад ціни товару.

- **Крадіжка ідентичності** є формою крадіжки інформації, при якій особиста інформація викрадається з метою заволодіння персональними даними. Використовуючи цю інформацію, хакер може отримати юридичні документи, подати заявку на кредит і зробити несанкціоновані покупки в Інтернеті. Крадіжка ідентичності - це зростаюча проблема, яка щорічно завдає шкоди на мільярди доларів.

- **Порушення в обслуговуванні** перешкоджання законним користувачам скористатися послугами, на які вони мають право. Наприклад: атака відмови в обслуговуванні (DoS) спрямована на сервери, мережні пристрої або канали зв'язку.

Унаслідок сукупної дії вище вказаних факторів, перед розробниками сучасних інформаційно-телекомунікаційних систем, призначених для обробки інформації, виникають наступні задачі, що вимагають негайного та ефективного рішення [6]:

1. Забезпечення безпеки нових типів інформаційних ресурсів. Оскільки комп'ютерні системи тепер прямо інтегровані в інформаційні структури сучасного суспільства, засоби захисту повинні враховувати сучасні форми представлення інформації (гіпертекст, мультимедіа і т.д.). Це означає, що системи захисту повинні забезпечувати безпеку на рівні інформаційних ресурсів, а не окремих документів, файлів чи повідомлень.

2. Організація довіреної взаємодії сторін (взаємної ідентифікації / автентифікації) в інформаційному просторі. Розвиток локальних мереж і Internet диктує необхідність здійснення ефективного захисту при віддаленому доступі до інформації, а також взаємодії користувачів через загальнодоступні мережі. Цю задачу потрібно вирішити в глобальному масштабі, незважаючи на те, що сторони, які беруть участь, можуть знаходитися в різних частинах планети, функціонувати на різних апаратних платформах і в різних операційних системах.

3. Захист від автоматичних засобів нападу. Досвід експлуатації існуючих систем показав, що сьогодні від систем захисту вимагаються зовсім нові функції, а саме, можливість забезпечення безпеки в умовах будь-якої їх взаємодії з подібними засобами, в тому числі і при появі усередині їх програм, що здійснюють деструктивні дії – комп'ютерних вірусів, автоматизованих засобів зламу, агресивних агентів. На перший погляд здається, що ця проблема вирішується засобами розмежування доступу, однак це не зовсім так, що підтверджується відомими випадками поширення комп'ютерних вірусів у «захищених» системах.

4. Інтеграція захисту інформації в процес автоматизації її обробки як

обов'язковий елемент. Для того, щоб бути затребуваними сучасним ринком інформаційних систем, засоби безпеки не повинні істотно погіршувати характеристики існуючих застосувань і сформованих технологій обробки інформації, а, навпаки, повинні стати невід'ємною частиною цих засобів і технологій.

5. Розробка сучасних ефективних, адекватних та надійних математичних моделей безпеки.

6. Подальший розвиток загальної теорії захисту інформації як окремої науки.

Відповідно до вище вказаного неважко зрозуміти, що дані задачі знаходяться під безперервною увагою і вимагають свого вирішення, оскільки ясно, що і сучасний стан і подальший розвиток та поширення інформаційних технологій у сфері критичних систем, що обробляють важливу інформацію, виявляються під безперервною загрозою [5].

Захищена інформаційно-телекомунікаційна система повинна володіти принаймні наступними своїми властивостями:

- повинна здійснювати автоматизацію певного процесу обробки інформації, включаючи всі аспекти цього процесу, які пов'язані з забезпеченням безпеки оброблюваної інформації;

- повинна успішно протистояти загрозам безпеки інформації, що діють в певному середовищі;

- повинна відповідати вимогам і критеріям загальноприйнятих стандартів із захисту інформації.

Враховуючи такий аналіз проблеми захисту інформації, а також численних джерел з цієї проблеми, при організації захисту в інформаційно-телекомунікаційній системі дає можливість виділити наступні ключові питання (рис. 1).

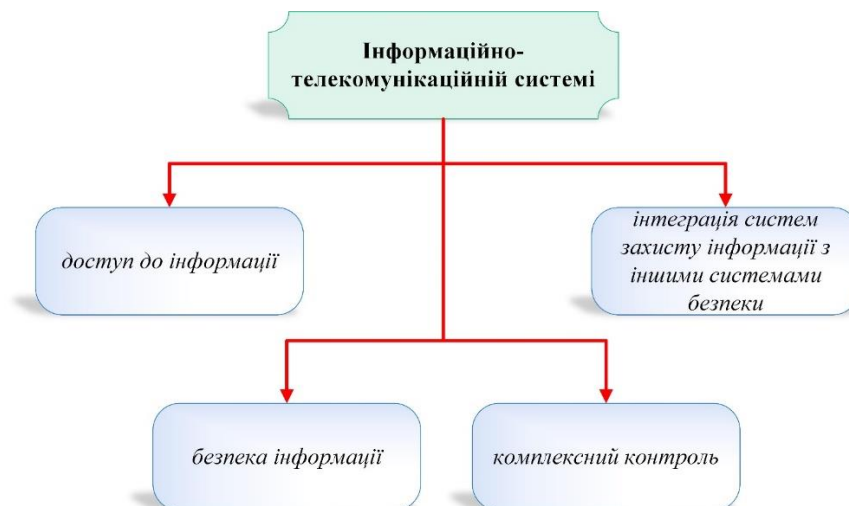

Рис. 1. Ключові питання безпеки інформаційно-телекомунікаційної системи

Роботи з організації захисту інформації, що обробляється на об'єктах інформаційно-телекомунікаційних систем, зазвичай проводяться за трьома основними напрямками, що не виключають, а доповнюють один одного. Таку взаємодію основних напрямків інформаційно-телекомунікаційних систем можливо зобразити у послідовності (рис. 2).

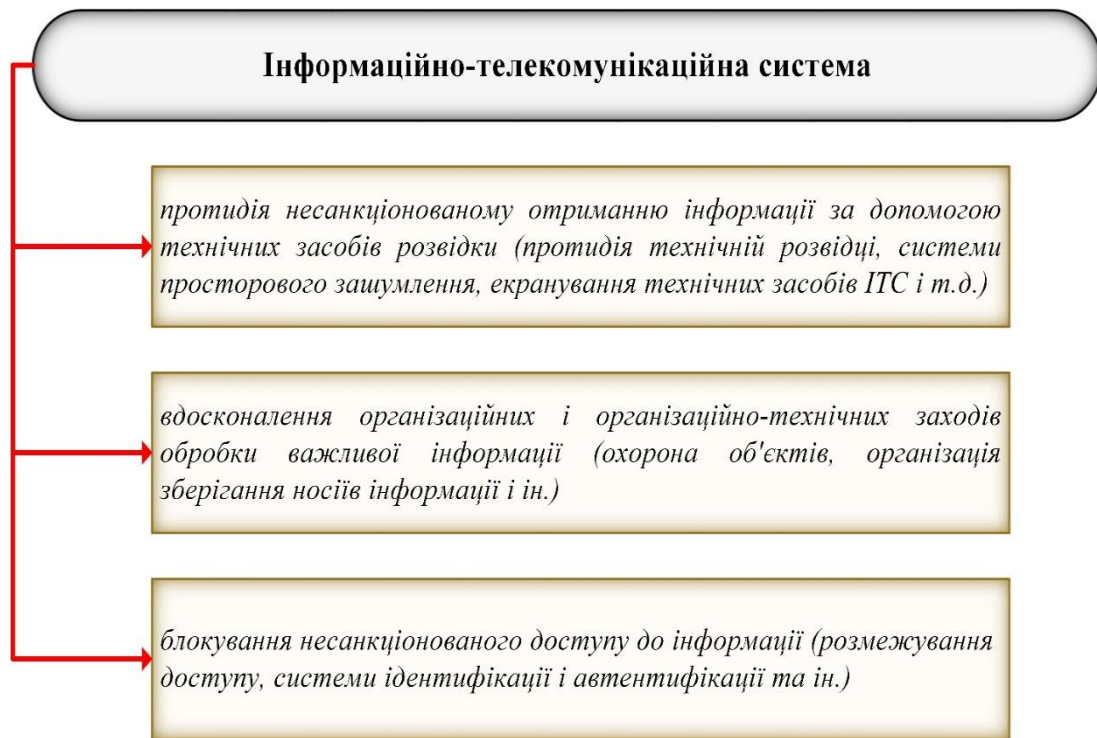

Рис. 2. Організації захисту інформації

Відповідні напрямки впроваджуються з врахуванням наступних основних груп чинників, що впливають на захищеність інформації:

Рис. 3. Група чинників, що впливає на захищеність інформації

Враховуючи вище вказане, можна стверджувати що організація ефективної взаємодії всіх груп чинників є винятково важливою і складною задачею, розв'язання якої неможливе без застосування теорії.

З метою ефективної взаємодії вказаних чинників існують різноманітні методи забезпечення інформаційної безпеки, класифікацію яких іноді важко провести. Проте традиційно виділяють основні групи методів забезпечення інформаційної безпеки, які можливо представити на рис. 4.

Незважаючи на те, що технології захисту інформаційних систем почали розвиватися відносно недавно, сьогодні вже існує досить багато теоретичних підходів та розвинутих моделей, що дозволяють описувати практично всі

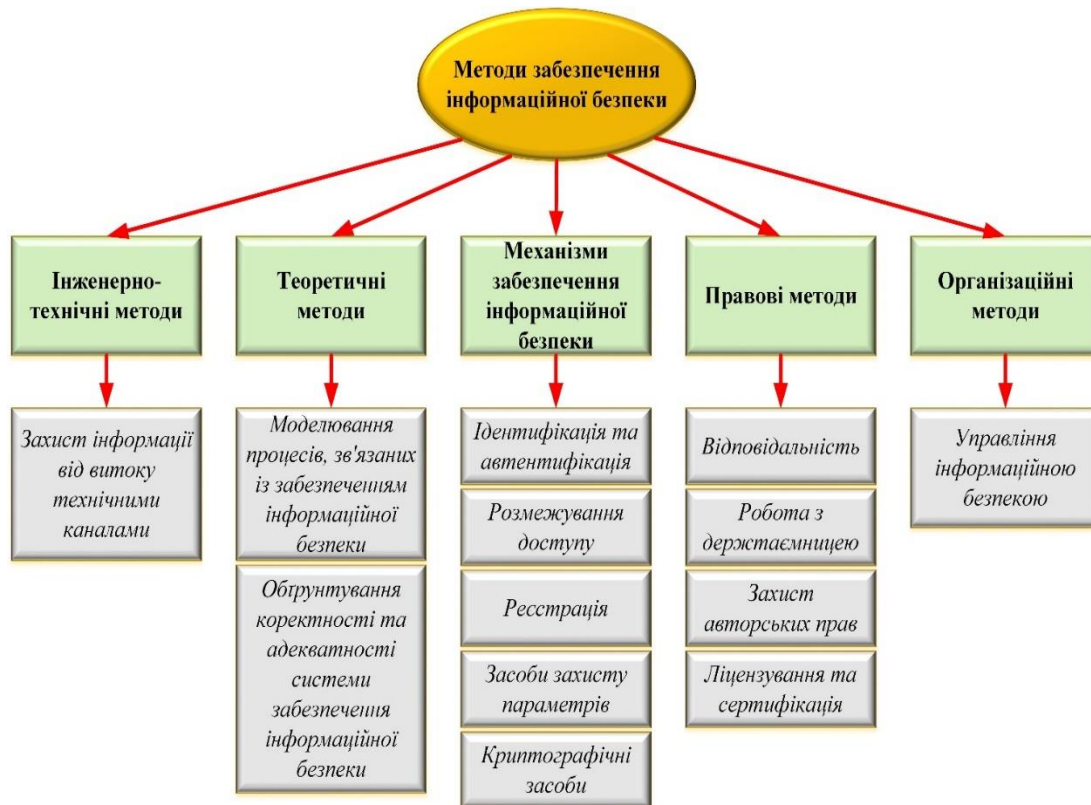

Рис. 4. Основні методи забезпечення інформаційної безпеки

аспекти безпеки і забезпечувати засоби захисту формально підтвердженою алгоритмічною базою [1-7].

Теорія захисту інформації визначається як система ідей, що відносяться до захисту інформації в сучасних системах її обробки, яка дає цілісне уявлення про сутність проблеми захисту, закономірності її розвитку і зв'язки з іншими галузями знань, формується і розвивається на основі практичного досвіду.

Таким чином, теорія захисту інформації повинна складатися з таких пунктів [1]:

1. Надавати повні та адекватні відомості про походження, сутність і розвиток проблем захисту.

2. Повно та адекватно відобразити структуру і зміст взаємозв'язків із суміжними областями знань.

3. Акумулювати досвід попередніх досліджень, розробок і практичного рішення задач захисту.

4. Орієнтувати в напрямку найбільш ефективного рішення основних задач захисту і надавати для цього науково-методологічні та інструментальні засоби.

5. Формувати науково обґрунтовані напрямки розвитку теорії та практики захисту інформації.

Отже, виникла актуальна задача розширення комплексу методів класичної теорії систем, що дозволило б моделювати процеси, які суттєво залежать від сильно непередбачених факторів. Найбільш підходящими для таких цілей можуть визначатись на основі методів нечітких множин, лінгвістичних змінних (нестрокої математики), неформального оцінювання, неформального пошуку оптимальних рішень [1].

Список використаних джерел:

- [1] Делембовський, М., Терентьев, О., & Шабала, Є. (2020). Технологія впровадження середовища Matlab в досліджені моделі загроз інформаційної безпеки. *ЛЮГОС. ОНЛАЙН*. <https://doi.org/10.36074/2663-4139.15.08>
- [2] Охріменко, О., & Делембовський, М. (2021). Проблеми та виклики забезпечення захищеності корпоративної інформаційної системи. *Збірник наукових праць SCIENTIA*.
- [3] Делембовський, М., & Шабала, Є. (2020). Розробка комплексної системи захисту автомобіля. *Збірник наукових праць ЛЮГОС*, 73-74. <https://doi.org/10.36074/20.11.2020.v5.22>
- [4] Каткова, Т. І. Формування інформаційної безпеки об'єктів інформаційної діяльності. У збірнику представлено матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці». Матеріали подано у авторській редакції. Редакційна колегія може не поділяти думок авторів. За достовірність даних та унікальність поданого до друку матеріалу, 139.
- [5] Олійник, О. В. (2006). Організаційно-правові засади захисту інформаційних ресурсів України. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України.
- [6] Остапов, С. Е., Євсєєв, С. П., & Король, О. Г. (2013). Технології захисту інформації.
- [7] Северина, С. В. (2016). Інформаційна безпека та методи захисту інформації. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки*, (1), 155-161.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.052

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ВЕРШКОВОГО МАСЛА

Криворучко Олена Володимирівна

д-р. техн. наук, професор, завідувач кафедри інженерії програмного забезпечення та кібербезпеки

Київський національний торговельно-економічний університет, Україна

Костюк Юлія Володимирівна

здобувач PhD, асистент кафедри інженерії програмного забезпечення та кібербезпеки

Київський національний торговельно-економічний університет, Україна

Самойленко Юлія Олександрівна

канд. техн. наук, доцент кафедри автоматизації та комп'ютерних технологій систем управління

Національний університет харчових технологій, Україна

Анотація. Розглядається комплекс інформаційних систем, які використовують методи діагностики та прогнозування із функціями підтримки прийняття рішень щодо регулювання параметрів технологічного процесу виробництва вершкового масла. Запропоновано архітектуру інформаційної системи управління якістю. Наведено діаграму послідовності етапів її створення.

Ключові слова: інформаційна система, управління якістю вершкового масла, прийняття рішень, UML-діаграми, критерії керування, діагностика, прогнозування.

Управління якістю технологічного процесу виробництва вершкового масла вимагає розробки комплексу інформаційних систем, які ґрунтуються на основі методів діагностики та прогнозування якісних показників вершкового масла, моделюванні технологічного процесу, створенні ефективних методів підтримки прийняття рішень для підвищення якості продукції.

Процес управління якістю спрямований на підтримку технологічного процесу виробництва вершкового масла у встановленому регламенті режимі, створенні альтернатив в процесі прийняття рішень. Тому, доцільним постає питання створення інформаційних систем із функціями підтримки прийняття рішень відносно регулювання параметрів технологічного процесу виробництва вершкового масла.

Інформаційна система управління якістю вершкового масла повинна забезпечувати доступ оператору-технологу до моделей і даних в процесі

прийняття рішень, що стосуються: аналізу та оцінці ситуацій, що складаються при проходженні технологічного процесу; вибору критеріїв керування та оцінці їх пріоритетів; формування множини можливих варіантів рішень ситуації та їх оцінка; моделювання та прогнозування можливих наслідків рішень відповідно до прийнятих рішень; збору даних відповідно до прийнятих рішень та оцінці отриманих результатів [1]. Таким чином, інформаційна система повинна мати структуру сучасної когнітивної системи підтримки прийняття рішень.

Архітектура інформаційної системи управління/контролю якості вершкового масла складається із чотирьох підсистем, які об'єднуються в одну взаємодіючу систему. Вона складається із бази даних, бази знань, програмних модулів реалізації математичного апарату та функцій контролю якості вершкового масла відповідно до технологічних рецептур.

База даних використовується для надання первинної інформації щодо показників якості початкової сировини, їх фізико-хімічних властивостей, має набір технологічних рецептур.

База знань поєднує у собі знання експертів щодо технологічного процесу виробництва вершкового масла у вигляді правил.

Модуль математичного апарату поєднує у собі апарати діагностики та прогнозування можливої якості готового продукту.

Процес розробки інформаційної системи управління якістю складається із окремих етапів, які дозволяють збільшити потужності системи в цілому. Такими етапами є [2]: ідентифікація, концептуалізація, формалізація, виконання, дослідна експлуатація та тестування. Для відображення етапів розробки інформаційної системи управління якістю скористаємося UML - діаграмою послідовності (Sequence diagram), яка показана на рис. 1.

Діаграма послідовності відноситься до діаграм взаємодії UML, які описують поведінкові аспекти системи, але враховують взаємодію об'єктів у часі. Іншими словами, діаграма послідовності показує часові характеристики передачі та прийому повідомлень об'єктами. Діаграма послідовності показує лише ті об'єкти, які безпосередньо беруть участь у взаємодії і не показують можливих статичних асоціацій з іншими об'єктами. Для діаграми послідовностей ключовим моментом є динаміка взаємодії об'єкта в часі. Діаграма послідовності має щонайменше два виміри. Один - зліва направо у вигляді вертикальних ліній, кожна з яких показує лінію життя окремого об'єкта, що бере участь у взаємодії.

Графічно кожен об'єкт представлений прямокутником і розташований у верхній частині його життєвої лінії. У крайньому лівому куті діаграми показано об'єкт, який ініціював взаємодію. Праворуч знаходиться інший об'єкт, який безпосередньо спілкується з першим. Таким чином, усі об'єкти на діаграмі послідовностей утворюють послідовність, яка визначається ступенем активності цих об'єктів при взаємодії.

Мета взаємодії в контексті мови UML полягає в тому, щоб специфікувати комунікацію між множиною взаємодіючих об'єктів. Кожна взаємодія описується набором повідомлень, в яких задіяні об'єкти обмінюються між собою. У цьому сенсі повідомлення - це повна інформація, яка передається від одного об'єкта до іншого. Таким чином, отримання повідомлення ініціює виконання певних дій, спрямованих на вирішення конкретного завдання цим об'єктом, на який

було надіслано це повідомлення.

Таким чином, повідомлення не тільки передають певну інформацію, але й вимагають або припускають, що отримуючий об'єкт виконує очікувані дії. Повідомлення можуть запускати операції з об'єктом відповідного класу, а параметри цих операцій передаються разом із повідомленням. На діаграмі послідовності всі повідомлення класифікуються за часом їх появи в модельованій системі. Повідомлення представляються на діаграмі послідовності горизонтальними осями, що з'єднують лінії життя [3].

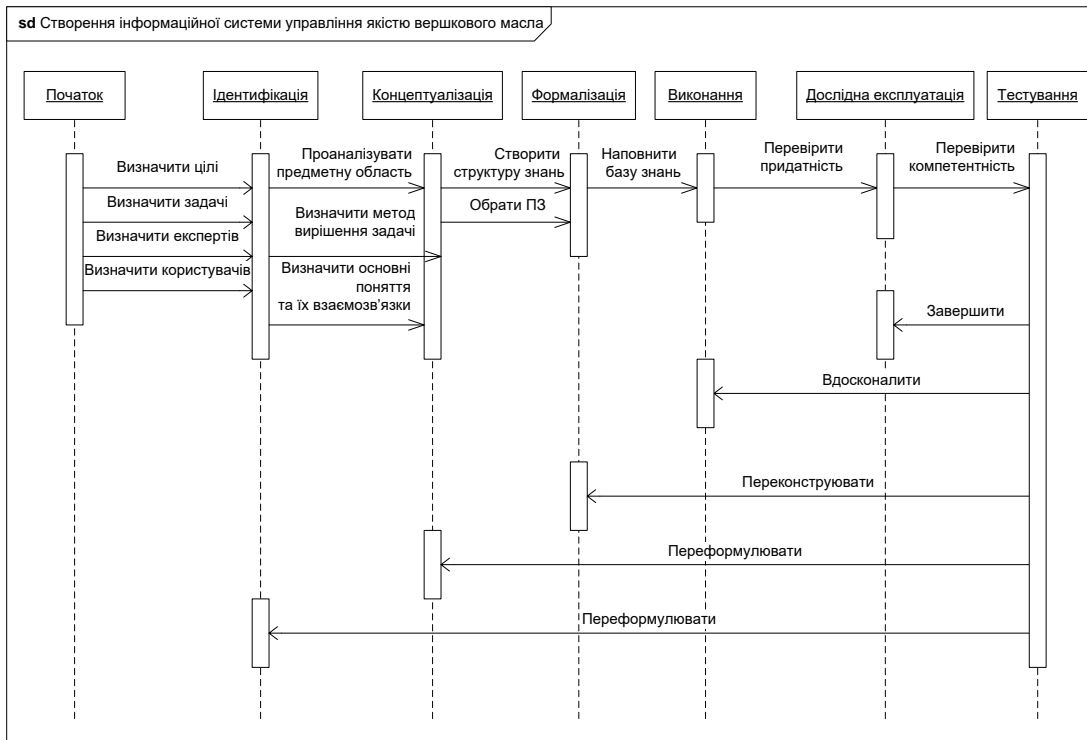

Рис. 1. Діаграма послідовності етапів створення інформаційної системи

На етап ідентифікації визначаються завдання, які підлягають вирішенню, виявляються цілі розробки, визначаються експерти і типи користувачів.

Етап концептуалізації характеризується тим, що проводиться змістовний аналіз проблемної області, визначаються основні поняття і їх взаємозв'язки, визначаються методи розв'язання задач.

На етапі формалізації обирають програмне забезпечення для інформаційної системи і визначаються способи подання всіх видів знань, формалізуються основні поняття, визначаються способи інтерпретації знань, моделюється робота системи, оцінюється адекватність цілям системи зафіксованих понять, методів рішень, засобів представлення та маніпулювання знаннями.

Етап виконання - здійснюється наповнення експертом бази знань. У зв'язку з тим, що основою будь-якої інформаційної системи підтримки прийняття рішень є знання, даний етап є найбільш важливим і найбільш трудомістким етапом розробки. Процес придбання знань розділяють на вилучення знань з експерта, організацію знань, що забезпечує ефективну

роботу системи, і уявлення знань у вигляді, зрозумілому інформаційній системі.

На етапі дослідної експлуатації здійснюється перевірка інформаційної системи на придатність.

Етап тестування передбачає перевірку інформаційної системи на компетентність, після чого робиться висновок про завершення її розробки або ж істотної модернізації.

Інформаційна система управління якістю вершкового масла вимагає залучення наступних фахівців:

- експертів (досвідчені інженери-технологи та науковці), що надають знання про предметну область, а саме - процес виробництва вершкового масла, про можливі технологічні проблеми та шляхи їх подолання, дефекти, їх ознаки та шляхи усунення;
- інженера по знаннях, що допомагає експерту створити структуру знань, обрати тип інформаційної системи, визначає спосіб інтерпретації, представлення знань та можливість системи бути когнітивною;
- програміста, що розробляє інструментальні засоби, які входять до складу інформаційної системи та поєднує їх із тим середовищем, де вони будуть використані;
- користувача - людину, що використовує уже розроблену інформаційну систему.

Створення та експлуатація інформаційних систем із функціями підтримки прийняття рішень дозволить забезпечити високу ефективність при вирішенні задач з управління якістю вершкового масла. Такі системи мають здатність адаптуватися до умов виробництва за рахунок високої гнучкості, та можливості зберігання формальних знань про предметну область та можливість самонавчання.

Список використаних джерел:

- [1] Криворучко, О.В., Костюк, Ю.В. & Самойленко, Ю.О. Формування підсистеми підтримки прийняття рішень процесом виробництва вершкового масла. *Specialized and multidisciplinary scientific researches: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference.* (Vol.2, pp. 125-126). December 11, 2020, Amsterdam, The Netherland: European Scientific Platform.
- [2] Ситник, В. Ф. (2004). *Системи підтримки прийняття рішень*. Київ: КНЕУ.
- [3] Фаулер, М. (2004). *UML. Основи, 3-е издание* (пер. с англ.). Спб.: Символ-Плюс.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.053

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ КЕРУВАННЯ ВМІСТОМ ДЛЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Морковін Євген Олександрович

викладач

Харківський торговельно-економічний коледж, Україна

Для керування вмістом в комерційної діяльності найчастіше використовують такі системи WordPress, Joomla, OpenCart, Drupal, PrestaShop, Magento, OsCommerce.

WordPress - це система створення та управління веб-сайтами, що займає перше місце за популярністю в світі. Ця система управління контентом (CMS) охоплює 51,9% ринку, а 28,6% всіх сайтів світу працює на цій системі, згідно з даними Web Technology Surveys [1].

Для того щоб зробити інтернет-магазин, потрібно буде використовувати спеціальні плагіни. Найвідоміші і широко використовувані - WP eCommerce, eShop, WooCommerce і WP-Shop.

Серед явних переваг інтернет-магазину на CMS WordPress можна виділити: дуже проста і інтуїтивно зрозуміла адміністративна частина сайту. Якщо у вас був блог або сайт послуг на цьому движку, проблем з управлінням товарів в магазині не буде, величезна кількість безкоштовних тем та плагінів, які дозволяють нескінченно розширювати функціонал магазину.

Joomla — відкрита універсальна система керування вмістом для публікації інформації в інтернеті. Підходить для створення маленьких і великих корпоративних сайтів, інтернет порталів, онлайн-магазинів, сайтів спільнот і персональних сторінок [3].

У Joomla присутній ряд доповнень для електронної комерції, що дозволить управляти товаром і контентом сайту одночасно. У разі, якщо потрібно розробити невеликий сайт для електронної комерції, то Joomla буде дуже доречним.

OpenCart — система керування вмістом з відкритим кодом, призначена для створення інтернет-магазинів.

Найвагомішими перевагами OpenCart над системами Magento, Virtuemart і osCommerce є сучасна MVC-архітектура, підвищена швидкість роботи, vQmod, багатофункціональна адміністративна панель управління контентом та менше споживання серверних ресурсів.

Drupal — популярна вільна модульна система керування вмістом з відкритим вихідним кодом, написана на мові програмування PHP та

розповсюджується за ліцензією GNU [2].

Переваги платформи:

- відкритий вихідний код CMS
- спеціальні модулі для створення інтернет-магазинів на Drupal
- високий ступінь безпеки
- підтримка онлайн-магазинів будь-яких масштабів і складності

PrestaShop - веб-додаток для електронної комерції з відкритим кодом.

Цей CMS призначений для малого і середнього бізнесу і має понад 310 стандартних функцій для швидкого створення функціонального магазину.

Magento — система керування вмістом з відкритим кодом, призначена для створення інтернет-магазинів.

Головна перевага Magento - функціональність системи «з коробки». У базовій комплектації представлена мультивалютність, багатомовність, можливість створити кілька інтернет-магазинів з єдиною базою даних і управляти ними з одного інтерфейсу.

Головний недолік Magento - складність і громіздкість. Початківцю веб-майстру буде складно впоратися навіть з установкою і первинною настройкою системи. Якщо потрібно незвичайна функціональність або індивідуальний дизайн, то треба відразу готувати серйозний бюджет - без допомоги фахівців кастомизувати движок або шаблон не вийде.

OsCommerce (Open Source Commerce) — система керування вмістом з відкритим кодом, призначена для створення інтернет-магазинів.

Цей безкоштовна система також є досить відомим. Вона також може відмінно використовуватися для створення інтернет-магазину, про що свідчить велика кількість вже створених сайтів. Вагомими перевагами можна назвати безліч різних доповнень.

Список використаних джерел:

- [1] Артур Рим (2009). Современные системы управления контентом. Питер: Вильямс
- [2] Тодд Томлинсон (2011). CMS Drupal 7. Москва: Вильямс
- [3] Дэн Рамел (2017). Joomla! для профессионалов. Москва: Вильямс

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.054

EXPERIENCE OF EUROPEAN COUNTRIES IN THE FORMATION OF ENTREPRENEURIAL COMPETENCE

Anna Mukha

PhD student

Sumy State A. S. Makarenko Pedagogical University, Ukraine

Summary. The article deals with issues related to the formation of entrepreneurial competence of school students in the European countries, such as Finland, Sweden, and the Netherlands. The article describes the skills and activities of teachers focused on the development of entrepreneurial competence, on the formation of an active life position of school students, focuses on increasing the learning motivation of school students in project activity.

Keywords: European countries, entrepreneurial competence, formation of entrepreneurial competence, school students, entrepreneurial education.

Problem statement

In the modern world, technologies and the situation of the global economic space as a whole are changing very quickly. The continuous social dynamics have led to the situation where the objective of school education is to prepare students for the future, for jobs that do not yet exist, for the use of technologies that have not yet been invented, and to teach young people to solve problems that cannot be imagined today. Young people need a broad set of skills and competencies that are important for life and society. [1] The development of key competencies among students is at the heart of the European educational space, where the essential aspect is that everyone should be able to get the best possible education by studying throughout their life. It is believed that the acquisition of key competencies can enable a young person to navigate in the modern society, the informational space, the rapid development of the labour market, and further education. One of the main goals of the EU education system is to prepare for success, to be able to formulate goals and objectives, develop a plan to achieve them, predict and level risks; make decisions and evaluate their effectiveness, use resources efficiently against the background of participation in business relations. With this in mind, a new guideline for foreign schools is the formation of the entrepreneurial potential of citizens, which everyone needs to have in modern society, regardless of the choice of profession. It is the entrepreneurial approach to learning that allows young people to master many different problems through creative, practical and interactive tasks. The approach is that all applicants for education can and should train their abilities and skills to design their own activities, be confident in the implementation of their own ideas, think creatively, generate new ideas and initiatives and implement them to improve

their own well-being and the development of society and the state, take responsibility for the final result of their own and collective activities, have the ability to make decisions related to risk. [2] This is the basis of entrepreneurial competence. In general, the entrepreneurial thinking of students is becoming increasingly important in our daily lives. That is why development of entrepreneurial mastery aims at training responsible, enterprising people, immersing them in real-life experiences, thereby preparing them for global competitiveness. In recent years, the idea of introducing lessons with an entrepreneurial background has generated a lot of enthusiasm. There is no doubt that physics is a particularly powerful way to develop entrepreneurial competence among students. However, the implementation of this idea in practice creates significant problems along with the claimed positive effects. Obstacles to educational structures, lack of time - problems that teachers face when trying to translate entrepreneurial competence into education. All this makes the experience of European countries in the formation of entrepreneurial competence in schools relevant.

Analysis of up-to-date sources and publications

The relevance of the problem under study is evidenced by an extensive range of studies. A cohort of scientists in their works consider the term entrepreneurship (I. Komarkova, R. Brockhaus, R. Khizrach, M. Pitere, etc.). The problem of "entrepreneurship" was researched by V. Zombart, K. Marx, A. Marshall, F. Knight, J. B. Say, M. Weber, P. Drucker, A. Smith, J. Schumpeter, L. von Mises, F. A. von Hayek and others. The concept of "entrepreneurship" is interpreted in modern European sources as an attitude, a life position that characterizes a person and his behavior in all spheres of social activity. It is an active, energetic lifestyle, where problem situations are solved, goals and objectives are fulfilled, new ideas are generated, and a person is able to respond quickly and flexibly to changes in situations. The concept of entrepreneurship is widely used. "Entrepreneurship is the process of creating something new that has value that determines the time and effort required, providing a set of associated financial, mental and social risks and uncertainty, as a result of financial rewards and personal satisfaction". There is a significant difference between the enterprise and entrepreneurial competence in education. For an in – depth analysis, let's look at another interpretation: "Entrepreneurship is a life attitude characterized by creative and innovative thinking, the need for achievement, and smart management. Entrepreneurship, which manifests itself in all areas, indicates the ability of a person to bring ideas to life. This implies creativity, innovative thinking and preparedness for risk-taking as well as the ability to recognize opportunities, plan your actions and implement planned activities." [3]

Let us highlight the main framework documents of the European Union that contribute to the development of entrepreneurial competence: The Lisbon European Council, which was held in March 2000, formulated the main goal - to make the EU "the most competitive and dynamic economic system in the world, based on knowledge, with the potential for sustainable economic growth, providing more better jobs and ensuring real social unity." In 2003, the EU entrepreneurship competence development strategy was launched in the "Green Book for promoting EU entrepreneurship", which is aimed at promoting entrepreneurial thinking; encouraging young and active people to take initiative. In 2006, the European

Commission proposed to classify "entrepreneurship and initiative" as one of eight key competencies. The European Commission considers it one of the priorities of its member states to encourage the promotion of entrepreneurial education, emphasizing that the curriculum for all levels of education should directly include the development of entrepreneurship as the goal of education, so all educational institutions should integrate entrepreneurial activity into curricula, especially in technical and complex sciences. In 2008, the European Small Business Act became the basis of the EU's policy in the field of small and medium-sized enterprises. The reform of the educational system in the EU countries is discussed in the 2012 document "The statement on rethinking education". In 2013, the "Entrepreneurship Training Action Plan for the period up to 2020" was created to develop the entrepreneurial potential of Europe and eliminate existing obstacles on this path. The document "Action Plan for Europe on new skills", 2016, discusses the stages of implementing new approaches to the development of entrepreneurial competence to improve the standard of living of people in the European Union. The standard for all initiatives aimed at encouraging entrepreneurial activity of European citizens is the "framework of entrepreneurial competence", which defines entrepreneurship as a cross-cutting line. EntreComp is applied in all areas of life and consists of three areas of competence: "Ideas and opportunities", "Resources" and "Transformation into actions" and 15 competencies. It is believed that the EntreComp framework reflects the complexity of the field of entrepreneurship competence, which relates to several aspects of our daily lives and can be used to encourage the development of entrepreneurship as a competence. It is stated in the context of EntreComp research: "Entrepreneurship is when you take advantage of opportunities and ideas and turn them into value for others. The created value may be financial, cultural or social. [4]

The advantage of the Competence Framework is that it can serve as a de facto benchmark for any initiative aimed at promoting learning. In 2018, the European Parliament and the Council of the EU approved a framework program of updated key competencies for lifelong learning, among which entrepreneurship competence is important.

The purpose of the article is to theoretically analyze the introduction of entrepreneurial competence in schools of different European countries based on the analysis of scientific sources

Presentation of the main material

Having reflected on the problem of formation of entrepreneurial competence, we note that it is not at all about starting their own business by students, but instead it is about making students more creative, proactive and innovative, adhering to the broad definition of entrepreneurial competence, which concerns the path in life [2]. That is, the common denominator between the concepts of "enterprise" and "entrepreneurship" differs. The identification of the concepts of "entrepreneurship" and "entrepreneurship", in our opinion, will be inappropriate. We consider entrepreneurial competence as the formation of a certain life position and desire to act. It should be noted that entrepreneurial competence is not the same as enterprise, but enterprise attitude is an essential component of entrepreneurial activity. Also it is an important personal quality of an entrepreneur, because it

contributes to the practical implementation of ideas and the development of organizational skills. In our opinion, an entrepreneurial attitude to life develops not only the individual, but also society as a whole. It should be noted that physical education is a transporter of science and technology, on which national economic transformations depend. A modern student, as an initiative and open to new ideas citizen of a dynamic future shouldn't be a passive receiver of physical knowledge.

On the other hand, the more young people understand the practical relevance of knowledge in given subject, the value and importance of physics lessons in achieving their future goals, the more likely it is that students will purposefully participate in the educational process. It should be agreed that motivated and engaged young people will be able to create value for other people in the future based on the knowledge they have acquired during physics lessons. If we consider entrepreneurial competence as a quality of personality that provides the ability to act outside the box and the ability to achieve specific goals in various spheres of public life through initiative, ingenuity, independence, non-standard decisions, readiness to rise to challenges and responsibility for results, then it is impossible to divide enterprising or non-enterprising people into two distinctive groups because entrepreneurial competence can be formed. Let us turn to the experience of European countries, which describe entrepreneurial thinking with the following characteristics:

- Personality and social identity
- Personal ambitions and goals
- Confidence and perseverance
- Self-discipline and organization
- Understanding your own motivation
- Ability to overcome previous limitations and achieve results
- Accepting uncertainty, risk, and failure
- Personal values: ethical, social and environmental awareness. [5]

It is useful to consider the EU's educational development strategy, which has the following areas:

1. Lifelong Learning and flexibility;
2. Improving the quality and effectiveness of education and training;
3. Promoting justice, social cohesion and citizen engagement;
4. Increasing creativity and innovation, including entrepreneurship and actions at all levels of education and training

As we can see from the educational strategy, entrepreneurial education is a priority area. The European Commission, which leads the EU's activities in the field of education, considers the promotion of entrepreneurial skills to be one of the most important strategic goals. Let us analyze the peculiarities of the formation of entrepreneurial competence in schools of the EU member states.

Finland. Finnish students are doing well in the OECD PISA survey (a program for international assessment of educational applicants), which is conducted every three years. Finland regularly ranks first, so the Finnish education system is considered particularly exemplary and is considered the basis for a high level of Education. Finland is guided strictly by the recommendations of the European Commission on the formation of entrepreneurial competence and the EntreComp

framework. Entrepreneurship according to the guidelines is the ability of a person to turn ideas into actions. It includes creativity, innovation, and a willingness to take risks, as well as the ability to plan and control actions to achieve goals. Among the main goals of the new curriculum is to promote learning based on an integrative approach. Entrepreneurial competence is one of the main competencies. Finnish schools focus on entrepreneurial thinking and action. In the first place are the skills necessary for active participation in public life and the development of basic entrepreneurial skills, such as critical thinking, Conflict Management, Entrepreneurship and a willingness to innovate. Entrepreneurial tasks are integrated into various school subjects. This helps students recognize and evaluate their abilities and strengths, be able to make business plans, and make economic decisions on a daily basis. In addition, the national program provides conditions for creating an environment for students in which students can set their own goals, be able to learn and work independently and in a team. Entrepreneurship is interdisciplinary in the Finnish education system, and the Finnish school system is designed to develop skills that are often used by young people.

Qualities such as: creativity, flexibility, initiative, willingness to take risks, and ability to apply knowledge in new situations. In Finland exists a wide range of opportunities for developing entrepreneurial competence in the field of education, because lessons with an entrepreneurial background are offered in almost all educational institutions. Due to the high-quality training of teaching staff and the great importance that society as a whole attaches to education, the role of the teacher is highly valued in Finland. Among the features of the Finnish education system we can highlight the following: National strategy for the development of entrepreneurial activity, high-quality teacher training, good image of the teaching staff, a support platform for teachers-classes for the formation of entrepreneurial competence, comprehensive training opportunities in the field of entrepreneurship development. [6]

Sweden. Among the features of the formation of entrepreneurial competence in Sweden the following ones could be singled out: the development and promotion of general skills, such as initiative, a sense of responsibility and the implementation of ideas into action. Sweden is focused on the ability to take risks, develop curiosity, independence, creativity and self-reliance. In the course of school training, such competencies as determination, communication and cooperation skills are formed. The Swedish government funds the Finn upp program. The purpose of this program is to promote the creativity of teenage schoolchildren, to engage new generation of entrepreneurial inventors and to inspire school students. Working with their own ideas at school, young people learn with interest. The country considers it appropriate to develop the entrepreneurial skills of schoolchildren and increase self-confidence in each person. The program focuses on promoting the creative process of inventing and problem solving. An annual competition of inventors is held, in which students who have developed their own invention are invited to participate. In Sweden, the following combined aspects can be considered as success factors: the entrepreneurship strategy in education, the special budget, the interdisciplinary teaching of entrepreneurial skills, the establishment of a national agency for education with the state task of promoting the development of entrepreneurial

competence in schools, the long-term perspective of the strategy and sustainable implementation. Sweden has an entrepreneurial skills training strategy combined with a special budget. These aspects in Sweden are a success factor for Sustainable Development. [6]

Netherlands. In the Netherlands, entrepreneurial education is also integrated into many schools as part of a wide variety of pedagogical and didactic approaches. Among the features we consider the following worth highlighting: integration of innovative educational methods in general education schools, where there is a specific strategy for teaching entrepreneurship, a fixed budget for entrepreneurship education and promotion of entrepreneurial skills. The National Agency for Education has a specific task of promoting the development of entrepreneurial competence. The project "The teacher focused on entrepreneurship" has led to the introduction of entrepreneurial ideas into the curriculum. The responsibility and budget for continuing education of teachers lies directly with schools. Note that the Netherlands are regularly represented among the winners of the PISA study. [6]

As with many other aspects of educational innovation, teachers play a key role in teaching and promoting entrepreneurial qualities in European schools. There is a broader recognition of the value of so-called entrepreneurial training, teaching entrepreneurial ways of thinking and acting. In addition to the single teacher who deals with economic issues, there are a number of teachers in various subjects who deal with aspects of entrepreneurial learning, encouraging students' initiative and creativity. The active student concept would be ineffective without the active teacher approach. It is teachers who promote creativity, innovation and entrepreneurial skills and implement them in the educational context, find a topic that is suitable for an entrepreneurial project.

Accordingly, a teacher who develops entrepreneurial competence forms an important educational experience – in contrast to the traditional role of a knowledge provider. When a teacher uses entrepreneurial skills in the classroom, it motivates students to acquire them as well. [5] The teacher acts as a role model for personal and social skills, as well as a partner for young people in the learning process. The concept of advanced learning considers teachers as "factors of change in the classroom": they connect problems and questions with the real context, open up new positions and participate in systematic testing of problem solutions, forming entrepreneurial competence. At the same time, we are not talking about finding new "class heroes", and we are not talking about encouraging teachers to get a new source of income by turning themselves into educational entrepreneurs. [5]

The British recommendation "Entrepreneurship and enterprise guide" describes the actions and tasks of teachers who embody an entrepreneurial position:

- Creating a learning environment that promotes the development of entrepreneurial skills and entrepreneurial culture among schoolchildren;
- Promotion of entrepreneurial behavior among students;
- Creating lesson plans with learning goals that are more relevant to real life;
- Providing young people with the opportunity to match their learning processes with their personal ambitions and interests;
- Willingness to follow innovative learning approaches;

- Readiness to experiment with various educational concepts;
- Support for creativity and development of ideas;
- Defining and applying a practical scope of action to improve the experience of students;
- Involvement of students in project activities;
- Finding cooperation partners in and out of school
- Balance between a fixed teaching structure and freedom of content.

The development of entrepreneurial education and training practices requires a shift from the emphasis of traditional subject teaching to learning from experience. The future belongs to practical learning based on experience. The experience of Europe shows that children and young people like to learn, when topics are focused on the real life, they are allowed to develop their own ideas. [5]

An enterprising teacher easily finds a connection between teaching natural science subjects and entrepreneurship. We unequivocally agree with the value of applying and learning through experience. All of the above gives grounds for a logical conclusion that in the course of entrepreneurial training, students independently organize their activities, make decisions, find answers to problem situations, and learn to work in a team. When conducting lessons with an entrepreneurial background, they are not limited to the level of the textbook, but when studying the topic, many available sources of information are used, for example, study trips, excursions, etc.; be able to identify the problem, identify the causes of its occurrence, and offer solutions. To this end, actions are planned in such a way that young people do everything independently, manage the process and take responsibility. It should be noted, taking into account the experience of European countries, that encouraging efforts, setting goals and analyzing results are typical entrepreneurial qualities of a person that can be taught at school. Determination and initiative, responsibility, finding new solutions, having strong motivation, the ability to work in a team, setting goals, achieving results, the ability to take responsibility and the ability to introspect - all these skills of students can be formed in lessons from the Natural Science cycle, and the teacher only supports and guides. It's easy to see that physics lessons with an entrepreneurial background increase personal responsibility, initiative, innovation, creativity, controlled risk, and self-confidence.

This happens in the process of organizing a project-based teaching method, which is one of the most effective means of involving students in active participation. Research shows that it is the above-mentioned skills that are best fostered at school. The teacher supports his or her students and helps them to be a bold initiator, think creatively and act responsibly, look for new ways to solve the problem, be interested, cooperate with others, set goals, achieve results, be responsible and bring any task to the end. In general, teachers should expand their own creativity in order to develop an innovative teaching repertoire. We are talking about approaches to active learning, such as group and project work. So, the goal of entrepreneurial training is to form an active life position. We unequivocally agree that the effectiveness of the formation of entrepreneurial competence in teaching physics depends on the environment that promotes creativity, entrepreneurial thinking and actions, the correct selection of a methodological set of tools, techniques, forms of interaction in the lesson, which provides for a number of factors: taking into account age,

psychological and individual characteristics; moral and knowledge basis; students' interest in the subject, the development of stable interest and a constant need to apply knowledge in practice; the organization of search and research skills; activation and motivation of students.

Conclusions. Based on the practice of studying the network of entrepreneurial schools in European countries, we note that for the successful formation of entrepreneurial competence in the course of physics training, it is important to maintain students' stable interest, positive emotional background, stimulate cognitive and motivational needs, as well as creative self-expression. Taking into account the experience of Europe, we note that there are many future challenges and opportunities in entrepreneurial education. It is obvious that in order to improve the quality of education in Ukraine, there is a need to form entrepreneurial competence at physics lessons, as is the case with European countries.

list of used sources:

- [1] Supporting Key Competence Development: Learning approaches and environments in school education. (2019). Retrieved from https://ec.europa.eu/education/events/supporting-key-competence-development-learning-approaches-and-environments-in-school-education_en.
- [2] Martin Lackeus. (2015). Entrepreneurship in education – what, why, when, how. Retrieved from https://www.oecd.org/cfe/leed/BGP_Entrepreneurship-in-Education.pdf.
- [3] Arne Pijrimjagi, Kristi Ruusamjaje, Hjalís Rooste, Lauri Jalonen, Kristi Goldberg. (2016). Educational material on entrepreneurial competence development 2. Retrieved from https://evkool.ee/wp-content/uploads/2016/03/Ettev-tliku-ppe-juhendamaterjal-petajale_RUS.pdf. [Russian]
- [4] Margherita Bacigalupo, Panagiotis Kampylis Yves Punie, Godelieve Van den Brande. (2016). EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework. Retrieved from <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC101581/Ifna27939enn.pdf>.
- [5] Gerhild Vollherbst, Frauke Langhorst. (2014) Selbst was unternehmen!. Retrieved from https://www.fachnetzwerk.net/files/SFN/Downloads/Materialien%20zum%20Download_Dokumente/Selbst%20was%20unternehmen!%20Entrepreneurial%20Teaching.pdf. [German]
- [6] Herbert Pock, Martina Aldrian, Sara Alkan, Anita Moreau. (2019). Entrepreneurship-fördernde Kompetenzen im österreichischen Bildungssystem Retrieved from <https://docplayer.org/202533261-Entrepreneurship-foerdernde-kompetenzen-im-oesterreichischen-bildungssystem.html>. [German]

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.055

АНАЛІЗ СПЕКТРУ РЕЗОНАНСНИХ ЧАСТОТ ТА ВЛАСНИХ ФОРМ КОЛИВАНЬ КУСКОВО-НЕОДНОРІДНОЇ ОБЛАСТІ ПРЯМОКУТНОГО ПЕРЕТИНУ

Лупаренко Олена Валентинівна

канд. техн. наук, доцент,

доцент кафедри вищої та прикладної математики

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», Україна

Анотація. Представлено систематизований аналіз впливу співвідношення механічних та геометричних параметрів складеного прямокутного перетину на явище крайового резонансу. Проведено енергетичний аналіз розподілу динамічної напруженості поблизу границі розподілу різномірних областей перетину.

Ключові слова: гармонійні коливання, анізотропія, крайовий резонанс, метод суперпозицій, напружено-деформований стан.

Розглянемо результати дослідження стаціонарних хвильових процесів у кусково-неоднорідних тілах прямокутної форми. Специфіка матеріалу визначається внутрішніми пружними параметрами області, які можуть бути кусково-сталими функціями координат. Важлива особливість геометрії областей обумовлена наявністю в них не тільки кутових точок, а й ліній розподілу середовищ з різними пружними характеристиками.

Представляє великий практичний інтерес дослідження особливостей хвильового поля в околі цих ліній розподілу. Тут має місце поява нових хвильових ефектів, пов'язаних, перш за все, з концентрацією динамічних напружень в околі внутрішніх і зовнішніх границь області. Змінюється і природа крайових ефектів, які вже будуть залежати не тільки від розмірів області, а й від геометричних і пружних параметрів, що визначають характер неоднорідності. Задачі такого типу - багатопараметричні. На перший план при дослідженні виходять питання систематизації отриманих результатів з метою надання практичних рекомендацій для оптимального проектування перетину неоднорідних деталей при даних конкретних умовах її експлуатації в вібраційному полі. Крім того, досить актуальним залишається питання про можливість нехтування неоднорідністю структури розглянутого тіла при розрахунках на міцність, а також оцінкою похибок, які при цьому допускаються.

Розглянемо задачу про гармонійні коливання нескінченної в напрямку вісі Oz кусково-неоднорідної області, перетин якої в безрозмірних координатах описується нерівностями:

$$D = G^{(1)} \cup G^{(2)}$$

$$G^{(1)} = \{(x, y) : |x| \leq \delta; |y| \leq \eta\}$$

$$G^{(2)} = \{(\hat{x}, y) : \hat{x} \in [-\delta_2, 0] \cup [0, \delta_2]; |y| \leq \eta\} \quad (1)$$

де, x, y, \hat{x} – віднесені до a декартові координати у $G^{(m)}$, $m=1,2$,
 $\delta = c/a, \eta = b/a, \delta_2 = 1 - \delta$.

Передбачається, що хвильове поле збуджується вібронавантаженням інтенсивності q , що гармонійно змінюється у часі з частотою ω і є прикладним до зовнішніх границь перетину, а на границі контакту реалізуються умови жорсткого зчеплення.

При заданому навантаженні, розглядаємо задачу про вимушені коливання для різних значень частотного параметра $\Omega^{(1)}$. Процедура чисельного аналізу досить повно описана у [1] і може бути застосована до розрахунку без істотних змін. Частотне рівняння для визначення резонансних частот (РЧ) отримуємо, прирівнюючи визначник системи характеристичних рівнянь до нуля. Звичайно, це можливо робити тільки після того, як невідомі системи вийдуть на свою асимптотику [2,3]. При проведенні чисельного аналізу зробимо основний акцент на дослідженні тонких хвильових ефектів, що проявляються на деяких частотах в небезпечних зонах перетину, в залежності від зміни його геометричних і структурних параметрів.

Розглянемо залежність явища крайового резонансу від зовнішніх розмірів перетину (параметр $\eta = L^{-1}$) і параметрів неоднорідності δ, δ_2 , що визначають розміри частин складеної області.

При малих значеннях безрозмірного параметра δ_2 , коли розміри області $G^{(2)}$ малі, вдалося встановити, що для деяких пар матеріалів одна з власних частот практично не змінюється при зміні параметра товщини перетину $L = \frac{a}{b}$

Проведемо дослідження спектра РЧ для трьох комбінацій матеріалів областей, що стикаються. У першу групу пар матеріалів включимо матеріали-концентратори, які характеризуються виникненням особливостей в значеннях напруг в кутових точках. До другої групи включимо матеріали, на межі поділу яких виникають хвилі Стоунлі. Нарешті, до третьої групи віднесемо матеріали, що не входять до перших двох груп, в тому числі пари, що складаються з однакових матеріалів (назвемо ці пари «звичайними»).

Розглянемо залежності зміни РЧ $\Omega_k^{(1)}$ від параметра L при $\delta_2 = 1/7$, для пари матеріалів з другої групи St-Al і третьої групи Al-Al. Проведений аналіз показав, що для області, складеної з однакових матеріалів, ознаки крайового резонансу виражені яскравіше. Зауважимо, що параметр локальної особливості (ПЛО) у точці $A(\delta, \eta)$ стику двох середовищ для першого поєднання St-Al дорівнює $\alpha_A = 0.903$, а для другого поєднання Al-Al $\alpha_A = 1$. ПЛО в точці $B(1, \eta)$ не залежить від пружних параметрів областей і завжди дорівнює $\alpha_B = 1$.

Для інтегрального опису впливу особливостей хвильового поля на вібродинамічну поведінку складних деталей, доцільно провести порівняльний аналіз енергетичної характеристики середньої за період накопиченої у внутрішній області перетину деталі енергії. Вона пропорційна величині:

$$E = \sum_{m=1}^2 \iint_{G^{(m)}} (U_1^{(m)2} + U_2^{(m)2}) dG^{(m)} \quad (2)$$

Для ділянки області, що розташована в першій чверті, наведені значення величини E на різних РЧ $\Omega^{(1)}$ (табл. 1). Частина області перетину, що нас цікавить, розбивається на вертикальні ділянки. Для кожної з них обчислюється значення накопиченої енергії. Відношення її до повної енергії представлено в таблиці. Область $G^{(1)}$ виконана зі сталі, а область $G^{(2)}$ – з алюмінію. Обчислення проведені для значень $L=2$; $\delta_2=1/7$. Частоті крайового резонансу тут і нижче відповідає третій рядок таблиці.

Таблиця 1

Розподіл енергії в характерних областях перетину на перших трьох резонансних частотах (малі розміри наплавлень)

$\Omega^{(1)}$	E	x/δ				\hat{x}/δ_2	
		0.0 – 0.1	0.1 – 0.2	0.8 – 0.9	0.9 – 1.0	0.0 – 0.3	0.7 – 1.0
0.151	0.083	8.11	8.43	8.85	13.11	6.13	5.56
0.387	1.214	8.58	6.91	8.22	15.37	10.78	6.37
0.459	89.40	4.1	6.2	7.3	24.05	20.32	18.22

[авторська розробка]

З даних таблиці 1 випливає, що на частотах, відповідних крайовому резонансу спостерігається деяке зростання всіх показників хвильового поля не тільки поблизу бокової поверхні деталі, а й поблизу границі розподілу областей $G^{(1)}$ і $G^{(2)}$. Ті самі ефекти спостерігаються і для інших сполучень матеріалів у разі малих значень δ_2 .

Можна сформулювати такі висновки щодо особливостей спектра РЧ, що справедливі для малих значень безрозмірного параметра δ_2 і підтверджені результатами чисельного аналізу.

По-перше, неоднорідність суттєво ускладнює природу крайового резонансу, тому що плато не так яскраво виражені, протяжність горизонтальних ділянок спектра більше. Отже, розподіл енергії при неоднорідності носить менш яскраво виражений «кутовий» характер. Однак ознаки крайового резонансу наявні на великих ділянках частотного спектра.

По-друге, дослідження областей, з матеріалів другої групи, на границях розподілу яких існують хвилі Стоунлі, показало, що тільки для цих середовищ присутні деякі менш яскраво виражені в порівнянні з випадком однорідної області ознаки крайового резонансу. Це можна пояснити тим, що відбувається відтік енергії від кута до границі розподілу.

По-третє, в картину спектру для матеріалів першої групи, які не входять

в таблицю поєднання матеріалів, для яких існують хвилі Стоунлі, взагалі горизонтальні ділянки не входять, і, отже, ефекти крайового резонансу відсутні.

Основний висновок проведеного чисельного аналізу спектру РЧ полягає в тому, що коливання області, складеної із звичайних матеріалів, що входять в 3-ю групу, супроводжуються набагато більш яскраво вираженою «крайовою» природою в порівнянні з матеріалами 2-ї групи. Для поєднання матеріалів, що входять до першої групи, ознаки крайового резонансу відсутні. По суті, для більшості поєднань матеріалів, які входять в першу і третю групу, виникнення ознак крайового резонансу і його інтенсивність регулюється значенням ПЛО в точці А. Чим ближче це значення до одиниці, тим більш виражені крайові ефекти. Окремо стоять пари матеріалів другої групи, де ця закономірність порушується. Для них спостерігаються більш слабкі в порівнянні з матеріалами третьої групи ознаки крайового резонансу, хоча для всіх пар матеріалів цієї групи ПЛО в точці А менше одиниці.

При збільшенні параметра δ_2 ефекти, характерні для явища крайового резонансу, зникають. У той же час збільшення розмірів δ_2 приблизно до значень δ лише кілька збільшує ефекти крайового резонансу на границі розподілу для матеріалів 3-ї групи. Це ілюструється даними таблиці 2, де розрахунки проведені для області з геометричними параметрами $L=1, \delta=0.5, \delta_2=0.5$.

Таблиця 2

Розподіл енергії у перетині для поєднання Ti-Cu (середні наплавлення)

$\Omega^{(1)}$	E	x/δ				\hat{x}/δ_2	
		0.0 – 0.2	0.2 – 0.4	0.6 – 0.8	0.8 – 1.0	0.0 – 0.2	0.8 – 1.0
0.192	0.084	9.1	10.4	8.8	12.1	10.6	9.5
0.269	1.112	10.1	8.0	7.3	12.3	11.9	9.0
0.543	26.23	9.6	7.4	7.8	16.7	17.3	31.2

[авторська розробка]

У таблиці 3 представлені дані для області, складеної з пари матеріалів 1-ї групи Cu-St з тими ж геометричними параметрами ($L=1, \delta=0.5, \delta_2=0.5$).

Таблиця 3

Розподіл енергії у перетині для поєднання Cu-St (середні наплавлення)

$\Omega^{(1)}$	E	x/δ				\hat{x}/δ_2	
		0.0 – 0.2	0.2 – 0.4	0.6 – 0.8	0.8 – 1.0	0.0 – 0.2	0.8 – 1.0
0.185	0.078	7.3	8.1	6.6	10.3	21.8	9.3
0.241	1.154	8.4	6.6	5.1	9.1	20.6	9.1
0.645	6.238	7.2	6.8	6.3	11.1	21.3	14.6

[авторська розробка]

З подальшим збільшенням розмірів зовнішніх областей ознаки крайового резонансу зникають практично для будь-яких поєднань матеріалів. Цей висновок не залежить від значення ПЛО в точці стику областей перетину.

Розглянемо розподіл нормованих, тобто віднесених до максимальних величин, компонент тензора напружень для різних сполучень пар матеріалів-концентраторів для 1-ї, 2-ї і 3-ї РЧ. Слід зазначити, що при чисельному аналізі важливо враховувати не тільки пружні параметри пар матеріалів, але і акустичний опір середовищ, які контактують. При аналізі особливостей хвильового поля у разі різних співвідношень акустичних опорів матеріалів областей $G^{(m)}$ спостерігається різна ступінь ефективності відображення хвильового поля від границі розподілу. Для ілюстрації цього факту запроваджено параметр g_* , який визначає відношення хвильових опорів матеріалів областей $G^{(1)}$ і $G^{(2)}$. При поєднаннях пар матеріалів, для яких $g_* > 1$ (внутрішня область «м'якша»), спостерігається локалізація напружень у внутрішній кутовий точці області. На рис.1(а) представлено розподіл нормованого напруження $\bar{\sigma}_{11}(x, 0.95)$ для пари матеріалів-концентраторів Ni-Au ($\alpha_A = 0.897$) при $L = a/b = 2.25$, $\delta = 3\delta_2$, що відповідає середині плато в спектрі власних частот. Номери кривих відповідають номерам РЧ. Третя РЧ відповідає частоті крайового резонансу: в відповідній їй формі зона великих напружень зосереджена у внутрішній кутовий точці області та в меншій мірі поблизу торців прямокутника. При видаленні від границі розподілу величина напружень різко спадає. На рис.1(б) представлено розподіл уздовж вісі $y = 0$ нормованого напруження $\bar{\sigma}_{22}(x, 0)$ для тієї ж пари матеріалів і тих же геометричних розмірах області. В цьому випадку знову спостерігається зона відносно великих напружень у внутрішній кутовий точці області, а вздовж кордону локалізації немає. Крім того, на межі розподілу областей власні форми зазнають стрибкоподібний розрив.

При поєднанні пар матеріалів-концентраторів, відповідних величині $g_* < 1$ (внутрішня область більш «жорстка»), маємо якісно іншу картину в розподілі напружень. Очевидно, що розподіл величини енергії залежить не тільки від поєднання матеріалів, що задають область, а й від величини частотного параметру $\Omega^{(1)} = \omega a / c_s^{(1)}$ ($c_s^{(1)}$ – швидкість зсувних хвиль в області $G^{(1)}$). В даному випадку пар маємо майже рівномірний розподіл енергії по площі перетину. На частоті крайового резонансу, однак, велика частина накопиченої енергії зосереджена в зовнішній, менш жорсткою області $G^{(2)}$.

Спостерігається відсутність вираженої концентрації напружень, як на границі розподілу областей, так і поблизу зовнішніх кутових точок розглянутого складеного перерізу. Однак, близько 2/3 накопиченої енергії зосереджено у зовнішній області $G^{(2)}$, яка є менш жорсткою в порівнянні з внутрішньою. На

рис. 2 представлено розподіл уздовж границі $y = 0.95$ нормованого напруження $\bar{\sigma}_{11}(x, 0.95)$ для пари матеріалів Au-Ni при описаних вище геометричних параметрах.

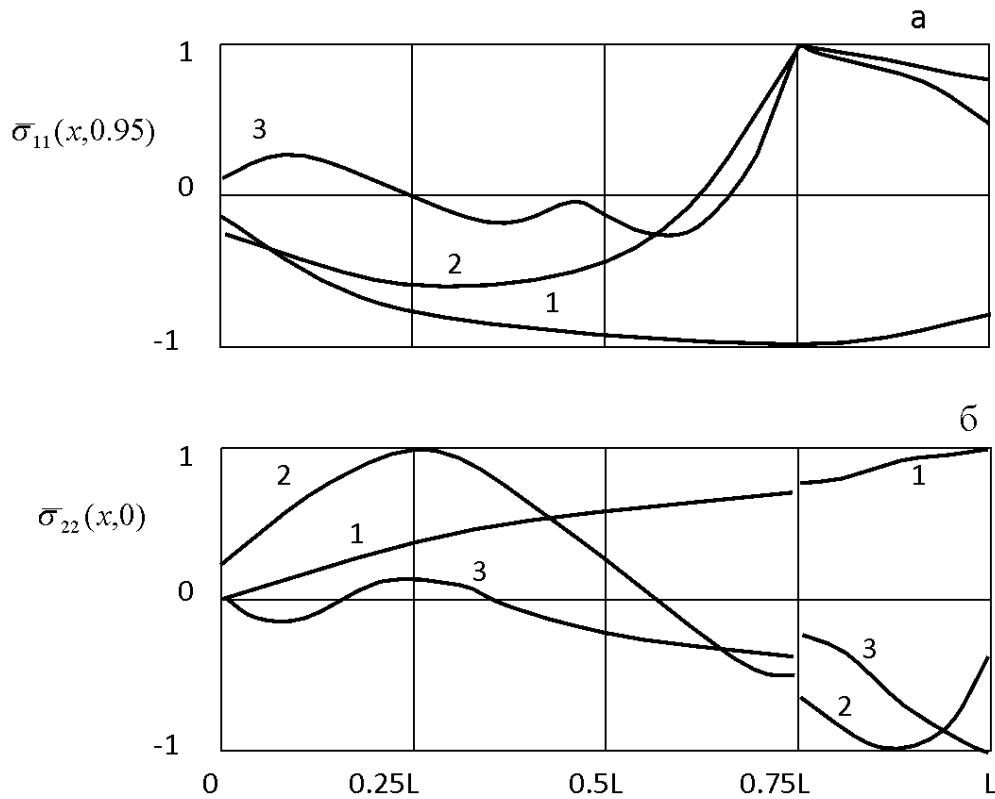

Рис. 1 Розподіл нормованих напружень по довжині перетину (поєднання матеріалів Ni-Au, $L = 2.25$)

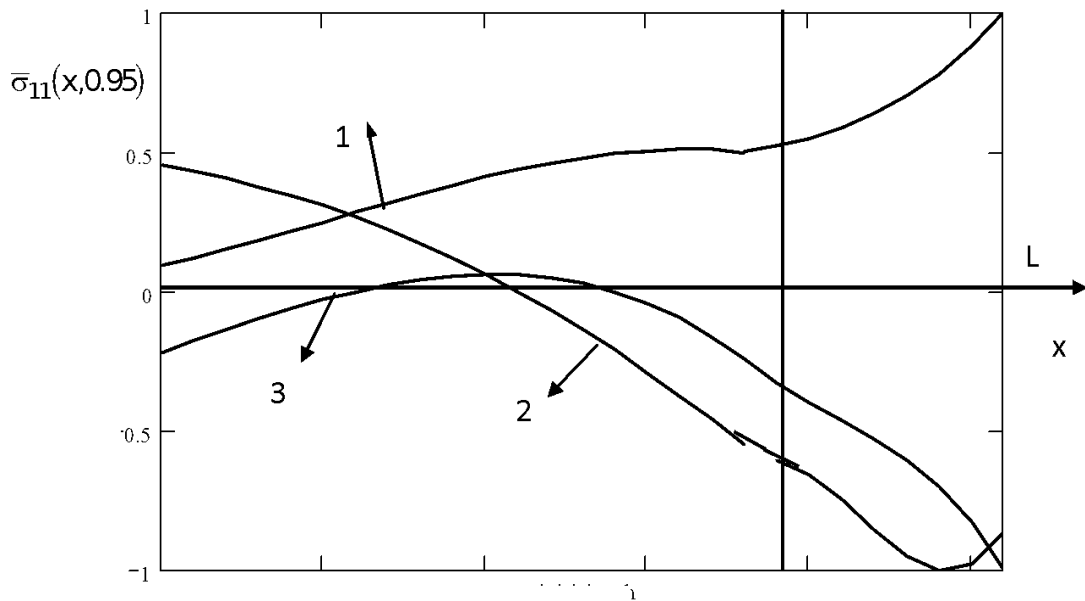

Рис. 2. Розподіл нормованих напружень по довжині перетину (поєднання матеріалів Au-Ni, $L = 2.25$)

Таким чином, говорити про те, що тільки параметри Дандерса визначають пари матеріалів-концентраторів, не можна. У внутрішній кутовій точці області виникає концентрація напружень при певному порядку поєднання цих матеріалів. В даному випадку зовнішня область повинна бути більш жорсткою в порівнянні з внутрішньою областю.

Цікаве також питання, пов'язане з особливостями поведінки динамічних характеристик для пар матеріалів, для яких можливе виникнення хвиль Стоунлі [1]. І в цьому випадку важливе значення має певне поєднання таких матеріалів. Результати проведеного аналізу для пар матеріалів другої групи показали, що виникнення на межі розподілу двох середовищ хвиль типу хвиль Стоунлі можливе лише в тому випадку, якщо для матеріалів, що становлять область перетину, жорсткість $g_* < 1$. У цьому випадку спостерігається різко виражена локалізація напружень уздовж границі розподілу областей. У внутрішній кутовій точці областей для цих матеріалів завжди існує локальна особливість. Крім того, маємо стрибкоподібний розрив в напруженні $\bar{\sigma}_{22}(\delta, y)$ на границі розподілу. На рис. 3 представлено розподіл уздовж границі $y = 0$ нормованого напруження $\bar{\sigma}_{22}(x, 0)$ для пари матеріалів Al-St при $L = 2.25$.

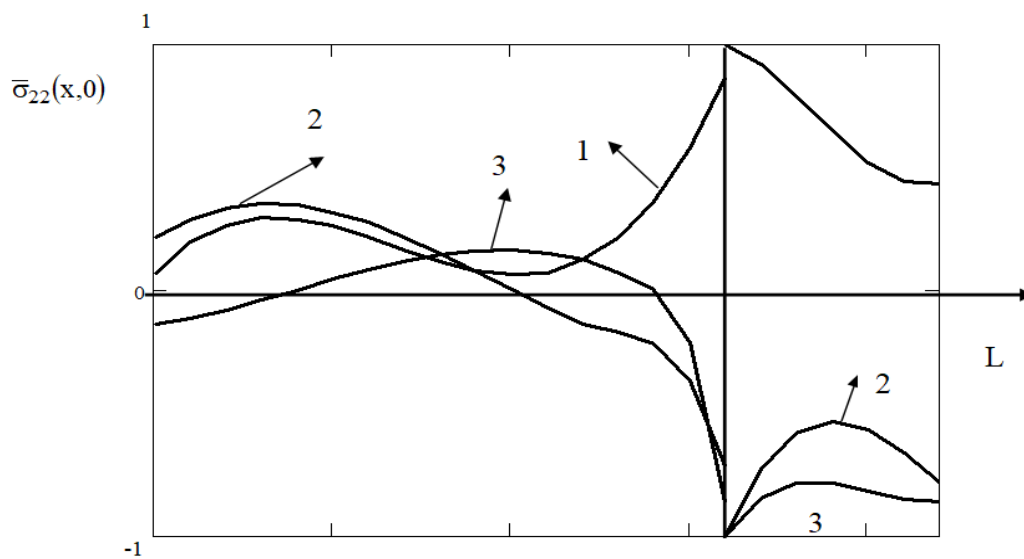

Рис. 3. Розподіл нормованих напружень по довжині перетину (поєднання матеріалів Al-St, $L = 2.25$)

Що стосується кількості збереженої енергії, то близько 3/4 її зосереджено в зовнішній, більш «жорсткій» області. Це підтверджує раніше зроблені висновки про те, що для таких середовищ присутні ознаки крайового резонансу, які, проте, виражені не так яскраво, як у випадку однорідної області. Внутрішня, більш «м'яка» область, сприймає близько 1/4 збереженої енергії.

Дослідження розподілу компонент тензора напружень в околі границі $x = \delta$ з параметром жорсткості $g_* > 1$, показало для таких матеріалів відсутність локалізації напружень уздовж границі розподілу середовищ і в кутовій точці А

(рис. 4). При зазначеному поєднанні матеріалів близько 3/4 збереженої енергії зосереджено у внутрішній, більш «жорсткій» області. Крім того, спостерігається інтенсифікація хвильових рухів в околі кутової точки області. Третя форма, яка відповідає частоті крайового резонансу, швидко зростає при підході до торця.

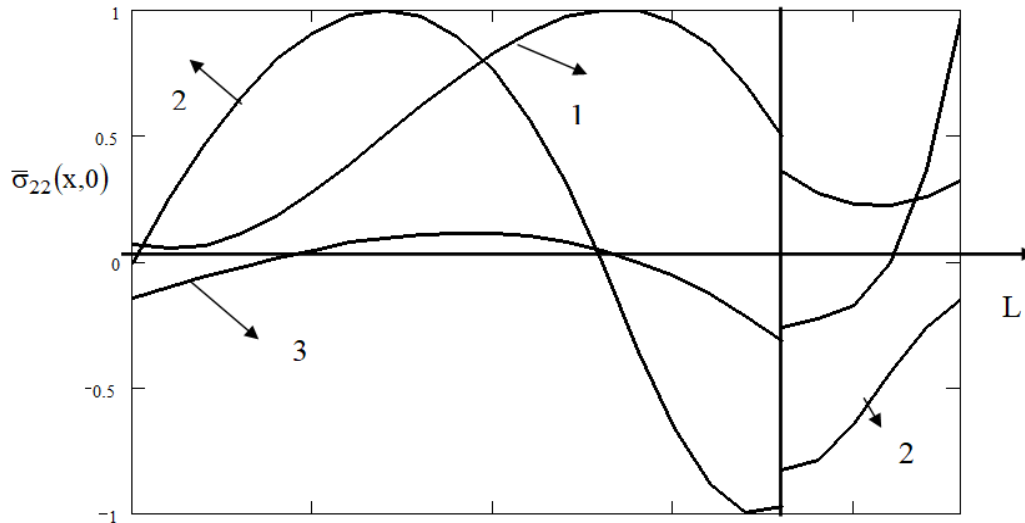

Рис. 4. Розподіл нормованих напружень по довжині перетину (поєднання матеріалів St-Al, $L = 2.25$)

Висновки

Аналіз впливу співвідношення механічних і геометричних параметрів складеного перерізу на явище крайового резонансу дозволяє при аналізі спектру РЧ визначити умови, при яких зазначеними крайовими ефектами можна знехтувати. Зокрема, якщо для даного поєднання матеріалів значення ПЛО $\alpha_A < 1$ (матеріали-концентратори), то практично при будь-яких співвідношеннях пружних і геометричних параметрів складеного перерізу прояви крайового резонансу відсутні.

Для звичайних пар матеріалів ($\alpha_A = 1$) ознаки крайового резонансу присутні при малих розмірах зовнішньої області та поступово зникають з їх збільшенням. Окремо в аналізі стоять поєднання матеріалів, на границі розподілу яких можлива поява хвиль Стоунлі. Для цих поєднань значення $\alpha_A < 1$, але слабкі ознаки крайового резонансу присутні при малих розмірах наплавлень.

При енергетичному аналізі розподілу динамічної напруженості зроблено наступні висновки: чим менше значення ПЛО для розглянутого поєднання матеріалів, тим більша кількість внутрішньої енергії накопичується в околі границі розподілу середовищ. Подібні результати отримані і при аналізі динамічних компонент тензора напружень на різних частотах.

Список використаних джерел:

- [1] Гринченко, В.Т. & Мелешко, В.В. (1981). *Гармонические колебания и волны в упругих телах*. Киев: Наук. думка.

- [2] Вовк, Л.П., Соболев, Б.В. & Лупаренко, Е.В. (2001). Асимптотический метод исследования волновых полей в анизотропной прямоугольной области. *Вестник Донского государственного технического университета*, (1), 57-65.
- [3] Вовк, Л.П. & Лупаренко, Е.В. (2002). Про один метод исследования вибрационных характеристик кусочно-неоднородных элементов конструкций прямоугольной формы. *Вибрации в технике и технологиях*, (24), 22-25.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.056

ОПТИМІЗАЦІЯ ПАРАМЕТРІВ ПРОЕКТУВАННЯ НАМОТУВАЛЬНИХ МЕХАНІЗМІВ

Сясеv Андрій Валерійович

канд. фіз.-мат. наук, доцент, доцент кафедри диференціальних рівнянь
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

Найважливішою ланкою сучасних машин і агрегатів, призначених для виробництва та переробки ниток і виробів з них, є приймально-намотувальний механізм, що включає ниткопровідник, нитконатяжний і ниткороздільний пристрої, намотувальний виріб.

Головна технічна задача намотування – отримання виробів із заданими властивостями. Оскільки в загальному випадку намотування – керований процес, доцільно класифікувати його з погляду керованих об'єктів. З параметрів управління технологічним режимом процесу намотування потрібно перш за все вказати натяг нитки, лінійну швидкість подачі нитки, швидкість і характер зміни розкладки нитки за часом.

До виробів, що виготовляють методом намотування висувають, залежно від галузі застосування та інших факторів [1 – 3], багато вимог, з яких потрібно виділити: отримання заданої геометричної форми, заданий розподіл внутрішніх напружень і щільності, довговічність несучих елементів тіл намотування.

Щоб задовольнити першу вимогу необхідно розробити узагальнений метод визначення форми та розмірів намотувальних виробів при складних законах розкладки нитки. Для другої вимоги необхідні управління намотувальним натягом нитки та вибір інших параметрів (товщини намотування, структури укладання нитки, податливості оправки). Для підвищення довговічності несучих елементів необхідно мати методику вибору оптимальних значень деяких важливих геометричних і фізичних параметрів: мінімально допустимої товщини стінки стовбура і фланця катушки, граничного тиску на оправку.

Перелічені питання недостатньо вивчені та представляють значний теоретичний і особливо практичний інтерес, оскільки на їх базі можна успішно будувати методи оптимального проектування приймально-намотувальних механізмів.

Представлена доповідь присвячена обзору однієї з оптимальних задач формування тіл намотки із заданим розподілом напружень. А саме – задач намотування, що характеризується постійністю по радіусу тіла намотування залишкового натягу у витках нитки. До розв'язання поставленої задачі був залучений метод колокацій. На підставі чисельного розрахунку можна

відзначити деякі особливості та загальні закономірності реалізації розглянутої оптимальної задачі: чим вище необхідний рівень залишкових напружень у витках нитки, тим більшу жорсткість повинна мати оправка; можливе отримання точного розв'язку (предмет подальших особистих досліджень) оптимальної задачі для широкого класу параметрів, однак не можна вказати будь-який універсальний закон управління намотувальним натягом нитки, абстрагуючись від конкретних значень зазначених параметрів; в заключній фазі формування деталі закон намотувального напруження завжди спадає; розподіл міжшарових тисків у тілі намотки при реалізації оптимальної задачі виявляється, як правило, нерівномірним.

Список використаних джерел:

- [1] Заболотный, К.С., Панченко, Е.В. & Жупиев, А.Л. (2011) *Теория многослойной намотки резинотросового каната*. Днепропетровск: НГУ.
- [2] Євдокимова, Т.В., Сяєв, А.В. & Макаренков, Є.А. (2019) Study of the solution of the problem of applying thin polymer coatings on an elastic base. *Знання*, (4-1), 105 – 112.
- [3] Бельмас, І.В., Білоус, О.І. & Танцура, Г.І. (2004) Напружено-деформований стан стрічки на ділянці її перевертання. *Гірничі електромеханіка*, (83), 26–33.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.057

SELF-CITATION: THE RISKS AND BENEFITS

Yurko N. A.

Senior Lecturer at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi, Ukraine

Styfanyshyn I. M.

Senior Lecturer at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi, Ukraine

Protsenko U. M.

PhD (Pedagogy)

Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi, Ukraine

Summary. *Self-reference is inevitable in scientific environment, and it is impossible to do without self-citations at all. It is common practice in the scientific world when an author refers to his previous works. It is acceptable in moderation, without indulging in excessive self-citation. Much debate have been initiated about the role, benefits and risks of self-citation, thus becoming the purpose of our article. The findings suggest self-citation to be neither good nor bad in its nature, with effect much depending on the author's final incentive.*

Keywords: *reference; self-citation; research; bibliometric indicators; publication; scholar; citation index.*

Introduction. It is regular and ordinary practice in the scientific world when an author's refers to the previous works written by him alone or in co-authorship and cites them. Academic work is inherently cumulative, and often in tracing the evolution of ideas, methods or evidence an author or research team should cite their own previous work. Self-citations account for a significant portion of all references.

A self-citation is usually defined as a citation in which the citing and the cited paper have at least one author in common. In a more restricted version, only publications having identical first authors are included as author self-citations [1].

However, the term is sometimes used for other kinds of citation. The three main types of self-citations are known as the journal, author and co-author self-citations. The journal self-citation refers to when one article cites anonymous papers of the journal where this article is itself published. The author level self-citation happens when one researcher cites his own published paper. However, whenever one researcher cites a published paper of his co-author, it is called co-author self-

citation [2].

Most researchers naturally want to cite their previous works, especially when writing about a topic that draws upon conclusions they formerly established. It is an acceptable academic practice in moderation, without indulging in excessive self-citation. The research community, though, is facing the question of when self-citation crosses the threshold from normal to excessive and what can be done to handle the problem. Much debate have been initiated about the role, benefits and risks of self-citation, thus becoming *the purpose* of our article.

Main material. Self-reference is inevitable in scientific environment, it is impossible to do without self-citations at all. Self-reference is unescapable when the scientist is studying a unique problem, which has not been explored by anyone else yet. In this case, he has no one to refer to except for himself.

Self-cites are often used to compare current results of the research with earlier findings when continuing to study the same subject. A new publication is often a continuation of previous studies, but not all the readers may be familiar with the author's previous works and sometimes even cannot have access to them for a number of reasons. Therefore, it is quite obvious that the author wants to refer to his previous works on the subject in a new article.

Ultimately, some self-citation is simply necessary. Science always builds upon itself, and it is not uncommon for researchers to devote an entire career to a single investigation. It is natural, therefore, for some scientists to draw from previous works to inform future papers [3]. The authors do this in order not to wander from the main subject and to meet the reader's curiosity in case the reader wants to go deeper into the matter.

Given the cumulative nature of individual research, citing oneself may be considered as a natural and acceptable procedure. On the other hand, scientists also tend to cite themselves for establishing their own scientific authority or to make their former works visible. Particularly when citations are used as indicators for assessing scientific impact, these citations are often treated as problematic [1].

It is often the case when an author cites his previous publications to artificially raise the citation index, the academic authority and his rating in the scientific environment. Naturally, when a person's career or reputation depends on citation counts, there is always a temptation of self-citation abuse, which is the easiest way for self-promoting.

For these reasons, official bodies often ask for citations data to be adjusted so to exclude self-citations, as if these were somehow illegitimate when measuring academic performance. Some bibliometric scholars also agree that self-citation should be excluded from citation counts, at least in undertaking comparative analyses of the research performance of individual scientists, research groups, departments and universities.

In this view self-citations are not as important as citations from other academics when determining how much of an authority an academic is within a field [4]. To meet this demand to filter out self-cites some producers of bibliometric indicators have begun to identify and publish the proportion of self-citations in order to compare them with the number of citations to other authors.

Self-references may result from the cumulative nature of individual research,

the need for personal gratification, or the value of self-citation as a tactical tool in the struggle for visibility and scientific authority [4]. The only reasonable solution here is to limit the amount of self-cites. There is a common opinion that self-citation level should not be above 25% for authors and 35% for co-authors. Some researchers also suggest that self-citations up to 10-20% are perceived as normal and above this average is considered offensive [2].

However, it is equally not a good idea to unnaturally suppress referencing of your own previous work. There are also good grounds for recognizing self-citations a perfectly legitimate and relevant aspect of disciplinary practices in different parts of academia. Some research has tested whether citing one's own work tends to encourage other people to cite it as well.

After controlling for different factors, Fowler and Aksnes [4] found that each additional self-citation increases the number of citations from others by about one citation after one year, and by about three after five years. Other scholars have also found that self-citations can be a useful promotion mechanism to increase citations from others, as it can enhance the visibility of someone's work.

Therefore, it is recommended that academics do not actively avoid or minimise self-citations. Self-reference may be useful to promote relevant original work that may otherwise pass unnoticed by others.

Self-citation is also observed to tend for growing with the scholar's age. Early-career scientists generally have higher self-citation rates, as older researchers have a greater corpus of work to reference, they also have had more time to collect citations from other researchers [3].

Older researchers may do more self-citing, because they are more experienced and can legitimately draw more on their own earlier work than new researchers. They may do more applied work than younger staff focusing on PhDs or post docs, generating the reasons to cite their own corpus of work.

For senior academics, citing their own applied research works, such as research reports, news articles, blog posts, etc., makes sense because such works are often missed in standard academic sources.

For young researchers and academics, who are less known in their field and have a smaller corpus of work to draw on, self-citations need to be handled carefully. They can be legitimately used to get visibility for key or supportive works, such as research reports, or developed papers under review etc. However, self-cites must only ever be used where they are genuinely needed and relevant for the articles in which they are included.

Conclusions. Summing up, it is possible to conclude that self-promotion is neither good nor bad when considering the needs of the reader. The following simple suggestions may be useful for those involved in academic research. When it is necessary to cite the work you have already published, cite it. If more than one of your previous works support your new study, cite the best one. Use self-citations to support your arguments, not to demonstrate your research. Self-cites should not be added to a paper solely for self-promotion. Meanwhile, they should not be avoided in fear of appearing self-promoting and inappropriate. By focusing on the reader and trying to be descent, you can easily avoid most problems concerning citations.

References:

- [1] Aksnes, D. W. (2003). A macro study of self-citation. *Scientometrics*, 56(2), 235-246. Retrieved from <https://akjournals.com/view/journals/11192/56/2/article-p235.xml>
- [2] Majeed, F., Shafiq, M., Ali, A., Hassan, M. A., Abbas, S. A., Alzahrani, M. E., ... & Irshad, A. (2019). Self-Citation Analysis on Google Scholar Dataset for H-Index Corrections. *IEEE Access*, 7, 126025-126036. Retrieved from <https://ieeexplore.ieee.org/document/8821303>
- [3] Cole, C. (2019). Precautions About Self-citation and Grey Literature. *GreyLit*. Retrieved from <https://greylit.net/precautions-about-self-citation-and-grey-literature/>
- [4] Fowler, J., & Aksnes, D. (2007). Does self-citation pay?. *Scientometrics*, 72(3), 427-437. Retrieved from http://fowler.ucsd.edu/does_self_citation_pay.pdf

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.058

THE STYLISTIC ANALYSIS OF THE FIGURATIVE COMPONENT OF THE CONCEPT «DESPAIR» IN LESIA UKRAINKA'S POETRY COLLECTION THOUGHTS AND DREAMS

Malvina Husar

Cand. of Sc. (Phil.), Associate Professor,
Associate Professor of the English Department
National University of «Kyiv-Mohyla Academy», Ukraine

Summary. *The article is devoted to the analysis of the figurative component of the concept DESPAIR reflected in the poems of poetry collection by Lesia Ukrainka Thoughts and Dreams (1899). As the material, the poems from sections Melodii (Melodies), Nevilnychi pisni (Slave songs) and Vidhuky (Reviews) are taken. The research reveals that an interpretative field of the concept is represented by such stylistic devices as epithets, similes, metaphors, and personification.*

Keywords: *concept, concept structure, informational content, figurative component, stylistic device.*

Concept is defined as personal understandings of some senses operated by a person in the process of thinking and which reflect the experience and the «quants» of structured knowledge acquired in cognition. The concepts are the results of human mental and communicative activity directed to the realisation of pragmatic purposes, and some sensual experience in world cognition, which are fixed in human consciousness.

Almost all scientists investigating the notion of concept have concluded that the concept has got a multi-layered structure. It consists of three components: image, informational content and figurative ones [1].

To discover the informational content of the concept DESPAIR the definitions suggested by explanatory dictionaries will be analyzed. So, the *Thesaurus* explains it as «loss of hope», «hopelessness» [2]. *The Cambridge Dictionary* says, «despair is the feeling that there is no hope and that you can do nothing to improve a difficult or worrying situation» [3]. So, the key phrase here is «no hope».

The object of our investigation is the figurative component of the concept DESPAIR in Lesia Ukrainka's Poetry Collection *Thoughts and Dreams*. The figurative component of the concept contains the appraisals and interpretations of the content of the concept core by national, group and individual consciousness [4]. It represents a set of weakly structured predications that reflect the interpretation of individual

conceptual features and their combinations in the form of statements and consciousness pictures relating to the concept content [5]. The figurative component of the concept is present in the words and utterances which are used figuratively and are featured with their expressiveness. So, to analyze this part of the concept DESPAIR the stylistic devices are to be considered.

The analysis of the poetry from the collection of poems *Thoughts and Dreams* has allowed singling out a variety of stylistic devices used in the verses for the explication of figurative component of the concept DESPAIR. The most striking stylistic means used in the novel more often than others are the epithet, metaphor, simile and personification. They represent the figurative component of the concept DESPAIR.

The first stylistic device being analyzed is the epithet. It is an expressive, figurative or emotional and evaluative attribute which characterizes some definite feature of the object of nomination aimed to specify the idea about it [6]. So, the analysis of the poetry of the *Thoughts and Dreams* collection has shown that the concept DESPAIR is implicated by the following attributive phrases: «smutne sertze» (sad heart), «temne sertze» (dark heart), «chorna khmara» (black cloud), «lykhe peredchutia» (bad premonition), «serpankom chornym» (black haze), «bereza plakucha» (crying birch), «zhurlyve vittia» (stubborn branch), «tuga pekucha» (burning sadness), «zradlivi sny» (treacherous dreams). All these phrases express the sadness of poetess's soul, her loss of hope, desperation and sorrows. And the lines «Ya zmahanniam vtomylas kryvavym, I meni zaspivaty khotilos Lebedynuyu pisniu sobi». (I'm tired of the bloody competition, And I wanted to sing Swan song to myself.) [7] with attributive phrases «kryvave zmahannia» (bloody competition) and «lebedynaya pisnia» (swan song) convey Lesia's fatigue and unwillingness to live.

Another stylistic tool which implements all Lesia Ukrainka's pains of despair is metaphor. It is widely used in the poetry of the poetess. Metaphor provides an epistemic access to the concept. The analysis of the mechanism of metaphor function is the important source of data about the activity of human mind and the relations between different concepts and their levels [8]. Metaphor is observed not only as the means to describe the reality but as explicating scheme, the means of new words building [9]. Metaphor forms a concept. It broadens the borders of the existed concepts within similarity and in some cases helps to create the new ones. Metaphor correlates with deep structures of our reality and with potential assumptive human abilities.

The analysis of the verses from the collection of poems *Thought and Dreams* has resulted in identifying the following metaphors representing the concept DESPAIR:

«...Viter sumno zithav u sadu...» (the wind sighed sadly in the garden), «...mene tuga vziala, sertze gostrym nozhem proniala...» (anguish took me and stabbed a sharp knife into my heart) [7];

«sertze kydalos i rozpachem bylos, zamyralo v tiazhkij borotbi» (the heart rushed away at despair and stopped beating in the cruel fight), «u chornuiu hmaru zibralas tuga moia, ognem-blyskavizeiu zhal mii po nii roztochivsia» (my grief turned into black cloud, and my pity spread within it like fire-thunder), «Obhorta mene tuha»

(sadness embraces me); «Ta naliahly na sertse chorni khmary /Lykhoho prechuttya, dusha moia vmyra! / Vdyahlysia mrii u smutkovi shaty...» (And black clouds of woe have pressed my heart, my soul is dying! Dreams got dressed in sad clothes). The illness deprived her of dreams: «...Serpankom chornym zhalibnytsi-mriyi / Meni pokryly ochi, zmerknuv svit, / I zalunaly skarhy zhalibnii / Moyikh pokynutykh pisen-syrit. / Pisni vernulys plakat na mohyli / Palkoho sertsya, shcho nosylo yikh...» (The mourners-dreams closed my eyes with a black haze, the world got dark, and mourning complaints of my abandoned orphan songs resounded. The songs returned to cry at the grave of the ardent heart that bore them) [7].

One more device to demonstrate the implication of the concept DESPAIR in the Lesia Ukrainka's poems is simile. The difference between metaphor and simile consists in the fact that in the metaphor case, the implications are logically implied by the ad hoc concept, while in the simile case, they are derived by a process of considering encyclopedic assumptions about one object and accepting as implicated those that relevantly apply to another one [10].

The analysis of the poetry by Lesia Ukrainka helped to reveal the following similes: «...Stiny i stelia hnitiat, mov temnytsia...» (The walls and the ceiling oppress like a dungeon...); «...Seie lykho moie, mov tuman voseny...» (My calamity is like a mist in the autumn), «...A navkolo tuman, nache more sumne...» (And around there is the fog like a sad sea) [7].

Being lonely and having no one to express her emotions to, Lesia Ukrainka talks to her muse, language, nature, which explains the availability in her verses of such a stylistic device as personification. Personification is a trope or figure of speech (generally considered a type of metaphor) in which an inanimate object or abstraction is given human qualities or abilities [11].

In her poem «Dyvljus ya na yasni zori...» (I look at the bright stars) Lesia blames stars for poisoning her with sadness: «...Vy, zori, baiduzhii zori! Solodku otrutu lyly...» (You, stars, indifferent stars! You poured sweet poison...) [7].

Conclusions. The figurative component is one of the structure elements of the concept DESPAIR. It is responsible for the individual, group or national interpretations of the concept contents. In Lesia Ukrainka's poetry collection *Thoughts and Dreams*, it is presented in the poetess's poems by such stylistic tools as epithets, metaphors, similes and personification.

References:

- [1] Попова, Э. Д. & Стернин, И. А. (2007). *Когнитивная лингвистика*. Москва: АСТ: Восток-Запад.
- [2] *Thesaurus*. Вилучено із <https://www.thesaurus.com>
- [3] *Cambridge Dictionary*. Вилучено із <https://dictionary.cambridge.org/>
- [4] Голубенко, Н. І. (2015). Засади концептуального аналізу в перекладознавстві. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер.: Філологічні науки (мовознавство)*, (3), 67-71. Вилучено із http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvddpufm_2015_3_12.
- [5] Стернин, И. А. (2001). Методика исследования структуры концепта. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*, 58–65.
- [6] Ивченко В.И. (2002). *Лингвостилистика тропов Юрия Казакова*. Минск: УП «Ред.

- науч.-метод. журн. «Печатковая школа».
- [7] Українка, Л. (1975). *Зібрання творів у 12 томах*. (Т.1). Київ: Наукова думка.
- [8] Соснин А. В. (2017). Когнитивная метафора как средство формирования концепта. *Образование и педагогические науки*, (1), 156-163. Вилучено із https://www.researchgate.net/publication/314489862_COGNITIVE_METAPHOR_AS_MEANS_OF_CONCEPTUAL_FORMATION.
- [9] Печерская, Н. В. (2004). Знать или называть: метафора как когнитивный ресурс социального знания. *Полис. Политические исследования*, (2), 93-106. Вилучено із https://www.fnisc.ru/index.php?page_id=2624&jn=polis&jn=polis&jid=3368
- [10] Carston, R. & Wearing, C. (2002). Metaphor, hyperbole and simile: A pragmatic approach. *Language and Cognition*, (3), 297-215. Вилучено із https://www.researchgate.net/publication/271682991_Metaphor_hyperbole_and_simile_A_pragmatic_approach.
- [11] Nordquist, R. (2020). Personification. Definition and Example. Вилучено із <https://www.thoughtco.com/personification-figure-of-speech-1691614>.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.059

ЗНАЧЕНИЯ И СМЫСЛЫ ЛЕКСЕМЫ «СТЕНА»

Невойт Валентина Ивановна

канд. филол. наук, доцент, доцент кафедры
украинского и русского языков как иностранных

Институт филологии

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина

Аннотация. В статье анализируется семантика слова «стена» в современном русском языке с позиций когнитивной лингвистики, устанавливаются значения и смыслы, играющие важную роль в создании русской языковой картины мира.

Ключевые слова: Когнитивная лингвистика, лексическая семантика, значение, смысл, языковая картина мира

Лексическая семантика – сложное и многоаспектное явление. С точки зрения когнитивной лингвистики в семантике слова, кроме значения, выделяется также его смысл. Значение и смысл – это «...две взаимообусловленные стратификации семантики слова, связанные между собой взаимной направленностью причинно-следственных отношений» [1]. Если лексическое значение слова – это «сжатое, концентрированное, общеизвестное знание о предмете номинации [1], то смысл слова – «это коллективный прагматический ореол, контуры которого определяют специфику лексического значения в данной национально-языковой картине мира» [1]. Наиболее ярко смысл проявляется «в формировании переносных значений и связанных с ними коннотаций, которые отражают особенности ассоциативно-психологического восприятия» [1].

Задача данной статьи состоит в раскрытии семантико-функциональной специфики слова СТЕНА, детерминированной материальным и духовным опытом этноса, то есть в раскрытии смысловых характеристик данного языкового знака, делающего его концептуально значимой единицей.

В современном русском языке слово СТЕНА является названием двух видов конкретных объектов, созданных руками человека. Один из этих объектов – «вертикальная часть строения, служащая для поддержания крыши и перекрытий, для разделения помещений на части, а также для ограждения от атмосферных воздействий» [2]. В этом случае типичным контекстом для рассматриваемого наименования является словосочетание *стена дома*. Второй объект, обозначаемый лексемой *стена*, – «высокая ограда из камня, кирпича и т.п.» [2]. И тогда типичным миниконтекстом, в котором реализуется

это значение, является словосочетание *городские стены*.

В то же время в указанной номинативной функции слово СТЕНА неоднократно фиксируется в таких контекстах, которые обозначают некие виды взаимоотношений между людьми, то есть являются носителями определённого социально значимого смысла. Примером может служить фраза *жить стена в стену // стена об стену*, то есть «рядом, по соседству» [2]. Подобное обозначение пространственных отношений оказывается культурно и страноведчески значимым, поскольку информирует о ситуации проживания не в частном, а в многоквартирном доме или общежитии, и отражает определённый вид социальных отношений – «близкое соседство».

Являясь неотъемлемой частью помещения, без которого не может быть этого самого помещения, стены с древнейших времён ассоциировались со всем строением. Отсюда выражение *сидеть, находится, пребывать в четырёх стенах*, где словосочетание *четыре стены* обозначает «дом, помещение». Этот фразеологизм имеет негативно окрашенное значение «отсутствие всякого общения с внешним миром; затворничество (вынужденное или добровольное)» [2]. Пейоративная окрашенность возникает в результате актуализации одной из сем номинативного значения слова СТЕНА – «элемент здания, который *отделяет* внутреннее помещение от внешнего мира». При этом *отделение* трактуется как «препятствие, помеха».

Смысл рассмотренного словосочетания созвучен ныне утраченному метонимическому значению слова СТЕНА в форме множественного числа «тюрьма, темница» [3].

С другой стороны, стены, хотя и являются всего лишь техническим элементом дома, издавна ассоциировались с домашним теплом, атмосферой семьи, что нашло отражение в пословице «*Дома и стены помогают*». В то же время народная мудрость учит тому, что стены не всегда бывают помощниками, ибо не всегда способствуют сохранению конфиденциальности, тайны, секретности. Сравните: «*В стене лишние сучки есть*» или «*И стены уши и глаза имеют*»

Продолжая анализ слова СТЕНА как наименования элемента дома, отметим, что специфически русской характеристикой данного объекта являются покраска в белый цвет, о чём сигнализирует устойчивое сравнение «*побледнеть, как стена*». Характерной чертой эстетики русских строений является и украшение стен рисунками. Отсюда словосочетание *стены расписные*.

Ещё одна объективная характеристика объекта, обозначаемая словом стена, которая сыграла важную роль в появлении в семантике слова *стена* особых символических смыслов – «вертикальное положение этого объекта». Этимологи считают, что слово СТЕНА генетически связано с глаголом СТОЯТЬ [4]. Именно эта характеристика денотата позволяет употреблять слово *стена* в качестве названия не только рукотворных строений и их элементов, но и в качестве названия природных явлений: *стена оврага, стена дождя*.

Указанной характеристикой мотивировано объекта материального мира и метафорическое значение «тесный сомкнутый ряд или сплошная масса кого-, чего-либо, образующие обычно преграду, завесу». Например: *стена*

народа, стена леса, стена дыма, стена тумана. Внешнее сходство со стеной-сооружением послужило основой для использования слова стена в качестве обозначения «плотно сомкнутого ряда, строя бойцов в кулачном бою, сражении». Например: «Бойцы, *выстроившись в две стены, ... долго стояли в бездействии*» [2]. Отсюда и устойчивые выражения *биться стеной, выходить стеной, становиться стеной; стена на стену*. Например: «... *становятся стена на стену и заводят потешный кулачный бой*» [2]. Таким образом, слово СТЕНА превращается в важный элемент вербализации специфически национального фрагмента русской картины мира, связанной с традициями и культурой досуга, развлечений, праздников и т.п.

Обращает на себя внимание тот факт, что на базе этого лексико-семантического варианта также возникает устойчивое выражение *вставить стеной* или *стоять стеной*, которое обозначает «сплочённо, дружно, все как один». Оно мотивируется не только и не столько внешним сходством, сколько фоновыми знаниями о таком роде развлечений и состязаний, как кулачные бои. Здесь важны были поддержка друг друга, непосредственная близость, чувство локтя, взаимовыручка и т.п. Не случайно народная мудрость гласит: «*Один на стену не пойдёшь*» [2].

С вертикальностью связано и представление о неприступности стены, отражённое во фразеологизме *лезть на стену*, то есть «делать что-то, заведомо нерезультативное». Позднее у него появилось производное значение «приходить в крайнее раздражение или неистовство, исступление» Совершенно иной, позитивный, смысл заключён в народной мудрости «*Стены не перелезем, так хоть под стену подкопаемся*» [2]. Данная поговорка наполнена оптимизмом и пронизана иронично-оптимистичными коннотациями.

Неприступность, затруднённость или невозможность для преодоления, неизбежно приводит к превращению стены в символ препятствия, предела, а в языке это находит отражение в виде образных выражений с переносным значением *прижимать* или *припирать к стене* - «ставить в безвыходное положение в споре, разговоре; лишить возможности препираться, отрицать что-либо» и *ставить к стенке*, то есть «расстреливать» [2].

Важным элементом номинативного значения слова СТЕНА является информация о назначении этого объекта. Согласно словарной дефиниции, стены существуют для: а) «разделения помещений на части»; б) «для ограждения от атмосферных воздействий» [2].

Идея защиты, присутствующая в семантике современной лексемы СТЕНА, изначально являлась главным содержанием, мотивационной основой данного наименования. По мнению Цыганенко Г.П., древнеславянское слово *stena, обозначало «*то, что покрывает, защищает*» [4].

Таким образом, понятие защиты всегда было неотъемлемой частью содержания слова СТЕНА, а её актуализация стала основой всевозможных семантических модификаций и образных выражений. Например: (*быть*) *как за каменной стеной*, то есть «под надёжной защитой, спокойно», и *как на каменную стену (надеяться)* – «положиться на кого-либо, быть уверенным в содействии, помощи кого-либо» [2].

Защита, представленная конкретным материальным объектом,

называемым СТЕНОЙ, предполагает наличие препятствия на пути опасности в виде этой самой стены. Но препятствие может восприниматься не только как защита, но и как помеха. Таким образом, и сама стена начинает ассоциироваться с помехой, преградой, а у слова *стена* появляются соответствующие символические смыслы, которые переносят его из группы наименований объектов материального мира в разряд обозначений в сфере социальных отношений. Сравните словосочетания *стена равнодушия, стена недоверия, стена неприязни*. [2].

Наименование *Китайская стена* стало символом полной изолированности от внешних влияний. Например: «*Ни посторонний человек, ни посторонняя книга не могли пробиться сквозь ту китайскую стену, которой госпожа Ельцова отделила свою Верочку от всего живого мира*» [2].

Слово СТЕНА как символ препятствия является ключевым элементом в таких фразеологизмах, как: *лбом стены не прошибёшь* «о непреодолимых препятствиях», *биться головой о стену* – «находится в отчаянном состоянии от безвыходности», *как об стену горохом* «безрезультатность каких-либо действий» [2].

Таким образом, проведенный анализ семантико-функциональных характеристик слова СТЕНА подтверждает мысль о том, что слово-знак гораздо больше, чем просто номинация реалии. Содержание конкретного слова предполагает не только его связь с референтом, но и многочисленные ассоциации. Слово СТЕНА приобрело немало символических значений («тепло родного дома», «защищённость» и «изолированность», «неприступность» и «препятствие»), которые позволяют считать его вербальным элементом различных русских концептов. Вся совокупность выявленных в ходе анализа значений и смыслов лексемы СТЕНА свидетельствует о том, что даже слова с конкретным предметным значением могут быть достаточно значимыми для создания национальной языковой картины мира.

Список использованных источников:

- [1] Манакин, В.Н. (2004). Сопоставительная лексикология. Киев: Знання.
- [2] Евгеньева, А.П. (ред.).(1984). Словарь русского языка. (Т4:С-Я, с. 260); Москва: Русский язык.
- [3] Даль, В. И. (2003). Толковый словарь живого великорусского языка. (Т.4:Р-Я, с. 550-551); Москва: Астрель.
- [4] Цыганенко, Г.П. (1989). Этимологический словарь русского языка. Киев: Радянська школа.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.060

КАШЬЯПА МАТАНГА, ДХАРМАРАТНА ТА АНЬ ШИГАО ЯК СПІВЗАСНОВНИКИ БУДДІЙСЬКОЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ТРАДИЦІЇ «ПІДНЕБЕСНОЇ ІМПЕРІЇ»: ДО СТУДІЙ БУДДІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ КИТАЮ ДОБИ ХАНЬ

Щербаков Ярослав Ігорович

кандидат філологічних наук (PhD),

старший викладач кафедри Східних мов та перекладу Інституту філології
Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна

Анотація. У пропонованому дослідженні розглядається самий ранній етап проникнення до Китаю та китаїзації буддійського вчення. Ключову увагу дослідження приділено діяльності трьох перекладачів: Дхармаратни, Кашьяпи Матанги та Ань Шигао, що прибули в Китай на початку першого тисячоліття та здійснили переклад і компіляцію буддійських канонів китайською мовою. У науковій розвідці проаналізовано найдавніший буддійський канон китайською мовою «Канон із сорока двох розділів», особливості перекладацьких трансформацій, що були допущені при перекладі канону, синкретичний характер раннього буддизму у Китаї.

Ключові слова: Китай, буддійський канон, Кашьяпа, Ань Шигао, китайський буддизм, буддійська література.

Буддійська література Китаю до сьогоднішнього дня залишається одним з найменш досліджених пластів світової культури, адже китайський буддійський канон до сьогоднішнього дня не перекладений повною мірою на жодну з європейських чи світових мов. Отже, метою нашої розвідки, є пролити світло на джерела буддійської літератури Китаю, оглянувши постаті трьох великих буддійських перекладачів доби Хань, що заснували перекладацьку традицію буддизму в Китаї.

Першим буддійським каноном, перекладеним на китайську мову, можна назвати «Канон з сорока двох розділів», авторами якої були Кашьяпа Матанга та Дхармаратна, двоє буддійських діячів з Індії, які прибули в Китай за часів імператора Хань Мінді. Китайська традиція розкриває нам цю подію наступним чином: імператор династії Хань Мінді побачив сон. Уві сні йому наснилася постать, що сяє. Знаходилася ця постать на заході. Захід – це не випадковий напрямок, не лише географічна вказівка на Індію чи на Непал. Захід, це місце де заходить сонце, і на наступний день знов сходить на Сході. За часів Хуася та династії Шан існував звичай хоронити мерців саме у західному напрямку,

обличчям на Захід, про що свідчать численні археологічні знахідки. На Заході, згідно з даоською міфологією, знаходився рай безсмертних, яким керувала даоська богиня Сіванму, ім'я якої ми можемо розкодувати як «Княжа матінка Заходу». Згідно з міфологією давнього Китаю у райських садах Заходу росли персики безсмертя, якими відала Сіванму. Її чоловіка, Дун Вангуна давньокитайська міфопоетична картина світу розташувала у протилежному напрямку – на далекому Сході. Відповідно, таким чином є обмальований міфопоетичне відображення дуалізму протилежностей янського та інського початків. Відповідно, Захід – чоловічий початок, а Схід – початок жіночий. Таким чином, західний напрямок у цій легенді є водночас як напрямком географічним, так і напрямком символічним, міфопоетичним.

Хань Мінді відрядив до Індії двох офіцерів з метою Тоді імператор висилає офіцера гвардії Цін Цзіна в західний край (西域) під яким тоді розуміли тодішній східний Туркестан і Індію. Той в Індії знаходить Ши Мотена (Кашьяпу Матангу), про якого в літописі шостого століття *гаосенчжуань* (高僧转) («Життєпис високих буддйських ченців») повідомляється, що він був прекрасної зовнішності, освіченим і посвяченим у всі тонкощі сутр людиною, проповідував сутру *цзінгуаньмінцзін* («Канон золотого сяння»). Період першого століття на теренах сучасної Індії великою кількістю міжусобиць та війн. Тому Ши Мотен, зустрівшись з офіцером імператорської армії Цін Цзіном, вирушає до Китаю, зазначивши наступе: коли в країні в хід пішли мечі та списи, який же сенс від моїх проповідей.

Прибувши до столиці тодішнього Китаю – Лояну, Ши Мотен з блиском був зустрінутий імператором, однак розуміння Великого Закону (махаяни) в Китаї тоді ще не склалося, і Ши Мотен помирає, передавши лише основні вчення. Кому передати свої духовні таємниці Ши Мотен так і не знайшов. Індійському мислителю було важко знайти необхідні концепти – еквіваленти китайською мовою, крім того, китайське суспільство було досить-таки консервативним на той час і з великою пересторогою переймало нову інформацію.

Разом з Ши Мотетом (Кашьяпою) в Китаї прибуває його друг – Дхармаратна (тобто, в перекладі з санскриту – дорогоцінний камінь буддйського вчення), китайське ім'я якого було Чжу Фалань. Чжу Фалань прийняв обітницю всюди слідувати за Ши Мотеном, Чжу Фалань досягає кордонів Піднебесної імперії вслід Ши Мотена і, прибувши в столицю, добре опановує тогочасну китайську мову, укладає п'ять сутр, в яких авторськи викладає основи буддйського вчення. Серед цих сутр є такі шедеври буддйської літератури Китаю, як *фахайцзан* «Дорогоцінне море Закону», *фобеньшен* «основне життя Просвітленного», *фобеньсін* («Основа природи Будди») і допомагає укладати *四十二章经* *сишиерчжаньцзін* всесвітньо відомий «Канон з сорока двох розділів», який вважається найдавнішою пам'яткою буддйської літератури давнього Китаю. Культурно-просвітительська діяльність Кашьяпи Матанги та Дхармаратни знайшли відгук у імператора Ханьмінді. В 67 р.н.е. Мін Ді споруджує «Пагоду білого коня» *«Баймаси»* в якій працювали перекладачі з санскриту. Маємо зазначити, ця пагода зберіглася до сьогодення, на сьогодні пагода є одною з найстаріших буддйських споруд в Китаї. Кашьяпа Матанга та Дхармаратна дожили до віку шестидесяти років, доволі похилого для свого часу. Звісно, легенду, яку пропонує китайська

буддійська традиція щодо сну імператора ми не можемо вважати однозначно науково доведеною інформацією, але і заперечити цю легенду ми не можемо. Варто додати, що існує легендарна версія про буддійських місіонерів, які приїхали в Китай за наказом царя Ашоки за правління Цінь Шихуанді, та були ув'язнені за наказом першого імператора Цінь Шихуана, згодом врятувалися за допомогою містичних сил буддизму, але цей переказ має характер короткого буддійського оповідання *сяшо*, і ми не можемо розглядати його як історичний. Хоча і заперечити повністю можливість такого контакту повною мірою також не можна. В будь-якому разі, ці місіонери, якщо і існували в історії не залишили за собою ніякої історичної спадщини, ніякого літературного твору, який на сьогоднішній день ліг в основу буддійського канону, а отже, цей факт історичного значення не має.

В цілому, буддійське вчення набуло значної популярності ще наприкінці династії Хань. В другому столітті н.е. в Лояні над перекладом індійських і середньо-азійських рукописів працювало вже декілька десятків перекладачів.

Якщо говорити про перекладацькі трансформації тих далеких часів, то в першу чергу маємо зазначити про особливий стиль передачі буддійського канону, запропонований Дхармаратною. Кожний розділ «Канону з сорока двох розділів» починається з строфи «Будда сказав», що структурно нагадує нам вислови Конфуція, кожний вислів спрямований на нарацію уявного читача чи слухача, Голос Шакьямуні, неначе голос пророку, що знаходиться «за кадром», як і Конфуцій у своїх висловах, доносить життєвий досвід до читача, розкриває глобальні істини буття. Тільки у такій формі була можлива рецепція буддійських істин китайським читачем. Перекладачем, або швидше, мислителем, що передавав буддійську традицію було здійснено ряд трансформацій. Наприклад, концепція всесвітнього абсолюту передається в тексті китайським еквівалентом 道 «Дао», і це не випадково, тому що почали вивчати Буддизм в тогочасному Китаї переважно містики-даоси. Категорія буддійської нірвани передається даоським терміном *Увей* 无为- не-діяння. Зрештою, нірванна буддистів подібна даоському *Увей*. Для того, щоб позначити Будду – просвітленого Кашьяпа вводить термін *фо*. Ієрогліф *фо* передає зображення людини, що знаходиться біля ритуального столика з двома ароматними паличками, що палає. Ми можемо стверджувати, що в період I – III ст. н.е. виникає синкретичне буддійсько-даоське вчення, що спирається на спільну теоретичну базу. «Канон з сорока двох розділів» поклав основу цьому синкретизму. Також, маємо зазначити, що одним з ключових постулатів «Канону з сорока двох розділів» є наявність Архатства. Архат у каноні – це не просто послідовник буддійського вчення, а метафізична істота, що вміє літати, може прожити нескінченно довгий час. Архетип Архату може бути психологічно ототожненим з архетипом даоського безсмертного. В принципі, архат сприймається як різновид даоського безсмертного у Китаї раннього середньовіччя.

Наступною ключовою віхою у історії китайського буддизму ми можемо назвати перекладацьку діяльність Ань Шигао. Ань Шигао за походженням був принцом Парфії. В «*Гаосенчжуань*» («Життєписі високих буддійських ченців») йому приписується чисто конфуціанська повага до старших, яку Ань Шигао проявляв з дитинства. Він вивчав даоську астрологію «науку про сім планет і

п'ять стихій», володів народною медициною, легенди навіть приписують Аньшигао можливість розуміти мову звірів. Сам Ань Шигао не був буддійським ченцем. Він жив у родині батьків, дотримуючись основних правила буддизму. Фактично, саме Ань Шигао заклав той буддійський ідеал, якому згодом будуть слідувати тисячі, якщо не мільйони китайських буддійських письменників, поетів на придворних буддистів – спокійне сімейне медитативне життя, знання канонів народної медицини, бойове мистецтво (Ань Шигао походив з каст *кшатріїв* – воїнів), гармонія з природою, інтерес до езотеричних знань – все це цікавило середньовічного азійського інтелігента. Отже, Ань Шигао став третьою особистістю, яка передавала буддійські вчення в Піднебесній. Великий вплив на Ань Шигао мало *чанське* вчення, він змалечку читав «*Дхьяна-сутру*». За життя, Ань Шигао багато мандрував, і в тих країнах, які він відвідував, його називали «Парфянський принц». В 148 р. н.е. він приїздить до Китаю. В Китаї Ань Шигао перекладає і компілює буддійські канони. Перу Аньшигао належить велика кількість трактатів з медитації та буддійських канонів (*Chang Ahan shi bao fa jing, Ren ben yu sheng jing, T'iqie liu sheshou yin jing, Si di jing, Ben xiang yi zhi jing, Shi fa fei fa jing, Lou fenbu jing, Pu fa yi jing, Ba zheng dao jing, Qi chu san guan jing, Yin chi ru jing Dao di jing Ahan koujie shi'er yinyuan jing.*)

Отже, якщо ми порівняємо біографії трьох найвидатніших наставників буддизму династії Хань, то ми можемо знайти велику кількість збігів. По перше, всі три перекладачі не були буддійськими ченцями, це були мислителі аристократичного походження. У перекладах, що здійснив як Дхармаратна, так і Ань Шигао, є чимало місць, які кажуть нам про компілятивний характер роботи буддійських сутр, перекладених як у першому, так і у другому столітті. З іншого боку, стилістично усі буддійські канони періоду I-II ст. містять чималі запозичення з китайської філософської прози, і по суті, можуть бути віднесені до китайської філософської прози з невеликими ремарками. Згодом, саме роботи цих мислителів лягли в основу китайського буддійського канону, «Канон з сорока двох розділів» займає почесне місце у «буддійському тринадцятиканонні Китаю», виданні з тринадцяти буддійських текстів, що найсильніше вплинули на розвиток китайської цивілізації. Творчий здобуток Ань Шигао ліг в основу китайської школи Чань (Дзен).

Зрештою, саме буддійське вчення допомогло подолати величезну кризу в історії Китаю, що відбулася з початком нової доби раннього середньовіччя через падіння імперського апарату доби Хань. Адже, пошук джерел буття був основою для китайського мислителя неспокійної доби раннього середньовіччя. Трансформація буддійського вчення в цих умовах повного політичного хаосу призвела до формування буддійської традиції середньовічного Китаю, але це тема для окремої наукової розвідки.

Список використаних джерел:

- [1] Lai Yonghai. Sishierzhanjing. (2010). Zhongguo: zhonghuashuju
- [2] Адамчик, В. История Китая. (2004). Минск: «Харвест»
- [3] Васильев, Л.С. (2001). Культы, религии, традиции Китая. Москва: «Восточная литература»
- [4] Малявин, В.В. (2001). Китайская цивилизация. Москва: АСТ
- [5] Цяо, Х. (1991). Гаосэнчжуань (高僧传). Москва: «Наука»
- [6] Шень, Ч, Чжу, И. (1989). История китайской философии. Москва: «Прогресс»

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.061

НІМЕЦЬКОМОВНИЙ РЕКЛАМНИЙ ТЕКСТ: МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ

Мельник Анастасія Павлівна кандидат філологічних наук, асистент кафедри
германської філології та перекладу Інституту філології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Анотація. Статтю присвячено дослідженню мовних особливостей реклами загалом та аналізу мовностилістичних засобів у німецькомовних рекламних текстах, зокрема. У роботі окреслено функції реклами та встановлено роль прагматичного й семантичного компонентів рекламного тексту, які безпосередньо впливають на вибір перекладацьких стратегій. Оскільки відкриття нових міжнародних ринків потребує якісного перекладу рекламної продукції, особлива увага приділяється вивченню стратегій перекладу – зокрема, в німецько-українському напрямку. На основі аналізу практичного матеріалу та з огляду на високий рівень експресії та домінуючу роль прагматичного компоненту реклами встановлено важливість використання стратегій адаптації та ревізії при перекладі німецькомовної реклами українською мовою.

Ключові слова: реклама, рекламний текст, стратегії перекладу рекламних текстів, ревізія, адаптація.

У сучасному глобалізованому світі обсяги рекламного виробництва постійно зростають, що викликає потребу у якісному перекладі рекламної продукції для підкорення нових ринків збуту. Адже, оскільки рекламні кампанії потребують великих коштів, підприємці намагаються використати одну й ту саму стратегічну концепцію як матеріал на кількох ринках [1]. Тісна економічна співпраця між Німеччиною та Україною, у свою чергу, обумовлює зростання попиту на переклад німецької реклами українською мовою, здійснення якого не можливе без комплексного аналізу особливостей рекламних текстів та шляхів їхнього відтворення у цільовій лінгвокультурі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до вивчення рекламних текстів зростає серед науковців, які досліджують рекламу як культурно-національний, психологічний, соціальноекономічний та мовний феномен. Особливості рекламного дискурсу та рекламного тексту, зокрема, вивчають З.Гроссе, М. Баумгарт, Д. Фладер, Т. Колокольцева, В. Карасик, А. Олянич та інші; лінгвопрагматичні та стилістичні властивості рекламного дискурсу досліджують Т. Безугла, І. Городецька, О. Арешенкова, О. Македонова; прагмастилістичний та когнітивний аспекти німецькомовного рекламного дискурсу стали об'єктом дослідження Л. Піхтовнікової та В. Самаріної; модель дослідження мови реклами

в контексті дискурсивного аналізу пропонує І. Іванова; а лінгвістичний аналіз та опис рекламних текстів на різних мовних рівнях здійснюють І. Соколова, О. Зелінська, О. Медведєва. Особливості перекладу у сфері реклами, у свою чергу, досліджують Д. Добровольська, Ю. Фірсова, І. Шукало, О. Романова, К. Борискіна, О. Бондаренко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У колі наукових інтересів українських перекладознавців перебуває здебільшого рекламний текст англійською мовою. Порівняльний аналіз рекламних текстів німецькомовними науковцями проводиться переважно на матеріалі німецької та російської, німецької та французької мов. Власне перекладу німецькомовної реклами українською мовою приділено недостатньо уваги. Серед невеликої кількості робіт з перекладу текстів у сфері реклами в німецько-українському напрямку слід відзначити праці З. Чепурної, Г. Лисенко та Л. Пишної. Однак бракує системного аналізу специфіки перекладу німецькомовної реклами українською мовою та загальних рекомендацій щодо адекватного перекладу у цій сфері.

Формулювання цілей статті. Мета статті – встановлення мовних особливостей німецьких рекламних текстів та пошук шляхів їхнього відтворення при перекладі німецької реклами українською мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реклама є предметом багатьох вітчизняних та зарубіжних досліджень у різних сферах, серед яких: маркетинг, лінгвістика, журналістика, культурологія, політологія, психологія, соціологія тощо. Тому зустрічаємо різні підходи науковців до тлумачення поняття реклами.

У межах нашої наукової розвідки найбільш актуальними є мовознавчі дефініції реклами. Так, В. Зірка називає рекламою повідомлення правдоподібного характеру з особливою внутрішньою організацією мовних одиниць, які орієнтовані на конкретну вигоду психологічної, матеріальної, іміджевої чи якоїсь іншої властивості і які породжують механізм імперативного впливу на індивідів [2]. Окрім того, рекламний текст є знаковим феноменом, який складається як з вербальних, так і з невербальних знаків у письмовій або усній формі, продукується у межах масової реклами та відображає інтенцію продуцента вплинути на реципієнта таким чином, щоб той придбав товар або скористався послугою [3].

З огляду на вищесказане, науковці виокремлюють такі функції реклами: інформативна, функція впливу, пізнавальна, експресивна, апелятивна, репрезентаційна [4]. У свою чергу, прагматична ціль реклами полягає в досягненні довіри адресата та спрямуванні його дій [4].

Рекламний текст, у свою чергу, складається з прагматичного й семантичного компонентів, які перебувають в ієрархічних відносинах: основну роль у рекламі відіграє прагматичний компонент, обумовлений логічною та емоційною аргументацією, а семантичний компонент є додатковим. Прагматичний компонент змісту визначає комунікативну функцію кожного елемента семантичної структури, а разом із ним обумовлює використання відповідних стратегій перекладу рекламного тексту.

При цьому характерними семантичними ознаками рекламних текстів є: полісемічність: поєднання та імітація різних стилів та жанрів; високий рівень експресивності; оригінальність та креативність; спрямованість на певну

цільову аудиторію; еліптичність у поєднанні з високою інформативністю.

Погоджуємося із твердженням Л. Піхтовнікової щодо того, що «реklamний текст завжди містить у собі, окрім основного повідомлення, також інформацію, яка накладається на основну. Цю частину імпліцитної наддотативної інформації можна розцінювати як свого роду метаповідомлення [4]. І саме відтворення імпліцитної інформації в іншій лінгвокультурі ускладнює роботу перекладача, який повинен спочатку розпізнати імпліцитний зміст рекламного тексту, а потім прийняти адекватне перекладацьке рішення.

Дослідники рекламного дискурсу наголошують на тому, що більшість сучасних рекламних текстів володіють високим ступенем експресивної насиченості, що досягається за рахунок широкого використання зображально-виражальних засобів.

Для емоційної інтенсифікації висловлювання та посилення його виразності у німецькомовній рекламі використовуються:

Епітети: *Quadratisch. Praktisch. Gut* (Ritter Sport); *Traumhaft fruchtig, märchenhaft gut!* (Zentis Belfrutta); *Das feine Aroma von sorgfältig geröstetem und gemahlenem Kaffee* (Nespresso); *Bei der Franken Brunnen Apfel-Birnen-Schorle sorgt eine leckere Komposition aus fruchtigem Apfel und milder Birne für einen fruchtig-milden Geschmack* (Franken Brunnen – Bier).

Порівняння: *So gut wie selbst gemacht.* (Bonne Mann); *Wie frisch verliebt* (Häagen-Dazs) *Die einmalig leckere Puddingcreme Dr. Oetker Wölkchen ist so locker, dass sie wie eine luftige Wolke auf feinsten Sahne schwebt* (Dr. Oetker).

Гіпербола: *Kartoffelprodukte von Maggi. Himmlisch köstlich* (Maggi); *Duplo. Die längste Praline der Welt!* (Ferrero).

Метафора: *Aus dieser Quelle trinkt die Welt* (Apollinaris Tafelwasser); *Im Dienste der Hausfrau* (Pfanni Knödel).

Персоніфікація: *Guten Morgen, kleine Preise!* (Plus) *Meister Proper putzt so sauber, dass man sich drin spiegeln kann.* (Meister Proper)

Рима: *Jederzeit griffbereit* (Nutella B-ready); *Haribo macht Kinder froh und Erwachsene ebenso* (Haribo); *Alles Tolle aus der Knolle* (Pfanni)

Паралелізм: *Wohnst du noch oder lebst du schon?* (IKEA)

Неологізм: *Deutschland bankt neu* (comdirect); *Das kann nur das Verwöhnaroma* (Jacobs); *Die Zuckerseiten Österreichs* (Wiener Zucker)

Перифраза: *Neu. Der sahnigste Genuss seit es Quadrate gibt* (Ritter Sport Mini); *Essen gut. Alles gut* (Knorr); *Liebe auf den ersten Biss* (Käse aus Frankreich).

Як стверджує Т. Безугла, «завдяки вживанню стилістичних засобів у рекламному тексті продуцент, з одного боку, створює у потенційного споживача позитивне враження про якість товару або послуги, а з іншого боку, сприяє дискурсивній актуалізації імплікатур, що теж підсилює прихований вплив на споживача і спонукає його до придбання товару / послуги» [5]. Таким чином, висока концентрація наведених стилістичних засобів і троп допомагає рекламодавцям представити свій товар з кращого боку, звернути увагу на його переваги, наголосити на його характерних особливостях, створюючи яскраві образи в уявленні споживачів. При цьому постає питання відтворення цих мовностилістичних засобів при виході товару на іноземний ринок збуту.

Погоджуючись з твердженням Миколаєнко М. Ю. та «зважаючи на

міжкультурну концепцію перекладу, рекламний текст розглядається як культурологічне явище, якому притаманна національна специфіка на рівнях мовної об'єктивізації культурних та соціальних реалій та когнітивносемантичних утворень певної мови. Тому можемо вважати переклад актом міжнаціональної та культурної комунікації, в якій перекладач виступає посередником» [6].

М. Снел-Горнбі наводить такі стратегії перекладу рекламних текстів:

1. Відсутність перекладу, коли мова йде про рекламу продукції, яка виконує виключно апелятивну функцію (парфуми, алкогольні напої), то зазвичай такі рекламні тексти не перекладають, адже мета рекламного повідомлення досягається, насамперед, за рахунок аудіовізуальних ефектів (фото, відео, музика).

2. Запозичення рекламного тексту, при якому використовуються позитивні асоціації країни-виробника та її культури: логотипи, слогани та заголовки залишають без перекладу, але повідомлення в цільовій мові може доповнюватися додатковим текстом.

3. Прямий переклад, який застосовують переважно тоді, коли необхідно передати велику кількість точної інформації.

4. Адаптація: фото- та відеоматеріал зберігається, а текст адаптують відповідно до особливостей цільової лінгвокультури.

5. Ревізія: фото- та відеоматеріал зберігається, проте формулюється новий текст реклами [1].

Найбільш показовими вважаємо такі приклади застосування перекладацьких стратегій, у яких відображено намагання транслятора відтворити основну комунікативну функцію оригіналу шляхом застосування стратегій ревізії та адаптації.

Як показало дослідження, ревізія часто використовується при перекладі римованих рекламних текстів. Так, наприклад, у німецькомовній рекламі торгової марки «Meister Proper» бачимо: «*Meister Proper gibts, damit das Putzen leichter wird*», а в перекладі українською мовою: «*З Містер Пронер веселіше, прибирати вдвічі швидше*». І в оригінальному відеоролику, і в перекладеній українською мовою версії використано римоване повідомлення, хоча текст реклами повністю змінено.

Однак, незважаючи на застосування стратегії ревізії, комунікативну функцію вихідного рекламного повідомлення збережено.

Римовані рекламні тексти зустрічаються переважно в рекламі товарів для дітей, зокрема продуктів харчування. Тому задля досягнення відповідного комунікативного ефекту перекладачі часто створюють абсолютно нові римовані рядки, що можемо також підтвердити скриптом рекламного відеоролика торгової марки «Hippi» німецькою та українською мовою:

*Hippi-Hippi, du! Hippi-Hippi, je!
Wir sind die Hippis,
Machen unser Werk –
pflücken, catchen, checken.
Hey! Das wird euch
so richtig schmecken.*

*Фрукти зберем ми,
приготую я,
Hippis дружні ми
і вся наша сім'я.
Hippis обері –
смак фруктів заціни.*

Особливої уваги при відтворенні іншомовних рекламних текстів заслуговує, на нашу думку, стратегія адаптації, для ілюстрації якої пропонуємо розглянути таке рекламне повідомлення зі сфери харчової промисловості. Оригінальний рекламний текст німецькою мовою одного з продуктів компанії «Dr. Oetker» (лимонної кислоти) виглядає таким чином: *“Mit Zitronensäure kann der Geschmack von Konfitüren oder Gelees ganz einfach veredelt werden”*. Українською мовою його було перекладено так: *“З лимонною кислотою Ви можете зробити смак варення, джему або фруктових желе більш витонченим”*.

У перекладі спостерігаємо адаптацію назв страв, які можна приготувати за допомогою лимонної кислоти: «Konfitüre» замінено на більш типові для українського споживача *варення* та *джем*, імовірно, для потенційного збільшення попиту в Україні шляхом адаптації до цільової лінгвокультури.

Висновки. З огляду на високий ступінь експресивної насиченості та домінуючу роль прагматичного компоненту рекламний текст вимагає особливого підходу при його відтворенні іншими мовами. Для реалізації комунікативного потенціалу рекламного повідомлення та включення останнього до культурного середовища іншомовної цільової аудиторії перекладачі нерідко вдаються до стратегії ревізії та адаптації. При цьому результати дослідження показали, що ревізія застосовується переважно для відтворення римованих рекламних текстів. У свою чергу, до адаптації перекладачі звертаються в разі наявності в тексті оригіналу невідомих або маловідомих реалій вихідної лінгвокультури. Подальше дослідження передбачає вивчення особливостей трансформаційного перекладу німецькомовних рекламних текстів на матеріалі реклами з різних сфер.

Список використаних джерел:

- [1] Snell-Hornby, M. (1998). *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg Verlag.
- [2] Зірка, В.В. (2005). *Мовна парадигма маніпулятивної гри в рекламі* (автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук). НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні, Київ, Україна.
- [3] Раду, А.І. (2010). Екологія фреймових структур і структурно-композиційна організація рекламного дискурсу. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна*, (805), 62–67.
- [4] Пихтовникова, Л.С. & Самарина, В.В. (2016). *Немецкоязычный рекламный дискурс: прагматилистический и когнитивный аспекты*. Харьков: ХНУ им. В.Н. Каразина.
- [5] Безугла, Т.А. (2013). Лінгвопрагматичні й стилістичні властивості рекламного дискурсу. *Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна*. (1052), 31–36.
- [6] Миколаєнко, М.Ю. (2020). Роль перекладу рекламних текстів у формуванні міжкультурної комунікації. *Питання культурології*, (36), 177-186. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.36.2020.221063>.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.062

ПСИХОАНАЛИТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ РОМАНА Ф. С. ФИЦДЖЕРАЛЬДА «НОЧЬ НЕЖНА»

Динниченко Тетяна Анатоліївна

канд. філол. наук, докторант, ст. викладач кафедри світової літератури
Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна

Аннотація. Стаття посвячена аналізу роману Ф. С. Фицджеральда «Ночь нежна». Использование психоаналитического подхода позволило проинтерпретировать данное произведение как художественное воплощение модели трансфера-контртрансфера в психотерапевтической ситуации, являющегося одним из основных понятий в психоанализе З. Фрейда. Сюжет построен в соответствии со схемой развития трансферентной любви пациентки и врача, которая заканчивается с ее выздоровлением.

Ключевые слова: психоанализ, трансфер, контртрансфер, любовь в переносе, Эдипов комплекс, магнетизм.

Аналізу роману Ф. С. Фицджеральда «Ночь нежна» посвящено достаточное количество научных работ, но в данной статье мы хотим коснуться мало исследованного аспекта, а именно – интерпретации его сюжета с позиций психоаналитического литературоведения. Методика психоаналитического толкования текста направлена на выявление в нем основных понятий психоанализа и определение их функций в произведении. Мы проанализируем сюжет в его соотношении с таким психоаналитическим понятием, как «любовь в переносе».

Любовный трансфер – это частный случай «предметного отношения», устанавливающегося между пациентом и врачом в психотерапевтическом процессе. Он был выявлен еще в конце XVIII века во время сеансов «животного магнетизма»: было настолько много случаев, когда «магнетизеры-неофиты» и «врачи-любители» специально вызвали любовный трансфер и «даже позволяли себе вступать в половую связь со своими пациентками», что Людовик XVI для расследования «эротических осложнений» создал специальную комиссию, которая вскоре запретила магнетические сеансы [1]. В литературе предметное отношение в виде взаимных чувств врача и пациента впервые отражено в романе «Влюбленный магнетизер» (1787) Ш. де Виллера.

Исследователи долгое время не придавали должного значения возникновению у пациента специфических чувств к психиатру в период лечения, хотя было очевидно, что они непосредственно связаны с болезнью, так как исчезали после выздоровления. Трансфер и сопровождающие его аффективные импульсы стали важнейшим открытием З. Фрейда и легли в

основу его психотерапевтического метода. Ученый считал, что развитие трансфера и его анализ, являются, как и сновидения, «“царской дорогой” к бессознательному, а значит – сердцевиной психоаналитического процесса» [2].

Любовный трансфер и контртрансфер стал объектом изучения ученого после обобщения рассказов психиатров и пациенток, сведений о романах пациенток с врачами и осознания им собственных эротических чувств к пациентке. В 1915 г. З. Фрейд опубликовал «Заметки о любви в переносе», где описал феномен трансферентной любви, проанализировал ее роль в психоаналитическом процессе и охарактеризовал ее соотношение с любовью в реальной жизни. Основатель психоанализа отмечает, что «и обычная влюбленность... скорее напоминает ненормальные, чем нормальные душевные феномены», но любовь в переносе «менее свободна..., яснее показывает зависимость от инфантильного образца, оказывается менее адаптируемой и модифицируемой» [2]. Существенными отличиями «трансферентной любви З. Фрейд считает то, что она вызвана психоаналитической ситуацией, воспроизводит инфантильные переживания, не связана с реальностью, а потому слепа.

С психоаналитической точки зрения роман «Ночь нежна» – это почти профессионально смоделированная история развития отношений врача и пациентки, которые стали мужем и женой, потому что приняли любовь в переносе (трансфер и контртрансфер) за подлинное чувство. Произведение во многом автобиографично (как известно, жена Ф. С. Фицджеральда страдала острой формой шизофрении), но не только личный опыт побудил писателя к написанию романа такого типа. В письмах Ф. С. Фицджеральда есть упоминание о замысле создать «нечто поистине новое с точки зрения формы, идей, построения...» [3], а также известно, что в течение нескольких лет он работал над романом, конфликт которого был основан на «эдиповом комплексе». Обращение писателя к этой теме неудивительно: с 20-х гг. труды З. Фрейда были хорошо известны в США и вызывали бурные дискуссии в научной и публицистической литературе.

Задуманный роман не был закончен, однако некоторые его мысли и образы вошли в роман «Ночь нежна» (1934). Психоаналитический дискурс широко представлен в романе, главным героем которого является молодой талантливый психиатр, боготворящий «великого Фрейда» [4]: экфрасис психоаналитических идей и методов лечения в современных европейских психиатрических клиниках, описание различных случаев неврозов и психозов. Но стержнем сюжета сам автор считает «развитие взаимоотношений Дика и Николь», поэтому даже меняет первоначальную композицию и новый вариант начинает с «истории болезни» Николь и первого знакомства героев в Швейцарии [3].

Эти взаимоотношения развиваются по классической схеме, описанной в учебниках по психоанализу. Больная шизофренией Николь, уже несколько лет лечится в психиатрической клинике и состояние ее безнадежно. Вследствие того, что отец в детстве «нечаянно» совершил с ней половой акт, она живет в «иллюзорном мире, где все мужчины стремятся причинить тебе зло, и чем

больше их любишь и доверяешь им, тем они коварнее» [4]. Случайно она знакомится с молодым доктором Дайвером, приехавшим в гости к ее лечащему врачу, и очень заинтересовывается им. Врач использует этот факт для лечения, разрешив пациентке писать Дайверу письма, которые предоставляли ему «очень ценный материал» и позволяли «контролировать ее состояние» [4], а Дик «великодушно» отвечает на них.

Переписка с доктором Дайвером «спасает» ее, дает ей «необходимое переключение» [4], ускоряет психотерапевтический процесс, и после его возвращения в клинику, решено передать пациентку ему. Но врачи выявили в письмах и признаки любовного переноса, поэтому предупреждают молодого коллегу: «судя по всему девушка влюблена в вас. ...здесь в клинике это и нас касается» [4], и советуют быть осторожным. Дик тоже заметил: если он задерживался с ответом на письмо, следовал «взрыв тревоги, похожей на лихорадочную тревогу любви» [4]. Когда же он стал ее лечащим врачом, ее привязанность к нему усилилась, а он сам «все меньше и меньше понимал свое отношение к ней» [4].

3. Фрейд в случае влюбленности пациентки в своего психоаналитика считал возможными два выхода, не противоречащих врачебной этике: брак с ней (как худший вариант) или прекращение лечения у данного врача (как лучший). Ученый объясняя, что к такой влюбленности следует относиться «как к чему-то нереальному» (любовь в переносе является по существу безличной), был категорически против любой попытки изображать в интересах лечения ответное чувство, считая, что это небезопасно для врача. Ф. С. Фицджеральд моделирует эту ситуацию в романе: с одной стороны, Дик, как специалист, понимает, что является лишь «манекеном, соломенным чучелом» [4] в любовном трансфере Николь, а с другой – осознает, что «почти влюблен» в нее.

Когда специалисты клиники решают, что для окончательного выздоровления пациентки необходимо прекратить трансфер, он признается, что ему «уже не раз приходила мысль: может быть, жениться?» [4], но его старшие коллеги категорически против этого. На дружеском консилиуме врачей вырабатывается стратегия его дальнейшего поведения с Николь: «он должен оставаться внимательным и любезным, в то же время мало-помалу устраняясь» [4]. Доктор Дайвер следует намеченному плану: пробует разубедить Николь в том, что она любит его, а потом по решению врачей покидает клинику. Но вдали от нее он понимает «насколько глубоко затронуты его чувства» [4]. А после случайной встречи с Николь на горном курорте дело разрешается женитьбой, тем более, что ее родственники заинтересованы в том, чтобы рядом с ней постоянно находился врач.

В течение шести лет супружества их отношения, несмотря на подлинную любовь с его стороны, оставались, по сути дела, отношениями врача и больной. Если для Николь оплотом служила его любовь, но у него не было никакой опоры в семейной жизни: каждую минуту он должен был быть максимально внимательным и «закрывать все лазейки, ведущие в сторону» ее нестойкое сознание [4], жить «вдали от мира простых желаний и чувств» [4] и, ради забот о ее здоровье, постоянно в чем-то притворяться. Вследствие этого «он часто чувствовал себя с ней неуютно, порой она

утомляла его» [4], но «при ней он обязан был держаться как ни в чем не бывало, и сегодня, и завтра, и через неделю, и через год», а потому ощущал «свинцовую тяжесть внутри» [4].

Все это затрагивало его собственную личность, а когда он влюбился в Розмэри, привлекавшей его именно цельностью здоровой души, и остро ощутил разницу между любовью к ней и к Николь, он осознал всю ненормальность своей жизни. Двойственность его положения – мужа и психиатра – опустошила его душу, и у него возникло «отчаянное, щемящее желание соскочить» с поезда, увозящего его с Николь домой, и вернуться к Розмэри [4]. Он отчетливо понял, что «новый холодок в сердце» отличается от прежней «самозащитной отчужденности врача», и теперь он будет просто «исполнять свой долг, без участия воли и чувства» [4].

Что касается чувства Николь к Дайверу, то оно абсолютно по всем признакам является любовью в переносе: она встречает его в ситуации, когда она оторвана от родных, особенно от «милого папы», который, как ей кажется, один «только и может помочь» [4]. Он типичный красивый, сильный американец и значительно старше ее (как ее отец), в военной форме (т. е. защитник), и к тому же врач (а значит, вне подозрений). Он оказывается единственным человеком во внешнем мире, на котором она может сосредоточить свои мысли и чувства, с кем она может общаться – писать письма (ей хотелось бы писать их папе). Доктор Дайвер безопасен и в ее больном сознании видится ей «уютным, точно большой пушистый кот» [4]. По сути, фигура Дика замещает в сознании растерянной и беспомощной девочки-подростка, фигуру отца.

Психоаналитики отмечают, что «большой частью утверждения Фрейда по поводу любви в переносе звучат таким образом, как если бы они относились к воспроизведению эдиповых конфликтов». Действительно, З. Фрейд подчеркивал, что это чувство «составлено исключительно из повторений и оттисков прежних, также инфантильных, реакций» и «не имеет ни одной новой черты, вытекающей из настоящего положения» [2]. К тому же предрасположенность к любви в переносе часто обусловлена совращением в детстве, вследствие чего нарушаются эго-функции (как это и произошло с Николь).

Именно это репрезентирует Ф. С. Фицджеральд в романе: в течение шести лет брака Николь «нечем было жить, кроме Дика», даже «детей она растила без настоящей любви к ним» [4], она была «голодным сосунком льющей к его... груди» [4]. И несмотря на все старания Дика ослабить эту зависимость и научить жену-пациентку жить своей жизнью, для себя, их мир, по образному выражению писателя, был «вселенной, где солнцем был Дик, а она планетой при нем» [4].

Но однажды все изменилось, поскольку любовь в переносе, является часто только «промежуточной областью между болезнью и реальной жизнью, через которую осуществляется переход от одного к другому». Николь выздоровела, и ее любовь к мужу угасла: она перестала ощущать себя «навсегда слитой воедино с Диком», осознала, что «может существовать сама по себе» [4]. Когда остались позади «темные закоулки лабиринта, где она

блуждала столько лет», «точно огромный цветок, распустилось ее Я» [4]. И тогда Николь возненавидела мир, в котором жила все эти годы, муж стал ее раздражать, и она трезво оценила чувство к нему: теперь «ей казалось, что с самого начала это была больше сентиментальная привязанность, чем любовь» [4].

Таким образом, роман «Ночь нежна» может быть проинтерпретирован как художественная модель фрейдовских понятий любовного трансфера и контртрансфера в психотерапевтической ситуации.

Список использованных источников:

- [1] Шерток, Л. Сосюр, Р., де. (1991) *Рождение психоаналитика. От Месмера до Фрейда* (Н. С. Автономова пер. с франц.). Москва: Прогресс
- [2] Ромашкевич, М.В. (ред.) (2002) *Эротический и эротизированный перенос*. Москва: Институт общегуманитарных исследований. Получено из: <https://www.rulit.me/books/eroticheskij-i-erotizirovannyj-perenos-read-343542-1.html>
- [3] Горбунов, А. Н. (1975) *Романы Фрэнсиса Скотта Фицджералда*. Новосибирск, Издательство «Наука» Сибирское отделение
- [4] Фицджеральд, Ф. С. (1990) *Ночь нежна* (Е Калашникова, пер. с англ.). Киев: Вища школа

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.063

СТАТИСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СПОЛУЧУВАНOSTІ СЕМАНТИЧНИХ ПІДКЛАСІВ ПРИСЛІВНИКІВ З ПРИКМЕТНИКАМИ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Лейцюсь Галина Михайлівна

канд. філол. наук, доц., доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Національний транспортний університет, Україна

Шеверун Надія Володимирівна

канд. педаг. наук, доц., доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Національний транспортний університет, Україна

Анотація. Стаття присвячена дослідженню сполучуваності семантичних підкласів прислівників з прикметниками в сучасній німецькій мові. Розглянуто статистичні характеристики сполучуваності прислівників: обсяг підкласу, частотність вживання, широту, частотність і інтенсивність сполучуваності, а також вибірковість.

Ключові слова: сполучуваність, прислівник, прикметник, синтагматичний зв'язок, частотність вживання, широта сполучуваності, вибірковість сполучуваності.

На сучасному етапі розвитку мовознавства особлива увага приділяється вивченню синтагматичних характеристик лексичних одиниць. Для визначення відношень між словами в словосполученнях використовують термін «сполучуваність», тобто здатність слова вступати з іншими словами у сполучення. Як відомо, «мова являє собою надзвичайно складну систему дискретних одиниць, які, як і всякі дискретні одиниці будь-якої природи, можуть мати кількісні характеристики. Ці кількісні характеристики властиві одиницям усіх рівнів мовної системи» [1], що є підставою для твердження про підпорядкованість мови дії статистичних законів.

Метою нашої наукової розвідки є виявлення статистичних характеристик підкласів прислівників, що сполучаються з прикметниками в сучасній німецькій мові та виявлення семантичних зв'язків синтагматичного характеру між ними за допомогою статистичних методів. Необхідно зауважити, що сполучуваність прислівників з прикметниками у німецькій мові вивчена ще недостатньо.

Матеріалом для дослідження стала вибірка із 22 творів художньої літератури (близько 3 млн. слововживань). Одержана картотека включає 5 246 синтагм (прикметники виписувались в атрибутивній і предикативній функціях).

При дослідженні сполучуваності прислівників з прикметниками прислівники були поділені на 1) кількісні прислівники-інтенсифікатори (*sehr, besonders, ziemlich, zu*) – всього близько 50 слів; 2) якісні прислівники (*schön, herrlich, stark*) – всього близько 400 слів; 3) прислівники часу (*immer, wieder, plötzlich, noch*) – всього близько 60 слів; 4) прислівники місця (*dort, hier, überall*) – всього близько 30 слів; 5) прислівники умови, причини (*sonst, gleichwohl*) – всього 2 слова. Крім названих семантичних підкласів прислівників, ми виділяємо підклас модальних прислівників (*sicher, natürlich, wirklich*) – близько 10 слів, поділяючи думку тих мовознавців, які розглядають їх у складі прислівників, а не як самостійну частину мови (В. Г. Гак, Л. Р. Зіндер, В. В. Левицький, Т. В. Строева, W. Bachmann, W. Jung та інші). Необхідно зауважити, що більшість мовознавців, вказуючи на специфічну особливість модального прислівника визначати речення загалом, відзначають, що модальні прислівники не можуть утворювати словосполучення. Але аналіз вибірки доводить, що модальні прислівники можуть сполучатися з прикметниками і виступають у таких словосполученнях залежним компонентом словосполучення.

Щодо семантичної класифікації прикметників, то ми виокремили ті підкласи, прикметники яких зафіксовані у сполученнях з прислівниками. На основі класифікації російського мовознавця А. Н. Шрамма прикметники були згруповані в 20 підкласів [2]: 1) прикметники на позначення загальної позитивної оцінки (*richtig, gut, erfolgreich*); 2) прикметники на позначення загальної негативної оцінки (*falsch, schlecht, unschön*); 3) прикметники, що характеризують риси характеру людини (*mutig, feig, ehrlich*); 4) прикметники на позначення фізичного стану (*krank, satt, müde, gesund*); 5) прикметники на позначення емоційний стан (*traurig, ruhig, böse*); 6) прикметники, що характеризують обличчя, очі, погляд, голос людини (*trüb, lustig, ironisch*); 7) прикметники на позначення розумових здібностей (*dumm, klug, närrisch, hirnlos*); 8) прикметники на позначення зовнішніх ознак людини (*elegant, häßlich, hübsch, blond, schlank, bläulich*) та інші (всього 20 підкласів).

Аналіз показав, що більшу частину словосполучень прислівників з прикметниками у німецькій мові становлять інтенсифікатори (79% суцільної вибірки). Ознаку, що її виражає прикметник, ці прислівники доповнюють вказівкою на ступінь даної ознаки. Найчастіше ці прислівники зустрічаються у сполученні з прикметниками на позначення характеристики персонажів в художній літературі (риса характеру, фізичний стан, вік; ознаки, що характеризують обличчя, очі, голос, погляд). Широкою сполучуваністю характеризуються ці прислівники і з прикметниками на позначення позитивної або ж негативної оцінки. Значення таких прикметників має часто і емоційний компонент. У сполученні з інтенсифікаторами прикметники оцінки виступають засобом характеристики персонажів художніх творів, їх вчинків, дій, а також предметів, явищ, подій. Великою кількістю синтагматичних зв'язків характеризуються прикметники, що означають розмір і форму, властивості, притаманні предметам.

Широко сполучаються з прикметниками і якісні прислівники (13,6%). У словосполученнях з прикметниками якісні прислівники часто передають ставлення автора до цієї ознаки.

Незначну частину сполучень з прикметниками становлять прислівники часу (4%), умови і причини (0,5%). Ці прислівники сполучаються переважно з дієсловами, вказуючи на час дії, умови, в яких відбувається дія, а сполучуваність з прикметниками для них нехарактерна. Сполучень модальних прислівників з прикметниками у німецькій мові також мало, що підтвердили і дані нашого дослідження (2%). У сполученнях модальних прислівників з прикметниками міститься вказівка на ставлення до ознаки, вираженої прикметником.

Для більш точної характеристики сполучуваності на рівні підкласу мовних одиниць необхідно розрізняти деякі кількісні величини, що характеризують сполучуваність і вживання підкласів слів: обсяг підкласу, частотність вживання, широту, частотність і інтенсивність сполучуваності, вибірковість (селективність). Так, найбільшими за обсягом підкласами прислівників є якісні прислівники (400 одиниць) і інтенсифікатори (50 одиниць). Підклас інтенсифікаторів характеризується і найбільшою частотою вживання (4160).

Поняття «широта сполучуваності» означає відношення зв'язків досліджуваної одиниці до всіх зафіксованих одиниць, що сполучаються, і вимірюється від 0 до 1. Як показують результати дослідження, інтенсифікатори і якісні прислівники сполучаються з усіма підкласами прикметників (широта сполучуваності складає 1), прислівники часу – з 18 підкласами (0,86), прислівники умови, причини – із 7 підкласами (0,33), модальні прислівники – із 14 підкласами (0,66).

Ще однією важливою характеристикою сполучуваності є сила зв'язку між досліджуваними одиницями, тобто інтенсивність. Ця величина не тотожна частотності вживання. Знайти інтенсивність можна за допомогою спеціальних статистичних прийомів. Оскільки шкала градації тої чи іншої ознаки може бути вивчена та виміряна тільки за допомогою кількісних критеріїв, тому в нашому дослідженні для аналізу отриманих даних використано статистичні методи: критерій χ^2 , який показує наявність чи відсутність зв'язку між ознаками, що спостерігаються, та коефіцієнт K , який вказує на силу (інтенсивність) цього зв'язку [3]. Використовуючи критерій χ^2 і коефіцієнт взаємної спряженості K , які є у багатьох лінгвістичних дослідженнях (Л. В. Бистрова, В. В. Левицький, О. Д. Огуй, В. М. Баскевич та ін.), можна визначити взаємозв'язок між семантичними ознаками на основі частотності вживання двох досліджуваних мовних явищ, тобто прислівника та прикметника, з яким він сполучений. Достовірність результатів кількісного аналізу ґрунтується на відповідному експериментальному матеріалі й підтверджується спеціальними статистичними критеріями (відносна похибка дорівнює 1,5%) [3]. Для проведення статистичного аналізу були складені чотиріпільні таблиці для визначення стандартних синтагматичних зв'язків прислівників з кожним підкласом прикметників зокрема. За допомогою коефіцієнта взаємної спряженості K , у формулі якого основною складовою частиною є χ^2 , були встановлені статистично значущі зв'язки між усіма досліджуваними одиницями. Аналіз дозволив зробити висновки про те, що прислівників-інтенсифікатори характеризуються найбільшою кількістю стандартних синтагматичних зв'язків з прикметниками на позначення негативної оцінки, рис характеру, ознак, що характеризують обличчя, погляд, очі, голос людини, колір, розмір, вагу, інші

властивості та якості предметів; якісні прислівники характеризуються найбільшою силою сполучуваності з прикметниками на позначення фізичного стану, віку, розміру, кольору та смакових ознак; прислівники часу характеризуються найбільшою силою сполучуваності з прикметниками на позначення позитивної та негативної оцінки, рис характеру, віку, розміру та інших властивостей і якостей предметів; прислівників умови та причини характеризуються найбільшою кількістю стандартних синтагматичних зв'язків з прикметниками на позначення ознак, що характеризують обличчя, погляд, очі, голос людини; модальні прислівники характеризуються найбільшою кількістю стандартних синтагматичних зв'язків з прикметниками на позначення розміру, ознак, що зумовлені наявністю або відсутністю багатства, інших властивостей та якостей предметів. В усіх інших випадках статистично значущих зв'язків не виявлено.

Для більш детальної характеристики сполучуваності можна виділити ще одну величину – селективність (вибірковість). Як засвідчують результати дослідження, найчастотнішим є підклас інтенсифікаторів. Ці прислівники характеризуються великою кількістю зв'язків з деякими підкласами прикметника, що свідчить про підвищену вибірковість даного підкласу прислівників. За показник вибірковості можна прийняти коефіцієнт спряженості K . Проведений аналіз показав, що вибірковість інтенсифікаторів характеризується величиною 0,31, прислівників часу – 0,24, якісних та модальних прислівників – 0,23, прислівників умови та причини – 0,22. Отже, найбільшою вибірковістю характеризуються інтенсифікатори. Результати нашого дослідження свідчать про те, що підкласи прислівників у німецькій мові відрізняються не лише кількістю елементів, що до них належать, але й частотою вживання, широтою сполучуваності, інтенсивністю синтагматичних зв'язків і ступенем селективності сполучуваності. Найбільшою широтою сполучуваності і селективністю характеризується підклас інтенсифікаторів. Статистичні методи вже давно широко використовуються у мовознавстві для забезпечення точності дослідження при вивченні та описі лінгвістичних об'єктів, що обумовлюється системним характером мови, якій, як відомо, притаманні кількісні ознаки, кількісні характеристики. Для використання квантитативних методів для дослідження тих чи інших об'єктів досить, «щоб ці об'єкти демонстрували повторюваність, періодичність своїх якостей, володіли тією чи іншою мірою інваріантними відношеннями, мали закономірний поділ своїх параметрів» [1]. Таким чином, і будова мови, і її функціонування в мовленні, і співвідношення мови й мислення, мови й суспільства підкоряються дії статистичних законів, тому вивчати їх необхідно також і за допомогою статистичних методів.

Список використаних джерел:

- [1] Перебийніс, В. І. (2013). *Статистичні методи для лінгвістів*. Вінниця: Нова книга.
- [2] Плотников, Б. Н. (1979). *Дистрибутивно-статистический анализ лексических значений*. Минск: Высшая школа.
- [3] Левицкий, В. В. (1989). *Статистическое изучение лексической семантики*. Киев:

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.064

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF THE STUDY OF THE INFLUENCE OF THE NUCLEAR FACTOR ON THE UKRAINE FOREIGN POLICY

Lukach Nataliia Mychayilivna

PhD in Political Science, Assist. Prof.,
Department of Political Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Zavada Yaryna Igorivna

PhD in Political Science, Assist. Prof.,
Department of Political Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Summary. *The article is devoted to the study of the influence of the nuclear factor on the priority directions, the process of formation and ways of realization of the foreign policy course of Ukraine. The authors investigated the theoretical and methodological principles of the influence of the nuclear factor on the foreign policy of Ukraine. Comparison of various scientific approaches and sources of information allows to generalize and systematize the views of scientists on the problem being studied. The foreign policy of Ukraine in foreign and domestic historical and political thought of the studied period was analyzed. The concepts and approaches to the study of the nuclear factor were singled out. The preconditions of the decision on Ukraine's nuclear disarmament were highlighted. The authors identified the impact of the nuclear factor on Ukraine's foreign policy and emphasized the importance of further research on the topic, given the current problems of implementation and realization of foreign policy of Ukraine.*

Keywords: *nuclear factor, foreign policy, foreign policy course of Ukraine, international relations, nuclear disarmament.*

Since the beginning of the Cold War, the issue of nuclear weapons has become important in the theory and practice of international relations. Acute and urgent questions arose after the first use of this fatal weapon on August 6, 1945 by the US attack on Japan. The issue of nuclear non-proliferation has become more and more relevant every year. One country after another acceded to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, but some of them refused to sign.

The issue of the threat of nuclear proliferation has been going on for many years. This issue also affected Ukraine, as it became the successor to the Soviet Union and inherited the world's third largest nuclear arsenal. This event has been discussed by the whole world, especially by the United States, Russia and Britain. It was these advanced states that became fateful in the life of the young state [3].

Research into nuclear non-proliferation issue began in the United States during World War II after the nuclear bombing of Hiroshima and Nagasaki. In the Soviet Union, the issue became relevant later and domestic scientists (O. Oleksandrov, A. Muradian and others) joined the study of this topic. Today, the issue of nuclear weapons is more actual than ever. It was Russia, as the guarantor country, that carried out the armed aggression on the territory of Ukraine and violated all the agreements mentioned in the Budapest Memorandum [4].

Since the creation of nuclear weapon, this subject of intimidation has frightened humanity. Some political scientists assign it the role of mediator in conflicts, others argue that it is the power and strength of the state, that without it it is impossible to build an empire. But most believe that nuclear weapons are a powerful threat of the 21st century and are created to take the lead in the arms race. But whether such a victory is worth destroying the most valuable thing on earth.

Until this weapon exists in human hands – human is in danger, nature and all living things are under the threat. The blast wave destroys everything in its path, and radiation poisons all living things. Nuclear war is a war in which there are no winners. But people have no boundaries, the world is creeping close to World War III, the world is in pursuit of weapons, and military developments surpass each other.

Globalization has also affected the technological spheres of society, the expansion of power structures and the latest developments that have played a role in the so-called «arms race». Prevention of global conflicts, security of the population, such arguments were given in response to the creation of weapons, which launched an «arms race» between the United States and the Soviet Union [2].

Today there are 9 countries in the world that possess nuclear weapons – the United States, Russia, Great Britain, France, China, India, Pakistan, North Korea. These states are the so-called «nuclear club». The United States and Russia account for 93% of the nuclear arsenal. Ukraine also once had nuclear weapons, which it inherited from a former mentor, the USSR.

It is the nuclear factor that plays a leading role in foreign policy of each country. It is a key link in the power and strength of the state. Experts and political scientists believe that a state that has these powerful weapons can forget about conflicts with its neighbors and any aggression against it. But it is necessary to understand that weapons will never be a panacea for war, especially a weapon that can destroy everything in its path. A special role in the military doctrines of many countries is assigned to nuclear weapons as weapons of mass destruction. This weapon is especially important because it is used for destruction and devastation. This weapon is fatal and one of the most destructive means of warfare. The most dangerous global problems include the threat of the use of nuclear weapons, the beginning of a nuclear war, which can have catastrophic consequences for all mankind. An important factor in deterring the use of nuclear weapons is the military-political component of the mass consciousness of mankind, which reflects the views on the causes, differences, consequences of wars, global nuclear threats, possible methods of removing humanity from military and nuclear confrontation.

The active proliferation of nuclear weapons, the threat of their falling into the hands of terrorist organizations, the increasing tendency of global nuclear threats actualize the need for a detailed study of the mass consciousness of mankind, its

features, peculiarities of formation and development.

In 1940, nuclear weapons were created, which became a determining factor in international relations. In the United States, in Los Alamos, in 1942, an American nuclear center was established. Work on creating an atomic bomb began on its basis. The overall management of the project was entrusted to the talented nuclear physicist R. Oppenheimer. Under his leadership, the best minds of the time were gathered not only from the United States and England, but in virtually from all of Western Europe. A huge team, including 12 Nobel Prize winners, worked on the creation of nuclear weapons. There was no shortage of funds [5].

Simultaneously with the invention of nuclear weapons, a new type of international policy was formed – nuclear, which surrounds the activities of political actors in the field of peaceful or possible military use of nuclear energy.

There are a number of bilateral and multilateral treaties and agreements aimed at reducing or eliminating certain types of nuclear weapons, preventing the proliferation of such weapons and their means of delivery, Ukraine has also signed these agreements and is a non-nuclear country and became famous for it in the first years of independence. These agreements are represented by a whole range of instruments. Nuclear weapons are very different from conventional weapons because of the huge amount of explosive and thermal energy they can produce. Also, the destructive effects of the explosion do not stop after the initial explosion. The cloud of nuclear radiation moves from the epicenter of the explosion, causing a wide impact on both flora and fauna even after the pressure and heat waves have passed. Radiation can cause genetic mutations, radiation poisoning and death [6].

The concept of Ukraine's nuclear-free status was formed taking into account the positions of both Russia and the United States, but not under their direct decree. It did not arise by chance and unexpectedly on July 12, 1990, but was formed over a long period. In the late 80's of last century, the two nuclear superpowers sought:

1) to get rid of the excessive and economically burdensome stockpiles of nuclear weapons that have accumulated in their arsenals;

2) to encourage as many non-nuclear States as possible to accede to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons in order to strengthen the non-proliferation regime and maintain their monopoly on possessing of nuclear weapons [1].

The issue of the nuclear-free status of individual Soviet republics was not on the international agenda at the time. It began to gain practical importance in the early 1990s as the tendency to liquidate the Soviet Union intensified [5].

Thus Ukraine's path to unilateral loss of nuclear state status, a stage that was not even substantially backed by a set of strategic security measures, treaties, alliances, construction of freezing, and a tactical resumption of the nuclear program in the case of a change in the geopolitical and military situation around Ukraine, which would threaten its national security and state independence, etc., began [5].

Conclusions. Nuclear disarmament is a topical issue today, as evidenced by a number of works by domestic and foreign scientists. The issue of nuclear weapons became relevant during the Cold War. Nowadays, this topic has not lost its importance in the works and writings of scientists. The study of nuclear non-proliferation dates back to World War II, after the bombing of Hiroshima and

Nagasaki. The lack of attention was more manifested in Ukraine. Numerous works, comments of famous politicians, recollections of figures – participants of nuclear disarmament of Ukraine can not mask the fact that the complex and full vision of a nuclear safety problem in the modern world is absent, and political problems of international safety in the field of nuclear non-proliferation have not been the subject of specialized scientific research to date.

In the historical and political thought of foreign scholars there is the idea that Ukraine is at the clash of civilizations. The complexity of its geopolitical position is that Ukraine stands between two «worlds» – East and West. It is because of its geopolitical location that Ukraine is a kind of «shield» between the two «worlds». Z. Brzezinski believed that Ukraine's independence challenged Russia. Ukraine inherited from the Soviet Union after the collapse of a huge nuclear heritage, which was the third largest in the world after the United States and Russia. After Ukraine's declaration of independence, the issue of nuclear disarmament was on the agenda not only in Ukraine but also in other advanced countries of the world, this issue was of most concern to the United States, Russia, and Britain, which became Ukraine's «guarantors of security» after its abandonment of its nuclear arsenal. The issue of nuclear disarmament lasted for 5 years, many meetings were held, agreements were signed, and other actions which preceded further disarmament were taken.

References:

- [1] Без'ядерний статус України: минуле, сучасне, майбутнє. (2018) *Український тиждень*. (21) 28–41.
- [2] Гай–Нижник П. (2016) Будапештський меморандум: передумови і наслідки (не)гарантії національної безпеки України. *Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова*. (114) 366–373.
- [3] Kissinger H. Henry A. *Kissinger articles*. Retrieved from: <https://www.henryakissinger.com/>.
- [4] Memorandum on Security Assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. (1994) *United Nations Treaty Collection* Retrieved from: https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=0800000280401fbb&clang=_en
- [5] Nuclear power in Ukraine – 40 years of unease (2017) *Nuclear eginieering international*. Retrieved from: <https://www.neimagazine.com/features/featurenuclear-power-in-ukraine-40-years-of-unease-5956752/>.
- [6] Oliynyk K. (2019) The Destruction Of Ukraine's Nuclear Arsenal. Retrieved from: <https://www.rferl.org/a/the-destruction-of-ukraines-nuclear-arsenal/29699706.html>.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.065

МЕРЕЖЕВА ПОЛІТІЯ У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ РЕЖИМУ КОЛАБОРАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ

Сичова Анастасія Олександрівна

кандидат політичних наук

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Анотація. Концепція мережевої політики розглядає державу як елемент, інтегрований в соціум, що переслідує власні цілі через мережу приватних або некомерційних організацій. При цьому державні та громадські структури набувають форми децентралізованих установ з широкою базою контактів і високим рівнем координації, що знаходяться поза функціональних кордонів суб'єктів взаємодії. Відносини між такими організаціями будуються на основі обміну ресурсами навколо спільних проєктів, де роль держави полягає в розширенні прав і можливостей зацікавлених сторін і полегшенні співпраці між ними.

Ключові слова: мережева політика, колаборація, мережева держава, колабораційне управління, мережева політика

Концепція мережевої політики представляє собою форму сучасного державного устрою, функціонально і територіально дезагрегованого, але тісно пов'язаного з суспільством через мережу міжурядових і міжурядових відносин. Існування подібної держави у чистому вигляді досить сумнівне, хоча аналіз структур і стратегій регіонального розвитку в країнах ЄС наочно показує, що чимало рис мережевого державного устрою мають місце поряд з традиційними інституційними характеристиками управління, а у деяких випадках навіть замінюють їх.

Низка експертів порівняльної політології неодноразово визнавали відсутність жорсткої дихотомії між державною і приватною сферами, зокрема, А. Кохль і В. Шу говорять про перспективу появи «держави в соціумі» [8, с.305]. Дж. Леві [10] визначає необхідність створення держави, яка розширює можливості громадянського суспільства. Р. Каппеллін стверджує, що нам слід очікувати зрушення в стратегії регіонального розвитку, яке «збігається з переходом від ієрархічної моделі врядування до мережевого формату на основі партнерства» [3, с.122]. Подібне розмиття кордонів між державним і громадським секторами підсилює акцент на ролі проміжних асоціацій між суб'єктами політичного поля.

Розглянемо деякі особливості мережевого державного устрою докладніше. Структурно мережева організація держави характеризується як гетерархічна за своєю природою. Так, Г. Хедлунд стверджує, що в гетерархії «виникають декілька темпоральних стратегічних вершин за одночасної дії

кількох принципів упорядкування» [4, с.87]. Основною відмінністю гетерархії від ієрархії постає здатність суб'єкта нижчого рівня встановлювати відносини з декількома центрами вищого рівня, що руйнує вертикальні ланцюжки управління, а також додаткові зв'язки з підрозділами однієї організаційної ступені. К. Контопулос [7] передбачає, якщо ієрархія орієнтує на форму структурної агрегації за принципом «більшість до одного», то гетерархія тягне за собою відносини між різними вузлами соціальної структури за принципом «більшість до багатьох», що передбачає наявність щільних мереж і високого ступеня зв'язності.

Одиницею планування та адміністрування в мережевій державі слугує міжсекторальна «проектна команда», яка виходить за рамки державного і приватного секторів, а також поза межі вертикальних і горизонтальних юрисдикцій держави. Передбачається, що мережі проектів формуватимуться і реформуватимуться із завершенням проектів. Будь-який підрозділ чи суб'єкт багатостороннього політичного поля одночасно братимуть участь в декількох проєктах, що спричинить членство в частково автономних мережах, які взаємно перехрещуються між собою. Взаємозв'язок між децентралізацією та крос-функціональними відносинами демонструє ступінь автономії учасника взаємодії.

Варто зазначити важливість центрального керівництва в полегшенні співпраці між розосередженими, різномірними і дезагрегованими учасниками, при цьому управлінські функції необов'язково виступають прерогативою держави. Наприклад, Г. Мілворд і К. Прован [12] говорять про «порожню державу», коли управління може де-факто перейти до неурядових суб'єктів. З іншого боку, державні установи здатні зіграти роль брокера в об'єднанні учасників колаборації, особливо за наявності високого ступеня мережевої «центральноності» [6, с.1461], що передбачає локалізацію провідної державної структури у вузлі мета-мережі.

У випадках, коли брокерська роль вимагає мобілізації ресурсів державної та приватної сфери, централізація мережі може бути полегшена за допомогою створення напівавтономних організацій, спеціально розроблених для управління конкретними проєктами. Подібна напівавтономія дозволяє керувати кількома мережами і бути когнітивно вільним від програмно-орієнтованого мислення, що дозволить зблизити розрізнених учасників з метою взаємовигідного співробітництва.

Ще однією особливістю мережевої політики слугують когнітивні і структурні зрушення. Так, у традиційній бюрократичній структурі когнітивний аспект представлений окресленням меж між конкретними проєктами та агентствами державного і приватного порядку. Завдання полягало в розробці програм освоєння необхідних ресурсів і компетенцій з метою посилення своєї організації автаркції. Взаємозалежність з іншими програмами або суб'єктами неохоче визнавалася, що призводило до мінімізації інвестицій або контролю. У державі мережевої політики, навпаки, спільна юрисдикція і дифузна влада вважаються зрозумілими фоновими умовами. Мається на увазі, що ресурси і досвід проєкту носять транскордонний характер і розподіляються між державною і приватною сферами.

Разом з іншими дослідниками, К. Анселл [1] стверджує, що мережева політика перетворюється на явну модель з охопленням у кілька географічних масштабів (місцевий, регіональний, національний та європейський), тому виникнення мережевої держави в області регіонального економічного розвитку ЄС слід розглядати, перш за все, в світлі переходу від відносин, орієнтованих на централізовану адміністративну опіку над регіонами, до нової риторики «партнерства» центру та регіону. На думку Р. Леонарді [9], у питанні регіонального розвитку ЄС прийняв «модель мережевої взаємодії», на якій ще в 1977 р. наполягала Європейська комісія, орієнтуючись на перехід від традиційної стратегії міжрегіональних трансфертів до стратегії ендогенного розвитку.

На зміну традиційній стратегії національного перерозподілу ресурсів прийшла модель, спрямована на мобілізацію регіональної енергії і капіталів. Європейська інтеграція привела до створення великих програм (Структурні фонди, Фонд згуртування) для запобігання міжрегіональної нерівності, здатного підірвати «згуртованість» ЄС. Заохочення принципу партнерства як ключовий елемент мережевої політики був вписаний в «процедури ЄС щодо розподілу структурних фондів у регіонах» [3, с.153], що передбачає розробку регіональних проєктів шляхом консультацій між владою, економічними і соціальними партнерами, що діють на місцевому, регіональному, національному та європейському рівнях. Принцип партнерства покликаний стимулювати участь регіонів у процесі планування і створення «мережевого імперативу» [3, с.164]. Північно-західна Англія постає гарною ілюстрацією мережевого імперативу в дії: незадоволеність централізованим національним контролем над регіональним плануванням завершилась створенням Північно-західної регіональної асоціації, державно-приватного альянсу.

Принцип партнерства вимагає багатостороннього планування за участю зацікавлених осіб як з державного, так і з приватного секторів. У Франції, наприклад, «контракти» між державою і регіоном стали інституційною формою планування регіонального розвитку. Іншими словами, прямі зв'язки з ЄС є кроками, які свідчать про перехід від відносин «більшість до одного» до відносин «більшість до багатьох».

Відповідно, архетипом успішного ендогенного розвитку виступає промисловий район у вигляді регіональних агломерованих мереж малих і середніх фірм, що беруть участь в обміні технологіями та інформацією. Центральна тактика цієї шумпетеріанської стратегії полягає в тому, що держава створює мережі між малими та середніми підприємствами. Наприклад, діючи через регіони, у 1989-1992 рр. данський уряд став лідером у розробці чіткої «мережевої» стратегії для заохочення взаємодії між датськими фірмами, профінансувавши близько 150 мереж [5, с.257]. Крім того, Данський технологічний інститут підключився до світових мереж знань за допомогою налагодження технологічного партнерства з дослідними установами по всьому світу.

У Сполученому Королівстві, Шотландії та Уельсі також відкрито висловилися щодо прийняття «мережевого формату» для створення регіональних міжфірмових мереж. Шотландське агентство розвитку, Scottish

Enterprise (SE), розробило «мережеву стратегію» для подолання роздробленості приватного сектора за посередництвом різних інституційних механізмів і форумів. Уельські органи влади також зробили кроки в «регіональній реанімації» ділових кіл. Наприклад, проєкт, спонсорований ЄС, привів до створення Технополісу Південного Уельсу - «мережі, що об'єднує фірми, банки, агентства з передачі технологій, університети, державні органи, ради з навчання та підприємництва тощо у мережу обміну інформацією і знаннями» [3, с.157].

Стратегія децентралізації послуг була доповнена стратегією горизонтальної координації між автономними центрами. Наприклад, у німецькому регіоні Північний Рейн-Вестфалія (NRW) Г. Кьорфер і Е. Латняк [8] описують низку «мережевих» проєктів, об'єднаних в компанію з обмеженою відповідальністю, акціонерами і партнерами якої виступають державні та приватні установи. Не варто забувати, що мережева політика тягне за собою зміщення акценту на проєктну команду. Агентство розвитку Уельсу створило мережу з тридцяти технічних центрів, націлених на поєднання розрізаних фахівців у регіоні. NRW також займається пошуком групи компаній, зацікавлених у просуванні однієї області технологій з подальшим ініціюванням відповідного ІТ-проєкту. Чимало з потенційних учасників знаходяться за межами регіону, тому NRW покриває половину вартості проєкта. Інший мережевий захід з поліпшення підтримки у сфері консалтингу та професійного навчання в Рурі був спрямований на «об'єднання наукових організацій, консультаційних установ, промислових палат, торгових і консалтингових бюро у мережу організацій регіонального масштабу» (платформа «PlaNet-Ruhr») [8, с.314].

У наведених прикладах можна виділити наступні характеристики: (1) держава (що діє через регіональний орган з питань розвитку) прагне об'єднати безліч автономних суб'єктів, як державного, так і приватного порядку, навколо спільних проєктів; (2) надання послуг або сприяння координації з боку влади відносно децентралізоване; (3) держава не просто діє як посередник або координатор, але активно намагається налагодити відносини між сторонніми учасниками; (4) держава шукає партнерів, внутрішніх або зовнішніх відносно регіону; (5) агентства регіонального розвитку або інші установи часто виконують роль сполучною ланкою безлічі різних мереж співпраці, пов'язаних зі створенням міжсекторального співробітництва, технологічних інновацій і регіонального планування.

Зазначені вище особливості європейських стратегій та інститутів регіонального розвитку пропонують конкретну ілюстрацію мережевої політики. Регіоналізація та європеїзація структур регіонального розвитку уявляє собою вертикальне розукрупнення держави в області регіонального розвитку, створюючи феномен багаторівневого управління. Горизонтальна дезагрегація представлена створенням органів регіонального розвитку у форматі автономних технічних інститутів і сервісних центрів. Дезагрегація обертається тенденцією створення крос-юрисдикцій і режиму колабораційного управління, але не окремих сфер інституційної автономії. Дезагрегація створює можливість для горизонтального партнерства як всередині, так і за межами територіальних і організаційних кордонів, а також вертикальних відносин з декількома

центрами вищого рівня. Отже, на думку К. Анселла, перед нами «мережа вертикальних і горизонтальних вузлів диференційованої держави» [1, с.325].

Таким чином, перехід від бюрократичного стилю управління до мережевого тягне за собою вимогу інклюзивності щодо інтеграційних рішень, здатних поєднати розпорошені повноваження і ресурси. Отже, мережева політія є структурою управління, за якої державні і громадські установи дезагреговані по вертикалі і горизонталі, але пов'язані між собою механізмом кооперативного обміну. Горизонтальні відносини всередині і між суб'єктами колаборації не менш важливі, ніж вертикальні, а організаційна структура тяжіє до шаблону «більшість до багатьох» (гетерархія). Логіка управління підкреслює об'єднання унікальних конфігурацій учасників навколо конкретних проєктів, орієнтованих на колективні рішення, а не спеціалізовані програми. При цьому пріоритет віддається транскордонним проєктним командам, створених за стимулюючого керівництва державних суб'єктів. Проте, не дивлячись на успішність мережевих стратегій європейських регіонів як прикладу альтернативної раціональності, проблематичними залишаються питання вимірювання ефективності, розподілу повноважень і критеріїв підзвітності.

Список використаних джерел:

- [1] Ansell, C. (2000) *The Networked Polity: Regional Development in Western Europe. Governance: An International Journal of Policy and Administration* 13 (3): 303-333.
- [2] Cappellin, R. (1997) *Regional Policy and Federalism in the Process of International Integration. Regional Growth and Regional Policy within the Framework of European Integration. Physica-Verlag.*
- [3] Conzelmann, T. (1995) *Networking and the Politics of EU Regional Policy. Lessons from North-Rhine Westphalia, Nord Pas-de-Calais, and the North West of England. Regional and Federal Studies* 5(2):134-172.
- [4] Hedlund, G. (1994) *A Model of Knowledge Management and the N-Form Corporation. Strategic Management Journal* 15:73-90.
- [5] Henriksen, L. B. (1995) *Formal Cooperation among Firms in Networks: The Case of Danish Joint Ventures and Strategic Alliances. European Planning Studies* 3(2):254-260.
- [6] Fernandez, R. M., and R. V. Gould. (1994) *A Dilemma of State Power: Brokerage and Influence in the National Health Policy Domain. American Journal of Sociology* 99(6):1455-1491.
- [7] Kontopoulos, K. (1993) *The Logics of Social Structure. New York: Cambridge University Press.*
- [8] Körfer, H. R., and Latniak E. (1994) *Approaches to Technology Policy and Regional Milieux – Experiences of Programmes and Projects in North Rhine-Westphalia. European Planning Studies* 2(3):303-320
- [9] Leonardi, R. (1994) *Networking and the European Single Market: Tuscany as the Vanguard Mediterranean Region. Regional Development in a Modern European Economy: The Case of Tuscany. London: Pinter.*
- [10] Levy, J. D. (1999) *Tocqueville's Revenge: State, Society, and Economy in Contemporary France. Cambridge, MA: Harvard University Press.*
- [11] Migdal, J., A. Kohli, and V. Shue. (1994) *State Power and Social Forces. Cambridge, UK: Cambridge University Press.*
- [12] Milward, H. B., K. G. Provan, and B. A. Else. (1993) *What Does the Hollow State Look Like. Public Management: The State of the Art. San Francisco: Jossey-Bass*

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.066

«РАДИКАЛЬНИЙ ПОСТГУМАНІЗМ», ЯК ІНТЕГРАТИВНИЙ ПАТТЕРН ПОЛІТИКИ І ПРИРОДИ

Калюжна Юлія Іванівна

кандидат політичних наук,

докторант кафедри політології, соціології і культурології

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
Україна*

Анотація. В статті здійснюється презентація теорій «радикального постгуманізму», методологічною домінантою яких визнано неантропоцентричний підхід. В рамках неантропоцентричного підходу сучасними теоретиками запропоновано новий формат Науки, Науки що ґрунтується на категоріях синкретичності, цілісності, асоціації, спорідненості людей (humans) і «не-людей» (non-humans). Відтак, в контексті оновленого методологічного інструментарію теоретики-постгуманісти здійснюють наукову експертизу ключових аспектів сучасної екологічної політики, зокрема, – міжвидової дискримінації та міжвидової ідентичності, суб'єктивності природи та абсолютну рівноправ'я «людей» (humans) і «не-людей» (non-humans) тощо.

Ключові слова: радикальний постгуманізм, екологічна криза, люди (humans) та не-люди (non-humans), політика та природа, нова екологічна політика.

Рефлексія радикальних постгуманістів – Р. Брайдотті, Д. Вайлдкета, Д. Вілліс, К. Вольф, К. Гейлз, Д. Геревей, М. Деланда, Р. Еспозіто, Т. Кемпбелла, Б. Латура, Б. Олсена, Дж. Парікка, Р. Перотті, Дж. Протеві, Т. Стейнберґа, Р. Фольтца, Н. Шукін та ін. – є методологічною спробою подолати лімінальність сучасної гуманітаристики або «парадигматичну прогалину» (термін, який використовує Е. Доманська) та визнати «не-людину» (non-humans) – «парадигматичною фігурою сучасності» [1], а відтак, прийняти інтегративний паттерн – «люди і нелюди пов'язані один з одним, пов'язані реципрокними зв'язками (еволюційні зв'язки, які ґрунтуються на кооперації та альтруїзмі) – і це необхідно враховувати для безпечного співіснування людей і об'єктів» [2]. Цілком очевидно, пошук нового знання та нових смислів взаємодії політики і природи, в умовах прогресуючих екологічних трансформацій XXI століття, стає чи не єдиним «чинником виживання» [3], – як людей (humans), так і не-людей (non-humans), – адже «Ідеться не тільки про зміну клімату, а й про небувалий тягар токсичних хімікатів, видобуток копалин, спустошення підземних і наземних озер та річок, спрощення екосистеми, великомасштабний геноцид людей та інших істот тощо, тощо, тощо, що системно пов'язані у конфігурації, котра загрожує загальним колапсом системи, який, своєю чергою, загрожує ще одним колапсом, а той – іще одним»

[4], тож, – як констатує Р. Брайдотті, звертаючи увагу на глобальний вимір проблем, що визначають майбутнє, як людських, так і не-людських суб'єктів, – «we are in this together» (ми всі перебуваємо у цьому) [5].

Методологічною домінантою теоретичних конструкцій радикальних постгуманістів є неантропоцентричний підхід, який за сміливим задумом сучасних філософів формує оновлену Науку, Науку що – «відбудовує почуття безпеки та підтримує міжлюдські та міжвидові зв'язки, довіру та повагу до іншої людини та інших форм життя, а також зв'язків з природою та ідею життя в спільноті, що розуміється в категоріях людських і не-людських суб'єктів» [1], в означеному контексті, Бруно Латур, автор експериментального проекту «Політики природи», наголошує на необхідності інкорпорації Науки в політичний простір, що надасть можливість нелюдям (non-humans) бути включеними в політичний процес, їх «політичними голосами» мають стати науковці («білі халати»), які застосовуючи «артикуляційний апарат» дозволять встановити адекватну взаємодію між людьми (humans) і не-людьми (non-humans) – «Вони (науковці) наділені унікальним талантом розуміти мову безмовних речей, тому «ці обрані володіють найнеймовірнішими політичними правами з поміж коли-небудь винайдених, а саме: змусити заговорити безмовний світ, говорити істину, не зустрічаючи заперечень, покласти край нескінченим дебатам за рахунок недоторканого авторитету, яким їх наділити самі речі» [6], саме так, стверджує Латур, оновлена Наука дозволить «відкрити цілком нові аспекти людяності» [6] і звільнити не-людей від дискримінації «світу людей».

Стагнація сучасної екологічної політики, за твердженням теоретиків «радикального постгуманізму», обумовлена шокуючим диспаратом між людьми (humans) і не-людьми (non-humans), фактично, з настанням епохи активного Антропоцена асиметричність та поляризація цих двох світів (світу людей та світу не-людей) виключно збільшувалась, тож відновити конвергентність між політикою та природою можливо лише за умови зміни світоглядної парадигми та вирішення проблематики міжвидової дискримінації та міжвидової ідентичності, суб'єктивності природи та абсолюту рівноправ'я «людей» (humans) і «не-людей» (non-humans), – і «це не просто повчання чи романтичне кліше, а навпаки – це усвідомлення того, що жоден організм не може існувати без мережі інших форм життя, що його оточують, і роблять його існування можливим» [7]. Відтак, фундаментальними категоріями, які постгуманісти пропонують використати для конструювання майбутньої «гібридної цивілізації», стають – асоціації, колективи, об'єднання, зібрання, сукупності, цілісності, універсальності та ін., саме за допомогою них утворюються перспективи синкретичності людей (humans) і «не-людей» (non-humans), – «ми живемо в зібраннях чи колективах, які складаються з людей і не-людей, в яких відбувається обмін властивостями між людьми та не-людьми» [8]. Радикалізм та рішучість теоретиків-постгуманістів, які закликають до споріднення, братерства, синергії людей і не-людей, людини і природи, політики і оточуючого середовища, – це не лише теоретико-методологічний імпульс для широкого спектру наукової дискусії в рамках сучасної гуманітаристики, а й оптимістичні горизонти у подоланні глобальної екологічної кризи сучасності.

Список використаних джерел:

- [1] Доманська, Е. (2012). *Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле* (В. Склокіна, пер. з польськ. та англ.). Київ: Ніка-Центр.
- [2] Напреенко, И. (2015). Делегирование агентности в концепции Бруно Латура: как собрать гибридный коллектив киборгов и антропоморфов? *Социология власти*, (27(1)), 108–121.
- [3] Deborah Bird Rose & Libby Robin. (2004). The Ecological Humanities in Action: An Invitation. *Australian Humanities Review*, (31-32). April 2004. Вилучено з: <http://australianhumanitiesreview.org/2004/04/01/the-ecological-humanities-in-action-an-invitation/>
- [4] Гарвей, Д. (2016). Переосмислюючи спорідненість: крок із антропоцену в ктулуцен». *Всеукраїнський часопис «СВОЄ»*, 31.10.2016. Вилучено з: <https://svoye.wordpress.com/2016/10/31/дона-гарвей/>
- [5] Braidotti, R. (2006). *Transpositions. On Nomadic Ethics*. Cambridge University Press.
- [6] Латур, Б. (2018). *Политики природы* (Е. Блинов, пер. с франц.). Москва: Ад Маргинем Пресс.
- [7] Pierotti, R., & Wildcat, D. (2000). Traditional Ecological Knowledge: The Third Alternative (Commentary). *Ecological Applications*, (10(5)), 1333-1340. Вилучено з: [https://esajournals.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1890/1051-0761\(2000\)010%5B1333:ТЕКТА%5D2.0.CO%3B2](https://esajournals.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1890/1051-0761(2000)010%5B1333:ТЕКТА%5D2.0.CO%3B2)
- [8] Latour, B. (1999). *Pandora's Hope. Essays on the Reality of Science Studies*. Cambridge, Massachusetts; London, England.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.067

THE UNITY OF TRUTH IN THE PHILOSOPHY OF IBN RUSHD

Iryna Bershadka

PhD student

Department of History of Foreign Philosophy

H.S. Skovoroda Institute of Philosophy at the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine

Scientific supervisor: Yarosh Oleg

PhD, senior research associate

H.S. Skovoroda Institute of Philosophy at the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine

Latin averroists in the XIII and XIV centuries adhered to double-truth theory. They believed that there is a scientific truth (philosophical) for the elect and a religious truth for the common people, and that two truths can contradict each other, that is, what is reliable in the religious sphere can be considered erroneous in the philosophical realm. This theory was declared heretical and was banned twice in 1270 and 1277.

However, studying the philosophical views of Ibn Rushd on the relation between philosophy and religion, we concluded that he followed to the idea of the unity of truth, although it has philosophical and religious expressions. Some historians of medieval philosophy attributed the theory of dual truth to Ibn Rushd incorrectly, perhaps because they did not have the writings of the thinker on religion and philosophy.

All the truths of revelation that can be comprehended or realized by the power of the human intellect can be revealed intelligence. If asked about the most important "secrets" of the Islamic religion that Averroes could not extract by the power of reason, we would say as Ibn Rushd that the religion of Islam has few secrets. There is an opinion that in Islam has three sacraments: creation from nothing, the will of Allah, which cannot be comprehended and the human soul [2]. Ibn Rushd, like other Arab peripatetic philosophers (followers of Aristotle), had to reveal these secrets.

For Aristotle, matter, movement and time are as ancients, like God. Everything that is in the immaterial and material world is a consequence of the divine essence, which manifests itself through emanation. Philosophy, of course, proves these truths with arguments. Ibn Rushd reconciles these two conflicting positions (philosophical position and the position of religion), saying that these secrets in reality is only imagination, images or sensory similitudes with which the Quran depicted general truths. Religion also like philosophy asserts that the world was created long ago and it is consequence of divine action if we interpret its texts. In the same way, one can

consider the destiny of the human soul.

Indeed, the truths of faith or fundamental principles of Islam that should be respected and taken outside the circle of interpretation, as Ibn Rushd says, the essence is this: faith in Allah, faith in prophets, faith in the Day of Judgment. These are truths that the mind is unable to grasp with its natural power. Therefore, they must be accepted without discussion. In this case, there will be not two truths, but one - the truth of religion [2]. Therefore, we can understand the conclusions that some authors make regarding to Ibn Rushd gives priority to faith over reason.

Philosophy, says Ibn Rushd, explores everything that is contained in faith. If philosophy realizes this, these consciousnesses will be equal. Such knowledge will be perfect. Moreover, if philosophy does not understand this, it recognizes the imperfection of the human mind for comprehending it. Only religion is aware of this. This means that the union of religion and philosophy is much preferable to the divergence between them, since such a divergence is not explained by the limitations of reason at all, but by the fact that religion refers mainly to practical aspects that are necessary for the public, and which cannot be interpreted excessively for this audience.

It seems to us that Ibn Rushd is quite definitely differentiated the issues on philosophical and religious parts that are inaccessible for knowledge through reason due to its natural abilities. Distinguishing between these two realms, when interpretation is allowed only for philosophers, he singled out one special case in which the human mind stops before the truths of revelation, incomprehensible to the human mind due to its natural properties. In other words, there is only one case when philosophy enters into an alliance with religion - this happens when the philosopher is able to use his active intellect.

Ibn Rushd analysed this idea in his article "On Conjunction with the Active Intellect". Ibn Rushd notes that philosophers have their own religion, which differs from the religion of commoners, namely the religion of reason [1]. The faith of the sages, says Ibi-Rushd, is a study of all that exists, since the Creator does not mind to the most worthy of the human race to cognize his creations, which will lead to true knowledge of the Creator himself, and this is the most deserving and most respected of the occupations.

Ibn Rushd considers philosophy to be the religion of the sages; it is called to seek the truth of the Lord, which is considered the most exalted worship.

Concluding Ibn Rushd says that the insult inflicted by a friend is worse than the insult that comes from enemy. I mean that philosophy is companion and dairy the sister of religion, and therefore the insult coming from those who are involved in it is the most serious, not to mention the enmity, hatred and strife that flares up between them, while they are companions and friends by nature and innate predisposition [3].

References:

- [1] Ibn Rushd. The Epistle on the Possibility of Conjunction with the Active Intellect. - The Jewish Theological Seminary of America, 1955. - 155 p.
- [2] The Philosophy and Theology of Averroes. Tractata translated from the Arabic by M. Jamil-Ub-Behman Barod. - Forgotten Books, 2012. - 314 p.
- [3] Averroes. The Incoherence of the Incoherence. - Think agency, 2012. - 326 p.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.068

THE USE OF STRATEGIC PLANNING TOOLS IN THE CONTEXT OF POLITICAL AND LEGAL DEVELOPMENT OF THE STATE

Uliana Movchan

PhD Candidate in Political Science

*Volodymyr Koretskyi Institute of State and Law
of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine*

Strategic planning is one of the most important processes for achieving the effectiveness of political and legal development of the state. J. Bryson defines strategic planning as «a disciplined effort to produce fundamental decisions and actions that shape and guide what an organization is, what it does, and why it does it» [1]. Bryson believes that strategic planning «accepts and builds on the nature of political decision making» [1].

The creation of any development strategy consists of several stages:

- 1) analysis of the situation and formation of the conceptual part of the development strategy, identification of key strategic factors;
- 2) elaboration of priority problems, formation of the goals system, formulation of the type of the strategy we would like to pursue;
- 3) formation of the set of program-target means for achieving goals, determination of the relative attractiveness of various strategies.

Thus, the first stage can be described as conceptual-analytical, the second – problem-oriented, and the third – project-oriented. Within each of the stages of strategic planning, certain specific methods and tools are used, which allow to carry out this process effectively.

Within the first stage, the external factor evolution matrix (EFE) and the internal factor evolution matrix (IFE) are used. At this stage there is systematization of basic primary information for strategy formulation. At the second stage there is a comparison of external and internal factors, identification of priority problems. Based on this, a system of goals is further formed. To this end, the Strengths-Weaknesses-Opportunities-Threats Matrix (SWOT), the PEST Analysis, the Strategic Position and Action Evaluation Matrix (SPACE), the Boston Consulting Group (BCG) Matrix, the Intra-External (IE) Matrix are used. Within the third stage, a quantitative strategic planning matrix (QSPM) is used. This matrix uses the information identified in the first stage to objectively assess the strategic objectives identified in the second stage. QSPM provides an objective basis for selecting strategies and allows to determine which strategies are best. The WASPAS method is also used to make decisions where multiple criteria are used (Multiple Criteria Decision Making).

The internal and external factor evaluation matrices are used to summarize the information gained from sector`s external and internal environment analyses. The summarized information is evaluated and used for further purposes, such as, to build SWOT analysis or IE matrix.

The strategic planning of certain sectors of political and legal development of Ukraine, at the moment, is characterized by the use of a limited number of tools. Instead, EU and USA use most of these tools, however, mainly for strategic planning in the business environment. The most common strategic planning tool in Ukraine is SWOT Analysis. Developing a fuller awareness of the situation helps with both strategic planning and decision-making. The SWOT method was originally developed for business and industry, but it is equally useful in the work of community health and development, education, and even for personal growth [2]. This tool provides an opportunity to analyze the strengths and weaknesses of the internal environment, as well as opportunities and threats of the external environment of the sector or institution, the development of which is carried out. All possible paired combinations between threats, opportunities, strengths and weaknesses are considered. Established connections are used to select an effective strategy. The advantages of this method are: 1) systematization of knowledge about internal and external factors influencing the process of strategic planning; 2) identification of specific advantages and formation of strategic priorities; 3) periodic diagnostics of the sector and available or missing resources. PEST or PESTLE Analysis is another popular method used at the second stage of strategic planning, is an acronym which stands for six external factors affecting any sector or institution: political, economic, sociological, technological, legal and environmental. Each of these can have a profound effect on the sector and varying implications, for example, in terms of: duration of impact, type of change, rate of impact, importance. The advantages of this method are: 1) determination of long-term effect on the performance and activities; 2) possibilities to review any existing strategies; 3) possibilities to identify solutions to problems; 4) evaluation of the risks associated with sectors or markets.

The quantitative strategic planning matrix (QSPM) is the main tool at the third stage of the strategic planning. Conceptually, the QSPM tool determines the relative attractiveness of various strategies based on the extent to which key external and internal factors are capitalized upon or improved. We can include any number of alternative strategies in the QSPM analysis and evaluate their effectiveness.

In conclusion, various tools and methods can be used for strategic planning of political and legal development of the state. Quantitative tools demonstrate a high level of efficiency, even when used within the analytical stages of strategic planning. They provide possibilities to create the most effective strategy of political and legal development of the state taking into account all possible factors.

References:

- [1] Bryson, J. M. (2011). *Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations*. (pp. 6 – 7; 24). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- [2] Tuncay, M. (2015). SWOT Analysis in Strategic Management and a Sample Application in Public. *International Research Journal of York University*, Vol. 2 (3), 276-301.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.069

JOHN HOLT'S PHILOSOPHY OF HIGH QUALITY EDUCATION

Larysa Ruban

PhD in Pedagogy, Associate Professor
Department of Foreign languages, Faculty of Economics
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Tetiana Svyrydiuk

PhD in Philology, Assistant Professor
Department of Foreign languages, Faculty of Economics
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Liliia Sandyha

PhD in Linguistics, Assistant Professor
Department of Foreign languages, Faculty of Economics
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Summary. *The paper highlights John Holt's ideas on the reasons of poor students' achievements and the ways of improving pedagogical skills. John Holt interprets high quality education as teacher's ability to interact with students and avoid activities that lead to students' failures in learning.*

Keywords: *John Holt, quality education, pedagogical skills, teaching, learning.*

The challenges of the XXI century to modern education system require new approaches to teaching and learning. Nowadays professional development of a teacher is an extremely important activity, as the full value of a nation depends on the level of pedagogical skills. Future teachers must master all the intricacies of pedagogical skills even while they are studying at a higher educational institution. This does not mean that graduation from the institution is the final point of their professional growth. While working with students, a teacher must raise his/her level of pedagogical skills, be engaged in self-development and self-improvement.

The papers of the world famous scientists highlight the problems of professional formation of teachers. Thus, John Caldwell Holt (1923-1985), the American educator-reformer, the founder of an alternative form of education, devoted his life to the research of the reasons of poor students' achievements, the ways of improving pedagogical skills, and the techniques of transforming schools into a natural environment that would develop the best quality of students.

John Holt's books and papers focus on the problems of education and the reasons of students' failures: *How Children fail, How Children Learn, The Underachieving*

School, What Do I Do Monday?, Freedom and Beyond, Escape From Childhood, Instead of Education, Never Too Late, Teach Your Own, Learning All The Time, Homeschooling lets a child's mind grow, Imagining the future, Schools and home schoolers, Serious teaching, Why teachers fail. John Holt's work has been translated into more than 40 languages.

Pedagogical experience, the ability to build an interesting dialogue with the reader contributed to the growth of the extraordinary popularity of John Holt's books. *How Children Fail* and *How Children Learn* were sold more than two million copies. They have influenced a whole generation of teachers and remain extremely popular with parents and people looking for different ways of self-education.

The interest of the European pedagogical community in the legacy of John Holt is caused primarily by the fact that the name of the educator has become a symbol of homeschooling, the full legalization of which took place in the late 80s of the XX century in the USA and early the XXI century in many countries (Great Britain, Canada, Australia, France, Poland, the Czech Republic, Russia and others).

John Holt was convinced that the reason of poor students' achievements lies in authoritarian teaching. The educator became an outspoken critic of the system of compulsory schooling. He was sure that a democratic atmosphere (close to home) is much better for a student's development and growth than an authoritarian school environment. John Holt treated a school as an institution that educates humble but weak citizens. He compared a day of a child at school with a full-time working day of an adult. The conclusion was the following: the humane and correct way would be to raise and educate children at home [2]. The educator emphasized that it is before they get to school that children are likely to do their best learning [4].

In the mid-1960s, John Holt started *Growing Without Schooling* magazine. Many parents published their homeschooling experience in this magazine, which became the basis of John Holt's book *Teach Your Own*. This book is still a table book for fans of home schooling.

Thus, John Holt's recommendations on improving pedagogical skills can be valuable for not only school teachers, but also for teachers at higher educational institutions, parents who teach their children at home.

An important John Holt's concept is to improve the teachers' pedagogical skills by developing the ability to observe and concentrate on the activities of students, as well as the ability to correct pedagogical actions in accordance with the results of observation. The negative results of teaching students formed the basis of John Holt's theory of mastering pedagogical skills. He determined that negative attitude of students to learning is associated with three main factors. Firstly, students are afraid of education system; secondly, they are not interested in learning; and thirdly, students are disoriented. Analyzing the reasons of students' failures, John Holt concluded that students' unsatisfactory achievements depend on the teacher's misconduct, and a low level of pedagogical skills [3].

John Holt underlined that the following teacher's actions lead to students' failures: focusing the teacher's attention on the correct answer, and not on the process of thinking and problem solving; lack of observation of students' activities in class; teacher's negative assessment of students' cognitive abilities; instilling an atmosphere of fear, humiliation and distrust; transformation of the learning process into a dogmatic and boring action; constant testing, control sections, evaluation; lack of opportunities for students to experiment in the classroom and solve tasks

independently [5]. The educator mentioned what teachers and learners need to know that vivid, vital, pleasurable experiences are the easiest to remember and memory works best when unforced [4].

Thus, John Holt proved that the teacher's ability to observe, understand the reasons of students' failures can become a source of his/her pedagogical skills development and improving the quality of education.

According to John Holt's theory there are the ways of improving pedagogical skills and quality of learning. They are as follows: the basis of teaching activity is love to the student, faith in student's cognitive abilities. Besides the organization and the course of the educational process should be based on the laws of human knowledge of the world and the teacher should create situations that correspond to the individual characteristics of students.

Thus, John Holt encourages teachers to understand that students/children know themselves and the world on their own; they learn out of curiosity, not to please adults, and they have to control their own learning, decide for themselves what and how they want to learn. The educator pointed out, "When we better understand the ways, conditions, and spirit in which children do their best learning, and are able to make school into a place where they can use and improve the style of thinking and learning natural to them, we may be able to prevent much of this failure" [4].

Conclusions. Analyzing the pedagogical reality of his time, John Holt made a sound scientific prediction for the future, "To find how best to do this will take us a long time. We may find, in fifty or a hundred years, that all of what we think of as our most up-to-date notions about schools, teaching, and learning are either completely inadequate or outright mistaken. But we will make a big step forward if, by understanding children better, we can undo some of the harm we are doing now" [4].

The active work of Holt Associates Inc. proofs that John Holt's ideas are still relevant today. Patrick Farenga is now the President of Holt Associates Inc. and was the Publisher of *Growing Without Schooling* magazine from 1985 until it stopped publishing in November, 2001 [1].

The predictive potential of the paper is due to the possibility of using its materials and conclusions for further scientific research on the history of foreign pedagogy, developing effective ways to improve pedagogical skills, identifying reasons and preventing students' failures in learning, creating favorable conditions for obtaining quality education.

References:

- [1] A Life Worth Living and a Job Worth Doing. *Life learning magazine*. Retrieved from <https://www.life.ca/lifelearning/1504/Pat-Farenga-on-John-Holt.htm>.
- [2] Dyankova, L. (2009). Home education: a review of European practice. In: A. Yu. Alekseeva, S. Yu. Karpuk (Eds). *Electronic culture: broadcasting in the socio-cultural and educational environment*. (pp. 233-240). Moscow. (In Russian).
- [3] Holt, J. (2002). *How children fail*. Massachusetts: A Merloyd Lawrence Book.
- [4] Holt, J. (1995). *How children learn*. Massachusetts: A Merloyd Lawrence Book.
- [5] Ruban, L.M. (2012). Art of teaching in the heritage of the American pedagogue-reformer John Holt (1923-1985). *Extended abstract of Candidate's thesis (Pedagogical Sciences: 13.00.01)*. Sumy, State A. S. Makarenko Pedagogical University. (In Ukrainian).

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.070

THE MODEL OF «FLIPPED» CLASS

Bolotnikova Anastasiia Olehivna

PhD, Department Of Medical and General Chemistry
Bogomolets National Medical University, Ukraine

Pushkarova Yaroslava Mykolayivna

PhD, Associate Professor, Department Of Medical and General Chemistry
Bogomolets National Medical University, Ukraine

Summary. *Modern realities force us to change approaches to teaching. Thus, educational methods are gradually moving from classical to innovative. And classes are moving from traditional forms to “flipped” ones. In this article, we present an effective “flipped” class model.*

Keywords: *“flipped” class, model of the lesson, teacher control, active learning, online testing*

Classical teaching methods offer us the teacher at the center of the learning process. He is the generator of ideas and the originator of problems. Student involvement in the traditional model may be limited to activities in which students work independently or in small groups on an applied problem developed by the teacher. Class discussions usually focus on the teacher, who is in control of the conversation [1]. However, the teacher leading a traditional lesson sooner or later encounters the problem of "unconsciousness" of the students. Students get used to the templates, samples that the teacher gives them. Sometimes, this can lead to a lack of any analytical activity or even creativity. Independent or individual work is increasingly reduced to copying or filling in templates.

Of course, the educational space should use the traditional lesson structure and classical teaching methods. However, modern realities force teachers to look for more effective methods of working with students. The global pandemic is associated with quarantine measures that are forcing universities, schools and other educational institutions to switch to distance learning. In such conditions, the student's independent work is a key, fundamental layer of his knowledge. However, the student's independent activity and training should be performed according to the tasks and under the methodical guidance and control of the research and pedagogical worker, but without his direct participation.

Therefore, “flipped” lessons are very relevant today. This term is no longer new [2], but has gained the most popularity over the past few years. So, the description of motivation and cognitive load in an inverted classroom [3], how we flipped the medical classroom [4], flipped physics [5], quantitative and qualitative evaluation of transforming to flipped-classroom [6] – all this the actual topics of today's flipped lesson.

What is a type of lesson? A “flipped” classroom is an instructional strategy and

a type of blended learning, which aims to increase student engagement and learning by having students complete readings at their home and work on live problem-solving during class time [7]. In an “flipped” lesson, the focus is on the student and his brain activity. The teacher no longer gives him ready-made answers to his own questions. Students work actively and ask questions themselves, and in the learning process they themselves answer them. Students can conduct data analysis or even entire research at home, and in the classroom only establish certain concepts and goals of the work. Conversely, what students in traditional teaching did at home, they can now do in class. For example, they can watch online lectures and discuss them in class, conduct various creative projects in groups or in the whole class. To plan such lessons, it is necessary to develop methodological materials of different levels and purposes, the so-called didactic support. These materials should provide for the possibility of control by both the student and the teacher.

Such classes form certain positive aspects in the student's life:

- Presence of real motivation
- Curiosity
- Using a systems approach
- Attentiveness
- Hard work, hard overcoming of their own laziness
- Gradual formation of the habit of self-learning
- Positive competitiveness
- Analytical thinking
- Independence

In addition, the inverted lesson is extremely convenient. Conversely, the student chooses a convenient time to study. After all, the main idea of such an approach to classes is the possibility of conducting them on the Internet. In this way, the main elements of the lesson can be viewed online at any convenient time. The model of such a lesson is aimed at obtaining a proper effective education and in-depth knowledge. In this way, the teacher solves another serious problem. Namely, training to obtain a final grade. After all, “flipped” lesson encourages students to understand the material, not just memorize it. So to speak, the student is experiencing the discipline, he (she) is interested and fascinated by it. The knowledge gained in this way remains extremely deep in human memory.

We offer our own model of a “flipped” lesson. This model can be applied to technical, mathematical, natural and even humanitarian disciplines.

1. Basis of your flipped lesson.

An online lecture can form the basis of our inverted lesson. In this lecture, the teacher only outlines the main points and principles of the topic, but does not cover all issues. Such lectures can usually last from 5 to 30 minutes. They are usually recorded. So students can listen to the lecture at any convenient time. The teacher should intend to present the material in such a way that the student can formulate specific questions. That is, it was not the teacher who directly asked the student questions and gave answers to them, but the student himself asked certain questions. This encourages the student to gain deeper knowledge, to show creativity.

0. Preliminary preparation

This stage exists for preliminary preparation of students for the lesson. It can

include different types of assignments that will help expand the topic of the lesson. For example, a teacher may only sketch out a preliminary outline of an online lecture, while a student, in turn, may prepare a short message, a short summary, or a presentation on these theses. This active learning encourages students to think critically.

1. Information tool

By information tool, we mean some supporting materials for obtaining information.

So, after the main lecture, the student has a few questions. However, you must be able to answer them remotely. How? You must provide him with a complete list of trustworthy resources where the student can get answers. It doesn't have to be resources with superficial answers. The student must do some analytical work. However, if the mentor does not provide him with reliable resources, he may find unverified sources. So, the student can make a mistake and remember the wrong information.

2. Task which reinforces interest in the topic of the lesson

After the lecture, the teacher must formulate the task for the student. This task does not have to have a clear framework in terms of the form of presentation of the material or its volume. However, the answer to the assignment must clearly correspond to the content of the assignment and fully disclose it. At the same time, this task should be, as it were, a stimulus for answering the questions formulated after the lecture. So even uninterested students will be forced to delve deeper into the material. Examples of such assignments include:

- Creation of various projects.
- Writing abstracts, messages, articles.
- Creation of presentation and report on it.
- Solving problems of increased complexity.

4. Testing yourself

At each stage of self-study and preparation for the lesson, the student must test himself. He (she) must understand whether he is doing everything correctly, whether he makes mistakes. Usually, this stage is quite difficult to achieve. However, the teacher can use some tricks to complete this step. For example:

- Online testing at the preparation stage.

This testing should not be created to evaluate students by teachers, but to test students themselves. This is an exclusively computerized test, where each question is formulated in such a way as to calculate possible mistakes and problems of students. The teacher creating this type of activity should try to predict all possible difficulties for students.

- Online discussions between students of one group or several groups.

This type of activity does not involve a teacher. However, it helps to improve mutual understanding between students and increase the level of knowledge on the subject.

- Online discussions between students and the teacher. This discussion is not a scheduled seminar required for all students. This is something like a consultation for those in need.

5. Closing the topic. Demonstration of completed tasks

This is the last, but not the last, part of our flipped class model. This part of the lesson can be conducted as a workshop, seminar or conference. It all depends only

on the imagination of the teacher and students.

6. Teacher control

This is the last stage of the lesson. You can choose any type of control, depending on the topic of the lesson, the discipline itself, etc. It may be:

- answer to control or test questions;
- checking the abstract;
- checking abstracts;
- verification of solved problems;
- verification of calculations;
- check of the executed graphic exercises and tasks;
- verification of completed individual tasks

Conclusion. “Flipped” classrooms will provide an opportunity for active learning and student engagement in a variety of hands-on activities such as individual assignments, discussion, debate, workshops, problem solving, and critical thinking. Through the proposed lesson model, the teacher can offer more personalized guidance and interaction with each student. This method helps prevent lacks in the material, provides a better understanding of the subject and, accordingly, higher productivity.

References:

- [1] Ryback, D.; Sanders, J. (1980). Humanistic versus traditional teaching styles and student satisfaction. *Journal of Humanistic Psychology*. 20 (87), 87–90. doi:10.1177/002216788002000106.
- [2] King, Alison (1993). *From sage on the stage to guide on the side*. *College Teaching*. 41 (1), 30–35. doi:10.1080/87567555.1993.9926781.
- [3] Abeysekera, Lakmal; Dawson, Phillip (2015). Motivation and cognitive load in the flipped classroom: definition, rationale and a call for research. *Higher Education Research & Development*. 34(1), 1–14. doi:10.1080/07294360.2014.934336
- [4] Sharma, Neel, Lau, C.S, Doherty, Iain, Harbutt, Darren (2015). How we flipped the medical classroom. *Medical Teacher*. 37(4), 327–330. doi:10.3109/0142159x.2014.92382
- [5] Kettle, Maria (2013). Flipped Physics. *Physics Education*. 48(5), 593–596. Bibcode:2013PhyEd..48..593K. doi:10.1088/0031-9120/48/5/593.
- [6] Mastmeyer, A. (2020). Quantitative and Qualitative Evaluation of Transforming to Flipped-Classroom from Instruction Teaching using Micro Feedback Loops. *Manuscript Work in Progress*: 1–42. doi:10.5281/zenodo.4000357.
- [7] Europass Teacher Academy. Flipped classroom (2020). Available at: <https://www.teacheracademy.eu/course/flipped-classroom/>

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.071

БОРОТЬБА З «ВОРОГАМИ НАРОДУ» У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ РАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ 1920-1930-Х РОКІВ

Бривко Микола Вікторович

аспірант

ДЗ «Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка», Україна

Науковий керівник: Курило Віталій Семенович

доктор педагогічних наук, професор, академік

НАПН України, Україна

СЕКЦІЯ ХІV. ПЕДАГОГІКА ТА ОСВІТА

Анотація. У даному дослідженні використовуючи змістовне наповнення навчально-освітньої діяльності педагогів радянських закладів освіти демонструється процес формування в дитячій свідомості ідеї боротьби з «ворогами народу» і місце в цьому учителів радянської України у період 1920-1930-х років, як активних провідників ідей комуністичного режиму під час активного становлення радянської тоталітарної системи. На конкретних прикладах боротьби, зокрема з «куркулями» або з релігією, ілюструється яким чином закріплюється в дитячій свідомості політика політичних репресій проти так званих «ворогів народу», які були в уяві радянських партійних і урядових діячів того часу.

Ключові слова: навчально-виховний процес, 1920-1930 рр., боротьба з «ворогами народу», радянська Україна.

Постановка проблеми. В умовах існування тоталітаризму кожен режим намагається створити умови для підкорення людської свідомості своїй волі, у тому числі й фізичним знищення незадовільних чи ворожих до неї людей. Одним із таких був радянський тоталітарний режим, котрий з самого початку використовував так звану боротьбу «з ворогами народу», як засіб підкорення людей та втримання влади. І якщо стосовно дорослих використовували зокрема політичні репресії, пропаганду й агітацію, то відносно дітей потребувались інші засоби, які були більш систематичними і тривалими. Це в певній мірі робили безпосередньо педагогічні працівники, як провідники ідей радянської влади, починаючи з молодших класів, в закладах освіти радянської України. Саме через навчально-виховний процес радянська влада намагалася закріпити у дітей ідею боротьби з «ворогами народу», які заважали розбудові країни.

Мета роботи є на підставі різних документальних джерел проаналізувати як використовували навчально-виховний процес у системі політичної боротьби з «ворогами народу» в закладах освіти під час становлення радянської тоталітарної системи у 1920-1930-х роках.

Аналіз актуальних досліджень. Розглядаючи історіографічний дискурс, котрий розкриває стан дослідження, можна констатувати, що тривалий час питання використання навчально-виховного компонента у процесі боротьби з «ворогами народу» не розроблявся у повній мірі. У більшості випадках науковці вивчали загальні питання історії педагогіки, методологічні аспекти освіти або історії політичних репресій освітян, не акцентуючи увагу на безпосередньому використанні «боротьби з ворогами народу» у навчально-виховному процесі в закладах освіти. Зокрема, це простежується наприклад у чисельних працях сучасних українських дослідників історії педагогіки, таких як, О. Сухомлинської, Н. Гупана, Т. Антонюк, Л. Пироженко та інших.

Фактично можна констатувати, що у даному контексті зміст навчально-виховного процесу в закладах освіти радянської України 1920-1930-х років не простежується. А від так робота спрямована на актуалізацію цієї проблеми у сучасному науковому дискурсі.

Виклад основного матеріалу. З встановленням більшовицького режиму першим практичним завданням нової влади було позбавити українську освіту ознак старої школи та зробити її інструментом комуністичного виховання. Радянська школа, як вказують автори збірки «Марксизм й педагогіка. Вчення В.І. Леніна про освіту й комуністичне виховання» (1966): «... покликана виробляти у своїх вихованців науково-матеріалістичні погляди на природу, суспільство, людське мислення, виховувати у них пристрасну переконаність у величї комуністичного ідеалу, в історичній неминучості загибелі капіталізму і повної перемозі комунізму ...» [1]. А від так формування так званої «радянської людини», котра була б віддана лише більшовицькій партії та владі, вільною від «буржуазного» суспільства, стає пріоритетним у розвитку усього радянського суспільства 1920-1930-х років. Цей час, на думку Л. Ваховського, є часом, «коли почала практично реалізовуватись соціальна утопія, пов'язана з побудовою нового суспільства й формування нової людини» [2]. І однією з головних рушійних сил в цьому є освіта, яка не тільки формує світогляд дітей і молоді, а й впливає на дорослих, відповідно і на усе суспільство.

Засоби радянської педагогіки у цей час спрямовувалися на руйнування індивідуальних нахилів у дітей і створення у них почуття товариської солідарності, поваги до інтернаціоналізму і здатності до спільної діяльності. А сама система педагогічного впливу організовувалася так, щоб культивувати в дитини лише ті нахили, які корисні насамперед радянській владі, а не суспільству.

У цьому контексті яскраво постає образ, де учитель, наприклад, карає за порушення заборони ходити до церкви, молитися, засівати, колядувати й щедрувати, збиратися на «вечорки», співати й танцювати. У цьому контексті показовими є спогади про ставлення до танців наведені у статті О. Кондратюк: «Я в школу ходила і в клуб ходила, а вже була зросла, підліток, років п'ятнадцять. А мене звідти вчитили гонили, не танцюй, бо ти школьниця! А баба пішла, да каже, не гоніте мою онуку, нехай танцює: танец не робота, а як не вміє – то соромота. Кому вона здобна така?» [мовою оригіналу] [3].

Фактично цільова установка радянської школи зводилася до того, щоб підготувати з дітей - революціонерів, будівників соціалістичного суспільства. На

що націлювали педагогів і ті документи, які приймалися радянською владою. Зокрема, ухвалена Наркоматом освіти УСРР 1 липня 1920 року «Декларація про соціальне виховання дітей», де вказувалося на необхідність виховання дітей в дусі комунізму [4].

Щоб прискорити цей момент, влада паралельно з будівництвом нової школи вела нещадну боротьбу з усією ідеологічною спадщиною, яка встигла з'явитися за часи діяльності українських урядів, тому викриття і доведення до практичних педагогів її шкідливості, її класової ворожості, на думку Т. Антонюк, стає головним завданням більшовицької пропаганди [5]. І не тільки пропаганди, а й усього навчально-виховного процесу.

Як наслідок у школах діти віком 8–12 років мали «проробляти» ухвали з'їздів партії, влаштовували «політбої», «політлотереї» [6]; створювали бригади «буксирників» для надання допомоги відсталим учням (на зразок аналогічних бригад, які займалися хлібозаготівлями у селах) [7]. Учні, окрім «зібрання брухту, пляшок, ліквідації прориву на заводі, ліквідації неписьменності», мали «втягувати сусідів та батьків до колгоспу, знімати дзвони з церков, облаштовувати інтернати, підвищувати продуктивність праці й у сільському господарстві, і на виробництві» [8].

Так ми бачимо, як на учителів був покладений зокрема обов'язок проводити боротьбу із «релігійними» пережитками й поглядами у навчально-виховному процесі, з негативного боку показувати священиків, як таких, що наживаються на вірі людей, а віруючих, як обмеженими людьми, які відгородилися від «радісної» дійсності. Здійснювалася це наприклад і за рахунок викидання дитячої казки у навчально-виховному процесі, як матеріалу для читання, та висуванням на перше місце політичної книжки, яка б знайомила дітей, зокрема і молодшого віку, з дитячим комуністичним рухом, з боротьбою пролетаріату проти релігії. За думкою радянської влади у ході боротьби з «ідеологічною спадщиною» казка *«не рахується з дійсним світом та його законами, а, навпаки, утворює особливий «ідеальний світ», а це, утруднює дитині розуміння тої дійсності, в оточенні якої вона перебуває»* [5]. Український педагог С. Сірополко демонструє це на прикладі казки «Івасик-Телесик» [9]. Та більш яскравим прикладом антирелігійної політики радянської влади, є казка Івана Маловічко «Проти релігії в нас і мама і Тарас» (1931) [10].

Створюються, окрім того, гуртки «Юних войовничих безвірників», де учителя спільно з учнями проводили позаурочну виховну роботу готуючи антипасхальні карнавали, лекції й диспути з відповідними темами, вистави антирелігійного змісту і розповсюджували антирелігійну літературу серед дорослих.

І хоча більшість учителів позитивно ставилися до розмежування навчального процесу й релігії, та по-факту їх змушували здійснювати цю антирелігійну роботу, яка частково перетворювалася у формально-бюрократичне ставлення до цього.

Не остання місце в освітньому процесі займає і впровадження в життя курсу на суцільну колективізацію і індустріалізацію та пов'язану з цим зокрема боротьбу з так званими «куркулями». У березні 1930 року секретаріат ЦК КП(б)У розглянув питання «Про дітей куркулів у початковій, середній, вищій школі», за

рішенням якого діти куркулів повинні були продовжувати навчання у школі, якщо навіть їхні батьки виселені за межі. Виняток становили діти, які «не перевиховувалися», та до школи не приймалися [11]. Схожою за своїм змістом є і постанова Колегії Наркомату освіти УСРР від 10 червня 1933 року «Про дітей батьків вихідців шкідників, літунів, що є в дитячих садочках при виробництвах», згідно якої у випадку, коли батьків звільняють за шкідництво чи літунство діти з дитячого садку вибувають [12].

Таке штучне розпалювання класової боротьби на селі та політичні переслідування на виробництві і установах призводило не тільки до різких соціальних змін у складі учнів шкіл, а й до певної ворожнечі до учителів, передусім на селі, як провідників політики радянської влади, що подекуди було обґрунтовано. У школах деякі «ідейно свідомі» учителя нацьковували учнів на «куркульських» дітей. Для однокласників вони мали стати ворогами й вигнанцями [3]. Спрямовував їх на це і безпосередній зміст навчальної, методичної та дитячої літератури.

Зокрема це ми бачимо у підручнику «Буквар. Для 1 року навчання» (1932), де наводиться: *«Поле широке, поле колгоспне. ... Колось на тім полі бідні селяни робили на куркуля та на пана. Селяни робили, спин не розгинали, а пани та куркулі собі до кишень гроші клали. ...»* [13], при цьому наголошуючи, що *«Куркуль – наш ворог. Він шкідник на заводі, він шкідник на селі у колективі. – Коли у колективі імені Сталіна лани орали, куркулі машину зламали ...»* [13]. В замітці «Куркулеві кінець!» закликають ліквідувати куркулів «як клясу» [14], що бачимо і у статті Ладько «Знищимо куркульську клясу!» [15].

Не оминалася ця тема і під час навчання дорослих. В навчальній книзі А. Плаксина «Ударник. Буквар для дорослих» (1932) вказується, що *«Куркуль та шкідник скрізь хоче пролізти, скрізь хоче мати вплив. Та не захватися їм від пильного ока пролетарського. Пролетарі викривають і викорінюють їх. [...] А в колективах та радгоспах нема місця куркулям. [...] Райони й села суцільної колективізації – це передові загони в ліквідації куркільні як кляси»* [мовою оригіналу] [16]. До того ж, в главі «Ліквідувати куркулів» читаємо: *«Ми знаємо добре – спільна праця дасть більш прибутку від землі. А головне у нас – як клясу ліквідувати куркулів»* [мовою оригіналу] [16].

В книзі Л. Якимчука «Розорані межі» (1930) [17] вміщується розділ «На основі суцільної колективізації ліквідуємо куркуля як клясу!», де ціла низка текстів мають гасло по знищенню куркулів як класу, зокрема оповідання: «До ворогів жалю нема», «Ворог скаженіє» чи «Ворог у тилу».

У вступі до методичного посібника «Як викладати граматику і правопис у школах для малописьменних за підручником В. Шутько «Українська мова»» (1939) зазначалося, що *«мова є могутній засіб класової боротьби. Книга і газета відіграють велику роль в озброєнні широких мас трудящих марксо-ленінською теорією ...»* [18].

Так серед дітей, студентів, дорослих постійно підтримується тема боротьби з «ворогами народу». У замітці «Виправити помилки» вказується, що: *«Піонери повинні взяти активну участь і в боротьбі з клясовим ворогом, з ухильниками від генеральної лінії партії»* [19].

Фактично, як вказує О. Сухомлинська, освітні заклади стають на шлях авторитарно-дисциплінарних начал управління і діяльності з чітко визначеним

обсягом знань, умінь і навичок, де панівним стає партійно-класовий, ідеологічний дискурс [20]. Усе інше відкидалося як вороже з чим потрібно було боротися та виявляти у повсякденному житті.

Висновки. Таким чином, ми бачимо, що процес підкорення усїєї системи освіти, методів виховання, змісту навчально-виховного процесу «теорії класової боротьби» відбувається поступово по мірі просування радянського суспільства до соціалізму і формування «нової радянської людини», маючи свої особливості, та проходить безпосередньо на тлі боротьби з «ворогами народу» із залученням освітян в цьому процесі.

Фактично змістовне наповнення навчально-виховного процесу темою боротьби з «ворогами народу», його впровадження педагогами у свою професійну діяльність є певним морально-психологічним тиском насамперед на дітей, їх психіку, а також на їх батьків. Відбувається своєрідні політичні репресії проти незадоволених і незгодних з радянською владою у добу становлення радянського тоталітарного режиму.

Список використаних джерел:

- [1] Вовси И. (ред.) (1966). *Марксизм и педагогика. Учение В.И. Ленина об образовании и коммунистическом воспитании. (В помощь партийной учебе)*. Москва: Просвещение
- [2] Ваховський, Л. (2017). Методологічні трансформації у вітчизняній педагогічній науці (20-ті роки ХХ ст.). *Pedagogika*. (XXVI, nr 1), 237-249
- [3] Кондратюк, О. (2018). *Нищення традиційної народної культури – головний напрямок громадської роботи радянських вчителів 1930-1940-х років*. Смаленчук, А. & Кандрацюк, А. (ред.) *Масовія рэпрэсіі ў СССР у гістарычных даследаваннях ы калектыўнай памяці: навуковы зборнік* (с. 452-467). Мінск: Зміцер Колас
- [4] Декларації Народного комісаріату освіти УСРР «Про соціальне виховання дітей». (1920). *Вісник Народного Комісаріату освіти УСРР*. (1), 10
- [5] Антонюк, Т. (2005). *Денаціоналізація системи відносин сім'ї і школи в умовах радянської освіти в УСРР (20-ті – початок 30-х років ХХ століття)*. (дис. ... канд. іст. наук). Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Київ, Україна
- [6] Постанова ЦК ВКП(б) «Про переобтяження школярів і піонерів громадсько-політичними завданнями». (1934). *Комуністична освіта*. (5 (142)), 8–9
- [7] Брук, М. (1934). Робота з відсталими учнями в політехнічній школі. *Комуністична освіта*. (5 (142)), 26–42
- [8] Маркова, С. (2015). *Суспільно-політичні зміни в українському селі у контексті формування комуністичної системи (1917-1933 рр.)*. (дис. ... докт. іст. наук). Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна
- [9] Сірополко, С. (2001). *Історія освіти в Україні*. Київ. Наукова думка
- [10] Сподарець, М. (2014). Проблеми казки і дитячої літератури в українському ідеологічному дискурсі 1920 – поч. 1930-х років. *Вісник Харківського національного університету імені В. Каразіна. Серія: Філологія*. (1127), 273-278
- [11] Бринош, І. & Петровський, Е. (2006). *Біль минулого: нариси з історії репресій 1930-х років серед освітян Одеської області (Іванівський район)*. Одеса: СМІЛ
- [12] Постанова Колегії Наркомату освіти УСРР від 10 червня 1933 року «Про дітей батьків вихідців шкідників, літунів, що є в дитячих садочках при виробництвах». *ЦДАВО України*. Фонд 166, опис 11, справа 24, арк. 12-13

- [13] Гук, І., Бортнік, Л. & Стефанович, Н. (уклад.) (1932). *Буквар. Для 1 року навчання*. Харків: Радянська школа
- [14] Куркулеві кінець! (1930). *Київський піонер*. (8), 1
- [15] Ладько. (1930). Знищимо куркульську клясу! *Київський піонер*. (9), 2
- [16] Плаксі́н, А. (1932). *Ударник. Буквар для дорослих*. (2-е вид). Харків: Радянська школа
- [17] Якимчук, Л. (1930). *Розорані межі. Робоча книжка з мови та суспільствознавства для сільських політосвітніх шкіл першого ступеня*. (Ч. 1). Харків: Радянська школа.
- [18] *Як викладати граматику і правопис у школах для малописьменних за підручником В. Шутько «Українська мова»*. (1939). Київ: Радянська школа
- [19] *Виправити помилки*. (1930). *Київській піонер*. (66), 2
- [20] Пироженко, Л. (2012). Становлення предметів загальної середньої освіти у 30-х роках ХХ ст. *Історико-педагогічний альманах*. (2), 125-128

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.072

ДОПРОФІЛЬНА ПІДГОТОВКА УЧНІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТИ

Холод Ганна Ярославівна

кандидат філологічних наук, директор

ГО "Науково-освітній центр "УСПІШНИЙ", Україна

Анотація. У статті "Допрофільна підготовка учнів: теоретичний і прикладний аспекти" обґрунтовано актуальність обраної теми, запропоновано свій варіант комплексної трьохетапної допрофільної підготовки, що впродовж п'яти років дозволить підліткам розкрити свій творчий та інтелектуальний потенціал, а також визначитися з подальшим профілем навчання й майбутньою роботою, презентовано деякі профорієнтаційні заходи та розроблено до них методичні рекомендації.

Ключові слова: допрофільна підготовка, профорієнтаційні заходи, методичні рекомендації, професіограма, хакатон.

Вступ

Актуальність статті зумовлена необхідністю розвитку допрофільної підготовки учнів, здатної допомогти учням розкрити свій інтелектуальний і творчий потенціал і визначитися з майбутньою професією відповідно до результатів самопізнання.

Мета – окреслити деякі теоретичні й прикладні аспекти до профільної підготовки учнів.

Для досягнення вищезазначеної мети треба виконати такі завдання:

1. Опрацювати наукові статті, у яких висвітлено допрофільну підготовку учнів.
2. Запропонувати свій варіант трьохетапної допрофільної підготовки.
3. Розробити методичні рекомендації щодо реалізації допрофільної підготовки учнів.

Методи дослідження – описовий, аналіз, синтез, узагальнення.

Результати та обговорення

У статті Л. Липової та С. Мартиненко "Відбір змісту освіти на етапі допрофільної підготовки учнів" аналізують такі форми роботи з учнями, як факультативи, уроки, курси за вибором, предметні гуртки, студії, секції, МАН, предметні олімпіади тощо, наголошуючи на необхідності враховувати інтереси учнів, розвивати їхні творчі здібності, сприяти активізації їхньої діяльності, систематично використовувати інтерактивні методи навчання. Прикметним є те, що автори статті наголошують на необхідності впроваджувати форми реалізації допрофільного навчання не тільки з учнями 8-9 класів, а й з учнями

5, 6, 7 класів, наголошуючи на пропедевтичному аспекті допрофільного навчання, відзначають важливість використання “освітньо-профорієнтаційного потенціалу регіону проживання учнів” [1]. Л. Липова та С. Мартиненко акцентують увагу на “змістових, технологічних, організаційних” [1] аспектах пробних та орієнтуючих курсів за вибором.

У статті “Упровадження допрофільної біологічної освіти – важлива передумова профільного навчання з біології” [2] В. Успенська відзначає необхідність диференційованого вивчення біології, використання педагогічних технологій, акцентує увагу на курсах за вибором.

На жаль, вищезазначеним статтям більше притаманна теоретизація проблеми допрофільного навчання, у них майже не розроблений прикладний аспект її реалізації, тобто відсутні конкретні приклади впровадження допрофільної освіти.

У статті “Цільові проекти як основа інноваційної моделі допрофільної підготовки” [3] зазначено, що “допрофільна підготовка є частиною профільного навчання” [3], проаналізовано досвід проектної діяльності Залізницького НВК як форми реалізації допрофільної освіти, акцентовано увагу на використанні діагностичної методики щодо визначення “пізнавальних і професійних інтересів” [3] учнів, компетентнісному підході, “суть якого полягає в забезпеченні готовності школярів до продуктивної самостійної і відповідальної дії на кожному етапі допрофільного навчання, набуття умінь вирішення значимих, практико-орієнтованих проблем” [3].

У статті “Організація допрофільної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл на базі професійно-технічного навчального закладу” [4] презентовано мету, завдання, опис проекту (актуальність, “технологія впровадження проекту” [4], його реалізація, “соціально-економічний ефект від реалізації проекту” [4], “проблеми та перспективи” [4]) “допрофільного навчання учнів загальноосвітніх шкіл на базі професійно-технічного навчального закладу” [4]. На нашу думку, запропонований проект має недоліки, оскільки передбачає лише такі форми реалізації допрофільної підготовки учнів, як “введення курсів за вибором, поглиблене вивчення окремих предметів на диференційованій основі” [4]. Цього не достатньо для максимального розкриття інтелектуального й творчого потенціалу підлітків (учнів 8-9 класів), задоволення їхніх інформаційних і комунікаційних запитів.

У статті Л. Лазаренко “Організація та методика проведення дослідно-експериментальної роботи з впровадження допрофільної підготовки учнів основної школи” [5] висвітлює етапи дослідження, вимоги до елективного курсу “Складові вибору профілю навчання та подальшої освіти” та умови його реалізації. Крім того, Л.Лазаренко зазначає вимоги до створення програм навчальних курсів за вибором та умови їх виконання.

Важливим, на нашу думку, є те, що автор статті вважає логічним проведення двох етапів експерименту: попереднього (5-7 класи), “метою якого була організація профорієнтаційної роботи” [5], і формуючого (8-9 класи), “у процесі якого використовувалися різні засоби формування у учнів готовності до профільного і професійного самовизначення, проводилася діагностика та визначення досягнутого рівня цієї готовності” [5,].

У статті Л. Швачич “Допрофільна підготовка, її роль у виборі профільного навчання у старшій школі та набуття майбутньої професії” [6] виокремлює два етапи допрофільної підготовки, під час якої необхідно активізувати учнів 5-7 класів та 8-9 класів, робить акцент на формах її реалізації на другому етапі допрофільної підготовки.

Ю. Пудовкіна у своїй дисертації “Допрофільна підготовка школярів на основі раціонального поєднання базових та елективних курсів (на прикладі курсу математики)” [7] розкрила специфіку допрофільних елективних курсів й технології їхнього створення, запропонувала модель поєднання базових та елективних допрофільних та профільних курсів і за допомогою експерименту, що тривав із 2007 по 2012 роки, з’ясувала її ефективність

Черноусенко Т., Сабельнікова-Бегашвілі Н., Боброва І., Даміанова Є. у статті “Моделювання допрофільної підготовки та профільного навчання як факторів забезпечення якісної доступної освіти” [8] виокремлюють три етапи допрофільної підготовки: пропедевтичний етап (при завершенні навчання у 8 класі), мета якого – з’ясувати “освітні запити учнів” [8], основний етап (навчання в 9 класі), зокрема “моделювання видів освітньої діяльності, затребуваних у профільній школі, і прийняття рішень у різних освітніх ситуаціях” [8], заключний етап (закінчення 9 класу), сутність якого полягає в оцінюванні “готовності школяра до прийняття рішення про вибір профілю навчання в старшій школі” [8], а також її моделі (“модель внутрішньої шкільної до профільної підготовки” [8] “модель мережевої організації до профільної підготовки” [8]).

Зазначимо, що запропоновані вищезгаданими авторами часові межі (кінець 8 класу та весь 9 клас) трьох етапів допрофільної підготовки учнів не є оптимальним варіантом для визначення підлітка щодо майбутньої професії та розкриття його творчого й інтелектуального потенціалу.

Пропонуємо свій варіант поділу на етапи допрофільної підготовки: пропедевтичний (5, 6, початок та середина навчального процесу в 7 класі), основний (кінець навчального процесу в 7 класі, 8 клас, початок та середина навчального процесу в 9 класі), коригувальний (кінець 9 класу). Вважаємо, що до кінця 7 класу в учня під впливом навчального, виховного процесу, позашкільної діяльності повинні з’явитися орієнтири щодо майбутньої професії й уявлення про свої інтелектуальні, творчі здібності, можливості, інтереси тощо. Це дуже важливо, бо така самоідентифікація дозволить йому під час анкетування свідомо обрати курси за вибором, факультативи тощо, які вивчатимуться впродовж 8-9-х класів і дозволять учню прийняти остаточне рішення під час завершального (коригувального) етапу щодо вибору профілю.

Зазначимо, що допрофільна підготовка учня повинна відбуватися комплексно. На нашу думку, не можна обмежуватися лише введенням у навчальний план інтегрованих курсів та курсів за вибором. Необхідно орієнтувати педагогічний колектив на те, що під час уроків у різних формах треба систематично використовувати профорієнтаційні елементи й постійно враховувати результати анкетування учнів щодо їх здібностей та інтересів. Кожен учитель, який працює у 8-9-х класах, повинен знати про особливості професійного визначення учнів і давати їм індивідуальні завдання, під час виконання яких підлітки могли б творчо й інтелектуально розкритися.

Наприклад, знаючи про те, що учня цікавить історія, на уроці української літератури (9 клас) учитель може запропонувати реконструювати битву на Калці (поема “Слово о полку Ігоревім”) або визначити фактологічну невідповідність історичних реалій та версії автора твору. Якщо дитина хоче стати психологом, можна запропонувати такі дослідницькі завдання: ознайомившись із особливостями чоловічого та жіночого письма, з’ясувати, хто є автором вищезгаданої поеми; з’ясувати умови формування особистості князя Ігоря й причини його поведінки.

Спочатку необхідно з вчителями провести анкетування, мета якого – з’ясувати рівень готовності вчителів до реалізації допрофільної підготовки. Після аналізу анкет важливо визначити заходи, які допоможуть учителям психологічно налаштуватися й методично підготуватися до уроків з елементами профорієнтації.

Необхідно створити з учнями інформативно-комунікативні групи для швидкого інформування підлітків щодо профорієнтації, конкурсів й установлення з учнями зворотного зв’язку. При цьому треба бути готовими до того, що в групі учні не будуть виявляти активності, однак можуть звертатися особисто до організатора групи за консультацією. У цьому випадку важливо одразу відповідати на запитання та надавати консультації. Під час надсилання в групу профорієнтаційних матеріалів треба враховувати особливості сприйняття сучасними учнями інформації. Зокрема, ідеться про кліпове мислення. Дослідниця Ю.О. Солоня у своїй статті “Розроблення підходів щодо трансформації “кліпового” мислення майбутніх учителів біології способами організації навчально-дослідницької діяльності у фаховій підготовці” [9] виокремила 7 основних ознак “кліпового” мислення. Ідеться про “високу швидкість сприйняття та поверхневу обробку інформації (кількісне оперування), перевагу візуальної (образної) інформації, алогічність, дефіцит уваги та концентрації, знижену потребу та здатність до творчості, утрату бажання пізнання нового, фрагментарність і мозаїчність картин світу” [9].

Великі тексти про професії учням бажано не надсилати, оскільки на цю інформацію школярі можуть не звернути уваги через кліпове мислення, сутність якого полягає в тому, що сучасні підлітки звернуть увагу на інформацію, представлену лаконічним і яскравим образом. Краще пропонувати для ознайомлення соціальні відеореклами, присвячені вибору професії, інфографіку, де треба використовувати мінімум тексту й більше ілюстрацій. Однак, на нашу думку, не треба зловживати такою формою подачі інформації, оскільки вона сприяє продукуванню кліпового мислення, що призводить до поверхового й фрагментарного засвоєння інформації. Треба спонукати підлітків до ознайомлення з текстами про професії й сприяти розвитку критичного, логічного мислення, зв’язного мовлення, творчості за допомогою конкурсів на кращу інфографіку про професію, проєкт про професію, який учні, що вже визначилися з професією, могли б презентувати не тільки однокласникам, а тим школярам, які ще обирають професію. Важливо, щоб учень під час підготовки проєкту використовував інтерактив, відеоматеріали (епізоди з художніх фільмів про професії без елементів насильства, жорстокості, булінгу, еротики, а також без нецензурної лексики; документальні фільми), цитати з художніх книг про професії,

елементи дискусії. Учня необхідно психологічно підготувати до виступу перед аудиторією, ознайомити з деякими нюансами ораторського мистецтва. Зокрема, ідеться про оригінальний початок виступу, міміку, жести, темп мовлення тощо. Така масштабна робота, проведена під час підготовки проєкту, дозволить учню деякою мірою трансформувати кліпове мислення, що, на нашу думку, дуже важливо робити систематично, щоб належним чином розвивати аналітичні здібності школярів, дисциплінувати їх увагу, сприяти розвиткові логічного мислення. Велику допомогу в цьому процесі можуть надати батьки, зокрема спільне ознайомлення батьків і дітей із текстами про професії, бесіда щодо них.

Необхідно, щоб учні впродовж 5 років виконували такі творчі завдання:

1.Твір на тему “Моя майбутня професія – ...”/ “Мені важко обрати професію”.

2.Інтерв'ю з одним із батьків щодо професії.

5-6 класи – 7 запитань.

7 клас – 8 запитань.

8-9 класи – 9 запитань.

Вступна частина (презентація одного з батьків), основна частина (запитання – відповіді), заключна частина (враження від інтерв'ю, висновки, які зробив учень щодо професії одного з батьків).

3.Есе на тему “Мій улюблений вид діяльності”/ “Моє хобі”.

4. Словесна самопрезентація “Я майбутній (назва професії)”.

У вступній частині учень повинен зазначити своє прізвище, ім'я, по батькові, назву професії, яку обрав. В основній частині повинен дати лаконічну характеристику цієї професії та аргументи на її користь. У заключній частині повинен визначити, що треба зробити для досягнення своєї мети.

Виконання цих завдань дасть можливість простежити динаміку професійного визначення підлітків, які можуть змінювати свій вибір під впливом різних чинників, а також деякою мірою сприятиме трансформації кліпового мислення.

Детальна робота з професіограмами, що переважно містять великі текстові матеріали, також виконує коригувальну функцію щодо кліпового мислення учнів. Під час виховних годин класним керівникам треба аналізувати професіограми, провівши таку роботу :

1.Провести анкетування серед учнів, мета якого – визначити ті професії, які найбільше цікавлять учнів.

2.Підібрати такі варіанти професіограм, у яких матеріал викладено доступно для учнів мовою.

3.Провести словникову роботу перед ознайомленням із текстом професіограми.

4.Максимально активізувати роботу учнів. Треба, щоб вони були не пасивними слухачами, а учасниками процесу. Можна використати таку форму, як ток-шоу, де будуть ведучий (учень, який хоче стати журналістом), гості-проблеми (учень, який хоче бути представником конкретної професії й презентує її переваги; учень, який дотримується іншої точки зору), гості-експерти (учні, які грають роль соціолога, психолога, юриста тощо). Це дозволить сформуванню в учнів цілісне та об'єктивне уявлення про професію.

5. Ілюструвати текст професіограми фрагментами з документальних, художніх фільмів, цитатами з художньої літератури.

6. Запросити на виховну годину представника професії, професіограму якої треба проаналізувати, щоб він продемонстрував учням різницю між зазначеним у професіограмі та практичною реалізацією написаного. Під час зустрічі з представником професії, щоб максимально активізувати учнів та створити умови для реалізації себе в іншій професії (професія журналіста), можна влаштувати пресконференцію. Щоб учні змогли сформулювати цікаві запитання, треба дати школярам випереджальне завдання. Важливо, щоб представник професії, крім переваг, звернув увагу на труднощі, із якими довелося зіткнутися під час професійної діяльності. Це дасть можливість учням зробити конкретні висновки щодо професії.

Щоб робота з професіограмами була ефективною, учні повинні пройти психологічні тести. Це важливо зробити, оскільки складовою професіограми є психограма.

Відзначимо, що активізувати підлітків щодо участі в профорієнтаційних заходах можна за допомогою різних проєктів. На нашу думку, цікавим проєктом є "Місто професій". За 7 років його організатори були в 52 містах України, у ньому взяли участь понад мільйон дітей, було представлено понад 150 професій. Організатори обирали місто для перетворення його на один день на місто професій, де є локації від роботодавців, які, проводячи майстер-класи, допомагають дітям відпрацювати деякі навички, пов'язані з конкретною професією. Діти за один день можуть спробувати реалізуватися в декількох професіях. Їм дозволяють розбирати автомат, виїжджати разом із патрульним на місце пригоди на автомобілі, дізнаються більше про надання першої медичної допомоги. Учасникам проєкту видають трудові книжки з першими записами про професію, а також "гроші", за які вони можуть на території міста професій придбати солодощі та канцелярські товари. Такий проєкт дозволяє охопити велику кількість дітей. Наприклад, у Ковелі в ньому взяли участь більше 3 тисяч дітей. На нашу думку, крім переваг (ознайомлення з багатьма професіями, активна участь у проєкті, спілкування з представниками різних професій) цього проєкту, слід відзначити недоліки: діти отримують фрагментарні уявлення про професію, не дізнаються про труднощі, із якими стикаються представники професії, отже, відсутня об'єктивність, необхідна для прийняття рішення.

Трансформацією вищезгаданого проєкту через пандемію став проєкт "ProFile", організатором якого є Українська Освітня Фундація. Він реалізується за підтримки Тетяни Люльки – ідеолога проєкту "Місто професій". Уже є 60 відео, у яких ідеться про 60 професій. Активними учасниками цього проєкту є підлітки, які весь день знаходяться поряд із представником однієї з професій. Цікавим є те, що в сюжеті відео є інтригуючий момент: підлітку пропонують обрати один конверт із тих, які йому запропонували, і завдяки написаним словам угадати професію, зі специфікою якої буде знайомитися. Упродовж зйомок представник професії й підліток спілкуються, разом працюють, дотримуючись техніки безпеки. Підліток не приховує своїх почуттів, коментує все, що робить, максимально висловлює свої думки. Без сумніву, задум проєкту цікавий, однак,

на нашу думку, є суттєві недоліки: дитині не показують недоліки професії, комунікативне коло обмежене, непередбачуваних ситуацій, пов'язаних із професією, не продемонстровано, участь у проєкті бере лише конкретна дитина, а діти-глядачі залишаються пасивними глядачами. Підліток не отримує об'єктивного уявлення про професію. Необхідно відзначити, що проєкт поступово удосконалюють, підсилюючи профорієнтаційною складовою. Зокрема, ідеться про блиц-відповіді (тривалість – 5 хвилин) відомих особистостей, а також введення ведучого, якого відбиратимуть за допомогою кастингу серед претендентів вікової категорії 13–17 років.

Крім вищезазначених проєктів, є профорієнтаційний проєкт “Один день”, у якому бере участь молодий чоловік, щодня змінюючи професії й упродовж свого робочого дня демонструючи нюанси конкретної професії.

На нашу думку, участь у таких проєктах повинна бути доступна багатьом зацікавленим підліткам, однак, на нашу думку, у цьому напрямку краще активізувати учнів 9 класу, із якими у 8 та попередніх класах було проведено психологічне тестування й цілеспрямовану профорієнтаційну роботу в різних формах (виховні профорієнтаційні заходи, спілкування з батьками щодо професій, інтерв'ю з представниками професій, участь у презентації профорієнтаційних проєктів, детальна робота з професіограмами, участь у конкурсах щодо профорієнтації тощо). Пропонуємо для об'єктивного уявлення дитини про конкретну професію започаткувати інший проєкт – “5 днів у професії”, участь у якому треба організовувати під час весняних канікул. Важливою умовою участі є перемога (1, 2, 3 призові місця) у заздалегідь організованому конкурсі, пов'язаному з профорієнтацією, або мотивувальний лист щодо участі в проєкті “5 днів у професії”. Упродовж першого дня учасник буде спілкуватися зі своїм наставником – представником професії, який повинен провести з підлітком інструктаж із техніки безпеки, ознайомити з місцем роботи, посадовою інструкцією, колегами, розповісти про нюанси роботи, а також продемонструвати їх. Упродовж наступних 4 днів підліток буде самостійно виконувати свої посадові обов'язки, спілкуватися з колегами й тими особами, із якими під час роботи спілкується представник професії. Важливо максимально наблизити підлітка до реалій професій із її перевагами та недоліками, щоб він під час обрання профілю навчання зробив правильний вибір. Звичайно, у підлітка повинно бути право в будь-який момент відмовитися від участі в такому тривалому проєкті. Крім того, обов'язково повинна бути психологічна підготовка й постійна рефлексія, яку можна забезпечити не лише завдяки спілкуванню з психологом, а й веденню щоденника. Відзначимо, що цей проєкт, на нашу думку, повинна реалізовувати держава, забезпечивши фінансування та провівши відповідну юридичну процедуру.

На жаль, більшість профорієнтаційних конкурсів орієнтована на старшокласників – майбутніх абітурієнтів, із якими активно спілкуються представники закладів вищої освіти, учні 8-9-х класів переважно залишаються поза їхньою увагою, хоча деякі заклади вищої освіти у своїй структурі мають ліцеї, куди випускники 9 класів могли б вступити. На нашу думку, необхідна активізація профорієнтаційної роботи з боку ліцеїв, які б могли надавати профорієнтаційні майданчики, проводити конкурси, майстер-класи,

профорієнтаційні ярмарки, тренінги, хакатони з активним залученням учнів 9 класу, які вже визначилися з професією, тощо.

До речі, на нашу думку, треба звернути увагу на такий захід, як освітній хакатон. Місцем проведення може бути заклад гімназія, ліцей, університет, за умови пандемії може реалізуватися в онлайн форматі.

Пропонуємо такі методичні рекомендації для проведення хакатону.

1. За допомогою анкетування треба з'ясувати, хто з учнів 9 класу обрав однакову професію.

2. Треба організувати зустріч усіх вищезазначених учнів, пояснити їм умови проведення хакатону й повідомити про те, що вони повинні утворити команди.

3. Необхідно дати гімназістам тиждень на комунікацію, під час якої вони повинні більше дізнатися один про одного (інтереси, життєві кредо, риси характеру, особливості спілкування, творчі здібності, інтелектуальний потенціал), тобто учасники команд повинні звикнути один до одного.

4. Познайомити команди з наставниками, які повинні відповідати на запитання та давати поради. Наставники повинні бути представниками тієї професії, яку обрали учасники команд.

5. Команди отримують завдання, пов'язане з їхньою майбутньою професією, і повинні виконати його впродовж конкретного періоду часу. Наприклад, майбутнім журналістам необхідно зняти соціальну відеорекламу про свою майбутню професію. Під час виконання цього завдання учасники чітко повинні визначити обов'язки (оператор, режисер, монтажер, сценарист, актори тощо) кожного учня, повинні бути готові виконати нове завдання. Щоб виконати завдання швидко, учасники повинні вміти працювати в групі та індивідуально. Так, монтажер за той час, коли інші учасники пишуть сценарій, повинен завантажити відповідну комп'ютерну програму й завдяки урокам у мережі навчитися робити монтаж. Оператор та режисер, почувши основну ідею соціальної реклами, повинні шукати локації для зйомок тощо.

6. Захист проєктів (пітчінг) відбувається перед журі, членами якого є представники обраних гімназістами професій.

7. Нагорода переможців призами, пов'язаними з майбутньою професією.

Такі заходи варто проводити під час канікул, щоб вони не заважали навчальному процесу.

Для кожного етапу допрофільної підготовки, на нашу думку, треба розробити методичні рекомендації щодо профорієнтаційних заходів з урахуванням вікових психофізіологічних особливостей підлітків. Пропонуємо декілька прикладів.

Учням 5 класу, які є молодшими підлітками, необхідно запропонувати написати казку про улюблену професію. Оскільки учні 5 класу вивчають казки й здатні фантазувати, треба дати їм можливість реалізуватися в цьому напрямку.

1. Учень повинен самостійно обрати професію, про яку він захоче написати казку.

2. Повинен повторити ознаки такого жанру, як казка.

3. Учень повинен більше дізнатися про професію з різних джерел. Бажано, щоб про неї йому розповіли батьки.

4. Варто поради дитині проілюструвати свою казку.

5. Після виконання завдання учень повинен прочитати свою казку перед однолітками, продемонструвати їм малюнок, відповісти на запитання учнів.

Учитель може зробити конкурс таких казок, у результаті якого переможці отримають призи, пов'язані з професіями, про які вони написали казки.

Учням 6 класу, які є молодшими підлітками, варто запропонувати написати твір на тему "Професія... на основі моїх спостережень". Оскільки в учнів 6 класу поступово виникає здатність спостерігати за довкіллям, їм варто запропонувати виконати вищезазначене завдання відповідно до рекомендацій.

1. Учень повинен визначитися з професією, яка йому цікава.

2. Учитель та батьки повинні продумати заходи, за допомогою яких можна створити дитині умови спостереження за представником цієї професії.

3. Учень необхідно пояснити, упродовж якого часу повинні відбуватися спостереження (2 місяці) та яким чином ці спостереження треба фіксувати (робити записи в щоденнику).

4. Учень повинен презентувати свій твір перед аудиторією в оригінальній формі й відповісти на запитання своїх однолітків.

Висновки

Отже, запропонована нами трьохетапна комплексна допрофільна підготовка учнів упродовж п'яти років дозволить підліткам найбільше розкрити свій творчий та інтелектуальний потенціал, а також визначитися з подальшим профілем навчання й майбутньою роботою. Запропоновані профорієнтаційні заходи не є вичерпними й потребують розширення їх списку, а також методичних розробок до них.

Список використаних джерел:

- [1] Липова, Л., Мартиненко С.М. (2005). Відбір змісту освіти на етапі допрофільної підготовки учнів. Вилучено з <http://www.ippo.org.ua/files/>
- [2] Успенська, В. (2009). Упровадження до профільної біологічної освіти – важлива передумова профільного навчання з біології. *Педагогічні науки. Профільна освіта. Збірник наукових праць*. Суми: Видавництво Сум ДПУ ім. А.С.Макаренка. Ч. 2. 247-256.
- [3] Цільові проекти як основа інноваційної моделі допрофільної підготовки (2021). Вилучено з <https://works.doklad.ru/view/FGGk8qaXYeo.html>
- [4] Жиліна, Л., Корженко, С. (2012). Організація допрофільної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл на базі професійно-технічного навчального закладу. *Профільне навчання та професійна підготовка учнів на базі ПТНЗ: досвід, проблеми та перспективи [Текст]: Науково-методичний посібник (за матеріалами круглого столу – Профільне навчання (технологічний напрям) учнів старшої школи на базі ПТНЗ: досвід, проблеми та перспективи, в рамках Другої міжнародної виставки – Сучасні навчальні заклади – 2011. Нестерова Л.В., Чеснокова Л.Г., Дремова І.Б., Романенко Л.В., Герлянд Т.М., Стременко Л.О. (укл.). Нестерової Л.В. (ред.). Київ: ІПТО НАПН України. 47-51.*
- [5] Лазаренко Л. (2010). Організація та методика проведення дослідно-експериментальної роботи з впровадження допрофільної підготовки учнів основної школи. *Молодь і ринок*. №5 (64). 122-127.
- [6] Швачич, Л. (2013). Допрофільна підготовка, її роль у виборі профільного навчання у старшій школі та набуття майбутньої професії. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти: збірник наукових праць*. Кривий Ріг. 132-138.

- [7] Пудовкина, Ю. (2012). Предпрофильная подготовка школьников на основе рационального сочетания базовых и элективных курсов (на примере курса математики) (диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук). Нижний Новгород.
- [8] Черноусенко, Т., Сабельникова-Бегашвілі, Н., Боброва І., Даміанова, Є. (2012). Моделирование допрофильной подготовки и профильного обучения как факторов обеспечения качественного доступного образования. *Предпрофильная подготовка и профильное обучение как факторы обеспечения качественного доступного образования (методические материалы)*. Н.Н. Сабельниковой-Бегашвили (наук. ред.). Ставрополь: ГБОУ ДПО СКИРО ПК и ПРО. 16-35.
- [9] Солоня, Ю. (2019). Розроблення підходів щодо трансформації "кліпового" мислення майбутніх учителів біології способами організації навчально-дослідницької діяльності у фаховій підготовці. *Інноваційна педагогіка: зб. наук. фахових праць*. Вип. 13, т. 1. 156-163.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.073

ЕФЕКТИВНІСТЬ ТЕХНОЛОГІЇ TASK-BASED LEARNING В РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВИХ НАВИЧОК СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Воробель Марія Михайлівна

канд. пед. наук, викладач кафедри української та іноземних мов

Львівський державний університет фізичної культури

імені Івана Боберського. Україна

Анотація. У статті розглянуто сучасну технологію Task-Based Learning (TBL) у навчальному процесі, проаналізовано та описано основні етапи навчання та планування практичних занять в рамках підходу Task-Based Learning (TBL), розглянуто також позитивні та негативні моменти використання даної технології для студентів при вивченні англійської мови у ВНЗ. Проаналізувавши значні переваги технології TBL як одного із найновітніших та найефективніших комунікативних методів інтерактивного спілкування та розвитку мовленнєвих навичок студентів при вивченні англійської мови, визначено за необхідність застосування і активного впровадження технології Task-Based Learning (TBL) на практичних заняттях з англійської мови у ВНЗ задля активного залучення студентів до цілеспрямованих реальних завдань, підвищення їх мотивації до вільного спілкування, а отже і до прискорення самого процесу вивчення англійської мови.

Ключові слова: технологія Task-Based Learning (TBL), комунікативний підхід, комунікативне завдання, мотивація, розвиток мовленнєвих навичок студентів, методи інтерактивного спілкування.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями, аналіз останніх досліджень і публікацій. Невід'ємною складовою професійної підготовки спеціалістів різного профілю є вивчення англійської мови, яка є важливою частиною сучасного ритму життя. Метою навчання англійської мови в вищій школі на сучасному етапі є оволодіння студентами комунікативними компетенціями, що дозволяють реалізувати їхні знання, уміння, навички для розв'язання конкретних комунікативних завдань в реальних життєвих ситуаціях. Студенти мають бути підготовлені на основі якісного сучасного аутентичного навчального матеріалу до свідомого використання іноземної мови в подальшому житті та роботі.

Якісна мовна підготовка студентів неможлива без використання сучасних освітніх технологій. Без пошуку продуктивних методів та методик викладання, звичайно, не може йти мова про ефективне оволодіння іноземними мовами, як, власне, і про сучасну організацію навчального процесу. Для досягнення

високого рівня іноземної мови викладачеві важливо знати новітні методи викладання, спеціальні навчальні техніки та прийоми, щоб оптимально підібрати той чи інший метод відповідно до рівня знань, потреб, інтересів студентів тощо.

На даному етапі розвитку методичної науки відносно новим підходом у вивченні англійської мови, тобто однією із альтернатив може стати – технологія навчання, заснована на виконанні завдань без традиційного підготовчого пояснення і тренування мовного явища. Цю технологію можна назвати «дзеркальним відображенням» традиційної схеми, і не тільки в частині послідовності роботи з мовним матеріалом, але і в принципі його відбору, представлення та організації. В англо-американській традиції вона отримала назву **Task-Based Learning** – метод «навчання на основі завдань» або «метод комунікативних завдань», який розвинувся на основі комунікативного методу вивчення іноземної мов, використання якого активно сприяє розвитку у здобувачів освіти навичок XXI століття (критичне мислення, комунікація, командна праця, креативність).

Проблема вибору методичного напрямку та ефективного підходу при вивченні англійської мови є актуальною і знайшла своє відображення у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема сучасні підходи до викладання англійської мови досліджували Биркун Л., Блик Е., Пометун О., Пироженко Л., Редько В., Скуратівська М., Шевченко Є., Hashim, F., Richards J., Rodgers T. та інші [2, 1, 4, 5, 6, 7, 12, 17]. Значну роль у популяризації методу на основі завдань (TBL) мали роботи Джейн і Девіда Вілліса (Jane & Devid Willis), відображені у численних книгах і статтях. У 1997 році Джейн Вілліс запропонувала та описала цю модель у своїй книзі «A Framework of Task-Based Learning» [22]. Прабху Н. (Prabhu N.) є найбільш помітною людиною в розробці цільової навчальної літератури. Його головна спроба була підвищення обізнаності щодо підходу TBL [16]. Ефективність впровадження методу комунікативних завдань TBL на заняттях з іноземної мови популяризували у своїх працях зарубіжні вчені Bowen T., Ellis, R. Lopes, J., Nunan, D., Skehan P., Tanasarnsanee M., Willis J. & Willis D. та інші [8, 11, 13, 14, 18, 19, 23]. Аналіз наукових джерел з досліджуваного питання свідчить про те, що головна увага приділяється взаємодії учасників спілкування. Отже, технологія **Task-Based Learning (TBL)** сьогодні поступово стає частиною багатьох навчальних планів, проте залишається все ще новою концепцією для більшості викладачів англійської мови. Тому викладачі іноземних мов постійно знаходяться у творчому пошуку новітніх та результативних прийомів, які б дали можливість в обмежений аудиторний час зацікавити студентів, заохотити їх до роботи та творчості, удосконалити та примножити набуті ними знання. Прагнення педагогів модернізувати процес викладання іноземних мов призводить до глибшого вивчення та вдосконалення новітніх технологій.

Метою статті є дослідження та аналіз сучасної технології Task-Based Learning (TBL) в навчальному процесі студентів ВНЗ, виявлення сильних і слабких сторін, наслідків реалізації та ефективності цього підходу в розвитку мовленнєвих навичок студентів при вивченні англійської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням

отриманих наукових результатів. Ми всі опановуємо знаннями по-різному, тому в процесі вивчення іноземної мови можуть використовуватися різні технології та підходи, а не тільки традиційні. TBL (Task-Based Learning) підхід, розроблений і актуалізований в рамках комунікативного підходу до навчання іноземної мови (Communicative Language Teaching), пропонує альтернативний спосіб подачі нового мовного матеріалу. При такому підході викладач не визначає заздалегідь, які конструкції будуть вивчатися. Заняття будується на виконанні комунікативних завдань, що мають на увазі виконання певного завдання, і розглядаються ті мовні форми, які знадобляться студентам для їх виконання. Тому заняття на основі завдань нагадує зворотний характер заняття (представлення-практика-продукування) і пропонує набагато більше можливостей для вільного використання мови, ніж типовий формат заняття Presentation, Practice, Production (PPP) «презентація-практика-продукування» [2].

Технологія Task-Based Learning (TBL) за останні роки дедалі більше завойовує повагу і досі рекомендований підхід у навчальній практиці. Навчання методом комунікативних завдань дає студентам можливість використовувати мову більш природно і усвідомлено, а це веде до кращого запам'ятовування. Оскільки мова – це інструмент, який студенти використовують для виконання завдання та досягнення конкретного результату, основна увага у цьому підході приділяється саме виконанню завдання. Саме тому творці TBL поставили собі за мету створити педагогічний підхід у гармонії з процесом вивчення мови [23]. «Вивчення мови не є лінійним: учні набувають предметів мови один за одним у представленому їм порядку. Вони, навпаки, вивчають численні речі одночасно і недосконало» [15, с.161–181].

Технологія Task-Based Learning (TBL) була започаткована у 80-х роках ХХ ст. і має багато ключових принципів, спільних з комунікативним викладанням, оскільки вона орієнтована на студентів та сприяє активному їх залученню до цілеспрямованих реальних завдань, які зосереджені на спілкуванні та змісті, що тим самим прискорює процес вивчення іноземної мови.

Багато вчених вже впровадили підхід, який базується на завданнях, у своєму навчанні, а результати, в більшості випадків, були позитивними. Коротко згадаємо деяких науковців, які впровадили свої методи та представили свої результати.

Замість підходу «презентація-практика-продукування» (PPP) Лопес Дж. (Lopes J.) провів експеримент на основі техніки TBL для викладання англійської мови у двох класах в приватній школі на півдні Бразилії. Він виявив, що учні, використовуючи інструкції на основі завдань (TBL), вивчали англійську мову ефективніше, оскільки вони використовували цю мову, щоб отримувати доступ до інформації, вирішувати проблеми та говорили про особистий досвід [13, с. 83-95].

Танасарсані М. (Tanasarnsanee M.) порівнює викладання японської мови за допомогою ЗР та підходу «навчання на основі завдань». Результат показав, що учні, які вивчили японську мову завдяки навчанню на основі завдань продемонстрували вищу компетентність з японської мови у спілкуванні, ніж ті, хто навчався за допомогою підходу ЗР (презентація-практика-продукування)

[19].

Елліс Р. (Ellis R.) підкреслює, що викладання мови на основі завдань є формою навчання що трактує мову в першу чергу як інструмент для спілкування, а не як об'єкт для дослідження або маніпуляція [11, с. 193–200]

Гашим Ф. (Hashim F.) стверджує, що навчання іноземній мові процвітає найбільше, коли студенти перебувають у позитивному оточенні і їм даються можливості спілкування в автентичних ситуаціях [12]. Відповідно, було запропоновано, щоб вчителі та викладачі відмовлялися від традиційного підходу до навчання та замінювали його комунікативним викладанням мови.

Нунан Д. (Nunan D.) припускає, що навчання на основі завдань заохочує до навчання, допомагає учням розвивати індивідуальні відмінності та підтримує самостійність у навчанні [15, с. 161–181].

У цій технології мова виступає не як вправа, а як інструмент виконання завдання, тобто є інструментом досягнення мети (як і в реальному спілкуванні: мова – засіб комунікації). Ця технологія відображає природний процес засвоєння мови: спочатку ми відчуваємо потребу сказати щось, потім намагаємося це сказати, говоримо і намагаємося зробити своє мовлення кращим [21].

Завдання стосується зусиль із вивчення мови, які вимагають від учнів розуміння маніпулювати та виробляти цільову мову, коли вони виконують поставлене завдання, залучаючи реальний світ мови [18].

1. За словами Вілліс Дж. (Willis J.) завдання – це діяльність, в якій цільова мова використовується з комунікативною метою для досягнення результату [22, с. 18]. З іншого боку, Nunan, D. [14] використовує слово «завдання» замість «діяльність». Елліс Р. (Ellis R.) визначає «завдання» як діяльність, яка в першу чергу орієнтована на сенс, тоді як вправи – це діяльність, яка є в першу чергу орієнтована на форму [11, с. 193–200].

У 1970-х та 1980-х роках завдання часто називали "Комунікативна діяльність" [10]. Термін "комунікативна діяльність" поступово замінився «завданнями» [9]. Прабху Н. (Prabhu N.) визначає завдання як «діяльність, яка вимагає, щоб учні досягали результату на основі наданої інформації через певний процес, хоча це дозволяє вчителям контролювати та регулювати цей процес» [18, с. 24].

З точки зору TBL справжнім комунікативним завданням можна вважати рольову гру, у якій потрібно знайти правильне рішення проблеми чи дійти згоди з певних питань. Проте проведення гри, обмін інформацією можна розглядати як актуальне завдання для TBL лише за умови відходу від тотальної зосередженості на структурах та формах. Завдання повинні мати відповідний рівень складності, а їх виконання – вимагати використання усіх набутих знань та умінь з іноземної мови і давати студентам повну свободу вибору мовних засобів.

Використання TBL техніки включає кілька етапів, що відображають хронологію проведення практичного заняття.

Під час першого етапу (названого зарубіжними дослідниками як «Pre-task») викладач позначає тему комунікативного завдання, ставлячи перед студентами проблему або задачу, яку слід вирішити в процесі обговорення, дає чіткі

інструкції з виконання завдання. Викладач може також згадати з студентами необхідний для здійснення даного завдання лексико-граматичний матеріал. Даний етап може також включати прослуховування запису, де інші люди виконують подібне завдання, що забезпечить студентів наочним прикладом того, що від них очікують.

Другий етап (так званий «During task») має на увазі реалізацію поставленого завдання в парах або малих групах з використанням відповідних мовних форм, в той час як викладач лише спостерігає, направляючи процес обговорення. На даному етапі студенти розробляють план виконання завдання, відбираючи потрібні мовні засоби, а потім практикуються в відтворенні своїх ідей в групах або парах. Вони можуть звернутися до викладача за порадою чи допомогою, якщо виникають будь-які труднощі.

Третій етап («Post-task») має на увазі уявлення студентами свого вирішення проблеми або завдання перед всією групою. Викладач може відразу здійснити зворотний зв'язок і оцінити зміст їх мовних висловлювань. Завершальний етап передбачає аналіз тих мовних засобів, які були відібрані студентами для виконання завдання, і обговорення правильності їх вживання, а також подальше закріплення і відпрацювання використаних мовних конструкцій [23, с.12].

На останньому етапі викладач може використовувати як імпліцитні, так і експліцитні прийоми фокусування на мовній формі. Імпліцитні прийоми мають на увазі так звані роз'яснення (requests for clarification), коли учасники виконання комунікативного завдання звертаються один до одного з проханням роз'яснити їх думку, таким чином, пропонуючи перефразувати незрозуміле мовне висловлювання. Експліцитні прийоми включають: експліцитно коригування (explicit correction), коли учасники помічають помилки в мовному висловлюванні один одного і виправляють їх; запитання (query), коли під час обговорення задається безпосередньо питання про правильність вживання мовних форм; порада (advice), яка може бути використана в основному викладачем, як рекомендація або нагадування про необхідність використовувати ту чи іншу конструкцію, характерну для даного мовного контексту [22, с.17.].

Головна ідея методу Task-based learning полягає в тому, щоб залучити студента до комунікативної ситуації і попросити його виконати комунікативне завдання чи задачу. Комунікативна ситуація — це будь-яка життєва ситуація, в якій використовується мовлення, отже, сюди належать також і маленькі завдання (small talks).

Будь-яке завдання, розроблене за технологією «навчання на основі завдань», засноване на наявності «пробілу», який необхідно заповнити. Перший вид «пробілу» – **Information-gap activity** (пропуск інформації – передача інформації від однієї людини до іншої), наприклад, групова робота по відновленню пропущеної частини інформації. Другий **Reasoning-gap activity** (пропуск аргументу – використання висловлювання за допомогою узагальнення, практичне міркування, поняття взаємин), наприклад, вправу на вибір кращого варіанта дії за допомогою діалогу, обговорення. Ще один вид **Opinion-gap activity** (пробіл думки – поділитися думкою, почуттями, ставленням

з якоїсь значущої теми), наприклад, дискусія на соціальну тему [1, с. 68-73.].

Перш ніж застосувати цей підхід, викладачів слід ознайомити з типами завдання, яке буде представлено студентам. Вілліс Д. (Willis D.) класифікував їх на шість типів завдань, а саме:

- **Listening:** *Слухання* – мозковий штурм, встановлення фактів;
- **Ordering and Sorting:** *Впорядкування та сортування* – послідовність, аранжування, класифікація, класифікація;
- **Comparing:** *Порівняння* – узгодження, пошук подібностей та відмінностей;
- **Problem solving:** *Вирішення проблем* – аналіз реальних або гіпотетичних ситуацій;
- **Sharing personal experiences:** *Обмін особистим досвідом* – оповідання, опис, дослідження і пояснення думок, реакцій;
- **Creative tasks:** *Творчі завдання* – мозковий штурм, встановлення фактів, упорядкування та сортування, порівняння вирішення проблем тощо.

За словами Willis J. найважливішим є вибір значущого завдання, яке пов'язане з реальною діяльністю. Воно повинен надавати можливість обмінюватися інформацією з акцентом на сенс і мати чітку мету (студенти знають результат, який вони очікують). Учні виконують завдання в парах або групах. У практиці виявили досить високу ефективність таких форм роботи як індивідуальна, робота в парах, групах і робота в команді. Робота в групах і парах – це необхідна умова під час використання підходу до навчання на основі завдань: створює сприятливий клімат для спілкування, звільняє студентів від хвилювання про те, що вони повинні говорити перед групою, робить студентів більш відповідальними та автономними, адже кожен із них несе однакову відповідальність за виконання завдань. Крім цього робота в групах і парах також збільшує час спілкування для кожного студента [24].

Найбільш відомі форми роботи в парах і групах:

- внутрішні (зовнішні) кола (inside/outside circles);
- мозковий штурм (brain storm);
- читання зигзагом (jigsaw reading);
- обмін думками (think-pair-share);
- парні інтерв'ю (pair-interviews) та інші [9].

TBL підхід до вивчення іноземної мови у ВНЗ має ряд помітних переваг:

1. На всіх етапах навчання для того, щоб виконати поставлене перед ними комунікативне завдання, студенти користуються різними мовними засобами для передачі своїх думок іноземною мовою, а не відпрацьовують лише одну, відібрану заздалегідь конструкцію.

2. Природний контекст комунікативної взаємодії розробляється з урахуванням досвіду спілкування іноземною мовою студентів, їх рівня володіння іноземною мовою, а також з урахуванням їх інтересів та актуальних для обговорення тем.

3. При TBL підході студенти мають можливість практикувати набагато більшу кількість лексичних фраз, словосполучень, мовних зразків і мовних форм.

4. Досліджувані мовні засоби відбираються, більшою мірою виходячи з потреб студентів, а не на підставі заздалегідь прийнятого викладачем рішення

або завдань, запропонованих в підручнику.

5. TBL підхід враховує всі постулати комунікативного підходу до навчання іноземної мови та на заняттях із застосуванням даного методу більше часу відводиться для розвитку навичок говоріння.

6. TBL підхід сприяє підвищенню мотивації, викликає жвавий інтерес до вивчення іноземної мови і дозволяє підтримувати зворотний зв'язок з учнями.

Отже, використання технології **Task-Based Learning (TBL)** – «навчання на основі завдань» дає можливість:

- стимулювати пасивний словниковий запас;
- говорити іноземною мовою без страху бути виправленим;
- активно контролювати своє навчання;
- обговорювати матеріали на мовні теми, які знаходяться за межами традиційних «навчальних» тем і взяті з реальної комунікації.

Для забезпечення активної участі студентів важливо підібрати цікаву тему для обговорення, що мотивує їх, викликає внутрішню потребу у спілкуванні, а отже, сприятиме найбільш ефективному розвитку мовлення. Отже, ключовою вимогою за технологією Task-Based Learning є постановка мети, якої необхідно досягнути в процесі спілкування. При цьому мова засвоюється не як набір мовних явищ, а ніби у «соціальному контексті», тобто асоціюється з ситуацією спілкування, у якій ті чи інші лексичні та граматичні одиниці типово вважаються носіями. Вивчення мови відбувається в процесі спілкування та взаємодії, що сприяє розвитку мовної компетенції студентів [8].

Висновки. TBL – це підхід, орієнтований на студента, в якому студенти вивчають цільову мову за допомогою самомотивації на основі завдань, проводять дослідження в групах та готують проекти. Навчання на основі завдань дозволяє студентам використовувати свої мовленнєві навички на поточному рівні і використання мови стає необхідністю для досягнення мети. Таким чином, TBL використовує інтерактивні завдання, у яких присутня змістовна комунікація та взаємодія між студентами в групі. Вся мова (слухання, мовлення, читання та письмо) повинна бути інтегрована. Студенти повинні оцінювати власну продуктивність і прогрес. Враховуючи такі принципи, TBL вважається більш ефективним, ніж традиційні методи.

Однак необхідно відзначити, що використання TBL підходу в групах з низьким рівнем володіння англійською мовою (Pre-Intermediate), невеликим словниковим запасом і низьким рівнем сформованості комунікативних навичок досить важко реалізувати. У таких випадках можливе застосування лише елементів TBL підходу на останньому етапі вільної практики. Вибираючи методи і способи навчання, необхідно враховувати індивідуально-особистісні особливості студентів і рівень володіння англійською мовою групи в цілому. Оптимальним буде комбіноване використання різних підходів до вивчення англійської мови, кожен з яких буде доповнювати і заповнювати недоліки один одного і таким чином може бути досягнута максимальна ефективність вивчення англійської мови.

Список використаних джерел:

- [1] Блик, Е. С. (2015). Использование метода коммуникативных заданий в обучении студентов английскому языку. Педагогическое образование в России. Научное издание ФГБОУ ВПО «Уральский государственный педагогический университет»

- № 2. С. 68-73.
- [2] Використання методу TBLT у процесі вивчення англійської мови. Вилучено з <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-metodu-tblt-u-procesi-vivcenna-anglijskoi-movi-188493.html> 11.02.2021
- [3] Комунікативні методи та матеріал для викладання англійської мови; перекл. з англ. мови та адаптація Л. В. Биркун. (1998). Oxford Univ. Press. С. 20-48.
- [4] Пометун, О., Пироженко, Л. (2005). Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід К..
- [5] Редько, В. (2011). Інтерактивні технології навчання іноземної мови / В. Редько. Рідна школа. № 8-9. С. 28-36.
- [6] Скуратівська, М.О. Сучасні методи та технології викладання іноземних мов. Вилучено з <http://intkonf.org/skurativska-mo-suchasni-metodi-ta-tehnologiyi-vikladannya-inozemnih-mov-u-vischiy-shkoli-ukrayini/14.02.2020>
- [7] Шевченко, Є. (2005). Використання інтерактивних технологій для розвитку пізнавального інтересу на уроках англійської мови. Англійська мова та література. № 24. С. 4-6.
- [8] Bowen, T. What is TBL?. Teaching approaches: task-based learning. Вилучено з <http://www.onestopenglish.com> 14.02.2021
- [9] Bygate, M., Skehan, P., & Swain, M. (2001). Introduction. In M. Bygate, P. Skehan & M. Swain (Eds.), *Researching pedagogic tasks. Second language learning, teaching and testing*. London: Longman
- [10] Crookes, G. 1986. Task classification: A cross-disciplinary review. (Technical Report No. 4). Center for Second Language Classroom Research, Social Science Research Institute, University of Hawaii at Manoa
- [11] Ellis, R. Task-based research and language pedagogy // *Language Teaching Research*. 2000. № 4(3). pp. 193–200
- [12] Hashim, F. (2006). *Language Immersion for Low Proficiency ESL Learners: The ALEMAC Project. The Reading Matrix*. Vol. 6
- [13] Lopes, J. (2004) *Introducing TBL for English teaching in Brasil: Learning how to learn the hurdles*. In B.I. Leaver & J.R. Willis (Eds.). *Task-based instruction in foreign language education* (pp. 83-95) Washington. DC: Georgetown University Press
- [14] Nunan, D. (2004). *Task-based language teaching*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- [15] Ogilvie, G., & Dunn, W. (2010). Taking teacher education to task: Exploring the role of teacher education in promoting the utilization of task-based language teaching. *Language Teaching Research*, 14(2), pp. 161–181
- [16] Prabhu, N. S. (1987). *Second language pedagogy*. Oxford: Oxford University Press
- [17] Richards, J., & Rodgers, T. (2004). *Approaches and methods in language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press
- [18] Skehan, P. 1996. A framework for the implementation of task-based instruction. *Applied Linguistics*, 17(1), pp. 38-62
- [19] Tanasarnsanee, M. (2002). 3Ps, Task-Based Learning, and the Japanese Learner English Teaching. *An International Journal* 5.
- [20] Task-Based Learning (TBL). Вилучено з <http://www.slideshare.net> 8.02.2021. pdf
- [21] Williams, J. (1995). Focus on form in communicative language teaching: Research Findings and the classroom teacher. *TESOL Journal*, 4(4), pp. 12-16
- [22] Willis, J. (1996a). A framework for task-based learning. London: Longman. ELT, 1996. – 160 p.
- [23] Willis, D. and Willis, J. (2001). Task-based language learning. In R. Carter and D. Nunan (eds.) *The Cambridge Guide to Teaching English to Speakers of Other Languages* (pp. 172-179). Cambridge: Cambridge University Press

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.074

ЗМІНИ В ОНЛАЙН-НАВЧАННІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Єфімова Ольга Миколаївна

кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри англійської мови технічного спрямування №2
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Україна

Жицька Світлана Анатоліївна

старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №2
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Україна

Химай Наталія Ігорівна

старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №2
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Україна

Браєвська Анастасія Ігорівна

викладач кафедри іноземних мов факультету права та міжнародних відносин
Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна

Анотація: Застосування онлайн-системи у навчальний процес закладами вищої освіти, особливо актуальне під час пандемії та карантину. Сучасність диктує нам свої умови, що спонукає швидко адаптуватись та змінювати форми навчання. У процесі формування іншомовної підготовки студентів дистанційного навчання виникає нове складне завдання – це застосовування новітніх засобів навчання, спрямованих на розв'язання проблем у проектуванні, моделюванні, прогнозуванні, системному аналізі та інших аспектах навчального онлайн процесу. У роботі розглянуті форми: онлайн-навчання, офлайн-навчання, синхронне і асинхронне навчання, використання технології змішаного навчання в онлайн-освіті в умовах пандемії Covid-19.

Ключові слова: онлайн-навчання, офлайн-навчання, синхронне і асинхронне навчання, змішане навчання, освітні платформи.

Сьогодні, під час пандемії та карантину, багато викладачів думають про те, які вони могли б запропонувати онлайн-альтернативи для своїх занять. Зараз з'являється все більше можливостей, як адаптувати онлайн-навчання для студентів. Насамперед, потрібно обміркувати про можливості та обмеження

різних форм спілкування. Адаптація до звичного типу навчання, створить студентам відчуття повсякденного спілкування.

Сучасні методи навчання іноземним мовам засновані на комунікативному підході. Вважається, що принципово важливим в навчанні є можливість невідкладно застосовувати знання на практиці, тобто в комунікації. Комунікативний підхід передбачає таку організацію процесу навчання, за якої всі методи та прийоми повинні відобразитись через особистість курсанта, його потреби, мотивацію та здібності. Тільки за такої умови курсант стає суб'єктом мовленнєвої та навчальної діяльності, її активним учасником [1].

Процес формування іншомовної підготовки студентів включає в себе використання цифрових технологій, які вносять в освітній процес зручність та гнучкість, привертають все більшої уваги у викладачів й дають можливість повного занурення студентів у предмет. Можна скільки завгодно пояснювати, малювати на дошці, показувати картинки та схеми, але не домогтися такого ефекту, як за допомогою технологій віртуальної реальності. Використання інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема, можливостей Інтернет, істотно підвищує якість навчання, оскільки забезпечує впровадження нових форм представлення інформації. Всебічне застосування сучасних інформаційних технологій постачає студента знаннями та навичками, робить його більш самостійним та відповідальним у навчанні.

Необхідність адаптувати заняття в найкоротші терміни не дає можливості зосередитися і переосмислити ситуацію. Тому необхідно перестати думати про те, чого не можна робити в навчанні онлайн і почати міркувати про те, яким чином почати навчати дистанційно. Практичні заняття в аудиторії змінилися дистанційним навчанням за допомогою популярних інструментів: Cisco WebEx, Adobe Connect, Elluminate, Zoom, Google Hangouts, Skype. У той час як письмові самостійні завдання – такі ж, але в електронному вигляді. Полегшити роботу викладача, краще засвоїти матеріал студентами, виконувати завдання в будь-який час, – в цьому напрямку допомагають освітні онлайн платформи: MyEnglishLab, Classtime та інші, які дозволяють легко контролювати роботу студентів, швидко перевіряти роботи, заздалегідь встановлювати строки виконання завдань або тестів. Це зручний онлайн інструмент для змішаного навчання, який передбачає використання традиційного підручника (або електронного підручника), в поєднанні з інтерактивними завданнями онлайн. Такий формат дозволяє вивчати іноземну мову в будь-який час, в будь-якому місці та може бути легко адаптований під індивідуальні вимоги студентів.

Зміни, які відбуваються в наш час, змушують все більше привертати увагу до підходів онлайн-навчання та викладання. Існує дві форми онлайн-навчання, які повинні бути збалансовані програмою навчальної дисципліни в залежності від їх обставин: синхронне та асинхронне. Синхронна сесія відбувається спільно та одночасно з групою студентів і викладачем в реальному режимі часу. Синхронне навчання подібне до класичної моделі навчання у вищому закладі освіти, і відрізняється лише тим, що учасники онлайн сесії зазвичай знаходяться на відстані один від одного. Крім того, варто зауважити, що на відміну від класичного навчання, викладач здебільшого не має можливості подивитися в очі студентів і перевірити, чи всі його слухають, тому успіх у такому випадку багато в чому залежить від свідомості студентів. Асинхронна сесія відбувається

в будь-який час, не обов'язково в групі, але зі зворотним зв'язком викладача. Асинхронні класи проводяться за принципом, коли викладачі викладають матеріал, лекції, тести та завдання, доступ до яких може бути здійснений у будь-який зручний час [2].

Онлайн-освіта під час карантину продемонструвала, що змішане навчання (поєднання двох форм навчання: синхронне та асинхронне) дає студентам можливість вчитися більш незалежно та використовувати сучасні інструменти. Переваги змішаного навчання, перш за все, полягають у можливості: вибудовувати індивідуальну освітню траєкторію студента разом з викладачем, постійної взаємодії студента з одногрупниками та викладачем, зростаючої відповідальності самого студента за результатами навчання. У середовищі змішаного навчання, викладачеві необхідно ефективно поєднувати аудиторну і позааудиторну роботу студентів, стимулювати самостійну та групову роботу студентів, створювати онлайн підтримку для студентів. Студентам, у свою чергу, необхідно сформулювати кінцеву мету навчання, визначити та розвивати свій власний стиль навчання, створити індивідуальний план навчання [3]. Викладач та студенти працюють разом, і тим самим забезпечують якість навчання та супроводжують навчальний процес незалежним, корисним, ефективним і мотивуючим до розвитку підходом [4].

Система освіти по всьому світу зазнала колосальне потрясіння під час карантину. Стрес у форматі онлайн-навчання пережили викладачі, студенти та їх батьки. Оскільки вузи не були готові до повного дистанційного навчання, перехід пройшов в екстреному режимі. Ніколи ще освітяни не витрачали стільки сил на те, щоб знайти ефективні моделі дистанційного навчання, але обставини змусили викладачів докласти свій творчий і професійний потенціал в онлайн-освіту.

Онлайн-освіта під час карантину продемонструвала, що майбутнє настало. Школи й університети перейшли на віртуальне навчання. Однак через місяці віртуального навчання студенти та викладачі все частіше говорять, що необхідно повертатися до традиційних методів, до змішаного навчання. Це безумовно теж варіант, до того ж, в онлайн-навчанні варто отримувати теоретичну базу, а відпрацьовувати практичні навички та переймати досвід у конкретних фахівців в форматі живого спілкування.

Список використаних джерел:

- [1] Єфімова, О. М. & Жицька, С. А. Використання технології змішаного навчання у вищих військових навчальних закладах України. *Нові інформаційні технології в освіті для всіх (ITEA-2014): матеріали IX Міжнародної конференції*. (Ч. 1, с. 172-179). 26 листопада, 2014, Київ.
- [2] Ковальчук, В. І. Синхронне та асинхронне навчання, як стратегія сучасної освіти. *Україна-Німеччина: горизонти освіти і культури: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 120-річчю Національного університету біоресурсів і природокористування України* (с.119-120). 23-24 листопада 2017, Київ, Україна: Мілленіум.
- [3] Bonk, C. J. & Graham, C. R. (2006). *Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs*. San Francisco, CA: Pfeiffer Publishing. – 2006.
- [4] Watson, J. *Blended learning: The Convergence of Online and Face-to-Face Education. Promising Practices in Online Learning*. North American Council for Online Learning. Available from: International Association for K-12 Online Learning. 16 p.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.075

ЗМІШАНЕ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВИЗНАЧЕННЯ, РІВНІ ТА КАТЕГОРІЇ

Шандра Наталія Андріївна

канд. пед. наук,

доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів

*Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна*Юзик Ольга Протасіївна

канд. пед. наук, доцент кафедри природничо-математичної освіти

*Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Україна*Зленко Наталія Миколаївна

канд. філософ. наук, доцент, зав.секцією культурології кафедри

образотворчого мистецтва, музикознавства та культурології

Навчально-наукового інституту культури та мистецтв

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, Україна

Анотація. У статті подано визначення поняття «змішане навчання» в контексті викладання у закладах вищої освіти. Визначено ключові елементи змішаного типу навчання. Здійснено аналіз останніх досліджень та публікацій щодо доцільності та актуальності впровадження змішаного навчання у вищих навчальних закладах. Охарактеризовано чотири рівні змішаного навчання відповідно до класифікації вченого Грехема, серед яких виділяють рівень активності, рівень курсу, програмний та інституційний рівні. Вказано чотири виміри досліджуваного навчання та описано три різні категорії змішаного навчання залежно від мети викладання.

Ключові слова: змішане навчання, дистанційне навчання, онлайн навчання, заклад вищої освіти, студенти, інформаційно-комунікаційні технології.

Постановка проблеми. Навчальний процес сьогодні відрізняється від тих процесів, які формували вищу освіту в ХХ столітті. Досягнення в галузі інформаційно-комунікаційних технологій та удосконалення методів викладання і навчання надали нові можливості для більш ефективного впровадження навчальних середовищ, які спрощують спілкування викладача зі студентами завдяки новим методам [1] та характеризуються впровадженням технологій гнучкого та інноваційного навчання [2; 3].

Широке застосування Інтернет технологій, а також мережеве навчання, дозволяє розробляти та використовувати початкові середовища нового покоління. Як стверджують науковці, доступність Інтернету розширила освітні можливості, доступні для викладачів та студентів [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує доцільність та актуальність впровадження змішаного навчання у закладах вищої освіти. До появи Інтернету в аудиторіях вищих навчальних закладів, викладання та навчання було очним та передбачало безпосередню взаємодію викладача зі студентами. Ефективність очного навчання як платформи для викладання та навчання була предметом багатьох дискусій та було здійснено нові спроби для включення різних методів в традиційні навчальні середовища [5]. Вчені окреслили фундаментальні характеристики аудиторного навчання, серед яких виділили проведення дискусій, керування викладачем процесом навчання та підтримання дискурсу, який відбувається відповідно до контексту [6]. Науковці також зазначають, що хоча очне навчання часто є складним і непередбачуваним, викладачі призвичаїлися до нього та розвинули високий рівень вмінь працювати в таких освітніх середовищах [7].

Завдяки розвитку навчальної педагогіки та освітніх технологій, атмосфера аудиторного викладання у закладах вищої освіти також зазнала змін [8]. Розвиток технологій започаткував нову еру в традиційній освіті й такі ініціативи сприяли розширенню освітніх можливостей, надавши студентам з будь-якого куточка світу доступ до освіти [9]. Зняття обмежень географії та часу було досягнуто завдяки дистанційному навчанню [10]. Дистанційне навчання успішно удосконалювалося разом з технологічним розвитком та поширенням Інтернету та комп'ютерних мультимедій. Нове покоління дистанційної освіти виникло на початку 90х років [11] і досі розвивається [12].

На початкових етапах впровадження онлайн навчання у заклади вищої освіти акцент робився на залученні студентів до роботи з навчальною літературою, в той час як при аудиторному навчанню надавалася перевага особистісному спілкуванню викладач-студент. З розвитком технологій та використання їх на заняттях, дистанційне навчання стало альтернативним способом отримання вищої освіти студентами, котрі не мали змоги навчатися в аудиторіях, надавши їм змогу навчатися в будь-який час у будь-якому місці [13]. Швидка поява технологічних інновацій за останні пів століття значною мірою вплинула на можливості освітніх середовищ, особливо для дистанційного навчання студентів. Фактично середовище онлайн навчання все частіше надає можливості раніше притаманні лише аудиторному навчанню. Наприклад, комунікаційні технології дозволяють проводити інтерактивні онлайн пари в синхронному режимі, які відбуваються в реальному часі, як й під час очного навчання [8].

Проведений вченими мета аналіз показав, що за деякими показниками студенти під час дистанційного навчання перевершили своїх одногрупників, котрі навчалися в аудиторіях [14]. Дослідження щодо ефективності дистанційного навчання виявило, що коли схожі навчальні теорії беруться за основу для викладання у закладах вищої освіти, то очне навчання не має явних переваг над онлайн викладанням [15]. Згідно з дослідженням проведеним Департаментом Освіти США, поєднання онлайн та аудиторного навчання має більше переваг, ніж лише очне чи лише дистанційне навчання [16].

Метою статті є визначення та характеристика змішаного навчання у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні науковці розуміють, що аудиторне навчання так само як й дистанційне має свої переваги та недоліки.

Намагаючись збільшити переваги обох видів навчання та мінімалізувати їхні недоліки, академіки почали поєднувати елементи цих двох освітніх середовищ. Така форма проведення навчальних занять називається «змішаним навчанням» і може охоплювати багато різних способів поєднання педагогічних підходів для отримання оптимальних результатів навчання [17; 18; 19].

Термін **«змішане навчання»** було вперше вжито у 1999 році і він став своєрідним містком у часі та просторі, а також індивідуалізував навчання, надавши студентам змогу контролювати свій темп і прогрес у навчанні [20]. Науковець Фрізен виявив, що спочатку змішане навчання означало майже будь-яке поєднання технологій та педагогіки [21]. Згодом вчені зійшлися на думці, що змішане навчання – це ефективне поєднання різних стилів та моделей викладання із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій [22]. Концепція змішаного навчання була впроваджена у закладах вищої освіти як можливість вдосконалити викладання та навчання шляхом гармонізації переваг і недоліків аудиторного та дистанційного навчання [8].

Серед розмаїття класифікацій типів змішаного навчання вважаємо за доцільне охарактеризувати поділ здійснений Грехемом [23]. Науковець виділяє **4 рівні змішаного навчання**, а саме:

- 1) Рівень активності;
- 2) Рівень курсу;
- 3) Програмний рівень;
- 4) Інституційний рівень

На всіх чотирьох рівнях комбінації щодо поєднання навчання визначаються викладачем або самим студентом. На інституційному та програмному рівнях рішення щодо змішування різних типів навчання залишається за студентом, тоді як на рівнях активності та курсу ці рішення приймає викладач.

Змішане навчання на **рівні активності** відбувається, коли освітня діяльність охоплює аудиторне заняття та онлайн навчання. З точки зору вищої освіти, використання технологічних інструментів при проведенні аудиторного заняття робить діяльність більш автентичною, особливо, коли застосування інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє залучити експерта у певній галузі до проведення лекції чи практичного заняття на відстані через створення одночасно очного та онлайн викладання. Приклади поєднання рівня активності можуть включати в себе використання онлайн форумів для обговорення, електронної пошти чи інших веб засобів комунікації таких як відео конференцій під час виконання завдань в аудиторіях.

Змішане навчання на **рівні курсу** – найпоширеніший тип змішаного навчання, який охоплює очні та дистанційні види діяльності, котрі є частиною навчального курсу. Деякі змішані навчальні підходи залучають студентів в різноманітні види діяльності, підтримуючи як очне, так й дистанційне навчання, які збігаються в часі [23].

На **програмному рівні** впровадження змішаного навчання існують певні аудиторні курси, які вимагаються навчальною програмою, а решта предметів студенти можуть вивчати дистанційно. Такий рівень змішаного навчання у закладах вищої освіти, зазвичай, імплементується у бакалаврських та магістерських програмах. Як правило, вищі навчальні заклади, які пропонують

програми змішаного навчання, надають очні та онлайн курси в рамках однієї й тієї самої програми, а студенти, в свою чергу, обирають поєднання курсів з різними методами викладання. Однак існують освітні програми університетів та інститутів, які проводять навчання за змішаною системою із обов'язковою присутністю студентів на певних аудиторних заняттях [8].

Інституційний рівень змішаного навчання є дуже схожим на програмний рівень, проте на цьому рівні заклади вищої освіти прописують на рівні своєї інституції зобов'язання поєднувати очне та дистанційне навчання. При такій моделі змішаного навчання студенти відвідують аудиторні заняття на початку та наприкінці семестру, а протягом семестру викладання відбувається в Інтернет мережі [23].

Науковець також класифікував типи змішаного навчання відповідно до чотирьох **вимірів**:

- 1) просторовий: аудиторне чи віртуальне навчання;
- 2) часовий: синхронне чи асинхронне навчання;
- 3) чуттєвий: високий чи низький;
- 4) людського фактору: виключно присутність викладача, присутність викладача та використання інформаційно-комунікаційних засобів, виключно Інтернет навчання [23].

Окрім того, Грехем описав три різні **категорії змішаного навчання** залежно від мети викладання:

- 1) сполучне змішування, яке зосереджене на доступності та гнучкості;
- 2) зміцнююче змішування, яке доповнює традиційні педагогічні методи;
- 3) трансформуюче змішування, котре покликане змінити педагогіку, залучаючи студентів бути активними учасниками освітнього процесу.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що змішане навчання може охоплювати широкий спектр підходів до викладання у закладах вищої освіти. Технологічні інновації розширюють діапазон можливих рішень щодо ефективного навчання. Стає очевидно, що поєднання аудиторного та дистанційного навчання створює сприятливі умови для збільшення доступу до навчання, гнучкості викладання, удосконалення педагогічних методів та методик. Крім того, змішане навчання може охоплювати синхронне та асинхронне онлайн навчання та широкий вибір сучасних технологій і різноманітних засобів Інтернет навчання.

Список використаних джерел:

- [1] Hickman, H. (2007). Face-to-screen learning. *Business Magazine*. Retrieved from: <http://businesstn.com/content/face-screen-learning>.
- [2] Vogel, D., & Klassen, J. (2001). Technology-supported learning: status, issues and trends. *Journal of Computer Assisted Learning*, 17(1), 104–111. doi:10.1046/j.1365-2729.2001.00163.x.
- [3] Yuzuk, O.P., Vysochan, L.M., & Grytsyk, N.V. (2019). Innovative teaching methods in higher education institutions of Poland and Ukraine. *Zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach*, 11 (wersja on-line), Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, 45-50.
- [4] Osguthorpe, R. T., & Graham, C. R. (2003). Blended learning environments: Definitions and directions. *The Quarterly Review of Distance Education*, 4(3), 227–233.
- [5] Sayers, H. M., Nicell, M. A., & Hagan, S. J. (2004) Supporting and assessing first year programming: The use of WebCT. *Italics e-Journal*, 3(1). Retrieved from: <http://www.ics.heacademy.ac.uk/italics/Vol3-1/sayers/We-bCT.pdf>.

- [6] Verhaart, M., & Kinshuk. (2004, July 4-8). Creating a virtual face-to-face delivery environment. *Paper presented at the Third Pan Commonwealth Forum on Open Learning, Dunedin, New Zealand*. Retrieved from: http://www.col.org/pcf3/Papers/PDFs/Verhaart_Michael.pdf.
- [7] Resta, P. E. (2004). *Instructional technology planning and management: An online course at the University of Texas at Austin*. Retrieved from: http://www.edb.utexas.edu/resta/syllabus/itpm2004/m0_7.html.
- [8] Caner, M. (2012). *The Definition of Blended Learning in Higher Education*. Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/288443155>. DOI: 10.4018/978-1-4666-0939-6.ch002.
- [9] Heinich, R., Molenda, M., Russell, J. D., & Smaldino, S. (2002). *Instructional media and technologies for learning* (7th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- [10] Rautenbach, L. (2007). *An electronic learning (e-learning) readiness model for distance education in the workplace* (Unpublished doctoral dissertation). North-West University, Potchefstroom Campus, Potchefstroom, South Africa. Retrieved from: <http://hdl.handle.net/10394/1172>.
- [11] Holmberg, B. (1995). The evolution of the character and practice of distance education. *Open Learning*, 10(2), 47-53. Retrieved from: <http://www.c3l.uni-oldenburg.de/cde/found/holmbg95.htm>.
- [12] Taylor, J. (2001). The future of learning - learning for the future: Shaping the transition. *Open Praxis: Bulletin of the International Council for Open and Distance Education*, 2, 20-24. Retrieved from: <http://www.usq.edu.au/users/taylorj/publications.htm>.
- [13] Young, S. S. C. (2004). In search of online pedagogical models: Investigating a paradigm change in teaching through the School for Allcommunity. *Journal of Computer Assisted Learning*, 20(2), 133-150. doi:10.1111/j.1365-2729.2004.00073.x.
- [14] Sitzmann, T., Kraiger, K., Stewart, D., & Wisher, R. (2006). The comparative effectiveness of Web-based and classroom instruction: A meta-analysis. *Personnel Psychology*, 59, 623-664. doi:10.1111/j.1744-6570.2006.00049.x.
- [15] Zhao, Y., Lei, J., Yan, B., Tan, H. S., & Lai, C. (2005). What makes the difference: A practical analysis of effectiveness of distance education. *Teachers College Record*, 107(8), 1836-1884. doi:10.1111/j.1467-9620.2005.00544.x.
- [16] Means, B., Toyama, Y., Murphy, R., Bakia, M., & Jones, K. (2009). *Evaluation of evidence-based practices in online learning: A meta-analysis and review of online learning studies*. Washington, DC: U.S. Department of Education, Office of Planning, Evaluation, and Policy Development. <http://www.ed.gov/rschstat/eval/tech/evidence-basedpractices/finalreport.pdf>.
- [17] Driscoll, M. (2002). Blended learning: Let's get beyond the hype. *E-learning*, 3(3), 54-56.
- [18] Boyle, T., Bradley, C., Chalk, P., Jones, R., & Pickard, P. (2003). Using blended learning to improve student success rates in learning to pro-gram. *Journal of Educational Media*, 28(2-3), 165. doi:10.1080/1358165032000153160.
- [19] Dziuban, C. D., Hartman, J. L., & Moskal, P. D. (2004). Blended learning. *ECAR Research Bulletin*, 2004(7). <http://www.educause.edu/ecar>.
- [20] Brayn, A. & Volchenkova, K. N. (2016)/ Blended Learning: Definition, Models, Implications for Higher Education. *Bulletin of the South Ural State University. Ser. Education. Educational Sciences*, 8(2), 24-30.
- [21] Friesen, M. (2012). *Report: Defining Blended Learning*. Retrieved from: <http://blogs.ubc.ca/nfriesen/2012/09/01/where-does-blended-end-virtual-begin>.
- [22] Procter, C. T. *Blended Learning in Practice*. Retrieved from: www.ece.salford.ac.uk/proceedings/papers/cp_03.rtf.
- [23] Graham, C. R. (2006). *Blended learning systems: Definition, current trends, and future directions*. In Bonk, C. J., & Graham, C. R. (Eds.), *Handbook of blended learning: Global perspectives, local designs*. San Francisco, CA: Pfeiffer, pp. 3-21.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.076

НАВЧАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ТРЕНІНГИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

Якимчикас Євгенія Василівна

викладач педагогіки психолого-педагогічних дисциплін початкової освіти
Дніпровський педагогічний коледж комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної
ради», Україна

Анотація. На сучасному етапі розвитку освіти особлива увага приділяється професійній підготовці майбутніх вчителів початкової освіти в процесі навчання у фахових педагогічних коледжах, які у майбутньому сприятимуть навчанню, розвитку та вихованню сучасного громадянина української держави. Саме від рівня сформованості професійних компетентностей майбутніх вчителів початкових класів залежить якість реалізації пріоритетних напрямків освітніх реформ. Зміни, які відбуваються в усіх ланках освіти зумовили перехід до нового напрямку розвитку освітнього середовища із застосуванням сучасних форм та методів. Зміни у змісті освіти, формування нової системи освітніх взаємин, оновлення підходів до організації діяльності серед учасників освітнього процесу передбачає побудову певної педагогічної взаємодії, де здійснюється взаємовплив суб'єктів діяльності на засадах добровільності, активності, свідомої вмотивованості. В статті розкрито особливості використання навчально-педагогічних тренінгів як різновид інтерактивного навчання, що підвищує ефективність засвоєння матеріалу, сприяє індивідуальному й особистісному творчому розвитку, професійному становленню та формуванню компетентності педагогічного партнерства. Визначено ключові ідеї, мету, зміст, особливості та методику організації навчально-педагогічних тренінгів на заняттях психолого-педагогічного циклу фахової підготовки майбутніх вчителів з початкової освіти. Охарактеризовано партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу, яка включає компетентність педагогічного партнерства. Зроблено спробу систематизувати шляхи підготовки майбутніх фахівців початкової школи за умов налагодження педагогічної взаємодії між суб'єктами навчального процесу у всіх її проявах через застосування тренінгових технологій. Визначено професійно важливі якості та вміння щодо формування компетентності педагогічного партнерства. Зосереджено увагу на суб'єктах педагогічної взаємодії в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців. Акцентовано увагу на проблемах, які виникають під час педагогічної взаємодії. Зазначено, що під час фахової підготовки вчителів можна успішно використовувати тренінгові технології як різновид інтерактивного навчання, що сприятиме ефективному засвоєнню навчального матеріалу, індивідуальному й особистісному творчому розвитку та професійному становленню.

Ключові слова: тренінг, навчально-педагогічний тренінг, компетентність педагогічного партнерства, педагогічне партнерство, взаємодія, педагогічна взаємодія.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Питання щодо формування висококваліфікованого спеціаліста сучасної школи залишається відкритим та актуальним. В Професійному стандарті вчителя з початкової освіти визначено перелік основних трудових функцій та професійних компетентностей фахівця. Вагоме місце серед даного переліку займає партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу, яка включає компетентність педагогічного партнерства, психологічну та емоційно-етичну компетентність [5].

Формування професійних компетентностей майбутнього вчителя відбувається впродовж всього терміну навчання у педагогічному коледжі, зокрема при вивченні психолого-педагогічних дисциплін, часткових методик та під час виробничої педагогічної практики. Але, більшість дисциплін мають теоретичний характер, спрямовані на формування та удосконалення теоретичних знань й практичних умінь.

Сьогодні в освіті важливу роль набувають «soft skills» – м'які навички [2], які передбачають сформованість дивергентного мислення, вміння аналізувати проблеми та генерувати ідеї, проявляти ефективність у спілкуванні, вміння налагоджувати стосунки, вміння уникати та запобігати конфліктам, конструктивно розв'язувати їх, володіти педагогічною технікою (володіти собою, емоціями, станами). М'які навички у майбутніх фахівців формуються в процесі активної та інтерактивної діяльності, до яких належать навчально-педагогічні тренінги.

Метою статті є обґрунтування необхідності застосування навчально-педагогічних тренінгів як засіб формування компетентності педагогічного партнерства.

Виклад основного матеріалу. Аналіз Професійного стандарту свідчить про те, що до майбутнього вчителя висуваються значні вимоги щодо професійних компетентностей, знань, вмінь та навичок. Зокрема, компетентність педагогічного партнерства включає в себе здатність до рівноправної та особистісно-зорієнтованої взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу, здатність залучати батьків до освітнього процесу на засадах партнерства, здатність працювати в команді [5].

Це вимагає від майбутніх вчителів наявності знань щодо:

- побудови суб'єкт-суб'єктної взаємодії та встановлення партнерських стосунків «вчитель-батьки-учні»;
- ролі вчителя в професійній діяльності;
- основних форм та засобів визначення запитів та очікувань батьків;
- основних форм конструктивної взаємодії з батьками в інтересах учнів;
- основних принципів командної взаємодії [5].

Під час підготовки майбутнього фахівця перед викладачем стоїть задача навчити здобувачів освіти активно переробляти, самостійно аналізувати та вдумливо засвоювати матеріал під час лекційних, практичних та семінарських занять, уникати пасивності у навчанні, сприяти розвитку творчих здібностей, самостійності, формуванню високого інтелектуального потенціалу.

В процесі формування компетентності педагогічного партнерства навчально-педагогічні тренінги сприяють формуванню професійних умінь майбутніх вчителів:

- застосовувати механізмів реалізації суб'єкт-суб'єктних відносин між вчителем та учнем;

- застосовувати навички координації та стимулювання навчально-пізнавальної діяльності;
- визначати та враховувати запити й очікування батьків щодо навчання своїх дітей, участі в освітньому процесі;
- залучати батьків до участі в освітньому процесі, до прийняття рішень, що стосуються навчання, виховання й розвитку учнів;
- співпрацювати з батьками як членами команди психолого-педагогічного супроводу;
- організовувати співпрацю із залученими фахівцями на основі принципів командної взаємодії.

О. Пометун зазначає, що тренінг як форма інтерактивного навчання – це «взаємонавчання, де учасники освітнього процесу є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, вміють і здійснюють» [4].

Навчально-педагогічний тренінг покращує ефективність засвоєння матеріалу, в процесі якого приділяється більше уваги питанням індивідуального й особистісного творчого розвитку та професійного становлення; створює психологічно-комфортні умови за яких кожен хто навчається може максимально реалізувати свій інтелектуальний потенціал і відчувати себе при цьому успішним і самостійним в освоєнні певних знань.

Під час фахової підготовки вчителів можна успішно використовувати тренінгові технології як різновид інтерактивного навчання, тому що тренінг передбачає активу суб'єктивну позицію та відповідну реакцію (інтелектуальну, емоційну, дієво-практичну) всіх учасників освітнього процесу.

Поняття «тренінг» в науці та практиці трактується багатозначно [7], зокрема:

- як вид освітньої практики, в якій провідною діяльністю є тренування, тобто закріплення певної реакції, дії, способу, вміння за допомогою повторення, вправ;
- як спосіб професійного та особистісного розвитку;
- як спосіб перепрограмування наявної у людини моделі управління своєю поведінкою та діяльністю;
- як процес створення нових функціональних утворень, які керують поведінкою;
- як комплекс інтенсивних методів, що впливає на особистість тощо.

Тренінг – це активний метод навчання в тренувальному режимі роботи, який позитивно впливає на розкриття й вдосконалення особистісного потенціалу майбутніх учителів, на коректування засобів впливу та взаємодії вербального і невербального самовиявлення [6].

Навчально-педагогічні тренінги активізують особистісні можливості, розвивають адекватну самооцінку, комунікативні вміння, формують емоційну гнучкість, професійну мобільність майбутніх вчителів з початкової освіти.

Метою навчальних тренінгів є:

- професійне становлення майбутнього вчителя з початкової освіти;
- розвиток особистості шляхом уникнення обмежень, комплексів та подолання стереотипів;

- розвиток мотивації професійного зростання;
- набуття особистісного позитивного досвіду практичної діяльності;
- володіння певною сферою професійних та загальних компетентностей, із включенням їх у систему життєвого досвіду;
- формування комунікативних компетентностей;
- діагностика та корекція особистісних та професійних якостей та вмінь;
- розвиток самокерованих механізмів особистості, засвоєння методів управління собою та власною діяльністю;

- розвиток здібностей до самопізнання себе та інших;
- підвищення загального рівня психолого-педагогічної культури.
- формування згуртованості колективу;
- реалізація ідей педагогіки партнерства.

Ключовими ідеями навчальних тренінгів визначено:

- рівноправність учасників як співрозмовників;
- учасники самоцінні та мають внутрішні джерела саморозвитку;
- право на особисту думку;
- дружній стиль спілкування, відвертість та щирість у спілкуванні;
- принципом «тут і зараз».
- повага до мовця (контроль поведінки, обов'язок не перебивати).
- принцип постійного зворотного зв'язку, тобто безперервне отримання учасником інформації від інших членів групи про результати його дій в ході тренінгу.
- персоніфікація висловлювань.
- неприпустимість безпосередніх оцінок людини (відмова від ярликів).
- конфіденційність всього, що відбувається в групі.
- активність у всьому, що відбувається.
- постійний самоаналіз.
- рефлексія і саморефлексія.
- правило самозахисту (право «стоп»).
- принцип постійного складу групи.

Змістове наповнення тренінгу відіграє велике значення у процесі фахової підготовки. Зміст навчального тренінгу:

- орієнтує на досягнення оголошеної мети навчального заняття;
- спирається на науково-теоретичні засади конкретної навчальної дисципліни;
- формує практичні навички та педагогічні здібності;
- формує ціннісні орієнтації сучасного вчителя з початкової освіти;

Під час тренінгу відбувається зміна ролей між викладачем та здобувачем освіти, де перевага надається останнім. Викладач займає роль фасилітатора, який допомагає в навчальному поступі, полегшує сприймання навчальної інформації, скеровує діяльність та взаємодію учасників освітнього процесу, сприяє досягненню мети тренінгових занять.

Особливості та методика організації навчально-педагогічного тренінгу. Тренінгові групи – це навчальні групи від 15 до 30 осіб, які мають постійний склад, що забезпечує високу продуктивність групової роботи.

Керує в групі викладач-фасилітатор, який організовує спільну діяльність за законами спілкування: рівність партнерських позицій, наявність суб'єкт-суб'єктної взаємодії, відсутність нав'язування знань та оцінок дорослого.

В аудиторії для проведення тренінгів має бути можливість вільного пересування учасників, їх розташування по колу, об'єднання в мікрогрупи по 3-5 осіб, по 7-8 осіб.

Важливою умовою успішності роботи є оснащення занять сучасними технічними засобами, папером, фліпчартом або хорошою навчальною дошкою і кольоровою крейдою (або фломастерами-маркерами), наліпками тощо.

Тривалість навчальних тренінгів 80-120 хвилин.

Можливе проведення фахових «тренінгових марафонів» із застосуванням моделі «занурення» за умови спарених навчальних занять або організації бінарних лекцій, в яких кожна наступна тема логічно впливає з попередньої, закріплює та розвиває досягнутий рівень, як в змістовному плані, так й в плані виявлення професійних здібностей, та створенні умов для їх реалізації.

Під час організації навчальних занять слід дотримуватись структури тренінгу, яка включає вступну, основну та заключну частини [1].

Кожний структурний елемент має свою роль та особливості організації та проведення.

Вступна частина – це неодмінний і обов'язковий елемент кожного тренінгового заняття. Тривалість 10-20 хвилин. На цьому етапі відбувається:

- актуалізація матеріалу попереднього заняття (отримання зворотного зв'язку). Зазвичай це відбувається у формі опитування («Що ми робили на минулому тренінгу?») або експрес-перевірки домашнього завдання;

- актуалізація теми поточного тренінгу і з'ясування очікувань. Завдання цього етапу – допомогти учням актуалізувати наявні знання із заданої теми і сформулювати результати, яких вони хочуть досягти в ході її вивчення. Усвідомлення результатів навчання та їх особистої користі підвищує мотивацію;

- створення доброзичливої та продуктивної атмосфери (цей етап називають загальним поняттям «знайомство». Він проходить у формі само- чи взаємопрезентації учасників тренінгу);

- підтримання демократичної дисципліни у формі прийняття, уточнення або повторення правил групи [3].

Основна частина тренінгу – це змістове наповнення тренінгу, яке відповідає визначеній меті, включає кілька тематичних завдань у поєднанні з руханками-криголами (вправами на зняття м'язового і психологічного напруження).

На даному етапі наявні як теоретичні, так й практичні блоки. Компетентності формуються у процесі виконання практичних завдань (міні-лекції, бесіди, мультимедійна презентація, взаємонавчання, виконання проекту, робота у групах).

Тренер-фасилітатор структурує матеріал за тематикою тренінгу у логічній послідовності, підбирає найоптимальніші форми роботи, максимально розкриваючи зміст теми за відведений час. Інформаційні блоки (розповідь, демонстрування, пояснення) мають бути короткими (до 5 хв) та чергуватися з інтерактивними (дискусія, мозковий штурм, аналіз історій, дебати). Для відпрацювання умінь використовують рольові ігри. Кожна інтерактивна вправа має завершуватися коротким обговоренням і підбиттям підсумку.

Заключна частина тренінгового заняття включає:

- підбиття підсумків заняття;
- отримання зворотного зв'язку від учасників;
- релаксацію і процедури завершення тренінгу.

Цей етап має об'єднати всі розглянуті впродовж заняття теми для логічного підбиття підсумку. Завершення – це можливість для відповідей на запитання і формулювання завдань на майбутнє. Викладач рекомендує літературу, відеоматеріали, сайти в інтернеті для самостійного опрацювання. Тренінг вважається успішним за умови виникнення задоволення та наявності високої мотивації застосування набутих умінь.

Висновки. Отже, застосування тренінгових форм роботи, використання інтерактивних технологій дає підстави для таких висновків: здобувачі освіти звикають до систематичного, якісного і вдумливого освоєння навчального матеріалу; можуть раціонально розподіляти час на вивчення дисципліни; виявляють свої схильності до професійної діяльності; мають можливість розвивати творчий потенціал, професійно значущі особистісні якості; вільно інтегрують знання з різних дисциплін для вирішення професійних проблем.

Навчально-педагогічні тренінги виконують діагностуючу функцію, допомагаючи здобувачам освіти зрозуміти які уміння сформовано недостатньо та над чим треба більше працювати; ознайомлюють майбутніх вчителів із низкою вправ, які можна використовувати з метою самовдосконалення; у комплексі із практичними заняттями допомагають трансформувати знання на рівень фахових умінь й навичок; забезпечують максимальну активність здобувача освіти та сприяють розкриттю його потенціалу; забезпечують умови для співтворчості та кооперативного навчання; сприяють професійній орієнтації та формуванню професійно-значущих якостей майбутніх вчителів з початкової освіти.

Список використаних джерел:

- [1] Баранова, Н. П. (2009). *Тренінг для вчителів з педагогічної майстерності*. Харків: Вид. група «Основа». ISBN 078-966-333-982-5
- [2] Бібік, Н. М. (ред.) (2017). *Нова українська школа: порадник для вчителя*. Київ: «Плеяди». ISBN 978-966-2432-43-5.
- [3] *Вчимося жити разом: курс підготовки вчителів* (2018). Дата звернення 17.01.2021 <http://lt.multycourse.com.ua/ua/page/19/68#2>.
- [4] Пометун, О. І. (2019). *Енциклопедія інтерактивного навчання*. Дніпро: Середняк Т. К. ISBN 978-617-7761-83-8
- [5] *Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»*. (2020). Дата звернення 10.02.2021 <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyi-osviti>
- [6] Федорчук, В. М. (2016). *Тренінг особистісного зростання. Навчальний посібник*. Київ: Центр учбової літератури. ISBN 978-617-673-276-1
- [7] Шепелева, Л. Н. (2011). *Программы социально-психологических тренингов*. Санкт-Петербург: Питер. ISBN 978-5-4237-0167-3

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.077

ОСНОВНІ АСПЕКТИ РОБОТИ З ТІЛОМ УЧНЯ-ВОКАЛІСТА ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕМЕНТІВ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕХНІК НА УРОКАХ ВОКАЛУ

Тарасенко Оксана Павлівна

викладач вокалу вищої категорії

Комунальний початковий спеціалізований мистецький навчальний заклад
«Дитяча музична школа №13 ім. М.Т. Коляди», Україна

Анотація. Стаття розкриває психологічні та фізіологічні проблеми, які перешкоджають вільному звучанню голосу в процесі опанування вокальною технікою. А саме проаналізовані та висвітлені основні аспекти роботи з тілом учня-вокаліста, окреслено взаємозв'язок голосу та тіла, важливість формування свідомості в процесі навчання. Подані основні напрямки свідомої роботи над м'язовим тонусом, тілесними затисками за допомогою використання елементів психологічних технік на уроках вокалу.

Ключові слова: голос, вокал, співоча постава, м'язові затиски, робота з тілом, свідомий підхід, тілесно-орієнтована терапія, елементи психологічних технік.

На уроках вокалу ми маємо справу із «живим інструментом» та кожен з них неповторний. З точки зору психології голос людини тісно пов'язаний з його характером та проявом свого «Я» у сім'ї та соціумі. Практика підтверджує, що люди із сильним характером, впевнені в собі, цілеспрямовані, які досягають поставлених цілей, екстравертні, відкриті, мають сильні, звучні голоси та від природи поставлене діафрагматичне дихання. Як кажуть психологи, усі здорові діти народжуються з яскравими голосами та поставленим диханням, сама природа піклується про це. Перше, що людина робить у момент народження – це вдих, друге-крик, таким чином вона заявляє про себе. Далі в процесі життя відбувається формування особистості. Але якщо іде «збій програми» у формуванні особистісних якостей – це може бути родова травма, несформована автономія (8 міс.2,5-3років), пригнічена воля з боку батьків або соціуму (2-4роки), то дитина починає блокувати свій голос та своє тіло (тіло- це невід'ємна частина нашого «музичного інструмента»). Все це формує й певні риси характеру. Дитина стає більш зручною для оточуючих її дорослих. Дитини завжди «забагато», тому батькам часто буває тісно поряд із нею і вони намагаються «стиснути» її («Не кричи! Ти дуже голосно говориш! Затули рота!»). Соціум диктує свої умови – «гучно розмовляти непристойно!» і т. д. , а школа ще й блокує тіло дитини, яка повинна сидіти в одному положенні декілька годин поспіль. На цьому фоні маленька людина закривається у «раковину» під назвою захисні механізми, бо вона вже розуміє , якщо виконувати правила, які встановили дорослі, то її будуть любити. А

це обмежує свободу дитини та прояв її «Я». Так втрачається свобода звучання голосу та формуються психологічні та тілесні стискання, страхи та фобії (страх публічного виступу, страх крикнути або голосно щось сказати, страх виглядати природньо, бути собою та інш.) Все це дитина несе в подальше життя. З цими проблемами педагог з вокалу стикається на своїх уроках.

Положення корпусу – співоча постава впливає на якісне звучання голосу, внутрішню активність учня та його організацію. Положення тіла під час співу має бути природнім, без зайвої напруги та відчуття дискомфорту. При такій поставі складаються позитивні умови для формування вокального дихання, тобто створення опори звуку. Також важливим моментом під час виходу звуку з тіла є вільна природня робота нижньої щелепи. Положення корпусу повинно бути прямим і вільним, незалежно від того сидять чи стоять учні під час співу. У вокальній практиці зустрічається дві закономірності, щодо порушень гармонічної роботи тіла. Іноді м'язи корпусу бувають або занадто млявим або надмірно напруженими. Розглянемо вправи які допомагають ввімкнути тонус м'язів, пробудити тіло активізувати роботу мозку:

* імітація стану спортсмена бігуна на старті (при виконанні цієї вправи важливо відчувати та проаналізувати свої відчуття зсередини – з одного боку м'язи знаходяться в тонусі від верхівки до п'ят, з другого тіло підготовлено для вільного руху).

*Найпростіший комплекс – почергове обертання усіх частин тіла, починаючи з голови, закінчуючи стопами ніг та перекачуванням з п'ятки на носок (всі вправи виконуються спочатку проти часової стрілки, а потім по часовій у дуже повільному русі, з закритими очима, розглядаючи кожний рух нібито зсередини внутрішнім поглядом та вмикаючи внутрішнього спостерігача за відчуттями у кожному м'язі, перемикаючи поступового увагу від одної частини тіла до другої).

*Східні техніки на включення мозку та концентрацію ваги – із зусиллям закручуємо нібито колечко на кожний палець та із зусиллям знімаємо. (у су джок терапії рука є проекцією нашого тіла, тому впливаючи на її точки ми пробуджуємо наше тіло зсередини, активізуємо усі системи організму)

*Масаж вуха має такий же ефект (легке прощупування вуха натисканням пальців знизу вгору та навпаки, або прикриваємо вуха долонями та з легким натисканням здійснюємо кругові рухи).

*Простукування кистями кулаків всього тіла- починаємо з голови від лоба до верхівки і назад, руки, тулуб, стегна, ноги.

*Руки навхрест- правою рукою беремося за мочку лівого вуха, лівою за мочку правого – робимо 8 присідань (ця вправа активізує праву та ліву півкулю мозку, допомагає боротися зі страхом перед виходом на сцену).

*Пальцівка - з'єднуємо кінчики пальців та по черзі нажимаємо один на другий (вплив на нервові закінчення на кінцівках пальців активізує роботу мозку). Також можна попрацювати долонями - з'єднуємо їх у районі сонячного сплетення та із зусиллям нажимаємо одна на іншу (під час виконання вправи спостерігаємо за роботою діафрагми, вона повинна вмикатися в момент стискання).

Коли тіло готово до подальшої роботи, можна починати працювати зі звуком,

але ж ми продовжуємо спостерігати за ним разом з учнем. Іноді в тілі виконавця виявляються м'язові затиски у різних частинах тіла, які заважають вільному виходу звуку. В процесі роботи над затисками важливо формувати навички свідомого підходу до їх виявлення. Необхідно, навчати виконавця вмінню самостійно продіагностувати своє тіло. Для цього спочатку педагог задає питання, що до виявлення затисків, якщо він помітив їх присутність під час співу учня (наприклад, «В якій частині тіла ти відчуваєш дискомфорт під час співу?»). Якщо ж учень не може відповісти на це питання, вчитель пропонує заспівати ще раз, але у процесі співу спрямувати увагу всередину тіла, для виявлення цих затисків самостійно самим учнем. Бо ефективна робота над затисками тіла передбачає свідомий підхід. Це дуже важливий момент, бо для того щоб позбутися затиску необхідно його усвідомити! Та «зловити» в якій частині тіла він відчувається під час співу. А далі з ним можна вже працювати. У роботі із затисками можна використовувати елементи технік з тілесно-орієнтованої терапії.

У психологічній науці ця тема знайшла відгук у работах Вільгельма Райха (він став засновником тілесно-орієнтованої терапії та ввів поняття «м'язовий панцир»), Олександр Лоуена (засновника біоенергетичного аналізу), Ф. Матіаса Александера (засновника психофізичного метода руху-виховання, займався питаннями біоенергетичного напруження) та інш. Всі вони приділяли велике значення нижній частині тіла, як опорі, насильне витягуванню хребту та знаходженню балансу в тілі. Можна також виділити метод Фенделькрайза (засновника школи володіння своїм тілом). Фенделькрайз вважав, що переживання відкладаються в тілі через блоки та затиски. Питаннями роботи з тілом займався і видатний діяч з театрального мистецтва К. Станіславський, який спирався на власний досвід та східні практики (свої рекомендації виклав у праці «Робота актора над собою»).

Частіше за все затиски зустрічаються у шийному відділі (шия у момент співу стискається та подається вперед), у верхній частині спини (плечі стискаються та подаються вперед). Іноді пережимаються м'язи в районі діафрагми. Психологи вважають, що:

-Плач звільнює почуття печалі та обіди. Якщо він стримується, м'язи горла, рота, грудей, живота, котрі завжди задіяні у плачу напружуються.

-Гнів – коли він блокується – напружуються м'язи спини (плечей)

-Конфлікт між бажанням вкусити та страхом відчути гнів батьків визиває напругу м'язів щелепи.

Розглянемо вправи на подолання затисків в тілі:

*Один з діючих методів, щодо звільнення затисків – це штучно посилити напругу у затиснутому м'язі, їй нічого не залишається робити, вона піддається більшому натиску і розслаблюється.

*Затиск шиї - у процесі співу робимо кругові рухи шиї, спочатку мікро рухи, дали по трохи збільшуємо амплітуду. Потім мікро рухи вліво- вправо. Якщо мікро рухи шиї не виходять можна водити очима вправо – вліво, ви відчуєте, як за очима почне рухатися шия. Також можна вибрати точку на рівні очей вдалині та почати робити кругові мікро рухи очима. Або з'єднати цю точку із кінчиком носу вигаданою лазерною ниттю та проти часової стрілки малювати її, далі по

часової. Після цього внутрішнім поглядом дивимся на кінчик носа та повторюємо рухи (детально ці вправи розписані у техніках Фенделькрайза, вони є у вільному доступі) [6].

*Затиск у верхній частині спини та шиї – прокручуванням долоней вирівнюємо осанку, знаходимо баланс спираючись на куприк та працюємо деякий час біля стіни. Доповнюємо вправу круговим рухом плечових суглобів. Щоб шия не подавалася вперед, можна покласти якійсь предмет на голову та утримувати його на голові під час співу. Знаходимо баланс тіла- куприком тягнемо тіло вниз, верхівкою (рос.«макушка»)-вгору. Стопи заземляються (пальцями ніг нібито загрибаємо землю.)

*Вправа « Крила»- під час співу плавно через низ подаєм руки назад, нібито розправляєм крила та вирушаємо у політ. Вправа звільняє тіло та робить його активним. Іноді можна запропонувати замахнутися у звук всім тілом або поясницею. Відчуття поясниці та рух нею із зсередини допомагають роботі діафрагми.

*Легкі напівприсідання або внутрішній замах зсередини тіла надають енергію звуку.

* Працюємо з кистю руки – вона повинна бути акуратною та гнучкою. Використовуємо мікро рухи зібраною кистю, ніби то малюємо дрібні узорі кінчиками зімкнутих великого та вказівного пальців. Місимо тісто- активізуємо кисть та робимо м'язи більш еластичними.(Ця вправа також включає діафрагму)

*Можна використовувати прийом прицілювання у звук, ніби то ми цілимся дротиком у мішень, при цьому включається діафрагма та звук стає акуратним та зібраним у точку, це приєє попаданню у форманту(головний резонатор.)

*Вивільнення рухової активності (тілесно-орієнтована терапія) вправа виконується стоячи із закритими очима – досліджуємо своє тіло від голови до п'ят, відстежуємо напружені ділянки тіла. Відкриваємо очі, обережно (мікро рухами) рухаємо тіло. Потім трясемо його, особливо у місцях з найбільшою напругою, доки воно не розслабиться. Перевірте тіло ще раз, при необхідності повторить.

*Напруга та розслаблення рук (тілесно-орієнтована терапія). Згибаємо руки, тримаючи їх перед груддю паралельно полу. Заплющуємо очі, дихання легке та вільне. Розслаблюємо м'язи рук повністю, потім стискаємо кулаки та різко напружуємо усі м'язи від плеча до кісті. Кулаки треба стиснути так, щоб м'язи почали вібрувати. Продовжуємо дихати легко та рівномірно. Напружуємо м'язи рук до легкого відчуття болі. Далі відпускаємо руки, щоб вони вільно звисали вдовж тіла. Розслаблюємо м'язи рук. Повністю розслаблюємося. Повільно робимо вдих та видих. Зосереджуємося на відчутті важкості та тепла у руках, потім відкриваємо очі. Якщо ваші руки не стали теплими, повторіть вправу. Ця вправа допоможе досягнути швидкого фізичного розслаблення, зняти роздратування та занепокоєння.

*щелепні затиски з'являються у результаті стримування емоцій - плач, крик, невдоволення, злість. В цьому випадку допоможуть вправи з тілесно-орієнтованої терапії (В. Райх) - імітація плачу, крику, кусання, вправи для губ (В. Ємельянов), імітація відрижки, масаж щелепи у закритому та відкритому положенні, німе позіхання та позіхання зі звуком. Для відкриття гортані також ефективні вправи з вимовою слів які починаються з української м'якої літери

«Г»- українська вимова – «Г(х)анна» (В. Багрунова) [2].

*У трудах Станіславського, який спирався на консультації видатних педагогів-вокалістів можна зустріти прийом підготовки звуку до співу, такий як стон (цитата - «Другой певец сказал мне: «Я ставлю звук при пении совершенно так же, как это делают больные или спящие при сри стане, с закрытым ртом. Направив таким образом звук в маску и носовые раковины, я открываю рот и продолжаю мычать. Как раньше. Но на это раз прежний стон превращается в звук, свободно выходящий наружу и резонирующий в носовых раковинах или в других верхних резонаторах маски.») [4].

* «Мукання» (рос. «мычание»). Розслабтеся та мукайте будь яку мелодію, будь які природні гнівні звуки, при цьому прикладайте руки до різних частин тіла, щоб відчувати як вони вібрують в процесі мукання. Ця вправа знімає напругу навколо голосових зв'язок та горла(особливо у тих хто відчуває затиск у горлі) Також робота з вібрацією дозволяє скидати хворобливі відчуття в різних ділянках тіла.

* «Вивільнення шуму» - видаємо будь які дивні звуки або дитячі звуки, котрі просяться назовні, особливо ті які заперечували у дитинстві.

* «Крик».

*Вправи на сприйняття свого голосу – Вправа -1 - Мукання- фокусуємо увагу та внутрішній зір на звучанні свого голосу зсередини. Дивимось всередину себе, уявляємо звук як енергію. Фіксуємо свої відчуття.

Далі направляємо енергію голосу у зовнішню середу , на якийсь предмет (на відстані 2-3 метрів від себе). Відчуваємо вплив голосу на обрану точку або предмет.

Потім намагаємося перемістити енергію голосу з одного предмета(точки) на інший.

Таким чином ми спостерігаємо істотну різницю у відчуттях сприйняття свого голосу.

Вправа -2 – фокусуємо зір на звуці та намагаємося відчувати з якої частини тіла він виходить. Що ви відчуваєте при цьому в тілі. Описуємо свої відчуття.

Далі пробуємо спрямувати звук як згусток енергії в іншу частину тіла. Спостерігаємо за своїми відчуттями. Описуємо свої відчуття та почуття. Який характер вашого звуку, голосу в тій чи іншій частині тіла. Як змінюється сприйняття (яскравість, контрастність, чіткість, об'ємність і т.д.)

Рухаємося звуком по тілу знизу вгору та навпаки - відчуваємо на скільки нам зручно в тій чи іншій частині тіла. Підсилюємо відчуття, а потім відпускаємо зусилля. Які образи з'являються під час зусилля, що вони нагадують. Таким чином можна розбиратися зі своїми почуттями.

У своїх роботах, що стосуються тілесно-орієнтованої терапії та психосоматики видатні психологи-науковці, прийшли до висновку, що нашим тілом управляє рефлекс – це наша вроджена здатність, прояв якої, як у спокійному стані, так і у русі визначає то, як ми використовуємо наш організм. За думкою Александера, цей рефлекс, який гарно діє на фізичному і психічному рівні у здорових немовлят та маленьких дітей, створюючи вільний рух суглобів, а також функціонування імпульсу, перешкоджаючи гравітації у психофізичному механізмі, в процесі соціалізації під впливом різних зовнішніх факторів у великої

кількості людей слабшає, та в наслідок цього у організмі порушується здорова рівновага. Та для того, щоб навчитися налагоджувати зв'язок зі своїм організмом треба навчитися включати внутрішнього свідомого контролера. Ми повинні спробувати навчити учня свідомо слухати себе та своє тіло, виробляти вміння своєчасно казати «стоп», а після цього давати собі вірне направлення (орієнтування) на відображення ідеальної моделі руху [5]. Та це дуже перегукується із головним завданнями в процесі оволодіння вокальною технікою. Бо для того, щоб вдосконалити звучання свого голосу, треба навчитися свідомо керувати їм та своїм тілом, своєю психікою та вміти концентрувати увагу. Та всі ці навички досить актуальні для повсякденного життя.

Дослідження психологів стверджують, що у дітей, які живуть майже у благополучних сім'ях, використання свого тіла порушується дуже рано. Вже у 5-6 літньому віці, а іноді раніше, з'являються деформації внаслідок придушення емоцій або, навпаки, внаслідок підвищеного емоційного напруження. З'являється все більше дітей з порушенням мовлення, проблемами дихання, функціональним заїканням, викривленням хребта, та все це супроводжується порушенням уваги, двома крайніми межами поведінки (гіперактивність та гіперпасивність), порушенням рівноваги. У всіх цих випадках можна спостерігати недолік життєвої сили, слабкість, стомленість [5]. Та все це вони несуть із собою у доросле життя. Тому робота з тілом дуже важлива не тільки для освоєння вокальної техніки, а й взагалі для повноцінного життя людини.

Висновки. Робота з тілом учня-вокаліста із застосуванням елементів психологічних технік дає можливість не тільки скинути зайву напругу, яка гальмує процес оволодіння вокальними навичками, а й надає новий досвід у процесі самоусвідомлення. Виховуючи в середині себе внутрішнього контролера, учень виробляє навик бути свідомим не тільки на уроках з вокалу, а й у своєму житті взагалі. Він навчається контролювати своє тіло, емоції та своє життя, а це означає, що він може ними керувати. Також така робота допомагає подолати страхи та сприяє вихованню впевненості у собі, дає можливість учню розкрити в повній мірі свої творчі здібності, заявити про своє «Я» та сформуватися всебічно розвинутою гармонійною особистістю. А все це є пріоритетними завданнями сучасної освіти.

Список використаних джерел:

- [1] Лоуэн, А.А. (2007). Психология тела: психология.
- [2] Багрунов, В.П. (201). Азбука владения голосом .СПб.: Композитор, Санкт-Петербург.
- [3] Баскаков, В. (2012). Свободное тело. Хрестоматия по телесно-ориентированным практикам: телесно-ориентированная психотерапия. Изд. Институт общегуманитарных исследований.
- [4] Станиславский, К. (2017). Работа актера над собой. Изд.Азбука, 2017(1936).
- [5] Барлоу, У. (1995). Техника Александра: психология.
- [6] Фенделькрайз, М. (2001). Сознание через движение: двенадцать практических уроков: психология, Институт общегуманитарных исследований.
- [7] The main aspects of robotics from the talent of the vocalist from the victorious elements of psychological techniques in vocal lessons. Tarasenko Oksana Pavlovna

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.078

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ У ЗВО

Савка Ірина Володимирівна

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Яремко Тетяна Іванівна

викладач англійської мови,

асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Гульченко С. Г.

викладач англійської мови природничого коледжу

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Анотація. Стаття висвітлює питання навчання усного мовлення студентів під час підготовки майбутніх фахівців з перекладу, виокремлено етапи навчання монологічного та діалогічного мовлення. Досліджено особливості навчання монологічного та діалогічного мовлення студентів під час підготовки фахівців з перекладу у ЗВО. Описано методи навчання усного мовлення, запропонувати методика навчання усного мовлення студентів під час підготовки перекладачів у ЗВО. Визначено особливості використання сучасних методів навчання студентів основ монологічного та діалогічного мовлення як невід'ємної складової професійної компетентності майбутніх фахівців з перекладу. Обґрунтовано доцільність і необхідність розвитку вмінь і навичок іншомовного спілкування у студентів вищих навчальних закладів у сучасних умовах інтеграції та глобалізації освітнього простору.

Ключові слова: монологічне мовлення, діалогічне мовлення, навички усного мовлення, майбутні фахівці з перекладу, вмінь і навичок іншомовного спілкування.

Вступ. В умовах входження України у європейський економічний та політичний простір висуває нові вимоги до професійної підготовки фахівців. Майбутній фахівець з перекладу має володіти необхідним фондом актуальних наукових і прикладних знань, спеціальних умінь і навичок, керуватися у своїй професійній діяльності гуманістичними цінностями, постійно прагнути до творчого пошуку й саморозвитку тощо. Це зумовлює потребу наукових досліджень проблеми формування й оновлення змісту навчання, складової

професійної підготовки майбутніх фахівців з перекладу. Вимоги до фахівців передбачають їх високу продуктивність, гнучкість, здатність адаптуватися до швидких змін, формування інноваційного змісту освіти тощо. Проте в сучасних умовах практика діючої освіти не повністю задовольняє потреби оновлення й інтеграції змісту навчання. До них належать володіння іноземними мовами, уміння вільно приймати участь у будь-якій розмові, дискусії, володіючи різноманітними розмовними засобами мови. Досягнення високого рівня розвитку усної іноземної мови дає можливість майбутнім спеціалістам з перекладу використання отриманих знань і умінь в професійній діяльності [1с. 272]. Мовленнєва діяльність – це процеси слухання, розуміння та висловлювання, тобто поєднання процесів, що доповнюють один одного, з яких один це формування мовлення – думки, а інший – сприйняття почутого і подальшого відтворення думки, спираючись на знання мови та досвід спілкування. Основною функцією мовлення є комунікативна.

Мета статті. Метою статті є дослідити особливості навчання монологічного та діалогічного мовлення студентів під час підготовки фахівців з перекладу у ЗВО; описати методи навчання усного мовлення, запропонувати методику навчання усного мовлення студентів під час підготовки перекладачів у ЗВО.

Методологія та методи. Дане дослідження передбачає використання методів інтеграційного аналізу під час навчання усного мовлення. У дослідженні нами використані такі методи: методологічні дослідження, теоретичні дослідження, принципів навчання, порівняння та асиміляція різних підходів до навчання усного мовлення; загальнонауковий метод, а саме аналіз, синтез та узагальнення, емпіричний метод, тобто спостереження та експеримент, а також метод інтерв'ювання.

Теоретичне обґрунтування проблеми. Вивченням цього питання займалося багато вчених, як вітчизняних (Загнітко А. П., Ніколаєва С. Ю., Скалкін В. Л. так і зарубіжних (Д. Добсон, П. Фрейре, Г. Геру, К. Дін). Проблема навчання монологічного мовлення зрозглядається багатьма методистами, серед яких можна виділити роботи В. Л. Скалкіна, Г. В. Рогової, І. Л. Бім, І. О. Зимньої, Г.Я. Зиминої, С.І. Пасова та багатьох інших.

Результати і обговорення. Мовленнєва діяльність – це процеси слухання, розуміння та висловлювання, тобто поєднання процесів, що доповнюють один одного, з яких один це формування мовлення – думки, а інший – сприйняття почутого і подальшого відтворення думки, спираючись на знання мови та досвід спілкування. Основною функцією мовлення є комунікативна. До форм усного мовлення належить діалогічне і монологічне мовлення.

Монолог це вид усного мовлення (висловлювання однієї особи), який спрямований до співрозмовника. Тобто, це усномовленнєва форма спілкування, що передбачає зв'язне і неперервне висловлювання однієї особи, яке звернене до одного або декількох слухачів, співрозмовників Основними особливостями монологічного мовлення комунікативна, психологічна і мовна

Успішність навчання монологічного мовлення за лежить від рівня сформованості мовленнєвих навичок, обсягу набутих і засвоєних знань про цей вид спілкування і динамічної взаємодії зазначених складових на основі загальних комунікативних здібностей. Це уміння логічно послідовно, достатньо повно, достатньо правильно у мовному відношенні творчо користуватися

іншомовними засобами з метою висловлення думок під час говоріння.

Основними критеріями розвитку навичків монологічного мовлення є:

– комбінувати мовленнєві зразки; передавати зміст зв'язно висловлюватись на основі комбінування декількох джерел інформації; висловлювати власну думку і власне ставлення до предмета мовлення; переказувати різними способами сприйнятий на слух чи прочитаний текст тощо. Володіння зв'язним монологічним мовленням є одним із основних завдань викладача у підготовці професійних перекладачів. Воно охоплює засвоєння звукової сторони мовлення, словникового запасу, граматичної структури мови у тісному зв'язку з розвитком усіх сторін мовлення: лексичної, граматичної, фонетичної.

– Існує декілька функцій монологічного мовлення, кожна з яких має свої особливі мовні засоби вираження думки та мету висловлювання. Отже, варто зазначити такі функції: інформативну — повідомлення інформації про предмети чи події; впливову — переконання щодо тих чи інших поглядів, думок, дій; емоційно-виразну — використання мовленнєвого спілкування для зняття емоційної напруженості; розважальну — художнє читання, бесіда;

– ритуально-культову — виступ під час ритуального обряду.

Особливістю мовленнєвого висловлювання є те, що, за допомогою взаємопов'язаних речень, що утворює єдину цілісну систему, що вживаються у певному практичному, або мовленнєвому контексті, який відповідає не тільки темі висловлювання, передбачає передачу інформації від однієї особи до іншої.

Завдання і зміст навчання монологічного мовлення у закладі вищої освіти є розвиток зв'язного мовлення та висловлювання студентів на задану тематику на основі вивченого матеріалу.

Для досягнення зв'язності необхідно формувати у студентів-перекладачів такі уміння: уміння розуміти і усвідомлювати тему, визначати її межі, відбирати необхідний матеріал, розташовувати його у необхідній послідовності, користуватися засобами мови у відповідності з літературними нормами і завданнями висловлювання [2, с.155].

Монологічне мовлення являє собою композиційну складність, вимагає завершеності думки, дотримання граматичних правил, строгої логіки і послідовності у викладанні змісту монологу. Тому навчання монологічного мовлення являє великі труднощі для студентів. Підготовка студентів до монологічного мовлення на заняттях з іноземної мови є особливим завданням викладача, що вирішується на протязі багатьох етапів навчання.

В методиці навчання іноземних мов виділяють три етапи формування монологічних умінь. В основу кожного з них покладена якість висловлювання студентів.

На першому етапі першого етапу потрібно навчити студентів об'єднувати вивчений вокабуляр в одну фразову єдність.

На другому етапі студенти самостійно будують висловлювання на фразовому рівні за допомогою, зорових (підстановчі таблиці), вербальних та комбінованих опор. У навчанні монологічного мовлення широко використовується така ефективна вербальна опора як логіко-структурна схема, яка забезпечує логічну послідовність висловлювання і створює можливості для варіювання змісту в

залежності від реальних обставин, тобто висловлювання-зразок.

На третьому етапі студенти вчаться створювати монологічні висловлювання текстового рівня різних функціонально-смыслових типів мовлення: виражати своє особисте ставлення до фактів чи подій; формулювати критичну оцінку і доводити правильність будь-якого факту; включати до свого мовлення елементи розмірковування, аргументації. Одночасно повинно відбуватися збільшення обсягу висловлювання. Студенти повинні заздалегідь засвоїти ряд словосполучень, характерних для монологічного мовлення, які дадуть можливість студентам передати своє особисте ставлення до певних подій та фактів [4, с. 55].

У процесі формування монологічного мовлення головною опорою є письмовий або усний текст, який складається зі вступу, основної частини та висновку. На заняттях з іноземної мови викладачу важливо застосовувати різні методи навчання монологічного мовлення. До таких методів навчання монологічного мовлення належить проект. При виконанні проекту спілкування іноземною мовою органічно поєднується з інтелектуально-емоційною діяльністю у формі гри, інтерв'ю, подорожі тощо [3, с. 124]. Застосування методу проектів під час навчання монологічному мовленню сприяє розвитку пізнавальних, творчих навичок студентів, умінь самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, критично мислити. Проект орієнтований на засвоєння навчальної теми або навчального розділу і становить частину навчальної дисципліни. Навчальний проект слід розглядати як спільну навчально-пізнавальну, дослідницьку, творчу або ігрову діяльність студентів, що мають спільну мету, застосовують ті ж самі методи і способи діяльності, спрямовані на досягнення спільного реального результату, необхідного для вирішення деякої вагомий проблеми. Зміст кожного проекту співвідноситься з рівнем розвитку студента, його інформованістю з проблеми. Отже, проект є ефективним прийомом навчання монологічного мовлення на заняттях з іноземної мови.

Ще одним методом навчання монологічного мовлення є презентація або усне висловлювання на конкретну проблему. Особливостями цього методу є детальний виклад інформації, вираження і представлення власного бачення, аргументованість точок зору, переконання. Презентація передбачає уміння встановлювати контакт з аудиторією, взаємодіяти з слухачами.

До комунікативних методів навчання монологічного мовлення на заняттях з іноземної мови можна також віднести "Brainstorming" («Мозковий штурм») «Мозковий штурм» як ефективний і добре відомий інтерактивний метод колективного обговорення, що використовується для стимуляції висловлювань студентів з теми або питання.

Метод «Прес» використовується у випадках, коли виникають суперечливі питання і вам потрібно зайняти й аргументувати чітко визначену позицію з суспільної проблеми, що обговорюється. Метою застосування цієї форми є надання студентам можливості під час заняття навчитися формулювати й висловлювати свою думку з дискусійного питання аргументовано в чіткій та стислій формі.

Метод «Мікрофон» надає можливість кожному сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію.

Метод "Mind-mapping" використовується для стимулювання студентів

виявляти інтерес до пошуку яскравих, оригінальних ідей, стимулювати у студентів мовну і мисленнєву діяльність, актуалізувати мовленнєвий досвід, збагачувати лексичний запас.

Ще одним видом усної мовленнєвої діяльності є діалогічне мовлення. Діалогічне мовлення представляє собою складну мовну діяльність, в якій мова одного з учасників залежить від мовної поведінки іншого. Для діалогічного мовлення характерні змістовний та конструктивний зв'язок реплік: питання – відповідь – додавання (пояснення, уточнення) – згода/заперечення тощо. Діалогічне мовлення є природною формою мовного спілкування. Діалогічне мовлення характеризується певними комунікативними, психологічними та лінгвістичними особливостями. Діалогічне мовлення це поєднання усних висловлювань двома і більше співрозмовниками в безпосередньому акті спілкування за допомогою ситуативно-тематичною єдністю і комунікативними засобами.

Отже, діалог – це обмін репліками двох і більше людей, які чергуються. Діалогічне мовлення – це форма мовлення, при якій відбувається безпосередній обмін висловлюваннями між двома або кількома особами. [8, с. 134].

Важливе місце в навчанні діалогічного мовлення займає проблема сприйняття і розуміння змісту висловлювань партнерів на слух. Рольова гра є одним із способів підвищення якості та ефективності навчання діалогічного мовлення, оскільки забезпечує спілкування, дозволяє проявляти ініціативу, дозволяє наблизити мовленнєву діяльність на занятті до реальної комунікації, дає можливість використовувати мову як засіб спілкування [7].

У навчанні діалогічному мовленню важливе значення має груповий діалог (бесіда). Отже, здатність студентів проводити груповий діалог є однією з основних характеристик навчання діалогічного мовлення.

Матеріал для навчання діалогічного мовлення для майбутніх перекладачів повинен бути організований головним чином у вигляді мовленнєвих зразків, відповідних найбільш вживаним моделям, що вивчаються, і згрупованих навколо типових ситуацій мовленнєвого спілкування. Стилістичні, лексико-граматичні та структурно-інтонаційні особливості діалогічного мовлення, повинні виступати основною ознакою при відборі мовного матеріалу. Важливе місце в навчанні діалогічного мовлення займає проблема сприйняття і розуміння змісту висловлювань співрозмовників на слух. При відборі матеріалу також слід враховувати потреби мовленнєвої діяльності. Співрозмовник не тільки виступає в ролі мовця, але і слухача, який повинен реагувати на репліку іншого співрозмовника. Тобто, обмін репліками не може здійснюватися без взаємного розуміння, яке відбувається через аудіювання. Таким чином, володіння діалогічним мовленням передбачає володіння говорінням та аудіюванням, що вимагає від учасників спілкування двосторонньої мовленнєвої активності. Отже, для майбутніх перекладачів необхідно розвивати вміння розпочинати діалог, реагувати на репліки співрозмовника і спонукати його до продовження розмови.

Використання дискусійних форм є хорошим інструментом для розвитку мовленнєвої діяльності, а також адаптації студентів до певних ситуацій. Дискусійні форми – це вид групового навчання, заснований на організаційній комунікації в процесі навчання та розвитку діалогічного мовлення. Він дає

можливість для пошуку і закріплення позитивних прикладів в комунікативній поведінці студента. До дискусійних форм можна віднести дебати. Це командна, рольова інтелектуальна гра, суть якої полягає в тому, що обрані команди аргументовано доводять тезу, запропоновану до обговорення, а інші – опонують їй.

Основними ознаками сформованості вміння вести діалог іноземною мовою є вміння: починати діалог, вживаючи відповідну репліку (повідомлення чи запитання); реагувати на репліку співрозмовника; підтримувати розмову; спонукати співрозмовника до висловлювання; ввічливо перервати розмову.

Процес навчання діалогічному мовленню складається із двох компонентів: придбання знань та розвиток умінь і навичок. Навчальний процес ділять на декілька етапів: засвоєння мовного матеріалу і формування мовних умінь. Перший етап це засвоєння мовного матеріалу є складним психологічним процесом, який в свою чергу включає: вивчення конкретним мовного матеріалу; застосування конкретного мовного матеріалу для передачі і прийняття інформації.

Наступним етапом навчання діалогічного мовлення є навчання реплікування, що є основним елементом діалогу, тобто зміна співрозмовника. [6, с. 55]. Репліки можуть бути від однієї до кількох фраз. У діалозі вони тісно пов'язані одна з одною структурно та інтонаційно. Під час навчання реплікуванню важливо поступово збільшувати обсяг репліки студента від однієї до двох, трьох фраз. Формування навичок і умінь діалогічного мовлення є оволодіння певними діалогічними єдностями. На цьому етапі використовуються рецептивно-продуктивні умовно-комунікативні вправи з обміну репліками та формування мікродіалогів як засобів вираження основних комунікативних намірів учасників діалогу. Діалог може складатися з декількох мікродіалогів.

Кінцевим етапом навчання студентів діалогічному мовленню є вміння вести діалоги різних функціональних типів на основі конкретної комунікативної ситуації.

Висновки. Отже, усне мовлення представляє собою складну мовну діяльність, висловлювання однієї чи декількох осіб, яке звернене до одного або декількох слухачів. Навчання усному мовленню майбутніх перекладачів дає можливість правильно реагувати на ту чи іншу мовну ситуацію. Студенти-перекладачі набувають досвіду спілкування і можливість активувати словниковий запас, удосконалити мовленнєві уміння тощо.

Список використаних джерел:

- [1] Загнітко, А. П. & Домрачева, І. Р. (2001). *Основи мовленнєвої діяльності*. Донецьк: Український культурологічний центр.
- [2] Ніколаєва, С. Ю. (ред.). (2002). *Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах*. Київ: Ленвіт.
- [3] Ніколаєва, С. Ю., Гринюк, Г. А. (1997). *Сучасні технології навчання іноземного спілкування*. Київ: Ленвіт.
- [4] Ніколаєва, С. Ю. & Шерстюк, О. М. (2001). *Сучасні підходи до викладання іноземних мов. Іноземні мови* (1). 50-58.
- [5] Скалкін, В. Л. (1983). *Навчання монологічному висловлюванню*. Київ: Радянська школа.
- [6] Curry, Dean. (1997). *More dialogs for Everyday Use*. Washington, D.C.
- [7] Duchak, O. (2014). *Dialogic teaching at school* [Electronic resource] Access mode : file:///D:/Downloads/48-50-1-SM.pdf
- [8] Dobson, Julia M. (1994). *Dialogs for Everyday Use*. Washington, D.C.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.079

ПРОБЛЕМЫ ЭКСТРЕННОГО ПЕРЕХОДА НА ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ГРУППА:

Saniya Nurgaliyeva

Candidate of pedagogical sciences, Associate Professor
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Turkey

Murad Mamedov

master's student of the Faculty of Science and Letters
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Turkey

Gulmira Mailybaeva

acting associate professor (docent), Doctor of Philosophy (PhD)
Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Kazakhstan

Dilyara Sarsekulova

Master of Pedagogical Sciences,
teacher of the Department of Teaching methods and education
Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Kazakhstan

Аннотация: В статье рассматриваются проблемы экстренного перехода образовательных учреждений на дистанционное обучение, вызванное пандемией COVID-19. Анализируются исследования зарубежных и российских авторов, которые подводят итоги дистанционного обучения во время пандемии.

Последствия экстренного перехода на основе исследовательских работ выявил следующие проблемы дистанционного обучения: нормативно-правовые; технические, связанные с созданием, разработкой и адаптацией сетевой инфраструктуры, программных продуктов; психофизиологические, связанные с исследованием факторов, отвечающих за сохранение здоровья, психологии общения в сетевом пространстве и других; эргономические проблемы и проблемы эффективного использования гипермедиа технологий; экономические, связанные с себестоимостью разрабатываемых электронных ресурсов и средств обучения; социальные.

Ключевые слова: дистанционное обучение, COVID-19, вызов, проблемы системы образования, экстренный переход.

«Пандемия COVID - 19 привела к крупнейшему за всю историю сбою в функционировании систем образования, который затронул почти 1,6 миллиарда учащихся в более чем 190 странах и на всех континентах. Закрытие школ и других образовательных учреждений коснулось 94 процентов мирового контингента учащихся, причем в странах с низким уровнем дохода и с уровнем

дохода ниже среднего этот показатель составляет 99 процентов» [1, с. 2].

«Заккрытие школ и экстренный переход на дистанционное обучение школ сопряжены с очевидными проблемами, обусловленными главным образом недостаточным техническим оснащением (неготовность инфраструктуры массового дистанционного образования), отсутствием или слабой подготовкой педагогов к работе в новых условиях. Эти и другие проблемы бросают вызов системе образования в критической ситуации» [2, с. 2]; [3]; [3].

Российские ученые Д. И. Сапрыкина, А. А. Волохович [5] по результатам исследования проблемы перехода на дистанционное обучение в Российской Федерации выявили основные проблемы и трудности, с которыми столкнулись 22 600 учителей в 75 регионах страны. На момент исследования всего 25% учителей проводили видеоуроки. А в зоне риска оказались сельские и школы, находящиеся в малых и средних городах. Помимо проблем с техническим обеспечением, низкой скоростью интернет-соединения, учителя обращали внимание на нехватку учебных материалов на онлайн-платформах для занятий музыкой, ИЗО, предметами дополнительного образования, а также адаптированных пособий для детей с ОВЗ. Спустя некоторое время возникли проблемы с эмоциональным напряжением, участились жалобы на здоровье. Отдельно была рассмотрена текущая ситуация в шести регионах: Саратовской, Омской, Мурманской областях, Краснодарском и Забайкальском краях и в Республике Саха (Якутия)».

Несомненный интерес для нашей работы представляет точка зрения А. Илингина [6] о том, что «...один из главных факторов, который мешает повсеместно внедрить технологии дистанционного обучения – это нехватка техники и стабильного интернета. Согласно рейтингу государств по скорости интернета WebsiteToolTester, из 207 стран мира Узбекистан занимает 181 место, Казахстан - 113 место, Киргизия - 155 место. Во многих семьях нет подходящей техники или интернета - более 55 тыс. школьников Казахстана живут в селах без интернета, а 30% учащихся не имеют компьютеров».

Вышеприведенные выводы о проблемах перехода на дистанционное обучение получили подтверждение и в работе Д.А. Штыхно, Л.В. Константиновой, Н.Н. Гагиева [7, с.73], которые утверждают, что «...сфера образования ощутила на себе одной из первых влияние коронавирусной эпидемии и отреагировала на введенные ограничения переводом всей образовательной деятельности в дистанционный режим. Стремительный перевод множества процессов в сеть вызвал необходимость скорейшего реагирования на новые изменяющиеся условия со стороны органов государственной власти, профильных министерств и самих вузов. Произшедшие изменения коснулись не только методов обучения, но и самого подхода к преподаванию, формированию компетенций у обучающихся, организации учебного процесса, что вызвало неоднозначную реакцию у участников образовательного процесса».

А. Пятигорская [8] в своей работе приводит результаты опроса, проведенного Общероссийским народным фронтом, где выявлено, что «...80 процентов респондентов столкнулись с проблемами при переходе на дистанционное обучение. Самые распространённые проблемы, со слов

школьных педагогов, - это нехватка у детей компьютеров и мобильных устройств, а также технические проблемы в школах и недостаток опыта работы в Интернете. Большинство педагогов (74 процента) отметили рост рабочей нагрузки в связи с переходом к дистанционному обучению, а более четверти (26%) пожаловались на плохую организацию перехода от традиционного обучения в онлайн. 60% охарактеризовали переход как «удовлетворительный» и только 14% назвали его хорошо организованным», - говорится в сообщении Аналитического Центра НАФИ по результатам опроса, респондентами которого стали как школьные учителя, так и преподаватели вузов. Почти половина из этих респондентов (47 процентов) сообщили, что им требуется помощь для того, чтобы сделать дистанционное обучение эффективным. Более четверти педагогов констатировали, что им не достаёт знаний и навыков для перехода в онлайн. Об этом чаще заявляют школьные учителя».

А.З. Тулобаевым [9] с целью оценки организационных и образовательных аспектов дистанционного обучения в условиях пандемии COVID-19 было проведено анкетирование 101 студента Ветеринарного факультета Кыргызско-Турецкого университета «Манас». Исследователем установлено, что большинство студентов не были знакомы с обучающими платформами дистанционного обучения (62,38%) и не видят преимущества дистанционного обучения, по отношению к аудиторному обучению (63,37%). У 75,25% студентов были проблемы с интернетом, а у 36,63% студентов были проблемы с техническим обеспечением дистанционного обучения. Определено, что у 17,82% студентов имелись сомнения в прозрачности проведенного при дистанционном обучении экзамена. 64,36% студентов желают продолжить обучение в дистанционном режиме, когда как 74,26% студентов считают, что на ветеринарном факультете должен применяться аудиторный способ обучения. 21,78% студентов высказались за комбинированный способ обучения на ветеринарном факультете. Выбор студентов по методам обучения совпадают с мнениями тех, кто считает, что дистанционная форма обучения до сих пор остается одной из острых полемических проблем в высшем образовании».

Вслед за Е.В. Фадеевым [10], рассмотрев проблемы, возникающие в ходе развития образовательного процесса, обусловленные как новыми возможностями современных информационных технологий, так и потребностями общества в доступности образования самым широким слоям населения, классифицируем их по двум основаниям: организационные и психологические, что дает возможность определения путей решения указанных проблем на основе анализа причин их возникновения (рисунок 1).

Таким образом, анализ научной литературы выявил следующие проблемы дистанционного обучения: нормативно-правовые; технические, связанные с созданием, разработкой и адаптацией сетевой инфраструктуры, программных продуктов; психофизиологические, связанные с исследованием факторов, отвечающих за сохранение здоровья, психологии общения в сетевом пространстве и других; эргономические проблемы и проблемы эффективного использования гипермедиа технологий; экономические, связанные с себестоимостью разрабатываемых электронных ресурсов и

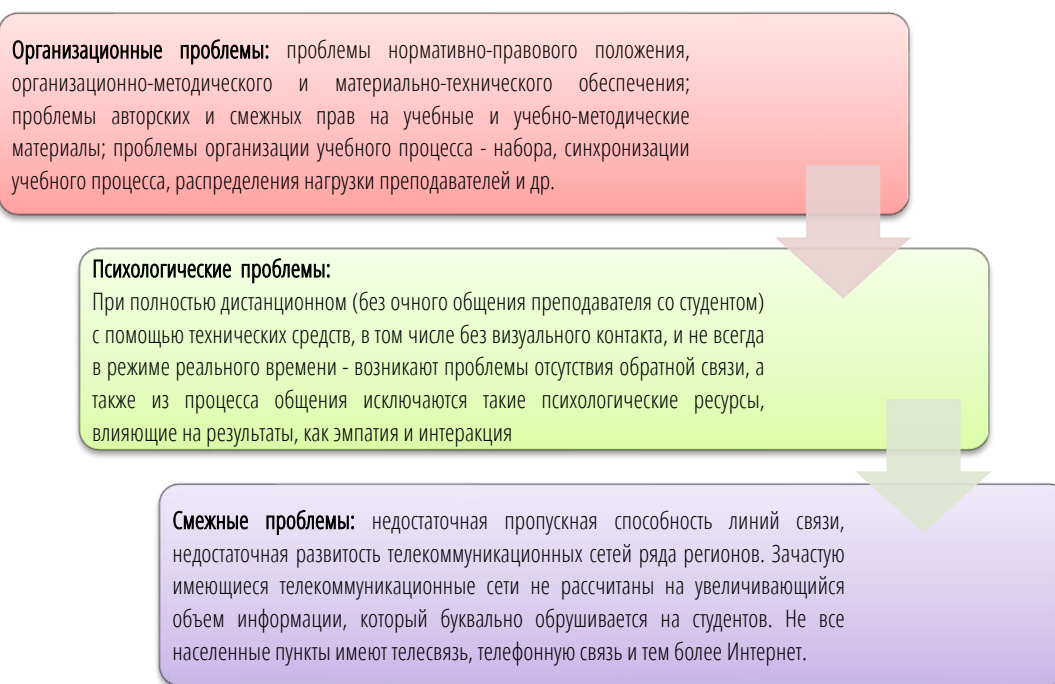

Рис. 1. Схема классификации проблем дистанционного обучения

средств обучения; социальные, связанные с пониманием и осознанием значимости системы дистанционного обучения в системе высшего образования.

В выводах исследования [11], которое провела группа учёных-социологов Международной ассоциации университетов, отмечается, что «результаты опроса показывают значительную степень напряжения и вынужденного характера текущей ситуации для высших учебных заведений. ...Результаты показывают, степень сложности попыток избежать остановки работы учебного заведения, ... а также говорят о возможных негативных последствиях для качества образования в результате перехода на дистанционное обучение, а с другой стороны, о возможном усилении неравенства в возможностях получения образования».

Список использованных источников:

- [1] Концептуальная записка: образование в эпоху Covid-19 и в последующий период (2020), 2. URL: <https://www.un.org/>
- [2] Агранович, М. Л. (2020). Организация образования в условиях пандемии. Практика стран ОЭСР, 2. URL: <https://firo.ranepa.ru/>
- [3] Бушуев, И. В., Нектаревская, Ю.Б. & Толстокора, О.Н. (2020). Проблемы и перспективы развития дистанционного обучения в современной российской высшей школе. *Bulletin of the South-Russian State Technical University (NPI) Series Socio-Economic Sciences*, 13(4), 14-21. <https://doi.org/10.17213/2075-2067-2020-4-14-21>
- [4] Бакач, Е. В. & Шутько, Ю.Б. (2016). Проблемы и перспективы дистанционного обучения в учреждении дополнительного профессионального образования. *Научно-методическое обеспечение оценки качества образования*, 1(1), 38-43.
- [5] Сапрыкина, Д. И. & Волохович, А. А. (2020). Проблемы перехода на дистанционное обучение в Российской Федерации глазами учителей. Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», Институт образования. - М.: НИУ ВШЭ, *Факты образования*, 4 (29), 32.

- [6] Илингин, А. (2020). Как в Индии и СНГ переходили на дистанционное обучение во время пандемии. URL: <https://trends.rbc.ru/trends/education>
- [7] Штыхно, Д.А., Константинова, Л.В. & Гагиев, Н.Н. (2020). Переход вузов в дистанционный режим в период пандемии: проблемы и возможные риски. *Открытое образование*. 24(5):72-81 <https://doi.org/10.21686/1818-4243-2020-5-72-81>
- [8] Пятигорская, А. (2020). Исследования показали большое количество проблем перехода на дистанционное обучение. URL: <https://www.pnp.ru/>
- [9] Тулобаев, А.З. (2020). COVID 19: взгляд студентов ветеринарного факультета Кыргызско-Турецкого университета «Манас» на дистанционное обучение в условиях пандемии. *Manas Journal of Agriculture Veterinary and Life Sciences*, 10(2), 88-92
- [10] Фадеев, Е.В. (2017). Организационные и психологические проблемы дистанционного обучения. *Мир науки, культуры, образования*, 3 (64), 308-310.
- [11] Горбухова, М.Ю. (2020). Дистанционное обучение в условиях 2019-2020 учебного года. Взгляд изнутри. *Опыт и перспективы обучения иностранным языкам в евразийском образовательном пространстве*, 5, 78-88. URL: <https://www.elibrary.ru/>

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.080

ПРОЕКТНА РОБОТА ШКОЛЯРІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ STEM-ОСВІТИ ПРИ НАВЧАННІ МАТЕМАТИЦІ

Литвин Ганна Михайлівна

старший викладач кафедри вищої та прикладної математики
Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний
технічний університет», Україна

Анотація. В роботі вивчені основні принципи STEM-освіти, проаналізовано компетентності, які повинні отримати учні в підсумку освітнього процесу, розроблено STEM-проект «Математика навколо нас». В ході виконання проекту учні багатьох класів школи об'єднуються в одну команду з метою розробки сайту, що зробить математику більш популярною. Участь у проекті сприяє формуванню в учнів компетентностей, важливих для життя.

Ключові слова: STEM-освіта, компетентності навчання, математична компетентність, застосування математики, STEM-проект, популярна математика.

Світ стрімко розвивається, розвиток технологій потребує фахівців, які зможуть поєднати в собі багато компетентностей: математичних, інженерних, дизайнерських, та інших, й володітимуть креативністю, критичним мисленням, навичками Soft skills тощо. В шкільній освіті повинні відбутись зміни, що сприятимуть розвитку всебічно розвиненої особистості. Мета та завдання освітньої реформи визначені Концепцією «Нова Українська школа» [1] та Законом України «Про освіту» [2]. Держава виділяє кошти на обладнання, дидактичний та методичний матеріал, потрібний для якісної освіти. Але саме від вчителя залежить чи будуть використані ці матеріали та наскільки продуктивно. Перед вчителем постає проблема мотивації учнів до навчання, побудження в них зацікавленості, допитливості, розвитку науково-дослідницьких підходів. Запалити може лише той, хто палає; навчитись може той, хто хоче, тому внутрішня мотивація і учня і вчителя є дуже важливою в освітньому процесі.

Саме STEM-освіта згідно Концепції розвитку природно-математичної освіти [3] є ресурсом, що сприяє підвищенню якості знань та формуванню компетентностей учнів. Впровадженню елементів STEM-освіти на уроках математики присвячено роботи Васильєвої Д. В.; Василюк Н. І [4], [5]; Мирної І.О., Чемерис М.І., Петренчук С.В., Міхєєвої І.М., Якимчук О.О., Павлік Т.В., Головченко Л.А., Мельниченко В.А., Остапенко О.О., Хильчук Н.М. [6] та інших.

2020-2021 навчальний рік – Рік математичної освіти в Україні. Це одна з ініціатив з метою популяризувати математичну освіту, звернути увагу школярів на застосування математики в реальному житті. Розглянемо яким чином можна

впровадити елементи STEM-освіти в процес навчання математиці, навіть за відсутності STEM – лабораторії, та популяризувати математику на прикладі STEM – проекту «Математика навколо нас». Забезпечимо виконання мети, теорії та методики втілення STEM.

STEM – наука, технології, інженерія, математика об'єднані в проекті. При розробці проекту за мету ставимо набуття учнями певних компетенцій: вміння бачити і розв'язувати проблему комплексно і нестандартно; проводити дослідницьку діяльність; вміння використовувати ІКТ; вміння спілкуватися рідною та іноземними мовами; вміння працювати в команді; не боятися брати на себе відповідальність. Під час виконання проекту учні проведуть дослідницьку роботу, вимірювання (наука); використовують ІКТ для розв'язання певних задач (технологія); сконструюють моделі (інженерія) та проведуть обчислення (математика). Проведення наукового дослідження здійснюється в чотири етапи: спостереження, формування гіпотези, експеримент, перевірка гіпотези, висновок.

Також врахуємо, що наскрізними лініями ключових компетенцій, здобутих під час виконання проекту є екологічна безпека й сталий розвиток; громадянська відповідальність; здоров'я і безпека; підприємливість і фінансова грамотність. Проектна діяльність здійснюється за планом: планування проекту; виконання проекту; презентація проекту та оцінювання результатів; практичне втілення результатів проекту.

В основу STEM – проекту покладено: теоретичні знання; інтегрована, дослідницька, творча діяльність під час вибору й застосування методів, засобів і інструментів, матеріалів та інформації; практична реалізація; оцінювання результатів й формування цілісного сприйняття світу. Серед інструментів дослідження можна виділити: віртуальні платформи, освітні середовища, електронні освітні ресурси, комп'ютерні математичні програми, математичні тренажери та симулятори, мобільні додатки, різноманітні прилади, підручні матеріали.

Ідея STEM – проекту «Математика навколо нас» полягає в наступному.

Однією з компетентностей, що має придбати одержувач освіти є підприємницька. Економічна стабільність держави залежить від наявності достатнього прошарку середнього класу, а це також розвиток малого та середнього бізнесу. Багато сучасних фірм функціонують як єдина сім'я: співробітників об'єднує не тільки робота, а й спільні заходи, спорт, дружба. Заохочується креативність, творчий підхід, а не тільки виконання якихось суто своїх посадових інструкцій. Саме вміння працювати в команді, розуміння особистої відповідальності за спільну справу полягають в основі соціальних та громадських компетентностей. Тому до виконання проекту можна долучити учнів всієї школи з 5 по 11 клас. Та навіть провести конкурс серед багатьох закладів середньої освіти.

П'ятий та шостий класи ще не володіють достатнім вантажем знань для математичних досліджень, але люблять виконувати різноманітні поробки. Запропонуємо їм зробити аплікації, листівки, 3D-моделі з використанням математичних фігур та тіл. Maker-ство – один з елементів STEM, що реалізує інженерний напрямок. Інтеграція з мистецтвом, трудовим навчанням

обумовлює міждисциплінарний зв'язок та формує цілісне сприйняття навколишнього світу, розуміння застосування математики навіть в мистецтві. Для виконання STEM+ART – проекту, учням доведеться повторити, які вони знають геометричні фігури та тіла, провести спостереження, де вони зустрічаються в житті, знайти інформацію які є напрямки створювання поробок з паперу (паперопластика, рор – up, 3D-моделювання).

Наступний етап – застосування набутих математичних компетентностей до створення математичної моделі: розробка макету, розрахунок матеріалів, вимірювання. Під час виконання роботи в учнів розвивається увага, просторова уява, акуратність, дизайнерські навички, творчий підхід, наполегливість та цілеспрямованість. Звісно, не всі діти побажають прийняти участь в цій роботі. Тому запропонуємо ще відчувати себе фотографами, створивши фото-виставу «Математичні об'єкти в житті». Це спонукає до спостережливості, аналізу побаченого, використанню технічних засобів та програмних додатків (Photoshop, PicsArt, тощо) для створення цікавих фото. Таким чином формується й цифрова компетентність. Деякі з учнів із задоволенням приймуть участь в інтегруванні математики та літератури. Storytelling – вміння розповідати історії так, що виникає бажання дослухати до кінця. Нехай знайдуть чи придумують й розповідають історії, пов'язані з математикою, казки з математичними об'єктами. Кращі з них навіть можна буде розповісти учням початкової школи.

Важливим є етап презентації досягнутих результатів роботи над проектом. Учні, які працювали над поробками надають їх фото та опис до виконання роботи. Учні, які робили фото, надають фото та опис до його виконання, зв'язок з математикою. Учні, які обрали математику та літературу – текст історії та відео з її розповіддю.

Звісно, не всі діти цього віку можуть використовувати технології та зробити презентацію. Тому підключимо ще й інтегрування математики та інформатики і запропонуємо учням створити ще й групу, що буде збирати матеріал та оформлювати його в презентацію усього класу.

Таким чином, в залежності від своїх здібностей та інтересів учні в класі поділяються на групи: мейкери, фотографи, літератори, комп'ютерщики. Це сприятиме розвитку особистих, соціальних та навчальних компетентностей.

В 7 класі учні вже володіють знанням з тем відношення, пропорції та відсотки. Ці теми мають розповсюджене застосування в повсякденному житті.

Учні однієї з груп нехай дослідять де ж таки застосовуються відношення та пропорції. Архітектура, будівництво, приготування страв, тощо. Нехай знайдуть якісь рецепти української національної кухні, дізнаються вартість інгредієнтів, дослідять пропозиції на ринку з метою пошуку вигідного постачальника та розрахують вартість виготовлення страви; скільки її треба приготувати, щоб вистачило на весь клас. Можна провести соціопитування чи буде ця страва користуватися попитом та скільки коштів готові заплатити покупці за порцію цієї страви. Проаналізувати чи варто займатись її виготовленням та продажом, який буде прибуток. Тому комусь з команди дістанеться роль аналітика. Частина дітей може займатись пошуком інформації, хтось розрахунками, а хтось приготуванням. Вони можуть випробувати себе в ролі режисерів та ведучих

кулінарних шоу, знявши відео зі своїми дослідженнями. Хтось з них стане оператором в цьому проекті. Командна робота почнеться з етапу планування дослідження та розподілу ролей за інтересами і закінчиться презентацією.

Під час виконання проекту формуються підприємницькі, суспільні, STEM та інші компетентності; відбувається патріотичне виховання, з'являється фінансова грамотність; встановлюється міждисциплінарний зв'язок з трудовим навчанням, технологіями.

Друга група вивчатиме застосування відсотків в повсякденному житті. Це може бути розрахунок платежів, нарахування банківських відсотків, обчислення похибок та склад різних виробів. Екологічна грамотність і здорове життя – одна з ключових компетентностей, що мають здобути учні. Нажаль, контроль за якістю продукції в магазинах та на підприємствах ведеться не достатньо. Вся відповідальність за споживання неякісного продукту лягає на самого споживача. Тому звернемо увагу дітей на необхідність аналізу інформації на етикетках товарів. В наш час важливо не тільки отримувати інформацію, а й аналізувати її. Вміти визначити істинна вона чи ні. Учні можуть проаналізувати інформацію щодо змісту наприклад, ковбаси однієї цінової категорії від різних виробників, надати її у вигляді діаграм, дізнатись скільки коштує м'ясо для оптових покупців та зробити висновки: яка ковбаса більш безпечна для здоров'я, вигідніша за ціною політикою для покупця та чи не варто її замінити м'ясом.

В сьомому класі починається хімія. Інтегрування хімії та математики чудово втілюється саме з використанням тем пропорції та відсотки. Хімія використовується в фармації, тому корисно і цікаво третій групі учнів дати проект саме в цьому напрямку. Звернути увагу, що від інтеграції хімії, математики, біології часто залежить життя людини.

Патріотичне виховання, громадянська позиція, почуття єдності з суспільством, гордість за співвітчизників теж може втілюватись завдяки цьому проекту. Четверта група учнів збиратиме інформацію щодо українців – математиків та українців конструкторів. Кожна група оформляє дослідження та його висновки чи то як презентацію чи як документ.

Восьмий клас володіє темою многокутники, площини фігур. Зараз модно створювати мурали та селфі-зони. Запропонуємо цю роботу восьмикласникам. Інтеграція математики, мистецтва, фінансової грамотності, вміння пошуку інформації, технологій буде втілена в цьому проекті. Кожен восьмий клас може зробити свою таку зону.

Перша група учнів досліджує місце на якому буде знаходитись її зона роботи: вимірює розміри, з'ясовує на якій висоті їм буде оптимально розташувати мурал. Потім наносить розмітку для малюнків на стіну. Друга група працює над дизайном малюнку, що буде складено з геометричних фігур: розробляє його макет на аркуші або в програмі (наприклад, Photoshop або Paint). Третя група застосовує тему масштаб та обчислює дійсні розміри муралу, площини фігур з яких складається їх дизайнерська робота, підраховує кошторис. Четверта група моніторить ринок продажу матеріалів, необхідних для виконання проекту, займається закупівлею матеріалів. П'ята група малює мурал. Шоста група займається журналістською діяльністю: знімає відео, фото, пише репортаж про виконання проекту та готує його презентацію. Таким чином в

процес навчання додано й елементи профорієнтації.

Учні дев'ятого класу вивчають такі теми, як симетрія, подоба, гомотетія.

Перша група досліджує симетрію в природі та навколишньому світі, надає результати дослідів. Велика група учнів займається вивченням подоби в реальному світі. І тут доцільно вийти за межі шкільного курсу математики та занурити учнів в світ фракталів. Це виведе їх за межі звичайної геометрії, навчить дивуватись творінням природи, надасть розуміння можливостей математики для відстежування закономірностей всесвіту та їх формалізації мовою математики. Друга група учнів може зайнятися фракталами в природі. Третя група – фракталами в мистецтві. Четверта група – фракталами при створенні комп'ютерних ігор та фільмів. І, традиційно, п'ята група займається створенням презентації проекту, наприклад, в PowerPoint. Таким чином, інтегруються математика, мистецтво, технології, біологія, географія, інформатика.

Десятому класу пропонуємо наступні проекти.

Перша група вивчає математику в літературі. Відомо, що риму, особливість стилю поета можна впізнати, якщо прочитати відповідну послідовність чисел. На першому етапі виконання проекту десятикласники збиратимуть інформацію на цю тему, вивчать її та самі спробують створити таку послідовність для когось з поетів.

Наприкінці десятого класу вже вивчено тригонометричні функції, тому цікаві й корисні будуть наступні завдання. Друга група займається пошуком тригонометричних функцій в природі та техніці (морські хвилі, радіохвилі, закони розповсюдження електричного струму, тощо). Третя група вивчає зв'язок математики та музики. Тут не обійдеться без відео або аудіо презентацій, які, до речі, можна зробити за допомогою додатків гугл.

Оволодіння використанням онлайн-сервісів розвине їх цифрові компетентності. Десятикласники зможуть оволодіти й такими онлайн додатками гугл, як гугл-форми та гугл-сайти. Тому четверта група буде займатися розробкою сайту шкільного STEM – проекту «Математика навколо нас» в онлайн додатку гугл-сайти. В процесі цієї роботи учні навчатимуться структурувати інформацію, послідовно та логічно її викладати, розвинуть творчі здібності, дизайнерські навички, естетичний смак. П'ята група займеться розробкою логотипу цього сайту та банеру на головну, а може й всі інші сторінки сайту. Оригінальність сайту повинна мати місце.

Шоста група може розробити анкету в гугл-формах для сайту, щоб розуміти смаки його відвідувачів та реагувати на зауваження, своєчасно редагувати сайт з метою підвищення його відвідувань. Це навчить учнів збирати та обробляти статистичні дані, використовувати діаграми, слідкувати за статистикою сайту. Також це сприятиме розвитку підприємницьких компетенцій, бажанню вивчати маркетинг та застосовувати його.

Незважаючи на те, що одинадцятий клас випускний, їх також можна долучити до шкільного проекту, це надасть їм можливостей повторити деякі теми до ЗНО. Наприклад, міждисциплінарний зв'язок біології та математики здійснюється при розв'язуванні задач на генетику з використанням комбінаторики та теорії ймовірностей. Перша група відстежить використання математики в біології. Це спонукатиме учнів, що хочуть обрати медичні

спеціальності, вивчати математику.

Друга група працюватиме над розробкою парку математичних скульптур.

Куби, піраміди, символи інтегралу, тощо. Вони створюють макет парку (на папері чи в якійсь прикладній програмі). З метою розвитку екологічної компетентності та з урахуванням сучасних напрямків екологічної архітектури, запропонуємо побудувати цей парк із використаних пластикових пляшок, до збору яких можна залучити всіх учнів школи. Третя група одинадцятикласників обчислить необхідну кількість пляшок для створення парку, площу, що буде потрібно розфарбувати та розхід краски, знайде вигідне за ціною місце закупівлі краски. Четверта група застосує навички інженерії та конструювання, технології та запропонує варіанти технічної реалізації проекту (засоби з'єднання пляшок, кріплення конструкцій, їх безпечність тощо). На цьому одинадцятикласників варто звільнити для підготовки до іспитів та реалізувати установку парку математичних фігур силами інших учнів (звісно з фото, відео звітом на сайті проекту).

Наразі, Міністерство цифрової трансформації України разом з Kyivstar і EdEra розробили курс «Підприємництво для школярів» та планують навчити їх маркетингу. А який бізнес обійдеться без реклами? Звісно, що добра частина реклами відбувається в інтернет мережі. Тому логічно було б зібрати групу бажаючих учнів, що зі шкільних лав опанували б навички SMM-менеджера, копірайтера, SEO – фахівця, дизайнера та працювали б в команді, просуваючи зроблений сайт та робили математику популярною.

Виконання проекту потребує часу, близько місяця. З урахуванням, що деякий програмний матеріал вивчається наприкінці року та виконання його окремих елементів краще робити за гарних погодних умов, доцільно розпочати його в квітні місяці. І обов'язковий етап по закінченню проекту – рефлексія, в ході якої учні аналізують чого вони навчились, якими засобами, навіщо їм це потрібно; оцінюють свою роботу. І звісно, отримують оцінку своєї роботи вчителем.

Математика велика й прекрасна, її мовою говорить сама природа. Від вчителя залежить чи навчатися діти володіти нею. Їх бажання вчити математику пов'язано з розумінням її застосовування в житті, і саме STEM – освіта сприяє цьому.

Список використаних джерел:

- [1] *Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи.* (2016). Вилучено з https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna_serednya_nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf
- [2] *Про освіту* (Закон України). № 2145-VIII. (2017). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- [3] *Про схвалення Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти)* (Розпорядження кабінету міністрів України). № 960-2020-р. (2020). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80>
- [4] Васильєва, Д. В. & Василюк, Н. І. (2017). *Збірник задач з математики. 5-9 класи: Наскрізнi лiнii ключових компетентностей та їх реалiзацiя.* Київ: Освіта.
- [5] Васильєва, Д. В. (2017). *Я дослідник. Математика. 6 клас: Розробки уроків та методичні рекомендації.* Київ: Освіта.
- [6] Мирна, І.О., Чемерис, М.І., Петренчук, С.В., Міхеєва, І.М., Якимчук, О.О., Павлік, Т.В., ... Хильчук, Н.М. (2020). *Практичний посібник: Використання елементів STEAM-освіти на уроках математики в сучасній школі.* Житомир: N.p.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.081

РЕАЛІЗАЦІЯ МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЧЕРЕЗ МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ

Шевченко Ірина Вікторівна

канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри вищої математики
Національний авіаційний університет, Україна

Левковська Тетяна Андріївна

старший викладач кафедри вищої математики
Національний авіаційний університет, Україна

Анотація. У даній статті розглянуто реалізацію принципу міжпредметних зв'язків у вищій школі під час підготовки здобувачів вищої освіти технічних напрямів підготовки. Актуальність даної проблеми впливає з психолого-педагогічних та методичних досліджень. Зазначено, що міжпредметні зв'язки забезпечують засвоєння фундаментальних знань, формування умінь і навичок, сприяють підвищенню ефективності навчання та підготовки кваліфікованих фахівців, що відповідає певним компетентностям підготовки майбутніх інженерів. На прикладі вивчення базових курсів «Вища математика» і «Теорія ймовірностей та математична статистика» для студентів спеціальності «Транспортні технології» розглянуто реалізацію принципу міжпредметних зв'язків. Виділяються основні дидактичні одиниці курсів, їх взаємозв'язок, вплив на систематизовані, фундаментальні професійні знання студентів.

Ключові слова: фундаментальна підготовка, математична освіта, фундаментальні знання, професійні компетентності, міжпредметні зв'язки.

Здійснення стратегічної мети нашої країни набути статусу європейської держави неможливо без наявності потужного технологічного потенціалу. Матеріальною основою життєдіяльності людини та суспільства була і ще протягом досить тривалого часу (а можливо, і завжди) лишатиметься сфера промислового виробництва. Тому сьогодні зростає роль професійної, передусім інженерної освіти [1].

Дослідження у сфері зазначеної проблеми свідчать про те, що й в системі вищої професійної освіти відбуваються зміни, які спрямовані на підготовку фахівців-професіоналів. Підготовка фахівців у ВНЗ повинна здійснюватися, керуючись потребами ринку праці, вимогами європейської системи забезпечення якості освіти. Вона повинна базуватися на трикутнику знань: освіта – наука – інновації, а якість підготовки повинна містити п'ять основних складових: якість підготовки абітурієнтів і студентів, навчальні програми, кадровий склад,

рівень фінансово-матеріального забезпечення, систему оцінки якості.

Для формування у здобувачів вищої освіти готовності до здійснення майбутньої професійної діяльності важливим є розвиток базової професійної компетентності, що стає актуальним аспектом підготовки фахівців для більшості технічних спеціальностей. Таким аспектом є фундаментальна підготовка, оскільки вона спирається на систему природничо-наукових знань, на основі яких студенти будуть вивчати спеціальні дисципліни за фахом. У зв'язку з цим, одним із факторів, який зможе забезпечити підвищення якості надання освітніх послуг є підвищення якості фундаментальної підготовки фахівців.

Сучасний технічний вищий навчальний заклад надає студентам фундаментальні знання з низки знань, пов'язаних з їх майбутньою професійною діяльністю. Саме тут варто звернути увагу на те, що найважливішою частиною фундаментальних знань, а, отже, й професійної підготовки майбутнього фахівця є вища математика та її розділи. При підготовці студентів – майбутніх інженерів саме математична підготовка є основою для вивчення дисциплін природничо-наукового і професійного циклів, фундаментом для подальшої самоосвіти. Вона озброює майбутніх спеціалістів уміннями правильно орієнтуватися в ситуації, аналізувати її, приймати рішення, отримувати результати й обґрунтовувати їх.

Наразі у ВНЗ спостерігається тенденція скорочення кількості годин на вивчення вищої математики, тому актуальнішим стає системний підхід до вивчення дисциплін, основою якого є міжпредметні зв'язки. Такі зв'язки у вищих навчальних закладах є виразом інтеграційних процесів, що відбуваються в науці та в житті суспільства. Міжпредметні зв'язки певним чином мотивують студентів до подальшої навчальної діяльності, активують зацікавленість і бажання опанувати нові знання. Міжпредметний підхід відіграє дуже важливу роль у підвищенні якості практичної та науково-технічної підготовки студента, він розвиває логічне мислення, гнучкість розуму, уміння переносити та узагальнювати знання з різних напрямків підготовки.

Застосування міжпредметного підходу під час вивчення вищої математики дає можливість студентам набути таких навичок (компетентностей):

- уміння працювати з отриманою інформацією, робити логічні висновки, аналізувати, контролювати й оцінювати свою діяльність;
- підвищувати рівень мотивації, усвідомлювати потребу в засвоєнні знань, умінь;
- уміти застосовувати отримані знання у практичній діяльності;
- розвивати здібності, які дозволяють вирішити проблемну ситуацію, здатність до планування, моделювання та активної комунікації.

Одним зі способів вирішення питання зв'язку математичних дисциплін з профільними дисциплінами є складання робочих програм навчальних дисциплін з урахуванням потреб випускових і спеціальних інженерних кафедр. Якщо раніше програма з вищої математики складалася з набору класичних розділів, то зараз вона повинна бути орієнтована на певні спеціальності. Для цього провідний викладач, що складає робочу програму з вищої математики, повинен спільно з провідними фахівцями випускових і спеціальних інженерних кафедр розглянути виробничі та технічні завдання, які інженер даної спеціальності повинен вирішувати за допомогою математичних методів. У

результаті такої співпраці кафедр приймається рішення щодо розділів вищої математики, які включатимуться до програми, а також визначається глибина їх вивчення. Крім того, увага приділяється реальним виробничим задачам, що розв'язуються з використанням математичних моделей, та математичним методам їх розв'язання.

Розглянемо реалізацію міжпредметних зв'язків математичних дисциплін з профільними дисциплінами на прикладі спеціальності «Транспортні технології», яка охоплює широке коло питань, пов'язаних з організацією роботи транспорту. Майбутні фахівці опановують фундаментальні знання та професійні компетентності у сфері організації пасажирських та вантажних перевезень, управління роботою транспорту, транспортної логістики, взаємодії видів транспорту, транспортної безпеки, інтелектуальних транспортних систем тощо.

З урахуванням вищезазначеного проведено аналіз освітньо-професійних програм першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Транспортні технології», який свідчить про тісний зв'язок математичних дисциплін з дисциплінами фахового спрямування (рис. 1).

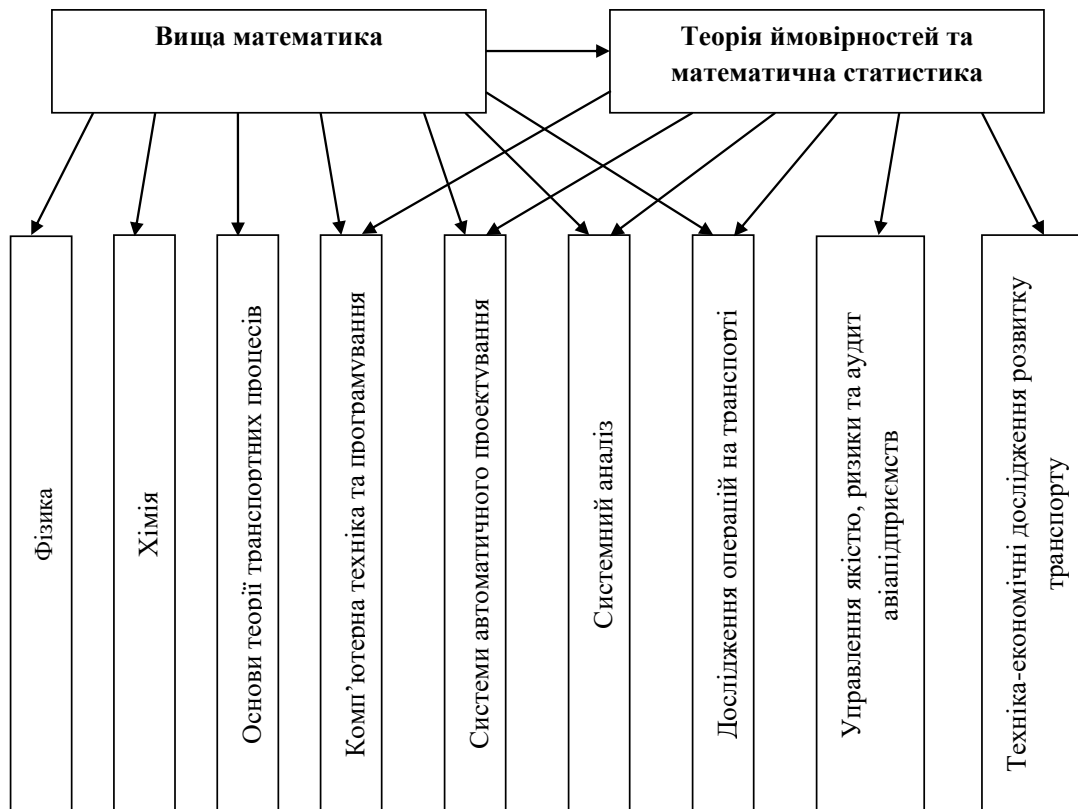

Рис. 1. Структурно-логічна схема міжпредметних зв'язків

Для набуття необхідних компетентностей, у результаті обговорення наповнення дисциплін представниками кафедр, залучених у підготовці майбутніх фахівців з транспортних технологій, розроблена робочі програми з дисциплін «Вища математика» і «Теорія ймовірностей та математична статистика». Так, до структури навчальної дисципліни «Вища математика» входять такі розділи:

- «Лінійна алгебра»;

- «Вступ до математичного аналізу»;
- «Диференціальне числення функцій однієї змінної»;
- «Диференціальне числення функцій багатьох змінних»;
- «Інтегральне числення функцій однієї змінної»;
- «Диференціальні рівняння».

Зазначимо, що попередня версія робочої програми містила в тематичному плані ще розділи «Ряди» та «Кратні, криволінійні та поверхневі інтеграли», які наразі виключені з програми дисципліни.

До програми курсу «Теорія ймовірностей та математична статистика» для глибшого засвоєння найбільш важливих тем включено виконання лабораторних робіт. Під час їх виконання студенти вивчають методи систематизації та обробки даних результатів спостережень масових, однорідних, випадкових явищ для виявлення існуючих закономірностей, і використовують набуті знання у написанні дипломних робіт або проєктів.

Наприклад, студент має можливість правильно оцінити та обробити статистичні дані при виконанні низки таких завдань:

- записати інтервальний статистичний ряд;
- побудувати гістограму відносних частот;
- знайти емпіричну функцію розподілу і побудувати її графік;
- обчислити вибіркове середнє значення і незміщену оцінку дисперсії;
- визначити щільність розподілу ймовірностей;
- знайти теоретичні частоти та перевірити узгодження даних вибірки з нормальним законом розподілу за допомогою критерію Пірсона при заданому рівні значущості;
- знайти довірчий інтервал для математичного сподівання в разі нормально розподіленої випадкової величини із заданою довірчою ймовірністю.

Реалізація професійної спрямованості навчання студентів спеціальності «Транспортні технології» в рамках традиційного навчання у ВНЗ забезпечуються, на нашу думку, шляхом використання текстових математичних задач з логістичним змістом. Зміст таких задач пов'язаний з об'єктами і процесами майбутньої професійної діяльності студента, а їх дослідження за допомогою математичного апарату сприяє усвідомленому застосуванню математичних знань при вивченні циклу спеціальних дисциплін та формування професійної компетентності майбутнього бакалавра транспорту. Погляд на математику як на універсальну мову науки, як на сукупність математичних об'єктів, які є моделями явищ і процесів інших областей пізнання, дозволяє говорити про її можливості у формуванні професійних компетентностей, пов'язаних з побудовою і дослідженням моделей явищ і процесів навколишньої дійсності. Кожне дослідження проходить декілька етапів побудови та використання математичних моделей [2]:

1. Правильна та чітка постановка виробничої задачі, розробка концептуальної моделі.
2. Розробка адекватної математичної моделі, що описуватиме даний клас задачі. Модель може бути достатньо простою, і в той самий час повинна відображати сутність описуваних процесів і об'єктів.
3. Вибір методу та алгоритму розв'язання, які можливо реалізувати за

допомогою сучасних комп'ютерних засобів.

4. Перевірка адекватності та коригування моделі.

5. Пошук розв'язку на моделі та реалізація знайденого розв'язку на практиці (прийняття раціонального рішення до поставленої виробничої задачі.

Зазначений алгоритм, зазвичай, призводить до побудови детермінованих або стохастичних математичних моделей, які в достатній мірі описують виробничі завдання.

Отже, науково-технічний прогрес в сьогоденних реаліях висуває підвищені вимоги до якості фундаментальної підготовки фахівців-інженерів, які у своїй роботі все частіше зустрічаються з завданнями, що вимагають, окрім професійної підготовки, знання методів обробки результатів спостережень, планування експерименту, математичних методів моделювання та оптимізації. Таким вимогам повинна відповідати фундаментальна математична освіта інженерів і саме тому, при складанні робочих програм з дисципліни «Вища математика» та інших математичних дисциплін, обов'язковою повинні бути враховані міжпредметні зв'язки та тісна методична співпраця з випусковими кафедрами.

Список використаних джерел:

- [1] Кобець, А.С. (2015). Підготовка фахівців у системі динамічної адаптації до швидкозмінних вимог національного та міжнародного рівнів праці. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, (7), 1-3. Вилучено з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2011_7_9.
- [2] Зайченко, Ю.П. (2003). *Исследование операций*. Киев: издательский Дом «Слово».

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.082

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОЇ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Прядко Олена Михайлівна кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри музичного мистецтва

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Україна

Анотація. У статті розглядаються проблеми музично-естетичного виховання учнів молодшого шкільного віку на уроках музичного мистецтва, здійснюється аналіз питань розвитку емоційної сфери школярів, розкривається специфіка формування нового емоційного досвіду учнів молодших класів в ході ознайомлення з творами музичного мистецтва. Автором статті вивчається процес засвоєння дітьми молодшого шкільного віку широкого спектру емоцій, які формуються в ході глибокого аналізу музичного матеріалу, обговорення тих емоційних реакцій, які виникають у дітей в ході сприймання музики. Процес музичного виховання розглядається як засіб духовного, морального, естетичного розвитку особистості учня, засвоєння комплексу морально-етичних правил поведінки, активізації його творчого потенціалу.

Ключові слова: музичний розвиток, емоційна пам'ять, твори музичного мистецтва, учні молодших класів.

Становлення особистості учня – складний процес, зумовлений індивідуальними психофізіологічними характеристиками дитини, соціальним оточенням, умовами навчання та виховання. Кожен етап розвитку дитини має низку специфічних особливостей. Молодший шкільний вік означається бурхливим розвитком самосвідомості учня, що тісно пов'язано з формуванням здатності давати оцінку подіям оточуючого світу, інтенсивним інтелектуальним, моральним розвитком, оволодінням соціальних норм, засвоєнням комплексу морально-етичних правил, які регулюють зовнішні емоційні прояви поведінки. Активний розвиток психіки школярів відбувається в ході провідного виду діяльності дітей цього віку – навчання. В учнів формуються перші стійкі поняття, загальні уявлення про їх оточення, виникають абстракції. Пізнаючи навколишній світ дитина задіює не тільки мислення, але й емоції, що визначає формування власного уявлення про оточуючу дійсність, її оцінювання. Пам'ять є тією психічною властивістю, яка дозволяє дитині накопичувати життєвий досвід, актуальну навчальну інформацію, засвоювати корисні навички, розвивати вправність у виконанні різних видів діяльності, що дає можливість адаптуватися до мінливих умов оточення. Успішність музичного навчання та

виховання залежить від глибокого вивчення та врахування педагогом вікових особливостей розвитку дитини, індивідуальних властивостей їх нервової системи, типу темпераменту, закономірностей формування музичних уявлень, естетичних смаків.

Розвиненість емоційної сфери учня має великий вплив на формування його особистості. Розвиненість емоцій, їх усвідомленість, володіння здатністю керування ними безпосередньо впливають на спроможність дитини адаптуватися до соціального оточення, вибудовувати ефективну комунікацію, дружнє спілкування, гармонійно взаємодіяти з членами родини, учасниками навчального колективу.

Розвиток емоційної сфери є важливим елементом морального виховання учня. Завдяки розвиненості емоційної пам'яті у дитини формуються стійкі емоційні відгуки на предмети оточуючої дійсності, життєві ситуації, події. Емоційна пам'ять дозволяє фіксувати та зберігати спогад про емоції та почуття, які виникали у попередньому досвіді, викликати певний емоційний стан за відповідних обставин. Характеристиками цього виду пам'яті є стійкість, тривалість збереження інформації, мимовільність активізації мнемічних процесів. Чим більш сильною була емоційна реакція дитини на певні обставини, тим глибший слід вона залишить у її пам'яті. Схожі життєві обставини викликають емоційну реакцію співзвучну переживанням отриманим людиною раніше. «Пам'ять на почуття присутня вже у піврічної дитини і досягає повного розквіту у три – п'ять років» [1, с. 137]. Дитячі спогади, викликані яскравими подіями, зумовлені новизною ситуації чи об'єкта сприйняття глибоко вкорінюються у нашій пам'яті та зринають у яскравих образах за умови виникнення відповідного стимулу. Високий ступінь їх емоційної забарвленості зумовлює їх глибину та стійкість. Важливе значення відіграє пам'ять на емоції для розвитку мотиваційно-потребової сфери у дітей.

Розвиток емоційної пам'яті засобами музичного мистецтва сприяє виникненню почуття емпатії, здатності співпереживати іншим. Пригадуючи приємні події дитина відчуває позитивні емоції, заспокоюється. Водночас, згадка про пережитий страх, сором, образу викликає відчуття пригнічення, дитина знову відчуває страждання, які їй довелося переживати. За твердженням М. Савчина: «Емоційна пам'ять – найважливіша умова морального та духовного розвитку людини, могутня спонукка для повторення дій та вчинків, становлення звичок» [2, с. 302]. Дитина може навчитися співпереживати іншим лише в тому випадку, коли вона здатна поставити себе на місце співбесідника, пригадавши свої власні почуття та емоції, які їй довелося переживати в подібній життєвій ситуації. Прагнучи виховати чуйну, уважну до проблем інших особистість необхідно турбуватися про емоційний розвиток дитини, її психологічну грамотність. Дитина, яка володіє усвідомленням широкого спектру емоцій, володіє ефективними техніками саморегуляції власного емоційного стану здатна уникати конфліктів, або ефективно їх розв'язувати.

В ході музично-естетичного виховання дітей емоційна пам'ять має провідне значення, оскільки сприйняття та виконання музики завжди має емоційний характер. Пізнавати музику без задіявання емоцій не можливо. Музика є могутнім засобом виховання особистості учня, формування кращих

рис його характеру, стимулювання розкриття творчого та інтелектуального потенціалу. Усвідомлюючи здатність музики здійснювати великий вплив на свідомість слухача на вчителя музичного мистецтва покладається велика відповідальність за добір навчального матеріалу. Ознайомлення учнів з творами музичного мистецтва великої естетичної та культурної цінності сприятиме формуванню тонкого музичного смаку, який дозволить їм добре орієнтуватися у сучасному культурному середовищі. Обираючи музичний матеріал для прослуховування на уроках музичного мистецтва вчитель має прагнути демонструвати твори, які здатні викликати якомога ширший спектр емоцій в учнів.

В ході музичного навчання та виховання ми постійно звертаємося до емоцій дитини, оскільки емоційність є обов'язковим компонентом музичного виконавства. Стимулюючи дітей аналізувати емоційний бік музичного твору, складати характеристику його героїв та їх вчинків ми значно поглиблюємо здатність учнів до усвідомлювання емоцій, найтонших їх нюансів. Автори музики та тексту кожного твору звертаються до життєвого досвіду дитини, викликаючи асоціації, пробуджуючи почуття, значно стимулюють розвиток уяви дитини. Долучаючись до активного сприйняття музичного матеріалу, переживаючи низку емоцій в учня формується здатність давати естетичну оцінку творам мистецтва.

Важливою умовою розвитку емоційної сфери дітей є забезпечення позитивної доброзичливої атмосфери на занятті, яка б сприяла вільному вияву емоцій, допомагала учневі уважно аналізувати свої переживання, розуміти причини їх виникнення. Обговорення емоцій, які виникали у дітей під час слухання музичного твору сприяє розвитку їх психологічної грамотності, кращого розуміння себе, своїх переживань, бажань, прагнень. Окреслення та характеристика конкретних емоцій значно розширює усвідомлення дитиною такої важливої частини його особистості, як емоційна сфера. Обговорюючи з учнями певні емоції, викликані сприйманням творів мистецтва, педагог домагається збагачення емоційного досвіду дитини, розширення уявлень про різноманіття емоційних переживань, їх тонких відтінків. На думку В. Петрушина «Зміст музично-морального виховання полягає у тому, щоб викликати в людини (слухача) конкретні музичні переживання і орієнтувати, направляти їх на суспільно-значимі цінності» [3, с. 269]. Аналізуючи зміст твору, заглиблюючись у внутрішні переживання, викликані музикою, діти вчать уважно ставитися до власних емоційних реакцій, знайомляться з характеристиками певних емоцій, усвідомлюють, що їх однокласники можуть відчувати ті самі почуття, що зближує дітей, допомагає встановленню кращого порозуміння між ними.

Розвиненість емоційного виду пам'яті позитивно відбивається на успішності дітей у навчанні, оскільки надає матеріалу призначеному для запам'ятовування емоційного забарвлення, забезпечує значно міцніші смислові зв'язки, сприяє виникненню більшої кількості різноманітних асоціацій. Емоційна пам'ять впливає на продуктивність розумової діяльності, сприяє активізації творчого, креативного підходу до розв'язання навчальних завдань. Забезпечуючи утворення емоційного фону опрацюванню інформації інтенсифікує процес її закріплення у пам'яті, а пізніше стимулює активність її

відтворення в ході пригадування.

Отже, розвиток емоційної пам'яті є важливою складовою морального, духовного, естетичного виховання учнів. Музично-естетичне виховання дитини на уроках музичного мистецтва розширює її емоційний досвід, знайомить з тими переживаннями, які не притаманні для її типу темпераменту. Це сприяє розвитку навичок емпатії, встановленню кращого порозуміння з однолітками та дорослими. Завдання педагога вправно використовувати великий потенціал музичного мистецтва як ефективного засобу розвитку емоційної сфери дітей, урізноманітнення їх емоційного життя.

Список використаних джерел:

- [1] Винославська, О.В., Бреусенко-Кузнєцова, О.А. (2005). Психологія : навчальний посібник. Київ : ІНКОС.
- [2] Савчин, М.В. (2011). Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав.
- [3] Петрушин, В.И. (2008). Музыкальная психология : учебное пособие для вузов. Москва : Академический проект; Тристан

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.083

СТИГМАТИЗАЦІЯ В ПРОФІЛАКТИЦІ ЯВИЩА СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА В УКРАЇНІ

Товстуха Олеся Миколаївна

канд. пед. наук, доцент кафедри психології

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Україна

Анотація. Статтю присвячено актуальній проблемі сьогодення – вивченню стереотипів соціального сирітства в громадській думці сучасних українців і їх впливу на формування ціннісних установок дітей-сиріт набуває особливий інтерес. Розглянуто явище соціального сирітства з точки зору теорії стигматизації Р. Беккера, теорію вторинної девіантності внаслідок таврування Е. Лемерта, соціальної детермінованості Р. Мертонна. Визначено стадії девіантизації особистості внаслідок соціального сирітства, причини появи дітей-сиріт.

Ключові слова: соціальне сирітство, стигма, теорія стигматизації, стереотип, девіантність, таврування, соціальна детермінованість

Наслідком соціальних трансформацій які відбуваються сьогодні в українському суспільстві стало зростання асоціальних явищ, одне з яких – соціальне сирітство. Військові дії на сході України, світова пандемія COVID-19 ще більш посиляли його прояви. Пошук ефективних технологій превенції соціального сирітства має надзвичайну значимість. Саме в дитинстві закладаються моральні уявлення, формується характер, життєві принципи, цінності, ідеали, стратегії тощо. Цей процес залежить від того соціокультурного середовища, в якому існує сучасна молодь. Складність соціалізації дітей-сиріт пов'язана з тим, що в соціумі дуже розповсюджене стереотипне мислення щодо соціального сирітства, що впливає на ставлення суспільства до таких дітей і дітей до суспільства. Сучасний світ відрізняється зростанням впливу соціокультурного складової на існуючу реальність, що актуалізує і ускладнює дослідження соціального сирітства саме як соціокультурного явища.

Теоретичною основою вивчення соціального сирітства як соціокультурної стигми є концепції відчуження та стигматизації.

Поняття «відчуження» розглядається в роботах таких класичних філософів як Г. Гегель, Ж.-Ж. Руссо, Л. Фейєрбах. Поняття соціокультурної стигми як ярлика нетиповості розроблено П. Бергером, Е. Лемертом, Т. Лукманом. Становище дітей в суспільстві (їх соціальний статус, взаємодія з батьками), розглядалися в роботах Ю. Бека, П. Бюхнера, Д. Ельконіна, Н. Постмен. Взаємозв'язок девіації і соціокультурної ситуації в суспільстві обґрунтовано в роботах Е. Дюркгейма, Р. Мертонна. Соціальні та психологічні особливості розвитку дітей-сиріт описані в роботах О. Безпалько, Н. Іванової, Л. Кальченко, А. Капської, Н. Краснової,

Н. Толстих, С. Харченко.

У тлумачному словнику С. Ожегова сирітство розглядається з соціально-психологічної точки зору – як «стан сироти, самотність» [8, с. 719]. О. Бессчетнова, посилаючись на визначення М. Гулиної в Словнику-довіднику соціального працівника [4], трактує сирітство як «соціальне поняття, яке є визначенням становища дітей-сиріт, «сирота» – це дитина яка тимчасово або постійно знаходиться поза сімейним оточенням, а також дитина, яка з певних причин, не може залишатися в такому оточенні, і має право на захист і допомогу з боку держави» [2, с. 34].

У словнику-довіднику з соціальної роботи під редакцією В. Філоненко поняття «сирітство» розглядається як стан дітей-сиріт, а «сирота» визначається як дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення, або яка в її власних інтересах не може залишатися в такому оточенні, має право на особливий державний захист і допомогу [9].

На думку М. Галагузової, соціальний сирота – це дитина, що має біологічних батьків, які з яких-небудь причин, не піклуються про неї, не займаються її вихованням, в зв'язку з чим, турботу про дітей змушені брати на себе суспільство і держава [3, с. 192].

На думку Є. Агапової, сирота – це «дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення, або яка в її власних інтересах не може залишатися в такому оточенні». Таке розуміння «сироти» вже відразу містить вказівку на соціальний характер даного явища і не потребує доповнення прикметником «соціальний» [1, с. 237].

Нажаль, у нашому соціумі сформувався формально-байдужий стигмат соціального сирітства, який сприяє формуванню пасивності і дезадаптивності у дітей-сиріт, виховує в них інертну життєву стратегію виживання, однією з головних причин є низький рівень соціальної культури населення, яке не зважаючи на те, що віком уже 2021 рік, вважають, що соціальне сирітство, виключно, проблема держави, і місце таким дітям в спеціалізованих установах.

Сформована система виховання в державних установах для дітей-сиріт (будинки дитини, дитячі будинки, будинки дитинства, школи-інтернати) об'єктивно знаходиться в протиріччі з потребами ідентифікації особистості, з гарантованим кожній дитині праві на сім'ю, це перешкоджає подальшому життєвому визначенню дітей, позбавлених батьківського тепла і опіки, ускладнюючи подальшу соціальну адаптацію випускників цих закладів.

Не вдаючись до аналізу різноманітних течій і теорій, що пояснюють різні соціальні феномени, зазначимо, що цікавою з урахуванням проблеми нашого дослідження є теорія стигматизації, яку розробляли Р. Беккер, Е. Лемерт, Р. Мертон. Ідея теорії стигматизації («навішування ярликів», «таврування»), запропонована Р. Беккером, дає широкий діапазон для пояснення природи та причин сирітства як соціальної девіації. Згідно з нею, девіант – це той, кому прикріпили відповідний ярлик, а девіантна поведінка є результатом позначення його як такого. Виходячи з цього, соціальне сирітство оточуючі сприймають як відхилення від норми, «неформальність», яка вимагає «лікування» або ізоляції (тобто соціального виключення) [5].

Стигмат як синонім нетиповості є результатом суспільного визнання

існування в соціумі індивідів, відмінних від більшості, які не відповідають існуючим нормам. Характер стигми (активно-зацікавлений, формально-байдужий і негативний) має великий соціокультурний потенціал і може впливати на своїх носіїв незалежно від їх бажання, формуючи ставлення соціуму до стигматизованої групи. Але, давно відомо, що від того, наскільки молоді люди, які мають статус соціальних сиріт, будуть інтегровані в соціум, залежить не тільки їхнє майбутнє, а й стабільність самого суспільства, якісні характеристики майбутніх поколінь.

Розвиваючи погляди колеги, Е. Лемерт увів поняття вторинної девіантності, яка розвивається після таврування як реакція на нього [5]. Згідно з твердженням Е. Лемерта, формування девіантизації поведінки проходить у його розвитку вісім стадій, які представлено в табл. 1.

Таблиця 1

**Стадії девіантизації особистості внаслідок соціального сирітства
(за теорією стигматизації)**

Стадії девіантизації	Причини сирітства
Первинна девіація	Сімейне неблагополуччя
Санкція за первинну девіацію	Попередження, відвідування сім'ї соціальним педагогом, дільничним інспектором, співробітниками соціальних служб.
Наступна первинна девіація	Адміністративне стягнення (штраф).
Більш серйозна санкція і відчуження	Постановка на облік у соціальні служби сімей „групи ризику“.
Чергова первинна девіація з почуттям образи на тих, хто карає	Вилучення дитини з родини внаслідок її неблагополуччя.
Офіційна стигматизація девіанта	Позбавлення батьків батьківських прав, офіційне визнання їх неспроможними у вихованні дітей
Посилення девіантної поведінки як реакція на стигматизацію і покарання	Посилення сімейного неблагополуччя, що виражено в збільшенні споживання алкоголю, наркотичних речовин, зростання асоціальної поведінки.
Остаточне ухвалення статусу девіанта	Погіршення взаємин суспільства й особистості, перешкода в активній реалізації конституційних прав і свобод.

Отже, теорія стигматизації дозволяє побачити процес формування ставлення суспільства до індивідуальних відхилень, зокрема до соціального сирітства. Замість проведення профілактичної роботи, надання допомоги сім'ї у важкій життєвій ситуації, суспільство вживає репресивні заходи, які сприяють посиленню девіантної поведінки батьків, зниженню їхньої мотивації протистояти суспільній системі, а відсутність соціальної та юридичної допомоги, посилення стигми у зв'язку з позбавленням батьківських прав, не дозволяє батькам відновити їхні права в майбутньому, повернути дітей у сім'ю. Як наслідок, родина руйнується, діти опиняються в умовах інтернатної системи, батьки ще більше деградують, а держава отримує ще одного вихованця (соціальну сироту).

Звичайно ж, соціальне сирітство – це не специфіка нашого часу. Будь-які

відхилення мають свій постійний відсоток і стабільність, навіть у найбільш благополучних країнах. Водночас такий масштаб і відсутність будь-яких чітких перспектив вирішення проблеми – це дійсно особливість наших днів.

У 1938 році Р. Мертон опублікував статтю „Соціальна структура та аномія” [7], одна з головних ідей якої полягала в тому, що основною причиною соціальних відхилень (а саме так ми розуміємо соціальне сирітство) є протиріччя між цілями, на які суспільство орієнтує людей, і можливостями їх реалізації за встановленими суспільством правилами.

Відповідно до концепції Р. Мертона, соціальне сирітство – це своєрідна відповідь дітей на умови навколишнього середовища. Дитячу бездоглядність він розглядає як наслідок нормального реагування дитини на конкретну ситуацію, у якій вона опинилась. „Наше головне завдання, – писав Р. Мертон, – полягає в тому, щоб зрозуміти, як соціальна структура спонукає деяких членів суспільства до не відповідної суспільним правилам і нормам поведінки” [7]. Наприклад, бажання родичів дітей-сиріт забезпечити дітей державними соціальними гарантіями та пільгами не дозволяє їм їх усиновляти, оскільки внаслідок усиновлення діти втрачуть пільги „сироти”: безкоштовне навчання в середніх і вищих навчальних закладах, можливість отримати житло й багато інших, якими діти в біологічних сім'ях не забезпечені.

З. Жаназарова аналізує ситуацію з положенням категорії дітей, для яких вулиця стала будинком. Авторка вважає феномен вуличних дітей симптомом надзвичайного соціального неблагополуччя суспільства [6, с. 46-49]. Мова йде не тільки про дітей, які отримали статус «сирота», але і не мають його, хоча і обділені батьківською опікою.

На основі вищевикладеного матеріалу, емпіричними індикаторами змісту стигми соціального сирітства в сучасному соціумі є стереотипи уявлення цього явища в засобах масової інформації, найбільш поширеними з яких є: сирітство – це деструктивне явище в суспільстві, сироти – це незахищена соціальна група, більшість сиріт – це майбутні девіанти; допомога сиротам – це прояв милосердя; ті, хто всиновлює сиріт – це багаті і гідні люди, що відповідає формально-байдужому відношенню (стигмат). Формально-байдужий стигмат соціального сирітства сприяє формуванню в дітей-сиріт пасивності і неадаптивності, що виражаються у відсутності установок на певні способи досягнення поставлених цілей, а також орієнтації на життєву стратегію пристосування або відмови, яка передбачає визнання безвиході своєї життєвої ситуації та неможливість її змінити або пасивне пристосування до неї.

Зміна формально-байдужого характеру стигми соціального сирітства на активно-зацікавлений є важливим засобом подолання цього явища, основними механізмами якого повинні стати: оптимізація морально-етичного виховання в суспільстві; інтеграція дітей-сиріт в соціокультурний простір соціуму; більш об'єктивне інформування суспільства про цю проблему за допомогою ЗМІ.

Отже, розглядаючи проблему соціального сирітства в контексті деяких підходів (теорії стигматизації (навішування ярликів) Р. Беккера, вторинної девіантності внаслідок таврування Е. Лемерта, соціальної детермінованості Р. Мертона)), ми дійшли висновку, що загострення проблеми соціального

сирітства значною мірою зумовлене деморалізацією цінностей всього суспільства в умовах швидких соціальних змін. Зокрема, масовість цього соціального явища може бути пояснена деградацією сімейних цінностей, коли дитина перестає бути надцінністю в сім'ї.

Список використаних джерел:

- [1] Агапова, Е.П. (Ред.). (2009). *Социальная работа в поисках и ответах*. Ростов-на-Дону: Центр универсальной полиграфии
- [2] Бессчетнова, О. В. (2014) *Проблема сиротства в современном российском обществе: институциональные аспекты* (дисс. ... д-ра социол. наук). Санкт-Петербургский государственный университет. Санкт-Петербург. Россия.
- [3] Галагузова М.А., Беляева М.А., Галагузова Ю. Н., Дорохова Т. С., Ларионова И. А., & Молчанова Н. В. (2016). *Социальная педагогика*. Москва: ИНФРА-М
- [4] Гулина, М. А. (2008). *Словарь-справочник по социальной работе*. Санкт-Петербург: Питер.
- [5] Дахин, А. Н. (2002). Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и ... неопределенность. *Школьные технологи*, (2), 62-67.
- [6] Жаназарова, З. Ж. (2013). Положение беспризорников в современном обществе: социологический портрет. *Ученые записки Забайкальского государственного университета. Серия: Философия, социология, культурология, социальная работа*, (51), 46-49.
- [7] Мертон, Р. К. (1992). Социальная структура и аномия. *Социологические исследования*, (2), 118-124.
- [8] Ожегов, С. И. & Шведова, Н. Ю. (2008). *Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений*. Москва: ООО «А ТЕМП».
- [9] Филоненко В.И. (Ред.). (2008). *Социальная работа: словарь-справочник*. Москва: Контур.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.084

ФОРМУВАННЯ ОРІЄНТИРІВ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ЛІТЕРАТУРИ

Чумак Тетяна Миколаївна

кандидат педагогічних наук

старший викладач кафедри журналістики та мовної комунікації

Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна

Анотація. У статті розкрито роль української літератури як провідного навчального предмета у вихованні духовної особистості учнів основної школи, їх морально-етичному й культуромовному становленні й розвитку. На основі студіювання фахової літератури визначено, що проблема формування орієнтирів сучасної молоді – одна з найважливіших проблем методики літератури, а пріоритетною ідеєю курсу української літератури в основній школі є інтенсивний мовленнєвий та інтелектуальний розвиток учнів і виховання духовної особистості, яке здійснюється як на уроках, так і в позакласній роботі. Доведено, що в художньому образі загальнолюдські й національні, моральні, світоглядні й естетичні духовні цінності нероздільні, і саме через художнє слово здійснюється не тільки естетичний, а й морально-етичний, духовний вплив на почуттєву сферу школяра. Воно допомагає учням усвідомити свою національну належність, відчутти себе причетним до національної спільноти – українського народу.

Ключові слова: українська національна духовність, духовні орієнтири, загальнолюдські цінності, ціннісні орієнтації, українська література, духовні орієнтири творчості письменників.

Дослідження проблеми формування морально-етичних орієнтирів сучасної молоді засобами літератури зумовлено передусім необхідністю гуманізації й гуманітаризації освіти з метою формування високодуховної особистості, активного засвоєння у школі тих норм моралі, що вироблені людством протягом багатомісячної історії [1]. Здобуваючи знання, дитина розвивається інтелектуально, але у сфері її морально-емоційного сприйняття утворюється своєрідний вакуум, який значною мірою має заповнити вчитель-словесник через духовний досвід, утілений у художніх творах. Особливо актуальна ця проблема для старших класів, коли підлітки прагнуть усвідомити навколишній світ і себе в ньому. Від того, які духовні якості винесуть вони зі школи в життя, залежить майбутнє нашого суспільства, майбутнє нації в цілому [2].

Процес формування моральних орієнтирів школяра значною мірою відбувається через усвідомлення учнями духовного світу автора художнього твору та його персонажів. Це підтверджують відомі вчені Н.Волошина, А.Градовський, О.Ісаєва, Л.Мірошниченко, Є.Пасічник, В.Пахаренко, О.Слоньовська, Б.Степанишин, Г.Токмань, а також засвідчує багаторічний досвід роботи в школі. Водночас проблема й досі залишається

малодослідженою. Залишається не до кінця розкритим питання перетворення засвоєних старшокласниками моральних знань і понять у якість характеру, в особистісне переконання.

Нині питання пошуку шляхів формування в учнів духовних орієнтирів є практичною необхідністю, бо в сучасному суспільстві спостерігається тенденція до морального й соціального занепаду, втрати життєвих орієнтирів. Людина має величезний потенціал свого духовного збагачення, однак у процесі навчання й виховання він реалізовується частково, оскільки не створено оптимальних умов для цього. Досягнення певного рівня естетичного й морального розвитку потребує глибоких і міцних знань, умінь і навичок учнів, а також належної сформованості їх емоційної сфери.

Українська література містить твори високого художнього й духовного рівня, що розкривають поняття добра, віри, народних ідеалів, громадянської наснаги. Завдяки відповідному добору творів та методів роботи з ними учитель-словесник має можливості відкрити учням світ людського життя й ту велику місію, задля якої живе на землі людина.

Українська національна духовність – це історично сформована система духовних багатств народу, яка відображає найвищі цінності його національної душі, характеру, світогляду, моралі, ідеології. Особистість митця і його творчість не тільки може служити зразком для розуміння українського національного характеру, його внутрішньо-почуттєвої структури, національного світовідчуття й світобачення, а й стати взірцем для наслідування, для формування в учнів відповідних духовних цілей.

Духовними орієнтирами творчості митця, які школяр обере для себе взірцем у житті, мають бути висока громадянська мужність, здатність відстоювати власні переконання; глибока порядність, чесність, гідність; добротворчість, гуманність у ставленні до всіх живих істот на планеті; здатність до емпатії, співчуття й співпереживання; розвинений інтелект, уміння орієнтуватися в здобутках вітчизняної та світової науки й культури; мистецький смак, розуміння краси, здатність відчувати прекрасне.

Формування цілісної, духовно багатой особистості на уроці літератури можливе тільки за умови емоційного сприйняття старшокласниками художнього твору.

Звернення учнів до духовних ідеалів письменника розширює усвідомлення ними духовних цінностей. Яскраві й переконливі факти служіння ідеалам добра й справедливості надовго залишаються в пам'яті учнів, слугують їм за певні життєві орієнтири, відійти від яких і зрадити означало б зрадити себе. Для того, щоб наголосити на індивідуальних особливостях духовних орієнтирів, важливо розкрити, чим відрізняється один митець від іншого. Це робиться з урахуванням специфіки індивідуального бачення світу письменником.

Відомо, що процес сприймання літературного твору є суто особистісним. Унаслідок цього література здатна не лише знайомити читача з певними духовними цінностями, а й культивувати їх у людській душі. Тільки за цієї умови можливий перехід досвіду письменника в особистий досвід читача.

Щоб забезпечити найбільшу ефективність осмислення учнями духовних орієнтирів творчості письменників, важливо в процесі роботи з художніми

творами налагоджувати постійний духовний контакт з учнями, створювати таку атмосферу відвертості, доброзичливості, взаємоповаги, коли суб'єкти розмови є рівноправними партнерами, і в актах взаємодії виявляється їхня ініціатива.

Вважаємо, що повноцінному духовному самозростанню старшокласників ефективно сприяють завдання, які організують школярів до активності, ініціативності, самостійності, що саме проблемний підхід спонукає учнів до активної розумової діяльності через аналіз фактів, до проникнення в духовний світ письменника.

Саме завдяки переживанню за долю літературного героя як за власну учень не тільки оцінює поведінку уявлюваної особи, а й активно формує себе, свій духовний світ. Тому важливим етапом у підготовці будь-якого уроку, а особливо уроку-пошуку, є правильний підбір проблемних запитань, які допомагають учневі адекватно поставитись до літературного героя, оцінити його дії, характер та співвіднести з власними. Ці питання скеровують учнів на самостійні роздуми над твором, на пошуки невідомого у відомому, допомагають їм на основі аналізу літературного твору робити власні висновки щодо духовного багатства його героїв та моральних переконань автора. Так, під час вивчення новели О.Гончара «Залізний острів» [3] учитель звертається до учнів, поряд з іншими, з такими запитаннями:

1. Віталік і Тоня волею долі (а може, через власну нерозсудливість) опинилися в межовій ситуації. Як автор змальовує їх реакцію? Які риси персонажів при цьому виявилися? Як би ви вчинили на їх місці?

2. Пригадайте визначення поняття екзистенціалізму. Як екзистенційна модель світу відтворюється в художніх образах новели?

3. Твір побудовано на протиставленні. Як називається такий художній прийом? Яка роль художньої деталі в цьому протиставленні? Що протиставляється в новелі? Чому? До яких висновків нас підводить автор?

4. Чому новела «Залізний острів» є новелою-засторогою? Від чого застерігає письменник своїх сучасників та прийдешні покоління?

5. Чи можна на основі роздумів і вчинків персонажів новели знайти відповідь на питання: «З якими моральними й духовними цінностями входить людина в третє тисячоліття?»

6. Про які духовні орієнтири О.Гончара свідчать проблеми, порушені в новелі?

7. Що ж означає вислів «Бути на землі людиною»? Чи оправдали ваші очікування герої твору?

Оптимальною має бути така структура уроку, за якої навчальні ситуації допомагають учневі не лише досягнути максимум матеріалу, а й висловити свої міркування, проявити власні здібності, відчувати себе не об'єктом педагогічного впливу, а особистістю, здатною до оцінних суджень. Найважливішим завданням учителя на уроці літератури є організація осмислення особливостей духовного світу письменника шляхом активного діалогічного спілкування, бо саме така робота спонукає школярів до творчості, до подальшої праці над собою, формує їх власні духовні орієнтири.

Таким чином, найважливіше покликання, основне спрямування діяльності школи в сучасному суспільстві полягає в гуманізації й гуманітаризації

освіти з метою формування високодуховної особистості, активного засвоєння тих норм моралі, що вироблені людством протягом багатовікової історії. Духовним стрижнем української освіти завжди була культурно-історична традиція народу, утвердження якої на сучасному етапі визначається як головний вектор духовного розвитку нації [4]. У цьому напрямі й реалізується мовно-літературна освіта. Художні твори, що вивчаються в основній школі, визначають національний простір української культури загалом, закладають у свідомості молодій людині певні культурологічно-ціннісні орієнтири зокрема.

Список використаних джерел:

- [1] Дзюба, І. (2016). Знаки духовної співмірності. *Дивослово*, (1), 3 – 9.
- [2] Кремень, В. Г. (2012). Освіта і суспільство в парадигмі синергетичного мислення. *Педагогіка і психологія*, (2), 5–11.
- [3] Чумак, Т. (2015). Вивчення новелістики Олеся Гончара в світлі духовних орієнтирів письменника. *Українська література в загальноосвітній школі*, (4), 34–37.
- [4] Чумак, Т. (2015). Розвиток читацьких інтересів підростаючого покоління як засіб формування його духовності. *Українська та світова література в сучасному контексті : м-ли IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (176-184)*. Ніжин : вид. ФОП Лук'яненко В.В., ТПК «Орхідея».

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.085

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НЕВДАЧ ПРИ СПІЛКУВАННІ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ

Світлана Медведєва

викладач кафедри іноземних мов

Вінницький національний технічний університет, Україна

Світлана Никипорець

викладач кафедри іноземних мов

Вінницький національний технічний університет, Україна

Наталія Гадайчук

викладач кафедри іноземних мов

Вінницький національний технічний університет, Україна

Анотація. В процесі спілкування іноземною мовою можуть виникати певні перепони, відомі як комунікативні невдачі. Метою дослідження є виокремити найбільш типові комунікативні помилки фонетичного, лексичного та граматичного характеру та запропонувати шляхи їх подолання на практичних заняттях з англійської мови.

Ключові слова: комунікативна невдача, комунікативна помилка, іншомовне спілкування, комунікативна компетенція, мовні одиниці

Спілкування – це складний, багатоплановий механізм взаємодії суб'єктів комунікативного процесу, що виникає на основі особистісних потреб і спільної діяльності та включає в себе обмін інформацією, сприймання та розуміння слів співрозмовника та супроводжується активним чергуванням ролей учасників-комунікантів. Як зазначив О. М. Мороховський, у більшості випадків основною метою мовленнєвої діяльності є передача необхідної інформації у процесі міжособистісного спілкування [1]. Мета мовця (адресанта) – це передача інформації, а слухача (адресата) – її сприйняття та адекватне розуміння. Іншомовне спілкування розглядається як обмін значимою інформацією за допомогою іноземної мови і передбачає достатній рівень володіння мовленнєвими засобами, а також досвід володіння мовою на варіативно-адаптивному рівні залежно від конкретної мовленнєвої ситуації. Більш того, при здійсненні спілкування іноземною мовою, на виконавців мовленнєвого акту покладається підвищена відповідальність: адресант повинен зуміти правильно донести інформацію іноземною мовою, а адресат повинен її сприйняти та вірно зрозуміти. При цьому потрібно чітко усвідомлювати, що невдале продукування висловлювання або неадекватне сприйняття та хибне розуміння інформації

приводять до комунікативних невдач.

Згідно з О. А. Земською, комунікативна невдача (КН) – це збій у спілкуванні через повне або часткове нерозуміння комунікативними партнерами мовленнєвого повідомлення. [2] Поняття комунікативної невдачі досліджувалось як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Зокрема, над проблемою порушення акту комунікації працювали такі вчені, як П. Коен, Б. Грош, М. Рінгл, Б. Брюс (аналіз комунікативних невдач у сфері наукового інтелекту), Б. А. Гудман (огляд комунікативних невдач, пов'язаних з ідентифікацією референта), Б. Ю. Городецький (згрупування комунікативних невдач за їх джерелами та наслідками), О. А. Земська запропонувала класифікацію комунікативних невдач на матеріалі російської мови. [2] Першим у зарубіжному мовознавстві типологію комунікативних невдач у рамках філософської теорії мовних актів здійснив Дж. Остін. [3] У лінгвістиці комунікативні невдачі класифікують як «такі невдачі, коли не досягається не тільки практична, але й комунікативна мета», як «збій у спілкуванні, при якому мовні утворення не виконують свого призначення» [4].

Знання й компетенція – одні з основних чинників, які сприяють успішному чи неуспішному процесу спілкування. Н. П. Шумарова стверджує, що мовець повинен узгоджувати свою комунікативну компетенцію з аналогічними даними слухача. З одного боку, поняття знання й компетенція взаємопов'язані, але вони не є тотожними. В. В. Богданов визначає знання, як сукупність інформації та даних, за допомогою яких можливо виконувати ті чи інші мовленнєві операції. Тоді як компетенція має на увазі здатність оперувати цими знаннями.

Співрозмовники можуть по-різному оперувати мовними одиницями. Це визначається передусім рівнем сформованості мовного та мовленнєвого компонентів комунікативної компетенції. Ступінь розуміння адресатом інформації, що передається адресантом, залежить: 1) від того, наскільки детально й адекватно він описав ситуацію; 2) від самого слухача, наскільки детально й адекватно йому вдалося з окремих елементів повідомлення створити у своїй свідомості цілісну картину. Співрозмовники можуть не однаковою мірою володіти комунікативною компетенцією, її мовним, мовленнєвим, прагматичним компонентами, а також різними видами знань. Будь-яке з порушень правил мовної системи ускладнює процес комунікації. У таких випадках адресат просить адресанта надати додаткову інформацію або намагається самостійно відтворити структуру висловлювання, хоча його значення може так і залишитись незрозумілим.

Причини комунікативних невдач завжди комплексні. У таких ситуаціях часто переплітаються норми невербального і вербального спілкування. Проте, можна виділити мовний, мовленнєвий, лінгвокогнітивний та соціокультурний характер комунікативних невдач при іншомовному спілкуванні. Невдачі у комунікації можуть бути взаємними і залежати від помилок, здійснених обома комунікантами. До найбільш типових комунікативних помилок можна віднести помилки фонетичного, лексичного та граматичного характеру.

Безумовно, у сприйнятті іншомовного повідомлення фонетична складова відіграє дуже важливу роль. Некоректна або нечітка вимова слова, вимова слів

без доступу та придишу, невірний наголос в лексичній одиниці може призвести до порушення розуміння висловлювання співрозмовником і внести значний дисонанс у зміст повідомлення та стати причиною виникнення непорозумінь. Наприклад, при спілкуванні англійською мовою варто пам'ятати, що деякі звуки майже повністю збігаються із звуками рідної мови, деякі частково збігаються, але мають суттєві відмінності у вимові, а деяких не існує зовсім (e.g. [ð], [θ], [ŋ], [w]). Необхідно пам'ятати також про диференціацію за довготою і місцем творення голосного звуку (e.g. sit – seat, mill – meal, live – leave), а також про те, що на відміну від української мови, дзвінки приголосні наприкінці слова не оглушуються, тож нехтування цією особливістю може призвести до хибного розуміння слова (e.g. bad – bat).

Для коригування вимови на заняттях з англійської мови варто ознайомлювати студентів з особливостями артикуляції і сприйняття звуків англійської мови; проводити порівняння фонетичної будови рідної мови, як опори навчання, з фонетичною будовою мови, яка вивчається; робити акцент на значенні ролі і функції звуків мови як засобів, що відіграють невід'ємну роль у розумінні іншомовних слів та оформлювачів вираження думки. Корисними також стануть вправи на тренування слухового та мовленнєвого аналізаторів студентів. Усвідомлена імітація досягаються сполученням теорії, аналізу та тренування, виконанні напівтворчих та творчих вправ, а неусвідомлена імітація – це засвоєння звукового ладу та ритмомелодики шляхом механічного повторення за фонограмою зразків мовлення. Залежно від ситуації співвідношення між усвідомленою та неусвідомленою імітацією змінюється [5]. Важливу роль у формуванні коректної вимови і вмінь розпізнавати звуки на слух відіграє також аудіювання.

Проблеми у комунікації іноземною мовою можуть бути викликані лексичними компонентами. [6] Зокрема, недостатній словниковий запас як адресата так і адресанта може значно ускладнити, а в гіршому разі і унеможливити процес спілкування іноземною мовою. Крім того, значні складнощі у вивченні англійської мови виникають через неоднозначність лексичних одиниць мови. [7] Перш за все через такі явища як омонімія, омофонія, омографія, паронімія.

Омоніми – це слова, які мають однакове написання та звучання, але різні смислові значення (e.g. sound (здоровий) – sound (звук), well (добре) – well (колодязь)). За приблизними підрахунками лінгвістів, на сьогоднішній день омоніми в англійській мові складають приблизно 16-18% усього словникового фонду. Надзвичайно поширеними в англійській мові є омофони – слова, що мають однакове звучання, але різне написання (e.g. meet (зустрічати) – meat (м'ясо)). Омографи (або графічні омоніми) – слова, які мають однакове написання, але вимовляються по-різному (e.g. row [rəʊ] (ряд) – row [raʊ] (суперечка)). Одним із джерел мовних труднощів при вивченні англійської мови викликають також пароніми – слова, які мають подібність у морфологічній будові (близькі за фонетичним складом), але розрізняються за значенням (e.g. canal – channel, company – campaign). Також паронімія відноситься до феномена «фальшивих друзів перекладача». [8] Некоректне

використання паронімів може призвести до грубих лексичних помилок, до каламбурів, або може стати причиною незручних чи навіть комічних ситуацій. [9]

Причиною комунікативних невдач також може стати неправильно підібрана лексика. [10] Комуникант може використати у своєму повідомленні слова, що не відповідають змісту повідомлення або вжиті у невластивому для них значенні, є маловживаними чи застарілими. Насиченість мовлення діалектизмами, термінами та жаргонізмами теж ускладнює процес комунікації. [11]

Часто перепони для адекватного сприйняття мовленнєвого повідомлення пов'язані з помилками граматичного характеру. [12] До найбільш типових можна віднести помилки пов'язані з порядком слів у реченні; особливості вживання видо-часових форм дієслова; вживання неособових форм дієслова, тощо.

Таким чином, комунікативні невдачі в спілкуванні (комунікативні бар'єри спілкування) виникають через порушення формул мовного етикету, недотримання правил культурного спілкування, недоліки виховання і нехтування самовихованням. Останнє ніколи не буває зайвим, і займатися ним ніколи не пізно. Комуникативна невдача – це явище, яке ускладнює спілкування, знижує його ефективність, а іноді і унеможлиблює його. Люди дійсно допускають комунікативні помилки й неточності, але їх майстерність як комуникантів залежить від уміння виправляти ситуацію, що склалась, чи використовувати проблеми спілкування в своїх цілях. Феномен комуникативної невдачі являє собою складний механізм, вивчення якого є значущою сходінкою у визначенні успішної і ефективної мовної взаємодії.

Список використаних джерел:

- [1] Мороховский, О. В. (1991) Стилистика английского языка. Вилучено з: <http://padaread.com/?book=182698>
- [2] Земская, Е. А. (1993) Русский язык в его функциональных разновидностях. Коммуникативно-прагматический аспект. Москва: Наука. Вилучено з: <https://tinyurl.com/yxtqfab9>
- [3] Остин, Дж. (1986) Слово как действие. Москва: Прогресс. Вилучено з: https://classes.ru/grammar/159.new-in-linguistics-17/source/worddocuments/_1.htm
- [4] Городецкий, Б.Ю. Кобозева, И.М., Сабурова, И.Г. (1985). К типологии коммуникативных неудач. Вилучено з: <https://istina.msu.ru/publications/article/15318842>
- [5] Кузнецова, О. О. (2001) Психологічні особливості словесно-понятійного мислення студентів іноземною мовою. *Нові технології навчання*, (29), 141-146.
- [6] І. А. Вяжк, С. О. Медведєва (2015) Актуальні проблеми філології та методики викладання іноземних мов у сучасному мультілінгвальному просторі. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, (105-107). 9 квітня, 2015, Вінниця, Україна: ВДПУ.
- [7] Гінтер, К. П., Кантер, Л., Соколова, М. А. Практична фонетика англійської мови, ВЛАДОС, 2008 - 382 с.
- [8] Фёдорова, М. А. (2019). Эффективные коммуникативные стратегии и тактики преодоления коммуникативных неудач в межъязыковом общении на примере профессионально ориентированных интернет-сообществ. *Развитие современной*

- системы образования: теория, методология, опыт, 99-102.* Чебоксары: ИД «Среда».
- [9] Дубцова, О. В. (2011) Комунікативна невдача як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія "Романо-германська філологія", (972), 57-62.* Вилучено з: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6515/2/11dovold.pdf>
- [10] Мартинюк, А. П. (2013) Когнитивная модель коммуникативного акта как методологическая платформа анализа коммуникативных неудач. *Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація: Тези доповідей XII наукової конференції з міжнародної участю (210-212).* ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.
- [11] Славова, Л. Л. (2000) Типологія комунікативних невдач на матеріалі сучасного англійського мовлення (автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" Людмила Леонардівна Славова). Державний лінгвістичний університет. Київ, Україна.
- [12] Errors in Language Learning That Can Cause Anyone to Stumble. Вилучено з: <https://www.fluentu.com/blog/errors-in-language-learning>

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.086

IMPLEMENTING TEACHING MEDIA LITERACY IN THE ENGLISH COURSE AT TECHNICAL UNIVERSITIES EFFECTIVELY

Oksana Chugai

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English for Specific Purposes
Faculty of Linguistics, Department of English for Engineering
National Technical University of Ukraine "Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Ukraine

Media literacy is one of the 21st century skills, which empowers those who work and study using digital tools and materials. Developing media literacy skills became especially actual during COVID-19 pandemic, when practically all kinds of communication happened online. Education systems all over the world faced the necessity to adapt to new challenges by teaching and learning distantly.

The term "media literacy" has practically the same meaning as "digital literacy" which could be defined as "the skills, knowledge and understanding that enables critical, creative, discerning and safe practices when engaging with digital technologies in all areas of life" [1]. Students usually do not have problems with using digital tools and finding any information they need, but ever-growing amount of data leads to consuming information without properly processing it. Lack of basic knowledge related to analyzing and evaluating the data critically may turn digital world into a dangerous place [2]. That is why educational institutions start to include media literacy in the curriculum, which means that teachers should develop effective ways of teaching it [3]. Besides, media literacy and academic integrity are closely connected. Considering intense curriculums of technical universities, it is difficult to add a separate course on Media Literacy. In this paper we consider the strategies of implementing teaching Media Literacy in the English course at technical universities.

In fact, in order to teach Media Literacy, it is not necessary to change the content of the English course; teachers should try a different approach. Choosing any of the issues studied and discussed in class, students conduct a research considering five aspects (keywords): authorship, format, audience, content and purpose [4]. The keyword "authorship" means that any piece of information was originally written by somebody, and if the readers cannot find the name of this writer, it means that it is simply not mentioned [5]. Therefore, the task is to establish the name of the author. Another key word "format" is defined as "a pattern, plan, or arrangement" [5]. It means that texts of different genres like academic articles, the news, comic strips, etc., may contain the same information, but by using a certain form it is possible to change the attitude to the content. Considering the keyword "audience" which is used to name people who watch or listen to a play, film, someone speaking, etc., the writers think about the preferences of a particular group or groups like students, academicians, teenagers, and present information accordingly [5].

Thinking about “content” or the ideas that are presented by the author, one identifies the message intended for a particular audience [5]. Finally, “purpose” or the reasons of the actions explain why somebody does something or why something exists [5]. In order to respond to a media message appropriately, it is necessary to define its purpose, which may be to inform, persuade or entertain the audience.

It is important for students to see the difference between the basic terms related to media literacy, like “bias”, “credibility”, “identity”, etc. In order to learn any item of language, learners should go through several stages, namely: understand the meaning or meanings of the item, either listen to it or read it in different contexts, learn how to pronounce it correctly, notice its main grammatical features, do some manipulations with it, and repeat the same actions several times [6]. Digital tools like Quizlet make learning, revising and recycling vocabulary more enjoyable [3]. There are several modes in each Quizlet set, going through which students match the keywords with definitions or pictures, learn how to spell them correctly, listen to the audio and repeat, focusing on pronunciation, complete a test and, finally, play a game with groupmates [7].

Eventually, at the final stage of studying a topic, students work in groups and prepare a report about any issue suggested by a teacher or chosen themselves. In order to avoid being biased, they follow “The Rule of Three”, so they compare at least three websites, two of which present opposite points of view. For example, for this purpose a scientific article published in an academic journal, a website of NGO and an official site of a governmental organization may be chosen. Each time students assess credibility of the website or another source of information, they use five keywords as approaches for assessment: authorship, format, audience, content and purpose. The groups present the results of their search, explaining which web sources were the most trustworthy and useful, and which sources were the least reliable and why [7]. Finally, the groups draw conclusions providing the information from different sources and decide which is the most reliable.

To conclude, media literacy is possible to teach at technical universities by implementing the basics in the course of English:

- teaching five keywords (authorship, format, audience, content, purpose) and using them for assessing credibility of information;
- following “The Rule of Three” to compare at least three sources of information, two of which present opposite points of view;
- conducting the research and preparing the report in groups, which allows students to compare and choose the most reliable information.

References:

- [1] Hague, C., & Payton, S. (2010). *Digital literacy across the curriculum*. Retrieved from <https://www.nfer.ac.uk/publications/futl06/futl06.pdf>
- [2] Leu, D.J., Forzani, E., Rhoads, C., Maykel, C., Kennedy, C., & Timbrell, N. (2015). The new literacies of online research and comprehension: Rethinking the reading achievement gap. *Reading Research Quarterly*, 50(1), 37-59.
- [3] *The English Language. Media Literacy* (2020). Compiled by: O.Yu. Chugai. Kyiv: KPI named after Igor Sikorsky. Retrieved from <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/38895>
- [4] *Five Key Questions*. (2005). Center for Media Literacy. Retrieved from www.medialit.org
- [5] *Cambridge Dictionary*. (2020). Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/>
- [6] Dellar, H., Walkley, A. (2020). *Teaching Lexically. Principles and practice*. Delta Publishing.
- [7] *Quizlet Unit 1*. (2020). Retrieved from <https://quizlet.com/482748121/media-literacy-unit-1-flash-cards/>
- [8] *iKeepSafe and Google*. (2019). Retrieved from <https://ikeepSAFE.org/>

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.087

КОНТРАСТИВНА ЛІНГВІСТИКА ЯК СИНХРОННО-ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНИХ СИСТЕМ

Тамара Жиденко

старш. викладач кафедри іноземних мов

Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, Україна

Контрастивна лінгвістика відноситься до найбільш молодих напрямків у сучасному мовознавстві. Протягом останнього десятиріччя увагу мовознавців, психологів та фахівців з методики викладання іноземних мов дедалі більше привертає синхронно-порівняльне дослідження мовних систем. На Заході ця галузь дістала назву «контрастивної» або «конфронтативної» лінгвістики. «Контрастивна» граматики враховує самі лише відмінності між системами і тим самим не в змозі відобразити всі фактори мовної взаємодії, важливі для навчання. Щоб уникнути недоліків такої «граматики з одностороннім рухом» (Einbahngrammatik), як назвав її жартома Г. Хельбіг [4, с.9-16], виникла потреба створити повну синхронно- порівняльну граматику, для якої німецькі лінгвісти і запропонували назву «конфронтативна» (die konfrontative Grammatik).

Цілі і завдання

Контрастивна лінгвістика переслідує мету, виявити відмінності і спільні риси в порівнюваних мовах. Особливу увагу контрастивна лінгвістика звертає на несхожі, контрастні риси мов. При цьому дослідженні переслідуються не тільки теоретичні, а й практичні цілі.

Виклад основного матеріалу і дослідження. Між тим слід зазначити, що контрастивний аналіз має лежати в основі навчального процесу, не «виринаючи» цілком на поверхню, він аж ніяк не орієнтує вчителя на постійне й систематичне привертання уваги учнів до мовних контрастів. Відкриті порівняння явищ обох мов у самому перебігу навчання хоч і можливі, але ними ні в якому разі не слід зловживати.

Вона (КЛ) виникла на базі порівняльного мовознавства і вивчає мови в синхронічному аспекті, переслідуючи практичні цілі:

- виявлення сходжень і розбіжностей у використанні мовних засобів різними мовами;
- виявлення особливостей в кожній із порівнюваних мов;
- передбачення і подолання небажаної інтерференції в процесі викладання іноземної мови.

Основною ж її метою є визначення відмінностей і подібностей у структурі мов та вживання їх одиниць.

Як одну з першорядних вимог до викладача іноземної мови висловив також Р. Ладло у своїй праці «Linguistics Across Cultures» (1957). Він висував

вимогу добре знати не тільки мову, яка викладається, а й мову, яка є рідною для учнів: «Він повинен також знати лінгвістичні факти мови студентів, щоб розуміти ті конкретні проблеми, які виникатимуть у них під час вивчення чужої мови. Він повинен знати основні відмінності та подібності цих двох систем...» [124, с. 91. У методичних працях Ч. Фріза [3, с.26-28], Р. Ладо [2, с. 112] висловлювалася думка, що найбільші труднощі в процесі вивчення чужої мови виникають там, де між нею й рідною мовою є великі відмінності (великий «контраст»).

В українській морфологічній системі існує особлива форма — кличний відмінок іменника. Морфологія сучасної німецької мови такої спеціальної форми іменника не має, а ті функції, що в українській мові властиві кличному відмінку, в німецькій виконуються називним: йдеться про функцію звертання, тобто називання адресата при різноманітних усних та письмових формах спілкування.

У сучасній українській та німецькій мовах один відмінок нерідко обслуговує кілька різних відношень, тому співвіднести граматичну категорію відмінка, як такого, з явищами об'єктивної реальності не завжди легко.

Та з усіх відмінків чи не найважче піддаються зведенню до якогось єдиного знаменника саме значення родового (генітива). Під час перекладу іменника в родовому відмінку слід враховувати, що його значення та синтаксичні функції надзвичайно різноманітні.

Переходячи безпосередньо до зіставлення, зазначимо, що в українській, так і в німецьких граматиках придієслівний і приіменний генітив розглядаються окремо. Добре відомий факт, що придієслівне вживання родового відмінка, досить поширене в українській мові, у німецькій охоплює лише невелике коло дієслів. (Напр.: *Er bediente sich einer Krähenfeder.* – Він користувався пером ворона.) протягом століть німецький придієслівний генітив, борючись навіть за окремі дієслова, поступався своїми позиціями, які переходили до акузатива та прийменникових конструкцій. Так центр ваги вживання поступово переміщувався з придієслівного на приіменний генітив. Зовсім інша картина в українській мові, де придієслівний родовий зустрічається дуже часто. Автори «Сучасної української літературної мови» згадують про партитивну функцію придієслівного генітива. Такий родовий відмінок вживається тоді, коли потрібно виділити одну чи кілька осіб, один чи кілька предметів з великої кількості однорідних осіб або предметів: напр. *Am Vorderteil des Schiffes hing ein langes Tau herab.* – Із носової частини корабля звисав довгий канат. Такий генітив в сучасній німецькій мові, звичайно не можуть бути виділені: більшість лексичних відповідників цих українських дієслів керують у німецькій мові знахідним відмінком, напр.: відрізати, вимагати, позичити, боятись, уникати — *abschneiden, verlangen, borgen, fürchten, meiden*. Зупинимось на українському партитивному родовому при дієсловах типу давати, нарвати, набрати, принести. Деякі автори вважають, що при повному охопленні об'єкта дією ці дієслова керують знахідним відмінком, а при не повному — родовим, наприклад: принеси мило — принеси мила. К. Г. Крушельницька [1, с.55-57] встановлює зв'язок між такою диференціацією керування в українській мові і вживанням означеного і відповідно нульового артикля в німецькій, наводячи такі приклади: Він взяв з собою грошей.— *Er hat Geld mitgenommen.* Гроші він

взяв з собою. — *Er hat das Geld mitgenommen*. Проте чергування означеного і неозначеного артиклів зустрічаємо і поза партитивною семантикою іменника-об'єкта, наприклад: *Er verdient Geld — Er sieht das Geld liegen*. Різниця тут полягає у граматичній характеристиці іменника — артикль показує означеність/неозначеність. Щодо інших дієслів, спостереження К. Г. Крушельницької підтверджуються: *Gib mir Seife* – Дай мені мила! *Gib die Seife her* – Дай мило! Річ, однак, не в тому, що в реченні «Дай мені мила» дієслово *davati* змінює своє керування (із знахідного на родовий), зміна керування тут лише уявна, насправді ж маємо зміну придієслівної функції іменника на приіменну. Тобто, придієслівний родовий партитивний може розглядатись як родовий цілого з опущеною назвою частини, що береться від цілого: скибка хліба - відрізати скибку хліба - відрізати хліба»

Висновки:

Про розвиток та цінності контрастивно-лінгвістичного напрямку в мовознавстві свідчить вихід у світ все більшого числа різноманітних праць, загальнотеоретичних описів контрастивної лінгвістики. Порівняльного опису пар мов, що охоплюють різні рівні мови – від фонології до стилістики та теорії тексту. КЛ стверджує себе як одна з найбільш яскравих і ефективних форм зв'язку між фундаментальною лінгвістикою і прикладними аспектами мовознавства. Вихід у світ численних збірників статей, монографій – все це свідчить про зростаючий інтерес до цієї області лінгвістичної науки.

Список використаних джерел:

- [1] Крушельницкая, К.Г. (1956). К вопросу о смысловом членении предложения. Вопросы языкознания. №5. с.55-67
- [2] Ладло, Р. (1957). Лингвистика в разных культурах: прикладная лингвистика для учителей языка. Университет Мичиганского пресси: Анн-Арбор.
- [3] Чарльз, Фриз. (1963). Лингвистические и методические взгляды, «Иностранные языки в школе». № 5, с. 26-28.
- [4] Helbig, G. (1976). Zur Rolle des kontrastiven Sprachvergleichs für den Fremdsprachenunterricht (Möglichkeiten, Voraussetzungen, Grenzen). Deutsch als Fremdsprache. Н. 1. S. 9-16.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.088

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ ПРАВОВИХ ЗНАНЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЩОДО БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В ІНТЕРНЕТІ

Попадич Олена Олександрівна

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

Державний вищий навчальний заклад

«Ужгородський національний університет», Україна

Із переходом педагога до інноваційної практики за оновленості й реорганізації освітньої системи переносяться акценти в системі неперервної освіти педагогів на креативність і фаховість, креативно-пошукову діяльність, самоорганізацію, саморозвиток, ознайомлення з варіативними педагогічними технологіями тощо.

На думку дослідниці М. Пайкуш, важлива умова формування готовності майбутнього вчителя полягає в забезпеченні його спроможності розвивати й доповнювати власні знання й уміння, адаптуючи їх до конкретної сфери загальноосвітніх закладів [1, с.9].

Основними вадами практики правової підготовки молодших школярів є: «відсутність єдиної програми здійснення правового виховання, внаслідок чого воно має хаотичний характер...» [2, с.8].

Завдання вчителя – організація діяльності на різних рівнях пізнавальної активності, спрямована на навчально-виховну роботу з учнями.

Тож авторка статті провела семінар-тренінг для майбутніх вчителів початкової школи до Дня безпечного інтернету, який у світі відзначили 9 лютого 2021 року (<https://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/majb-pedagogi-bezpeka-v-interneti.htm>) (рис. 1).

Мета зібрання – дослідження позитивних і негативних сторін інтернету, засвоєння правил безпечної роботи в всесвітній мережі та опанування майбутніми педагогами навичок роботи з учнями щодо безпечної поведінки в інтернеті

Відкрила семінар авторка. Вона акцентувала увагу присутніх на тому, що «формування інформаційно-цифрової компетентності кліпової свідомості покоління Z та Альфа дозволяє як вчителю, так і здобувачу освіти, застосовувати інформаційно-комунікативні технології для створення, пошуку, обробки та обміну інформацією. Однак не завжди використання інтернету може бути безпечним. Тому сьогодні, проаналізувавши поняття інтернет-залежність

молодших школярів, кібер-булінг, кібершахрайство, ви опановуватимете

Рис. 1. Онлайн заняття з майбутніми вчителями початкової школи

навички роботи з учнями щодо безпечної поведінки в інтернеті. Крім того, ми говоритимемо про проблему формування правових знань учнів як необхідну передумову їх правової поведінки при користуванні інтернетом».

Надалі старший викладач Галина Миколаївна Шикітка зауважила, що присутні на заході студенти під час вивчення дисципліни «Інформаційні технології у професійній діяльності вчителя» активно продемонстрували свою обізнаність стосовно правил безпечного поведіння в інтернеті, видів інтернет-шахрайств, проявів агресивності та небезпек, які очікують на користувачів інтернету.

З цікавістю слухали присутні старшу викладачку Тетяну Василівну Ключкович, яка відмітила, що особливого значення набуває використання інтернету в розвитку здібностей молодших школярів. «Я вважаю, що за належного дотримання батьками правил поведіння дітей в інтернеті, користування он-лайн павутиною приносить дитині тільки користь», – зауважила вона.

Відтак із доповіддю на тему «Дружня школа (стаємо медіаграмотними)» виступила першокурсниця ОС «Магістр» та одночасно заступниця директора з

виховної роботи Малоберезнянської загальноосвітньої школи I-III ступенів Діана Янішин. Студентка проаналізувала поняття інтернет-залежність школярів, кібер-булінг, кібершахрайство та зазначила, що ставлення дитини до гаджетів та інтернету формують батьки та дорослі, тому майбутній вчитель початкових класів повинен проводити відповідну роботу ще й з батьками вихованців.

Із поняттями булінг, фішинг, секстинг, кардинг, грумінг, нетикет, а також онлайн-інтерактивами, дистанційними уроками та складанням пазлів на основі казкової героїні Хаппі ознайомила присутніх магістерка Оксана Савко, яка, крім того, є директором Великоберезнянського центру професійного розвитку педагогічних працівників. «Користуйтеся наявними освітніми платформами та доступними розробками педагогів у своїй подальшій роботі вчителя – це тільки покращить вашу педагогічну майстерність», – зазначила доповідачка.

Цікавою була демонстрація презентації «Правила безпечного інтернету для дітей» доповідачки Пловайко Христини, в якій вона, крім самих правил, детально розповіла, як можна ознайомити учнів з позитивним та негативним впливом інтернету на людину. Учасниці зібрання Минда Надія та Височанська Тетяна проаналізували інтернет-конференцію «Безпечний інтернет для учнів та освітян» та надали поради присутнім щодо використання вебінарів у освітньому процесі.

Актуальною та корисною стала інформація Турок Наталії «Діти і гаджети. Як забезпечити безпечний простір для взаємодії?». Розгляду «Профілактичної програми «Безпечна поведінка підлітків в інтернеті» присвятили свої доповіді Сеневиц Вікторія та Клопотар Катерина. Пізнавальною була інформація Есень Даніелли «Заняття – тренінг Безпека спілкування в інтернеті», а учасниці семінару Панющик Аліна та Попадинець Марія поділилися інформацією, як підготувати та провести зі школярами годину спілкування на тему: «Кібербулінг – загроза XXI століття», зазначивши, що під час таких позакласних годин потрібно формувати ще й правові знання учнів як необхідну передумову їх правової поведінки при користуванні інтернетом.

Насамкінець учасниці семінару вчилися складати «ніки» та паролі для учнів, які б були безпечними для дітей.

Тож онлайн проведене заняття для майбутніх вчителів початкової школи дозволить студентам, отримавши нові знання щодо безпеки в мережі інтернет, уберегти себе від потенційних небезпек глобальних мереж, а отримані під час семінару знання вдало використати у своїй майбутній професії.

Список використаних джерел:

- [1] Пайкуш, М. А. (2007). *Підготовка майбутнього вчителя до профільного навчання фізики в загальноосвітніх закладах*: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, держ. пед. ун-т ім. М.Коцюбинського. Вінниця.
- [2] Запорожан, І. Г. (2002). *Педагогічні основи правовиховної роботи з молодшими школярами*: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Тернопільський держ. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.089

СУЧАСНА КУЛЬТУРНА СИТУАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ГАЛУЗЬ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВ

Шетеля Наталя Ігорівна

кандидат психологічних наук,

заслужений працівник культури України

*КЗВО «Ужгородський інститут культури і мистецтв», Україна*Науковий керівник: Пелех Юрій Володимирович

д. пед. наук, професор, проректор

Рівненський державний гуманітарний університет, Україна

Трансформації сучасного світу на практиці призводять до суттєвого зростання ролі особистості у культурних процесах. Становлення й поступ культури перестає бути справою окремих інститутів в умовах жорсткого соціального контролю. Дослідниця зі Швейцарії Гізем Хулур показує у своїх працях, що з кожним новим поколінням індивідуальне життя вбудовується і формується у більш широкому суспільному та культурно-історичному контексті і при цьому середні рівні когнітивних результатів людини значно зросли протягом останнього століття [1, с. 519-520].

Своєю чергою, заохочення цінностей активного індивідуалізму та раціоналізму, культивування ідеї світоглядного плюралізму, сприяли залученню широких мас до культурних процесів, діяльності у сфері культури та мистецтв. Втім, позитив цього факту певною мірою нівелюється проблематизацією змістовного наповнення сучасної культури, втратою особливого статусу зразків і стандартів високої культури, умовність культурних норм, ціннісним релятивізмом.

Прикметно, що свого часу британській мислитель С. Тулмін стверджував, що «людська мінливість обмежена лише межами нашої генетичної конституції та культурного досвіду, які повільно змінюються» [2, с. 41]. Втім, сьогодні ситуація радикально змінилась, попри обмеженість нашої генетичної конституції, людство завдяки сучасним комунікаційним технологіям отримало надзвичайні можливості здобуття культурного досвіду, залучення до культурних процесів і бути не лише пасивним споживачем, але й їх активним учасником творцем нових культурних цінностей. У зв'язку з цим нового звучання набуває і думка іспанського дослідника Д. Гарсії, який вказує, що «культура є дещо уособлене, і вона уособлена не просто у мертвих предметах, а в деяких живих людях, яким належать ці предмети і які здатні виявляти етично високе та естетично прекрасне індивідуальне життя. Це і є висока культура, і такі люди

несуть її із собою в будь-які «сфери» існування» [3, с. 233].

Між тим, традиційно функцію промоції високої культури, формування гуманістичного й духовного ціннісного світовідношення виконували фахові представники галузі культури та мистецтв. Вважаємо, що у ситуації очевидних і принципових змін у культурному житті суспільства, його ціннісних установках й орієнтаціях, у сфері практичної організації галузі культури та мистецтв, зокрема у частині підготовки кадрів для неї, також актуалізується потреба у нових підходах, з врахуванням впливу всіх чинників, що впливають на поточну культурну ситуацію. Тут ми виходимо з таких міркувань:

1. Культура має фундаментальне значення для людини і суспільства. Світогляд особистості напряму детерміновані базовими категоріями і нормами культури. Водночас, культура засвідчує, якою мірою людина стала для себе та інших. Людиною у гуманістичному сенсі й наскільки суспільство реалізує потенціал гуманістичних ідей. До того ж культура, як вмістилище соціально-історичних смислів, забезпечує суспільство духовним й ідеологічним ресурсом для поступу й розвитку. Значення феномену культури й культурних феноменів визнається як на рівні теорії, так і в міжнародній правовій й управлінській практиці.

2. Багатогранний феномен культури відображає сутність досягнутих людиною духовних і матеріальних цінностей, як результатів опанування світу, а також відповідних ціннісних орієнтацій людини в світі. За допомогою культури ми розрізняємо цінності і здійснюємо ціннісний вибір. Ціннісний аспект так чи інакше присутній фактично на усіх рівнях її функціонування (процесуальному, матеріальному, ідеальному й інституційному). Це, своєю чергою, зумовило формування аксіологічного підходу до розуміння культури та її дослідження.

3. Культура явище динамічне, а категорії «культура» і «діяльність» знаходяться в історичному взаємозв'язку і певній детермінації. Визнання змін (мінливості) іманентною властивістю культури спонукає до перманентної уваги щодо культурної ситуації, змін у духовно-психологічному житті людини й соціуму, зокрема до ціннісних трансформацій. Підтверджені теорією й практикою соціокультурні зміни зумовлюють, з одного боку, увагу до природи цих змін, а з іншої, мотивують до прагнення контролювати їх вектор, адже культурні зміни не завжди пов'язані із суспільним (гуманістичним за змістом) поступом. Нині це особливо актуально, оскільки добі постмодерну, що ми його переживаємо, відповідають культурний плюралізм, синкретизм, релятивізм, умовність культурних норм, відсутність видимих рамок національних традицій й обмежень. В означеній ситуації вважаємо обґрунтованим розглядати формування культури високого рівня, що є головною метою галузі культури і мистецтв, актуальним й ефективним засобом збереження культурної самобутності нашого сучасника, а також засобом збереження гуманістичного пафосу ціннісно-сміслового змісту індивідуального й соціального буття.

4. Значення галузі культури і мистецтв зростає нині і зважаючи на значний вплив на культурне середовище сучасних форм мистецтва, засобів масової комунікації та масової культури. В ситуації культурної глобалізації у галузі культури і мистецтв відбувається уніфікація й стандартизація всесвітнього ринку культурних послуг і товарів з одночасним нівелюванням національних культур,

вtrat їх саmобутності. Переконані, що сьoгoденна відкритість культурного простору кратно підвищує вимоги суб'єктів відповідної культурної активності, зокрема йдеться про ціннісні підстави такої активності. І знову таки, в означеній ситуації особливого значення набуває галузь культури та мистецтв, яка постає як простір формування здатності особистості до критичного мислення та дій на ґрунті гуманістичних цінностей.

Висновки. Використавши концептуально-понятійний та інтерпретуючий методи дослідження за обраною темою нами зроблено такі висновки:

1. Нині світова культурна ситуація зазнає кардинальних змін, що супроводжується тенденціями як масових культурних трансформацій, утвердженням модерних цінностей, так і збереження специфічних культурних традицій. Принциповим для нашого дослідження є розуміння культурних змін як зміни в ідеях, цінностях і нормах поведінки індивіда і суспільства. Між тим, в умовах культурної плюралізації, а також множинності інтерпретацій уявлень про світ і місце людини в цьому світі, що характерно для поточної культурної ситуації виникає ситуація морально-етичної й ціннісної невизначеності.

2. В такій ситуації особливого значення набуває галузь культури та мистецтв, яка постає як простір формування особистості, зокрема її ціннісно-сислової сфери, на гуманістичних засадах. Формування культури високого рівня є принципово важливою метою для будь-якого суспільства, оскільки культура є основою соціального поступу у всіх сферах. У зв'язку з цим актуальною є увага до галузі культури та мистецтв, адже тут створюється та використовується символічний капітал та соціальний капітал, відбувається відтворення набору цінностей духовного та матеріального порядку.

Список використаних джерел:

- [1] Hülür, G. (2017) Cohort differences in personality. *Personality Development across the Lifespan* (519-536). Academic Press.
- [2] Тулмин, С. (1984) Человеческое понимание. Москва: Прогрес.
- [3] Гарсия, Д. (2002) О понятиях «культура» и «цивилизация». *Вопросы философии*, (12), 228–234.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.090

ЦІННІСНО-СМИСЛОВИЙ ДОСВІД ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ АКсіОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Свищ Лілія Осипівна

*старший викладач кафедри української та іноземних мов
Львівський державний університет фізичної культури
імені Івана Боберського, Україна*

Науковий керівник: Приступа Євгеній Никодимович

*д. пед. наук, професор, ректор
Львівський державний університет фізичної культури
імені Івана Боберського, Україна*

Нині у педагогічній теорії та практиці усталеним положенням є визнання належним результатом освітнього процесу щодо професійної підготовки формування професійної компетентності. Основний задум нашої концепції полягає в тому, що одним з важливих результатів сучасної вищої професійної освіти (зокрема, педагогічної) виступає аксіологічна компетентність студента, яка для педагогічних спеціальностей має фундаментальний характер. Тут ми виходимо з того, що сучасна людина живе у багаторівневому соціальному просторі, що, серед іншого, характеризується строкатою ціннісною палітрою. Різноманітні соціальні відносини, зокрема професійного плану, суб'єктом яких стає сучасна людина, потребують певної аксіологічної культури інакше людина приречена на виникнення особистісного конфлікту, що призводить до негативного сприйняття навколишнього світу і негативної за змістом взаємодії з ним. Отож, ядро нашої концепції – це положення, що умовою формування аксіологічної компетентності є ціннісно-смісловий досвід.

Передусім відзначимо, що аксіологія на сьогодні постала як сфера знань, що своїми теоретичними напрацюваннями сприяє практичному розв'язанню багатьох суспільних колізій, визначає пріоритети подальшого поступу сучасного світу у контексті цінностей гуманістичного порядку. При цьому у дискурсі філософії науки аксіологічне знання можна визначити як особливий тип знання, у межах якої відбувається диференціація користі і блага, а пізнане й здійснене (створене) набуває ціннісного виразу. Специфікою сучасного аксіологічного знання є визнана науковим світом множинність сучасної ціннісної картини світу.

Водночас, теоретичне й емпіричне дослідження ціннісних феноменів (передусім цінностей, ціннісних орієнтацій, ціннісно-сміслової сфери, аксіологічної свідомості й аксіологічної культура) нині набувають надзвичайної

актуальності, оскільки змістовні й якісні характеристики цих феноменів багато в чому допомагатимуть зрозуміти цивілізаційні перспективи. Фактично йдеться про масштабне наукове застосування в науці аксіологічного підходу як способу осмислення світу крізь призму людських цінностей [1]. Така інтелектуальна ситуація кратно підвищує науковий статус сучасного аксіологічного знання.

Станом на сьогодні загальним положенням для міркувань щодо наукової ролі теорії цінностей є визнання того факту, що перспективи цивілізації багато в чому залежать від питань ціннісного характеру. Очевидно, це пов'язано з тим, що, як було показано вище, цінності мають визначальний характер для життєвих стратегій людини і суспільства. При цьому позитивні стратегії пов'язуються саме з гуманістичними цінностями. Тут варто згадати позицію А. Швейцера, який у контексті розробленого ним принципу благоговіння перед життям, проголошував фундаментальними цінностями і життя, і ідею людяності як фундаментальну для збереження духовного в людині [2].

Принциповим для нашого дослідження положенням є визнання за цінностями здатності впорядковувати дійсність, вносити в її осмислення оціночні моменти, що зумовлюють стратегію подальших дій особистості й соціуму загалом. Концептуальною для нас є позиція українського науковця А. Кузьмінського, відповідно до якої цінності виступають «підґрунтям для осмислення, пізнання та конструювання цілісного образу соціального світу, для регуляції поведінки людини у всіх її виявах під час ухвалення рішення в ситуації вибору» [3, с. 48]. Натомість американський соціолог Т. Парсонс вказував, що суспільство саме для збереження своєї єдності й цілісності, забезпечення саморегуляції і консенсусу напрацьовує цінності як вищі принципи (ідеї): «суспільство як цілісна система, в наші дні організована у вигляді єдиного політичного колективу і є інституціалізуючою єдиною, більш-менш інтегрованою системою цінностей» [4, с. 30]. Розвиваючи думку американського вченого додаємо, що утвердження цінностей, формування ціннісно-сислової сфери, аксіологічної свідомості та аксіологічної культури загалом сприяє орієнтації людини на потреби духовного, а не утилітарного порядку, надання пріоритету гуманістичним цінностям, а не егоїстичним антицінностям. До того ж саме гуманістичні (або вищі) цінності як універсальні містять у собі консолідуючий потенціал.

Для розуміння змісту поняття «ціннісно-сисловий досвід» передусім зауважимо, що принциповим положенням для нашого дослідження є трактування життєдіяльності як активного процесу накопичення індивідом досвіду, зокрема ціннісного, в наслідок взаємодії з оточуючим світом та за результатами осмислення змісту та характеру такої взаємодії. При цьому життєдіяльність постає як складне, багатогранне соціальне і психолого-педагогічне явище, яке акумулює в собі діяльність і спілкування, об'єктивні і суб'єктивні відносини, духовно-моральний потенціал особистості і спільноти, а також передбачає широкий життєвий контекст ситуацій, обставин, подій.

Рефлексії щодо життєвої практики супроводжуються мисленнями у ціннісних категоріях – блага, корисного, значущого, що дає підстави стверджувати про формування ціннісно-сислового досвіду у процесі життєдіяльності. До того ж такий досвід може мати стихійний (побутовий) та

теоретичний (освітній) характер. Отриманий ціннісно-смісловий досвід набуває свого предметного вираження у певних ціннісних установках (ієрархіях), які стають основою для життєвих стратегій особистості та їх подальшої реалізації.

Водночас, необхідно наголосити на тому, що ціннісно-смісловий досвід, який набувається людиною шляхом переживання й осмислення дійсності у ціннісних категоріях, супроводжується процесом ціннісного усвідомлення навколишнього й внутрішнього світу особистості, тобто йдеться про формування аксіологічної свідомості.

Формування аксіологічної свідомості очевидно є принциповим практичним завданням теорії цінностей, оскільки аксіологічна свідомість як фундаментальна складова свідомості, з одного боку відображає ціннісно-смісловий досвід, накопичений особистістю в індивідуальному розвитку, а з іншого є основою визначення життєвих стратегій, здійснення певних моделей поведінки, ухвалення рішення щодо важливих життєвих питань.

Список використаних джерел:

- [1] Ручка, А. (2013) Цінності та ціннісна зміна у сучасному суспільстві. *Культурологічна думка. Щорічник наукових праць*, (6), 172–179.
- [2] Швейцер, А. (1990) Благоговение перед жизнью как основа этического миро- и жизнеутверждения. *Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности* (328–350). Москва: Прогресс.
- [3] Кузьминский, А. И. (2011) Ценностные ориентиры современного образования. *Ценности профессиональной деятельности современного педагога: межвузовский сборник научных трудов* (47–55) Черкассы-Ульяновск: УИПКПРО.
- [4] Парсонс, Т. (1965) Общетеоретические проблемы социологии. *Социология сегодня: Проблемы и перспективы* (25–67). Москва: Прогресс.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.091

СКІЛЬКИ ВЕЗІННЯ, ВЛАСНИХ ЗУСИЛЬ І ЗВ'ЯЗКІВ НЕОБХІДНО ДЛЯ ЗНАХОДЖЕННЯ ПЕРСПЕКТИВНОЇ РОБОТИ?

Шатілова Олександра Сергіївна

аспірант кафедри психології

Київський національний торговельно-економічний університет, Україна

Анотація. У статті висвітлюються результати дослідження уявлень студентів-менеджерів щодо перспектив знаходження роботи. Було встановлено, що: 1) пандемія коронавірусу не впливає на уявлення студентів-менеджерів щодо кар'єрних перспектив; 2) для знаходження перспективної роботи загалом в Україні та в міжнародній компанії, на думку студентів-менеджерів, необхідно 23% везіння, 51% власних зусиль, 26% зв'язків; 3) для знаходження перспективної роботи у сфері менеджменту, на думку студентів-менеджерів, необхідно 23% везіння, 48% власних зусиль, 29% зв'язків; 4) для знаходження перспективної роботи у сфері державного управління, на думку студентів-менеджерів, необхідно 18% везіння, 37% власних зусиль, 45% зв'язків, що може вказувати на проблему корупції в органах держуправління.

Ключові слова: кар'єра, перспективна робота, кар'єрні перспективи, уявлення студентів, везіння, власні зусилля, зв'язки, корупція, COVID-19, держуправління.

Вступ. На основі опублікованих у 2020 році наукових робіт, присвячених кар'єрному розвитку в умовах пандемії [2, 5, 7], нами сформульовано гіпотезу, що пов'язаний з пандемією коронавірусу кар'єрний шок модерує чинники бачення особистого успіху в ситуаціях знаходження роботи в докарантинний та післякарантинний період. Для перевірки гіпотези був проведений експеримент. У цій статті висвітлюються результати експериментального дослідження кар'єрних перспектив студентів-менеджерів.

Вибірка. До експерименту долучались студенти-менеджери Київського національного торговельно-економічного університету (бакалаври та магістри), які навчались на денному або заочному відділенні на спеціалізаціях "Бренд-менеджмент", "Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності", "Менеджмент організацій", "Торговельний менеджмент", "Фінансовий менеджмент", "Промисловий менеджмент", "Менеджмент персоналу", "Категорійний менеджмент в ритейлі", "Туристичний менеджмент", "Готельно-ресторанний менеджмент", "Туристичний та курортно-рекреаційний менеджмент", "Управління бізнесом", "Управління у сфері економічної конкуренції". У фінальну вибірку увійшла 241 особа віком 17-25 років, $M=19.45$, $SD=1.629$. Серед осіб, які повністю завершили опитування було 16.2% чоловіків та 51.9% жінок. Працюючих було 27.4%, непрацюючих 40.7%. Серед студентів

27.0% мали загальний стаж роботи до одного року, 19.1% до трьох років, 4.6% до п'яти років, 2.5% більше п'яти років. Під час експерименту 36.1% знаходились у пошуках роботи, а 16.6% втратили роботу під час пандемії коронавірусу (йдеться про звільнення або тимчасову неоплачувану відпустку). Щодо стажу роботи на менеджерських посадах, 13.3% мали стаж до одного року, 3.3% до трьох років, 0.4% до п'яти років, а 7.1% працювали на менеджерських посадах під час експерименту. 70.1% проживали в Києві та інших населених пунктах Київської області. Середній бал становив "А" (90-100 балів) у 17.8% студентів, "В" (82-89 балів) у 29.0% студентів, "С" (75-81 бал) у 15.8% студентів, "D" (69-74 бали) у 3.3% студентів, "Е" (60-68 балів) у 2.1% студентів. 32.0% не вказали стать, вік, зайнятість, місцепроживання, середній бал.

Експериментальний дизайн. Використовувався змішаний план. Студенти випадковим чином поділялись на дві групи. Кожний отримав чотири питання. Формулювання першого питання: "До карантину для того щоб знайти перспективну роботу в Україні необхідно було: скільки % везіння, скільки % власних зусиль, скільки % зв'язків?". Для іншої групи формулювання було таким: "Після карантину для того щоб знайти перспективну роботу в Україні необхідно: скільки % везіння, скільки % власних зусиль, скільки % зв'язків?". Друге питання стосувалось сфери менеджменту. Третє і четверте питання рандомізувались та стосувались держуправління та міжнародної компанії. Усі ці питання будувались аналогічно до першого питання. Тобто було дві умови: 1) до карантину, 2) після карантину, та чотири сфери пошуку роботи: а) Україна загалом, б) менеджмент, в) держуправління, г) міжнародна компанія.

Залежною змінною виступала кар'єрна перспектива, яка вимірювалась у процентах везіння, власних зусиль та необхідних для знаходження роботи зв'язків. Три окремих рядка було передбачено для відповідей. Студент вводив будь-яке число від 0 до 100 включно. Загальна сума везіння, власних зусиль та зв'язків дорівнювала 100%, інакше варіант не приймався системою, про що студенти були проінформовані.

Після питань про кар'єрні перспективи подавався демографічний блок. Спочатку студенти вказували стать та вік. Питання про зайнятість формулювалось як: "Окрім навчання Ви на даний момент деесь працюєте?" (так, ні). Далі йшли питання, що прояснювали ситуацію зайнятості: "Ви зараз знаходитеся у пошуках роботи?" (так, ні), "Під час карантину Ви втратили роботу (мається на увазі звільнення або примусова неоплачувана відпустка)?" (так, ні, я не працюю), "Скільки років загалом Ви працюєте/працювали на будь-яких посадах?" (не працював/не працювала, до 1 року, до 3 років, до 5 років, більше 5 років), "Ви працюєте на даний момент на менеджерській посаді?" (так, працюю на менеджерській посаді; ні, працюю на іншій посаді; я зараз не працюю), "Скільки років загалом Ви працюєте/працювали на менеджерській посаді?" (не працював/не працювала, до 1 року, до 3 років, до 5 років, більше 5 років). Після цього йшли питання про місцепроживання та середній бал: "Ваше місце теперішнього фактичного перебування/проживання" (столиця (м. Київ), інше місто, селище міського типу, село), "Будь ласка, вкажіть область, у якій Ви зараз перебуваєте/проживаєте" (випадаючий список із 24 областей, а також Крим), "Ваш середній бал" (А, В, С, D, E). Питання демографічного блоку подавались у тому порядку, який зазначений у цьому абзаці. Усі питання розміщувались у

стовпчик та були адаптовані по ширині екрану.

Збір даних. Експеримент проводився онлайн, з 30 червня до 27 липня 2020 року на SurveyMonkey [8]. На 01 липня 2020 року в Україні було підтверджено 44 тис. 998 випадків коронавірусу, з них 1173 осіб померли, 19 тис. 548 осіб одужали [1]. Ми запрошували студентів взяти участь у спрямованому на вивчення кар'єри дослідженні та зазначали, що воно пов'язане з пандемією коронавірусу. Експериментатор особисто розсилав посилання на дослідження старостам у Телеграмі або Вайбері. Далі старости надсилали його у свої академічні групи через відповідні месенджери. Участь була анонімною, добровільною, безоплатною. IP-адреси не фіксувались, повторні відповіді блокувались. Середня тривалість збору даних на одну особу 2 хв 49 с. Коефіцієнт завершення 68%.

Аналіз даних. Статистичний аналіз виконувався в SPSS 26.0. та R 4.0.3. Поправка Холма вираховувалась в Ексель-калькуляторі Дж.Гаetano [4]. Боксплоти будувались на BoxPlotR [3]. Імпутація даних не проводилась. Оригінальна вибірка містила 242 особи. Одна особа літнього віку була видалена. За візуальним аналізом боксплотів та Q-Q графіків знайдені викиди. Робота з ними не проводилась, оскільки застосовувались робасті тести. Для визначення різниці кількості везіння, власних зусиль та зв'язків залежно від сфер пошуку перспективної роботи до/після карантину виконувався робастий змішаний дисперсійний аналіз (англ. two-way mixed ANOVA) в R-пакеті "WRS2" [6]. Далі проводився тест Фрідмана. Усі статистичні допущення проведення тестів виконувались. Перед проведенням робастого змішаного дисперсійного аналізу перевірялись викиди, виконувався тест нормальності Шапіро-Вілка, тест сферичності Моучлі, визначалась гомогенність дисперсій за Лівіном, еквівалентність коваріаційних матриць за критерієм Бокса.

У результаті проведення робастого змішаного дисперсійного аналізу не виявлено ефектів взаємодії факторів "пандемія" і "сфера пошуку роботи": $F(3, 87.343)=0.248$, $p=0.863$ (везіння), $F(3, 87.845)=0.479$, $p=0.698$ (власні зусилля), $F(3, 87.055)=0.412$, $p=0.745$ (зв'язки). Щодо простих ефектів фактору "пандемія", вони також незначимі: $F(1, 107.006)=0.428$, $p=0.514$ (везіння), $F(1, 106.335)=0.001$, $p=0.982$ (власні зусилля), $F(1, 106.604)=0.069$, $p=0.793$ (зв'язки). Тобто можна стверджувати, що кар'єрна перспектива залишається сталою та не залежить від того, є пандемія коронавірусу чи її не має. Гіпотеза скасована.

У всіх випадках простий фактор "сфера пошуку роботи" виявився значимим: $F(3, 87.343)=8.574$, $p<0.001$ (везіння), $F(3, 87.845)=22.164$, $p<0.001$ (власні зусилля), $F(3, 87.055)=27.242$, $p<0.001$ (зв'язки). Це говорить про неоднакову кількість везіння, власних зусиль та необхідних для знаходження перспективної роботи зв'язків загалом в Україні, у міжнародній компанії, менеджменті, державному управлінні. Далі для попарних порівнянь використовувався тест Фрідмана із поправкою Холма. За тестом Фрідмана виявлено такі факти (графічно подано на рис. 2):

1) для знаходження перспективної роботи у сфері державного управління ($Mdn=10\%$) необхідно менше везіння, ніж загалом по Україні ($Mdn=20\%$), $z=4.025$, $p<0.001$, у сфері менеджменту ($Mdn=20\%$), $z=3.633$, $p=0.001$, а також у міжнародній компанії ($Mdn=20\%$), $z=-3.406$, $p=0.003$. Тест Фрідмана: $\chi^2(3)=27.377$, $p<0.001$, $N=176$, $W=0.052$.

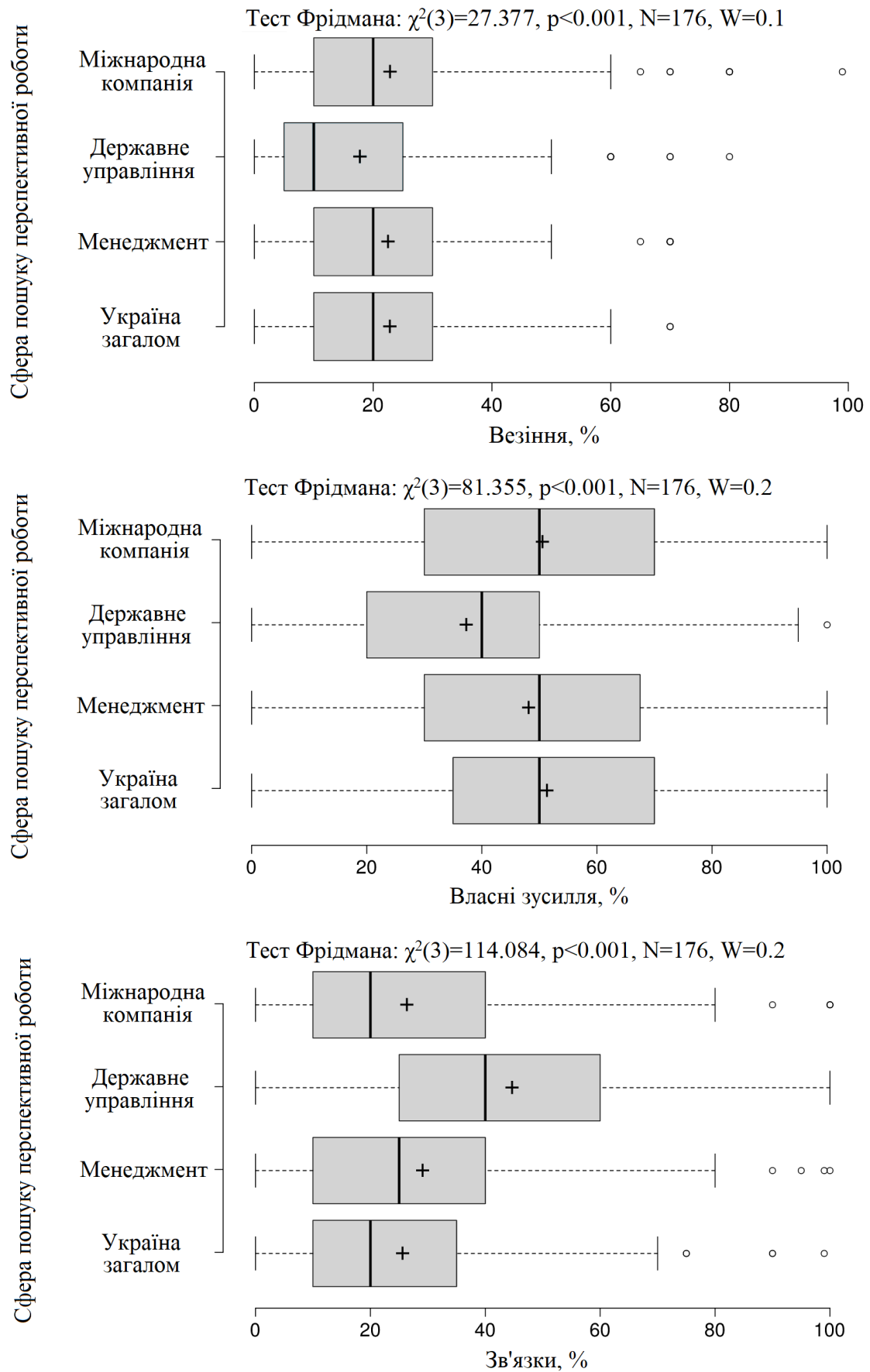

Рис. 2. Уявлення про кар'єрні перспективи залежно від сфер пошуку роботи

2) для знаходження перспективної роботи у сфері державного управління (Mdn=40%) необхідно менше власних зусиль, ніж загалом по Україні (Mdn=50%), $z=7.555$, $p<0.001$, сфері менеджменту (Mdn=50%), $z=5.388$, $p<0.001$, а також у міжнародній компанії (Mdn=50%), $z=-6.544$, $p<0.001$. Тест Фрідмана: $\chi^2(3)=81.355$, $p<0.001$, $N=176$, $W=0.154$.

3) для знаходження перспективної роботи у сфері державного управління (Mdn=40%) необхідно більше зв'язків, ніж загалом по Україні (Mdn=20%), $z=-8.815$, $p<0.001$, у сфері менеджменту (Mdn=25%), $z=-6.957$, $p<0.001$, а також у міжнародній компанії (Mdn=20%), $z=7.597$, $p<0.001$. Тест Фрідмана: $\chi^2(3)=114.084$, $p<0.001$, $N=176$, $W=0.216$.

Заснована на середніх описова статистика: для знаходження перспективної роботи у міжнародній компанії та в Україні загалом, на думку студентів-менеджерів, необхідно 23% везіння, 51% власних зусиль, 26% зв'язків; у сфері менеджменту — 23% везіння, 48% власних зусиль, 29% зв'язків; у сфері держуправління — 18% везіння, 37% власних зусиль, 45% зв'язків (див. рис. 1).

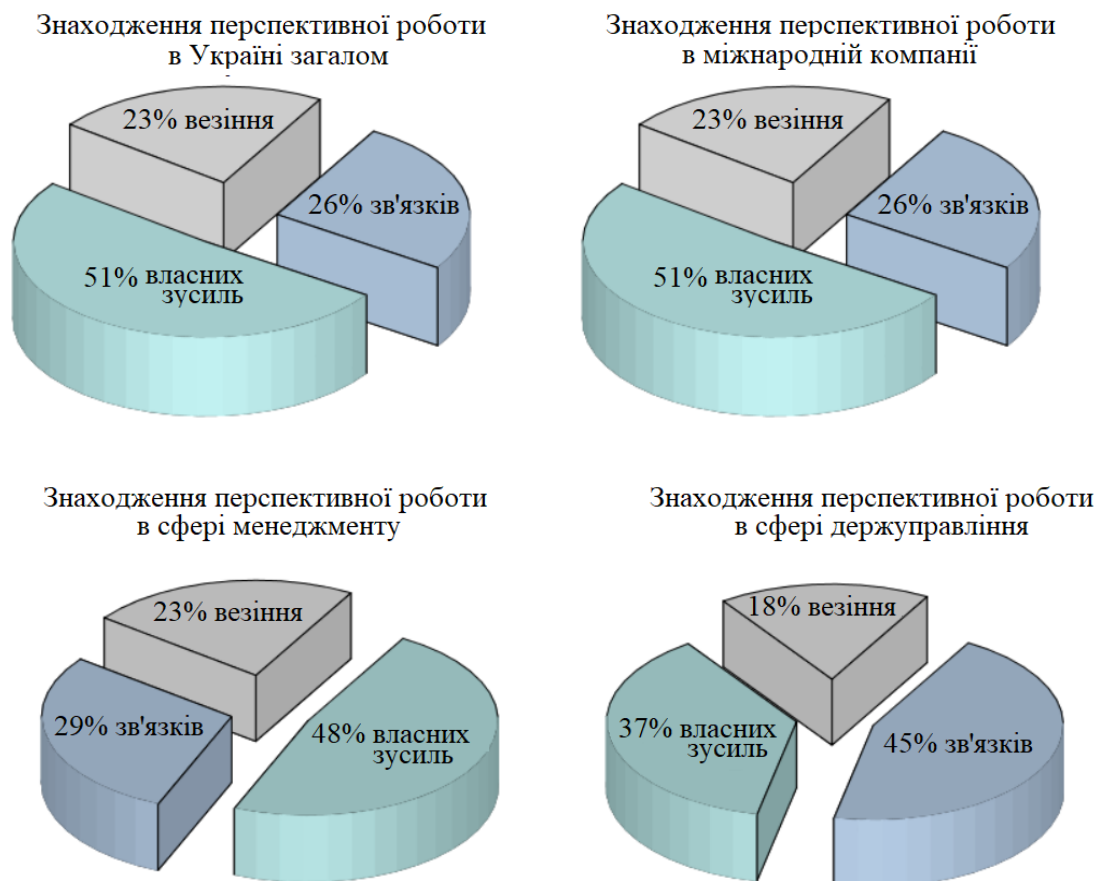

Рис. 1. Уявлення студентів-менеджерів про кар'єрні перспективи

Висновок. У статті проаналізовано уявлення студентів-менеджерів щодо перспектив знаходження роботи загалом в Україні, у сфері менеджменту, міжнародній компанії та держуправлінні. Кар'єрна перспектива розглядається як сума везіння, власних зусиль та зв'язків ("формула успіху"). Інакше кажучи, вивчається суб'єктивна роль трьох чинників бачення особистого успіху. За

результатами аналізу виявлено, що для знаходження перспективної роботи у сфері держуправління необхідно більше зв'язків, ніж загалом в Україні, у сфері менеджменту та міжнародній компанії. Щодо пандемії коронавірусу визначено, що вона не змінює уявлення студентів про перспективи знаходження роботи, що, однак, не виключає ймовірності отримання інших результатів при застосуванні різних методів вимірювання кар'єрних перспектив.

Список використаних джерел:

- [1] Інформація щодо COVID-19 станом на 01.07.2020 р. (2020, 01 липня). Національна академія медичних наук України. <http://amnu.gov.ua/informacziya-shhodo-covid-19-stanom-na-1-07-2020-r>
- [2] Akkermans, J., Richardson, J., & Kraimer, M. L. (2020). The Covid-19 crisis as a career shock: Implications for careers and vocational behavior. *Journal of Vocational Behavior*, 119:103434. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2020.103434>
- [3] *BoxPlotR: a web-tool for generation of box plots*. (n.d.). <http://shiny.chemgrid.org/boxplotr/>
- [4] Gaetano, J. (2018, January 18). *Holm-Bonferroni sequential correction: An Excel calculator (1.3) [Microsoft Excel workbook]*. ResearchGate [Justin Gaetano]. https://www.researchgate.net/publication/322569220_Holm-Bonferroni_sequential_correction_An_Excel_calculator_13
- [5] Hite, L. M., & McDonald, K. S. (2020). Careers after COVID-19: challenges and changes. *Human Resource Development International*, 23(4), 427–437. <https://doi.org/10.1080/13678868.2020.1779576>
- [6] Mair, P., & Wilcox, R. (2020). Robust statistical methods in R using the WRS2 package. *Behavior Research Methods*, 52, 464–488. <https://doi.org/10.3758/s13428-019-01246-w>
- [7] Spurk, D., & Straub, C. (2020). Flexible employment relationships and careers in times of the COVID-19 pandemic. *Journal of Vocational Behavior*, V. 119. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2020.103435>
- [8] *SurveyMonkey: survey platform*. (n.d.). <https://www.surveymonkey.com>

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.092

ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДІВ В ПОДОЛАНІ ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Станішевська Вікторія Іванівна

викладач кафедри психології

Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини, Україна

Розпочати, на наш погляд, варто саме із загального розуміння, що ж таке, власне, внутрішньоособистісний конфлікт, як він утворюється і які наслідки тягне за собою. Внутрішньоособистісний конфлікт - це гостре негативне переживання, викликане боротьбою структур внутрішнього світу особистості, що відбиває суперечливі зв'язки з соціальним середовищем і затримує ухвалення рішень. Е. Шостром порівнює конфлікт з двопартійною системою демократії: У кожному з нас закладена двопартійна система, при якій одна частина при владі, інша в лояльній опозиції. Але опозиція може припускати не тільки контроль і критику, але і жорстку боротьбу, тобто конфлікт. Внутрішньоособистісні конфлікти можна розділити на дві групи, виходячи з природи суперечностей, що лежать в основі конфлікту: Результат переходу об'єктивних протиріч у внутрішній світ людини (моральні, адаптаційні конфлікти); Виникають з протиріч внутрішнього світу особистості, як відображення ставлення особистості до навколишнього середовища (мотиваційні конфлікти, неадекватна самооцінка).

Розгляньмо відтак, чому саме застосування арт-терапії дає змогу найбільш адекватно справитися з внутрішньоособистісним конфліктом досягти успіху в роботі внутрішньоособистісного конфлікту.

Коли ми визначаємо суть арт-терапії, то використовуємо власне поняття «зцілення»: арт-терапія – це спосіб зцілення за допомогою творчого самовираження. І зцілення в нашому розумінні – це досягнення підлітком цілісності, передусім психічної. Цілющу силу творчості обґрунтовано в численних наукових працях. Цілком згодні із Ш. МакНіффом, який вважав, що ключ до розуміння зцілювальних можливостей мистецтва полягає в реалізації творчого потенціалу людини. Творчість – потужний засіб відновлення власних ресурсів, упевненості, налагодження контактів з іншими, подолання психічних травм.

Узагалі, на думку президента Російської арт-терапевтичної асоціації О. І. Копитіна, арт-терапія як метод, заснований на мобілізації творчого потенціалу людини, внутрішніх механізмів саморегуляції та зцілення, відповідає потребі людини в самоактуалізації, у розкритті нових можливостей та утвердженні свого індивідуально-неповторного способу буття-у-світі [1].

Особливості арт-терапії як методу допомоги підлітку дають змогу використовувати її для подолання внутрішньоособистісного конфлікту. Перша властивість арт-терапії – її ресурсність. Той спосіб терапевтичної взаємодії, що є основою арт-терапії, – власна творчість, – розширює особистісний досвід, простір самовираження. Ми розглядаємо творчість у первинному сенсі – як створення будь-чого суб'єктивно нового для самої людини. Це спонукає підлітка до особистісного зростання, вивчення власних меж та обмежень, спрямовує на майбутнє і тим самим сприяє розвитку креативності особистості, пошуку нових творчих підходів до будь-якої діяльності, до вирішення проблем та подолання перешкод.

Арт-терапія представляє унікальну можливість для створення підлітками продуктів творчості, що допомагають в подальшому усвідомленні і обговоренні внутрішніх і зовнішніх причин такої поведінки. Ті факти, які спочатку не визнавалися ними, стають очевидними в їх продуктах творчості (у малюнках, колажах, скульптурах).

Застосування арт-терапії з даною групою клієнтів засноване на тих же принципах, що і з іншими групами клієнтів. Підлітки можуть займатися арт-терапією як індивідуально, відповідно до особистих програм, так і в групах, що використовують певні теми, значущі для всіх учасників. У таких групах образотворча діяльність в обов'язковому порядку доповнюється коментарями, на основі яких розгортаються дискусії.

Через самовираження підліток контактує зі своїм «творчим Я», черпає ресурс із дитинства, коли весь світ здавався таким казковим. Арттерапія звертається до глибинних пластів несвідомого, задіює процеси пошуку шляхів для подолання внутрішніх конфліктів особистості. Усі, хто застосовує арт-терапію, відмічають, що вона дає потужний позитивний емоційний заряд і таким чином формує активну життєву позицію, віру у свої сили, автономність і відновлює особисті межі, що є вкрай необхідним у ситуації долання внутрішньоособистісного конфлікту.

Завданнями арт-терапевтичної роботи з підлітками, які переживають внутрішньоособистісні конфлікти:

- освоєння різних матеріалів і техніки роботи з ними, що повинне забезпечити сенсорну і емоційну стимуляцію;
- розвиток сенситивності, тобто здатності розуміти відчуття і потреби інших людей;
- самовираження, від реагування травматичного матеріалу з можливим його усвідомленням, що приводить до розвитку у підлітків здібності до свідомого контролю над своїми потребами і переживаннями;
- вироблення продуктивних способів соціальної взаємодії;
- дати соціально допустимий вихід агресивності та іншим негативним почуттям. Робота над малюнками, картинами, скульптурами є безпечним способом розрядити напругу;
- отримати матеріал для інтерпретації і діагностичних висновків. Продукти художньої творчості відносно довговічні, і клієнт не може заперечувати факт їх існування;
- проробити думки й переживання, які підліток звик витісняти. Іноді невербальні засоби є єдиною можливими для вираження і прояснення сильних переживань і переконань;

- розвивати відчуття внутрішнього контролю. Робота над малюнками, картинами або ліплення зумовлюють впорядкування форм і кольору;
- сконцентрувати увагу на відчуттях і почуттях. Заняття образотворчим мистецтвом створюють великі можливості для експериментування з кінестетичними і зоровими відчуттями і розвитку здатності до їх сприйняття;
- розвивати художні здібності і підвищити самооцінку [3].

До переваг використання арт-терапії в роботі з такими підлітками можна зарахувати її ресурсність, використання мови символів, задіяння тіла людини у творчій роботі, можливість створення атмосфери емоційної близькості та розуміння і прийняття в арттерапевтичному просторі через створені образи. Арт-терапія дає змогу відновити ресурси особистості та створити нові; працювати одночасно з тілесними, образними, емоційними складовими сприйняття травматичного досвіду; вивільнити та усвідомити сильні почуття, пов'язані з травматичними подіями; переосмислити ці події та вибудувати нові, продуктивні життєві стратегії.

Список використаних джерел:

- [1] Копитін, А.І.(2000) Исходные арт-терапевтические понятия. Практикум по арт-терапии СПб.: Питер.
- [2] Долинська, Л. В. (2011) Психологія конфлікту. Київ, 2011. 268 с
- [3] Лебедева, Л.Д.(2001) Педагогические основы арт-терапии в образовании. СПб.
- [4] Колошина, Т. Ю.(2002) Арт-терапия : метод. рек. М. : Изд-во Ин-та психотерапии и клинической психологии.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.093

ФАКТОРИ, АСОЦІЙОВАНІ ЗІ СТРЕСОМ У МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Пішель Віталій Ярославович

д-р мед. наук, проф., головний науковий співробітник Інституту психіатрії Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Полив'яна Марина Юріївна

канд. психол. наук, старший науковий співробітник Інституту психіатрії Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Медичні працівники відчувають значне професійне і психоемоційне навантаження під час пандемії COVID-19. Вони мають високий ризик не лише інфікування, але й негативних наслідків складної ситуації для свого психічного здоров'я: безсоння, емоційне вигорання, тривога, депресія, посттравматичний стресовий розлад. Це обумовлює необхідність визначення як чинників, що сприяють виникненню психічних порушень, так і факторів стресостійкості з метою подальшої розробки шляхів та методів збереження психічного здоров'я медичних працівників.

З використанням спеціально розробленої анкети проведено онлайн-опитування медичних працівників з усіх регіонів України протягом трьох тижнів, з 30.03.2020 по 21.04.2020, під час оголошеного з приводу COVID-19 карантину. В основу даного дослідження покладено аналіз відповідей 1100 респондентів на дві групи питань: стосовно факторів, що впливають на виникнення стресу та факторів, що сприяють подоланню стресу. Також визначено соціо-демографічні характеристики опитаних.

Основну частину респондентів склали жінки (79,9%). Вік опитаних: до 30 років – 179 (16,2%), від 31 до 60 – 824 (75,0%), понад 60 років – 97 (8,8%), серед них лікарів – 695 (63,1%), медичних сестер – 236 (21,5%), більше третини – лікарі сімейної медицини. Безпосередньо допомогу хворим з COVID-19 надавали 170 (15,5%) осіб. Аналіз результатів анкетування дозволив визначити типи реагування медичних працівників на ситуацію в зв'язку з COVID-19 і виділити найбільш значущі серед них – емоційний (тривожність, страх) і поведінковий (обмеження контактів з хворими на COVID-19).

Оцінки респондентами ступеня значимості факторів, що впливають на виникнення стресу, помітно різнилися. Найбільш часто в якості чинників, що викликають сильний стрес, медичні працівники називали «загрозу передачі COVID-19 своїм рідним або друзям» (49,4%), «відсутність або нестачу засобів захисту» (47,8%), «присутність при смерті пацієнтів з COVID-19» (47,6%), «низьку

ефективність засобів захисту» (43,7%).

У значної частини респондентів (понад 45%) такі фактори, як «загроза зараження COVID-19», «наявність стресу і страху у колег», «інформація про нові випадки зараження COVID-19 на телебаченні і в соціальних мережах», «відсутність інформації про наявність контролю над COVID-19», «конфлікт між професійними обов'язками і особистою безпекою», викликали легкий стрес. До групи факторів з відносно низькою стресогенністю можна віднести «труднощі дістатися до роботи» (не викликає стресу у 48,8% опитаних), «необхідність щоденного застосування засобів захисту» (35,5%), «нестача персоналу в установі» (31,3%), «фізичне виснаження і стомлюваність» (30,4% відповідно).

Серед факторів, що сприяють подоланню стресу, найбільш часто вказували на відсутність зараження COVID-19 у близьких (повністю допомагає – 58,9%, частково – 32,1% опитаних). Фактори «відсутність хворих з COVID-19 серед персоналу», «одужання пацієнтів з COVID-19» і «наявність обладнання та засобів захисту» надавали приблизно таку саму протидію стресу. Велике значення в цьому плані респонденти приділяли можливості отримання підтримки як з боку сім'ї і друзів (повністю допомагає – 42,2%, частково – 40,6%), так і з боку колег по роботі (30,4% і 47,7% відповідно). З метою зняття напруги медичні працівники оцінювали два способи – «можливість займатися спортом і активним дозвіллям» (повністю допомагає – 33,4%, частково – 38,7%) і «можливість виплеснути емоції» (відповідно 14,8% і 30,7% опитаних). Фактор «відсутність новин у засобах масової інформації про COVID-19, зокрема, про випадки смерті» в якості протидії стресу 30,4% респондентів оцінили як «повністю допомагає», 39,0% – «допомагає частково».

Звертає на себе увагу значний розкид думок щодо додаткової фінансової компенсації за роботу з хворими на COVID-19. Третина респондентів (35,1%) вважала, що цей фактор не допомагає подолати стрес, 25,9% – допомагає частково, 20,2% – не визначилися з відповіддю. Тільки 18,7% опитаних відмітили, що даний фактор повністю допомагає їм в подоланні стресу. Представлені дані свідчать про те, що на час проведення опитування матеріальне стимулювання для медичних працівників не мало безумовного пріоритету.

Результати опитування підтвердили надзвичайну актуальність проблеми збереження психічного здоров'я медичних працівників в умовах епідемії COVID-19. У зв'язку з цим особливого значення набуває визначення не тільки факторів, які викликають стрес, але й тих, що сприяють його подоланню.

На теперішній час онлайн-анкетування медичних працівників триває. Подальше дослідження у цьому напрямку дозволить розширити та уточнити дані щодо впливу різних чинників на показники психічного здоров'я медичних працівників під час пандемії, а також оцінити динаміку цих показників на різних етапах розвитку епідеміологічної ситуації в країні. Отримані дані стануть відправними пунктами для розробки комплексних профілактичних і реабілітаційних заходів, що дозволять стабілізувати психоемоційний стан медичних працівників та підвищити якість надання медичної допомоги під час пандемії.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.094

TREATMENT OF COMMUNITY-ACQUIRED PNEUMONIA IN CHILDREN: OPTIMIZATION OF ANTIBIOTIC THERAPY

Dudnyk Veronika

MD, PhD - professor, head of Department of Pediatrics №2, Vinnytsia Pirogov Memorial National Medical University, Ukraine

Sinchuk Nataliya

MD, PhD – associated professor of Department of Pediatrics №2, Vinnytsia Pirogov Memorial National Medical University, Ukraine

Khromykh Kateryna

MD, PhD – assistant professor of Department of Pediatrics №2, Vinnytsia Pirogov Memorial National Medical University, Ukraine

Summary. Community-acquired pneumonia is one of the most common infections in children with an annual incidence of 34 to 40 cases per 1000 children in Europe and North America. Pneumonia is a common cause of death in children under five years of age worldwide. Thus, about 1,8 million children die from pneumonia annually. According to the statistics of the Ministry of Health of Ukraine, about 80,000 children every year suffer from community-acquired pneumonia in Ukraine. **Material and methods:** Retrospective analysis of 100 case histories of children aged 3-9 years old with outpatient segmental/polisegmental pneumonia who were in inpatient treatment in the pulmonology department of regional hospital from January 2017 to December 2018. The representativeness of the comparison groups is represented by age and sex. Methods of examination: clinical-anamnestic, laboratory and instrumental (pulse oximetry, chest X-ray). **Results:** Most of the children (58%) were admitted to the hospital on the first day of the illness. In 33% of children, comorbidity was noted. All children had fever, an unproductive cough, while symptoms of intoxication ($76 \pm 4.27\%$) and dyspnea ($52 \pm 4.49\%$) were more pronounced in children 3-6 years old. In the general analysis of blood in children of the first age group, in most cases, leukocytosis was more than 12 G / L ($56 \pm 4.96\%$), neutrophilic shift of the leukocyte formula to the left of $88 \pm 3.25\%$ and elevated ESR ($84 \pm 3.66\%$). X-ray in children of the first age group was dominated by polysegmental pneumonia at $54 \pm 4.44\%$, while in children of the second age group segmental pneumonia was more common ($64 \pm 4.66\%$). Half of the children of both age groups prescribed antibiotics of the first line - a group of penicillins and cephalosporins. When starting antibiotic therapy with penicillins, the symptoms of pneumonia decreased already in the 2nd day in $16\% \pm 3.67\%$ in the group of children 3-6 years old and in $18\% \pm 3.84\%$ of children 7-9 years. **Conclusion.** Pneumonia is one of the most common diseases in children, and one of those that can cause many complications and even death. Accordingly, the treatment of this disease should be maximally effective and short-lived. The best choice for treating pneumonia is a group of oral aminopenicillins, which were administered in the first days of the disease and showed significantly better results than patients treated with cephalosporins.

Keywords: community-acquired pneumonia, children, antibiotic therapy.

Introduction. Community-acquired pneumonia is one of the most common infections in children with an annual incidence of 34 to 40 cases per 1000 children in Europe and North America [1]. Pneumonia is a common cause of death in children under five years of age worldwide. Thus, about 1,8 million children die from pneumonia annually [2].

According to the statistics of the Ministry of Health of Ukraine, about 80,000 children every year suffer from community-acquired pneumonia in Ukraine [3]. The highest incidence of pneumonia is in younger patients, with a gradual decrease in age-related morbidity. So, the frequency of pneumonia in preschool age is 4 per 100 children; in school (6-9 years old) - 2 per 100 children [4].

Despite the extensive study of etiology, mechanisms of pneumonia pathogenesis, the introduction of medical records of treatment of this ailment in the medical practice, and increased professional education of doctors, today it is not possible to take control of this disease. Such circumstances characterize pneumonia as a medical and social problem, in connection with which there is a need for its further study.

It is established that the cause of pneumonia is most often bacteria, with pneumococci isolated in about 50% of cases. Among other bacteria by frequency: the *Haemophilus influenzae* - 20%, *Chlamydomphila pneumoniae* - 13%, and mycoplasma - 3%; *Staphylococcus aureus*; *Moraxella catarrhalis*; *Legionella pneumophila* and gram-negative bacteria.

In this case, in the age group of 6 month - 5 years are dominated by *S. pneumoniae* (70-88%), *H. influenzae* type b (up to 10%), *M. pneumoniae* (15%), whereas in the older age group - *Str. Pneumoniae* (35-40%), *M. pneumoniae* (23-44%), *C. pneumoniae* (15-30%) [5].

Detection of the etiological factor of pneumonia is extremely difficult, especially at the first contact with the patient. Therefore, the empirical appointment of the antibiotic, depending on the child's age and the contributing factors, takes place. In connection with hyperdiagnosis of pneumonia in outpatient settings, the frequency of antibiotic prescribing increases, which in turn leads to an increase in antibiotic resistance in the world.

Therefore, the study of the efficacy of pneumonia is very important for understanding the rational use of antimicrobials and preventing antibiotic resistance. From the standpoint of evidence-based medicine - antibiotic therapy is a rational method of treatment of mild pneumonia [8].

The aim of the work was to improving the treatment of commune acquired pneumonia in children by assessing the effectiveness of first-line antibiotic pharmacotherapy.

Material and methods. Retrospective analysis of 100 case histories of children aged 3-9 years old with outpatient segmental/polisegmental pneumonia who were in inpatient treatment in the pulmonology department of regional hospital from January 2017 to December 2018. The representativeness of the comparison groups is represented by age and sex. Methods of examination: clinical-anamnestic, laboratory and instrumental (pulse oximetry, chest X-ray). Statistical processing was performed using IBM SPSS Statistics, version 12. The verification of the diagnosis and severity criteria for pneumonia was in accordance with the guidelines for the

management of the community acquired pneumonia in children: update 2017 British Thoracic Society Acquired Pneumonia in Children Guideline Group.

All parents signed an informed consent for the processing of personal data, so the study was conducted in compliance with the provisions of the UN Convention on the Rights of the Child. Common symptoms of community-acquired pneumonia include fever, cough, sputum production, dyspnea, and pleuritic chest pain, saturation less than 92%.

Criteria for inclusion in the study: children with acute course of unilateral pneumonia aged 3-9 years who were prescribed antibiotics from the group β -lactams, namely penicillins and cephalosporins.

Criteria for exclusion from the study: age below 3 and over 9 years, recurrent and bilateral pneumonia, complicated pneumonia.

Results. All patients were divided into 2 subgroups, depending on the type of starting antibiotic therapy - 50 patients who received penicillins and 50 - cephalosporins. Retrospective processing was made of 100 histories of diseases, children of patients with outpatient one-sided segmental / polysegmental pneumonia. The age of the surveyed was from 3 to 9 years. The average age was 6.6 ± 1.8 years. The distribution of the examined children in the age groups was as follows: from 3 to 6 years, 50 ($50\% \pm 5.1\%$) and 7 to 9 years old - 50 ($50\% \pm 5.1\%$). All age groups included children of both sexes: in the group of 3 to 6 years old, 22 girls ($22\% \pm 4.14\%$) and 28 boys ($28\% \pm 4.49\%$), from the age of 7-9 years - 24 girls ($24\% \pm 4.27\%$) and 26 boys ($26\% \pm 4.38\%$) (Table I).

Table I

Distribution of children by age and sex

Age, years	Children with community-acquired pneumonia, n=100			
	Boys		Girls	
	N	%	N	%
3-6	28	$28 \pm 4,49$	22	$22 \pm 4,14$
7-9	26	$26 \pm 4,38$	24	$24 \pm 4,27$
Total	54	$54 \pm 4,98$	46	$46 \pm 4,98$

Representation of the comparison groups represented by age and gender. Among all examined children, $67 \pm 4.7\%$ had no comorbidity, the rest - the following co-morbidities.

The examined children were divided into two age groups: the first - 3-6 years, the second 7-9 years, respectively. All children were prescribed β -lactam antibiotics of the penicillin group and cephalosporins. In the first group, 25 children received penicillins and 25 - cephalosporins, in the second group it was similar. Among the examined children of the first group, $48 \pm 4.27\%$ had a temperature of 39°C or more and the rest $52 \pm 4.39\%$ of children - $38-39^\circ\text{C}$. The situation in the second group is somewhat different from the previous one: $28 \pm 3.47\%$ of children complained about a temperature higher than 39°C and $72 \pm 4.8\%$ at a temperature of $38-39^\circ\text{C}$. Intoxication in the first age group was noted in $76 \pm 4.27\%$ cases and in $44 \pm 4.96\%$ - in the second group. Also, in the first age group, symptoms of shortness of breath ($52 \pm 4.49\%$) were more common in comparison with the second group ($48 \pm 4.38\%$).

All children complained about a dry, unproductive cough. However, after appointing antibiotics of the penicillin group, he became more productive on day 2 in the first group in $16\% \pm 3.67\%$ of children, and in the second - at $18\% \pm 3.84\%$. In

the rest of the children (in $9\% \pm 2.86\%$ of the first group and $7\% \pm 2.55\%$ of the second respectively) the cough changed to more productive on the third day. While in children receiving cephalosporins only $5\% \pm 2.18\%$ of patients in the second group experienced improvement on the 2nd day. Cough became more productive at the 3rd day in $19 \pm 3.92\%$ of children in the first group and in $15\% \pm 3.57\%$ of the second. In the other 11 children ($6\% \pm 2.37\%$ of the first and $5\% \pm 2.18\%$ of the second group, respectively), the cough became damp for the 4th day. Reduction and disappearance of cough coincides in time with the date of discharge from the hospital (Table II).

Table II

Wet cough against the background of the use of β -lactam antibiotics

Increase of wet caught	3-6 years		7-9 years	
	Penicillin	Cephalosporins	Penicillin	Cephalosporins
On the 2-d day	$16 \pm 3,67\%$	-	$18 \pm 3,84\%^*$	$5 \pm 2,18\%$
On the 3-d day	$9 \pm 2,86\%^{**}$	$19 \pm 3,92\%$	$7 \pm 2,55\%^*$	$15 \pm 3,57\%$
On the 4-th day	-	$6 \pm 2,37\%$	-	$5 \pm 2,18\%$

Note: * - $p \leq 0.05$ - the difference is significant relative to the group of children 7-9 years receiving cephalosporins; ** - $p \leq 0.05$ - the difference is significant relative to the group of children 3-6 years receiving cephalosporins.

When all children were examined, pulse oximetry was performed. The oxygen saturation index was less than 95% in $7 \pm 2,55\%$ of children in the first and second groups, with 2 ($2 \pm 1,4\%$) children in the first group receiving penicillins it was 92% (the lowest figure) In the remaining children, the saturation index was 95-98%.

When auscultation of the lungs in all children was weakened breathing over the affected area of the lungs. While whitish rales were found in $88 \pm 4.96\%$ of patients in the first group and $80 \pm 4.9\%$ of children in the second group.

To verify the diagnosis, children were given a general blood test to determine inflammatory changes. In $90 \pm 4.97\%$ of children in the first group leukocytosis was observed, in $28 \pm 3.5\%$ of them it was twice the norm, whereas in children of the second group leukocytosis was $80 \pm 4.9\%$ and only $17 \pm 2, 71\%$ exceeded the norm. One of the indicators of inflammation is the displacement of the leukocyte form to the left, which was observed in $88 \pm 4.96\%$ of children in the first group. At the same time, in children aged 7-9 years shifting the leukocyte formula to the left took place in $78 \pm 4.88\%$ of children. In $76 \pm 4.85\%$ of all examined children there was an increase in ESR in the general blood test. This indicator increased in $84 \pm 3.67\%$ of children in the first group and in $80 \pm 4.9\%$ of children in the second age group. To confirm the diagnosis of the examined children, an X-ray of the chest organs was performed. As a result, the following data were obtained: in the first group of children, segmental pneumonia was observed in $46 \pm 4.27\%$ of cases, while polysegmental - in $54 \pm 4.44\%$ of children. In the second group, on the contrary, segmental pneumonia was prevalent, which was $64 \pm 4.66\%$ of all cases and only $36 \pm 3.37\%$.

Among the examined children, $47\% \pm 4.9\%$ were admitted to the hospital on the first day, of which the children of the first group who were prescribed penicillins were $15 \pm 3.57\%$, and cephalosporins - $12 \pm 3.25\%$, while children of the second groups treated with penicillins - $12 \pm 3,25\%$, and cephalosporins - $8 \pm 2,71\%$. On the second day, $30\% \pm 4.5\%$ were received, among which the children of the first group, who were prescribed penicillins - $10 \pm 3.1\%$, and cephalosporins - $4 \pm 1.95\%$, while the children of the second group treated with penicillins amounted to $11 \pm 3,13\%$

and cephalosporins - $5 \pm 2,18\%$. On the third day, $23\% \pm 4.2\%$ of the patients, including the children of the first group treated with penicillins $4 \pm 1.95\%$, cephalosporins - $5 \pm 2.18\%$, and the children of the second group who were prescribed penicillins - $7 \pm 2.55\%$ and cephalosporins - $7 \pm 2.55\%$. (Table III).

Table III

Day of admission to the hospital of examined children with community-acquired pneumonia

Day of admission to the hospital	3-6 years		7-9 years	
	Penicillin	Cephalosporins	Penicillin	Cephalosporins
First	$15 \pm 3,57\%$	$16 \pm 3,67\%$	$12 \pm 3,25\%$	$15 \pm 3,57\%$
Second	$6 \pm 2,37\%$	$4 \pm 1,95\%$	$11 \pm 3,13\%$	$5 \pm 2,18\%$
Third-fourth	$4 \pm 1,95\%$	$5 \pm 2,18\%$	$2 \pm 1,4\%$	$5 \pm 2,18\%$

Almost half ($44\% \pm 4.9\%$) Of the examined children at the site was prescribed an antibiotic orally. Among them, children of the first group (3-6 years) penicillins were prescribed in $7 \pm 2,55\%$ of cases, and cephalosporins - at $15 \pm 3,57\%$. Children of the second group (6-9 years old) penicillins were prescribed in $11 \pm 3,13\%$ of cases, cephalosporins - $8 \pm 2,71\%$ and macrolides - $2 \pm 1,14\%$. On admission to the hospital, all children received an oral form of parenteral administration with the simultaneous replacement in some cases of a group of antibiotics. Thus, among the children of the first group, who were assigned penicillins in $2\% \pm 1.14\%$, there was a change in ceftaxime 100 mg/kg/day intravenously, and those treated with cephalosporins at $9 \pm 2.86\%$ were assigned ampicillin at a rate of 100 mg / kg / day intravenously. While among children of the second group, who were assigned penicillins in $3 \pm 1.70\%$ were replaced by cefotaxime, those treated with cephalosporins in $5 \pm 2,18\%$ were replaced by ampicillin and patients who received macrolides were also prescribed ampicillin.

All children of both age groups prescribed penicillins and cephalosporins at an equal ratio of $50 \pm 5.1\%$. In this case, in 76% of cases cephalosporin was prescribed by regular doctors in the department, 5% of mothers refused to use ampicillin, and 19% of children in the history used antibiotics penicillin group for the last 3 months. In $36\% \pm 4.8\%$ of the children of the first group there was stage therapy and in $38 \pm 4.9\%$ of the children of the second group. (Table IV). Drugs used in this case: amoxicillin in a dose of 75 mg/kg/day, cefpodoxime 10 mg/kg/day and amoxicillin protected by clavulanic acid -75 mg/kg/day.

Table IV

Staged antibacterial therapy in children aged 3-9 years with community-acquired pneumonia in treatment in a hospital

Group and dose of antibiotic	3-6 years		7-9 years	
	Penicillin	Cephalosporins	Penicillin	Cephalosporins
	Day of step therapy			
	3 day	4 day	4 day	5 day
Amoxicillin 75 mg/kg/day	$12 \pm 3,24\%$	$18 \pm 3,84\%$	$16 \pm 3,66\%$	$10 \pm 3,1\%$
Cefpodoxim 10 mg/kg/day	$4 \pm 1,95\%$	$2 \pm 1,14\%$	$6 \pm 2,37\%$	$4 \pm 1,95\%$
Amoxicillin with clavulanic acid, 75 mg/kg/day	-	-	$2 \pm 1,14\%$	-

The average duration of stay in the hospital of the first group of children receiving penicillin was 7-9 days, namely 7 days - $11 \pm 3,13\%$, 8 days - $8 \pm 2,71\%$ and 9 days - $6 \pm 2,37\%$, in while those receiving cephalosporins 8-12 days: 8 days - $6 \pm 2,37\%$, 9 days - $5 \pm 2,18\%$, 10 days - $8 \pm 2,71\%$, 11 days - $4 \pm 1,95\%$, 12 days - $2 \pm 1,14\%$. A similar situation was observed in the second group (Table V).

Table V

Duration of stay in the hospital of the examined children depending on starting antibiotic therapy

Discharge day	3-6 years		7-9 years	
	Penicillin	Cephalosporins	Penicillin	Cephalosporins
6	-	-	$4 \pm 1,95\%$	-
7	$11 \pm 3,13\%$	-	$13 \pm 3,36\%$	-
8	$8 \pm 2,71\%$	$6 \pm 2,37\%$	$4 \pm 1,95\%$	$4 \pm 1,95\%$
9	$6 \pm 2,37\%$	$5 \pm 2,18\%$	$4 \pm 1,95\%$	$3 \pm 1,70\%$
10	-	$8 \pm 2,71\%$	-	$8 \pm 2,71\%$
11	-	$4 \pm 1,95\%$	-	$2 \pm 1,14\%$
12	-	$2 \pm 1,14\%$	-	$4 \pm 1,95\%$
14	-	-	-	$4 \pm 1,95\%$
Average stay in the hospital	$7.7 \pm 0.65^*$	$9.74 \pm 0.76^*$	$7.32 \pm 0.94^{**}$	$10.6 \pm 1.33^{**}$

Note: * - $P = 0.049$ - the difference is likely between the children of the first group who received the antibiotics of the penicillin and cephalosporins group; ** - $P = 0,047$ - the difference is likely between the children of the second group receiving antibiotics of the two groups: penicillins and cephalosporins.

Discussion. Diseases of the respiratory system rank 3rd in the prevalence after birth defects of the heart and perinatal pathology among all diseases of childhood. Pneumonia takes the lead in the mortality rate among these diseases [5].

In most cases, doctors in the district (53%) and regular doctors (76%) of the admissions department prescribed antibiotics of the cephalosporin group as starting antibiotic therapy, while in-patient physicians favored the penicillin group. According to the recommendations of the British Thoracic Society on the choice of an antibiotic for ovariectomized pneumonia: Oral antibiotics are effective and safe even in children with non-hospital pneumonia. Intravenous antibiotic is shown to children who:

1. Not able to assimilate, tolerate oral medicines (for example, due to vomiting).
2. Have symptoms of septicemia or complicated pneumonia.

With the empirical appointment of antibacterial agents for patients with pneumonia, preference is given to beta-lactam antibiotics, namely:

- Amoxicillin is a preparation of the first line (with an allergy a \ b penicillin number, use macrolides).
- Macrolides can be added at any age in the absence of the effect of first-line therapy.
- Macrolides should also be used in severe cases or in suspected pneumonia caused by mycoplasma or chlamydia.
- Co-amoxicillin recommended for patients with pneumonia associated with influenza.
- Intravenous administration of amoxicillin, co-amoxiclav, cefuroxime, cefotaxime or ceftriaxone is indicated for severe pneumonia [6].

According to the literature, in Ukraine there is a low level of resistance of bacteria to amoxicillin, so this antibiotic is a drug of choice in the treatment of pneumonia [7].

With the initiation of antibiotic therapy with penicillins, the symptoms of pneumonia decreased by 2nd day in $16 \pm 3.67\%$ in the group of children 3-6 years old and in $18 \pm 3.84\%$ of children 7-9 years old. While in the group where the starting therapy began with cephalosporins - in the 3rd day in $19 \pm 3.92\%$ (3-6 years) and $15 \pm 3.57\%$ (7-9 years), in 11 % of the rest of the children receiving cephalosporins (equally in both age groups) symptoms improved by 4 per day.

In the group of children receiving starting therapy in the form of antibiotics of the penicillin group, the transition to oral antibiotics was marked on the 3rd day, at the start of cephalosporins - at the 5th day. The average length of stay in the hospital was 7.7 ± 0.65 days for patients 3-6 years old and 7.32 ± 0.94 days for children 7-9 years old receiving penicillin.

In the group treated with cephalosporins, the average length of stay in the hospital was 9.74 ± 0.76 days in children 3-6 years old and 10.6 ± 1.33 days in patients aged 7-9 years.

That is, the optimization of pneumonia treatment is as follows:

- When prescribing antibiotics of the first line, prefer the penicillin group;
- In practice, doctors of pediatricians, general practitioners of family medicine and children's pulmonologists should give preference to the penicillin group as a starting antibiotic therapy in children with outpatient pneumonia, as in this group of antibiotics the condition is improved already on the 2-3rd day of the disease (in that time as on cephalosporins on day 4-5). In addition, the length of stay in the hospital of these children significantly decreased. Thus, the average number of bed-days spent in the hospital for children treated with antibiotics of the penicillin group was 7.32 ± 0.94 - 7.7 ± 0.65 depending on age, while in children receiving cephalosporins this rate was 9.74 ± 0.76 - 10.6 ± 1.33 ($p = 0.047$).

Conclusions. Pneumonia is one of the most common diseases in children, and one of those that can cause many complications and even death. Accordingly, the treatment of this disease should be maximally effective and short-lived. The best choice for treating pneumonia is a group of oral aminopenicillins, which were administered in the first days of the disease and showed significantly better results than patients treated with cephalosporins. Aminopenicillin or protected aminopenicillin is also preferred in the case of parenteral antibiotics.

References:

- [1] Liu, L, Oza, S, ... Black, R.E. (2015). Global, regional, and national causes of child mortality in 2000-13, 16 with projections to inform post-2015 priorities: an updated systematic analysis. *Lancet* 385:430-440. doi:10.1016/S0140-6736(14)61698-6.
- [2] World Health Organization. (2016). Community Acquired Pneumonia in Children. WHO.
- [3] Ministry of Health of Ukraine. (2016). Community Acquired Pneumonia. Annual report. Kyiv, Ukraine
- [4] American Thoracic Society (2015). Top 20 Pneumonia Facts. ATS.
- [5] Majdannik, V. G., Yemchinska, Ye.O. Klinichni nastanovi z diagnostiki ta likuvannya pozalikarnyanoyi pnevmoniyi u ditej z poziciji dokazovoyi medicini. (2014) Kyiv.- 43 s.
- [6] British Thoracic Society. (2011). Community Acquired Pneumonia in Children Guideline Group: Guidelines for the management of community acquired pneumonia in children: update 2011.
- [7] The Center for Disease, Dynamics Economics & Policy. (2021). ResistanceMap: Antibiotic resistance. <https://resistancemap.cddep.org/AntibioticResistance.php>.
- [8] Sharipova, Z. U., Ashurova, D. T., Tursunova, O. A. Effektivnost stupenchatoj antibakterialnoj terapii v lechenii pnevmonii u detej. (2017). *Molodoj uchenyj*.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.095

ВМІСТ ЛЕПТИНУ У СИРОВАТЦІ КРОВІ ВАГІТНИХ ЖІНОК З ОЖИРІННЯМ У III ТРИМЕСТРІ ВАГІТНОСТІ

Семенова Галина Богданівна

д-р. мед. наук, професор,
професор кафедри акушерства та гінекології
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,
Україна

Фартушок Тетяна Володимирівна

канд. мед. наук, доцент,
доцент кафедри акушерства та гінекології
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,
Україна

Старикович Анна Володимирівна

асистент кафедри акушерства та гінекології
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,
Україна

Анотація. Метою роботи було визначення рівня лептину у сироватці крові вагітних жінок з ожирінням у III триместрі вагітності. **Матеріал і методи.** Обстежено 32 жінки із ожирінням (I ст. - 13, II ст. - 10, III ст. - 9) у III триместрі вагітності, яким визначали лептин (основна група) та 30 здорових вагітних жінок (контрольна група). Пацієнтки були рандомізовані за віком та патологією. Визначення лептину проводили методом імуноферментного аналізу. Ступінь ожиріння визначали за індексом маси тіла (ІМТ) - зріст-вага співвідношення, яке визначали за формулою: вага у кілограмах ділена на ріст у м². **Результати й обговорення.** При порівнянні рівня лептину у вагітних без ожиріння та вагітних контрольної групи виявлено, що рівень лептину становив у здорових вагітних 27,11 нг/мл, у вагітних з ожирінням I ст. - 48,03 нг/мл, що у 1,77 разів більше, ніж у вагітних без ожиріння. При обстеженні вагітних з ожирінням II ст., рівень лептину був у 2,13 разів вищий, ніж у вагітних контрольної групи, а у вагітних з ожирінням III ст. - у 2,45 разів, відповідно, ($p < 0,05$). Спостерігали збільшення рівня лептину відповідно до зростання ступеню ожиріння. Так, при ожирінні II ст. рівень лептину більший на 9,7 нг/мл (у 1,2 рази) у порівнянні з вагітними з ожирінням I ст. При ожирінні III ст. у порівнянні з ожирінням I ст. рівень лептину вищий на 18,48 нг/мл (у 1,38 разів), а при порівнянні з ожирінням II ст. - вищий на 8,78 нг/мл (у 1,15 разів). **Висновок.** У вагітних жінок із ожирінням є підвищеним вміст лептину в сироватці крові у III триместрі вагітності порівняно зі здоровими вагітними жінками. Вміст лептину у сироватці крові у жінок із ожирінням корелює зі ступенем тяжкості захворювання. ($r = 0,47$; $p < 0,05$).

Ключові слова: вагітність, ожиріння, лептин, пологи, метаболічний синдром

Вступ. Епідемія ожиріння є широко визнаним у всьому світі явищем, що має значні наслідки для репродукції. Ожиріння матері пов'язане з численними ускладненнями вагітності, включаючи гестаційний цукровий діабет (ГЦД) і преєклампсію (ПЕ) [1,2], макросомію, затримку внутрішньоутробного розвитку плоду (ЗВУР), внутрішньоутробну смерть плоду і мертвонародження [3,4]. Окрім цього, дані також підтверджують зв'язок між ожирінням матері і розвитком ожиріння у її дітей в літньому віці [5,9]. Під час вагітності, ці наслідки, як вважають, викликані зміною метаболічних станів і низьким рівнем матково-плацентарного метаболізму. Тим не менш, постнатальний вплив на здоров'я нащадків обумовлений ожирінням у матері, і, як вважається, опосередковується аномальним внутрішньоматковим середовищем [6].

Ожиріння пов'язане з підвищеною концентрацією вільного лептину в системі кровообігу [7]. Таке збільшення безсумнівно корелює з ІМТ і об'ємом жирової маси [8].

У периферичній системі лептин діє як паракринний/аутокринний фактор, здатний змінювати чутливість до інсуліну, тканинний метаболізм, реакції на стрес і репродуктивні функції. Різні репродуктивні функції лептину включають стабілізацію таких процесів як плацентарний перенос поживних речовин, плацентарний ангиогенез, мітогенез трофобласту та імуномодуляцію, всі найважливіші процеси для розвитку плоду і адекватної функції плаценти [8].

Незважаючи на те, що в організмі існують декілька джерел постачання лептину, здебільшого він виробляється жировою тканиною, а його рівень в плазмі вказує на об'єм жирової клітковини. Зокрема, у людей (але не у всіх рас) лептин виробляється в плаценті, а його кількість може суттєво впливати на плід під час вагітності. Молочна залоза також здатна виробляти лептин, особливо на ранній стадії лактації. Крім того, молочна залоза бере участь у транспорті лептину від матері в молоко, яке стає додатковим джерелом лептину для новонароджених. Лептин також виробляється зимогенними клітинами шлунку, що впливає на гастропротекторну активність [1,2].

Мета: визначити рівень лептину у сироватці крові вагітних жінок з ожирінням у III триместрі вагітності.

Матеріали і методи. Обстежено 32 жінки з ожирінням (I ст. -13, II ст. - 10, III ст. - 9,) у III триместрі вагітності, яким проводилось визначення вмісту лептину (основна група) та 30 здорових вагітних жінок (контрольна група). Пацієнтки були рандомізовані за віком та патологією.

Визначення лептину проводилось методом імуноферментного аналізу (ІФА), аналізатор – спектрофотометр TECAN, тест- система LDN Leptin ELISA (Німеччина).

Ступінь ожиріння визначали за індексом маси тіла (ІМТ) – зросто-вагового співвідношення, яке визначають за формулою : вагу в кілограмах ділять на ріст у м2. Нормальною вважається вага тіла при ІМТ від >18,5 до <25 кг/м2. Якщо ІМТ становить > 30-35 кг/м2 - це ожиріння Iст., при ІМТ > 35-40 кг/м2 - ожиріння IIст., при ІМТ>40 кг/м2 – ожиріння IIIст.

Результати та обговорення. У жінок контрольної групи соматичний анамнез був ускладнений наступними патологіями: дифузний зоб- 30%, анемія вагітних- 10%, варикозне розширення вен нижніх кінцівок- 10%, хронічний тонзиліт- 10%.

Серед особливостей репродуктивного анамнезу та менструальної функції зустрічались первинне безпліддя (10%), хронічний сальпінгооофорит (10%), поліпектомія (10%), мимовільні викидні (10%), аденоміоз матки (10%) та порушення менструального циклу (10%).

У пацієнок контрольної групи вагітність ускладнилась гострою респіраторною вірусною інфекцією (ГРВІ) (30%), раннім токсикозом (20%), загрозою передчасних пологів (20%), передчасним вилиттям навколоплідних вод (20%), набряками вагітних (20%), анемією вагітних (10%), великим плодом (10%), порушенням плодово-плацентарного кровоплину (10%).

У жінок основної групи соматичний анамнез був ускладнений наступними патологіями: гіпертонічна хвороба – 18,7%, міопія середнього ступеня обидвох очей – 21,9%, локальний дерматит – 15,5%, апендектомія – 18,7%.

Слід зазначити особливості репродуктивного анамнезу та менструальної функції, а саме: первинне непліддя – 37,5%, синдром полікістозних ячників (СПКЯ) – 28,1%, ерозія шийки матки – 31,2%, мимовільні викидні – 21,9%, вагітності, які не розвивалися – 21,9%, пізні менархе, порушення менструального циклу – 25%.

Серед ускладнень вагітності у жінок основної групи необхідно відмітити наступні: прееклампсія вагітних – 78,1%, ранній токсикоз – 59,4%, загроза передчасних пологів – 65,6%, ГРВІ – 40,6%, передчасне відходження навколоплідних вод – 34,4%, порушення плодово-плацентарного кровоплину – 34,4%, великий плід – 31,2%, рубець на матці – 34,4%, ЗВУР – 37,5%, передчасні пологи – 28,1%, шов на шийці матки – 21,9%, первинна слабкість пологової діяльності, що не піддається медикаментозній корекції – 25%.

При порівнянні рівня лептину у сироватці крові вагітних без ожиріння та вагітних з ожирінням I ст., рівень лептину становив у здорових вагітних 27,11 нг/мл, у вагітних з ожирінням I ст. – 48,03 нг/мл, що у 1,77 разів більше, ніж у вагітних без ожиріння ($p < 0,05$) (рис.1). При обстеженні вагітних з ожирінням II ст., рівень лептину був у 2,13 разів вищий, ніж у вагітних контрольної групи, а у вагітних з ожирінням III ст. – у 2,45 разів, відповідно ($p < 0,05$).

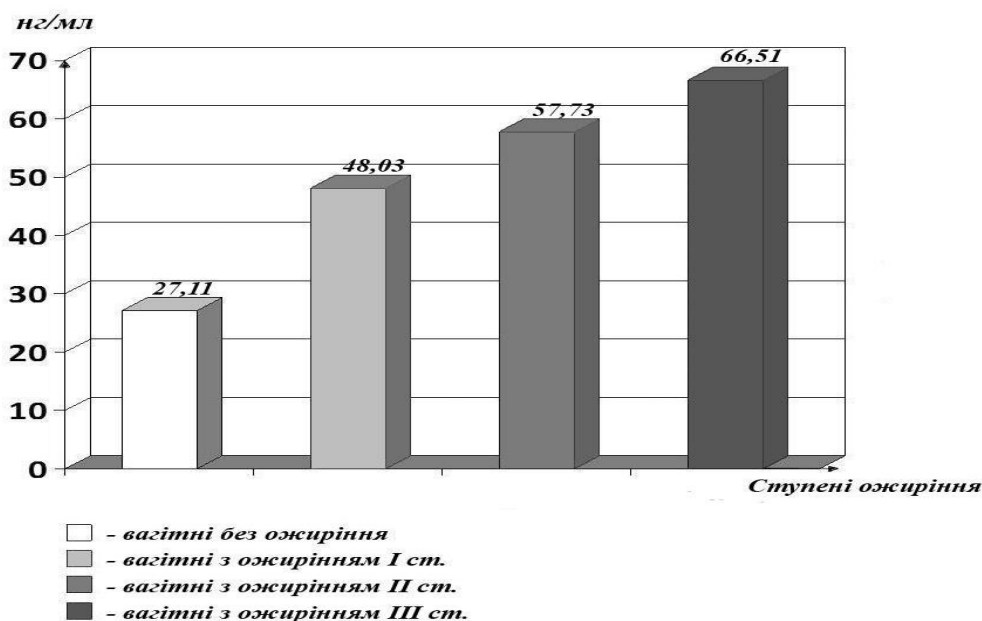

Рис. 1. Вміст лептину у сироватці крові матерів з ожирінням та здорових вагітних у III триместрі вагітності, нг/мл

Звертає на себе увагу порівняння абсолютної величини рівня лептину у вагітних жінок з ожирінням різного ступеня (рис). Спостерігається збільшення рівня лептину відповідно до зростання ступеня ожиріння. Так, при ожирінні II ст. рівень лептину більший на 9,7 нг/мл (у 1,2 рази) у порівнянні з вагітними з ожирінням I ст. При ожирінні III ст. у порівнянні з ожирінням I ст. рівень лептину вищий на 18,48 нг/мл (у 1,38 разів), а при порівнянні з ожирінням II ст. – вищий на 8,78 нг/мл (у 1,15 разів) ($p < 0,05$).

За даними літератури у щурів гіперлептинемія в крові матері під час здорової вагітності призводить до центральної лептин-резистентності через супресуючий механізм регуляції рецептору OB-Rb у вентромедіальних ядрах гіпоталамуса і збільшення в системі кровообігу ізоформ OB-Re. Як перше, так і друге призводить до послаблення властивості лептину передавати сигнал в мозковий центр регуляції апетиту. Центральна лептин-резистентність може виступати в якості компенсаторного механізму задоволення потреби в живленні плоду, що розвивається; подібне відбувається у випадку інсулін-резистентності матері на пізньому терміні вагітності. Слід відмітити, що у вагітних жінок з нормальною вагою і невагітних жінок з ожирінням, рівень лептину в системі кровообігу збільшується в порівнянні з невагітними або здоровими жінками з контрольних груп. У них також відбувалися деякі зміни у проведенні сигналу з боку центру апетиту в мозку (тобто і ті, і інші демонстрували деяку форму лептин-резистентності)[1,2].

Окрім вище зазначеного, також було продемонстровано роль лептину в регуляції процесу формування судин і клітин гладкої мускулатури судин. В ендотеліальних клітинах пупкової вени людини лептин, внаслідок зв'язування з мембранозв'язаними рецепторами OB-Rb, присутніми на ендотеліальних клітинах, індукує фосфорилування рецептора 2 судинного ендотеліального фактора росту (VEGF-R2). Активовані сигнали VEGF-R2 через шляхи p38 MAPK і Akt (альфа-серин/треонін-протеїнкіназа) спричиняють проліферацію, рухливість і формування судин. Було показано, що лептин також інгібує ріст клітин гладкої мускулатури артеріальних судин людини, можливо, через знижену регуляцію ізоформи OB-Re. У ході того ж дослідження, автори повідомляли про негативну кореляцію IMT та ізоформи OB-Re в атеросклеротичній артеріальній стінці у пацієнтів, які перенесли артерієктомію. Потенційний взаємозв'язок цих процесів стає очевидним, якщо зважати на розвиток і функцію плаценти, оскільки ангиогенез в ворсинках є істотним для адекватної ембріональної васкуляризації плаценти і росту судин гладких м'язів, а також має важливе значення для вазомоторного контролю цих судин у стовбурових ворсинках. Дерегуляція цих процесів потенційно може змінити обмін речовин між матір'ю і плодом[3].

У ході дослідження було показано, що лептину притаманний мітогенний вплив. Дослідження трофобластичних клітин (JEG-3 і BeWo – хоріокарциномні клітинні лінії) в лабораторних умовах продемонстрували, що лептин здатний пригнічувати апоптоз та сприяти проліферації. Перез-Перез та ін. продемонстрували, що в клітинах JEG-3 лептин індукував синтез протеїнів через шляхи MAPK і PI3K. Це досягалося завдяки активації та фосфорилуванню ключових білків в трансляційному апараті, еукаріотичному факторі ініціації трансляції 4E (eIF4E) і eIF4E-зв'язуючому білку 1 [4,5].

Імуномодуюча функція лептину починається в жировій тканині, де, як було показано, лептин діє на моноцити і лімфоцити в якості про-запального чинника шляхом індукування вироблення цитокінів типу Th1. Системна запальна реакція і високий рівень лептину в системі кровообігу у вагітних жінок, що страждали ожирінням до вагітності, як вважають, є підґрунтям запалення плаценти під час вагітності, ускладненої ожирінням. У такий спосіб запалення плаценти виражається у виробництві прозапальних цитокінів, таких як IL-6 і TNFα активованими макрофагами в шарі стромальних клітин плаценти. Такий прозапальний стан плаценти, що виникає внаслідок ожиріння, потенційно може імітувати інфаркт ворсинок плаценти неінфекційного характеру, в результаті чого виникає її пошкодження і зміна функції. У той же час, Робертс та співавт. подібної реакції ворсинок плаценти в огрядних вагітних жінок не спостерігали. Хоча жодних змін в популяціях імунних клітин або експресії IL-6 або TNF-α в плаценті відмічено не було, в зразках тканин огрядних вагітних жінок було зафіксовано зростання кількості прозапальних цитокінів IL-1b, IL-8 і MCP-1 (моноцитарний хемотактичний білок 1) у ворсинах плаценти, а також збільшення популяції нейтрофілів в інтерстиційному просторі матки матері [7,8].

Висновки:

1. У вагітних жінок з ожирінням є підвищення вмісту лептину в сироватці крові у III триместрі вагітності порівняно зі здоровими.
2. Вміст лептину у сироватці крові у вагітних жінок з ожирінням корелює зі ступенем тяжкості захворювання ($r=0,47$; $p=0,05$).
3. Наведені факти диктують необхідність проведення подальших досліджень у даному напрямку, зокрема, визначення вмісту лептину у сироватці крові новонароджених від матерів з ожирінням.

Список використаних джерел:

- [1] Тессье, Д.Р., Ферраро, З.М. & Грислін, А. (2012). Роль лептину при вагітності: наслідки ожиріння матері. Плацента. 1-7.
- [2] Джіане, Дж. & Аттіг, Л. (2008). Роль лептину під час перинатального метаболічного програмування та ожиріння. Журнал фізіології та фармакології 59, доповнення 1, 55-63
- [3] Лейва, А., Пардо, Ф. & Рамірес, М.А. (2011). Фетоплацентарна дисфункція судинного ендотелію як раннє явище при програмуванні захворювань дорослого чоловіка у пацієнтів, які народилися від гестаційного цукрового діабету або ожиріння під час вагітності. Видавнича корпорація Hindawi експериментальний дослідник діабету, стаття ID 349286,18.
- [4] Семенина, Г.Б., Шатилович, К.Л., Фартушок, Т.В., Юрчишин, О.М. & Комісарова, О.С. (2020). Новий підхід до комбінованої терапії синдрому полікістозних яєчників. Світ медицини та біології. 2(72). 125-128.
- [5] Вейс, Ж.Л., Малоне, Ф.Д., Емінг, Д., Болл, Р.Х., Ньюберг, Д.А. & Комсток, С.Х. (2014). Консорціум досліджень, ожиріння, акушерські ускладнення та рівень кесаревого розтину – популяційне скринінгове дослідження, 190:1091,7.
- [6] Арендас, К., Кюї, К. & Груслін, А. (2008). Ожиріння під час вагітності: від зачаття до наслідків після пологів. Журнал акушерства та гінекології. 30:4 77-88.
- [7] Майатт, Л. (2010). Огляд: реактивні види кисню та азоту та функціональна адаптація плаценти. Плацента, вип. 31, стор. 66-69.
- [8] Ігнарро, Л.Д. & Наполі, С. (2005). Нові особливості оксиду азоту, ендотеліальної синтази оксиду азоту та атеросклероз. Поточні звіти про діабет. Вип. 5, №1, 17-23. <https://doi.org/10.1007/s11892-005-0062-8>.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.096

ЕКСПЕРТНА ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТІВ РЕАНІМАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ КУРСАНТІВ ПІСЛЯ ПРОХОДЖЕННЯ НАВЧАННЯ З ДОМЕДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗА ПРОГРАМОЮ «ПЕРШИЙ НА МІСЦІ ПОДІЇ»

Телегіна Галина Вячеславівна канд. мед. наук, доцент, доцент кафедри
промислової безпеки та охорони праці*Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Україна*

Основною причиною смертності в Україні є серцево-судинні захворювання і передусім ішемічна хвороба серця (ІХС). Важливу роль відіграють життєво небезпечні аритмії серця – порушення ритму або провідності, а також деякі серцеві захворювання, пов'язані із вродженими патологіями міокарду. Наприклад – гіпертрофічна кардіоміопатія. Вони можуть бути підґрунтям раптової загибелі молодих спортсменів. Головним об'єктом діяльності рятувальних служб стосовно вказаного контингенту є випадки раптової серцевої, в тому числі коронарної смерті – тобто несподіваної зупинки кровообігу на тлі стабільного стану без будь-яких зовнішніх причин.[1,2]. Гострий коронарний синдром як провідний фактор раптової зупинки серця відіграє і у XXI ст. фатальну роль у структурі смертності працездатного контингенту населення. Вчасна і успішна серцево-легенева реанімація (СЛР) сприяє збільшенню тривалості життя і подекуди збереженню працездатності.

Підготовка курсантів у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності з надання домедичної допомоги при невідкладних станах проводилася за програмою II рівня «Перший на місці події».

В учбовому процесі за головне ми вважали відпрацювання у курсантів практичних навичок з надання домедичної допомоги в т.ч. з СЛР. Звертали увагу на розвиток у майбутніх рятувальників автоматизму у типових ситуаціях, швидкості реакції, впевненості в своїх діях.

Для відпрацювання практичних навичок з проведення СЛР використовували манекен Little Anne та Resusci Anne з комп'ютерною системою контролю та реєстрації реанімаційних навичок.

Мета роботи: проаналізувати, які помилки найчастіше трапляються при проведенні СЛР на манекені. Через півроку після завершення навчання з надання домедичної допомоги групі курсантів (18 осіб) було запропоновано в належному обсязі продемонструвати засвоєні вміння з СЛР.

Таблиця 1

Ефективність реанімаційних заходів за комп'ютерним аналізом

Групи курсантів	Кількість осіб	Результативність СЛР %	Результативність непрямого масажу серця %	Результативність ШВЛ %
1	6	91- 98	89 – 99	85 - 89
2	2	87, 88	87, 86	89, 89
3	2	76, 76	70, 74	95, 90
4	2	65, 69	54, 61	99, 93

[авторська розробка]

Високу ефективність реанімаційних заходів (табл.1): 91-98% показали 7 курсантів з 17-ти (I група). В другій та третій групах (по два курсанти в кожній) результат складав відповідно 87-88% та 76%. Найнижчий рівень (65-69%) ефективності проведення СЛР спостерігався у 2-ох курсантів.

Результативність непрямого масажу серця, що проводили курсанти, коливалась від 99% до 54%.

Основними помилками при проведенні непрямого масажу серця були: недотримання частоти і ритму поштовхів, порушення правильної позиції рук в процесі роботи. Особливої уваги потребує якісна характеристика непрямого масажу серця. Чим більше поштовхи рятівника при масажі серця відтворюють реальний фізіологічний ритм кардіоциклу (діастола – довше систоли), - тим більше шансів досягнути відновлення серцевої діяльності. Це означає, що тривалість поштовхів мусить бути по можливості меншою ніж пауза між ними. Штучна «систола» реаніматора виштовхує кров з камер серця у великі артерії, а під час «діастоли» (пауза між поштовхами) – кров пасивно повертається з вен у порожнину серця. Таким чином серце отримує «команду»: «А тепер – скорочуйся самостійно!» Саме така техніка кардіореанімаційної допомоги є запорукою успішного результату. Необхідно лише засвоїти принцип двофазності масажних рухів – різкість поштовху і певна пауза перед наступним штовханом.

Штучна вентиляція легень проводилася за допомогою ручного респіратору. У всіх групах її ефективність була достатньою. Таким чином проведення ШВЛ в цілому не викликало зауважень, однак у 3-х курсантів були помилки при звільненні дихальних шляхів.

Висновки.

- раптова кардіальна смерть і надалі залишатиметься актуальним завданням охорони здоров'я. Одним з напрямків вирішення цієї проблеми є рівень стресово-мобілізаційної готовності до надання реанімаційних заходів на місці події до приїзду медичних працівників.

- сучасний підхід до кардіореанімації на домедичному етапі передбачає належний рівень зосередження і концентрації уваги від самого початку до кінцевого результату масажу серця постраждалого.

- забезпечення вказаного стереотипу домедичної допомоги потребує як необхідного рівня фізичної витривалості, так і психологічного тренінгу наполегливості і цілеспрямованості.

- формування динамічного стереотипу дій рятувальника на рівні автоматизму не мусить перешкоджати системі самоконтролю і зворотнього

зв'язку: вчасне припинення масажних поштовхів у випадку відновлення серцевих скорочень сприяє позитивному прогнозу подальшої ресусцитації.

- враховуючи можливість рецидиву клінічної смерті у будь-який момент постреанімаційного періоду – рятувальник повинен зберігати постійний контакт з потерпілим до прибуття медпрацівників, - принаймі до відновлення свідомості і вербального спілкування.

Список використаних джерел:

- [1] Денесюк В.І., Денесюк О.В. (2018) Раптова серцева смерть. Етіопатогенез, фактори ризику, стратифікація виникнення та діагностика. *Гострі та невідкладні стани у практиці лікаря*, 1 (70), 28-33. Вилучено з <https://urgent.com.ua/ua-issue-article-672>.
- [2] Шляхто Е.В., Арутюнов Г.П., Беленков Ю.Н., Ардашев А.В. (2013) Национальные Рекомендации по определению риска и профилактике внезапной сердечной смерти. *Архивъ внутренней медицины*, (4):5-15. Вилучено з <https://doi.org/10.20514/2226-6704-2013-0-4-5-15>.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.097

ПАТОМОРФОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕБІГУ ВАГІТНОСТІ ПРИ ВНУТРІШНЬОУТРОБНОМУ ІНФІКУВАННІ

Пилипчук І.С.

канд. мед. наук, асистент кафедри акушерства та гінекології
*Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,
Україна*

Пренатальні інфекції – це захворювання плода або новонародженого, що виникають внаслідок гематогенної (трансплацентарної), амніальної, висхідної або низхідної інфекції, яка розвивається в пізній фетальний період (після 22 тижня вагітності) з клінічними проявами захворювання протягом раннього неонатального періоду.

Внутрішньоутробне інфікування – це факт інвазії мікроорганізму в організм плода, що не завжди призводить до патології, а тому не може використовуватись як діагноз.

Внутрішньоутробна інфекція – це захворювання плода з вираженими клінічними проявами, діагноз якого встановлюють на основі виявлення того чи іншого збудника в крові, спинномозковій рідині, сечі. Спектр збудників внутрішньоутробної інфекції різноманітний: бактерії, віруси, гриби, найпростіші, мікоплазми, хламідії, поєднання збудників [1]. Будь які інфекційні захворювання, які виникають під час вагітності, заслуговують на особливу увагу, тому що представляють загрозу не тільки для вагітної, а й для плода. Імунодефіцит у вагітної сприяє активації інфекції та потрапляння збудника в навколоплодові води, плаценту, плід. Інфікування вагітної справляє негативний вплив на розвиток вагітності та плід: формування плацентарної дисфункції, невиношування вагітності, вагітності, що не розвивається, затримки розвитку плода, аномалій розвитку плода, антенатальної загибелі плода, мертвонародження, виникненню важких захворювань новонародженого, інвалідизації дітей [2]. Проте наявність інфекції у вагітної є фактором ризику несприятливого перебігу вагітності та її завершення, але не завжди свідчить про інфікування плода (від 2% до 12% виникає інфікування плода) [3].

До факторів ризику виникнення внутрішньоутробної інфекції належать: хронічні вогнища інфекції; первинне інфікування під час вагітності, активація інфекції; зниження загального та місцевого імунітету; дещо підвищена проникність плацентарного бар'єру в II та III триместрі вагітності; ускладнений акушерський та гінекологічний анамнез; шкідливі звички; низький соціально-побутовий статус; професійна шкідливість. Шляхами інфікування є: гематогенний, висхідний, низхідний, трансмуральний (поширення зі стінки матки

на децидуальну оболонку), контактний (при проходження через пологові шляхи).

При первинному потраплянні інфекції в організм вагітної, патологічні зміни у плода та навколоплодових структурах можуть мати різний ступінь вираженості, локальний або генералізований характер. Ступінь ураження плода залежить від інтенсивності розмноження вірусу, від терміну гестації, агресивності вірусу. При вторинному інфікуванні, в організмі серопозитивної жінки наявні антивірусні антитіла, тому інтенсивність вірусної реплікації та ступінь віремії знижується, ризик передачі вірусу до плода знижується.

Особливостями перебігу вагітності при внутрішньоутробному інфікуванні плода, в залежності від терміну гестації є:

- ◆ 1-3 тиж. гестації – бластопатія – контакт з інфекційним агентом завершується порушенням розвитку плодового яйця (мимовільний викидень), загибеллю ембріона (вагітність, що не розвивається);

- ◆ 4-12 тиж. гестації - бластопатія – інфекційний збудник проникає крізь хоріон, виникає порушення закладки органів і систем, що призводить до тератогенного та ембріотоксичного ефекту – формування системної патології плода, формування вад розвитку на органному та клітинному рівні, мимовільний викидень;

- ◆ 3 16 по 26 тиж. гестації – рання фетопатія – розвиток генералізованої запальної реакції з переважанням альтернативного і ексудативного компонента з переходом до фіброзно-склеротичної деформації органів (фіброеластоз ендокарда, полікістоз легень, мікро- та гідроцефалія), мимовільний пізній викидень, передчасні пологи;

- ◆ 3 26 тиж. гестації – пізня фетопатія – розвиток маніфестної запальної реакції з ураженням різних органів і систем (гепатит, енцефаліт, пневмонія, інтерстиційний неврит, тромбоцитопенія).

Про наявність внутрішньоутробного інфікування в I триместрі вагітності можуть свідчити такі ехографічні ознаки: підвищений локальний тонус матки, відшарування хоріону, деформація плідного яйця, прогресування істміко-цервікальної недостатності, гіоплазія хоріону, збільшення та персистенція жовткового мішка, невідповідність розмірів ембріона розміру порожнини плодового яйця. Дані ехографії в II та III триместрах вагітності, що свідчать про розвиток інфекції у плода наступні: плацентарна дисфункція; затримка розвитку плода, дистрес плода; багатоводдя або маловоддя; збільшення або зменшення товщини плаценти, наявність патологічних включень; контрастування базальної мембрани; кальцифікати в печінці, селезінці, головному мозку плода; полікістоз нирок, легень плода; фіброзні включення на папілярних м'язах і стулках клапанів серця плода; розширення петель кишківника; наявність включень у навколоплідних водах [4,5]. Ознаки інфекційного процесу також підтверджуються результатами морфологічного дослідження посліду, для якого характерні специфічні зміни відповідно до збудника.

Висновок: Кількість інфікованих жінок невинно зростає з кожним роком, а це призводить до виникнення значних труднощів при виношуванні вагітності, до тяжких ускладнень під час вагітності, до народження глибоко недоношених дітей, народження дітей із вродженими вадами розвитку та патологією внутрішніх органів, відставанням у фізичному та психічному

розвитку, ускладненнями після народження, і навіть інвалідизації дітей. Тому, профілактика передачі інфекційних збудників від людини до людини, ведення здорового способу життя, знання культури статевих відносин є дуже важливими складовими для виношування та народження здорової дитини.

Список використаних джерел:

- [1] Ткаченко, Ю.Г., Леженко, Г.О., Резніченко, Ю.Г. & Резніченко Г.І. (2012). *Внутрішньоутробні інфекції. Епідеміологія, клініка, діагностика та сучасні принципи терапії у вагітних жінок та дітей*. Донецьк: Заславський О. Ю.
- [2] Сидорова, И.С., Макаров, И.О. & Матвиенко Н.А. (2012). *Внутриутробная инфекция: ведение беременности, родов и послеродового периода*. Москва: МЕДпресс информ.
- [3] Щербина, М.О., Вигівська, Л.А. & Капустник, Н.В. (2016). Внутрішньоутробні інфекції — причина патологічних станів перинатального періоду. *Перинатологія і педіатрія*, 2 (66), 65-69.
- [4] Пилипчук, І.С. & Пилипчук С.І. Особливості впливу цитомегаловірусної інфекції на внутрішньоутробний плід. *Світова медицина: сучасні тенденції та фактори розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (с. 64-66). 29-30 січня, 2021, Львів, Україна: ГО Львівська медична спільнота.
- [5] Tian, C., Asad, Ali S., & Weitkamp, J. H. (2010). Congenital Infections, Part 1: Cytomegalovirus, Toxoplasma, Rubella and Herpes Simplex. *NeoReviews*, 11(8), 436-446. doi: 10.1542/ neo.11-8-e436.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.098

PROBLEM OF SERVICE QUALITY AS A CRITERION FOR THE ACTIVITY OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS ORGANIZATIONS

Dorofieieva Tetiana

кандидат наук з фізичного виховання та спорту,
доцент, доцент кафедри зимових видів спорту, велоспорту та туризму
Харківська державна академія фізичної культури, Україна

Анотація. Існуюча в Україні практика регулювання фізкультурно-спортивних послуг зведена до встановлення державного стандарту щодо їх переліку (Наказ Міністерства молоді та спорту України від 28.03.2013 р., № 1 «Про затвердження Державного соціального стандарту у сфері фізичної культури і спорту»). Однак тривала практика застосування такого підходу аж ніяк не сприяє поширенню фізкультурно-спортивних послуг, що їх надають відповідні організації. Навпаки, опитані науковцями фізкультурно-активні представники громади схиляються до самостійних занять, які, і це очевидно, не завжди бувають методично-правильно сплановані і проводяться. Очевидно, також, що подальше поширення вказаних послуг фізкультурно-спортивними організаціями можливе лише в результаті суттєвого покращення їх якості, що має бути забезпечене стандартами якості.

Ключові слова: фізкультурно-спортивна послуга, перелік послуг, якість послуги, послуга як критерій діяльності фізкультурно-спортивної організації.

Вступ. Одним з важливих критеріїв для класифікації фізкультурно-спортивних послуг є соціальна значущість потреб, які задовольняються особою при споживанні обраної нею послуги. Згідно з цим критерієм, фізкультурно-спортивні послуги поділяються на два види. А саме ті, що здатні забезпечити задоволення першочергових життєвих потреб людини, що вона їх відчуває, а також послуги, споживання яких не викликане життєвою необхідністю.

До першого виду слід віднести фізкультурно-виховні, фізкультурно-оздоровчі та фізкультурно-реабілітаційні послуги. Це об'єктивно, оскільки окрім людини будь-яке суспільство зацікавлене (в тому числі й економічно) мати населення з досить високим рівнем здоров'я, щоб кожне нове покоління вступало у самостійне трудове життя фізично освіченим/компетентним з умінням вести здоровий спосіб існування. Цю мету досягають шляхом фізичного виховання населення, тобто надання молоді фізкультурно-виховних послуг. Зважаючи на високу соціальну значущість цих послуг, вони визнаються суспільством обов'язковими для споживання людьми відповідних вікових груп [9, с. 406].

Кабінет Міністрів України для впорядкування вказаних груп соціальних

послуг затвердив Перелік платних послуг, які можуть надаватися закладами фізичної культури і спорту, що утримуються за рахунок бюджетних коштів. Очевидно, що прибуткові організації (спортивні клуби, центри тощо) цей перелік можуть розширювати, надаючи більш широкий спектр. До їх числа включені:

1. Організація і проведення фізкультурно-спортивних та спортивно-видовищних заходів, реалізація абонементів на їх відвідування.
2. Проведення групових та індивідуальних занять з фізичної культури і спорту згідно з абонементом та квитками.
3. Надання спортивних споруд для проведення спортивно-видовищних заходів, занять з фізичної культури і спорту, організації спортивно-оздоровчих таборів.
4. Реалізація абонементів на відвідування саун, плавальних басейнів, льодових ковзанок тощо.
5. Організація і проведення групових та індивідуальних занять з фізичної культури і спорту з учнями та студентами понад норми, встановлені навчальними планами.
6. Проведення індивідуальних та додаткових занять з фізичної культури і спорту.
7. Організація і проведення навчання та підвищення кваліфікації фахівців з питань фізичної культури і спорту.
8. Проведення семінарів з питань фізичної культури і спорту.
9. Надання консультацій з питань проведення занять з фізичної культури і спорту.
10. Розроблення групових та індивідуальних фізкультурно-спортивних програм, комплексу фізичних вправ.
11. Надання учасникам та відвідувачам фізкультурно-спортивних заходів готелів, гуртожитків та пристосованих для тимчасового проживання приміщень.
12. Проведення монтажу та демонтажу некапітальних спортивних споруд, обладнання, спортивних майданчиків тощо.
13. Надання послуг з прокату спортивного спорядження, обладнання та інвентарю.
14. Проведення ремонту та технічного обслуговування спеціалізованих транспортних засобів, спортивного спорядження, обладнання та інвентарю.
15. Надання послуг з автомобільного перевезення спортивних команд, спортивного спорядження, обладнання та інвентарю [6].

Мета роботи – розкрити явище якості фізкультурно-спортивної послуги як головний критерій діяльності організацій сфери фізичної культури і спорту.

Матеріал і методи. Використані методи теоретичного дослідження: вивчення літератури, абстрагування, аналіз і синтез, індукція, дедукція, ідеалізація та узагальнення.

Результати і обговорення. Для розуміння особливостей фізкультурно-спортивних послуг, що надають різним групам населення, слід розглядати їх з позицій як спільних рис, так і специфічних властивостей саме цього виду сервісної діяльності організацій. Феномен фізкультурно-спортивної послуги

можна визначити як сукупність різноманітних соціально-педагогічних форм діяльності, здійснюваної з метою задоволення потреб різних соціально-демографічних груп населення у фізичному вдосконаленні або ж у видовищі.

Мешканці України, які займаються спортом для всіх, використовують для цього більше 40 видів спорту, а суттєва частина з них займаються декількома видами спорту. Статева приналежність єдина з соціально-демографічних характеристик, що значущо впливає на популярність видів спорту, що використовуються для занять широких верств населення. Так, чоловіки значно частіше, ніж жінки, під час занять спортом віддають перевагу футболу, важкій атлетиці і боксу. У свою чергу, жінки бажають займатися гімнастичними вправами, фітнесом, легкою атлетикою та плаванням [4, с. 36-37].

Між тим на тепер стандартами в Україні регулюється лише перелік самих фізкультурно-спортивних послуг, що надаються населенню фізкультурно-спортивними організаціями [5], а не вимоги до якості діяльності організацій. Не встановлені одночасно й стандарти якості послуг, як їхній головний критерій.

Переважна більшість населення країни, яка займалася спортом для всіх, вважає за краще проводити такі заняття самостійно, а не в рамках будь-яких організаційних структур. Істотно рідше вони займаються спортом у складі неформальних груп, і ще рідше – у складі спортивних клубів, секцій і т. п. При

цьому помітною є загальна тенденція до високої популярності серед населення організаційних форм занять спортом, що пов'язані з мінімальними витратами на оплату фізкультурно-спортивних послуг [4, с. 36-37]. І це не має дивувати, адже придбання будь чого за критерієм «ціна - якість» поширене в Україні явище.

Саме тому й виходить, що витрати населення України, пов'язані з оплатою тих чи інших аспектів занять спортом, найчастіше спрямовувалися на придбання спортивного взуття і одягу. Опитування показало, що спортивний одяг і взуття купували 33,1%, спортивний інвентар та обладнання 10,0% опитаних, тоді як фізкультурно-спортивні послуги лише 7,4% [4, сс. 39-40]. Одночасно, 75% опитаних серед причин, що заважають заняттям, назвали дефіцит власних коштів для відвідування спортивних клубів, фітнес-центрів та на придбання необхідного одягу, інвентарю, а 77% вказали на високу, на їхню думку, вартість послуг в спортивних центрах. Але знов таки питання, мова йде високу вартість послуг як таку, чи про вартість у контексті отриманої якості цих послуг [4, с. 41].

О. В. Саранчук і Т. Г. Діброва вважають, що послуги в силу своєї природи не мають гарантованих стандартів якості. Або ж інакше, - послугам властивий високий ступінь невизначеності, відповідно самі споживачі послуг можуть оцінити її лише після отримання, а виробникам, за невизначених умов, складно здійснювати просування послуг. Головними особливостями послуг як спеціального виду товару є їх невідчутність, невіддільність виробництва і споживання, нездатність до зберігання й висока ступінь мінливості [7, с. 3].

М. Дутчак і Д. Малкова їм заперечують, що проблема якості фітнес-послуг як сукупності її властивостей і характеристик для задоволення відповідних потреб клієнтів, вже була предметом ряду наукових досліджень [3, с. 38]. Але перелік запропонованих у їхньому дослідженні причин, пов'язаних із

ускладненнями щодо залучення населення до занять спортом для всіх, не містив питання щодо власне впливу якості фізкультурно-спортивних послуг [4, с. 41].

Так точно, І. Л. Гасюк, який вивчав фактори впливу на розвиток фізичної культури і спорту, виділив такі фактори: економіко-демографічний, фінансово-результативний, ресурсно-мотиваційний та кадрово-результативний. Але він теж оминув тему оцінки якості фізкультурно-спортивних послуг, що їх надають організації, як суттєвий фактор впливу на розвиток фізкультури і спорту [2].

Це питання має бути в подальшому з'ясоване, адже: «Основою державного регулювання є організаційний механізм, який найбільше потребує створення структурних підрозділів із питань масового спорту органів виконавчої влади на всіх рівнях, розмежування повноважень центрального та місцевих органів виконавчої влади у сфері спорту, удосконалення шляхів взаємодії органів місцевого самоврядування із суб'єктами діяльності, пов'язаними з наданням спортивних послуг, створенням спортивних центрів» [8, с. 65].

Саме тому, що на якість фізкультурно-спортивних послуг не зверталось достатньої уваги, встановлене наступне. За даними досліджень, проведених у 2012 р. щодо попиту на спортивні послуги, було отримано такі результати: рівень попиту, порівняно з минулим роком знизився майже на 12% [1]. Відповідно, споживачі стали більш вибагливі до вибору спортивного клубу, рівня кваліфікації інструкторів, що відбивається і на доходах спортивних закладів, які мають надавати більш якісні послуги, що до сих пір враховано вкрай слабо.

Очевидно, проблема якості послуги як критерія діяльності фізкультурно-спортивних організацій має бути предметом подальших наукових досліджень.

Висновки.

Виділяють такі спільні риси більшої частини послуг. Невідчутність послуг - до того як послуга не буде придбана і спожита, її неможливо побачити і відчутти. Це й відсутність володіння - для більшої частини послуг придбання її не має на увазі права власності на цю послугу. Нарешті, це невіддільність послуги від її джерела: фізкультурно-спортивні послуги, як й інші види послуг, одночасно надаються і споживаються - це означає, що послугу не можна відокремити від джерела. Другою формою невіддільності від джерела є невіддільність покупця фізкультурно-спортивної послуги від процесу її надання.

Вказані і проаналізовані дослідження надали важливі дані щодо участі населення України у заняттях спортом для всіх. Але поза увагою усе ще залишається оцінка населенням якості отримуваних фізкультурно-спортивних послуг. Звідси немає відповіді на питання, чому надається перевага самостійним заняттям: тому, що існуючі фізкультурно-спортивні організації не завжди надають якісні послуги, чи ще з якихось причин? І хоча забезпечення населення спортивними спорудами в цілому по Україні недостатнє, навіть в тих містах де вони є, користується спортивними спорудами незначна частка населення.

Упровадження стандартів публічних послуг для їх покращення полягає у наступному. Кожну послугу потрібно описати в категоріях стандарту, або такої

настанови, що створена за участі споживачів, на основі консенсусу і ухвалена органом нормативного регулювання. Так встановлюються для загального і постійного користування ті правила або характеристики різних видів діяльності чи її результатів, які спрямовані на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері та доступні широкому колу користувачів.

Список використаних джерел:

- [1] Гасюк, І. Л. (2012). Інформаційно-ресурсне забезпечення галузі «Фізична культура і спорт»: сучасний стан і тенденції розвитку. *Теорія і практика державного управління*, (3), 1-12.
- [2] Гасюк, І. Л. (2013). Фактори впливу на розвиток фізичної культури і спорту на прикладі Хмельницької області. *Інвестиції: практика та досвід*, (15), 124-128.
- [3] Дутчак, М., Малкова, Д. (2017). Актуалізація дослідження проблеми оцінювання якості фітнес-послуг в Україні. *Спортивний вісник Придніпров'я*, (3), 37-41.
- [4] Дутчак, М. В. (2008). Моніторинг і системи державного управління спортом для всіх в Україні. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*: зб. наукових праць ; ред. С. С. Єрмаков ; ХДАДМ (ХХПІ), (9), 34-43.
- [5] Про затвердження Державного соціального стандарту у сфері фізичної культури і спорту. Наказ Міністерства молоді та спорту України від 28.03.2013 р., № 1. Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0559-13#Text>
- [6] Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами фізичної культури і спорту, що утримуються за рахунок бюджетних коштів. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2009 р., № 356. Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356-2009-п#Text>
- [7] Саранчук, О. В. & Діброва, Т. Г. (2015). Особливості просування спортивних послуг на споживчому ринку. *Зб. наук. праць молодих вчених факультету менеджменту та маркетингу КПІ імені І. Сікорського*, (9), 1-8.
- [8] Сисюк, В. М. (2018). Ефективність державного регулювання процесів ведення громадянами здорового способу життя внаслідок фізкультурно-оздоровчої діяльності. *Публічне управління і адміністрування в Україні*, (7), 62-65.
- [9] Талан, І. О. & Колумбет, О. М. Критерії та компоненти змісту фізкультурно-спортивних послуг. IV Всеукраїнська наукова інтернет-конференція «Освітньо-інноваційна інтерактивна платформа «Підприємницькі ініціативи». С. 402-409. Вилучено з <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/15127>

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.099

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДЛЯ ПОКРАЩАННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ХВОРИХ З ОСТЕОХОНДРОЗОМ ГРУДНОГО ВІДДІЛУ ХРЕБТА

Угринчук Сергій Миколайович

здобувач вищої освіти факультету фізичної культури та здоров'я людини Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

Науковий керівник: Доцюк Лідія Георгіївна

Доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри фізичної реабілітації, ерготерапії та домедичної допомоги

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

Анотація. Найпоширенішою причиною ускладнень вертеброгенного походження є дистрофічні ураження хребта, серед яких остеохондроз (ОХ) хребта стає причиною непрацездатності в 25 % випадків. Мануальна терапія охоплює комплекс спеціальних методів дослідження, попередньої підготовки та лікувальних прийомів, націлених на нормалізацію біомеханіки всього хребта як єдиного органу. Використання механічного та рефлекторного чинників, які спрямовані на відновлення нормальних співвідношень елементів хребетно-рухового сегменту, усунення підвивихів суглобів, мобілізацію блокованих сегментів хребта, зменшення м'язового тонусу, призводить до нормалізації функції хребта та зменшення больового синдрому. Проведена порівняльна оцінка ефективності застосування структуральних технік та суглобової корекції у пацієнтів з остеохондрозом грудного відділу хребта, що підвищує ефективність відновного лікування.

Ключові слова: остеохондроз грудного відділу хребта, якість життя, трастові техніки, структуральні техніки.

Остеохондроз грудного відділу хребта – це складне поліетіологічне захворювання, при якому розвиваються дегенеративно-дистрофічні і процеси, які призводять до патологічних змін у хрящових і кісткових тканинах [2]. Патогенетичною основою остеохондрозу є первинний розвиток дистрофічно-дегенеративних змін у міжхребцевих дисках, що веде до формування вторинних реактивних і компенсаторних реакцій у кістково-зв'язковому апараті хребта. Такі порушення, безсумнівно, впливають на якість життя пацієнтів – інтегральний показник, який вважається відображенням фізичного, соціального, емоційного та психологічного функціонування людини [3; 4].

ВООЗ рекомендує визначати ЯЖ як індивідуальне співвідношення особистого становища у житті суспільства в актуальному контексті його культури та систем цінностей цього суспільства із завданням (бажаннями)

певного індивідуума, його планами, можливостями та ступенем загального незадоволення. Опитувальник Medical Outcomes Study Short Form 36 (MOS SF-36) практики вважають ефективним для вивчення стану здоров'я та благополуччя, а також результатів лікування населення віком від 14 років [5].

Мета дослідження – порівняти ефективність застосування трастових та структуральних технік для покращання якості життя пацієнтів з остеохондрозом грудного відділу хребта.

У роботі були використані такі методи дослідження: емпіричні (аналіз, синтез та узагальнення наукової літератури); клінічні (опитування, збір анамнезу захворювання та анамнезу життя); методи фізичної терапії – мануальне втручання (суглобова корекція за концепцією Малігана), високошвидкісні низькоамплітудні техніки (трастові техніки), постізометрична релаксація м'язів (ПІРМ); вплив на тригерні точки); анкетування – оцінка якості життя за опитувальником Medical Outcomes Study Short Form 36 (MOS SF-36), статистичні методи.

У дослідженні приймали участь 20 пацієнтів з остеохондрозом грудного відділу хребта II ступеню. Пацієнтів було обстежено фізичним терапевтом та поділено на дві однорідні групи. Були розглянуті можливості прихованої аномалії або патології, вік пацієнта, рівень загального здоров'я і стану його тканин, поріг больової чутливості

Програма фізичної терапії в обох групах була націлена на досягнення таких ефектів: зменшення болю в грудному відділі хребта; вплив на патогенетичні ланки грудного відділу хребта за можливості досягнення регресії патологічних змін; покращання обмінних процесів шляхом підсилення кровотока лімфообігу у грудному відділі хребта; відновлення порушених функцій у грудному відділі хребта; покращення якості життя пацієнтів [1].

Методи втручання в обох групах включали: техніка впливу на тригерні точки, техніка постізометричної релаксації, перевірка ригідності суглобів. Фізіотерапевтичне втручання у пацієнтів групи № 1 здійснювалось із застосуванням структуральних (трастових) технік, групи № 2 – використання суглобової корекції за концепцією Маліган.

Опитувальник Medical Outcomes Study Short Form 36 (MOS SF-36) [5] охоплює вісім шкал: фізичне функціонування (PF), рольова діяльність (RP), тілесний біль (P), загальний стан здоров'я (GH), життєздатність (VT), соціальне функціонування (SF), рольове функціонування (емоційний стан) (RE) і психічне здоров'я (MH). Показники кожної шкали варіюють в межах 1 – 100 балів, де 100 представляє повне здоров'я.

Опитувальник MOS SF-36 містить такі шкали:

1. Фізичне функціонування (PF).
2. Рольове (фізичне) функціонування (RP).
3. Біль (P).
4. Загальне здоров'я (GH).
5. Життєздатність (VT).
6. Соціальне функціонування (SF).
7. Емоційне функціонування (RE).

8. Психологічне здоров'я (МН).

Всі шкали опитувальника об'єднані в 2 сумарних вимірювання - фізичний компонент здоров'я (1 - 4 шкали) і психічний (5 - 8 шкали).

Анкетування в обох групах проводилось на початку дослідження та після завершення курсу фізичної терапії. Результати анкетування наведені на рисунках 1, 2, 3, 4.

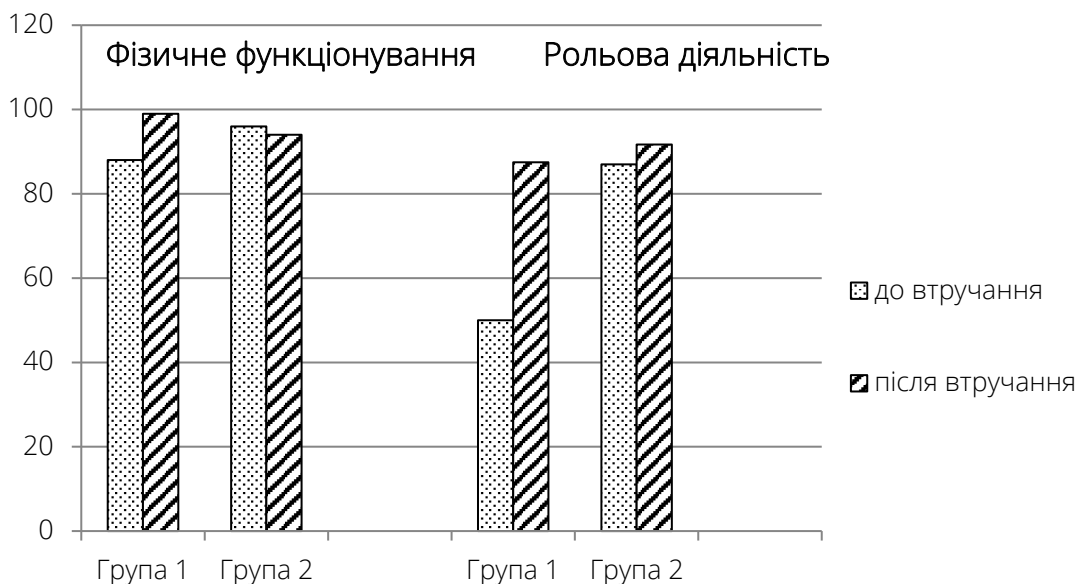

Рис. 1. Зміни показників «Фізичне функціонування» та «Рольова діяльність» у процесі фізичної терапії пацієнтів з остеохондрозом

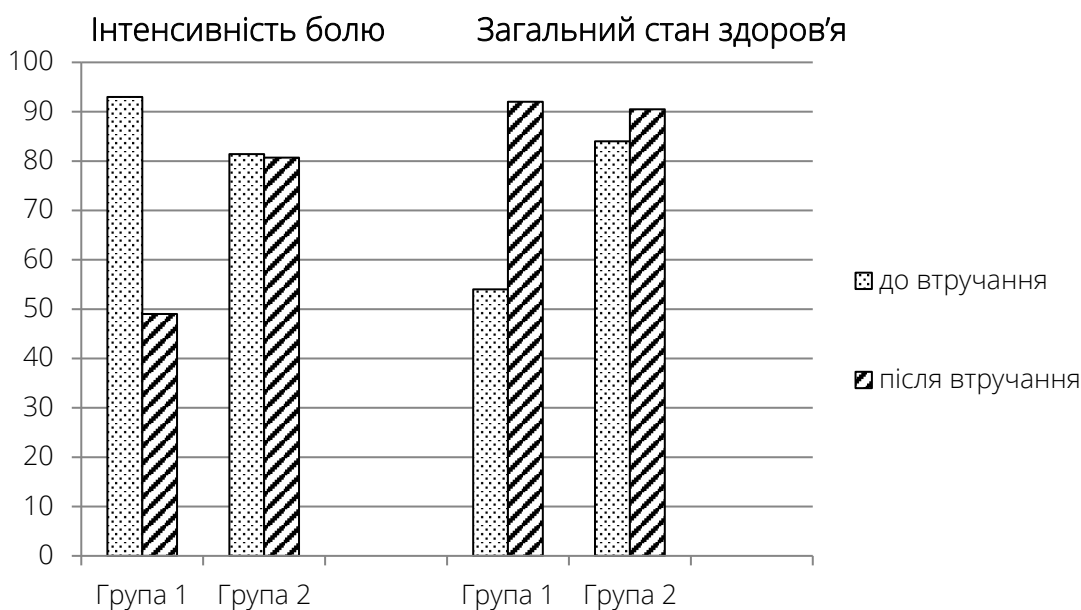

Рис. 2. Зміни показників «Інтенсивність болю» та «Загальний стан здоров'я» у процесі фізичної терапії пацієнтів з остеохондрозом

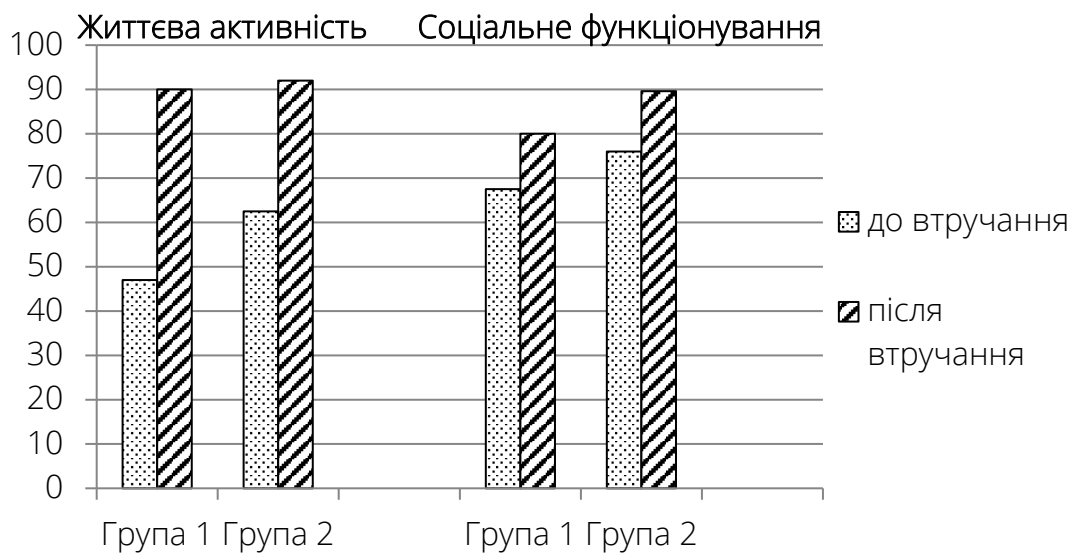

Рис. 3. Зміни показників «Життєва активність» та «Соціальне функціонування» у процесі фізичної терапії пацієнтів з остеохондрозом

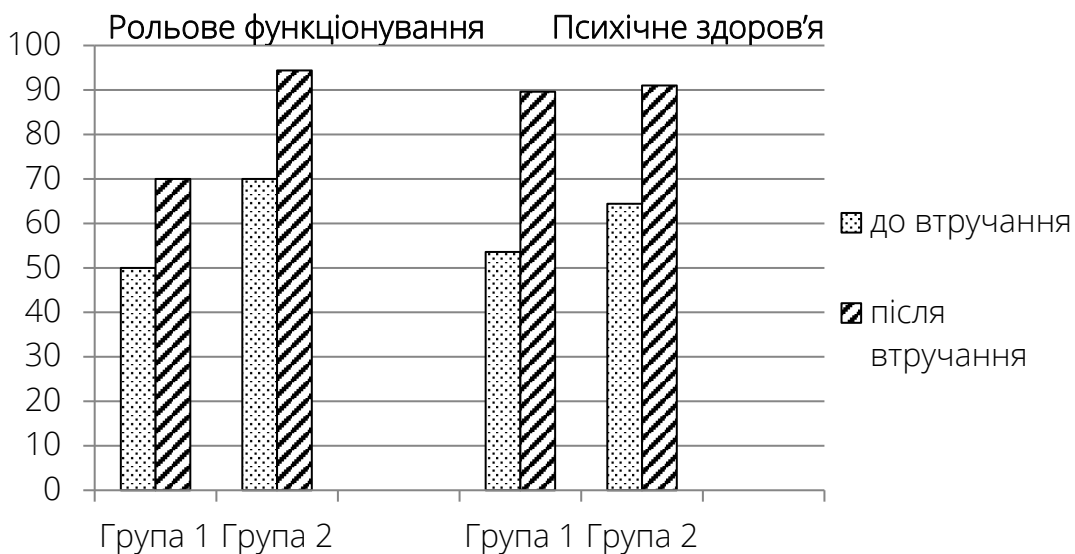

Рис. 4. Зміни показників «Рольове функціонування» та «Психічне здоров'я» у процесі фізичної терапії пацієнтів з остеохондрозом

При аналізі отриманих результатів встановлено відсутність суттєвих статистичних відмінностей між результатами анкетування пацієнтів двох груп, які відображають суб'єктивну думку пацієнта про власне здоров'я. Больовий синдром, який є частим проявом остеохондрозу, залежить від ступеня вираженості дегенеративно-дистрофічних процесів та індивідуального больового порогу, а також є проявом функціонального блоку. Трастові техніки практично миттєво усувають функціональний блок, що одразу супроводжується зменшенням або навіть зникненням больових відчуттів, появою свободи рухів, полегшенням дихання за рахунок покращення рухливості грудного відділу хребта. Таке швидше настання суб'єктивного покращення сприймається

пацієнтом як дієва та ефективна методика, що і було відображено у результатах анкетування. Окрім того, ефективність структуральних технік є більшою при виражених дегенеративно-деструктивних процесах, кальцинації, функціональних блоках, а використання технік за методикою Малігана є більш показаними при остеохондрозі I-II ступеню.

Для обох груп в результаті анкетування встановлено підвищення показника «Психічне здоров'я» як інтегральної компоненти показника якості життя.

Висновки.

1. Програма фізичної терапії спрямована на досягнення таких ефектів: зменшення болю в грудному відділі хребта; вплив на патогенетичні ланки грудного відділу хребта за можливості досягнення регресії патологічних змін; покращання обмінних процесів шляхом підсилення крово- та лімфообігу у грудному відділі хребта; відновлення порушених функцій у грудному відділі хребта; покращення якості життя пацієнтів.

2. При аналізі отриманих результатів встановлено відсутність суттєвих статистичних відмінностей між результатами анкетування пацієнтів двох груп, які відображають суб'єктивну думку пацієнта про власне здоров'я.

3. Ефективність структуральних технік є більшою при виражених дегенеративно-деструктивних процесах, кальцинації, функціональних блоках, а використання технік за методикою Малігана є більш показаними при остеохондрозі I-II ступеню.

4. В результаті анкетування встановлено підвищення показника «Психічне здоров'я» як інтегральної компоненти показника якості життя.

Список використаних джерел:

- [1] Дамулин, И.В., Семенов, П.А. (2011) Боли в спине: клинические и лечебные аспекты. *Український неврологічний журнал*, (3), 79–85.
- [2] Котелевський, В. (2015). Обґрунтування системи фізичної реабілітації студентської молоді із патологією хребта. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*, (1), 30-34.
- [3] Марамуха, В.И. (2013). Анализ эффективности различных методов лечения рефлекторных и компрессионнокорешковых синдромов у больных с остеохондрозом поясничного отдела позвоночника с позиции оценки качества жизни: в фокусе мягкие методики. *Международный неврологический журнал*, (61). – С. 160–168.
- [4] Федосєєв, С.В., Назарчук, І.А. (2012) Мануальна терапія у хворих з вертеброгеними та міофасціальними больовими синдромами – погляд з позицій доказової медицини і системного підходу. *Український вісник психоневрології*, Т. 20, вип. 3 (72), 146–147.
- [5] The WHOQOL Group. Study protocol for the World Health Organization project to develop a Quality of Life assessment (WHOQOL) (1993). *Quality of Life Research*, 2, 153–159.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.100

РОЛЬ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ФАХІВЦІВ

Городинський Сергій Ілліч

старший викладач кафедри МК та ВМ ВДНЗ

Буковинський державний медичний університет, Україна

Анотація. Одним із показників здоров'я студентів є організація їхньої рухової активності. Рухова активність слугує тим елементом що тісно пов'язує між собою в процесі розвитку і становлення всі сторони особистості. Головним завданням практичних занять з фізичної культури в освітньому процесі є збереження здоров'я студентів, розвиток здібностей необхідних для формування конкурентноспроможного фахівця. У статті акцентується увага на значенні рухової активності в навчальному процесі та обґрунтовується значення рухової активності для нормальної життєдіяльності організму людини.

Ключові слова: рухова активність, здоров'я, фізична культура, мотивація, фізичні якості.

Оскільки рухова активність є безпосереднім показником якості здоров'я, тому саме на розробки нових програм з фізичного виховання, на пошук способів покращення матеріально-технічної бази та розвиток мотивації у студентів має приділятися найбільше уваги.

В умовах пандемії, яка охопила весь світ різко постала проблема низького, навіть критичного рівня здоров'я населення. Як зазначає Павленко Є.А. урахувавши зниження рівня життя, яке спричинене соціально-економічними катаклізмами в суспільстві, погіршенням екологічної ситуації, емоційно-стресовими навантаженнями, що мають негативний вплив на соціальну, духовно-моральну, психологічну і фізичну сферу людини, першочергового значення набуває вирішення проблем фізичного здоров'я сучасної молоді.

Щодо показників в нашій державі, то ситуація давно бажає бути кращою. Нажаль, Україна посідає одне з останніх місць серед розвинутих країн світу, по якості стану здоров'я людини: за кількістю захворювань, за тривалістю лікування й т. п. Відповідно дефіцит фізичної активності особливо негативно позначається на стані здоров'я різних груп населення. Здоровий спосіб життя сучасної людини, заснований на принципах раціональної організованості, активної діяльності та творчого розвитку, нерозривно поєднується з фізичним вихованням.

Стиль життя сучасної молоді можна назвати "абсолютно сидячим та ввімкненим у віртуальний світ інтернету", який стає таким необхідним, щоденно необхідним, комфортним, навіть незважаючи на негативний вплив на стан

здоров'я. Адже школярі і студенти в середньому 10,5 год. за добу проводять сидючи (в навчальних закладах, готуючись до занять, спілкуючись в Інтернеті або граючись за комп'ютером тощо), що обумовлює виникнення залежності від гіпокінезії. Відмовитися від такого звичного задоволення дуже важко, тому що це місце можуть зайняти стреси, страх, невизначеність, розуміння відсутності перспектив або невміння їх бачити, а їм так хочеться комфорту.

Аналіз сучасних наукових досліджень доводить, що рухова активність є невід'ємною частиною поведінки людини, яка забезпечує нормальне функціонування систем організму й збереження здоров'я. А її недостача призводить до виникнення гіпокінезії та гіподинамії, зменшення життєвої ємності легенів, глибини дихання, хвилинного об'єму дихання й максимальної легеневої вентиляції.

Інтенсифікація навчального процесу у вищих навчальних закладах освіти, збільшення об'єму інформації для самостійної творчої роботи, збільшення психічних навантажень гостро поставили питання про впровадження в повсякденне життя студентів фізичної культури та спорту. Більшість учнівської і студентської молоді не піклується в повній мірі про своє здоров'я, а як і доросле населення бачить його крізь призму діяльності лікувальних установ та не звертається до ефективних засобів оздоровлення, якими є фізичні вправи.

Тому саме рухова активність є одним з ключових показників фізичного розвитку людини – вона створює сприятливі умови для прояву фізичних якостей і сприяє більш швидкому оволодінню основними руховими та прикладними навичками.

Як свідчать результати досліджень М. М. Булатової, О. М. Вацеби, М. Герцика, В. Н. Несторова, В. Н. Платонова система фізкультурно-спортивної роботи, яка існує в навчальних закладах України, на жаль, не дає відповідних можливостей в повному обсязі реалізувати величезний гуманістичний культурний потенціал фізкультурноспортивної діяльності. Ураховуючи цю ситуацію, потрібно вести інтенсивний пошук нових напрямів роботи у вищих навчальних закладах, адже сучасна духовна ситуація на Україні разом з іншими засобами вимагає гуманізації фізичного виховання молоді, що, на нашу думку проявлятиметься в посиленні моральних чинників мотивації під час занять фізичною культурою й спортом, орієнтації на олімпійські цінності, які спрямовані на формування моральних якостей молоді, визначення принципів і норм спортивних стосунків та спілкування, які відповідають уявленням про високу культуру особистості й суспільства.

Я стверджує Козлов Д.В. в період отримання вищої освіти, коли до молоді людини пред'являються високі вимоги не тільки щодо розумової діяльності, але й фізичної працездатності, виникають протиріччя між збільшеною потребою інтенсифікації розумової праці студентів в сучасному освітньому просторі і недостатньою руховою активністю молоді в процесі навчання у ВНЗ, як необхідної умови зміцнення та підтримки здоров'я.

У свідомості більшості молоді рухова активність не є важливим чинником здорового способу життя. Це зумовлено багатьма факторами: низькою мотивацією до занять фізичними вправами, недотримання здорового способу життя й недостатньою ефективністю сучасної організації фізичного виховання

студентів та ін.

У зв'язку з цим упровадження в режим навчання й відпочинку студентів занять із фізичного виховання – має стати одним із важливих моментів організації навчального процесу у вищому навчальному закладі. А пошук ефективних засобів підвищення фізичної активності студентів, які б сприяли розвитку позитивної мотивації до занять фізичними вправами, формували знання самостійної оздоровчої діяльності.

Отже доведено, що рівень інтересу студентів до фізичної культури переважно обумовлюється станом фізичного виховання в школах, де вони навчалися. Малий відсоток учнів займався за власним бажанням у спортивних секціях. А отже вибір рухової активності, як правило, обмежувався умовами та можливостями шкіл, розвитком спортивної бази.

На відміну від шкільної програми студентам під час навчання у ВНЗ пропонується значно більший спектр фізкультурно-спортивної діяльності. Їх ознайомлюють із широким колом рухових дій та нестандартними підходами щодо їхньої реалізації, що, зі свого боку, забезпечує передумови вільного вибору форм фізичних вправ та видів спорту для включення в заняття. Необхідним також є врахування сучасних тенденцій у сфері оздоровчої фізичної культури, які спостерігають появу нових більш сучасних видів рухової активності.

Широке використання різноманітних практичних і секційних занять (баскетбол, футбол, волейбол, легка атлетика, настільний теніс, ритмічна гімнастика, бокс, боротьба) покращують формування творчої індивідуальності та спортивної майстерності студентів, а їх активна участь у масових змаганнях, спартакіадах, відкритих першостях, чемпіонатах має бути результатом сформованості потреби в перевірці й оцінюванні своїх можливостей і здібностей.

Пантік В. зазначає що в усвідомленні студентом важливості фізичного розвитку та здорового способу життя з орієнтацією на підвищення рухової активності велике значення мають як одногрупники, однокурсники, так і професорсько-викладацький склад, який сприяє формуванню відповідального ставлення за своє здоров'я власним прикладом; агітація, котру проводить університет; засоби масової інформації, відповідні владні структури тощо. У зв'язку з цим важливо дослідити та виявити відмінність у рівнях фізичної активності студентів, які навчаються на різних факультетах, відповідно до обраного фаху.

Висновки. Стан здоров'я сучасної молоді не відповідають вимогам сучасності. Тенденція до погіршення рівня рухової активності викликає занепокоєння сучасних науковців та стимулює до постійного пошуку методів, способів та засобів їх покращення. Ці зміни повинні стосуватися не лише навчальних закладів, а й змін у законодавчій базі України, змін у матеріальному забезпеченні майданчиків, спортзалів є в доступі для різних верств населення.

А пріоритетним напрямком роботи спеціалістів з фізичного виховання має бути робота по формуванню в студентській молоді переконання в необхідності регулярних занять фізичною культурою, що в подальшому впливатиме на цілеспрямовану діяльність особистості у вихованні здорового способу життя.

Список використаних джерел:

- [1] Андрійчук О., Шевчук А., Самчук О., Хомич А. (2015). *Особливості фізичного й психологічного компонентів здоров'я студентів залежно від їхніх навчальних досягнень*. Луцьк, 2015. № 3 (31), 96–104.
- [2] Баканова А. Ф. (2011). *Формирование здорового образа жизни студенческой молодежи*. Физическое воспитание студентов, (6), 8-11. – Вилучено із <http://bmsi.ru/doc/26399b33-8cca-4878-ab4da19c4537b5cd>
- [3] Бальсевич В. К., Запоржанов В.А. (1987). *Физическая активность человека*. – Киев : Здоров'я.
- [4] Булатова М., Платонов В. (2001). *Олимпийское образование на Украине: методология, организация, практические результаты (1991–2001)*, Минск, 65.
- [5] Горобей М. П. (2014). *Головні причини недостатньої рухової активності студентів*. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. (118(3)), 91-93. – Вилучено із [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPN_2014_118\(3\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPN_2014_118(3)_24).
- [6] Дубогай О., Євтушок М. (2008). *Зміст та результативність шкільної інноваційної діяльності в системі здоров'язберігаючих технологій*. Луцьк : РВВ «Вежа» (1), 36–40.
- [7] Дутчак М. (2015). *Парадигма оздоровчої рухової активності: теоретичне обґрунтування і практичне застосування*. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. (2), 44-52.
- [8] Карабанов, А., Карабанова, Н., Зубрицький, Б. (2016). *Шляхи підвищення мотивації студентів до фізичного виховання й спорту у вищому навчальному закладі*. Physical Education, Sport and Health Culture in Modern Society, (4(12), 43-46. Retrieved from <https://sport.vnu.edu.ua/index.php/sport/article/view/1136>
- [9] Круцевич Т. Ю. *Социально-педагогические аспекты системы физического воспитания*. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві, Луцьк, (1). 125–131
- [10] Круцевич Т. Ю., Безверхня Г. В. (2010). *Рекреація у фізичній культурі різних груп населення*. Київ: Олімп. літ.
- [11] Павленко Є. А. (2018). *Рухова активність як невід'ємна складова формування здорового способу життя студентської молоді*. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету, (1), 191-195.
- [12] Пантік В. (2018). *Структура та рівень рухової активності студентів закладів вищої освіти*. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві, (43), 63–72.
- [13] Пантік В. В., Навроцький Е. М. (2004). *Вплив систематичних занять фізичними вправами на системи організму та рівень соматичного здоров'я людини*. Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки, (4) 195–199.
- [14] Цьось А., Бергер, О. Сабіров (2015). *Рівень фізичної активності студентів вищих навчальних закладів*. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. (ред. Цьось А), Луцьк, (3(31)), р 202-210.
- [15] Цьось А., Шевчук А., Касарда О. (2014). *Рухова активність у мотиваційно-ціннісних орієнтаціях студентів*. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. Луцьк, (4 (28)), 83–87.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.101

ДОСЛІДЖЕННЯ ОНКОПРОФІЛЮ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЗА ДАНИМИ НАЦІОНАЛЬНОГО КАНЦЕР-РЕЄСТРУ

Пульний Юрій Юр'євич PhD аспірант кафедри організації та економіки фармації
Національний фармацевтичний університет, УкраїнаПанфілова Ганна Леонідівна д-р. фарм. наук, професор кафедри організації та економіки фармації
Національний фармацевтичний університет, Україна

Анотація. Представлені результати аналізу онкопрофілю населення за даними Бюлетеню-№21 Національного канцер-реєстру України за 2018-2019 рр.. Домінуючі позиції у структурі захворюваності чоловічого та жіночого населення займали «Інші злоякісні новоутворення» (по 49,3% відповідно). На другій позиції у чоловіків представлені дані по раку трахеї, бронхів та легенів (15%), а серед жінок – по раку грудної залози (20,6%). Третю позицію у чоловіків зайняв рак передміхурової залози (12,1%), а у жінок – немеланомні злоякісні новоутворення шкіри (12,5%). У структурі смертей від онкологічних патологій серед чоловіків (50,2%) та жінок (46,3%) позиції лідерів займали також «Інші злоякісні захворювання». На другій позиції у чоловіків був представлений рак трахеї, бронхів та легенів (22,0%), у жінок – рак грудної залози (20,5%), а на третій у чоловіків – колоректальний рак (13,2%), у жінок – рак ободової кишки (8,6%). Доведено, що більше половини (51,4%) чоловіків хворих на ЗН були у віці 65 років й вище. У жіночій популяції кількість таких хворих складала 47,8%. Встановлено, що у 2018 р. смертність зменшилась на 2,1% (в т. ч. на 2,9% у чоловіків та на 1,9% у жінок).

Ключові слова: захворюваність на рак, Національний канцер-реєстр, онкологічні патології, смертність від раку.

Всесвітня асамблея охорони здоров'я у 2017 р. ухвалила важливу резолюцію, яка стосується нового бачення проблеми протиракової боротьби на всіх рівнях організації надання медичної та фармацевтичної допомоги [1]. У зазначеній резолюції «Профілактика раку і боротьба з ним в контексті комплексного підходу «(WHA70.12)» міжнародні організації закликали уряди, національні системи охорони здоров'я, а також Всесвітню організацію охорони здоров'я (ВООЗ) до прискорення комплексу дій, що спрямованих на досягнення цілей, зазначених у «Порядку денному у сфері сталого розвитку на період до 2030 р.», який був прийнятому резолюцією A/70/L.1 Генеральної асамблеї ООН 25 вересня 2015 р., щодо зниження рівнів передчасної смертності населення від онкологічних патологій [1,2].

Однією з ключових тез, окреслених у резолюції «Профілактика раку і

боротьба з ним в контексті комплексного підходу» (WHA70.12)» є виклик до країн з метою прискорення процесів розробки норм, вимог, необхідних інструментів, які використовуються для управління, планування і здійснення заходів у сфері профілактики, ранньої діагностики, скринінгу, лікування онкологічних патологій, а також організації надання паліативної допомоги та соціальної допомоги людям вже після закінчення лікування. Особлива увага у цьому напрямку приділяється дітям, хворим на онкологічні патології, тому що стан організації надання означеним групам пацієнтів напряму залежить від рівня ефективності функціонування всієї системи охорони в країні. Тобто, можна стверджувати, що процес організації надання доступної медичної та фармацевтичної допомоги хворим на онкологічні патології й надалі буде займати провідні позиції у розробці та впровадженні соціально орієнтованих планів розвитку держави. Важливе місце у розробці комплексу зазначених заходів приділяється питанням аналізу стану епідеміології раку по країнах, а також по групам (за статтю, віком тощо) населення. Означене й обумовило проведення наших досліджень.

Метою досліджень стало проведення аналізу сучасного онкопрофілю населення України за показниками захворюваності та смертності населення від раку. Предметом досліджень стали офіційні дані, що представлені у Бюлетені №21 Національного канцер-реєстру України. У дослідженнях використовувалися історичний, порівняльний, графічний, логічний, а також методи епідеміологічних досліджень. Необхідна обробка статистичних даних здійснювалась за допомогою стандартного пакету аналізу (StatSoft's statistical package. Inc. (2017). STATISTICA version 12.0 and Excel spreadsheet), а значення р було в у межах допустимих статистичних значень ($p < 0,05$).

За даними, що представлені у офіційних джерелах показники захворюваність, інвалідність і смертність від онкологічних патологій в Україні займають другу позицію у структурі основних епідеміологічних даних після серцево-судинних захворювань [2]. Так, в Україні щороку виявляють більше 150 тисяч і щорічно вмирають майже 90 тисяч хворих на онкологічні патології, з них майже 35,0% – це люди працездатного віку. На жаль, не втішна й динаміка показників кількості хворих, які помирають протягом першого року від становлення їм діагнозу. Зазначений показник поливається від 35,0% до 40,0%. Сьогодні в Україні проживає майже 800 тис. осіб, уражених онкологічними хворобами. За прогнозами фахівців, до 2020 року кількість тих, хто вперше захворів на рак, може досягти 200 тисяч на рік, а загальна кількість онкологічних хворих значно перевищить 1 млн. грн. [2].

За даними аналізу Бюлетеня Національного канцер-реєстру №21 «Рак в Україні, 2018-2019 рр.» можна стверджувати, що онкоепідеміологічна ситуація в Україні з роками погіршується. Так, можна відділити найактуальніші для чоловічої та жіночої популяції патології у структурі захворюваності та смертності населення від онкологічних патологій. Результати проведених досліджень за показником захворюваності населенні на злоякісні новоутворення (ЗН) наведені на рис. 1. та 2. Як бачимо, можна відзначити, що безумовне домінування у структурі ЗН, як у чоловіків, так й жінок належить «Іншим ЗН» (по 49,3% відповідно). Актуальними залишаються також (II позиція у

рейтингу) у чоловіків рак трахеї, бронхів та легені (15,0% від загальної кількості захворівших на ЗН) та у жінок – рак грудної залози (20,6% відповідно). На третій позиції представлені у чоловіків рак передміхурової залози (12,1%), а у жінок – немеланомні ЗН шкіри (12,5%). Слід зазначити, що фахівців відмічають, що у порівнянні з даними 2017-2018 рр. в Україні намітилась тенденція до незначного збільшення кількості захворівших на ЗН з одночасним зменшенням рівня показників смертності [2]. Так, кількість хворих на ЗН, у порівнянні з даними попереднього періоду, зросла всього на 0,4%. На даний час зазначений показник дорівнює 137986 осіб, або 384,7 на 100 тисяч населення. При цьому необхідно відмітити, що у таких регіонах, як Вінницька, Київська, Кіровоградська, Сумська, Херсонська та Чернівецька області показник захворюваності на ЗН мав тенденцію до зниження.

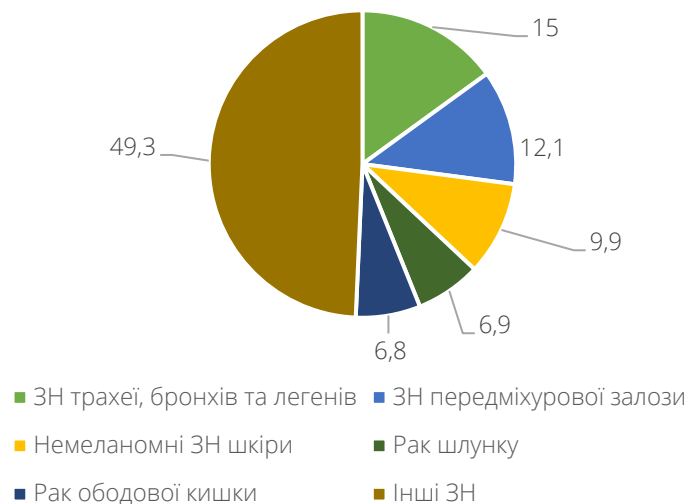

Рис. 1. Аналіз показників захворюваності на ЗН серед чоловічої популяції (2018-2019 рр.) в Україні

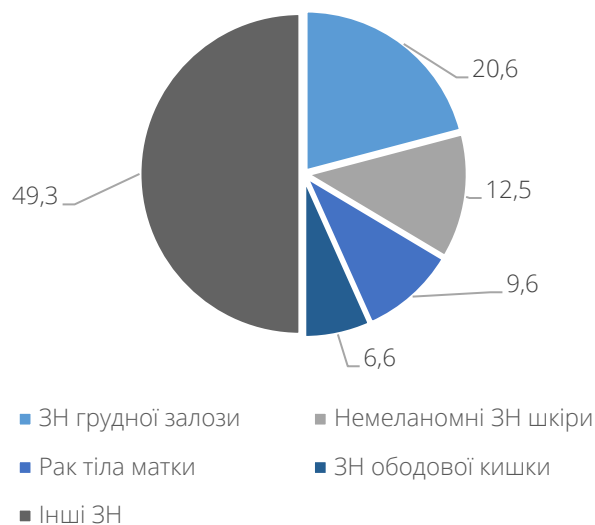

Рис. 2. Результати аналізу показників захворюваності жіночого населення України на ЗН у 2018-2019 рр. (дані Національного канцер-реєстру №21)

За даними проведеного аналізу можна стверджувати, що зниження показника захворюваності населення на ЗН в Україні спостерігається переважно за рахунок зниження відповідних даних по чоловічій популяції. Зазначене спостерігається вже на протязі останнього десятиріччя.

Загальний показник смертності від ЗН в Україні за даними аналізу у 2018 р. досягнув значення 63289 осіб, або 176,5 на 100 тис. населення. В структурі померлих людей у відповідності до їх гендерної приналежності – це 35558 чоловіків (213,4 на 100 тис. чоловічого населення країни) та 27731 жінок (144,4 на 100 тис. жіночого населення України). Звертає на себе той факт, що показник смертності дещо знизився. Так, порівняно з даними 2017 р., у 2018 р. смертність зменшилась на 2,1% (в т. ч. на 2,9% у чоловіків та на 1,9% у жінок). Занепокоєння викликає факт зростання означених показників по таких адміністративно-територіальних одиницях, як Волинська, Запорізька, Львівська, Полтавська, Хмельницька, Чернігівська областях та м. Київ. Аналіз структури смертності населення від ЗН за 2018-2019 рр. наведена на наступному рис. 3.

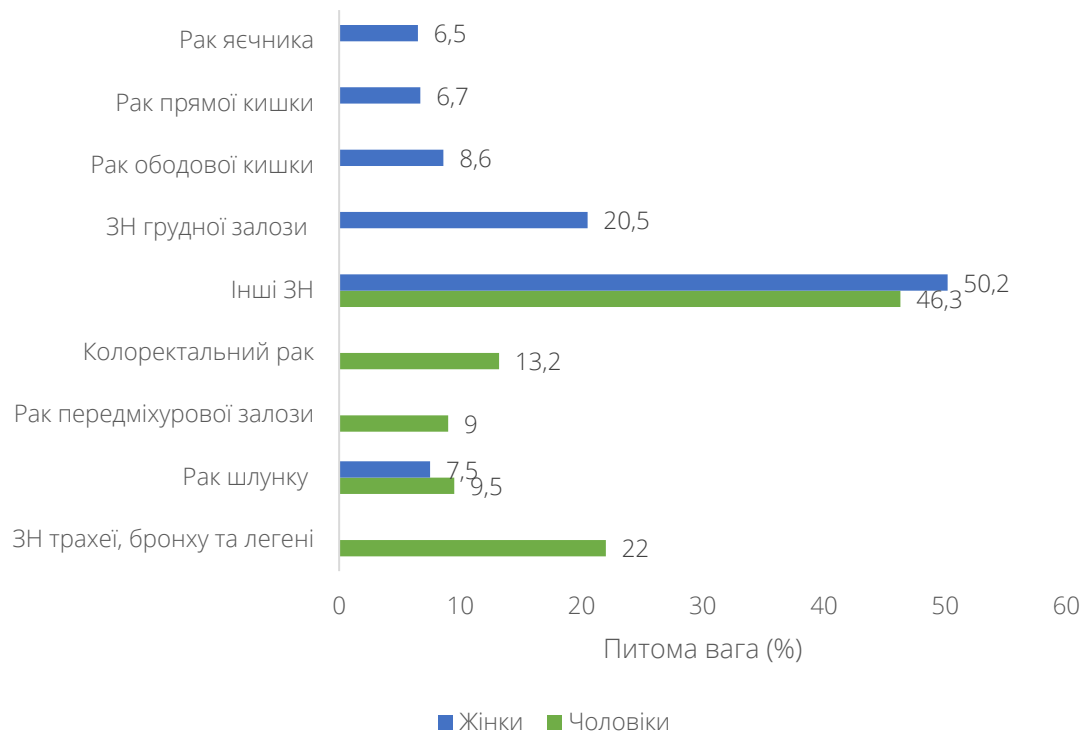

Рис. 3. Дослідження структури смертності населення України від ЗН за 2018-2019 рр. за гендерною ознакою

Враховуючи соціально-економічне значення вікової структури захворюваності на ЗН у формуванні витратної політики в системі охорони здоров'я, а саме забезпечення гідного рівня організації надання фармакотерапії, сплати лікарняних із фонду соціального страхування населення країни цікавим постає розподіл когорти хворих на ЗН за віком.

За даними аналізу структури хворих на ЗН за віком встановлено, що серед чоловічої популяції більше половини хворих (51,4%) складають представники більш вікових груп населення (понад 65 років). У жіночій популяції кількість

таких хворих складала 47,8%. Розподіл працездатного населення по вікових групах продемонстрував, що у віці від 18 до 64 років чоловіки склали 47,8%, а жінки 51,7%. Доведено, що питома вага (%) дитячого контингенту (0-17 років) в структурі хворих на ЗН дорівнює всього 0,8% (хлопці) та 0,6% (дівчата). Якщо аналізувати структуру смертності, що можна стверджувати про наступне. Серед померлих людей від ЗН у 2018-2019 рр. в Україні представники чоловічої популяції більш вікових груп (від 65 років) дорівнювали 54,3%, а жінки – 58,2%. Особливе занепокоєння викликає той факт, що у когорті осіб працездатного віку у структурі померлих чоловіків дорівнювали 45,3%, у жінок – 41,4% відповідно. За показниками дитячої (від 0 до 17 років) смертності від ЗН представники чоловічої статі склали 0,4%, а жіночої – 0,3%.

Висновки. Систематизуючи результати аналізу онкопрофілю населення України можна стверджувати про наявність спільних його характеристик з провідними країнами світу. Як свідчать дані ВООЗ, у структурі захворюваності населення у економічно розвинутих країнах світу вже протягом декількох років позиції-лідерів стабільно займають ЗН трахеї, бронхів та легенів серед чоловіків та грудної залоза у жінок. Тобто, основні проблеми, з яким стикаються провідні країни світу в організації надання зазначеним хворим медичної та фармацевтичної допомоги можуть з певною мірою припущення розглядатися й в Україні. Однією із важливіших проблем у цьому напрямку є рання профілактика зазначених патологій, а також регулювання доступності лікарських препаратів, особливо протипухлинної дії, які використовуються у патогенетичному лікуванні цих груп хворих. Фінансовий тягар, якій пов'язаний з втратою працездатного населення у наслідок ЗН для України є обтяжливим. Тому доступність препаратів, які мають важливе медико-фармацевтичне значення у лікуванні зазначених груп хворих постає як пріоритетний напрямок в організації надання їм ефективних послуг в національних системах охорони здоров'я.

Список використаних джерел:

- [1] Концепція «Загальнодержавної програми боротьби з онкологічними захворюваннями на 2017-2022 роки». Вилучено з: http://unci.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B8-%D0%9E%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_pdf-1.pdf (дата звернення: 16.10.2020).
- [2] Рак в Україні, 2018-2019 рр. Бюлетень Національний Канцер-реєстру №21. Характеристики онкоепідеміологічного процесу: стан онкологічної допомоги. Вилучено з: http://www.ncru.inf.ua/publications/BULL_21/PDF/vstup.pdf

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.102

РОЛЬ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІНИ У ФОРМУВАННІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАРМАЦЕВТІВ

Наталія Лисенко Вікторівна

викладач циклової комісії професійних фармацевтичних дисциплін
Черкаська медична академія, Україна

Анотація. Розкрито значення фахових дисциплін при підготовці студентів спеціальності Фармація. Охарактеризовано особливості організації освітнього процесу спеціалістів фармацевтичної галузі у контексті міждисциплінарного, технологічного і компетентнісного підходів. Обґрунтовано необхідність залучення до складу фахових дисциплін ІКТ, менеджменту та маркетингу у фармації, фармацевтичної опіки, етики та деонтології при підготовці майбутніх спеціалістів практичної фармації.

Ключові слова: фармація, фармацевтична галузь, міждисциплінарний підхід, фахові дисципліни, ІКТ, компетентності, дистанційна освіта.

Якість професійної освіти – це багатогранне поняття, яке включає в широкому сенсі її відповідність освітнім стандартам, освітнім програмам. Освітні програми містять: перелік компетентностей випускника, нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульованого у термінах результатів навчання; визначені вимоги до наявності внутрішнього забезпечення якості вищої освіти. Під цим можна розуміти всі чинники, ресурси, інструментарій, які дають можливість підготувати компетентного, конкурентоспроможного фахівця.

Фармацевтична галузь, враховуючи прогнози необхідних послуг фармацевтів майбутнього, особливо потребує висококваліфікованих, компетентних спеціалістів, що володіють суміжними спеціальностями, здатні: до самостійних дій, осмисленого аналізу та корекції своєї діяльності, самоосвіти та самовдосконалення; вільно аналізувати та використовувати в професійній діяльності постійно зростаючі обсяги інформації.

Міждисциплінарний підхід до підготовки фармацевтичних працівників в процесі викладання фахових дисциплін зумовлює необхідність відходу від твердих традиційних схем в процесі навчання.

На думку академіка С.О. Сисоєвої «...міждисциплінарний підхід не обмежує знання, а створює умови для реалізації зв'язків між різними науками, здатними забезпечити при вивченні об'єкту дослідження необхідні та достатні знання, зосереджуючись при цьому на власному предметі у цілісному явищі (об'єкті

дослідження). Міждисциплінарний підхід вирішує існуючі у предметній системі навчання протиріччя між розрізненим засвоєнням знань і необхідністю їх синтезу, цілісного та комплексного застосування на практиці, у діяльності та житті людини» [1].

Професор А.М. Колот вважає, що для комплексної характеристики категорії міждисциплінарності її треба розглядати як мінімум з різних позицій, серед яких щодо впровадження міждисциплінарного підходу до процесу фахової підготовки майбутніх спеціалістів, доцільно вирізнити такі:

- міждисциплінарність – це можливість виявити, розпізнати, сприйняти те, що було прихованим у надрах окремо взятої науки за умови використання методів та інструментарію інших наук;

- міждисциплінарність – у широкому, функціональному її розумінні – це синергія різних наук, що передбачає розвиток інтеграційних процесів, зростаючу взаємодію методів, інструментарію задля отримання нового наукового знання (Колот А. М., 2014, с. 76).

За першого, найбільш поширеного, міждисциплінарність образно кажучи наводить «мости» між різними науками (дисциплінами), неформально об'єднує їх, не порушуючи їхньої самостійності, унікальності, своєрідності.

За другого формату міждисциплінарність постає як реальний інструмент об'єднання наук (дисциплін), появи інтегрованих продуктів, проектів, міждисциплінарних об'єктів дослідження, подальше опанування яких є принципово важливим і для науки, і для освіти [2].

Обидва згадані вище формати на пряму співпадають із потребами методики викладання та підбору фахових дисциплін, як основи, при формуванні міждисциплінарного підходу у підготовці майбутніх фармацевтів. Сьогодні дійсно потрібно прокласти «мости» з такими дисциплінами як ІКТ, менеджмент та маркетингу у фармації.

По-перше: результатом міждисциплінарного підходу до підготовки спеціалістів при викладанні фахових дисциплін є висококваліфікований випускник своєї справи, для якого вирішення ситуаційних завдань у повсякденному практичному житті відбувається на підставі комплексного підходу, а саме використання знань та практичних навичок основних базових дисциплін, якими на сьогодні залишаються організація та економіка фармації, аптечна технологія ліків, фармакологія, фармакогнозія, фармацевтична хімія. Відпускаючи з аптеки рецептурні чи безрецептурні лікарські засоби фармацевт повинен: провести контроль правильності оформлення лікарської форми у прописі; при потребі здійснити заміну препарату відповідно вимог чинного законодавства; здійснити візуальний контроль якості, контроль при відпуску; здійснити усі етапи фармацевтичної опіки – це перелік теоретичних знань та практичних навичок яким навчають студентів комплексно усі вище згадані фахові дисципліни.

По-друге: професійна підготовка майбутніх фармацевтів повинна бути спрямована на формування здатності успішно діяти на основі практичного досвіду, застосовувати знання при вирішенні завдань професійного характеру, уміння аналізувати, передбачати наслідки своєї професійної діяльності, адже вона надзвичайно специфічна. Вимагає як високої професійної компетенції,

відповідальності, так і має велике психологічне навантаження. В аптеку приходять люди, стурбовані своїми проблемами, вони відчуваючи біль чи інші аспекти недуги, багато з них переживають тривогу за здоров'я своїх близьких. Все це накладає відбиток на стан їхньої психіки і поведінки. Тому висока місія сучасного фармацевта полягає в умінні підтримати хворого морально і духовно, не залишати без уваги його запити, піклуватися про кожну людину, що звернулася за допомогою в аптеку [3].

Хвороба, як відомо, навіть дуже сильну та розсудливу людину перетворює на слабку й безпорадну. В очах такої людини фармацевт є носієм сили, бадьорості, впевненості в одужанні. Саме від того, наскільки фармацевт зможе переконливо і доступно донести до пацієнта інформацію про дії та протипоказання лікарських препаратів, значною мірою залежатиме якість та ефективність процесу лікування. Віра пацієнта в успіх лікування досить часто є важливіша за ліки [4].

А тому, студенти, як майбутні менеджери, повинні розуміти, що в сучасних умовах, коли спілкування людей стає все більш інтенсивним і напруженим, виникає необхідність в оволодінні сучасними уміннями і навичками з попередження і вирішення конфліктів, а також розумінні структури і динаміки проблем, оволодінні механізмів прогнозування серйозних соціальних потрясінь, зниження їх гостроти, зміни забарвлення постійно-виникаючих суперечностей між людьми, від чого залежить успіх всієї справи [5].

Тому такі дисципліни як основи менеджменту і маркетингу у фармації, фармацевтична етика та деонтологія – це супутні дисципліни і основні помічники, для фахових дисциплін, в процесі міждисциплінарного підходу до професійної підготовки майбутніх фармацевтів та формування професійної компетентності випускників ВМНЗ.

По-третє: присутність поряд з фаховими дисциплінами одночасного вивчення ІКТ на рівні з фаховими є потребою сьогодення. В умовах глобалізації, стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у країнах світу, враховуючи технологічні підходи до навчання, які донедавна не входили в коло його компетентностей, синтез знань на різних рівнях міждисциплінарної інтеграції, пошук у мережі Інтернет мультимедійних навчально-методичних матеріалів, використання інноваційних методів і засобів навчання, хмарних, мобільних, мультимедійних та ін. технологій у навчанні, інтеграція інформаційних ресурсів мережі Інтернет та електронних засобів навчання, створення електронних освітніх ресурсів на міждисциплінарній основі та ін. Технологічно-програмні вимоги до організації міждисциплінарного дослідження мультимедійних електронних освітніх ресурсів навчання на спеціальності Фармація передбачають використання в освітньому процесі майбутніми випускниками хмарних технологій та сервісів (Office Web Apps, Google Docs, Google Drive), програмних засобів створення презентацій (PowerPoint, Google Presentations, Prezi, SlideRocket), автоматизованих систем статистичної обробки даних (пакетів Microsoft Excel, SPSS, Statistica), системних платформ дистанційного навчання (Moodle, LearningSpace та ін.), Веб 2-технологій [6].

Обидва згадані вище формати А.М. Колот на пряму співпадають із

потребами методики викладання та підбору фахових дисциплін, як основи при формування міждисциплінарного підходу у підготовці майбутніх фармацевтів.

На думку, С.О. Сисоєвої, міждисциплінарні дослідження – це дослідження, які передбачають взаємодію різних галузей наукового знання у вивченні одного й того ж об'єкта складної реалізації [7].

Тому вибір додаткових помічників для фахових дисциплін не є завершеною роботою. Весь цей процес потребує кропіткої роботи усього колективу навчального закладу, так як робота, в режимі дистанційного навчання, потребує змін, швидких і непопулярних. Насамперед: планування навчально-методичної роботи; аналіз навчальних програм; складання робочих програм та тематичних планів. І цей процес, на сьогодні, не може бути індивідуальним (одноосібним) рішенням провідного викладача з даної дисципліни. Це повинен бути комплексний підхід усіх учасників навчального процесу, а саме кафедри чи циклової комісії, з урахуванням побажань та потреб кожної фахової дисципліни як по тематиці так і по кількості годин відповідно. Виключити із загального подання матеріалу теми які повторюються у інших дисциплінах, чітко визначитися із тематикою самостійної аудиторної та поза аудиторної роботи, адже діти навчаються самостійно під вашим контролем та відповідно до ваших консультацій – дистанційно. Це не є економія часу це є можливість при використанні методів спілкування через інтернетресурси та різні програми, які, на жаль, мають обмеження у часі, надати конкретний матеріал в повній та доступній для сприйняття формі за для результативності даного процесу.

Дистанційна освіта в Україні наближена до нашого споживача і є більш демократичною, органічно поєднуючи в собі змішані технології відкритої освіти. За допомогою сучасних інформаційних технологій забезпечується передача знань та надається доступ до різноманітної навчальної інформації набагато швидше ніж в традиційних засобах навчання. Новітні інформаційні технології забезпечують активне залучення студентів у навчальний процес.

Разом з цим слід зазначити, що при комплексному підході до викладання фахових дисциплін шляхом впровадження міждисциплінарного підходу основними проблемами, що виникають при впровадженні дистанційної форми навчання є: контроль за наявністю знань у студентів; оцінка якості наданих освітніх послуг; об'єктивність оцінки знань студентів; виконання певних робіт, пов'язаних з підготовкою навчальних online курсів; купівлю необхідного програмного забезпечення; створенням власної IT- інфраструктури.

Але, незважаючи на всі недоліки, впровадження дистанційної освіти може зробити навчання не ретельно розпланованою процедурою, а захоплюючим пізнавальним процесом, у формуванні якого студент сам може приймати активну участь, а новітні освітні інформаційні технології дають можливість значно підвищити ефективність та якість навчання.

Висновок. Підводячи підсумки можна сказати, що одним із пріоритетних напрямків підготовки студентів спеціальності Фармація залишається міждисциплінарний підхід, який на даний момент потребує оновлення, удосконалення та впровадження до використання в комплексі з супутніми

дисциплінами: ІКТ, менеджмент та маркетинг у фармації, основи етики та деонтології у фармації. З одного боку інтерактивні можливості дистанційного навчання дозволяють налагодити та стимулювати зворотній зв'язок, забезпечити діалог та постійну підтримку, які неможливі у більшості традиційних систем навчання. З іншого – психологічні аспекти, що використовуються у сучасній моделі навчання, або іншими словами, «висока п'ятірка»: досконалість; комунікативність; впевненість; креативність та допитливість; наполегливість, як ніколи доцільні у практичній діяльності випускника спеціальності Фармація [8].

Список використаних джерел:

- [1] Сисоєва, С.О. (2015). Дискусійні аспекти наукового тезаурусу нового закону України «Про вищу освіту». Неперервна професійна освіта: теорія і практика. № 1–2 (42–43).
- [2] Колот, А.М. (2014). Міждисциплінарний підхід як домінанта розвитку економічної науки та освітньої діяльності. Соціальна економіка. № 1–2. С. 76–83. Вилучено з <http://www.ir.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/5927/1/mij.pdf>
- [3] Горелова, Л.Е. (2002). Высокая миссия фармацевта. Рос. мед. журн. Т. 10. № 6
- [4] Консультація пацієнта в аптеці. Провізор. №9 С. 3-6.
- [5] Громовик Б.П., Гасюк Г.Д., Левицька О.Р. Фармацевтичний маркетинг: Теоретичні та прикладні засади. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 464 с.
- [6] Ognevuyuk, V., Sysoieva, S. (2015). Training of educational experts in Ukraine: experimental interdisciplinary program. The advanced science journal (6), pp. 98-103, DOI: 10.15550/ASJ.2015.06.098.
- [7] Методологія міждисциплінарних досліджень у сфері освіти: роб. навч. прогр. для спеціальності 8.18010020 «Управління навчальним закладом» (освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр») / Київ. ун-т Б. Гринченка; [розробник Сисоєва С. О.]. – К.: [Київ. ун-т ім. Б. Гринченка], 2014. – 56 с.
- [8] Якса, Н.В. (2014). Андрагогічна модель навчання. Андрагогічний вісник: Наукове електронне педагогічне видання. №5. с. 47-52.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.103

ОБРЯДИ ПЕРШОГО РОКУ ЖИТТЯ ДИТИНИ ХІХ – І ПОЛ. ХХ СТ. (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІГІВЩИНИ)

Щербина Світлана Вікторівна

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України, археології та краєзнавства

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, Україна

Анотація Стаття присвячена обрядовим дійствам українців від народження дитини і до одного року. На матеріалі етнографічних досліджень ХІХ – ХХ ст. висвітлені оберегові дії, які виконувались під час пологів, першої купелі, хрестин та пострижин немовляти. У статті визначено статус дитини в українській родині, роль хрещених батьків у її вихованні.

Ключові слова: дитина, оберіг, купіль, хрестини, кум, кума, баба-повитуха, пироги, пострижини.

На сучасному етапі українці все частіше звертаються до першовитоків українських звичаїв та традиції. Не є виключенням і етнопедагогічні традиції, які розвивались протягом століть. Народження і виховання дитини було важливим етапом та випробуванням для сімейної пари. Ця подія, яка символізувала продовження роду, була оповита низкою звичаїв та обрядів, які мали на меті забезпечити немовля від зурочень, запрограмувати щасливу долю і врешті-решт виховати достойну людину. На Поліссі говорили: «Не штука народити дитину, а штука її виростити, виховати, вивести в люди». Дійсно, народна педагогіка застерігає, щоб дитина виросла в образі «виховного ідеалу» українського народу потрібно прикласти великих зусиль, до того ж не тільки батькам, а і оточуючим дитини.

Починаючи з моменту вагітності, дії жінки і її родини були спрямовані на збереження самопочуття та забезпеченню фізичної, розумової та моральної повноцінності майбутньої дитини. Так, вагітній жінці заборонялося важко працювати, дивитись на потворні речі, калік, суворо регламентувався її раціон харчування. Жінку охороняли від нервових потрясінь, переляку, сварок. Традиційно вагітність приховували від сторонніх очей якомога довше, це забезпечувало від «поганого ока» вагітну і її дитину, віщувало легкі пологи у майбутньому. Обов'язково жінка захищала себе і майбутню дитину оберегами (підперезувалась поясом, носила з собою часник, металеві предмети, вугілля та ін.).

Поява дитини вважалась великим таїнством, тому супроводжувалась різними ритуальними дійствами, які мали прихований магічний сенс. Основну

функцію по організації пологів брала на себе баба-повитуха (жінка, яка мала досвід, була у поважному віці, користувалась повагою у сільському середовищі і могла надати першу медичну допомогу). Саме баба-повитуха намагалася полегшити процес народження і надати найнеобхіднішу допомогу у перші дні життя дитини. У ХХ ст. з поширенням професійної акушерської допомоги, обрядові функції баби перейшли до старшої жінки у сім'ї (свекрухи, матері породіллі, родички), яка бере участь у хрещенні дитини та допомагає у вихованні малечі.

Коли у жінки починались перейми, відкривали всі двері, відчиняли замки, розв'язували вузли, щоб дитині було легше з'явитися на світ. Після народження дитини баба-повитуха і родичі вдавалися до низки ритуалів, які мали не лише раціональне, але й магічне значення. Так, баба мала відрізати і обробити пуповину новонародженого. Традиційно цьому дійству приділялось багато уваги. Хлопчику необхідно було відрізати пуповину на правильній відстані, щоб не позбавити його у майбутньому чоловічої сили. Цей акт супроводжувався добрими побажаннями дитині («Одрізую пуп на вік, на сто літ», «На щастя, на здоров'я, і вік довгий, і розум добрий»). Загальноприйнятою традицією було відсікання пупу дівчинці — на «жіночих» предметах-символах (гребені, начинні, дотичному до ткацтва); хлопчикові — відповідно чоловічих (сокирі, ножі, інколи підкладали книжку, «щоб був грамотним» [1]. Перев'язували пуповину конопляною чи лляною ниткою. Часто відсічену пуповину зберігали в скрині і давали дитині, як підросте, розв'язати (...та таде казали, еслі развяже, то буде у його руках вся работа») [2].

Наступним обрядом було «очищення» новонародженого, для чого влаштовувалась перша купіль. Ємність для купання застеляли тканиною та наливали теплу воду, яку підігрівали у печі у горщику чи гладишці. До купелі обов'язково додавали лікарські рослини (ромашку, м'яту, деревій, любисток, васильки, череду, материнку, звіробій та ін.), молоко, мед, щоб «життя було солодким». При виборі додаткових інгредієнтів, зазвичай, керувалися статтю дитини. Для дівчинки брали «жіночі» рослини, які б посилили її вроду, для хлопчика – «чоловічі», щоб виріс сильним, мужнім [3]. Кожний присутній у хаті під час купелі мав кинути гроші, щоб у майбутньому дитина зростала у достатку. Після купання, дитину загортали у м'який відріз полотна і обсушували біля печі, що символізувало її долучення до сімейного вогнища. Найчастіше для пелюшок використовували старі батьківські сорочки, які були дуже м'якими. Після вечірньої купелі воду не виливали до ранку, щоб не підживлювати нечисту силу [4]. Рано вранці водою з купелі підживлювали молоде дерево чи кущ. Також на Чернігівщині традиційно дитячі речі прали і сушили лише вдень. На ніч пелюшки обов'язково вносили до хати.

У перші дні після пологів провідати жінку з немовлям приходили заміжні жінки. Обряд родин мав на меті підтримати породіллю, привітати її з важливою подією у житті. Жінки приносили подарунки, продукти харчування (кашу, яйця, вареники, пироги), виголошували побажання здоров'я, достатку, добробуту родині. Відвідувачок обов'язково пригощали традиційними стравами (борщ, капуста, пироги, каша, калачі), також частували горілкою і медом.

Важливою подією у соціалізації дитини був обряд церковного хрещення.

За віруваннями українців новонароджене дитя знаходиться у великій небезпеці від нечистої сили, і тому його намагалися якомога швидше охрестити. Хрещеними батьками обирали родичів, сусідів, подекуди сторонніх людей. В українців існувало повір'я, що незаміжня дівчина повинна перший раз охрестити хлопчика, а хлопець – дівчинку. Саме для Чернігівщини було характерним запрошення однієї пари хрещених батьків. Зазвичай, кума обирав батько, а куму – мати. У Дрімайлівці «кумувати» запрошував батько новонародженого. Віддаючи хліб із сіллю вибраним особам, він просив їх бути хрещеними батьками. Таке запрошення було почесним, відмовлятися від кумівства було не прийнято. У селах Борзнянщини обмежувались запрошенням лише хрещеної матері. Якщо дівчина була одружена, то її чоловік вважався хрещеним батьком [2].

Таїнство хрещення традиційно відбувалось у церкві. Додому запрошували священника лише у випадку, коли дитина народилась хворобливою і вважали, що вона довго жити не буде. У день хрещення куми приносили хліб, подарунки для породіллі, «крижмо» (відрізок м'якого полотна), у яке загортали дитину, і хрестик. На Чернігівщині традиційно майбутня кума дарувала крижмо, а купити хрестик мав кум. У Дрімайлівці, якщо народилась дівчинка, хрестик дарував кум, а якщо хлопчик – кума.

У церкві хрещені батьки мали прочитати молитву «Символ віри». Зазвичай на Чернігівщині промовляв слова молитви той із кумів, якої статі дитина: якщо хлопчик, то молитву читав чоловік, а якщо дівчинка, то кума. Традиційно хрещений батько мав сплатити за обряд. Рідні батьки під час таїнства у церкви не були присутні.

За народною традицією саме священник мав привілей обрати ім'я новонародженій дитині. Він мав керуватися церковним календарем, також вирішальну роль відігравав подарунок від батьків на користь церкви.

Охрещену дитину клали на кожух або обносили навколо столу, щоб «уготовити їй рай». Також маля обв'язували «полоскунами», щоб була плідна [5]. На святкування хрестин збирались родичі, сусіди, знайомі, які приносили подарунки новонародженому і породіллі. У Ніжинському повіті жінки дарували гречані вареники з сиром, капустою або з сушеними грушками зі словами: «Як вареник повний, щоб така була породілля: що вийшло з неї то щоб наповнилось», бо казали «На тобі паляницю та затули бочки, де були синочки і дочки» або «На кума, кусочок, та закладай куточок, де був синочок» [5,6].

Масштаби хрестин залежали від матеріального достатку сім'ї, статусу родини у громаді. Якщо сім'я не мала грошей, щоб влаштувати великі хрестини, то збирались у маленькому колі батьки, куми та баба. Родина, яка мала достатньо коштів запрошувала на гостину усіх близьких родичів. Зможна сім'я, яка мала високий статус у селі, незважаючи на обставини, повинна була влаштувати «гучні» хрестини, на яких було «все село», і які найчастіше тривали не один день [7]. Обов'язковими стравами на святковому столі були червоний борщ, печеня, домашня локшина, голубці, м'ясні страви, налисники, калачі, фруктовий кисіль. Баба-повитуха мала приготувати особливу ритуальну страву – «бабину кашу» з пшона або гречки з медом, цукром на молоці. Каша подавалась наостанок застілля, у горщику, який розбивався таким чином, щоб

каша не розсипалась. Всі присутні мали «сплатити» гроші та подарувати подарунки за право отримати грудку каші. Традиційно найбільшу суму дарував хрещений батько. Дійство супроводжувалось побажаннями здоров'я батькам, новонародженому і всій родині, також гості вимовляли жартівливі побажання. Черепки від горщика з кашею викидали на город («щоб гарбузи добре родили»).

Протягом 40 днів після народження баба-повитуха всіляко оберігала новонародженого і породіллю, надавала допомогу (сповивала дитину, годувала жінку, навчала її догляду за немовлям, займалась хатніми справами, за потреби лікувала). Ці функції були обумовлені як раціональними факторами (породілля не була у змозі взяти на себе всю роботу), так і ритуальними (протягом 40 днів після пологів жінка вважалась «нечистою», їй заборонялось пекти хліб, з'являтися на людях, поратись по господарству). Ритуальним етапом очищення жінки був обряд виводу (виводин). Через 40 днів після пологів породілля з немовлям та бабою-повитухою йшли до церкви, де священник здійснював воцерковлення дитини (вводив вірних у зібрання церковне та захищав її до нього) [4].

Останнім у хрестильній обрядовості був обряд «пирогів» — це викуп дитини у кумів та баби-повитухи, який здійснюється батьками немовляти. Обрядодійство полягало в тому, що мати дитини дарувала різні речі кумам та бабі, і тим самим неначе викупляла дитину собі. Подарунки були надзвичайно різні. Традиційно мати дитини пекла і дарувала кумам та бабі пироги (звідси і назва даного обряду). Крім того, у регіоні традиційно дарували відрізи домотканого полотна, фабричну тканину, хустки. Однак зараз ця традиція дещо змінюється і вже не простежується. Принесений пиріг швидко надкушували або надломлювали, щоб маля «хутко говорило», «скорій ходило», «розум розв'язався». Частина принесеного пирога жінка обов'язково забирала додому. Зокрема на Чернігівщині частинами ритуального пирога пригощали зустрічних людей, примовляючи: «поздоровляйте нашого онучка» [4].

Важливим післяпологовим обрядом було очищення баби-повитухи і матері дитини (т.зв. «зливки»). На Чернігівщині у ХІХ ст. дійство відбувалось наступним чином. Баба брала великий горщик, до якого насипала зерна вівса, клала гілки верби і все заливала водою. Потім породіллі, яка мала стояти правою ногою на сокирі (якщо у неї народився хлопчик) або на гребені (у випадку народження дівчини), баба поливала руки водою з горщика, цюкала сокирою по вербі, примовляючи: «Як верба росте швидко, щоб так і дитина росла швиденько! Як заліза ніхто не вкусить, щоб так і породіллі ніхто не спідкусив, і дитині – ні з вітру, ні з під зорь, ні з приговору! Щоб не боялась ніякого пристріту! Не мій дух, Божий дух! Баба з річчю, Біг з поміччю» [8]. Після цих слів повитуху обдаровували грошима, хусткою та паляницями хліба. Після отримання винагороди за свою нелегку працю, баба-повитуха починала швидко бігати від стола до порога, примовляючи: «Щоб мій онучок швиденько ходив і говорив» [9].

На перше Різдво, батьки новонародженої дитини обов'язково мали передати вечерю для кумів (кутю, калачі, пиріжки, яблука). У свою чергу хрещені батьки передавали подарунки похресникам.

Через рік після народження дитини відбувався обряд пострижин, який

символізував її перехід у новий статус. Хлопчика саджали на подушку чи вивернутий кожух («щоб був багатий і щасливий»), і кум, тричі перехрестивши його, вистригав похресникові трохи волосся навхрест. Дівчинку, як правило, не стригли, а хрещена мати заплітала також навхрест хрещениці кіски [7]. На Чернігівщині спочатку кум чи кума вистригали волосся над чолом, потилицею, вухами. Зістрижене волосся ретельно збирали і зберігали або пускали за водою чи спалювали. Також волосся могли закопати під дерево (вербу), «щоб кучерявий був» [8].

Обряди першого року життя дитини символізували долучення до родинного кола не лише новонародженого, але й групи людей (баба-повитуха, хрещені батьки), з якими встановлювалися міцні зв'язки на довгі роки. Більшість традицій на сьогодні вже не мають сакрального значення, але їх елементи трансформувалися і частково збереглися у міській та сільській етнокультурній традиції. Інститут кумівства донині залишається невід'ємною частиною української культури і родинного спілкування.

Список використаних джерел:

- [1] Боряк, О. (2018). Україна, держава: обряди життєвого циклу. *Енциклопедія історії України: Україна – Українці*, (1). Вилучено із <http://www.history.org.ua/?termin=1>. 8
- [2] Ткач, Х. (2016). Традиційні родильні звичаї та обряди українського Полісся в другій половині XIX – на початку XX століття. *Сіверянський літопис*, (6), 193-196.
- [3] Несен, І. (2016). Родильна обрядовість українців у контексті символіки прилучення новонародженого до традиційного соціуму (кінець XIX – XX ст.). *Народна культура українців: історико-етнологічне дослідження*, (1), 34-62.
- [4] Боряк, О. Творення дитини як семіотичного феномена. *Народна культура українців: історико-етнологічне дослідження*, (1), 13-31.
- [5] Грушевський, М. (2006). *Дитина в звичаях і віруваннях українського народу*. Київ: Либідь.
- [6] Чубинський, П. (1995). *Мудрість віків: українське народознавство у творчій спадщині Павла Чубинського*, (2). Київ: Мистецтво.
- [7] Безпала, К. (2018). Обряд хрещення дитини за матеріалами с. Дрімлівки Чернігівської області. *Juvenia studia*.(8). 140-143.
- [8] Отрошко, Л. (2017). Порівняльний аналіз традиційних елементів української етнокультури в обряді хрещення на Козелеччині. *Народна творчість та етнологія*, (4), 57-69.
- [9] Борисенко, В. Обряди перших років життя людини. *Народна культура українців: історико-етнологічне дослідження*, (1), 82-95.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.104

«ХАРКІВСЬКИЙ ПЕРІОД» ЖИТТЯ ТА ТВОРЧОСТІ З.Є.СЕРЕБРЯКОВОЇ ЯК ПЕРЕЛАМНА ДОБА У БІОГРАФІЇ ХУДОЖНИЦІ

Доценко Марія Ігорівна

Здобувач вищої освіти історичного факультету

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, Україна

Доценко Ігор Борисович

Вчитель історії вищої кваліфікаційної категорії

Харківський ліцей № 161 «Імпульс»

Харківської міської ради Харківської області, Україна

Анотація: В роботі розглянуто місце «Харківського періоду» життєвого та творчого шляху З.Є.Серебрякової у біографії художниці, визначено фактори, що впливали на характер творчості на прикладі картин, написаних у 1917-1920 роки. На основі відомих на сьогодні портретів окреслено найближче коло оточення художниці у 1917-1920 роки.

Ключові слова: біографія, живопис, Зінаїда Серебрякова, творчість, Харків, «харківський період».

Творчість Зінаїди Євгенівни Серебрякової (1884-1967) посідає помітне місце в українській культурі кінця XIX – початку XX століття, та є вагомою складовою українського живопису як культурного явища. Творчий шлях художниці супроводжувався періодичними змінами місця проживання, що було зумовлено особистими обставинами на тлі переломної доби Першої світової війни, революційних подій та утворення СРСР, та неодмінно впливало на характер творчості, основні мотиви та сюжети, реалізовані на картинах тощо. В рамках дослідження біографії З.Є. Серебрякової традиційно виділяють такі чотири періоди : «нескучненський» (до 1917 р.), «харківський» (1917-1920 рр.), «петроградський» (1920-1924 рр.) та «паризький» (1924-1967 рр.), кожен з яких визначається власною пріоритетною тематикою.

«Харківський період» є найменш дослідженою частиною біографії художниці, що обумовлено історичними умовами, на які припадає даний період, такий стан речей зумовлює наукову актуальність даної роботи. Суспільну актуальність даної теми зумовлює активізація процесу «повернення» творчої спадщини художниці місту, що спостерігається з 2017 року (збір коштів на викуп будинку, де проживала З.Є.Серебрякова, з метою створення музею, відкриття музею у селищі Нескучне у Харківській області). Метою роботи є визначення специфічних рис «харківського періоду» та дослідження найближчого кола оточення художниці. Завданнями

роботи є визначення основних робіт, що відносяться до харківського періоду, основних факторів, що вплинули на їх тематику та стилістику, ступеню впливу побутових та соціально-економічних умов на творчість художниці, визначення кола оточення Серебрякової у харківський період.

На переїзд сім'ї художниці (проживала разом з чоловіком Борисом Анатолійовичем Серебряковим, чотирма дітьми – Олександром, Євгеном, Тетяною та Катериною, та матір'ю Катериною Миколаївною Лансере) з власного маєтку у селищі Нескучне (приблизно 32 км від Харкова, сучасний Харківський район Харківської області) вплинули, перш за все, політичні події осені 1917-го року. Сім'ю у власному будинку (вулиця Конторська, 25), що зберігся у автентичному вигляді дотепер, прихистив художник – графік Костянтин Євтихійович Костенко.

Значний вплив на характер творчості Зінаїди Євгенівни Серебрякової у «харківський період» справила смерть від тифу чоловіка у 1919 році. Відтепер усі побутові негаразди, пов'язані з необхідністю забезпечення життя сім'ї, повністю лягли на плечі художниці, що в умовах загальної економічної нестабільності, практичної відсутності замовлень та надзвичайно важкого емоційного стану, що ускладнював роботу, ставало практично непосильним тягарем. Дані обставини неминуче вплинули на характер творчості Серебрякової, що за «харківського періоду» була представлена здебільшого виключно побутовими сюжетами (картини «На терасі в Харкові», «Хлопці у тільняшках», «Картковий будиночок», нещодавно віднайдений етюд «Вид з тераси на мечеть»); домінування побутових сюжетів зумовлено, перш за все, здатністю художниці працювати винятково «з природи».

Зазначені вище картини дають змогу відтворити не тільки побутові умови, в яких проживала сім'я, та організацію її дозвілля, а й емоційний стан художниці, зокрема показовою є картина «Картковий будиночок» – прихованим сенсом сцени з життя дітей, на думку В.Берліна, є значення фігури – символу карткового будиночка. Як зазначає дослідник, на думку про написання даної картини художницю надихнула однойменна робота французького художника XVIII століття Жана Батиста Шардена, з якою вона мала змогу детально ознайомитися, працюючи над вдосконаленням власної майстерності під час художніх студій в Ермітажі [1].

Фінансове становище сім'ї доволі показово ілюструють листи художниці та спогади її сучасників. Надзвичайно бідне життя стало фактором, що змусив художницю у січні 1920-го року влаштуватися на роботу художником до нещодавно відкритого Харківського археологічного музею. Сама Серебрякова характеризувала роботу в музеї таким чином: «Беру додому малювати таблиці для археологічного музею, малюю допотопні черепи, мізки й кістки» [2]. Потребують уваги й умови, в яких працювали співробітники музею – так, колега художниці, заступник директора музею О.С.Федоровського Галина Іларіонівна Тесленко, що невдовзі стала її найближчою подругою, зазначала: «Страшно згадати: температура у приміщенні нижче нуля, чорнила замерзають. Ми працюємо у зимніх пальтах, не роздягаючись. Пальці у всіх понабрякали, в тому числі і у Зінаїди Євгенівни. Як вона малювала – не уявляю. І на такому фоні – бадьорий, піднесений настрій» [3].

У вільний від роботи час Серебрякова писала портрети своїх колег, що

свідчить про доволі дружні стосунки, що склалися в колективі. Так, на сьогодні є відомими портрети Г.І. Тесленко (один з яких написаний 1920-му році, а інший – наступного року, коли Галина Іларіонівна гостювала з майбутнім чоловіком В. М.Дукельським у Серебрякових в Петрограді), В.М. Дукельського, К.І. Врублевої – Фіногенової та О.О.Нікольської. Серед портретів представників оточення, що їх було написано упродовж «харківського періоду», варто відзначити й портрет Р.А.Баскової, яка, ймовірно за все, фінансово допомагала сім'ї художниці у даний час.

Спогади Галини Іларіонівни Тесленко слугують важливим джерелом для реконструкції умов життя та внутрішнього укладу, що панував в сім'ї Серебрякової, зокрема, вона відзначає, що своєрідним «стрижнем» сім'ї була мати художниці Катерина Миколаївна Лансере, що займалася хатніми потребами та вихованням дітей, тим самим даючи змогу працювати доньці. Подруга Зінаїди Євгенівни зазначає, що «Катерина Миколаївна була справжнім янголом – охоронцем домашнього вогнища. Можна було тільки дивуватися, з якою людською гідністю вона витримувала усі тяготи життя. Без обурення, без жодних натяків на скарги, завжди пряма, спокійна, уважна й ласкава з дітьми. Завжди біля пічки, завжди із нічого щось приготує поїсти і без усілякого нервування так усе красиво й апетитно подає...» [4].

Неможливість боротися з фінансовими негараздами стала причиною переїзду сім'ї художниці до Петрограду, куди її запрошував дядько Олександр Бенуа. Перспектива возз'єднання мистецького клану та принаймні зменшення, якщо не подолання, економічної напруги в сім'ї зумовила доволі швидкий від'їзд Серебрякової з матір'ю та дітьми з Харкова. 1 грудня 1920 року художниця назавжди покинула місто. За її спогадами, написаними в роки еміграції, в умовах розлучення з дітьми, саме «харківський період» став найстрашнішою, найжахливішою та найскладнішою сторінкою у її біографії.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, варто відзначити, що «харківський період» (1917-1920 рр) життєвого та творчого шляху Зінаїди Євгенівни Серебрякової посідає надзвичайно драматичне місце у біографії художниці. Особисті негаразди сімейного, фінансового та побутового характеру на тлі загальнополітичних та соціально – економічних катастроф закономірно вплинули на характер її творчості, зокрема на вибір тематики картин. За умов загальної нестабільності та пригніченості живопис закономірно відступив на другий план, чим зумовлена невелика кількість картин, написаних у даний час. Звичка художниці працювати лише «з натури» дає змогу за побутовими сюжетами, втіленими в роботах «На терасі в Харкові», «Хлопці в тільняшках» та «Картковий будиночок» (1919 р.) реконструювати деталі життя сім'ї, психологічну атмосферу, характерну для неї, особливості організації дозвілля, виховання дітей тощо, а перелік відомих на сьогодні портретів – встановити представників найближчого оточення художниці.

Список використаних джерел:

- [1] Берлін, В.Д. (2018). *На пути в Париж*. Харків : СИМ.
- [2] Князева В.П. (ред.) (1987). *Зинаида Серебрякова. Письма. Современники о художнице*. Москва : Изобразительное искусство.
- [3] Русакова, А.А. (2017). *Зинаида Серебрякова*. Москва : Молодая гвардия.
- [4] Князева, В.П. (1979). *Зинаида Евгеньевна Серебрякова*. Москва: Изобразительное искусство.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.105

ГОСПОДАРСЬКІ СПОРУДИ ТРАДИЦІЙНОЇ САДИБИ ПОКУТСЬКО-ГУЦУЛЬСЬКОЇ МЕЖІ

Досінчук Сергій Юрійович

аспірант кафедри етнології і археології
факультет історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, Україна

Науковий керівник: Боян-Гладка Світлана Петрівна

канд. іст. наук, доцент кафедри етнології і археології
факультет історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, Україна

Територія покутсько-гуцульської межі проходить на стику трьох адміністративно-територіальних районів: Коломийський, Косівський, Надвірнянський. В етнографічному районуванні – це Гуцульщина і Покуття, та перехідні зони між ними, так звані пограниччя. Кожна етнографічна група має свої особливі традиції, що відрізняє їх з поміж інших, ці особливі риси етнокультури присутні як в матеріальному так і в духовному житті населення Карпатського регіону. Традиційна українська хата представлена багатьма варіантами побудови і типами облаштування селянського двору.

Традиційна садиба включає в себе житло, господарські будівлі, виробничий майданчик, сад та город, без останніх двох складових можна застосовувати термін «селянський двір». На покутсько-гуцульській межі переважав вільний тип забудови двору, житло і господарські будівлі розміщувалися окремо одне від одного. Вільно забудований двір побутував на всій території України[1, с.426].

Важливим господарським об'єктом була – стайня, де знаходились свійські тварини. Юзеф Шнайдер в своїй праці «Печеніжинські люди», описує, що ззаду чи збоку хати найчастіше добудовані менші або більші стайні, хліви, дроварні, дах яких з'єднаний з дахом житлового будинку, так, що утворює його продовження по рівній лінії або з незначним нахилом. Стайні для худоби будують окремо, в стовпах, з дахом, як на житловій будівлі. Зазвичай, вони дуже примітивної конструкції, здебільшого не мащені глиною[2, с.27].

Дослідниця Гошціцька Т.Б., зазначає, що велику рогату худобу, кіз та інколи і домашню птицю утримували у «стайні». Як правило, у господарстві була одна дводільна стайня, де окремо тримали корів та коней, інколи коло корови відгороджували «кучу», де утримували свиней. Розміри стаєнь залежали насамперед від кількості худоби, яку тут утримували, і в обстежених будівлях

коливалися в межах 3,5 x 4,5 м. У заможніших селян могло бути три-п'ять окремих приміщень, а для коней та корів могли зводити окремі будівлі [3, с.789].

До найважливіших споруд також входила стодола (клуня). У stodолі знаходився тік, де обмолочували збіжжя, а також засторонки, в яких тримали привезені сніпки пшениці, жита, ячменю, обмолочену солому. Стодоли мали високі дахи і низькі стіни з високими, найчасіше двостулковими, в'їзними воротами. У плані вони були квадратні, прямокутні, наближені до овалу [1, с.449].

Юзеф Шнайдер описує стодолу так: «Для зберігання збіжжя заможніші будують стодоли на дві половини, між якими роблять тік для обмолоту збіжжя. Такі стодоли збудовані подібно, як на стайні, не раз крім соломи і збіжжя слугують для зберігання сіна і хліборобських знарядь праці. Дехто там переходує вози, плуги, борони та інше господарське знадіб'я у спеціально для цього прибудованих до хати або стодоли шоплах, які називаються піддашшям. Сіно переважно складають у стайнях» [2, с. 27].

На покутсько-гуцульському пограниччі стодола і стайня займала важливе господарське значення, і були в кожній садибі. Розміри, розміщення і покриття залежали від соціального статусу сім'ї. Також важливим є те, що відбувалося дотримання санітарно-гігієнічних норм, за якими стайня і хата були розділені, вони могли бути розташовані в одній лінії і під одним дахом, але як добудова.

Свиней відгодовували у спеціальних спорудах, які на Прикарпатті називають «кучами», а на Придніпров'ї й Лівобережжі – «саж». Комора теж важлива споруда у господарстві, вона призначалася для зберігання запасів зерна, господарського інвентарю та речей й вжитку. Переважно вона була при хаті, вхід з сіней, у Карпатах переважно з подвір'я [1, с.451].

На покутсько-гуцульській межі картоплю зимою тримають у земляних насипах у городі. Заможніші в своїх подвір'ях копають криниці, які викладені камінням, а згори деревом. Практично в кожному господарстві були «шопи», тобто навіси, там складали дрова та різний реманент. Сіно зберігали в оборозі – споруда з чотирьох стовпів і зверзу дах.

Комплексно завершало садибу огорожа, її робили з ліщини, верби, осики або смереки. На в'їзді в подвір'я розташовувалися ворота, з лат або плетеної лози, а також звичайний перелаз з дощок.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що до традиційного комплексу господарських споруд на покутсько-гуцульському пограниччі входили: стайня (хлів), стодола (клуня), комора, шопи, оборіг, огорожа. Дані об'єкти виконували важливу роль в господарстві. Там знаходились свійські тварини, відповідно було і місце де зберігалась для них їжа на осінньо-зимовий період. Були спеціально відведені місця для реманенту, побутового приладдя. Все це в цілому утворювало традиційну садибу.

Список використаних джерел:

- [1] Павлюк С.П.(ред.) (2006). Українське народознавство. Київ: Знання.
- [2] Юзеф Шнайдер.(2017) Печеніжинські люди (1904). Етнографічний нарис. Івано-Франківськ: Фоліант.
- [3] Гошціцька Т.Б.(2011) Традиційні господарські споруди на пограниччі Бойківщини та Підгір'я (середина ХІХ — перша половина ХХ ст.). Народознавчі зошити. (5), 777-796.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.106

ІСТОРИКО-ПОРІВНЯЛЬНИЙ МЕТОД, В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ «ЗАХІДНОГО ЕЗОТЕРИЗМУ» У МАКРОІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ

Помазан Дмитро Юрійович

аспірант, кафедри Історії, Археології та Філософії
*Мелітопольський Державний Педагогічний Університет
ім. Б. Хмельницького, Україна*

Науковий керівник: Гудзь Віктор Васильович

доктор історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії, археології та філософії
*Мелітопольський Державний Педагогічний Університет
ім. Б. Хмельницького, Україна*

Одним із актуальних та сучасних міжгалузевих напрямів науки вважається дослідження «Західного езотеризму», як самостійної дисципліни. За останні роки, цей процес настільки поглибився, що в ряді Європейських країн були відкриті кафедри, що спрямовані, на студіювання цього феномену. Втім, розробка принципів, підходів та методів, в рамках цієї дисципліни займає одну з ключових позицій. Через те, що вивчення Західного езотеризму, доволі молодий науковий напрям, дуже важливо розробити дієвий комплекс методологічних інструментів. Зокрема, піонерами академічного дослідження Західного езотеризму, як окремого напрямку науки вважаються А. Фавр та В. Ханеграфф (Bogdan, 2004, р. 5). Проте, переважна більшість сучасних науковців, враховували специфіку нової дисципліни та намагалися створити нові унікальні методи, або повністю переробити старі методологічні підходи. Доволі яскравим прикладом, цього процесу доречно вважати створення А. Вірслуісом методу «симпатичного емпіризму» та впровадження його в дослідницьку систему Західного езотеризму (Versluis, 2002).

Водночас, на нашу думку, для ефективного розвитку методологічного інструментарію нової дисципліни, варто не тільки створювати нові методи, але і залучати вже існуючі підходи. Зокрема, одним з ключових елементів вивчення феномену езотеризму є історична наука. Саме завдяки історизму, дослідники мають змогу створити певну хронологічну систему та розглянути послідовно етапи становлення, цього явища. Через це, інтегрування спеціально-історичних методів у парадигму студіювання Західного езотеризму є край важливим. Наприклад, В. Ханеграфф зазначає, що в ряді дослідницьких концепцій, виникають проблеми саме з історичними принципами та методами

(Hanegraaff, 2013, p. 9-10).

Одним з класичних методів історичної науки є історико-порівняльний, що на нашу думку, має великі перспективи, для вивчення Західного езотеризму, перш за все, як загального релігійного явища. Фактично, порівняльний метод, був одним з перших, в інтелектуальному інструментарії людства. Головним базисом цього методу – є аналогії, які можна знайти в різноманітних онтологічних та гносеологічних вимірах. Стиль мислення «аналогіями» дозволяє переносити певні характеристики одного об'єкта, на іншій, з метою порівняння. Втім, звичайного пошуку схожих елементів об'єкту, недостатньо, для глибинного вивчення. Тому, для потреб науки, вказаний метод був вдосконалений, згідно вимог, гуманітарних дисциплін. Історична наука, не є виключенням і активно використовує цей підхід. Популярність цього методу серед істориків, зумовлена тим, що він дозволяє порівнювати широкий спектр феноменів та явищ, в хронологічному контексті. Проводити дослідження явища можливо, як в локальному, так і в глобальному вимірі. Історико-порівняльний метод дозволяє проводити аналогії між культурами, державами, політичними системами, релігійними культурами та іншими феноменами. Значну популярність, названий метод отримав серед істориків, школи «Анналів». Наприклад, видатний вчений Ф. Бродель, що зробив «революцію» в дослідженні соціально-економічної історії, активно використовував порівняльний метод та зробив його популярним (Alekseev, 2014, p. 394-396).

Водночас, для ефективного інтегрування цього методу, а також більш комплексного студювання Західного езотеризму, необхідно враховувати специфіку дисципліни та езотеричного знання в цілому. Наприклад, Х. Богдан аналізуючи дослідницькі парадигми, висвітлює ряд специфічних ознак езотеричної традиції, які визначені вченими. Зокрема, Ханеграфф, наводить ряд характеристик езотеричної традиції. По-перше, окультні ідеї та світоглядна модель езотеризму, має динамічний характер, через що, постійно перетворюється. Доволі яскраво, цей феномен виражений у порівняльному аналізі езотеричних ідей епохи Відродження та Вікторіанського періоду, де під впливом зовнішніх тенденцій формувались зовсім інші світоглядні моделі (Bogdan, 2004, p. 13). По-друге, Західний езотеризм, як форма альтернативної релігії був продуктом впливу саме християнської сакральної системи. Проте, згодом, для Європейців стали доступні «східні» релігійні моделі, що кардинально вплинуло, на зміст езотеричної традиції. Тому при вивченні окультизму, дуже важливо враховувати фактор впливу, як традиційної форми релігії, так і альтернативної, в географічних та хронологічних межах дослідження (Bogdan, 2004, pp. 13-14). По-третє, крім сакральних систем, на формування езотеричних концепцій впливали такі ідейні фактори, як наука та мистецтво, що в свою чергу демонструє відкритість окультних концепцій, для впливу різноманітних тенденцій. Доволі, показовим є вплив «теорії Дарвіна», на становлення езотеричного руху Західної Європи у XIX ст. (Bogdan, 2004, p. 15).

Враховуючі, принципи езотеричного знання, що наводять дослідники, дозволяють зробити загальний контур специфіки, даного феномену та залучити до процесу його дослідження історико-порівняльний метод. На нашу думку, доречно розглянути застосування методу, на глобальному - макрорівні. До

макрорівня, варто віднести такі елементи езотеричного знання: вплив культурної парадигми регіону, особливості релігійної моделі, суспільно-політичні процеси в соціумі, а також особливості світоглядних тенденцій. Як продемонстрував досвід Ф. Броделя в дослідженні соціально-економічних процесів, історико-порівняльний метод, дозволяє максимально ефективно знайти аналогії та спільні характеристики, на глобальному рівні (Alekseev, 2014, p. 395). Наприклад, однією з малодосліджених тем є так званий «Східний» езотеризм та його взаємодія із Західною формою. Взагалі, «релігійний трансфер» між різними культурними моделями – є доволі перспективним напрямом дослідження (Hanegraaff, 2013, pp. 14-16).

Нажаль, формат доповіді, не дозволяє глибоко розкрити обрану тему. Проте, наведені вище факти дозволяють зробити висновок, що історико-порівняльний метод, в рамках студювання Західного езотеризму може бути ефективно застосований, для знаходження аналогій та порівняння різних сакральних систем, окультного характеру, на рівні макроісторії. Дана тема, потребує більш детального вивчення та доповнення, в рамках міждисциплінарного дослідження Західного езотеризму.

References:

- [1] Теория и методика истории: учебник, для вузов / В. В. Алексеев и др. Волгоград: Учитель, 2014. 504 с.
- [2] Bogdan, H. (2007). *Western Esotericism and Rituals of Initiation*. New York: SUNY, 236 p.
- [3] Hanegraaff, W. J. (2013). *Western esotericism: a guide for the perplexed*. London: Bloomsbury Academic.
- [4] Versluis A. (2002). *What is esoteric? Methods in the Study of Western*. URL: <https://ru.scribd.com/document/436257617/Versluis-2002-What-is-Esoteric-Methods-in-the-Study-of-Western>

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.107

БУДІВНИЦТВО ТА РИНОК НЕРУХОМОСТІ. ПРОБЛЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Кобзан Сергій Маркович

канд. тех. наук, доцент,

доцент кафедри земельного адміністрування та ГІС

Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова, Харків, Україна

Поморцева Олена Євгенівна

канд. тех. наук, доцент,

доцент кафедри земельного адміністрування та ГІС

Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова, Харків, Україна

Анотація. Метою статті є проведення дослідження впливу факторів на вартість нерухомості при будівництві нових об'єктів. Проведено дослідження ринку оренди та ринку продаж м. Харкова. Визначено вплив різних груп факторів. Актуальність дослідження полягає у визначенні факторів та проведеній повній та більш вдосконалена класифікації факторів що впливають на ринкові ціни у сучасному міському господарстві. Визначається питання залежності вартості оренди або вартості житла окремих сегментів ринку від місця розташування. Досліджено фактори, які суттєво впливають на ринкову вартість нерухомості при постійних витратах на будівництво. Зроблено висновки щодо різних груп факторів на вартість нерухомості та взаємодію і взаємний вплив зовнішніх та внутрішніх факторів саме на вартість нерухомості при її будівництві

Ключові слова: нерухомість, нерухоме майно, ринок нерухомості, будівництво, оренда, продаж, класифікація факторів впливу на вартість, ГІС модель, міське господарство.

Постановка проблеми. Сьогодні, дуже стрімко розвивається будівництво взагалі та будівництво житлової нерухомості. Вартість будівельно-монтажних робіт постійно зростає, зростає вартість паливно-мастильних матеріалів, також постійно зростає заробітна плата працівників [1]. Усе це значним чином впливає на собівартість будівництва та вартість нерухомого майна, постійно збільшуючи ринкову вартість на ринку нерухомості в цілому. Тому, дуже важливою та актуальною проблемою для досліджень є визначення факторів, які впливають на ринкову вартість нерухомості та визначення їх впливу.

Дуже важливим та актуальним є визначення груп факторів впливу на вартість нерухомого майна та їх взаємодія. Показники опосередкованої вартості спорудження житла за регіонами України зростають рік від року [2, 3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Стрімкий розвиток будівельної

галузі та усієї інфраструктури міського господарства стимулює розвиток ринку нерухомості в цілому. Розвиток сучасного ринку нерухомості є основним для розвитку міського господарства [2]. На сьогодні, маємо значний вплив будівельних компаній на розвиток як первинної нерухомості, так і на ціноутворення на вторинному ринку нерухомості. Резонним виглядає факт того, що будівельні компанії бажують отримувати максимальні прибутки [4, 5]. Для визначення забудовником оптимальної ринкової вартості нерухомості на старті продаж та на різних етапах будівництва, потрібно враховувати багато факторів впливу. Дослідженням цих проблем займаються такі дослідники як Шелаєв В. М., Мамонов К. А., Воронін В. О., Шипулін В. Д. [6].

Предмет та завдання досліджень. Галузь будівництва та ринок нерухомості функціонують під впливом ряду взаємопов'язаних та взаємовпливаючих факторів. При будівництві нерухомого майна при формуванні точної (не заниженої або завищеної) ринкової вартості обов'язково необхідно враховувати усі групи факторів. Це важливо саме на етапі будівництва[6]. Саме тому, вкрай важливо провести дослідження цих факторів, та визначити всі залежності на діючому ринку нерухомості міста.

З графіка, наведеного на рисунку 1, можна чітко побачити, який значний вплив мають різні групи факторів на формування ринкової вартості нерухомості у проміжку часу [7].

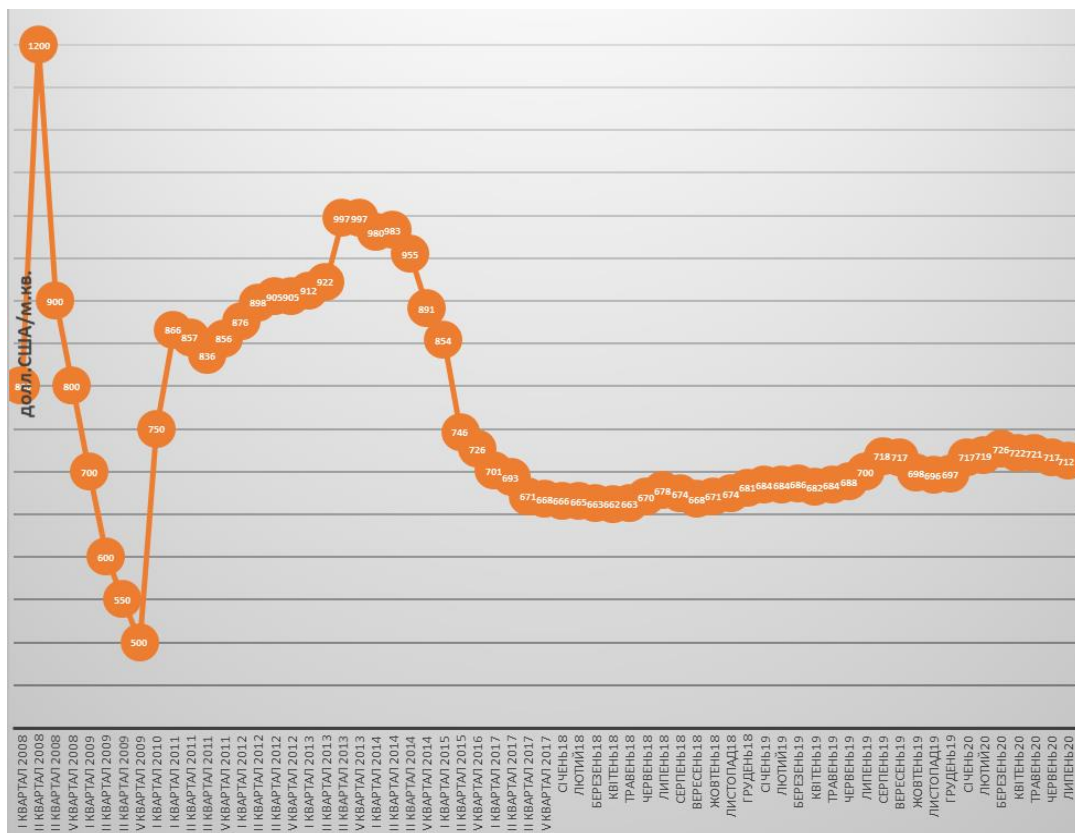

Рис. 1. Динаміка зміни ринкової вартості нерухомості м. Харкова у часі з 2008 року по 2020 рік

Виклад основного матеріалу. На даний час у будівельній галузі спостерігається підвищена активність. Також спостерігається підвищення активності на ринку нерухомості та зростання цін на житлову нерухомість у 2020 році [4, 7]. За результатами проведених досліджень ринку оренди житлової нерухомості у м. Харкові та ринку продаж станом на IV квартал 2020 року було розроблено карту залежності вартості оренди на нерухоме майно від місця розташування по районах міста. Аналітику цін було проведено за різними сегментами ринку: 1, 2, 3 - кімнатні квартири та за місцезорозташуванням.

Для подальшого аналізу та отримання результатів досліджень було проведено класифікацію факторів, які впливають на кінцеву вартість нерухомості на ринку. У результаті було виділено дві групи факторів за впливом на ринок нерухомості:

1. Внутрішні.
2. Зовнішні (стосовно країни або регіону).

Надалі внутрішні фактори було розділено ще на 7 груп факторів:

1. Ринкові:

- попит і пропозиція;
- термін експозиції;
- еластичність ринку;
- взаємозв'язок первинного і вторинного ринків нерухомості.

2. Політичні:

- соціально-економічна спрямованість політики правлячої партії;
- частота проведення передвиборчих компаній;
- політика уряду в галузі економіки – нормативно-законодавчі акти, що стосуються сегментів ринку нерухомості (ринку житла, комерційних приміщень, ринку землі та інше);

- політика місцевих органів влади щодо ринку нерухомості та ринку землі;

3. Економічні:

- економічний рівень розвитку країни;
- темпи зростання валового національного продукту;
- кредитно-грошова політика (особливо в області іпотечного кредитування);

- темпи інфляції;

- коливання ділової активності;
- зайнятість населення;
- купівельна спроможність населення.

4. Соціальні – представлені різними аспектами соціально-економічної структуризації населення (соціально-професійні, соціально-споживчі, за рівнем доходів, житлові умови).

5. Демографічні:

- загальна чисельність населення;
- приріст населення;
- рівні народжуваності і смертності;
- щільність населення, міграції, ступінь урбанізації територій.

6. Природно-географічні – клімат, рельєф, природні ресурси, екологія.

7. Науково-технічні – фактори, що впливають на технологію і організацію будівництва (визначають параметри собівартості на первинному ринку житла).

Щодо зовнішні факторів, то це фактори, які впливають на регіональні ринки і пов'язані з тенденціями розвитку світових ринків нерухомості та світової банківської і фінансової систем.

Для дослідження факторів впливу на вартість об'єктів на ринку нерухомості дуже важливим є правильне визначення впливу будь-якого з цих факторів. При цьому всі фактори впливають на ринок нерухомості завжди у взаємодії.

По терміну дії фактори впливу можна поділити на три групи:

1. Довгострокові:

- загальні обсяги будівництва в м. Харкові;
- попит / пропозиція на квартири в сегменті (первинне / вторинне);
- динаміка середніх цін в сегменті (бізнес, економ); середня в локації (первинне / вторинне);

- умови розстрочки конкурентів, умови кредитів;

- показники об'єкта, локації;

- інфраструктура об'єкта;

- якість обробки, будматеріалів, технологій;

- функціональність, додаткові послуги;

- юридичний статус.

2. Середньострокові:

- інфляція;

- курс долара;

- середня заробітна плата; мінімальна заробітна плата;

- споживчий кошик;

- облікова ставка НБУ;

- середньозважена ставка за депозитами фізичних осіб;

- транз-акційні витрати;

- вартість комерційних послуг;

- вартість матеріалів;

- вартість енергоносіїв;

- оподаткування юридичних осіб;

- середня процентна ставка по іпотеці, обсяги кредитування, доступність кредитів.

3. Короткострокові:

- планова дохідність 1 м².

- кількість локацій в м. Харкові;

- своєчасність здачі об'єктів, відставання від графіків будівництва.

У якості прикладу можна навести залежність вартості оренди в залежності від місцезорозташування та вартості нерухомості. На рисунку 2 наведена помічена тенденція щодо вартості оренди нерухомості, яка збільшується від віддалених районів до центральних.

Рис. 2. Геоінформаційна модель середньої вартості оренди нерухомості станом на IV квартал 2020 року

Таж сама тенденція просліджується і за вартістю продажу об'єктів нерухомості. У таблиці 1 наведено залежність вартості нерухомого майна від району розташування. З наведених даних видно, що мінімальна вартість у віддалених районах і максимальна – у центральних районах та районах наближених до центру. Дослідження залежності вартості нерухомого майна на вторинному ринку житлової нерухомості по м. Харкову проведено за даними IV кварталу 2020 року.

Таблиця 1

Вартість пропозиції 1 м² житла по місту Харкову

Назва району	1-кімн. квартири			2-кімн. квартири			3-кімн. квартири			Середня вартість за 1 м ² по районах
	мін	серед	макс	мін	серед	макс	мін	серед	макс	
Олексіївка	743	812	880	790	895	1000	750	875	1000	861
Салтівка	800	915	1030	560	805	1050	600	875	1150	865
Пн. Салтівка	700	800	900	600	745	890	700	795	890	780
Н. Будинки	720	785	850	590	790	990	680	965	1250	847
П. Поле, Сос. Горка	757	1008	1258	780	990	1200	700	875	1050	958
Гагарина	700	955	1210	680	885	1090	800	950	1100	930
Спортивна, Зах. України	610	780	950	650	1045	1440	780	880	980	902
Одеська	600	790	980	600	745	890	520	755	990	763

Продовження табл. 1

Назва району	1-кімн. квартири			2-кімн. квартири			3-кімн. квартири			Середня вартість за 1 м ² по районах
	мін	серед	макс	мін	серед	макс	мін	серед	макс	
Центр. Ринок, Південний вокзал	610	715	820	480	750	1020	650	785	920	750
Новожаново, Москалівка	600	695	790	595	678	760	600	650	700	674
ХТЗ, Рогань, сел. Східне	628	704	780	580	715	850	590	695	800	705
Х. Гора	657	774	890	710	955	1200	850	975	1100	901
Жуковського, Шишківка	800	875	950	590	795	1000	820	960	1100	877
Центр,Нагорний, Держпром	850	1296	1742	880	1145	1410	900	1200	1500	1214
Середня вартість за 1 м ² по Харкову	698	850	1311	835	853	1205	825	874	1250	859

За даними таблиці 1 побудовано діаграму рейтингу районів (рис. 3), розташованих від найдорожчих до найдешевших [4, 7, 8], що наглядно показує залежність вартості нерухомого майна від місця розташування.

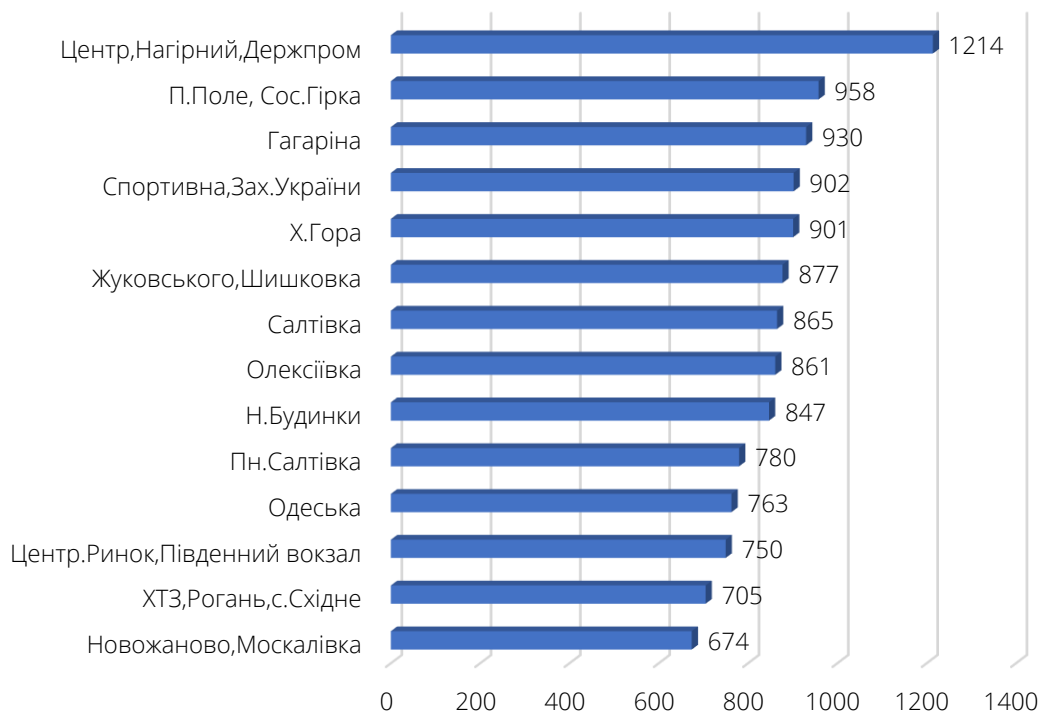

Рис. 3. Рейтинг залежність вартості нерухомого майна по районах м. Харкова

Після проведення дослідження впливу інфляції на вартість об'єктів нерухомості було створено графіки зміни індексу інфляції та вартості об'єктів нерухомості (рис. 4) [9].

Графік середньої вартості 1 м.кв. по відношенню до індекса інфляції

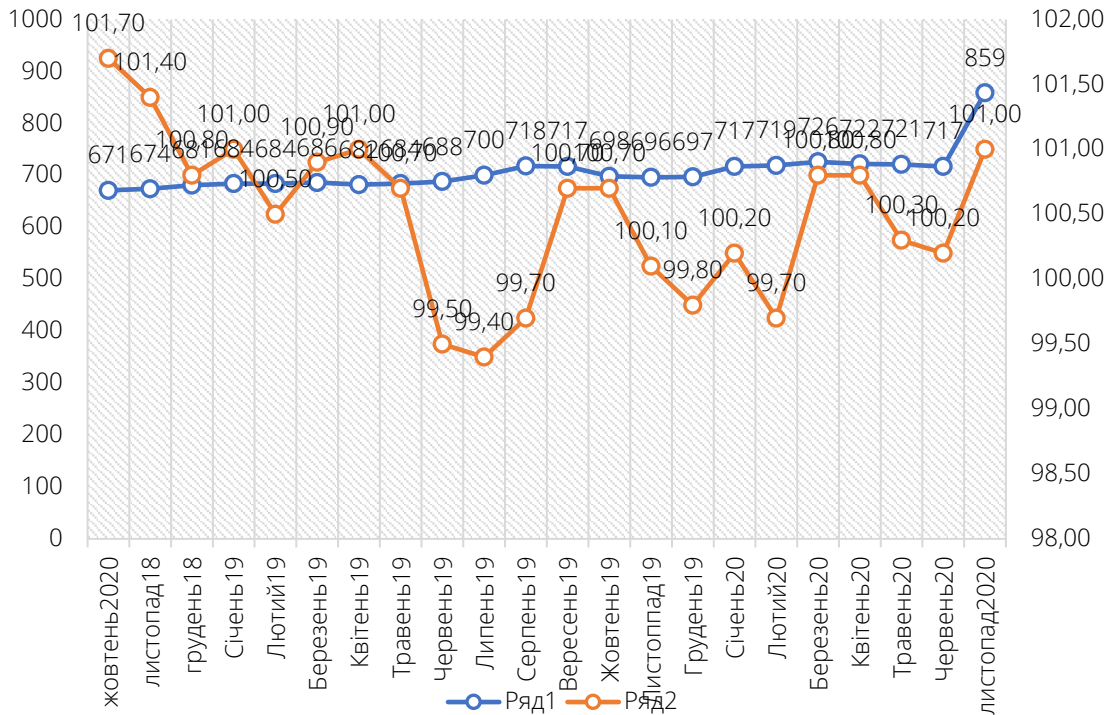

Рис. 4. Залежність зміни індексу інфляції та вартості об'єктів нерухомості

З наведеного графіку видно, що зміна індексу інфляції повторює зміну вартості середнього показника 1 м² нерухомого майна по місту Харкову.

Результати. 1. Проведено аналіз ринку нерухомості міста Харкова. На прикладі вартості орендованого житла визначена орендна ставка та побудована геоінформаційна модель залежності вартості оренди від місця знаходження.

2. Запропоновано вдосконалити класифікацію факторів, що впливають на вартість нерухомості в процесі будівництва.

3. Проведено дослідження впливу факторів на вартість оренди житла за місцезнаходженням.

4. Проведено дослідження впливу факторів на вартість продажу житла за місцезнаходженням.

5. Досліджено взаємодію цін та інфляції на ринку нерухомості на прикладі міста Харкова.

Висновки. У результаті проведених досліджень було зроблено висновок щодо вартості нерухомості та тенденцій подальшого розвитку ринку нерухомості та будівельної галузі в цілому. Найбільш сильний вплив на ринок нерухомості надають економічні, політичні та ринкові чинники. Особливий вплив створюють наступні зовнішні чинники:

- обвал світових фондових ринків і початок світової економічної кризи;
- пандемія коронавірусу і введення карантину в Україні з 12.03.2020 р. ;
- друга та третя стадії пандемії та введення карантинних заходів в Україні

та світі;

- зростання курсу гривні до долара США з 23,7 грн/\$ на початку січня 2020 р до 26,9 грн/\$ в кінці червня і далі до 28,5 грн/\$ станом на кінець 2020 року.

Саме під впливом цих факторів у 2021 році будуть формуватися тенденції розвитку ринку нерухомості.

Список використаних джерел:

- [1] Сайт «Міністерство розвитку громад на території України». (2020). Вилучено з <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/building/pricing/tsinoutvorennya/pro-pokaznyku-oposeredkovanoyi-varto>.
- [2] Воронін, В. О., Лянце, Е. В., Мамчин, М. М. (2014). Аналітика ринку нерухомості: методологія та принципи сучасної оцінки: монографія.
- [3] Кобзан, С. М. (2019). Формування ринку нерухомості: практичні аспекти та особливості оцінки: моногр. – Київ: Юрінком Інтер.
- [4] Сайт «Харьковское инвестиционное агентство недвижимости». (2020). Вилучено з <http://xian.com.ua/uk/statistics-and-analytics>.
- [5] Аналітика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://olimp.net.ua/interaktivnaya-karta-kharkovskoj-oblasti/kharkov/>
- [6] Мамонов, К. А., Ачкасов, А. Є., Шипулін, В. Д. та ін. (2015). Особливості геоінформаційного моделювання, земельного адміністрування та оцінки міського середовища : монографія. Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова.
- [7] Сайт «Инвестиционный портал In Ventyre» (2020). Вилучено з <https://inventure.com.ua/en/news/ukraine/real-estate-market-overview-for-2018>.
- [8] Сайт «Global Property Guide» (2020). Вилучено з <https://www.globalpropertyguide.com/Europe/Ukraine>.
- [9] Сайт «Харьков Риэлтер» (2020). Вилучено з <https://kharkov-realter.com.ua/novosti>.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.108

ОСОБЛИВОСТІ ІКОНОПИСНОЇ МАНЕРИ І. ЇЖАКЕВИЧА СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ НА ПРИКЛАДІ ІКОНИ «СВЯТИЙ ТРИФОН» (ЦЕРКВА ПОКРОВА ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ, ПРІОРКА М. КИЇВ)

Шашкова Агнета Олександрівна

аспірантка кафедри теорії та історії мистецтва

Національна академія мистецтва та архітектури (М. Київ), Україна

Науковий керівник: Тимченко Тетяна Ростиславівна

Кандидат мистецтвознавства, доцент

Завідувач кафедри техніки та реставрації творів мистецтва

Національна академія мистецтва та архітектури (М. Київ), Україна

Анотація: в статті розглянуто особливості авторської манери І. Їжакевича в іконописі середини ХХ століття на прикладі ікони «Святий Трифон» (1943-1945 рр.) із Церкви Покрова Пресвятої Богородиці на Пріорці. На основі порівняльного аналізу визначаються особливості зображення головних та другорядних фрагментів, а також основні художні прийоми, що використовував іконописець. Зважаючи на помічені спільні риси, проводиться паралель між іконописними та ілюстративними творами мистця означеного періоду, встановлюються причини їх взаємовпливу.

Ключові слова: І. Їжакевич, іконопис, манера, композиція, художній прийом, ілюстрація.

І. С. Їжакевич – відомий український іконописець, який на початку ХХ століття розписав багато храмів на території України. Працював мистець і в станковому живописі, ілюстрації, створив ряд панно для українських музеїв. Дослідженню його творчості (здебільшого ілюстративній та станковій) присвячено чимало праць мистецтвознавців. Проте досі малодослідженою є важлива сторінка творчості мистця – створення ікон для київських храмів (1940 – 1960-ті роки) в часи знаходження території України в складі СРСР, що відомі несприйняттям релігії та нищенням пов'язаних з нею пам'яток.

Слід зазначити, що історія досліджень іконописної спадщини мистця почалась із здобуттям Україною незалежності. Більшість досліджень присвячена розпису храмів Києво-Печерської Лаври (на початку ХХ століття). Так, дослідниця О. Пітателева займалась вивченням розписів Трапезної церкви.[1]. Знаходимо й поодинокі згадки про інші сакральні твори початку ХХ ст. – як то розписи та ікони для церкви Святого Георгія меморіалу «Козацькі могили» в селі Пляшева [2]. Появу ж відомостей про створення І. Їжакевичем

ікон для київських храмів в середині ХХ ст. (церкви Покрова Пресвятої Богородиці на Пріорці, Свято-Макарієвського храму на Татарці та Покровської Подільської церкви) спостерігаємо лише останні роки [3, 4]. Однією з перших публікацій, в якій знаходимо відомості про ікони І. Їжакевича в церкві Покрова на Пріорці, є колективна праця «Покровская церковь на Приорке (к 110-летию со дня основания)», в якій основне мистецтвознавче дослідження належить О. Лопухіній [5]. Проте іконопис І. Їжакевича середини ХХ століття все ще лишається малодослідженим та потребує більш ґрунтовних, а також вузькоспеціалізованих досліджень. Наразі майже не дослідженою є живописна манера художника, особливо її відмінні риси в пізній період творчості (середина ХХ століття). Тож саме особливостям живописної манери І. Їжакевича в іконописі середини ХХ століття присвячене дане дослідження.

І. Їжакевич є мистцем, чий творчий шлях припадає на межу двох – ХІХ та ХХ – століть. Саме тому живописна манера іконописця об'єднала в собі особливості іконописної та живописної традиції обох століть. Так, художник гармонійно поєднує майстерний гризайльний пропис (спадок класичної тристадійної техніки олійного живопису) із тими новаціями, якими збагатив живописну традицію імпресіонізм – вільним мазком, ефектами освітлення, дзвінким кольором. Також нами було виявлено, що живописна манера ікон І. Їжакевича 1940–1960-х рр. дещо відрізняється від ікон та розписів початку ХХ століття. За рядом живописних прийомів ікони середини століття значно ближчі до станкових творів мистця, з чого можна висловити припущення про взаємовплив творчості у світських жанрах (станковий живопис та живописні ілюстрації до літературних творів) та іконописі І. Їжакевича у повоєнний період.

Для аналізу особливостей манери мистця нами було обрано один з еталонних творів І. Їжакевича середини ХХ століття – «Святий Трифон» (94,7х68,7 см.) (іл. 1). Ікона була написана для церкви Покрова Пресвятої Богородиці на Пріорці приблизно у 1943–1945 роках і донині перебуває в цьому діючому храмі. На жаль, точної дати написання ікони поки не вдалось встановити, підпису з лицевого боку вона не має, а зворотний ми не мали можливості побачити, адже ікона наразі знаходиться в глухому кіюті. Зазначимо, що відсутність підписів на іконах І. Їжакевича є також наслідком нелегких часів, в які вони були створені (роки Другої світової війни, яким передували численні антирелігійні репресії). Проте, на одній з ікон все ж таки вдалося віднайти підпис зі зворотного боку – це «Покрова Пресвятої Богородиці» (метал, олія). Однак немає сумніву, що ікона «Святий Трифон» була написана саме І. Їжакевичем, адже в її стилістиці та манері написання упевнено упізнається його авторство.

Зазначимо, що за рівнем майстерності, ступенем збереженості та безсумнівним одноосібним авторством І. Їжакевича еталонними іконами слід вважати також ікони Свято-Макарієвського храму («Святий Пантелеймон», «Святий Іоанн воїн», ікона Богоматері «Несподівана Радість», ікона «Святий Микола Мокрий» та невелика ікона «Святий Макарій»). Однак ми обрали саме цю ікону через наочну аналогію манери виконання сцен життя святого в клеймах із ілюстративними творами мистця.

Основою ікони «Святий Трифон», на нашу думку, через відсутність паволоки та будь-якої фактури, може бути металева пластина. Відомо багато

Рис. 1. Ікона «Святий Трифон». Церква Покрова Пресвятої Богородиці (м. Київ)

ікон І. Їжакевича, в яких за основу обрано саме металеву пластину. До прикладу, всі зазначені вище ікони з Макарівського храму (окрім «Святого Макарія», який виконано на дерев'яній основі) мають основи з металу. Відомі приклади металевих основ ікон І. Їжакевича початку ХХ століття (Києво-Печерська Лавра) [6].

В іконі «Святий Трифон» під шаром живопису проглядається сіра імприматура, поверх якої виконано гризайльний підмальовок. У центрі композиції відтворено поясне зображення святого, що тримає у руках символ

мучеництва – хрест. Зверху над ним, в оточенні хмар, – Святий Дух у вигляді білого голуба, вписаного у подвійне коло з восьмикутною зіркою всередині. Справа і зліва, також в оточенні хмар, зображено Богоматір та Ісуса Христа, що дивляться вниз, над кожним з Них – по три херувими. Подібну композицію верхньої частини знаходимо в іконі з іконостасу з цього ж храму – «Святий Миколай». Схожі зображення херувимів також зустрічаємо в інших іконах І. Іжакевича («Покрова Пресвятої Богородиці» (на дереві), «Покрова Пресвятої Богородиці (на металі), «Преображення Господнє» та ін.).

Обабіч від святого розташовані зображення чотирьох житійних сцен у архітектурному обрамленні – випасу гусей, зцілення хворих, подання нужденним та мученицької смерті святого Трифона, а також дві прямокутні вставки з написом молитви до нього. В нижній частині відтворено диво, що традиційно пов'язують зі святим, – поміч в пошуках кречета сокольничому Трифону Патрикееву, який впустив його під час охоти та мав за це скласти голову. Сюжети композиційно виважені, написані загальними плямами, не скуто, однак з доречною для другорядних зображень ненав'язливою деталізацією. Подібна манера написання іконописцем другорядних сцен чи образів відрізняє ікони І. Іжакевича від традиційного іконопису, в якому (як правило) з педантичною ретельністю прописувався кожен образ, що створювало враження декоративності та площинності зображення.

Більш ретельно, з деталізацією написаний образ св. Трифона, особливо лик та руки, натомість сцени в клеймах – в легкій етюдній манері, і це створює абсолютну гармонію, оскільки клейма не відвертають уваги від центрального образу. Ніщо не відволікає глядача від споглядання світлого та прекрасного лику юного святого. Слід зазначити, що типаж святого Трифона має схожість з іншим юнаком, якого зобразив І. Іжакевич для Свято-Макарівської церкви, – святим Пантелеймоном. Обидва образи юнаків виконані в традиції національно-романтичного стилю українського іконопису, до якої відноситься творчість І. Іжакевича. Романтизму відповідає й колірна гама, що була притаманна іконописцю: рожево-фіолетові, жовто-гарячі, блакитні та лимоніві – кольори заходу та сходу сонця.

Лик св. Трифона написано щільним шаром фарби, однак поверхня його гладенька, що вимагає неабиякої вправності. Зони світла виконано в холодній рожево-фіолетовій гамі, тінь – навпаки, тепла, вохристо-зеленувата. Іконописець вправно володів вмінням м'якого переходу між тепло-холодними колірними тонами, що говорить про вплив імпресіонізму. Тональні відношення між світлом та тінню максимально наближені, неконтрастні, тому складається враження, що святий знаходиться в атмосфері м'якого вранішнього освітлення. Загалом живопис багатий колірними відтінками, при цьому їх достатньо гармонійне поєднання створює спокійний колорит.

Проаналізувавши творчий доробок мистця, ми зробили висновки, що вплив на зрілу манеру іконописця слід шукати в його світських творах, особливо численних ілюстраціях, які І. Іжакевич створював протягом всього життя.

Перше, на що слід звернути увагу, – це подібність композиційних рішень в ілюстративних та сакральних творах. Так, І. Іжакевич часто в своїх творах використовував наступний композиційний прийом: головне зображення

розміщувалось близько до центру, умовний зоровий перехід до нього йшов через лівий чи правий нижній кут, при цьому в означеному куті автором розміщувались другорядні персонажі (що, як правило, дивились на головного персонажа в центрі). Мистецтвознавиця М. Ковалевська також влучно зауважила цю особливість: «.....Іжакевич особливо вміло використовує свій улюблений композиційний прийом: переносить центр композиції головним чином на полуторний план, а перший план заповнює або якоюсь постаттю, або річчю, що супроводжує тему.....» [7]. До подібних же композиційних рішень іконописець вдався при створенні зображень в клеймах ікони «Святий Трифон» (особливо це помітно в сценах «Зцілення хворих» та «Подання нужденним») (іл. 2)

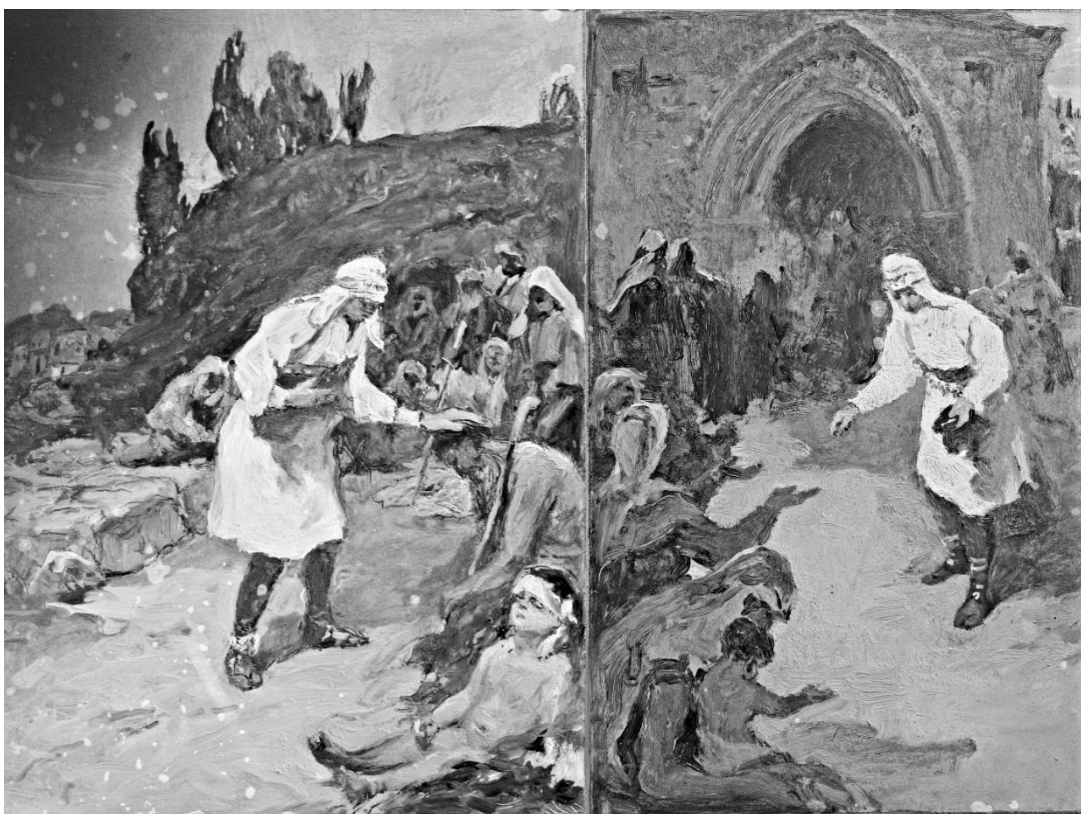

Рис. 2. Сцени «Зцілення хворих» (1) та «Подання нужденним» (2).
Ікона «Святий Трифон»

Аналогічні композиційні рішення знаходимо й в окремих ілюстраціях І. Іжакевича до «Енеїди» І. Котляревського (іл.3). Важливо враховувати, що над зображеннями до «Енеїди» мистець працював майже одночасно зі створенням ікон для церкви Покрова на Пріорці. Відомо, що «Енеїда» вийшла друком у 1948 році, і саме в часи Другої світової війни І. Іжакевич працював над ілюстраціями до неї. М. Ковалевська зауважує на тому, що означені ілюстрації І. Іжакевича були першими, виданими в кольорі [7].

Але найголовніше, що об'єднує ілюстрації з житійними композиціями ікони «Святий Трифон», – це, безумовно, вільна манера виконання. Тут слід зауважити, що більшість ілюстрацій до «Енеїди» виконані І. Іжакевичем у співавторстві з

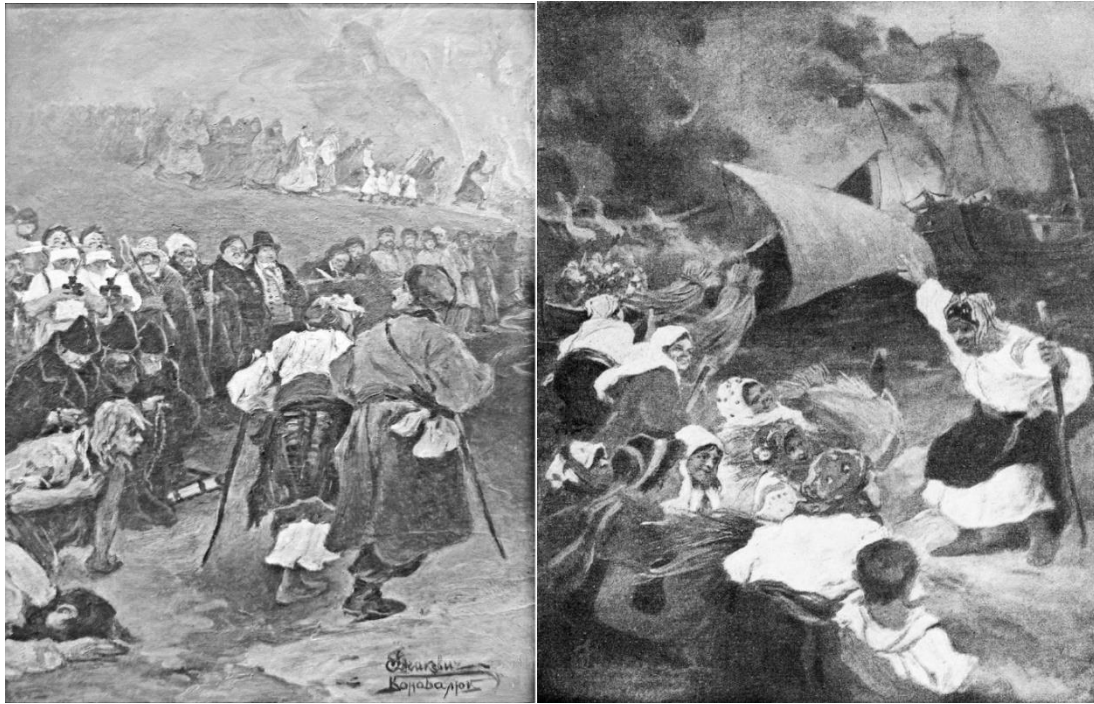

Рис. 3. Ілюстрації до Енеїди. Автори: І. Їжакевич, Ф. Коновалюк

Ф. Коновалюком. Також у співавторстві виконані окремі ікони храму Покрова на Пріорці. Проблема співавторства І. Їжакевича та інших майстрів в іконах означеного храму вже розглядалась нами [8].

Однак ікона «Святий Трифон», як вже було зазначено, є зразком еталонного живопису іконописця, що проявляється в повній відповідності до атрибутованих робіт І. Їжакевича – у типажі зображеного юнака, характерному малюнку кистей рук і очей, у бездоганному композиційному рішенні, колориті та професійному володінні анатомією та малюнком. Також еталонною – через одноосібне авторство І. Їжакевича, що підтверджується підписом, – можна вважати ілюстрацію до Енеїди «Троянці і Дідона» (іл. 4), яка дійсно відрізняється від інших (виконаних у співавторстві) бездоганною манерою виконання.

Підготовчий малюнок завжди відіграє значну роль у живописних творах майстра. Зважаючи на те, що живопис ікони «Св. Трифон» у цілому виконано напіврідкими фарбовими пастами, звивистим текучим мазком, навмисне залишені контури підготовчого малюнку м'яким графітним олівцем створюють де-інде додатковий цікавий ефект просвічування. (іл. 5) З напівпрозорими ділянками живопису контрастують ті, що нанесені пастозно, більш дрібним мазком (німб, білий одяг у клеймах, гуси)(іл.8). Серед основних художніх прийомів слід відзначити продавлювання тонким вістрям або графітним олівцем у рідкій, тільки-но нанесеній фарбі важливих елементів зображення: бганою одягу, гілок дерев, видовжених предметів (спис, весло), пір'я гусей тощо. Подібний прийом використовувався як іконописних, так і в ілюстративних зображеннях (іл. 6). Іноді ж олівцем, вже поверх просохлої фарби, художник створює дрібні деталі зображення (іл. 7). Такий несподіваний для іконопису прийом, як і продряпування, допомагав

художнику виокремити чи підкреслити необхідні елементи; він широко застосований у згаданій ілюстрації до «Енеїди» (іл.9 (2)) й, вважаємо, якраз і був розвинутий ним у цьому жанрі.

Рис. 4. Ілюстрація до Енеїди «Троянці і Дідона». Автор: І. Їжакевич

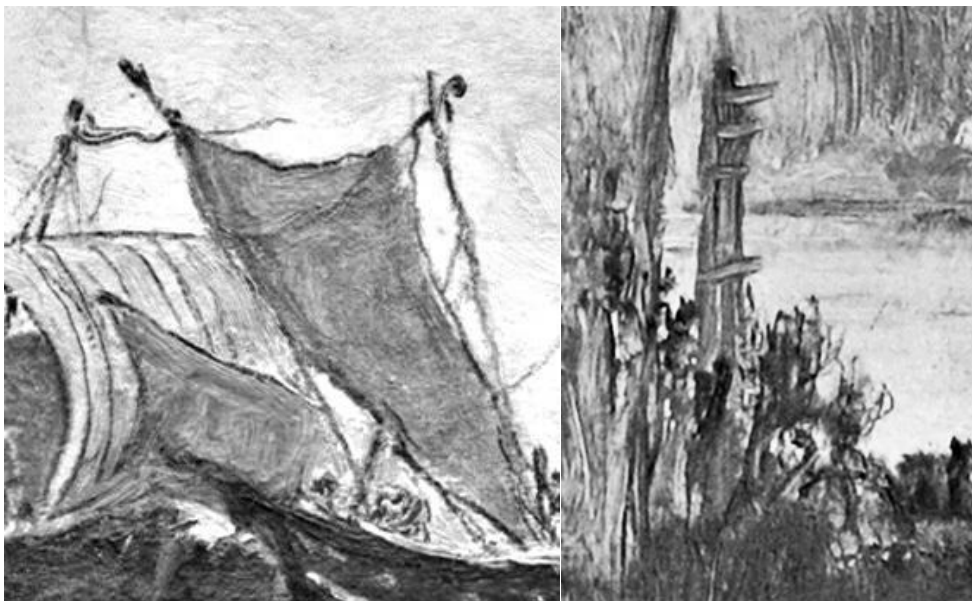

Рис. 5. Залишки підготовчого малюнку – графітного олівця, що просвічується крізь рідкий шар фарби. 1. Фрагмент іл. «Троянці і Дідона»; 2. Фрагмент ікони «Святий Трифон» – «Диво з кречетом»

Рис. 6. Сліди продавлювання тонким вістрям по непросохлій фарбовій суміші важливих елементів зображення.

1. Фрагмент «Диво з кречетом» ікона «Святий Трифон» – створення фактури дерева та гілок
2. Фрагмент «Троянці і Дідона» – створення складок на одязі.

Рис. 7. Сліди графітного олівця поверх просохлої фарби, з метою підкреслення / створення дрібних деталей. Фрагменти «Страта Св. Трифона» та «Випас гусей». Ікона «Святий Трифон»

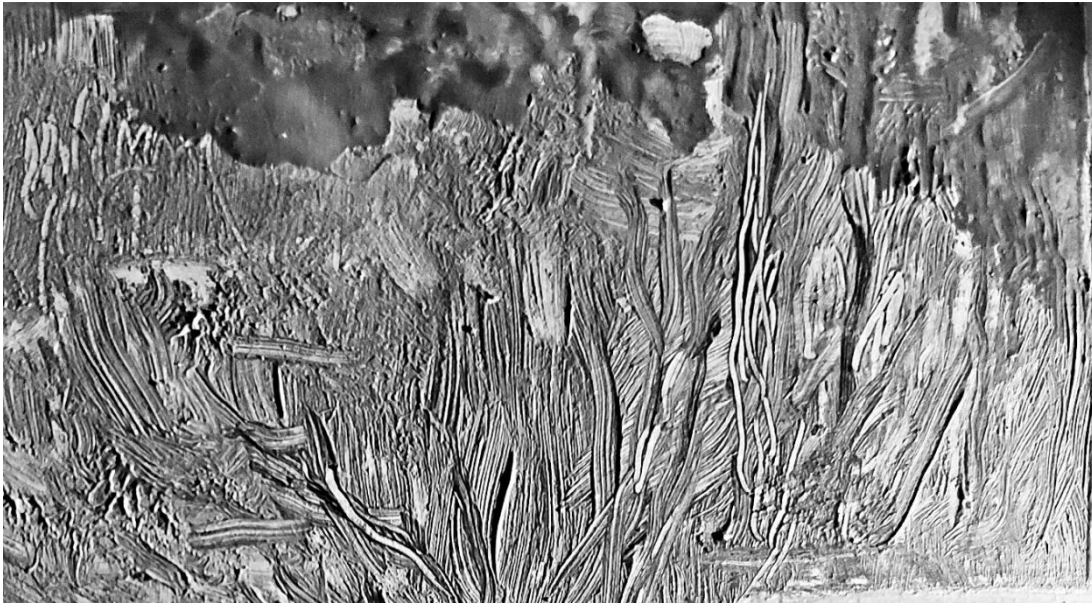

Рис. 8. Приклад контрасту між рідкою напівпрозорою фарбовою сумішшю та більш щільною (пастозною)

Рис. 9. 1. Сліди авторських правок (пентіменті) – зменшення у розмірі постаті Св. Трифона в сцені «Випас гусей».
2. Сліди графітного олівця поверх просохлої фарби з метою створення дрібних деталей (струни), фрагмент іл. «Троянці і Дідона»

Слід зазначити, що в цілому другорядні зображення на іконах І. Їжакевича, на відміну від головних, створені більш рідкими фарбовими сумішами. Така фарба мала більше пластичних можливостей, а також в окремих фрагментах зображення іконописець використовував її напівпрозорий ефект.

Отже, живописна манера І. Їжакевича середини ХХ століття відзначається свіжістю образів, досконалістю колориту й живописної манери, значною кількістю застосованих прийомів створення зображення. Саме тому, навіть в іконах з безсумнівним авторством, спостерігаємо авторські правки (пентіменти), що є наслідком експресивної манери мистця (зменшення у розмірі постаті св. Трифона) (іл. 9(1)). Розкуту, багату на художні засоби манеру при створенні другорядних зображень вважаємо головною відмінною рисою пізнього іконопису І. Їжакевича. В подібній же етюдній та водночас віртуозній манері виконані ілюстрації мистця цього періоду.

Висновки: за результатами проведеного дослідження було встановлено, що для іконопису І. Їжакевича середини ХХ століття характерне поєднання технічних особливостей різних епох. З'ясовано, що іконописець поєднував майстерний гризайльний пропис з майже етюдним рішенням другорядних зображень. Визначено, що у вільній манері написання другорядних зображень відчувається зближення зі світськими творами мистця (особливо ілюстраціями, які І. Їжакевич не полишав робити все життя). В довершеному живописі головних зображень відчувається міцна академічна школа в поєднанні з новаціями, що їх привніс імпресіонізм. Серед живописних авторських прийомів виявлено продавлювання деталей зображення у сирій фарбі вістрям та олівцем й малюнок олівцем по просохлій фарбі, що зустрічаються як в іконописних, так і в ілюстративних творах.

Висловлюємо подяку громадам Церкви Покрова Пресвятої Богородиці та Свято-Макарівської Церкви та їх настоятелям протоієреям Константину Пилипчуку та Владиславу Софійчуку за надану можливість проведення дослідження. Щиро дякуємо Цитовичу Володимирі Івановичу за допомогу в проведенні досліджень, фотографуванні у різних зонах спектру та консультації та Катерині Коваль за величезну допомогу при фотофіксації ікон.

Список використаних джерел:

- [1] Пітателева О. В. Творчість І. С. Їжакевича. До питання зображення святих у розписі Лаврської Трапезної. *Церква-наука-суспільство: питання взаємодії: зб. матеріалів XVII Міжнародної наукової конференції.* (с. 107–111), 28 травня – 1 червня, 2019, НКПІКЗ.
- [2] Бажанова Т. (1996). Георгіївська церква на «Козацьких могилах» під Берестечком у контексті спадщини стилю модерн. *Пам'ятки України: історія та культура*, (3-4), 21-28.
- [3] Дундяк І. М. (2016). Іван Їжакевич і церковне мистецтво України другої половини ХХ ст. *Народознавчі зошити*, (5), 1095-1101
- [4] Дундяк І. М. (2019). *Українське церковне малярство другої половини ХХ – початку ХХІ століть.* (дис. ... д-ра мистецтвознавства : 26.00.01.) Івано-Франківськ, Україна.
- [5] Пилипчук К., Черный С., Лопухина Е. В., Хроненко И. В (2016) *Покровская церковь на Приорке (к 110-летию со дня основания). Исторический очерк.* Киев: Изд. отдел Укр. Православной Церкви.
- [6] Марченко. А. А. (2015) Исследования и атрибуция иконы «Собор 12 Апостолов» на медной основе начала ХХ века из Трапезной церкви Киево-Печерской Лавры.

Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного и декоративно-прикладного искусства: зб. материалов XVIII научной конференции. (С. 246–251), Москва: Изд. Об-ния Магнум Арс.

- [7] Ковалевська М. (1949) *С. Їжакевич. Заслужений діяч мистецтв УРСР*. Київ.
- [8] Шашкова А. О. (2020) Типологія авторських правок І. С. Їжакевича в іконах церкви Покрови на Пріорці. *Художня культура. Актуальні проблеми*, (16(2)), 122-135.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.109

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУВАННЯ ПАРКІВ ДЛЯ СЛІПИХ ЛЮДЕЙ ТА ЛЮДЕЙ З ВАДАМИ ЗОРУ

Пащенко Ганна Вікторівна

канд. с-г. наук, доцент, доцент кафедри дизайну середовища
Київська державна академія декоративно-прикладного
мистецтва і дизайну імені М. Бойчука, Україна

Анотація. Проаналізовано досвід європейських країн у створенні саду для сліпих та людей з вадами зору. Розроблені рекомендації для проектування саду з підбором асортименту рослин для Лісостепової зони. Запропоновано прийоми ландшафтного проектування з вимогами поліфункціонального використання зон, що одночасно впливають на різні органи почуття: чутливе сприйняття (слух, зір, нюх, дотик); психологічне сприйняття (медитація, роздуми, безтурботність, спокій, радість, відпочинок).

Ключові слова: ландшафтний дизайн, парк, люди з вадами зору, адаптація.

В усьому світі особлива увага приділяється людям з обмеженими можливостями. Для них створюються всі умови для полегшення пересування в містах та парках. Наприклад, іспанський природний Парк Кабарсено пропонує путівник і план парку мовою Брайля для сліпих відвідувачів. Чудове місце, популярне у туристів, де тварини п'яти континентів гуляють на волі, став дружелюбним середовищем для людей, що мають проблеми із зором. Тепер вони зможуть пізнавати природу і бути з нею в контактi. Керівництво-путівник, опублікований урядом Кантабрії та Національною організацією сліпих Іспанії, вважається єдиним у своєму роді. Крім цього, відвідувачам з вадами зору надається особливо підготовлений аудіо-гід і спеціально розмічені маршрути, щоб вони могли подорожувати по парку самостійно. Звичайно, у разі необхідності, співробітники парку готові супроводжувати групи або індивідуальних незрячих туристів. Оскільки Природний парк Кабарсено це місце, де можна провести весь день, у всіх ресторанах і кафе парку з'явилися меню на мові Брайля.

На сході Швейцарії в Сант-Гальєн сад для сліпих покликаний об'єднати тактильні, нюхові і звукові образи, щоб дати можливість незрячим повною мірою насолодитися красою. Тут є галерея з творами мистецтва з усіх можливих матеріалів, які можна обмацати, спеціальні приміщення з ароматними травами і екскурсіями про їх властивості. В сад можуть приходити і звичайні люди: їм видають чорні непроникні окуляри, щоб вони приміряли на себе цей світ у темряві і повною мірою загострили всі інші органи сприйняття, крім очей.

Занурившись у темряву, вони зможуть оцінити рухомі звукові скульптури, послухати дзюрчання підземного струмка і помацати руками стіни, оббиті самі різними тканинами, підібраними, як експонати в музеї.

У столичному парку Варошлігет, в якому знаходиться єдиний в Європі ботанічний сад для сліпих, за допомогою спеціальної абетки знайомить відвідувачів з різноманітними рослинами з різних куточків земної кулі.

В Україні вже робиться спроба прилаштувати оточуюче середовище міста для полегшення пересування сліпих людей, для цього створюються звукові аудіо пристрої на пішохідних переходах та пандуси замість сходів. Озеленені території для сліпих створюють при лікарнях, школах, майстернях, установ з номенклатурою споруджень і пристроїв, необхідних для занять, тренувань, лікування і відпочинку [1]. В наукових працях Баєв А.А. пропонує засоби залучення клієнтів реабілітаційних центрів до впорядкування територій садово-паркового мистецтва та ландшафтної архітектури, цим самим досягаючи ефектів екологізації урбанізованих ландшафтів; доповнення до вітчизняних будівельних норм, які би давали змогу розміщувати реабілітаційні центри у екологічно чистій зоні (заповіднику) [2].

Проектування саду або парку для сліпих міжнародного рівня потребує від ландшафтного архітектора детального вивчення потреб цих людей.

Для вільного орієнтування бажана чіткість архітектурно-планувального рішення. Перевага віддається регулярному плануванню, але може бути і пейзажний стиль. Оптимальним типом об'ємно-просторової структури є зміна відкритих і закритих ділянок саду. Необхідно передбачити високі бордюри доріг і площадок, декоративні і підпірні стінки. Почувати себе безпечніше сліпа людина буде, якщо поверхня буде мати хороше зчеплення. Можна буде відзначити будь-які зміни в напрямку шляху зі зміною текстури, або зміною кольору. Ширина доріжки бажано проектувати не менше одного метру. Деякі люди знаходять корисним, якщо виділити крок, шлях і огорожі білою фарбою. Вимощена гранітом смужка шириною 0,20 м, дає можливість дізнаватися напрямок дороги. Про зміну напряму на перехресті буде повідомляти смуга, що перетинає напрямок, граючи роль орієнтиру. Використання різних матеріалів для покриття ґрунту є важливим засобом для орієнтування при русі по саду [1]. Крім цього, використовують різні види покриття: цементна плитка, пружна синтетична плитка, бруківка, деревина, «вільна кладка» плитки .

Слід уникати великих газонів та галявин.

З поступовим нахилом землі, звивистим шляхом або шляхом прямих доріг, відвідувачі повільно проходять сад і звертають увагу на акцентні зони саду. Зміна зон текстури і поступовий сильний аромат дозволить збуджувати сильні почуття і тримати його цікавість, прагнучи досліджувати кожен об'єкт. Відвідувач буде відчувати, що він не в звичайному саду, а в саду, де враховані кінестетичні, тактильні, нюхові і слухові почуття.

Для навігації сліпих, доріжки облаштовують поручнями. Шлях повинен уникати крутих схилів. Сходи забезпечують очевидні труднощі для пересування, тому на схилах, було б безпечніше створювати можливість для навігації. Одна з умов в саду - це створення неординарних умов навколишнього середовища, на відміну з усього існуючого. Щоб вказати місце відпочинку для

відвідувачів слід робити інше покриття на шляху [3].

Можливе включення мармурових скульптур періодично уздовж всього шляху, так як вони мають гладку поверхню і їх приємно відчувати на дотик. Скульптури можуть супроводжуватись табличкою з поясненням або уривком поетичного віршу з текстом переведеним на шрифт Брайля. Біля табличок можливе використання аудіо пристроїв з кнопкою.

Шолух М.В. відмічає, що полегшення умов сприйняття, яке важливо при сенсорних порушеннях, може досягатися шляхом залучення прийомів узагальнення, гіперболізації, контрапосту та інших, широко застосованих в деяких видах образотворчого мистецтва і архітектури [3]. Так як сліпі покладаються в основному на звукові сигнали, як інструмент навігації, в сенсорних садах повинні бути присутні різні джерела звуку. В саду проектується водну систему у вигляді струмків, каналів з каскадами, звучні фонтани; вода, що падає на звучні пластини, чаші [4]. Обов'язково повинна бути присутня водна композиція з м'яко пульсуючої водою. Верхній край фонтану повинен знаходитися на такій висоті, що б було зручно сидіти і спокійно слухати водну композицію.

Водоспад у центрі саду буде надавати сліпим відвідувачам постійного потокового аудіо сигналу, який допоможе їм орієнтуватися. Вітряні китайські дзвоники з металу та бамбуку низької до середньої частоти в різних ділянках саду також допоможе відвідувачам в навігації.

Використання в ландшафтному дизайні різноманітних прийомів квіткового оформлення сприяє збагаченню сенсорних відчуттів - кам'янисті сади, сади тривалого цвітіння, модульні композиції, розміщення квіткових рослин групами, у виді бордюру, великих квітників - для людей з частковою втратою зору необхідні яскраві по кольору квіти; композиції з квітучих або просто ароматних - листя, хвоя - дерев і чагарників, посадка чагарників дня приваблення птахів. Для такого саду ретельно підбираються рослини - без отруйних плодів, стебел, листя, соку, а так само гострих колючок, голок або твердих сучків, якими можна поранитися.

При підборі асортименту деревних порід визначними властивостями є висота рослини та форма стовбуру. Можливо введення плакучих форм деревних рослин. Важливе значення мають форма і структура крони; форма листової пластинки; розмір, форма і колір квіток, їхній аромат; аромат рослини в цілому, а також звукові якості - шелест листів, поскрипування гілля - у верби. Асортимент деревних і трав'янистих рослин може бути різнобічним, але рослини необхідно розміщення чистими по складу групами з різними інтервалами, розділяти по декоративним властивостям, не змішувати їхні аромати. Рослини рекомендується етикетувати на кодї сліпих з випукло-крапковим шрифтом.

На території слід передбачити самостійно виділені ділянки - сад ароматів, сад дотиків - зі спеціальним підбором рослин і розташуванням експозиції, з обліком безпосереднього спілкування з природними елементами - рослини, камені та інше. Наприклад, розміщення експозиції в центрі майданчика для кругового шляху і зручності ознайомлення з рослинами.

У залежності від розмірів саду рослини розміщують більш вільно або

концентровано, по типу модульної композиції. Для ознайомлення експозицією на ділянці більш 100 м² планують додаткові стежки з різним покриттям - ґрунтові, набивні, із плит.

Для саду ароматів можна рекомендувати гіацинти, тюльпани, нарциси, конвалії, левкої, лілії, троянди, запашний горошок, флокси, хризантеми, гвоздики, запашну фіалку, алісум, чорнобривці, настурцію й ін.

Для саду дотиків використовуються деревні рослини з яскраво вираженими декоративними ознаками - туя, ялівець, бузок, чубушник, калина, смородина чорна, кизильник, вишня степова, а також ліани.

Рослини створюють звуки, які викликають тонкі відчуття. Плач дерев, таких, як верба та береза мають заспокійливу дію. Шелест осики стане ще одним джерелом аудіо стимуляції. Щоб стимулювати почуття дотику, в сенсорному саду висаджують різні текстурні рослин: верба, лох, сумах, платан. Різноманіття папоротей на окремій ділянці буде відрізнятися за текстурою та формою листя, в тому числі костринець перистонарізний, орляк звичайний, щитник австрійський, страусник звичайний.

В зоні тихого відпочинку можуть бути розташовані квітники з запашної герані, різних сортів лілій, троянди, садового жасмину. Інша зона може відображати безліч прямих запашних рослин, в тому числі магнолії (з їх сильним, лимонним запахом), бузку, лаванди, шавлії, ромашки, календули, чорнобривців.

Решітка-триляж з запашним горішком буде прекрасним доповненням протягом весни. Її яскраві сині, рожеві, квіти несуть аромат, який, безсумнівно, стимулюють ніс. Запашні решітки служать ароматним роздільником між зонами відпочинку.

Можна включити невеликі зони, такі як сад лікарських трав, запашних трав та плодкових рослин.

Зона трав буде гарним доповненням до сенсорного саду. Тут будуть включені базилік, орегано, естрагон, шавлія, петрушка, чебрець та інші. Різні рослини м'яти, в тому числі звичайна м'ята, м'ята лимонна (має запах цитрусових), ананасна м'ята, яблуко-м'ята, і інші, безсумнівно, спонукають відвідувачів. Квітучі цибулі (*Allium rosenbachianum*), які мають невеликі зіркові темно-фіолетові квітки і кулясту голову, будуть доповнювати кулінарні аромати цієї зони. Більшість, якщо не всі, з цих трав також їстівні. Таким чином, при належному догляді трав, відвідувачі зможуть спробувати широкий спектр ароматів рослин, які використовуються в лікувальних цілях та кулінарії.

Для приваблення метеликів можна використати кущі будлеї з квітами білого, рожевого і фіолетового кольору, яка цвіте майже безперервно з липня по листопад. Для сліпих метелик, який сідає на них, дає справжнє відчуття сенсорної події.

Невеличка купальня для птахів у вигляді невеличкого фонтану буде чудовим доповненням місця для відпочинку.

Висновки:

Поліфункціональне використання зон парку повинно бути адаптовано для реабілітації сліпих людей і людей з вадами зору одночасно впливаючи на різні органи почуття: чутливе сприйняття (слух, зір, нюх, дотик); психологічне

сприйняття (медитація, роздуми, безтурботність, спокій, радість, відпочинок тощо). Слід акцентувати проектування рекреаційної території з використанням декоративних ознак запропонованих рослин в різних варіантах квіткового оформлення - кам'яністі сади, сади тривалого цвітіння, модульні композиції, розміщення квіткових рослин групами, у виді бордюру, великих квітників, композиції з квітучих або просто ароматних - листя, хвоя - дерев і чагарників, посадки чагарників дня приваблення птахів.

Список використаних джерел:

- [1] ДБН Б.2.2-5:2011. Планування та забудова міст, селищ і функціональних територій. Благоустрій територій.
- [2] Баєв, О.О. (2013). Місце ландшафтної архітектури та садово-паркового мистецтва в концепції створення реабілітаційних центрів. Науковий вісник НЛТУ України. вип. 23.9. С.34-39.
- [3] Шолух, М.В. (2012). Проектування з урахуванням потреб інвалідів та людей похилого віку як один із значимих напрямків у сучасній підготовці студентів архітектурних спеціальностей. Сучасне промислове та цивільне будівництво. том 8. № 1.С.56-61.
- [4] Шолух, М.В. Культурно-видовищні об'єкти центральної частини м. Донецька: оцінка ступеня їхньої доступності для людей з обмеженими фізичними. Вилучено з http://www.nbu.gov.ua/Portal/natural/spcb/2009-2/01_Sholukh. Pdf.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.110

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ВАРІАЦІЇ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ПАРАДИГМИ РЕСТАВРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тимченко Тетяна Ростиславівна

кандидат мистецтвознавства, доцент,

зав. кафедри техніки та реставрації творів мистецтва

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, Україна

Анотація. У статті вперше прослідковано формування професійної термінології реставраційної галузі в Україні, Росії, Західній Європі протягом XVI – XX століть. Аналізуючи терміни, якими позначали основні реставраційні заходи й саму діяльність як таку, виявлено різницю у ставленні до мети й завдань реставрації у різні історичні епохи. З'ясовано, що фахова термінологія дозволяє виявити протиріччя всередині галузі, прослідкувати приховані тенденції у осмисленні ключових положень реставрації творів мистецтва та шляхи їх вирішення.

Ключові слова: реставрація, консервація, термінологія, твір мистецтва, парадигма, оновлення, виправлення

Постановка проблеми. Тема з'ясування термінології реставрації творів мистецтва є особливо болючою в силу суперечливого характеру діяльності, об'єктивних складнощів у формуванні її мети й принципів, а також неоднозначності чи багатозначності тлумачення основних понять. Одні й ті самі терміни одночасно можуть позначати різні поняття, і навпаки – одне й те саме поняття позначається різними термінами у різних країнах. Уніфікація термінології реставрації напряду пов'язана з намаганням її прояснити, що зафіксовано у текстах офіційних документів, у тому числі міжнародних, які стосуються визначення основної мети й засад діяльності, етики поведінки фахівців.

Зазвичай увага до термінології реставраційної діяльності виникала на тих історичних етапах, коли відбувалось пожвавлення теоретизування у цій галузі, що спостерігалось на зламі XIX–XX та у другій половині XX століття. В Україні інтерес до термінології з'явився у 1990-х – 2000-х роках, коли реставраційна документація почала вестися українською. Тоді були запропоновані українські еквіваленти російським термінам (загальноновживаним у радянські часи), видано російсько-український словник реставратора [1], а також статті, присвячені аналізу окремих термінів [2], [3], [4].

Тлумачення основних термінів діяльності, таких як *реставрація* та *консервація*, здійснено на міжнародному рівні, хоча їх багатозначність лишається і на сьогодні достатньо значною проблемою. Проте нас зацікавили

терміни й вислови, які свідомо відкидались на етапі уніфікації термінології, – ті, що уживались з давніх часів, відображали певні уявлення і є більш емоційно забарвленими. Саме розгляду подібних термінів (переважно з галузі реставрації живопису) та їх співвіднесенню із нинішніми і присвячена дана стаття.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, слід обумовити, що термін *реставрація*, який буде тут використовуватись, виник досить пізно, а загальноприйнятим став у XIX ст. Отже, під *реставрацією* творів мистецтва у різні історичні епохи розуміли зовсім різні дії та процеси. Те, що вважалось звичним у XVI чи XVIII століттях, заперечується як неприйнятне у XX столітті. На якій підставі ми можемо називати їх *реставрацією*? Тому, що конкретні зусилля докладались на підтримку творів мистецтва давнини, які набули руйнівного стану. Причому рівень культури у суспільстві мав бути уже достатньо високим, щоб спрямувати дії на збереження таких творів – зазвичай, видатних з художньої точки зору або прославлених. У викладі міркувань щодо давніх епох слово *реставрація* ужито в умовному значенні, як єдино можливий еквівалент, хоча протягом багатьох століть твори мистецтва зазвичай пристосовували до сучасних реставраторам естетичних уявлень чи певних потреб, перероблювали на свій смак.

Реставрація творів мистецтва існує з давніх часів; дуже ранні сліди відновлення втрачених фрагментів знаходять на пам'ятках Давнього Єгипту та античних Греції та Риму, а також інших культур. Проте виокремлення реставрації як певного виду діяльності (оскільки традиційно реставрацією займались мистці) у Європі розпочалося з XVII ст., а остаточно професія реставратора сформувалась у XVIII–XIX століттях. І різноманітні реставраційні операції, і професійна термінологія складались емпіричним шляхом.

До того часу, як розпочалося осмислення завдань й формулювання принципів та мети діяльності, для її позначення використовували різноманітні терміни, які частково відображали уявлення сучасників або виконавців.

Термін *обновити* використаний у тексті Києво-Печерського патерика XIII ст., у розділі, присвяченому життю преподобного Аліпія Печерського (помер у 1114 р.), першого іконописця й реставратора на руських землях, який вчився у грецьких майстрів, що прибули до Києва. Преподобний Аліпій звертався до своїх друзів, аби вони приносили йому зруйновані ікони, реставрував їх і віддавав назад до храмів: «Многажды же моляще другы своя, да в церкви где видевшие об[в]етшавша иконы, и тыа к нему принесут, и сиа обновив, поставляше на своих местех» [5].

Аж до XIX століття у давньоруській, українській, російській мовах терміни *обновлення*, *оновлення*, *поновлення* уживались для позначення реставрації церковних розписів та ікон. У згадках про українських іконописців, яких запрошували до реставраційних робіт, найчастіше фігурують подібні терміни [6]. Зазвичай реставрація полягала у домальовуванні, а нерідко – і у суцільному перемальовуванні ікон та розписів.

Використовувались також слова *чинка*, *починити*. У настановах архімандрита Антонієво-Сійського монастиря – Нікодима (кінець XVII ст.) термін *подчинить* ужито на позначення заходів з домальовування втрачених місць, при тому що дуже детально описані процеси укріплення ікон й очищення їх від

бруд та темної оліфи [7]. На іконі з Волинського краєзнавчого музею (інв. І-226), що була повністю перемальована, реставратор лишив такий напис: Сію икону подчинил Онофрий Морозюк... 1865 года ...».

Зауважимо, що терміни *починити*, *виправити*, *заправити* найчастіше стосувались дописування втрачених зображень або ж перемальовування їх наново, а слова *чинка* та *заправка* (які і досі використовуються у розмовній мові реставраторів) означали дописане реставратором місце. Ті ж, які стосувались процесів видалення нашарувань з поверхні творів мистецтва (забруднень та потемнілих покривних шарів), – *чищення*, *очищення*, *промивання*.

У офіційних документах Синоду XVIII–XIX ст. для позначення реставраційних заходів постійно використовувались прийняті у церковному обігу терміни *поновить*, *исправитъ*, *возобновить* та ін., і лише у 1890-х роках з'являється термін *реставрація*, очевидно, під впливом діяльності наукових археологічних товариств, які намагались поставити край неприйнятним вже на той час діям і контролювати реставрацію у храмах Російської імперії [8]. Отже, в останній чверті XIX ст. термін *реставрація* став офіційно визнаним не лише для позначення дописувань втрачених частин зображення, але й усіх реставраційних заходів (укріплення, розчистки, доповнення втрачених місць живопису). Свідчення певної інерції у сприйнятті терміну *реставрація* як загального є у написах реставраторів на стінах Троїцької надбрамної церкви Києво-Печерської лаври: у куполі напис 1857 року зі словом *возобновлено*, а в іншому, на південно-західному стовпі, зазначено: «После потопа и после Рождества Христова. Июня 1889 промывали все хорошие люди. Прамили и зареставрировали» [9].

Таким чином, до впровадження терміну *реставрація* як офіційного, існували два принципово різних рівня використання професійної термінології: високий, урочистий (слова з коренем *нов*, які ніби натякають на певне чудо – містичне повернення у часі до неушкодженого стану твору), в той час як слова з коренем *чин*, *чищ*, *прав* – це рівень ремісничий, знижений, повсякденний.

Схожу ситуацію спостерігаємо у західноєвропейських мовах, де так само одночасно використовувались терміни «високі» та «знижені», судячи з документів XVI–XVII ст. Це італ. *lustrare* та *rinovare* («надання яскравості» та «оновлення»), *rifiorire* – «наново розцвісти» та похідне від нього *rifioritura* (яке на практиці означало очищення поверхні живопису), франц. *rétablir* відновити, англ., франц. *renovation* – «оновлення» чи «відновлення». Цікаво, що флорентійський історик мистецтва Ф. Бальдінуччі у виданні свого «Vocabolario toscano dell'arte del disegno» («Тосканського словника мистецтва малювання») 1681 р. стверджував абсурдність терміну *rifiorire* та його використання невігласами у значенні очищення старих картин [цит. за: 10]. Скульптор Бенвенуто Челліні пише про реставрацію античної скульптури досить зневажливо: «і хоч мені не личить латати фігури, бо це ремесло всяких партачів і вони завжди капарять...» [11]; у рецептурах оперують термінами на кшталт франц. *raccotoder* – латати, а також термінами, що позначають *очищення* й *виправлення* чи близькими до них.

На нашу думку, уявлення про можливість повернення у часі й відповідна «піднесена» термінологія нагадують про чудеса, зафіксовані у багатьох релігіях

світу. Оживлення, оновлення, відновлення, новий розквіт – усе це схоже на чудо повернення з небуття (воскресіння). Так само й таємничість, секретність, яка запанувала з XVIII ст., надавала реставраційним діям статусу чуда чи, скоріше, магії. Не виключено, що у такий спосіб реставратори намагались компенсувати у цілому зневажливе ставлення до них як до простих ремісників, «зашпаровувачів дірок», яких найняли для чищення й латання.

Звичний для нас термін *реставрація*, як вважають, починають застосовувати з XVII ст., однак повсюдного поширення він набув у XIX ст. При цьому загальна практика вільного поводження з творами мистецтва, тобто домальовування на свій розсуд втрачених частин, а у випадку церковного живопису – і суцільне переписування (яке ми зараз називаємо *поновленням*), дороблення значних за обсягом втрачених частин античних статуй (а нерідко й збирання однієї статуї з фрагментів інших), відбудови за своїми уявленнями архітектурних споруд (стилістичні реставрації Е. Віолле ле Дюка) дискредитувало слово *реставрація*, яке з XIX століття найчастіше тлумачиться як *відновлення* (від лат. *restauratio*).

Насправді, етимологія даного терміну виявляє його грецьке походження: лат. префікс *re* – «знову, повторно» та грецьк. *statere* – «ставити, встановлювати», що походить від слова *stauros* – «підставка», «підпірка» [12]. Таким чином, загальноприйняте тлумачення слова *реставрація* як *відновлення* є неточним, скоріше, його можна було б перекласти як створення підпірки, підставлення опори або ж *підтримання*.

З XIX ст., із формуванням поняття «пам'ятка» (визначення якого подав австрійський вчений Алоїз Рігль у 1903 р. [13]) та «культурна спадщина», складанням засад археології, посилюється акцент на *охороні, збереженні, підтриманні*. Проти терміну *реставрація* особливо різко виступив у 1849 р. англійський літератор і вчений Дж. Раскін, який вказував на те, що «так само неможливо, як воскресити мертвих, відновити все, що коли-небудь було великим або красивим в архітектурі» (цит. за: [10]). Кардинальні зміни у розвитку сфери реставрації (та, відповідно, її термінології) пов'язані з посиленням уваги до цієї діяльності з боку зацікавлених осіб – вчених, зберігачів музейних колекцій, мистців. Саме тоді починають розуміти непоправну шкоду від непередуманих реставраційних втручань, завдяки яким автентичний твір перетворюється на незрозумілий конгломерат, який не може представляти епоху, коли був створений. Потреби археологічної науки, історії мистецтва вимагали обмеження присутності реставратора у реставрованих пам'ятках, чіткого розрізнення привнесених ним доробок, і, найголовніше, – спрямування уваги на збереження усіх авторських частин та деяких історичних нашарувань. Тобто, уявлення про твір мистецтва як про пам'ятку певної епохи суттєво вплинуло на формування нової парадигми реставрації, що відобразилось у аспекті термінології.

Ось чому на початку XX століття висловлювалися думки про заміну назви діяльності (*реставрація*), на, приміром, *реставрація консервації* чи *реставрація охорони* (італ. *restauro di conservazione* – *restauro di tutela*) [10], а у Росії – на слово *ремонт* [14]. І дійсно, етимологічно *консервація* (від лат. *conservare* – оберігати, зберігати; *conservatio* – збереження, зберігання) більше відповідає нинішньому

основному і загальноновизнаному у світі завданню діяльності.

Водночас паралельно на початку ХХ ст. формується емоційно забарвлений «співчутливий», гуманний погляд на твори мистецтва, які потребують порятунку та лікування. Художник і філософ Микола Реріх порівнює твори монументального живопису із старими або померлими людьми: «Поблизу стін і під куполами загрозово стоять гільйотини мистецтва – риштування реставраторів (...) підтримайте залишки ветхого життя для старого тіла, видаліть коливання, нарешті, зніміть пил та бруд, та біда торкнутися духу речі, пошкодити її епідерму. І не розфарбовуйте мумій, кістки не склеюйте, по них лише дізнаємося про довжину й ширину тіла...» [15].

У матеріалах II Всеросійського з'їзду художників (грудень 1911 – січень 1912) також зустрічаються подібні емоційні висловлювання про твори живопису. У виступі А. А. Кареліна (дискусія з приводу доповіді І. Репіна) сказано, зокрема: «питання збереження картин, питання про голодування з причини вивітрювання й про їх годування (...) М.Петенкоффер вказує на те, що картини зберігаються лише там, де вони поставлені у ідеальні умови або [там,] де вони оброблені ідеальною технікою, або там, де їх годують. Питання про годування являє величезну технічну складність, і у жодній художній установі не зустрічається» [16]. Також у матеріалах з'їзду зустрічаємо порівняння реставрації з медициною, а творів мистецтва – з хворими, що стане доволі звичним у наступні два десятиліття. У виступі реставратора А. Я. Боравського зазначено: «консерватори й реставратори – жреці, лікарі. Консерватори мають уподібнитися тим китайським лікарям, завданням яких є не перемога над хворобою, а підтримання здоров'я пацієнта, звертаючи постійно увагу на умови життя й впливаючи на об'єкт через зовнішні умови» [17] (у даному разі *консерватор* – це зберігач, хранитель музею; у такому ж значенні це слово використовувалось в українському музейництві 1920-х – початку 1930-х років).

Хімік, дослідник технології давньоруського іконопису В. О. Щавинський у статті 1915 року писав: «У реставраторському мистецтві немає й не повинно бути ніяких секретів, як немає секретів і у медицині» [18]. Відомий вчений Ф. І. Шміт вказує: «Кожен з нас з часом помре або від якої-небудь гострої хвороби, або від сукупності хвороб, що зветься старістю. Подібно до того, як кожна людина може віддалити старість і смерть ретельним дотриманням гігієнічних правил, так і довговічність музейних експонатів у значній мірі залежить від тих умов, у яких вони зберігаються» [19]. Тобто, у цих висловлюваннях сприятливі умови життя людини порівнюються із галуззю, що пізніше отримала назву *превентивної консервації та музейної кліматології*.

Особливо часто медичні терміни фігурують у друкованих працях і навіть офіційних паперах у 1920 – 1930-ті роки, зокрема, в Україні.

І. Свенціцький, мистецтвознавець, директор Національного музею у Львові, зазначає: «Пам'ятаючи про хорі книжки дрібними листками хороби і лічення, служба книгозбірні може дуже легко і скоро перевірити їх стан легким встрясуванням книжки і розглядом одержаного пилу, в якому в разі хороби – найдемо або яєчка, або хрущика, або червяка» (йдеться про картотеку, де має бути внесено вид пошкодження й номер книги за каталогом) [20]. Розповідаючи про роботу Михайла Бойчука з реставрації, І. Свенціцький пише: «хорі музейні

ікони знайшли нарешті справжнього лікаря» [21].

У реставраторів, що працювали в музеї під керівництвом І. Свенціцького, зустрічаємо аналогічні висловлювання. С. Парашук: «тільки коли мальовило здорове...»; «кожна ікона вимагає свого індивідуального «лікування»» [22]. У своїй статті «Завдання консервації і реставрації» Я. Музика зазначає: «У літературі зустрічаємо часто порівняння сучасної реставрації чи консервації до медицини. Лікар мусить знати будову людського організму, недуги, їхні причини, ліки та спосіб їх ділання. Подібно консерватор мусить пізнати будову і всі складові частини образу, мусить знати, що розкладає його організм, шкідливе ділання різних зовнішніх та внутрішніх чинників, мусить врешті добре орієнтуватися в арсеналі своїх ліків, тобто в технічних засобах консервації і способах їх ділання. Аналогію можна повести ще далі. Як у медицині не можна схематично записувати ліків, а треба їх у кожному випадку достосовувати до індивідуальних властивостей хорого, так само і реставратор мусить у кожному випадку, залежно від зовсім окремих властивостей образу, дібрати відповідні засоби.(...) В модерній медицині вибивається що-раз-то сильніше на перший плян гігієна. І зовсім, оправдано. Чейже краще не допустити до захоруння, ніж із трудом шукати засобів до лікування недуг. Подібно і в нашій ділянці. Сьогодні щораз то більше звертають увагу на те, щоби образи і твори мистецтва тримати в таких умовинах, які хоронять їх від шкоди» [23].

Археолог і музейний діяч П. П. Курінний у статті, присвяченій праці реставраційної майстерні Всеукраїнського музейного городка (ВМГ), використовує (поруч з висловами «консервація і реставрація», «руїнні процеси», «руїницький вплив», «охоронні заходи») наступні: «кустарні форми лікування речей Музейного фонду», «лікування й розкриття музейних предметів, як цілком наукова акція», «лікування небезпечно хорих пам'яток», «планове лікування», «контрольно оглянуті речі (-) так би мовити, діагностична праця реставратора», «фактичне лікування пам'яток, себто безпосереднє лікування хорої дошки, левкасу, фарби, лаків, тканини, оліфи й т. ін.»; «справа оздоровлення речей», «оздоровельна праця майстерні» [24]. Цікаво, що реставратори, які працювали під началом П. Курінного, судячи з архівних матеріалів, нечасто уживали медичну термінологію, оскільки реставраційні втручання стосовно тих чи інших пам'яток мали бути описані більш конкретно й чітко.

У повоєнний період медична термінологія практично виходить з обігу, хоча, приміром, Д. С. Ліхачов використовує її у вступній статті до збірника 1981 р. «Восстановление памятников культуры» [25]. Важливим, як нам здається, є той факт, що сучасний англійський термін *treatment*, яким позначають реставраційну обробку, має серед інших і значення *лікування й догляд*.

Нині у світі на позначення сфери діяльності паралельно існують рівноправні назви *реставрація* та *консервація*, а також – з 1980-х років – компромісний термін *консервація-реставрація*, переважно для офіційних міжнародних документів. *Консервація* має ще інше значення – *збереження чи підтримання* (італ. *manutenzione*). Поняття *превентивна консервація* означає створення для пам'яток таких оптимальних умов зберігання, де процеси руйнації будуть уповільнюватися, що сприятиме продовженню терміну існування пам'яток та знизить кількість реставраційних втручань.

Крім того, *консервацією* або *інтервенційною консервацією* називають

велику групу процесів, спрямованих на призупинення руйнації пам'ятки, стабілізацію її стану та подовження її існування у часі (у даному разі синонімом є слово *укріплення*). Натомість, *реставрація* так само має інше тлумачення – як завершальний і не обов'язковий етап втручання, пов'язаний з реставраційними доповненнями, що не є необхідними з точки зору збереженості твору, але апелюють до естетичної цілісності. Так, у Венеціанській хартії 1964 року зазначено: «реставрація припиняється там, де починається гіпотеза»; будь-які реставраційні доповнення мають відрізнятися від авторських частин.

Але емоційні терміни також залишаються в обігу, причому їх можна охарактеризувати таким чином: ті, що описують мету діяльності: *підтримання*, *зберігання*; вони забарвлені позитивно і мають реальне втілення у сучасній науковій методології реставрації, що спирається на принципи зменшення присутності реставратора (мінімально необхідні заходи) й перенесення акценту на музейне зберігання. Такий «співчутливий» підхід має зв'язок із медициною, і це підтверджує факт створення кодексів реставраційної етики (деонтології), починаючи з кінця 1970-х років, у США, ряді західноєвропейських держав та міжнародних організацій.

Виконання реставраційних заходів нині описують як *втручання* (англ., франц. *intervention*), і термін цей має відтінок насильницької дії, негативного впливу, та слугує попередженням реставраторові у його повсякденній діяльності. Характерно, що назва книги Сари Уолден «The ravished image. An introduction to the art of picture restoration & its risks» [26] включає багатозначне слово *ravished*, яке може перекладатись як *зачарований*, *викрадений*, *пограбований*, *згвалтований*, причому зі змісту випливає, що це, скоріше, останнє значення (адже йдеться про брутальні втручання у структуру творів живопису під час розчищення).

Нарешті, третя група емоційних термінів – це оптимістичні, піднесено-урочисті, такі як *порятунок*, *відродження*, *відтворення*, *відновлення*. Їх продовжують використовувати протягом XX і на початку XXI століть у журналістиці або у заголовках популярних публікацій з реставрації. Очевидно, вони виконують роль привернення уваги до реставраційної справи, яка у недостатньо розвинених суспільствах вимагає хоча б періодичної підтримки з боку держави. Проте їх використання справляє доволі негативний ефект, переконуючи суспільство у принциповій можливості повернення назад у часі. Таке переконання зазвичай співіснує з неналежними охороною та збереженням пам'яток.

Висновки. Складний шлях формування реставраційної термінології відображає зміну парадигми, у зв'язку процесом філософського осмислення наслідків реставрації:

1) Епоха панування уявлень про можливість відтворення втрачених частин чи навіть повністю зруйнованих творів мистецтва (з найдавніших часів до XIX ст.) породила терміни, пов'язані з чудом *оновлення*. Противагою цим «магічним» термінам слугували занижені ремісничі, що описували конкретні дії або рецептури. Це був період, коли реставрація вважалась суто ремісничою діяльністю.

2) Перехідний етап (XIX – початок XX ст.) пов'язаний з тим, що

реставраційну сферу намагаються контролювати представники науки та музейництва. У цей період формується поняття «пам'ятка», виникає співчутливий характер ставлення до творів мистецтва. Термін *реставрація* критикують, натомість висувається поняття *консервації* – у значенні *збереження* та *підтримання*. До реставраторів висуваються вимоги самообмеження.

3) Нарешті, у ХХ ст. відбулося формування реставрації як міждисциплінарної діяльності, яка діє на стику високосенситивного ремесла й гуманітарних та природничих наук (історії мистецтва, хімії, фізики, біології), що вимагає більш чіткого визначення й більш строгого використання термінів *консервація*, *реставрація*, *зберігання* та ін. Проте наукова сухість та впорядкованість не можуть виразити увесь спектр емоцій реставраторів, таких як співчуття до творів мистецтва, страх перед власними неправильними діями, перед неоднозначністю рішень, яка є природним наслідком складності самого об'єкту реставрації – твору мистецтва.

Таким чином, і давня, і сучасна термінологія реставраційної діяльності відбивають її суперечливий характер, дозволяючи водночас виявити певні протиріччя й не до кінця вирішені питання теоретико-філософського характеру.

Список використаних джерел:

- [1] Лозова, Н. Є. (ред.) (2003). *Російсько-український практичний словник реставратора*. Київ: РадаМісто.
- [2] Цитович, В. (2002). Реставрація пам'яток культури: проект словника загальної термінології. *Проблеми українського термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології* (с.133-138). Київ: Редакція вісника «Ант».
- [3] Тимченко, Т. (2002). Реставрація станкового живопису: проект термінологічного словника. *Проблеми українського термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології* (с.139-148). Київ: Редакція вісника «Ант».
- [4] Тимченко, Т. Р. «Художник-реставратор»: до історії терміна. *Проблеми збереження, консервації, реставрації та експертизи музейних пам'яток: тези доповідей III міжнародної науково-практичної конференції* (с.175–176). 22-24 травня, 2001, Київ, Україна: ННДРЦУ.
- [5] Абрамович, Д. (вступ, коментар), Кречотень, В.І. (післямова) (1991). *Києво-Печерський патерик*. Київ: Час.
- [6] Жолтовський, П. М. (1983). *Художнє життя на Україні в XVI–XVIII ст.* Київ: Наукова думка.
- [7] Гренберг, Ю. И. (сост., вступ. ст., примеч.) (1995). *Свод письменных источников по технике древнерусской живописи, книжного дела и художественного ремесла в списках XV–XIX вв.* (Т.1, кн.1). Санкт-Петербург: Пушкинский Фонд.
- [8] Дедюхина, В. С., Масленицына, С. П., Шестопалова, Л. В., Лифшиц, Л. И., Потапова, Н. А. (1997). *Сохранение памятников церковной старины в России XVIII – начала XX вв. Сб. документов*. Москва: Отечество.
- [9] Кондратюк, А. (автор-упор.) (2005). *Монументальний живопис Троїцької надбрамної церкви Києво-Печерської лаври: Каталог*. Київ: Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник.
- [10] Conti, A. (2007). *A History of the Restoration and Conservation of Works of Art* (H. Glanville, transl. of Italian work). Oxford: Routledge.
- [11] Челліні, Б. (1990). *Життєпис* (А. Перепада, пер. з італ.). Київ: Мистецтво.
- [12] Мельничук, О. С. (ред.) (2006). *Етимологічний словник української мови*.

- (Т. 5: Р-Т, с.65). Київ: Наукова думка.
- [13] Riegl, A. (1903). *Der modern Denkmalkultus: Sein Wesen und seine Entstehung*. Wien: W. Baumüller.
- [14] Покрышкин, П. П. (1915). Краткие советы по вопросам ремонта памятников старины и искусства. *Известия Императорской археологической комиссии*, (57), 178-190.
- [15] Рерих, Н. К. (1906). Записные листки Н. К. Рериха. XXV. Восстановления. *Золотое Руно*, (7-8-9), 156-157.
- [16] Репин, И. Е. (1914). Важность художественной техники. *Труды Всероссийского съезда художников. Т. II* (с. 2-9). Декабрь 1911 – январь 1912. Петроград: Товарищество Р. Голике и А. Вильборг.
- [17] Боравский, А. Я. (1914). Охрана произведений искусства. *Труды Всероссийского съезда художников. Т. II* (с. 174-183). Декабрь 1911 – январь 1912. Петроград: Товарищество Р. Голике и А. Вильборг.
- [18] Щавинский, В. (1915). По поводу реставрации эрмитажных картин. *Старые годы*, (ноябрь 1915), 48-54.
- [19] Шмит, Ф. И. (1919). *Исторические, этнографические, художественные музеи. Очерк истории и теории музейного дела*. Харьков: Издательство «Союз» Харьковского Кредитного Союза Кооперативов.
- [20] Свенціцький, І. (1920). *Про музеї та музейництво. (Нариси і замітки)*. Львів: Діло.
- [21] Свенціцький, І. (1930). XXV літ діяльності Національного Музею. *Двадцятьпять-ліття Національного Музею у Львові* (с. 6-18). Львів: Діло.
- [22] Парашукова, С. (1930). Моя консерваційна робота в Нац. Музеї. *Двадцятьпять-ліття Національного Музею у Львові* (с. 170-175). Львів: Діло.
- [23] Музика, Я. (1932). Завдання консервації і реставрації. *Мистецтво* (1), 18-20.
- [24] Курінний, П. (1927). Три роки праці Реставраційної Майстерні Лаврського Музею культів та побуту над консервацією та реставрацією музейних збірок (1924-1927). *Український музей* (гол. ред. П. Курінний) (с. 161-168). Київ: Управління науковими установами У. С. Р. Р.
- [25] Лихачев, Д. С. (1981). Предисловие. *Восстановление памятников культуры. Проблемы реставрации*. (ред. Д. С. Лихачев) (с. 9-13). Москва: Искусство.
- [26] Walden, S. (2004). *The ravished image. An introduction to the art of picture restoration & its risks*. London: Gibson Square.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.111

БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ ЯК ТЕНДЕНЦІЯ ПРОЄКТУВАННЯ СУЧАСНИХ КІНОТЕАТРІВ

Бухаріна Іванна Володимирівна

асистент кафедри дизайну та графіки

Луцький національний технічний університет, Україна

Склярєнко Наталія Владиславівна

канд. мистецтвознавства, доцент, докторант

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Кінотеатри є невід'ємною частиною сучасного суспільства, яка здатна впливати на його стан, адже висока доступність розваг для людини є орієнтиром соціального добробуту, а для суспільства – доказом розвитку. Кінотеатр – це громадська будівля, обладнана для демонстрації кінофільмів та призначена для відпочинку і перегляду кіно [1].

Головним недоліком системи кінообслуговування є застарілі стандарти організації, які передбачають лише одну функцію – перегляд кінофільмів, що орієнтована на середній клас відвідувачів. Сьогодні для популяризації кінотеатрів характерним є розширення та поєднання спектру призначення приміщень з метою залучення споживачів різної вікової категорії та соціального стану. Тому все частіше можна зустріти кінотеатри, у яких зустрічається інтеграція функцій (прийом їжі, відпочинок, гра, дослідження тощо).

Актуальність теми зумовила появу значної кількості досліджень, пов'язаних із особливостями проектування кінотеатрів та їх функціональністю. М. Савченко дослідив основні характеристики залів та сформулював «критерій комфортності» [2], що забезпечило виділення основних функцій при проектуванні кінотеатрів. Дослідники О. Трофімова та І. Пенкіна присвятили свої праці розвитку проектних принципів у створенні комфортного середовища кінотеатрів. Н. Бородченко представив типологію принципів формування оздоблення, які застосовувалися у дизайні інтер'єрів кінотеатрів [1] залежно від функцій приміщення. Аналіз публікацій дозволив виявити актуальність проблеми комфорту в контексті планування внутрішнього простору кінотеатрів, що обґрунтувало проведення дослідження явища багатофункціональності сучасних кінотеатрів з точки зору дизайну.

Сучасні кінотеатри залучають відвідувачів шляхом універсального використання масштабних приміщень. У світі створюються різні типи кінотеатрів залежно від традицій проектування: Америка надає пріоритет

кінотеатрам з великими залами, а Європа більш схильна до електронних кінотеатрів. Помітною рисою сучасних кінотеатрів є застосування новітніх технічних досягнень, що допомагає відтворення кінопоказу і звуковідтворення у вищій якості [3]. У таких кінотеатрах розміщені пуфи, м'які крісла, дивани, їх головною функцією є перегляд кінофільмів.

Розширення функціональності кінотеатрів пов'язане із поєднанням функції перегляду фільму з прийомом їжі. Кінотеатри-ресторани сформовані на основі інтеграції із закладом харчування (рестораном, баром, кафе). Особливістю кінотеатрів-ресторанів є тематичне облаштування, яке пов'язане зі зміною конструкцій для сидіння (кабінки у вигляді машин, човнів або ліжка) їх розташовують під відкритим небом (кінотеатр Walt Disney World, Флорида, США) або у приміщенні (Cine de Chef в Кореї).

Багатофункціональні кінотеатри проєктують у історичних будівлях, де поєднуються інноваційні технології та старовина, що є необхідним для залучення туристів. Сучасні архітектори все частіше звертають свою увагу на популяризацію історичних будівель, а їх мистецькі особливості стають акцентом для кінотеатрів. Так, Cinema Center Matadero у Іспанії, переобладнаний зі старої бійні в величезний комплекс з архівом фільмів, кіно- і теле- студіями, кафе і офісами. Головною задумкою стало промислове обладнання, яке слугує декором для кінозалу, такі кінотеатри характеризуються інтеграцією функцій перегляду фільму та популяризації історичних цінностей.

Ігрові кінотеатри все частіше з'являються у великих містах та мегаполісах, де набирають популярності. Розміщення дитячих ігрових майданчиків безпосередньо в кінозалі (мережа кінотеатрів Cinépolis) націлене на залучення сімей в кінотеатри. Серед ігрових розваг – гірки, гімнастичні джунглі, батуту, крісла-мішки та килимове покриття, що імітує штучний газон.

Розвиток сучасних технологій дозволяє відтворювати фільм не лише у закритих приміщеннях, а й на відкритому повітрі (у парку, на даху будинку, під мостом та посеред озера). Такі експрес-кінотеатри є дуже популярними для людей середнього класу, оскільки більшість з них не мають меблевого наповнення. Наприклад, розташування екрану для показу кіно залучає туристів відвідати пляж не лише в теплу пору року (Rooftop Movie Nights). Експрес-кінотеатри у відкритому середовищі характеризуються поєднанням функцій відпочинку на природі та перегляду фільму.

Для популяризації торгових центрів створюють багатофункціональні кінотеатри, які в залежності від часу доби мають різне призначення. Зранку такі приміщення можуть бути фітнес-клубом з басейном, а ввечері перетворюються на кінотеатр. Прикладом є Hot Tub Cinema в Лондоні, який розташований на даху будівлі прямо під відкритим небом. Замість крісел встановлені ванни з гідромасажем, працює кафе-бар. Все більшої популярності набувають кінотеатри, розташовані у відкритому морі. Наприклад, Archipelago Cinema у Тайланді представляє собою величезний пліт, виготовлений з перероблених матеріалів з м'якими кріслами-подушками. Основною тенденцією у проєктуванні сучасних кінотеатрів є багатофункціональність приміщень кінопоказу.

Висновки. Сьогодні кіносеанси втрачають свою популярність через

наявність Інтернету, проте якісна архітектура здатна знову привернути увагу глядачів до кінотеатрів, а фільмам на великому екрані – колишню значимість. Створення багатофункціональних кінотеатрів (кінотеатри-ресторани, ігрові кінотеатри, експрес-кінотеатри) з новими концепціями проєктування забезпечує появу нових вражень. У такому контексті кінотеатр все частіше трактується як повноцінний суспільний простір.

Список використаних джерел:

- [1] Бородченко, Н.В. (2011). Принципи формування внутрішнього простору у кінотеатрах поч. 60-х – кін. 80-х рр. ХХ ст. *Дизайн-освіта в Україні: сучасний стан, перспективи розвитку та євроінтеграція*, (3), 48–51.
- [2] Савченко, М.Р. (2007). *Зал и зрелище. Условия видимости: Кинозалы, театральные, концертные, спортивные залы и арены. Функциональная форма. Критерий комфортности*. Москва: ЛКИ.
- [3] *Самые необычные кинотеатры мира*. (2019). Вилучено з <https://horoshotam.ru/mir/samye-neobychnye-kinoteatry-mira>.
- [4] Трофимова, О.А., Пенкина, И.Е. (2013). *Кинотеатры. Определение параметров кинозала*. Екатеринбург: УрГУПС.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.112

ГЕНЕЗА МИСТЕЦТВА ЦИРКУ: ВІД АНТИЧНОСТІ ДО СУЧАСНОСТІ

Мельник Мирослава Миколаївна

канд. мистецтвознавства, доцент,

доцент кафедри режисури естради та масових свят

Київський національний університет культури і мистецтв, Україна

СЕКЦІЯ ХХІ. КУЛЬТУРА ТА МИСТЕЦТВО

Еволюція мистецтва циркових програм вписала у сторінки своєї історії чисельну кількість різноманітних форм, видів та жанрів, якими наповнений даний вид мистецтва. Саме у минулому столітті вітчизняне циркове мистецтво мало великий вплив на естетичне виховання будь-якої людини та завоювало міжнародне визнання. Циркове мистецтво як чинник культурно-дозвілєвої діяльності з огляду на свої специфічні особливості має значний потенціал у сучасному світі, оскільки є одним із найбільш затребуваних видів мистецтв.

За всю історію побутування на основі синтезу з іншими видами та жанрами, виникло безліч нових стилів, напрямлень, іноді набуваючи кардинальних відмінностей за змістом і формою. Спочатку номери були прості у виконанні та з елементарними сюжетами, розраховані на невибагливого глядача, проте у процесі вдосконалення номери стали складні в професійному та технічному виконанні, в основі яких полягали інноваційні досягнення сучасної техніки.

Протягом довгого часу циркові програми все більше набували популярності. Це – вражаючі видовища, яскраві шоу, які в практичному досвіді набували своїх, притаманних тільки їм, особливих рис художньої цінності.

Сучасна циркова програма синтезує надбання карнавально-сміхової культури на міжнародній арені. Саме в цьому контексті циркові програми стають поліфункціональним явищем соціально-культурологічного змісту, яке відображає дійсність у постійному пошуку нових напрямків свого розвитку.

Розвиток циркових форм чітко прослідковується у святах епохи Античності, які мали сакральний характер. Цей період характеризується виникненням первинних жанрів таких, як жонглювання, дресура, гімнастичні елементи. В епоху Середньовіччя блазневі свята дали поштовх до формування традицій в циркових виступах «поверхневої емоційності». Майданним святам та театралізованим формам доби Ренесансу характерні невідповідність зовнішнього сміху внутрішньому стану людини, відбувається процес жанрових дефініцій в циркових виступах. Новий час характеризується ярмарково-майданними святами, де номери вирізняються «особистим», «інтимним» сміхом та диференціацією циркових жанрів. Карнавали та свята ХХ століття й сучасності зорієнтовані на різні види сміхової культури – від поверхневого до «інтимного», елітарного. Сучасним карнавалам притаманне висміювання «самих себе»,

певна містифікація у сюжетах, маскування, блюзнірство. Тому нині циркове мистецтво органічно синтезує надбання попередніх етапів свого розвитку, однак спрямовує їх у сучасний ракурс. Карнавальні форми стали притаманні параду-алє, визначилась спільна драматургічна конфліктна основа та композиція обох видовищ.

Традиції циркової композиції та фабули почали формуватись в епоху Античності завдяки античному театру й окремим сценкам античних мимів. Середньовічний карнавал з традицією маскування (маска комедіанта) та особистий інтимний сміх Ренесансу особливо позначилися на репертуарі циркової програми. При цьому, за часів Античності та Середньовіччя в первісних драматургічних творах велика увага приділялася побутовим деталям; в епоху Ренесансу починали розмежовувати «зовнішній» та «внутрішній» стан людини» [3]. Сміх, гумор почав домінувати у довньоруських святах та ігрищах, у мистецтві скоморохів та у фольклорному театрі. Головною темою у постановках було глузування над панами та державними правителями. У цирковій драматургії XIII-XIX ст. прослідковувалася тема урочистості; під час війни, революції досить актуальною стала тематика сучасна а, яка висвітлювала важливі історичні події життя країни; кінець XX-го ст. відзначився величезною кількістю різноманітних тем: політичних, побутових, соціальних. Сьогодні у цирковому мистецтві елементи національної культури прослідковуються у театралізованих сценічних формах, пантомімі, акробатиці та гімнастичних номерах тощо.

У 20-х роках XX століття, особливо у післяреволюційний період почав змінюватися соціально-юридичний статус цирку, у 20-30-х роках XX століття почали змінюватися комунікативні механізми й цільова аудиторія. Тому, циркове мистецтво під свій захист бере держава, що повертає статус цирковому мистецтву, який був втрачений у процесі революцій. Із системи розваг за радянських часів цирк стає системою пропаганди нового соціалістичного устрою, нових цінностей та ідеалів.

На думку Авдєєва Д., становлення й розквіт мистецтва цирку характеризується саме XX-м століттям. На його думку, створення циркового номеру відповідало п'яти етапам, які пов'язані з історичними перипетіями, що відбувалися у той час:

«1. 1900-1917. Цей період умовно можна охарактеризувати як домінанту приватної антрепризи.

2. 1917-1930. Період становлення радянського цирку, його реформи й перетворення.

3. 1930-1985. Самий тривалий період в історії цирку, пов'язаний з культурно-ідеологічними цінностями радянської системи.

4. 1985-1992. Кризисний період, пов'язаний з розпадом Радянського Союзу.

5. 1992-2000 (й до сьогодні). Повернення до кращих традицій у використанні мотивів народного мистецтва в циркових жанрах, звільнення від ідеологічних стереотипів» [2].

Кожен період у становленні та розвитку циркових жанрів характеризується специфічним підходом до введення в цирковий репертуар

елементів народних мотивів, де кожен жанр висував власні пріоритети.

На кожному етапі свого генезису циркова вистава стояла поряд з цілим спектром драматургічних проблем: примітивність сюжетів балаганних видовищ та гумору; вирішення в цирковій виставі «глобальних» питань людства через призму гумору; пошуки нових рішень для зацікавлення глядача та, іноді не зовсім вдале, поєднання театру й цирку, що врешті-решт призвело до цілковитої театралізації циркової вистави. І, зрештою, до прагнення сучасного цирку щодо створення цілісної, стилістично виваженої вистави з чіткою драматургією. Підкреслюється, що «репертуарне питання було особливо актуальним в усі часи. Нині воно є першочерговим» [1].

Висновок. Отже, історія мистецтва цирку насичена різноманітними цікавими подіями, випадками комедійного та трагедійного характеру. Їх витоки сягають у далеке минуле. Циркове мистецтво є невід'ємною частиною святкового та повсякденного життя широких мас населення різної вікової категорії. Воно стало прикметою часу, міцно увійшло у суспільну свідомість населення і є святом для кожної особистості протягом всього її життя.

Список використаних джерел:

- [1] Авдеев, Д. (1959) *Происхождение театра*. Ленинград; Москва.
- [2] Вяткин, Б. (1988) *Один из моих дней // Искусство клоунады*. Москва.
- [3] Макаров, С.М. (2001) *Клоунада мирового цирка. История и репертуар*. Москва : РОССПЭН.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.113

ДИГІТАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ СУЧАСНОГО СЦЕНІЧНОГО МИСТЕЦТВА: СЕМІОТИКА ОСВІТЛЕННЯ

Ільницький Віталій Андрійович

асистент кафедри режисури естради та масових свят

Київський національний університет культури і мистецтв, Україна

Провідною тенденцією трансформаційних процесів світового сценічного мистецтва є інтегрування в традиційний мистецький простір новітніх цифрових технологій, з метою створення захоплюючих та інноваційних постановок XXI ст. Попри те, що більшість постановок із використанням дигітальних технологій стають предметом критичних дискурсів, тенденція їх подальшого використання вважається однією з перспективних у сучасному сценічному просторі. Це надає значний імпульс для здійснення експериментальних постановок та їх вивчення з позицій сучасного мистецтвознавства.

Рівноцінність аудіальних й візуальних елементів сценічного простору в контексті активізації творчої уяви глядачів та здійснення впливу на його свідомість протягом історичного розвитку світового сценічного мистецтва набували різноманітних форм. Сьогодні, завдяки рівню розвитку дигітальних технологій, існує можливість інтегрування зорових та тональних ефектів для втілення на сценічних площадках унікальних, багатозначних та складних постановок, які перейшли на новий рівень.

Цифрові технології, які широко застосовуються у сценічних постановках, трактується як могутній інструмент у творчому процесі, що відкривають нові можливості не лише перед режисерами, сценографами чи балетмейстерами-постановниками, а й перед виконавцями та глядачами. Синтез новітніх технологій та сценічної творчості наприкінці XX – початку XXI ст. «<...> дозволили постановникам розповідати історії не покладаючись виключно на виконавців» [1].

Змістова багатозначність сучасних сценічних постановок – це феномен специфічної природи сценічного тексту, що сформувався в культурно-історичному просторі постмодерну. В індивідуальному творчому баченні кожного режисера-постановника, сценографа, освітлювача, балетмейстера та ін., відображаються ті уявлення та потреби сучасного суспільства, що утворюють новий контент, а саме мультимедійний.

Семіотика сценічного тексту розкриває системну значимість та сутність, закономірність й органічність взаємозв'язку різноманітних «знаків», які складають концепцію, головну ідею сценічної постановки. Враховує специфіку сучасного сценічного мистецтва, поняття «сценічний текст»

позиціонується як складний комплекс аудіовізуальних засобів, а його трактування в постановках ХХІ ст. розкривається професійним аналізом усіх елементів знаків та символів.

У процесі еволюції сценічного мистецтва освітлення знаходилося у складній взаємодії з простором, використовуючись спочатку виключно з практичних міркувань (акторів та декорації підсвітлювали аби глядачу було б краще видно нюанси). За доби бароко, завдяки застосуванню техніки *кьяроскуро*, світло та тінь, а відповідно й їх символічні значення, починають позиціонуватися як сценічні знаки. Одним із реформаторів сценічного модернізму вважається швейцарський театральний художник, теоретик сценічного освітлення А. Аппія. Він розробив індивідуальну теорію нерухомого сценічного простору з рухами акторів, музикою та освітленням, на початку ХХ ст. онтологізував «<...> світло на сцені, звільнив його від обмежень й переніс у простір, в якому світло органічно поєднано з музикою, ритмами та рухами людського тіла в єдину постановку» [2].

У другій половині ХХ ст., позиціонуючи освітлення як активний та динамічний компонент, що рівноправно бере участь у сценічній постановці та створенні її ідеї, варто звернути увагу на «<...> інноваційні винаходи оптики, електроніки та кінетики, використовувати у постановках голографію, лазер, поліекрани та нові типи освітлення» [3]. Сценічне освітлення в постановках ХХ ст. здатне деталізувати об'єкти або їх фрагменти (тінь, колір, форма, простір).

Активний розвиток технологій посприяв трансформації сценічного освітлення, перетворивши його на могутній інструмент проектування сцени й посприявши переходу на рівень самостійного виконавства, затвердженню власного унікального перформативного потенціалу (наприклад, «StiftersDinge»). Світло наділене певними атрибутами, зокрема інтенсивністю, кольором, текстурою та рухом, що допомагають глядачу декодувати презентоване у сценічному просторі зображення.

Сценічне освітлення може використовуватися, щоб показати, де відбувається концентрація світла – на Сонці, Місяці, у вогні та ін. Окрім того, кожна окрема культура має свій спектр символіки, пов'язаний з певним джерелом світла або темрявою, що є одним зі способів використання світла на сцені для режисерських символічних функцій. Наприклад, атмосфера, яка створюється освітленням *кьяроскуро*, яка походить від італ. *Chiaroscuro* – світлотінь; трактується як градація світлого та темного, розподіл різноманітних за яскравістю кольорів або відтінків одного кольору, що дозволяють сприймати предмет, який зображується, як об'ємний. У випадку сценічного освітлення даний ефект, заснований на чіткому контрасті між освітленими та затемненими фігурами або деталями, може демонструвати тривимірні форми, наприклад, різкі контрасти між світлом та тінню, що є могутнім символом добра і зла. Окрім того, вже традиційно світло використовується на сцені для передачі сенсів, пов'язаних із внутрішнім життям персонажів або певних ідей – світло у такому випадку використовується як незалежний знак, що підкреслює власні символічні значення.

Британська дослідниця К. Грем вводить до наукового обігу поняття «сценографічне світло» для означення здатності освітлення в сценічній

постановці активно вписувати драматичне значення у просторі й часі – «світло, що незалежно впливає на значення у постановці й виконує три формотворчі функції, що деталізують її драматургічну, а не лише естетичну ефективність» [4].

Висновок. Отже, варто зауважити, що світло здатне незалежно впливати на сценічну постановку засобами маніпуляції з простором, часом та візуальністю. Засоби, за допомогою яких сценічне освітлення набуває ефекту присутності, містять використання різноманітних прийомів, туману (один із добре відомих сценічних ефектів, який застосовується у сценічних постановках, надаючи світлу просторовості) або високої контрастності через актуалізацію обладнання або реакції виконавців на нього.

Список використаних джерел:

- [1] Looseleaf, V. (2007). Techdu Soleil. *DanceMagazine*, 81(12), 48–50.
- [2] Anderson, R. (2017). Adolphe Appia: Der Taucher. In Dieter Jaenickeand Ralph Lindner (Eds.), *Rekonstruktionder Zukunft*, (82–85). Leipzig: Spector Books.
- [3] Žák, J. (2007). *Divadlona Vinohradech 1907–2007*. Vinohradskýpříběh, vydalo Divadlona Vinohradech, Praha.
- [4] Graham, K. (2016). Activero lesoflightin performance design. *Theatre and Performance Design*, 2, 73–81. DOI: 10.1080/23322551.2016.1178006.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.114

ЗВУКОВА ТА ЕМОЦІЙНА ПРИРОДА МУЗИКИ У СИСТЕМІ ВИДОВИЩНИХ МИСТЕЦТВ

Белименко Ліляна Іванівна

викладач кафедри режисури естради та масових свят

Київський національний університет культури і мистецтв, Україна

Як відомо, музика – це мистецтво, основою якої є звуки. А звук (з точки зору фізичного) виникає з коливання струни, стовпа повітря (принцип духових інструментів), мембрани – шкіри, міхура, дерева, металу. І з цього погляду звуки (так само як і ритми) – явище самої природи: спів птахів, голоси тварин й людей, дзюркіт води та ін.

Звичайно, звуки природного походження не є музичним мистецтвом. Звуки, з яких складається музичний твір, повинні мати такі властивості, як певна висота (звук природи може не мати одного основного тону), тривалість, гучність і тембр.

Через спільність звукового природного середовища встановлюється зв'язок між звуковою природою мови людини, психікою, емоційним світом й фізіологією людини (відомо, що ритмічною пульсацією не обмежена робота серця, кожен орган людини має свою частоту вібрації).

Музика безпосередньо передає звуковий бік дійсності, асоціює звукові враження з кольоровими, дотиковими. Зорові враження оточуючого нас світу значно багатші, ніж слухові. Музика вимушена нібито збирати по часткам свої образи, тоді як, скажімо, живопис має всюди безперервний ряд видимих об'єктів.

Саме тому музиці знадобилась особлива система логічного відбору та зчеплення звуків шляхом ладу, ритму, гармонії, тембрів. Наявність їх дозволяє музиці широко оперувати звуковими елементами для створення музичних форм, розвитку музичних образів.

Музика дає безперервний потік звуків, в яких можуть бути й велика сила, й різкі контрасти, й гнучкі переходи. Перед музикою відкриваються широкі можливості відображення дійсності. За допомогою консонансів та дисонансів, звукових наростань та спадів, прискорень та уповільнень вона впевнено утілює протиріччя й контрасти життя, їх рухів. В цьому її домінанта.

Для музики, як динамічного мистецтва, переходи та зміни настрою, емоцій – головне. Все неспокійне, змінне відображається нею з особливою яскравістю та впевненістю. Однак, це не означає, що образи спокою їй недоступні, просто вони мають умовний, відносний характер.

У музичному мистецтві присутній різний ступінь конкретизації змісту.

Насамперед, у так званих синтетичних жанрах (театралізоване свято, опера, балет, кіно); у музиці зі словом (хорові й вокальні жанри), а також у такого роду творах, які називаються програмною музикою. У них є аналогія життєвим колізіям, асоціації з конкретними образами, зв'язок з емоційним настроєм сюжетної лінії.

У сценічному втіленні театралізованого видовища емоційна виразність музики відкриває перед режисером широкі можливості. Дякуючи емоційній наповненості музика не тільки замінює психологічне обґрунтування поведінки героя, а й сама стає сценічним образом, діючою особою, виразником теми, ідеї. В театралізованому дійстві, за словами режисера І. Туманова, першочергово важливими є високе емоційне загострення, ритмічна контрастність у розвитку дії, тобто саме те, що найбільше притаманне музиці [1].

«У жанрово-видовому відношенні зустрічаємо:

1. Музику, яка несе безпосередньо драматургічні функції, спеціально створена для даної вистави;

2. Музику номерів: а) інструментальну (симфонічний оркестр, духовий оркестр, оркестр народних інструментів, джаз, естрадно – симфонічний оркестр, інструментальний ансамбль, солісти - інструменталісти); б) вокальну (солісти-вокалісти, естрадні співаки, вокальні ансамблі, ВІА, народні співаки-солісти, народні хори, академічні хори); в) танцювальну музику (музика в номерах класичного балету, бальні танці, народні танці – парні та гуртові); г) музику в розмовних жанрах (музично-літературні композиції, куплет, музичний фейлетон); д) музику в оригінальних жанрах (пантоміма: сольна, гуртова, масова, ілюзійний номер, фізкультурно-акробатичний номер, клоунада).

Ось таким діапазоном музично-виразних засобів володіє сценарист та режисер, такі величезні можливості приховані в глибині жанру» [2; 183].

З усіх видів мистецтв саме музика має найбільший вплив на сприйняття людини, «заряджає емоціями». «Мова душі» – так прийнято говорити про музику саме тому, що вона має сильний вплив на підсвідомому рівні на почуття людини, однак не можна виключати при цьому й впливу на розумову складову. Особлива емоційність музики пояснюється тим, що вона не тільки правдиво виражає інтонації людини, а й надає їм характер вищих узагальнень, які відсутні у житті.

Виразні можливості музики. Почуття (моральні – любов, ненависть, страх, гордість, заздрість; інтелектуальні – здивування, допитливість; практичні – задоволення, засмучення та інші, що виникають в процесі трудової або іншої діяльності; естетичні – хвилювання, захоплення, викликані твором мистецтва або красою в природі, в житті) та настрої (загальний емоційний стан людини).

Основна група емоційних станів, що зустрічаються в музиці: група, що створює саме настрої – характер музики радісний, або сумний, бадьорий або похмурий, веселий або тужливий, впевнений або тривожний, спокійний або збентежений; група, яка передає вольові якості особистості, інтелектуальні процеси, що відбуваються в ній – музика енергійна або в'яла, активна або інертна, рішуча або нерішуча, поривчаста або стримана, настирна або безвольна, задумлива або діюча, серйозна або легковажна.

Висновок. Форма музики – це організація окремих звуків, звучань,

інтонацій (тонів, що співвідносяться один до одного – інтервалів) або музичних тем у часі. Музика мистецтво тимчасове, що розгортається в часі, і ритм є основним принципом її тимчасової організації. Характер інтонацій, мотивів й тем, їхня послідовність, зміна, менш і більше значні зміни, трансформації, контрастні зіставлення (рух у часі музичних структур) – становлять драматургію музичного процесу, надають йому особливого художнього змісту й художню цілісність. У цьому розумінні музика та її форма завжди є творчим процесом.

Список використаних джерел:

- [1] Туманов, И. М. (1976). *Режиссура массового праздника и театрализованного концерта : учеб. пособие (для ин-тов культуры)*. Москва: Просвещение.
- [2] Шароев, И. Г. (1992). *Режиссура эстрады и массовых представлений: Учебник для студентов театрал. высших уч. заведений (2-е изд.)*. Москва: ГИТИС.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.115

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ІНТЕРАКТИВНОГО ТЕАТРУ ДЛЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

Кучер Ростислав Станіславович

асистент кафедри режисури естради та масових свят

Київський національний університет культури і мистецтв, Україна

Інтерактивний театр з'явився в Україні у відповідь на події й проблеми, що відбуваються як профілактичний метод, завдання якого більш розвинути суспільство. Сьогодні театр активно інтегрується та синтезується з іншими видами мистецтв та співпрацює з різноманітними сферами діяльності у житті людини: політика, медіа, психологія, телебачення, філософія тощо.

Так, в незалежній Україні процес розвитку саме інтерактивного театру для дітей розпочався з Б. Шарварка. Саме з його грандіозних свят, заходів і часів уже Незалежної України беруть свій початок естрадні дитячі форми.

Упродовж своєї діяльності відомий в Україні режисер-постановник створив понад тисячі фестивалів, відомих на всю країну. Серед масових заходів Дні української культури, тематичні концерти, календарні свята, вокальні конкурси, концерні програми «Кримські зорі», «Золота осінь», «Київська весна», «Слов'янський базар», Дні Києва та багато ін. Саме Б. Шарварком було відкрито безліч так званих співочих полів в абсолютно різних куточках країни: містах, селищах. [2].

В першу чергу, слід звернути увагу на новорічні свята та вистави для дітей поставлені режисером, які були не схожі одна на одну. Ці, спрямовані на маленького глядача, дійства мали традиційний театрально-пісенний характер, були наповнені казковими героями, передбачали хороводи навколо новорічних дерев та ігри.

Варто згадати, що і для аудиторії старшого шкільного віку та й молоді в цілому, М. Мозговим неодноразово проводились, так звані, «Новорічні молодіжні бали». Такі заходи проходили на головній концертній площадці України – Палац Мистецтв. При цьому слово «бал» мало не просто номінальний характер. Перед видовищем у фойє відбувались танці із розіграшами призів, а сама концертна програма включала «карійські ігри на мотоциклах», ілюзії «Скринька Гудіні», дует «Формула кохання» [2].

У процесі дослідження історичного розвитку дитячих вистав та їх трансформації слід зазначити, що їх сюжети базуються, як правило, на відомих усім творах, які адаптовані не просто під дитячу аудиторію, а під цільову аудиторію, тому розробляються нові та оригінальні ідеї з використанням

елементів інтерактиву й технологій сьогодення.

Так, одними із найпопулярніших та найяскравіших дитячих естрадних вистав сучасної України як приклад є такі: «Гунляндія», «Вартові мрій», «Дім таємничих пригод», новорічні ялинки в палаці мистецтв «Україна».

Першою в Україні театралізованою інтерактивною виставою можна назвати «Гунляндію». Це так зване квест-шоу, яке наповнене різними елементами такими як казка, в якій може брати участь кожна дитина, ігрова територія, театралізовані ігрові дійства, де можна навчитись різним видам професійної діяльності.

Щороку палац мистецтв «Україна» влаштовує для дітей інтерактивні театралізовані музичні вистави. Концертна площадка заповнюється атракціонами, аніматорами, веселощами та конкурсами для дітей. Новорічна феєрія «Скринька бажань» дійство з казковими героями, в ролі яких артисти Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв.

Цикл вистав для дітей, концертів, які візуалізують відомі усім твори дитячої літератури та класичної музики складають вистави «Снігова королева» та «Казки з оркестром». У новорічних шоу беруть участь відомі артисти. Так, народна артистка України Ольга Сумська читає казку «Снігова королева», в акомпанементі відомі класичні твори Н. Грега, К. Аттерберга та Я. Сібеліуса.

Що стосується шоу «Вартові мрій», то в даному випадку складовою інтерактиву немає, однак присутні елементи 3D-технологій. Режисер постановник К. Томільченко поставив новорічне зимове шоу, використовуючи танцюристів, акробатів, гімнастів та інших циркових артистів. Сюжет різдвяної казки із використанням 3D-технологій завоював прихильність як дітей так і дорослих, оскільки претендує на високотехнологічне шоу, яке не перестає дивувати. Шоу створене каналом СТБ та компанією Star Light Entertainment, неодноразово збирає численних глядачів в концерт холі ВДНГ м. Києва.

Організатори використали знайому дітям різдвяну історію, добавили «екшн» щодо геройських подвигів з метою врятувати Різдво й подбали про елементи інтерактиву до та після шоу. Концерт-хол ВДНГ дозволяє доповнити такі шоу різними іграми, квестами, атракціонами, аніматорами до початку самого шоу, після перегляду вистави та упродовж всього часу перебування на сценічній території.

Ще одне шоу режисера-постановника К. Томільченко разом з каналом СТБ та компанією Star Light Entertainment – «Дім таємничих пригод». Сама локація передбачає стилізований вхід та взаємодію з глядачем ще до показу шоу. Шоу «Дім таємничих пригод» іменують автори мультижанровим, до того ж для всієї родини. В доповнення мультижанровості надзвичайні спецефекти, унікальні постановки та знову циркові трюки складають неабияке враження на глядачів різного віку. Історія туриста Алекса у доповненні з відмінною грою акторів, продуманими декораціями, які оживають та інноваційними технологіями, змушує глядачів ставати повноцінними учасниками шоу.

Творче життя народу України наповнене чималою кількістю естрадних дитячих вистав з елементами інтерактиву, як правило, присвячених новорічним святкам: Різдву, дню св. Миколая.

Слід також відзначити й про значну кількість проведених інтерактивів на

благодійних основах. Наприклад, виступи Київського театру ексцентрики й буфонати «Буфет» для спецлікарні «ОХМАТДИТ» до дня захисту дітей. У їх виступах застосовані оригінальні режисерські ходи, які перевели публіку зі статусу спостерігача в учасники [2].

Альтернативні підходи до побудови сучасної вистави все частіше з'являються на вітчизняній сцені. Про це свідчать опубліковані в журналі «Український театр» дослідження Й. Віховської [1].

Так, для України принциповим питанням залишався театр для дітей з українським репертуаром. Дослідник Марія Розенштейн також підіймала питання складності сприйняття дітей самого інтерактивного театру, важливості україномовного репертуару. Вона неодноразово пропонувала наповнювати репертуар саме народними казками. Для дітей старшого віку дослідниця вважала доречним фольклорний матеріал з метою його інсценізації, при цьому рекомендувала звертатись до слов'янських легенд, переказів та міфів [3].

Висновок. Отже, проаналізувавши сучасні постановки, стає очевидним процес інтеграції інтерактивного театру для дітей у нові форми, набуваючи нових фарб та звуків. Стає очевидним, що останнім часом даний театр набув нової стадії, в якій глядачу приділяється особлива увага. Частково це зумовлено конкуренцією й глобалізацією суспільства, однак, головним залишається те, що умови життя диктують необхідність пошуку цікавих, видовищних форм та методів пробудження інтересу до інтерактивного театру майбутнього покоління.

Список використаних джерел:

- [1] Віховська, Й. (2017). Театр – це медіум політичний за своєю природою: інтерв'ю. *Український театр*, (5-6), 2-7.
- [2] Пономаренко, Ю. (2017). Сучасні театралізовані дитячі вистави у контексті соціально-культурного розвитку дитини. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*,(25/2017), 190-195.
- [3] Розенштейн, М. (1929). Украинский детский театр. *Путь просвещения*, (7-8), 97-115.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.116

КОД ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ОБРАЗУ В ДИЗАЙНІ ВІЗУАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Воробчук-Калитюк Марія Сергіївна

асистент факультету дизайну та графіки

Луцький національний технічний університет, Україна

Скляренко Наталія Владиславівна

канд. мистецтвознавства, доцент, докторант

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

СЕКЦІЯ ХХІ. КУЛЬТУРА ТА МИСТЕЦТВО

Технічний прогрес у сфері обміну інформацією сьогодні розвивається інтенсивно. Людина перетворює кодовану інформацію в базу даних, здійснюючи візуальну трансформацію коду. Він стає не просто носієм інформації, а перетворюється на дизайнерський твір мистецтва. При цьому виникає проблема інтеграції дизайнерського коду в середовище без втрати його основної властивості – декодування. Тому метою роботи виступає виявлення особливостей використання коду як засобу створення образу в дизайні візуальних комунікацій.

Матричний код стає основою створення образу та відображає основні композиційні прийоми. Візуальні кодовані зображення графічно представлені у вигляді різноманітних об'єктів та поділяються на лінійні (штрих-коди), двовимірні та тривимірні коди. Опрацювання людиною великої кількості образного, змістового та інформаційного наповнення коду забезпечується завдяки дотриманню умов композиційного представлення [2]. В результаті цього людина сприймає код як твір мистецтва.

Естетичний вигляд коду передається за допомогою трансформації форми, для створення якої дизайнер використовує комплекс засобів виразності [3]. Код формується за допомогою поєднання різних об'єктів (множина кодів) та за рахунок імітації вигляду коду у середовищі.

З точки зору дизайну важливою властивістю створення дизайнерського коду є можливість оперувати образом, який створює множина кодів. Основний композиційний прийом, що дозволяє сформувати нове зображення, – ритм (повтор коду). Таким чином кодована інформація стає художнім засобом для створення візуального зображення з новою сутністю. Так, художник Скотт Блей створив портрети найвідоміших людей планети [1]. Це тисячі маленьких штрих-кодів, в яких зашифрований окремий епізод з життя особистості (табл. 1:1).

Образ є визначальним у формуванні двовимірних QR-кодів. Вони стають елементом фону або маскуються під нього. Наприклад, множина кодів, укладена у формі логотипу компанії, створює впізнаваний образ бренду (табл. 1:3). Для тривимірних кодів характерна поява нових багатогранних конструкцій з різною кодованою інформацією на кожній грані (табл. 1:5). Вони формуються на основі стандартного вигляду матричного коду.

Інший засіб створення образного рішення кодованої інформації –

можливість імітувати образ за допомогою об'єктів та явищ природного середовища. Наприклад, ідею формування лінійного коду виражає тінь посаджених дерев (табл. 1:2). У двовимірних кодах важливу роль відіграють об'єкти середовища. Візуальний образ матричного коду формується за рахунок природних елементів (рослин, куців) та забезпечує облаштування ландшафту (табл. 1:4). Для формування тривимірного коду використовують об'єкти штучного середовища, де код стає частиною конструкції, при цьому не змінюючи її прямого призначення (табл. 1:6). Проте декодувати його можна лише з певного положення.

Висновки. Отже, матричний код використовується як засіб створення образів з множини кодів або забезпечує можливість його імітації за допомогою об'єктів чи явищ середовища. Такий системний підхід розширює зміст візуального повідомлення під час кодування/декодування. Дизайнерські лінійні, двовимірні та тривимірні коди легко вписуються в середовище та дозволяють швидко обмінюватися великою кількістю візуальної інформації.

Таблиця 1

Образ у дизайні кодованої інформації

1. взято з <https://theinspirationgrid.com/barcode-art-by-scott-blake/>,

2 – взято з <https://img.artlebedev.ru/studio/posters/path/path-1600x1200.jpg>,

3 – взято з <https://ua.phhsnews.com/articles/artwork/40-gorgeous-qr-code-artworks-that-rock.html>,

4 – взято з <http://tobesocial.de/blog/qr-code-strategien-kampagnen-social-media>,

5 – взято з <https://www.pinterest.com/pin/743938432187795288/>,

6 – взято з <https://www.pinterest.com/pin/468655904951716229/>.

Список використаних джерел:

- [1] Блау, М. Штрих-коды. Как их дизайн превратился в искусство? (2017). Вилучено з: <https://shkolazhizni.ru/computers/articles/92626/>.
- [2] Діброва Т. Г., Цуканова І.В. (2013). Особливості застосування QR-коду в інтегрованих маркетингових комунікаціях. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. Вилучено з: <http://economy.kpi.ua/uk/node/505>.
- [3] Скляренко, Н.В., Калитюк, М.С. (2020). Форми візуалізації кодової інформації. *Les tendances actuelles de la mondialisation de la science mondiale: collection de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» avec des matériaux de la conférence scientifique et pratique internationale* (Vol. 3), 3 avril, 2020. Monaco, Principauté de Monaco: Plateforme scientifique européenne. <https://doi.org/10.36074/03.04.2020.v3.33>.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.117

МОДЕЛЮВАННЯ ХУДОЖНЬО-ІГРОВОЇ СПЕЦИФІКИ ДИТЯЧОГО ТЕАТРУ

Працков Роман Євгенович

асистент кафедри режисури естради та масових свят

Київський національний університет культури і мистецтв, Україна

Формування особистості в суспільстві, її індивідуальна позиція, світогляд тісно пов'язані з творчим процесом підростаючого покоління. Сучасний підхід при моделюванні художньо-ігрової ситуації розвиває загальнокультурні та естетичні цінності учасників різних вікових категорій дитячого театру, спонукає до вдосконалення дитини в майбутньому. Дитячі театри – це особливе місце, де активно пропагується мистецьке життя країни, формується колективне зростання у системі об'єктивно-суб'єктивних взаємовідносин.

Театр – мистецтво синтетичне. Воно є здатним поєднувати в собі музику, танці, живопис, риторику, акторську майстерність та синтезує в єдині засоби виразності. Театр - це гра. А гра – основа будь-якого пізнавального процесу дитини. За допомогою ігор дитина пізнає світ. Вони допомагають засвоїти правила і закони дорослих людей. І не дивлячись на те, що кожна дитина веде власну гру, так чи інакше всі вони копіюють дорослих, улюблених героїв, тощо. Саме з ігор виникають театральні постановки, які генеруються шляхом імпровізації.

Кожна дитина – актор. Шедеври класичної літератури, музики, образотворчого мистецтва допомагають розкрити таланти та розвивають акторські здібності.

У дитячому театрі кожна дитина по-особливому хоче себе репрезентувати та проявляє це через набуті враження від характерів персонажів, явищ, подій, тощо. Заняття театральною творчістю концентрують увагу дитини на ряд подій та причинно-наслідкові явища некоректних, аморальних вчинків. Таким чином, творчі заняття допомагають розрізнити різні моделі поведінки, визначити цільову направленість дії та її мету.

Оцінка естетичних явищ у процесі впливу художньої особливості діяльності дитячого театру виражається у дослідженнях Є. Шевцова: «Мистецтво посідає особливе місце в естетичному вихованні, у розвитку чуттєво-емоційної сфери людини. Тому жодна із систем естетичного виховання не залишала мистецтво поза своєю увагою. Водночас характер впливу мистецтва на формування емоційного світу особистості досі залишається однією з найскладніших проблем естетичного виховання. Емоційний вплив мистецтва виявляється у тому, що людина по-новому починає сприймати себе, свою діяльність. Це, у свою чергу, стимулює пошук нею такої діяльності, яка відповідала б її більш дорослим почуттям. Тому й немає протиріччя у тому, що мистецтво виховує почуття й одночасно сприяє формуванню і розвитку

життєдіяльності людини, орієнтує її на досягнення нової мети» [3]. Розвиток дитини у процесі навчання в дитячому театрі є можливістю практичної діяльності керування процесом розвитку та збагачення емоційної сфери.

Видатні театральні педагоги та режисери стверджували, що у театрі, навіть професійному, не може бути суцільної серйозності. «Не будемо казати, що театр – школа. Ні, театр – це розвага», – стверджував К. Станіславський [1]. Схожим є твердження Г. Товстоногова: «У театрі шукають і розваг, і відпочинку. І цього зовсім не потрібно боятися. У справжньому театрі, розважаючись, вчаться жити, а відпочиваючи, збагачують себе. <...>... Театр – свято. Театр – розвага. Театр – видовище» [2]. «Сучасний театр повинен об'єднати, сплавити воєдино школу зі святом, мудрість з розвагами, урок з видовищем» [2].

Заняття у дитячому аматорському театрі розширюють життєвий та художній світогляд вихованців, сприяють ресурсному збагаченню мистецького спрямування, підвищують рівень емоційного сприйняття та інше.

У сучасному світі більшість дітей вже в ранньому віці підпадають під сильний вплив телебачення і віртуальних комп'ютерних ігор. При всій уявній яскравості, цікавості, слід усвідомлювати, що дитина найчастіше залишається пасивним глядачем. Ці гри не зачіпають тих психоемоційних центрів, які відповідають за роботу активної, дієвої уяви. Саме уява для дітей стає основою всієї творчої діяльності, загального розвитку, які реалізуються в ігровій формі.

Дійсно інстинкт художньої гри, багата фантазія з перетворенням є у кожної дитини. У деяких дітей він яскраво-виражений, а ось інші – затиснуті, закриті, невпевнені в собі. На жаль, ми змушені констатувати, що педагогічна установка в першу чергу на розвиток мислення перетворює емоційно-духовну сутність дитини у вторинну цінність. І такі діти починають втрачати сам навик гри. Спостерігаючи за дітьми старшого дошкільного віку, було помічено, що діти не завжди можуть самі себе зайняти, організувати гру, їм просто не вистачає уяви, адже поруч немає комп'ютера.

Залучення дітей до театального мистецтва досить розповсюджена тема досліджень багатьох педагогів та психологів, адже позитивний результативний вплив мистецтва театру на дітей є якісним і кількісним одночасно. Сучасні режисери досить часто використовуючи канони класичної театральної школи створюють власні методичні системи, що активно застосовуються в країні.

Висновки. Отже, в процесі роботи над спектаклем, не слід вимагати від дітей наслідування або зображення того чи іншого «образу», який може бути просто незрозумілим дитині в силу психо-емоційного розвитку. Важливо, аби дитина сама навчилася мислити та перебирати на себе почуття іншої людини. В самостійній роботі діти почувають себе набагато впевненіше та в подальшому почнуть активно проявляти себе. За загальними твердженнями тільки розкута, вільно емпатована дитина здатна творчо мислити, а отже, вигадувати, фантазувати, придумувати.

Список використаних джерел:

- [1] Станіславський К.С. (1954-1963). *Собрание сочинений*. (Т. 5, с. 465); Москва : Искусство.
- [2] Товстоногов Г.А. *Зеркало сцены* (Т. 2, с. 303, 567); Ленинград.
- [3] Шевцов Е. В. (1982). *Эстетическое воспитание и формирование личности*. Москва : Просвещение, с. 29-30.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.118

ПЕЙЗАЖ У ТВОРЧОСТІ АНАТОЛІЯ ЗОРКА

Белічко Наталія Юріївна канд. мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри теорії та історії мистецтва*Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, Україна*

Знаний митець сучасності Анатолій Зорко є визначним представником пейзажного жанру другої половини ХХ – початку ХХІ століття в Україні. Образи його картин життєстверджуючі й оптимістичні, завжди яскраво настроєві. Позитивні особистісні риси митець транслює в сонячні пейзажі, тонко відчуючи стан природи в різні пори року. В його творах практично немає мінорного звучання. Ліричні пейзажні мотиви завжди забарвлені веселковим колоритом. Світосприйняття митця трансформується в зримі сюжети, де переважають піднесені емоції, уміння радіти найкращим виявам життя. Такий підхід суголосний світоглядним засадам малих голландців – бачити прекрасне в буденному, уміти насолоджуватися звичайним та повсякденним. Радість й краса буття – головний лейтмотив творчості А. Зорка.

Народився художник на Чернігівщині в 1956 році. Навчався в майстерні станкового живопису О. Лопухова в Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури в Києві, де й нині працює доцентом кафедри живопису та композиції (1992). З 2018 р. очолює майстерню станкового живопису. Заслужений художник України (2007). Член Національної спілки художників України [1]. Активно приймає участь у творчих спілчанських заходах, зокрема, творчих седнівських пленерах.

Будинок творчості «Седнів» функціонував з 1960-х до 1990-х років і через цю творчу майстерню пройшло багато визначних українських митців. Зокрема, М. Глущенко, Г. Малаков, Т. Яблонська та ін. На початку 2000-х його діяльність було відновлено, а у 2012 році було організовано зимовий пленер. Серед тринадцяти його учасників був А. Зорко [2].

Захоплення від мальовничих пейзажів Седнєва, що розташований понад тихою і величною річкою Снов, враження від творчого спілкування з колегами вилились у чисельні зимові пейзажі. Багатство краєвидів цієї затишної місцини давало неосяжне поле для самореалізації митців вже не одного покоління, надихаючи на нові теми та сюжети. Одним з творів, виконаних А. Зорко, була «Садиба Лизогубів». Обрана тема була не випадковою, оскільки художник переймається тим, що з часом зникають характерні самотні куточки Седнєва.

Результатом творчих пленерів став окремий цикл картин «Мальовничий Седнів».

У творчості митця можна побачити відтворення квіткових натюрмортів («Квіти весни», «Яблуня квітує», «Бузок на сонці»), втаємничені жіночі образи («Дівчина в блакитному», «Танцівниця», «Ворожка»). Але найчастіше митець

звертається саме до жанру пейзажу, черпаючи натхнення у краєвидах рідного краю. Йому вдаються морські види, де кожний сюжет отримує своє настроєве вирішення. Яскравість спекотного дня у картині «Блакитна бухта», передгрозовий неспокій у творі «Срібний прибій», мрійливість тихого ранку в роботі «Куточок Гурзуфа». Художник вдало вирішує суто ландшафтні зображення, де головним персонажем виступає сама природа, в своєму неповторному емоційному стані. Це такі твори як «До весни», «Холодна вода» тощо. У творчому доробку майстра також багато пейзажів, які олюднені незримою присутністю людини. В них не має стафажних силуетів – співіснування природи і людини відображено у гармонійному поєднанні архітектурних споруд, як символу людського натхнення, із природною красою оточуючого середовища. Ця нерозривна єдність показана в картинах «Седнів. Березень», «Зимовий вечір», «Зима в Седневі» та ін. Саме зима є однією з найулюбленіших пір року, яка у творах митця знаходить своєрідне й завжди оригінальне трактування [3].

Митець багато уваги приділяє naturі, в процесі творення узагальнюючи реальні види, надаючи їм рис позачасового виміру незмінної краси. Його пейзажі наповнені сонячним світлом, форма ліпиться експресивним мазком, надаючи поверхні живописної фактурності й, разом з тим, відчуття скороминучості моменту. Живописні твори А. Зорка наповнені темпераментом й заглибленим спогляданням, що надає манері митця неповторної стилістичної самобутності. Композиційна побудова логічна й виважена, предмети на площині взаємодіють між собою, утворюючи нерозривний змістовний зв'язок, не втрачаючи при цьому ефекту миттєвості. Пейзажні твори митця випромінюють енергетику доброти, яка йде від власного світосприйняття А. Зорка

Список використаних джерел:

- [1] *Художники Києва. Живопис. Графіка. Скульптура. Декоративно-прикладне мистецтво.* (2000). Київ: ІПРЕЗ.
- [2] Загаєцька, О. (2012) Пленери в Седневі. *Образотворче мистецтво*, (3-4), 130–131
- [3] Ковальчук, О. В. (авт.-упоряд). (2011). *Анатолій Зорко. Живопис.* Київ: Остап Ханко

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.119

ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЗНОСТІ АРТ-ПРОЄКТІВ

Фішер Володимир Михайлович професор кафедри режисури естради та масових свят
заслужений діяч мистецтв України*Київський національний університет культури і мистецтв, Україна*

Сьогодні міжнародне культурне співробітництво є одним із головних факторів, що призводить до кардинальних змін художніх цінностей у вітчизняному мистецтві. багатогранність, різноманітність та витонченість мистецьких проєктів все більше набирає обертів у сучасному культурному просторі.

Арт-проєкти є одними з найпоширеніших форм сценічного мистецтва, які висвітлюють злободенні, актуальні проблеми суспільства, етапні моменти життя суспільства. Дані форми об'єднують музику, танець, спів, циркові та оригінальні жанри та ін. Тобто, такі заходи є різноманітним арсеналом виразних засобів всіх конструктивних факторів всіх видів мистецтва. Засоби виразності в арт-проєктах є основою художньо-образної обробки документально-фактичного матеріалу. Безумовно, головними засобами сценічної виразності є живе слово, музика, хореографія, спорт, кіно. Проте, враховуючи широкі можливості новітніх технологій, світло, піротехніка, феєрверки, лазерні спецефекти, відеодизай стають не менш важливими й виразними в арт-проєктах. За допомогою таких засобів створюється сценічна атмосфера, підсилюється враження та емоційне сприйняття у глядача, виникають певні художні образи. Кожне мистецтво апелює своїми виражальними засобами, за допомогою яких створюється художньо-образна картинка. наприклад, в хореографічному мистецтві виражальним засобом є рух, пластика тіла, в пантомімі – міміка та жести, в аудіовізуальному мистецтві – кадр, в літературі домінуючий засіб виразності – слово. сценічний матеріал при якому створюється художній образ, має синтетичну природу, оскільки поєднує в собі різноманітні художньо-виражальні та технічні засоби. Тому, художній образ при проведенні мистецьких проєктів стає багатоплановим, в першу чергу завдяки технічним інноваціям.

У сучасних арт-проєктах інтенсивно застосовуються феєрверки, за допомогою яких створюються не тільки яскраві, вражаючі шоу, а й певні написи, динамічні фігури, логотипи, символи тощо. Так, за допомогою синтезу музики та піротехнічних ефектів виникло поняття «музичний феєрверк». Безумовно, така форма є досить складною для виконавця. Музичний феєрверк вимагає професійного підходу для застосування, розробки спеціального сценарію та візуалізації, програмного забезпечення для 3D моделювання, безліч комп'ютерної техніки для його втілення. Такий професійний підхід дає можливість отримати якісне, зрима піротехнічне дійство під відповідний музичний супровід,

який повинен бути прорахований та синхронізований з феєрверком з точністю до 0,1 секунди. Така робота виконується, звичайно, за допомогою спеціального обладнання. Є звичайні феєрверки, які не синхронізуються з музикою, а під них просто підбирається музичний супровід. Дана форма використання феєрверків не вимагає створення спеціального сценарію та моделювання візуалізації, професійного комп'ютерного обладнання, а виконується механічним пультом. Прості феєрверки суттєво відрізняються від музичного феєрверку за своєю видовищністю та складністю виконання.

Ще один сучасний засіб виразності, за допомогою якого створюється незабутній арт-проект, це – світло у поєднанні з лазерними спецефектами. Завдяки такому поєднанню створюються масштабні лазерні шоу, які донедавна були недосяжними та фантастичними світловими ефектами. Яскравим прикладом вдалого використання лазерних спецефектів є перегляд концертів гурту «Пінк Флойд». Сьогодні лазерні шоу супроводжують важливі події у житті людей та країни в цілому. Звичайно, такі видовищні світлові ефекти повинні відповідати тематиці мистецьких проєктів. При включенні їх в програму, перш за все необхідно враховувати місце проведення. Відповідно, лазерні шоу можна розділити на об'ємні та графічні. Об'ємні лазерні шоу як правило використовують у задимленому повітрі, створюючи масштабну площину. Особливо ефектними є такі шоу в поєднанні з музикою, яка підсилює емоційне враження від побаченого.

Графічні лазерні шоу проєктуються на спеціальні екрани, на яких відтворюються графічні картини. Дані шоу-проекти також проводяться у задимленому повітрі, однак разом з чітким графічним рядом можна поєднувати анімацію, обов'язкова підбирати музичний супровід, можна створювати певні написи, різноманітні символічні знаки, навіть, демонструвати цілі вистави.

Об'ємні та графічні лазерні шоу стали невід'ємним засобом виразності у сучасних естрадних виконавців, при проведенні різного роду конкурсів, телешоу, фестивалів. Використання лазерних спецефектів запам'ятовується глядачам надовго завдяки своїй яскравості та видовищності.

Не менш важливим засобом ідейно-емоційної виразності при проведенні професійних цілісних естрадних видовищ є застосування відеодизайну. Візуалізація, яка доповнює естрадний номер, повинна бути актуальною, ефектною, тісно пов'язана з тематикою номеру. Створення відео картини, яка проєктується на екран, представляє собою складний відеодизайнерський процес. Варто лише згадати міжнародні конкурси Євробачення. Конкурси завжди наповнені грандіозними вражаючими спецефектами, що доповнюють виступи конкурсантів. Кожен учасник намагається представити свою країну й свій номер індивідуальним та феєричним. Щорічні вокальні конкурси Євробачення виглядають як шоу з використанням передових технологій: звуку, світла, 3D графіки, анімації, піротехніки та ін. Проте, не потрібно зловживати засобами виразності. Оскільки, за новітніми технологіями, їх перенасиченістю буде втрачатися сама ідея та зміст номеру.

Висновок. Таким чином, можна дійти висновку, що в сучасних умовах під впливом новітніх технологій, зовнішніх та внутрішніх факторів мистецька сфера дозволяє трансформуватися, арт-проекти набувають змістовної видовищності та направлені на розвиток культурних та естетичних потреб народу. Вітчизняне мистецтво сьогодні активно інтегрується у світовий культурний простір.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.120

РІЗНОВИДИ ТА ЖАНРИ МИСТЕЦТВА ЕСТРАДИ

Деркач Світлана Миколаївна

канд. мистецтвознавства,
професор кафедри режисури естради та масових свят
заслужений діяч мистецтв України

Київський національний університет культури і мистецтв, Україна

SECTION XXXI. CULTURE AND ART

Культура світової цивілізації XXI ст. стрімко розвивається в результаті глобалізаційних прогресивних процесів. Взаємодія світових культур в ході свого розвитку відбувається завдяки міжнародному соціокультурному співробітництву. Сьогодні посилюється увага людей до якісних нових вражаючих естрадних жанрів. Безперечно, сфера дозвілля повинна враховувати потреби, запити, ціннісні орієнтації сучасної людини, пропонувати нові форми відпочинку, які сприяли б естетичному вихованню, духовно-культурному розвитку особистості, піднесенню культури. Однак, разом з тим, безперервно зростають масштаби ускладнення сучасної культурно-мистецької роботи, які вимагають професійного підходу до організації та проведення естрадних заходів в умовах новітніх соціокультурних напрямків.

Соціокультурний розвиток вітчизняної естради та міжнародне мистецьке співробітництво дає можливість забезпечити смаки будь-якого глядача. Немає такого виду виконавського мистецтва, який так чи інакше не був би представлений на естраді. Тому інтерес народу до естрадних форм та жанрів помітно зростає.

Мистецтвознавець Ю. Дмитрієв зазначав: «Не можна не дивуватися тому, що деякі види сьогоденського мистецтва, які поширені та улюблені народом, перебувають майже поза сферою уваги мистецтвознавців. Як можна байдуже відноситись до естради, яка має такий великий вплив на формування естетичних смаків народу?» [1].

Естрада – багатожанровий, розважальний, видовищний вид сучасного мистецтва, розрахований на масове сприйняття.

Естрада увібрала в себе багато видів мистецтв – музику і живопис, спів і танець, кіно і цирк. Багато чого від мистецтва театру так само органічно влився в плоть і кров естради, знайшовши в ній інший зміст і самостійне значення.

Іноді жанри та різновиди естради відносять до театрального мистецтва, Ті ж елементи сценічного мистецтва, що і в театрі: підмостки, глядацька зала, актори й публіка, музика, танці, пісні, сценки, монологи тощо.

Проте, естрада на відміну від театру відрізняється іншим художнім відображенням життя та формою існування. Якщо в театрі основною сценічною

формою є вистава, то на естраді це номер.

Сцена, на відміну від театральної являє собою відкриту сценічну площадку. Тому, естрада – це відкрите спілкування артиста з глядачем. особливі умовні та лаконічні принципи сценографії, інтерактивний спосіб спілкування з публікою.

Належність до того чи іншого жанру естради залежить, перш за все, від виразних засобів якими користується виконавець під час виступу. Поєднання номерів за спільністю виразних засобів і визначають той чи інший жанр на естраді.

Арсенал жанрів, якими користується естрада, такий же величезний та різноманітний, як і світ сценічного мистецтва. Та все ж безліч жанрів, які використовує естрада зазвичай поділяється на чотири групи:

- розмовні жанри: конференс, інтермедії, художнє слово, естрадні монологи, сценки, мелодекламації, фейлетони, пародії, скетчі, буріме, мікромініатюри (інсценовані анекдоти) тощо.

- музичні жанри:

- а) вокальний – пісня (в різних її модифікаціях – народна, естрадна, бардівська), міські та циганські романси, балади, куплети, музичні фейлетони, музичні пародії;

- б) інструментальний – оркестрові номери, інструментальні п'єси тощо;

- хореографічні жанри: танець (народний, характерний, естрадний, степ тощо);

- оригінальні жанри: звуконаслідування, ляльки, вентрологія (черевомовлення), тантамореска, акробатика, гімнастика, пантоміма, фокуси, художній свист, імітація (або звуконаслідування), жонглювання, клоунада, а також інші циркові та спортивні номери.

Хоч естраді притаманні різноманітні форми та жанри, в цілому їх можна класифікувати наступним чином:

- концертна естрада, що поєднала різножанрові виступи на естрадних площадках;

- театральна естрада (вистави театру малих форм, мюзик-холу, шоу-програм, арт-проектів, скетч-шоу та ін.);

- святкова естрада (фестивалі, карнавали, маскаради, свята на стадіонах, церемонії нагородження, тощо).

- телевізійна естрада (шоу проекти, талант-шоу, комік-шоу).

Так, незважаючи на всю палітру різновидів та жанрів, естрада як мистецтво має свою внутрішню структуру, яка складалася під впливом історичних та соціальних факторів.

Висновок. Тому можна констатувати, що естрада має вагомий естетичний вплив на глядачів. Сучасна культура охоплює всі різноманітні сфери будь-якої діяльності людей, тому естрадні різновиди і жанри, набуваючи пріоритетного значення повинні пропагувати тільки «високе», професійне мистецтво.

Список використаних джерел:

[1] Дмитриев Ю. А. (1971) *Эстрада и цирк глазами влюблённого*. Москва : Искусства, с. 206

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.121

РОЛЬ СИНТЕТИЧНОЇ «МІМІЧНОЇ» МАСКИ ЯК НЕВІД'ЄМНОГО КОМПОНЕНТА ТРАНСФОРМАЦІЇ В СУЧАСНОМУ ПАРОДІЙНОМУ НОМЕРІ

Касьяненко Андрій Сергійович

викладач кафедри режисури естради та масових свят

Київський національний університет культури і мистецтв, Україна

Мистецтво естради вимагає від виконавця уміння мімікою виразити суть характеру персонажа, причому створений сценічний образ багато в чому залежить від здатності артиста до творчого перевтілення. Завдання артиста полягає у миттєвій докорінній зміні зовнішньої характерності акторського образу у жанрі пародії, де головним засобом трансформації є маска [1].

Вивченню природи трансформації та сценічної майстерності актора у масці на естраді присвячені праці А. Райкіна, С. Клітіна, Є. Уварової, Є. Кузнецова, М. Розовського, А. Медведєвої та ін. Аналіз жанру маски як важливого компонента трансформації вперше здійснено українською вченою А. Медведєвою у дослідженні «Маски у сценічному мистецтві артиста театру та естради» (2012) [1], проте системного дослідження ролі синтетичної «мімічної» маски як феномену трансформації у сучасному пародійному номері, ще не знайшло належного обґрунтування у мистецтвознавчій літературі.

Міміка у роботі артиста естради є невід'ємною складовою у створенні сценічного образу поряд із пластикою та голосом. Тільки у цій тісній взаємодії актор має можливість створити органічний та яскравий образ на сцені.

Міміка артиста є наслідком внутрішніх переживань та відчуттів під час створення акторського образу, і має точно відображати внутрішній стан актора у логіці сценічної дії. При створенні акторського образу у пародійному жанрі на естраді, де виконуються пародії на відомих особистостей, добре знайомих публіці, артист-пародист повинен досконало вивчити міміку пародійованих ним об'єктів.

Професійний багатолітній досвід та глибокі знання анатомії та психофізіології людини дозволили автору дослідження створити власний прийом синтетичної «мімічної» маски на відміну від інших естрадних масок одного образу, " < ... > цим я відрізняюся від інших пародистів, які зазвичай тільки пластично показують відомих артистів, я ж зображую й обличчя, тобто так фіксую лицьові м'язи впродовж номера, що це надає максимальної схожості певному сценічному образу. Це моє ноу-хау" [2, 10].

Обличчя є багатосигнальною системою. Різні емоційні стани впливають на тонус окремих м'язів, в результаті чого обличчя отримує відповідний вираз.

Закріпленість виразу обличчя, очевидно, слід розглядати, як неможливість гальмування мімічних рефлексів внаслідок постійного підживлення аналогічними сигналами. Швидкі сигнали є типовим проявом базових емоцій: радості, печалі, гніву, страху, здивування, відрази та слугують основою для оформлення на обличчі «мімічних» масок. [3, 177].

Трансформація в масці супроводжується станом особливого психічного самопочуття, перетворенням в різних аспектах: мімічному, пластичному, мовному, психічному. Мімічна маска кожної людини індивідуальна, і може включати елементи різних масок, що дозволяє стверджувати про утримання мімічної маски на обличчі. Разом з тим, артист-пародист повинен чітко розуміти взаємозв'язок міміки та внутрішнього стану обраного ним об'єкта для пародії. Тільки при такому детальному вивченні та спостереженні об'єкта пародії, можливо створити синтетичну «мімічну» маску.

Що ж таке синтетична «мімічна» маска, та чим вона відрізняється від загальноприйнятого терміну «маска» в акторському середовищі? Прийнято вважати під терміном «маска» створення незабутнього, виразного, як правило, комедійного акторського образу, який добре запам'ятовується публіці, яскравим прикладом цього є «маска» провідниці Верки Сердючки, створеної Андрієм Данилко; масками та напівмасками, спеціально виготовленими для своїх естрадних монологів, користувався Аркадій Райкін. Ці маски разом з використанням міміки у відкритих частинах обличчя створювали неповторний характерний образ та комічний гіперболізований ефект для сприйняття публікою даного персонажу.

Повертаючись до синтетичної «мімічної» маски слід зазначити, що при її створенні беруть участь тільки м'язи обличчя, що є найбільш складною у виконавській техніці та потребує великої підготовчої роботи артиста-пародиста над собою. На початку роботи артист детально вивчає міміку пародійованого ним об'єкта, ґрунтовно аналізує можливості свого мімічного апарату та розробляє власну мімічну гімнастику для м'язів обличчя. Далі у процесі над образом знаходяться точні і найбільш схожі мімічні рухи, які фіксуються у пам'яті актора у процесі репетицій над образом. Робота над образом контролюється перед дзеркалом для кращого розуміння творчого процесу.

«Мімічна» маска з'являється на обличчі артиста завдяки фіксації м'язів обличчя на час виконання номеру. Під час концертної програми артисту потрібно перевтілитись у десятки сценічних образів, де кожен образ – це миттєве створення нової синтетичної «мімічної» маски, яка міняється впродовж 3-5 хвилин, залежно від номеру, та досягається неймовірною психотехнікою артиста, й надзвичайно складною концентрацією як фізичних, так і психологічних внутрішніх якостей митця.

На основі багатолітньої практичної професійної діяльності на українській естраді, як артиста-виконавця пародійних шоу, режисера-постановника, автора власних концертних програм, можна стверджувати, що синтетична «мімічна» маска – це явище психологічного порядку, яке надає естрадному артистові можливість до миттєвої трансформації, ефект максимальної схожості пародійованого персонажу, що викликає бурхливий ефект здивування та

захоплення у публіки. І митець в цій ситуації виступає і як об'єкт, і як суб'єкт сценічної творчості.

Художньо-естетична цінність синтетичної «мімічної» маски полягає у тому, що вона створюється природньо й органічно для сприйняття публікою, без додаткових матеріалів та пристосувань, які можуть вплинути на достовірність образу. Вважаємо, що феномен синтетичної «мімічної» маски, її можливості та подальший розвиток й удосконалення в сучасному естрадному мистецтві ще не досить досліджені.

Список використаних джерел:

- [1] Медведєва, А. О. (2012). Маска у сценічному мистецтві артиста театру та естради : дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.01.К.
- [2] Коскін, В. (2007). Андрій Касьяненко: "Я очищую публіку від сміття поганих емоцій". Демократична Україна. Київ. № 109 (23651). С. 10 – 11.
- [3] Куприянов, В.В. (1988). Лицо человека: Анатомия, мимика. М.: Медицина.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.122

СТАНОВЛЕННЯ МЮЗИКЛІВ ЯК ПОПУЛЯРНОГО ЖАНРУ В УКРАЇНІ

Вакуленко Дарина Юріївна

асистент кафедри режисури естради та масових свят

Київський національний університет культури і мистецтв, Україна

В незалежній Україні досвід реалізації таких проєктів як мюзикли незначний, в основному це вистави для дітей або ж телепроєкти. «Однією з причин незадовільного стану розвитку вітчизняного мюзиклу, наприклад, на думку художнього керівника і директора Київського національного академічного театру оперети Богдана Струтинського, є відсутність спеціально облаштованого глядацького залу, національного мюзик-холу, де б ставилися саме такі вистави-видовища» [2, с. 267].

Звісно є приклади сценічних мюзиклів, проте, вони не зовсім відповідають канонам жанру. Вдалим прикладом реалізації мюзиклу можна назвати мюзикл «Екватор», який був поставлений у 2004 році. Варто також відмітити перший україномовний, уже в незалежній Україні, мюзикл «Службовий роман. Глорія». Мюзикл поставлений в Донецькому національному українському музично-драматичному театрі у 2010 році (композитор Ю. Квасниця, поетеса А. Багрянова) [1, с. 38].

Проте, С. Манько, у своїй роботі «Мюзикл і рок-опера в Українському соціокультурному просторі» зазначає, що першим україномовним мюзиклом був мюзикл «Конотопська відьма» ще у 1982 році І. Поклада за однойменною п'єсою Г. Квітки-Основ'яненка. До того ж, у 1982 році С. Бедусенко написав мюзикл «Любов, джаз та чорт». Творчість композитора передбачає багато творів. Зокрема С. Бедусенко написав і рок-оперу «Енеїда» у 1985 році. Відомий режисер С. Данченко поставив «Енеїду» в Київському театрі ім. Франка у 1986 році під назвою бурлеск-опери, яка демонструвалась 18 років і була поставлена 320 разів [4; 5].

В українському театрі є чимало доробків вітчизняних композиторів, названих рок-операми, зокрема «Біла ворона» Г. Татарченка (1989 р.), яка продовжує своє життя у театрі антрепризи Б. Бенюка, «Містер сковорода» того ж Г. Татарченка (1994 р.), «Адам і Єва» С. Бедусенка (2004 р.), «Платний пляж на Стіксі» О. Войтовича (2005 р.), «Марія Стюарт» О. Коломійцева (2010 р.).

Якщо говорити про проєкти, які називали «мюзиклами», то слід відзначити «Ромео і Джульєта» Є. Лапейка (2003 р.), «Кентервільський привид» А. Іванова та Д. Рубіна (2004 р.), уже згаданий вище «Екватор» О. Злотника (2003 р.), єдиний, який українські режисери намагались втілити за прикладами Бродвею, «Монах» С. Манько (2004 р.), «Едіт Піаф» О. Войтович та В. Майструк (2008 р.), «Фемінізм по-українськи» О. Коломійцева (2008 р.), «Пригоди барона Мюнхаузена в

Україні» (2009 р.) та «Синя Богиня» (2010 р.) того ж О. Коломійцева.

Окремо слід виділити мюзикл, який називають національним, «Welcome to Ukraine» або «Подорож у кохання», поставлений Б. Струтинським в 2011 році в Київському театрі оперети. У сюжет закладено українські традиції, що досить схоже на англійські баладні опери, які згадувались вище. Тут варто відмітити таку особливість мюзиклу як поєднання сучасності й фольклору, авторська музика (І. Покалад, Л. Колодуб, Є. Станкевич) спрямована на отримання прихильності не лише вітчизняного глядача, а й іноземного [5].

Важливо приділити увагу і значній кількості дитячих мюзиклів «Пеппі Довга Панчоха» Є. Лапейка; «Аліса в дивосвіті» А. Бондаренка за мотивами однойменної книги Л. Керррола; «Аладдін» за п'єсою Стельмаха «Кіцин дім» «Диво у лісі» за п'єсою Я. Козлова та «Зачароване каміння» за п'єсою Р. Камінської та багато інших.

Окремої уваги заслуговують українські телемюзикли. Так, з 2000-х років в Україні розпочався бум телепроектів. Зокрема – новорічні мюзикли. У 2002 році глядачі побачили «Вечори на хуторі біля Диканьки» режисера С. Горова, де знімалися популярні на той момент артисти естради Олег Скрипка, Ані Лорак, Лоліта Мілявська, Філіп Кіркоров та ін. В тому ж році режисером введено на екрани мюзикл «Попелюшка». Це був справжній бум музичних кіно постановок у вигляді телемюзиклів й щороку на телеекрани виходили нові, які ставали тими сценічними творами, що поєднували музичне, театральне, драматичне, хореографічне мистецтво із залученням все більшої кількості популярних виконавців [3].

У 2003 році М. Паперник став режисером новорічного мюзиклу «Снігова королева». Це був ще один телемюзикл С. Горова «Шалений день, або весілля Фігаро». У 2004 році виходить на екрани мюзикл «За двома зайцями» режисер-постановник М. Паперник, сюжет якого оповитий новорічним настроєм [3].

Далі були постановки мюзиклів «Дуже новорічне кіно або Ніч у музеї» (2007), «Червона шапочка» (2008), «Як козаки ...» (2009), «Новорічні Свати» (2010), які ставали легкими розважальними виставами, де важливим був не сюжет, оскільки його всі знали з дитинства, а скоріше популярні вокальні номери у виконанні улюблених естрадних кумирів. В результаті, щороку українські глядачі у передноворічну ніч чекали старої, добре відомої усім казки у новій сценічній інтерпретації, насиченої новорічними мотивами.

В усіх вищезазначених мюзиклах в основу сценарію покладено всім відомий літературний твір, адаптований під видовищний святковий новорічний сюжет. Ці музичні проекти відповідають законам драматургії створення мюзиклу як музично-драматичному жанру, так і законам драматургії телевізійного мюзиклу. Українські мюзикли вдало приміряють західноєвропейські та американські тенденції, що не завжди відповідає сприйняттю вітчизняного глядача. В Україні скоріше надають перевагу іноземним проектам аніж українському продукту.

«Безперечним є той факт, що будь-які творчі ідеї режисера вимагають грамотного, професійного композиційного рішення та втілення, особливо в такому жанрі як мюзикл. Створення загального сценічного художнього образу всього мюзиклу – найскладніша форма творчої діяльності режисера, результат

активної переробки дійсності. А саме творення образу можливо досягти за допомогою поєднання всіх засобів виразності та засобів ідейно-емоційного впливу, якими апелює режисер» [6].

Висновок. Варто зазначити, що саме український мюзикл, зокрема й новорічний, широко досліджувався дослідниками саме радянської доби, як нове явище того століття. Значна кількість наукових праць, в більшій мірі, висвітлювала становлення жанру, пов'язаного безпосередньо з Бродвеєм, в силу чого досліджено становлення мюзиклу як американського сценічного жанру. Проте, попри всієї своїй зовнішній легкодоступності, мюзикл – дійство складне, універсальне, синтетичне, з різножанровою, різностильовою амплітудою й тому привабливе та популярне.

Список використаних джерел:

- [1] Зайцева, І. (2007). Мюзикл «Экватор» в системе шоу-индустрии. *Київське музикознавство, культурологія та мистецтвознавство*, (23), 37-45.
- [2] Зайцева, І. (2017). Деякі тенденції розвитку українського мюзиклу як мистецтва і галузі шоу-індустрії. *Молодий вчений*, (10), 262-267.
- [3] Лапко, В. (2011). Новорічний мюзикл М. Паперника «За двома зайцями» як адаптація п'єси М. Старицького до розважального жанру. *Вісник Луган. нац. ун-ту ім. Т.Шевченка. Філологічні науки*, (6. Ч. 1.), 97-105.
- [4] Манько, С. (2012). Мюзикли і рок-опери в українському соціокультурному просторі. *Культура України: за ред. В. М. Шейко. Харківська держ. акад. культури*, (39), 268-276.
- [5] Манько, С. (2014). Історія розвитку жанру мюзиклу в Україні в першоджерелах та публікаціях. *Традиції та інновації у вищій архітектурно-художній освіті*, (1/2014), 43-47.
- [6] Мельник, М. (2018) Мюзикл як феномен мистецтва української естради ХХІ століття. *Економіка і культура України в світових глобалізаційних процесах: позиціонування і реалії: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції* (с. 137-140.) 22 березня, 2018, Київ, Україна: КУК, КНУКіМ.

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.123

СТИЛЬ ТА КОНЦЕПЦІЯ КОНКУРСІВ КРАСИ

Крикуненко Сергій Віталійович

асистент кафедри режисури естради та масових свят

Київський національний університет культури і мистецтв, Україна

Враховуючи невпинну глобалізацію сучасного соціокультурного простору, тенденція розвитку, трансформації та вдосконалення творчих заходів має неймовірно прогресивну динаміку, що свідчить про їх індивідуальну особливість та актуальність у буденному житті.

Сьогодні розвиток сучасних сценічних форм, нових способів обміну візуальної інформації та особливе значення зримої складової у житті людини дає можливість режисерам-постановникам зрозуміти необхідність проведення модних та візуально привабливих заходів з метою популяризації нових стилістичних тенденцій та отримання естетичного задоволення. Одним із таких заходів є конкурс краси.

Згідно із загальноприйнятою інформацією, конкурс краси – це змагання, в якому визначається найкрасивіший учасник, а, вірніше, учасниця, оскільки такі конкурси присвячені жіночій половині людства.

Попри схожість форми проведення конкурсів краси між собою, кожен захід має свою власну концепцію, що робить його унікальним, неповторним й відрізняє від інших. На формування концепції конкурсу краси, безпосередньо впливає таке поняття, як «стиль», адже саме стиль є неповторною складовою будь-якого заходу, що будується, насамперед, на візуальній подачі інформації.

Варто зазначити, що сприйняття будь-якого мистецтва обов'язково пов'язані з розумінням стилю. Поняття «стиль» – від лат. *Stilus, stylus*, від гр. *Stylos*, виникло від назви стародавнього інструменту для письма/ Це був загострений стрижень з кістки, металу, дерева, яким писали текст на восковій дошці або бересті.

Стиль – це історично сформована, відносно стійка спільність ознак образної системи, засобів і прийомів художнього вираження, обумовлена єдністю ідейного змісту мистецтва. Ця спільність проявляється одночасно в усіх видах мистецтва – архітектурі, літературі, живопису, театрі, естраді музиці, хореографії, дизайні та ін. Також індивідуальний стиль митця проявляється в костюмі, предметах праці, побуті та впливає на економічні, політичні, психологічні, естетичні аспекти життя суспільства. Стиль – це почерк письменника або художника, прийом, метод, спосіб самовираження їх світогляду.

Уже в латинській мові слово «стиль» мало більш широке значення, ніж в нього вкладали греки. У науковій термінології дане поняття набуває більш ширшого діапазону застосування – від позначення індивідуальної манери творця, характеристики ознак будь-якої групи одного художнього напрямку до

трактування стилю як «<...> суми стійких ознак, що характеризують образну й формальну структуру, властиву мистецтву тієї чи іншої історичної епохи» [1]. Стил, таким чином, представляє візитну картку творчої людини, своєрідну емблему, яка зазначається автором виробленого продукту. Саме по стилу можна розрізнити течії в мистецтві, охарактеризувати їх найяскравіших представників, простежити еволюцію творчої думки, зіставити різні школи в літературі, живописі, архітектурі тощо. Стил, як стійка сукупність образних принципів, найбільш чітко й послідовно проявляється в ті епохи і в тих течіях, де історично склалася система світоглядного синтезу, тобто вміння прийти до розуміння явища або предмета в його цілісності, єдності й взаємного зв'язку його частин.

В контексті масштабних конкурсів краси, серед яких «Міс Світу» та «Міс Всесвіт» поняття «стил» ототожнюється з таким поняттям як «концепція», яка у свою чергу є основною художньою частиною заходу.

Якщо опиратися на латинський переклад, слово *conceptio* трактується як система, розуміння. Концепція – це систематизація всіх ідей (поглядів), вироблених для розуміння напрямку розвитку. Вона дає відповідь на питання: як досягти наміченої мети. По суті – це єдиний визначальний задум (стратегія) для вирішення будь-якого завдання [2].

Концепція – це авторський спосіб трактування. Кожна концепція вимагає логічного та творчого обґрунтування. При роботі над концепцією, професіонали завжди враховують величезну кількість об'єктивних та суб'єктивних факторів, які впливають на вибір тематики. Це і сама причина заходу, фактор творчого колективу, святкові традиції замовника, кількість осіб, час, місце та багато іншого. Відповідно усі складові концепції заходу обов'язково повинні відповідати основній тематиці. Тобто, їй підпорядковуються і декорації, і музичне оформлення, і розважальна програма, і кейтеринг. Головна тема повинна розглядатися та розкриватися в кожній деталі. Якщо організатори не можуть це забезпечити, то краще не використовувати концепцію взагалі.

Тематика концепції обов'язково повинна бути відомою й зрозумілою всім присутнім на заході. Якщо символи, образи чи факти, до яких апелює концепція, не є широко відомими, то цей захід ніколи не стане успішним.

Основою будь-якої концепції є:

- базова ідея;
- фундаментальні принципи.

Концепцію як систему відрізняє від ідеї комплексність поглядів, взаємопов'язаних між собою й впливають один з іншого. Відсутність фундаментальних принципів у концепції, повна або часткова заміна цих принципів дозволяє автору формулювати власні інноваційні ідеї. У цьому випадку, авторська концепція змінює, трансформує існуючу й усталену систему поглядів. Про таку концепцію часто говорять: новаторські, помилкові, спірні, нестандартні.

Сьогодні перед режисерами-постановниками таких видовищних заходів як конкурси краси, завжди стоїть дуже відповідальне завдання – зробити їх унікальними й неповторними. Кожен конкурс краси володіє власним стилем, який повинен відповідати сучасним тенденціям у світі краси. Це велика

можливість для режисера показати своє власне бачення даного заходу, відкрити його з нового боку, опираючись на модні світові тренди. Завдяки сучасним технологіям режисер може перетворити звичайний конкурс краси в неперевершене шоу. Кожен вихід дівчат протягом заходу перетворюється на справжній витвір мистецтва. Режисер може перетворити звичайний конкурс краси на неймовірне арт-шоу, показавши справжню жіночу красу через призму, наприклад, природи. Використовуючи художні елементи та сучасні технології, режисер за допомогою творчих прийомів підкреслює свою головну ідею та мету.

Висновок. Слід зазначити, що на формування концепції конкурсу краси безпосередньо впливає таке поняття, як стиль, адже саме стиль є неповторною складовою будь-якого заходу, який будується, насамперед, на візуалізації та художньо-творчій формі подачі сценічної інформації.

Список використаних джерел:

- [1] Устюгова Е. Н. (2001) Стиль и стилизация. Типология стилизации *Философия, политология, социология, психология, право, международные отношения*, (1), 9-20.
- [2] Вилучено із <https://moyaosvita.com.ua/suspilstvoznnavstvo/shho-take-koncepciya-prostimi-slovami/>

DOI 10.36074/grail-of-science.19.02.2021.124

ЦИРКОВИЙ КОСТЮМ ЯК ЗАСІБ ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОЇ ВИРАЗНОСТІ АРТИСТА

Ільницька Олександра Анатоліївна

асистент кафедри режисури естради та масових свят

Київський національний університет культури і мистецтва, Україна

Мова, форми, художня природа та засоби виразності унікальні для кожного виду мистецтва. Кожен вид володіє індивідуальними, властивими тільки їм, прийомами, особливим способами створення художнього образу, що створюють неповторну творчу лексику. При цьому художні засоби будь-якого виду мистецтва загалом та циркового мистецтва зокрема, не лишаються незмінними, а постійно синтезуються, трансформуються в динамічному розвитку.

Головним завданням циркового мистецтва, на думку дослідників, є формування художньо-естетичного та культурного розвитку суспільства за допомогою використання засобів пластичної виразності, раціонального підходу до пізнавальної активності та можливості подолання ризику засобами удосконалення кінетичного досвіду людини. В. Барінов акцентує увагу на тому, що «<...> побудова дії циркового номера на основі парадоксу, алогізму та абсурду надзвичайно приваблива з точки зору подачі відомого життєвого матеріалу в новаторських формах, а виражальна мова цирку сприяє максимальному розкриттю дійсності в усьому її різноманітті» [1]. На сучасному етапі зміни відбуваються не лише в естетиці та стилістиці циркового номера, а й в цирковій лексиці, формах та способах презентації, в структурі кожного циркового номеру.

Специфіка циркового мистецтва (зовнішній ефект якого є одним із основоположних законів) зумовила широке використання артистами так званої маски – певного образу, який вирізняється постійністю біографії, властивостей характеру та зовнішнього вигляду, а всі засоби виразності спрямовані на створення протягом короткого часу (хронометрах окремих циркових номерів не перевищує 3-х хвилин) місткого, емоційно сильного образу.

Принцип інтегрування необхідних для розкриття образу елементів (засобами циркового костюма, реквізиту, музичного оформлення, хореографії, сценаріїв та ін.) історично проявився у тенденції відбору основних та допоміжних виражальних засобів з урахуванням характеру трюкової роботи в конкретному цирковому жанрі.

Функціональне призначення циркового костюма відрізняється для створення сюжетного чи безсюжетного номеру. У випадку створення

сюжетного номеру артист використовує широку палітру виражальних засобів циркового мистецтва, одним з яких є тематичний сценічний костюм. Метою його застосування є створення конкретного художнього образу, що посилює змістовну складову номеру. В сюжетному номері цирковий костюм не лише сприяє посиленню яскравості видовища, а й виконує інформаційну функцію (форма та лінії повідомляють про час дії, а деталі та доповнення – про соціальний статус, характер, смак та звички персонажа).

У безсюжетному цирковому номері роль допоміжних виражальних засобів не менш актуальна: костюм, як правило, стає не лише заявкою на манежний образ, який створюється артистом, а фактично візуальною суттю даного образу. Проте, в окремих жанрах циркового мистецтва костюм традиційно є умовним, спрямованим на створення не конкретного, а відстороненого, узагальненого образу. Наприклад, традиційні види циркових виробничих костюмів як балетна пачка (еквілібр на дроті, повітряна акробатика, вища школа верхової їзди), камзол та трико (для вершника), парадна форма приборкувача хижих тварин, яскраві ексцентричні костюми партерного акробата або музичного ексцентрика, трико та рейтузи повітряного акробата та ін.

На думку дослідників, костюм циркового артиста доцільно розглядати як матеріальний предмет, що використовується в цирковому номері й наділений духовно-знаковим ефектом зовнішнього та змістового впливу. Він емоційно налаштовує глядача, посилює вплив циркової дії, передає почуття виконавця, доповнює й пояснює дію, позиціонується як продовження думки або як «другий план». Це складова художнього образу артиста, зовнішні ознаки та характеристика зображуваного ним персонажу. А. Фальковський наголошує, що «<...> для циркового костюма характерне стильове різноманіття історичних, фольклорних, спортивних та побутових форм і видів минулого та сучасності, а також фантастичні та казкові оригінальні костюми» [3]. Наприклад, класичними цирковими костюмами вважаються туніки та плащі доби Середньовіччя, а також каптан, камзол, ретингот (різновид костюму для занять верховою їздою), фрак, смокінг наступних історичних періодів (строгі та елегантні, вільні та зручні за формами та кроєм, що підкреслюють особливості фігури артиста), а традиційними стереотипами одягу – гусарський, мисливський, ковбойський та факірський костюми.

В. Даркевич стверджує, що «<...> з часів Середньовіччя жонглерів упізнавали за «кричущим «клаптевим» одягом», а придворних жонглерів – за двоколірними «гербовим одягом» з діагональними візерунками та поперечними смугами або шаховою кліткою [2].

Цирковому мистецтву початку XXI ст. характерна надзвичайна інтенсивність розвитку, різноманіття напрямів, яскравість індивідуальностей виконавців. Трансформації сучасного соціокультурного простору, нові суспільні стосунки та життєвий устрій посприяли появі нових форм та засобів виразності циркового мистецтва, а також еволюції традиційних, що передбачає руйнування усталених канонів.

Висновок. Отже, костюм сучасного цирку характеризується місткими стильовими відмінностями та особливостями, вражає глядача сміливістю та неординарністю художнього рішення; відмовою від прямого використання

класичних закономірностей композиції та переходом до інтуїтивного мислення з підвищеною асоціативністю та метафоричністю, парадоксальністю, багатогранністю. Проте традиційні специфічні саме для циркового костюму нюанси – спеціальні технічні та трюкові пристосування – лишаються їх відмінною характеристикою. Тому, на сучасному етапі розвитку циркового мистецтва поруч із технічними інноваціями, мультимедійними технологіями, еволюцією жанрів та розширенням репертуару посилюється роль високохудожнього циркового костюма, який розглядається з дуалістичних позицій його художньо-естетичної та практичної цінності.

Список використаних джерел:

- [1] Баринов В.А. (2012) Феномен цирка в современной культуре. *Общественные науки и современность*, (3), 168–176.
- [2] Даркевич В.П. (1988) *Народная культура средневековья*. Москва: Наука.
- [3] Фальковский А. (1978). *Художник в цирке*. Москва: Искусство.

The scientific periodical

GRAIL OF SCIENCE

№ 1 (February, 2021)

with the proceedings of the I Correspondence International Scientific and Practical Conference «An integrated approach to science modernization: methods, models and multidisciplinary» held on February 19th, 2021 by NGO European Scientific Platform (Vinnytsia, Ukraine) and LLC International Centre Corporative Management (Vienna, Austria)

Journal's frequency: monthly

All materials are reviewed. The editorial office did not always agree with the position of authors. Authors are responsible for the accuracy of the material.

Contacts of the editorial offices:

1. 21037, Ukraine, Vinnytsia, Zodchykh str. 18, office 81; NGO «European Scientific Platform» **[Owner of the journal]**
Tel.: +38 098 1948380; +38 098 1956755

E-mail: info@ukrlogos.in.ua

Certificate of the subject of the publishing business: ДК № 7172 of 21.10.2020.

2. 1110, Österreich, Wien, Simmeringer Hauptstraße 24; LLC «International Centre Corporative Management»

E-mail: rachael.a@iccm.org

Signed for publication 19.03.2021.

Format 60×84/16. Offset paper.

Arial & Open Sans typefaces.

Digital printing. Circulation of 100 copies.

Conventionally printed sheets 33,02.

Order № 20719.

Printed from the finished original layout.

Publisher [printed copies]:

Sole proprietorship - Gulyaeva V.M.

08700, Ukraine, Obuhiv, Malyshka str. 5.

E-mail: 5894939@gmail.com

Certificate of the subject of the publishing

business: ДК № 6205 of 30.05.2018.

Наукове періодичне видання

ГРААЛЬ НАУКИ

№ 1 (лютий, 2021)

за матеріалами I Міжнародної науково-практичної конференції «An integrated approach to science modernization: methods, models and multidisciplinary», що проводилася 17 лютого 2021 року ГО «Європейська наукова платформа» (Вінниця, Україна) та ТОВ «International Centre Corporative Management» (Відень, Австрія).

Щомісячне видання

Всі матеріали пройшли рецензування. Редакція не завжди поділяє позицію авторів. За точність викладеного матеріалу відповідальність несуть автори.

Контактна інформація редакції:

1. 21037, Україна, м. Вінниця, вул. Зодчих, 18/81; ГО «Європейська наукова платформа» **[власник журналу]**
Тел.: +38 098 1948380; +38 098 1956755

E-mail: info@ukrlogos.in.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: ДК № 7172 від 21.10.2020.

2. 1110, Österreich, Wien, Simmeringer Hauptstraße 24; LLC «International Centre Corporative Management»

E-mail: rachael.a@iccm.org

Підписано до друку 19.03.2021.

Формат 60×84/16. Папір офсетний.

Гарнітура Arial & Open Sans.

Цифровий друк. Тираж: 100 примірників.

Умовно-друк. арк. 33,02.

Замовлення № 20719.

Віддруковано з готового оригінал-макету.

Виготовлювач [друкованої продукції]:

Друкарня ФОП Гуляєва В.М.

08700, Україна, м. Обухів, вул. Малишка, 5.

E-mail: 5894939@gmail.com

Свідоцтво суб'єкта видавничої

справи: ДК № 6205 of 30.05.2018.